

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В.М. КОРЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ІНФОРМАЦІЇ, БЕЗПЕКИ І ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ»
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ФРАНКФУРТСЬКИЙ ІНСТИТУТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІННОВАЦІЙ
(НІМЕЧЧИНА)
КЕЛЬНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (НІМЕЧЧИНА)
ІНСТИТУТ АВІАЦІЙНОГО, КОСМІЧНОГО ТА КІБЕРПРАВА
УНІВЕРСИТЕТ МАРІЇ КЮРІ-СКЛОДОВСЬКОЇ (ПОЛЬЩА)
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

МАТЕРІАЛИ

XV Міжнародної науково-практичної конференції

**«ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ВЕКТОР РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»**

21 лютого 2025 року

Київ 2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Жукорська Я. М., декан Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», кандидат юридичних наук, доцент;

Юринець Ю. Л., заступник декана Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», доктор юридичних наук, професор;

Макеєва О. М., завідувач кафедри теорії та історії держави і права Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», кандидат юридичних наук, доцент;

Шапенко Л. О., завідувач кафедри конституційного і адміністративного права Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», кандидат юридичних наук, доцент;

Лихова С. Я., завідувач кафедри кримінального права і процесу Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», доктор юридичних наук, професор;

Вишновецька С. В., завідувач кафедри цивільного права і процесу Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», доктор юридичних наук, професор;

Нецька Л. С., завідувач кафедри господарського, повітряного та космічного права Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», кандидат юридичних наук, доцент;

Богатюк І. Г., директор навчального центру проблем повітряного та космічного права Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ».

Адреса редакційної колегії:

03058, Київ, проспект Любомира Гузара, 1, корп. 1, ауд. 458

Тел. (044) 406-79-71

e-mail: pravo@kai.edu.ua

Рекомендовано до друку

Вченою радою Юридичного факультету

(протокол від 20.01.2025 № 1)

Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: [Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Державний університет «Київський авіаційний інститут», 21 лютого 2025 р.]. – Тернопіль: Вектор, 2025. – 574 с.

ISBN 978-966-310-8126-89-5

У збірнику висвітлено результати досліджень, які були апробовані на XV Міжнародній науково-практичній конференції «Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану».

Для науково-педагогічних працівників та аспірантів.

Опубліковані матеріали відбивають точку зору авторів, яка не завжди збігається з думкою редакційної колегії.

Відповідальність за зміст, точність цитувань несуть автори.

Тексти друкуються в авторській редакції.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	22
РОЗДІЛ 1. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ	23
<i>Álvaro Andrés Erices Bravo</i> CEA AND CLBI, TWO SPEARHEAD SPACEPORTS IN SOUTH AMERICA.....	23
<i>Myronets O.</i> CONCERNING SOME MODERN EUROPEAN AND AMERICAN HIGHER LEGAL EDUCATION TRENDS DEVELOPMENT IN UKRAINE	26
<i>Vodolaskova K. Yu.</i> BEYOND JUS AD BELLUM: CAN LAW TRULY PREVAIL?	29
<i>Рибікова Г.В.</i> ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ПРАВОНАВСТВА ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НЕЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ	32
<i>Череватюк В.Б., Череватюк А.В.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА БУТИ ЛЮДИНОЮ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ	34
<i>Богініч О.Л.</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМИ ПРАВА.....	38
<i>Бойко О.В.</i> ІНСТИТУТ НОТАРІАТУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ.....	40
<i>Васецький В.Ю.</i> ПІСЛЯВОЄННИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЗАХІДНОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ: ІСТОРИЧНІ АНАЛОГІЇ.....	43
<i>Волохов О.С.</i> КОДИФІКАЦІЯ, РЕКОДИФІКАЦІЯ ТА ДЕКОДИФІКАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА, ЯК НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ	45
<i>Волошин К.А.</i> ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ» У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ.....	49

Головко П.Л.	
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	53
Гречанюк Р.В.	
ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ІЗ ПРИНЦИПАМИ ДОБРОГО АДМІНІСТРУВАННЯ.....	57
Жукорська Я.М.	
МІЖНАРОДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ...	60
Калюжний Р.А., Кудлай Р.О.	
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПРИВЕДЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ВІДПОВІДНІСТЬ ІЗ ПОЛОЖЕННЯМИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДОГОВОРІВ ЗА УЧАСТЮ УКРАЇНИ	63
Калюжний Р.А., Штанько А.А.	
ПРОТИДІЯ КІБЕРБУЛІНГУ ЯК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА БЕЗПЕКУ	65
Клещенко Н.О.	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	67
Колесніков А.П.	
ПІДСИСТЕМА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК НОВИЙ МОДУЛЬ ЄСІТС: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ	70
Колтун Ю.М.	
ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА.....	73
Копійка К.В.	
ЗАРОДЖЕННЯ ТА ПОЧАТКОВЕ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ У ПРАВІ В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПОСТУПУ ЛЮДСТВА	75
Корнієнко В.О., Каптан М.В.	
ПРАВОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	79
Кубко Є.Б.	
ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ІНСТИТУТИ: ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ	81
Кушакова-Костицька Н.В.	
ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	84

Куян І.А.	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ	86
Луцький Р.П.	
ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В НАШІЙ ДЕРЖАВІ	89
Львова О.Л.	
ДО ПИТАННЯ ПРО КОНЦЕПЦІЮ ПРИРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ	93
Майка М.Б., Ярошович А.Ю., Пузяк Х.В.	
ЗНАЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД	95
Макеєва О.М., Гончарук О.О.	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	98
Мушенко В.В.	
ЩОДО ЗБІЛЬШЕННЯ ПЛАТНИКАМ ТЕРМІНІВ ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТИ ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ	100
Окунєв І.С.	
НЕКОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ПРАВОВИХ АКТИВ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ПРАВА	103
Оніщенко Н.М.	
ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНИЙ ВЕКТОР МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ	105
Панько В.М.	
АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОДИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ..	108
Пархоменко Н.М.	
ЄВРОПЕЙСЬКІ ЗАСАДИ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)	112
Подковенко Т.О.	
ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СТАНДАРТ ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ	115
Пилипенко В.П.	
ДО ПИТАННЯ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ «ПРО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ» 1949 РОКУ	117

Риндюк В.І.	
ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ	119
Сарибаєва Г.М.	
ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ВИКЛИКИ	122
Сунєгін С.О.	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ: ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ В КОНТЕКСТІ СОЦІОНОРМАТИВНОГО ПІДХОДУ	125
Тарахонич Т.І.	
ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ	127
Терлецький Р.В.	
ДЕЯКІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ДОПОВНЕННЯ НОРМ СТ. 35 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА АКТУАЛЬНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ ОКРЕМОГО ЗАКОНУ ПРО ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНО-РЕЛІГІЙНИХ (КОНФЕСІЙНИХ) ВІДНОСИН	130
Череватюк В.Б., Темченко Я.О.	
ПРАВО БУТИ ЛЮДИНОЮ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ	132
Швачка В.Ю., Ковальова А.Ю.	
КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ ЯК ВИД КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	135
Шевцов Д.В., Головка С.Г.	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ВІЙНИ	137
Шишкін О.В.	
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	139

**РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА
ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ** 142

Volkova Yuliia

ENVIRONMENTAL COURT AS A TOOL FOR PROTECTING THE RIGHT TO A HEALTHY ENVIRONMENT	142
--	-----

<i>Drobakha Anatoliy</i>	
THE IMPACT OF STRESS FACTORS ON THE PSYCHOLOGICAL MATURITY OF LEGAL PROCESS PARTICIPANTS DURING MARTIAL LAW	145
<i>Hajiyeva A.</i>	
REGULATORY REGULATION OF THE APPLICATION OF LIABILITY FOR OFFENCES IN THE TAX AND FINANCIAL SPHERES	148
<i>Lahuta Liudmyla</i>	
ADVANCING PSYCHOLOGICAL MATURITY THROUGH EMOTIONAL INTELLIGENCE IN DECISION MAKING.....	149
<i>Мишина Н.</i>	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ МУНІЦИПАЛЬНИХ ОРГАНІВ.....	152
<i>Банний І.В.</i>	
ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПРОРОСІЙСЬКОГО СПРЯМУВАННЯ НА СТАДІЇ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	154
<i>Бехтер Л.В.</i>	
ФУНКЦІЇ ТА НАПРЯМКИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖНАРОДНИХ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПРОЕКТІВ	158
<i>Белкін Л.М., Юринець Ю.Л., Белкін М.Л.</i>	
ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДИСКРЕЦІЙНОЇ ВЛАДИ ЗА РЕКОМЕНДАЦІЯМИ КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ № R(80)2 ТА В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ	160
<i>Борденюк В.І.</i>	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	163
<i>Борисенко А.О.</i>	
СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ	166

Бут О.В.	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА РОЛЬ ПОЗАСУДОВОГО ОСКАРЖЕННЯ ДІЙ ТА БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРАТОРА ПРАВ	170
Вельков А.В.	
ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЯК ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДІ.....	172
Гаврилюк М.М.	
ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ» В ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД (КОНТРОЛЬ) У СФЕРІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	174
Головко К.В.	
ПОВІСТКА ПРО ВИКЛИК ДО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК АДМІНІСТРАТИВНИЙ АКТ	177
Дубиківська І.О.	
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ АКТІВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ ГРОМАДЯН У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	179
Іщенко М.В.	
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	182
Kahramanian Davud	
FEATURES OF ELECTRONIC PROCEDURES IN UKRAINE (LEGAL ASPECT)	184
Kahramanian Khoren	
SERVICE FUNCTION IN THE ACTIVITIES OF ADMINISTRATIVE COURTS OF UKRAINE	186
Келун С.	
БЕЗПЕКОВІ УМОВИ ДІЄВОСТІ СИЛ ТА ЗАСОБІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	189
Kondratiev Yevhen	
SOME LEGAL ASPECTS OF THE NOTARY'S POWERS TO PROVIDE PUBLIC SERVICES	191
Красіков Д.О.	
ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	194

Крайній П.І.	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ У ДЕРЖАВІ ІЗРАЇЛЬ	196
Краснокутський О.В.	
ВПЛИВ ФОРС-МАЖОРУ НА СЕКТОР БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	199
Криволап Є.В.	
ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ (THE CYBER RESILIENCE ACT, CRA)	201
Кужелев О.М.	
ІНСТИТУТ ПРЕДСТАВНИЦТВА У ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	204
Кубко А.Є.	
ДЕРЖАВНІ ІНТЕРЕСИ І ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	207
Кумейко А.В.	
ДО ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	209
Кунєв Ю.Д.	
ВИМОГИ ДО БЛАНКЕТНИХ СКЛАДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНИХ З РЕГУЛЯТИВНОЮ НОРМОЮ	211
Куян М.В.	
ПИТАННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПРИНЦИПУ СУБСИДІАРНОСТІ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	213
Коломойцев В.І.	
ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ.....	216
Leheza Yevhen	
SOME THEORETICAL FOUNDATIONS OF PUBLIC SERVICES IN THE SUBJECT OF ADMINISTRATIVE LAW	218
Легенький М.І.	
ПУБЛІЧНА КООРДИНАЦІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	221

Лукавий Ю.П.	
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ (ДЕРЖАВНИХ РЕЄСТРАТОРІВ ПРАВ) ТА ЇХ ЗНАЧУЩІСТЬ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	225
Ляднов А.В.	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	227
Ляднова О.В.	
РОЛЬ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ	229
Оксенюк А.І.	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ	233
Олейнікова Т.В.	
ВПРОВАДЖЕННЯ ЛІКАРСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА БЕЗПЕРЕРВНИЙ РОЗВИТОК МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	238
Палеха В.О.	
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ В ПЕРІОД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	240
Палкін А.О.	
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ СТАТУСУ АРБІТРАЖНИХ КЕРУЮЧИХ ЯК СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА	242
Панько Т.І.	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	245
Приполова Л.І.	
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ БЕЗПЕКОВОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ.....	249

Приходько О.С.	
ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ВЕКТОР УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ.....	251
Старущенко Я.В.	
МЕТОДИ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ, ОТРИМАНИХ ВІД ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ ТА ПРАВОВІ ЗАХОДИ БОРОТЬБИ	254
Сопілко І.М.	
АСИСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	257
Топольницький В.В.	
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ	262
Турчин Д.М.	
ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	265
Ustynova I.P.	
EUROPEAN BANKING REGULATOR: EXPERIENCE FOR THE COUNTRY	268
Умрихіна І.О.	
ЩОДО ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ПІД ЧАС ДІЇ ОСОБЛИВОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	270
Філіппов А.В.	
ПРАВОВА ДЕФІНІЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ВТРАТ ТА ВИТРАТ: ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ.....	272
Чулінда Л.І., Садигов Р.А.	
ТИПОВІ ПРАВИЛА ІСАО ДЛЯ БЕЗПЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ СИСТЕМ	275
Шапенко Л.О., Тюбай А.В.	
ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУНКУ «РЕЗЕРВ+».....	278
Шишкарьова О.Г.	
ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	280

Юдін Я.В.

ВИДИ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОРУПЦІЄЮ:
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 283

Юдіна Н.М.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗДІЙСНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗ ПРОВЕДЕННЯ ТА
ОРГАНІЗАЦІЇ АЗАРТНИХ ІГОР..... 284

Юринець Ю.Л.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ 288

Yushkov Mykhailo

FOREIGN EXPERIENCE IN PROTECTING ANIMALS FROM
CRUELTY 290

Yavtushenko Denys

SOME FEATURES OF THE ESSENCE OF ELECTRONIC
SERVICES IN THE FIELD OF SOCIAL PROTECTION IN
UKRAINE 292

**РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 296**

Jakulin Vid

PROTECTION OF VICTIMS OF CRIMES 296

Wala Krzysztof

THE CRIME OF TAKING OR KEEPING A HOSTAGE UNDER
POLISH CRIMINAL LAW (ARTICLE 252 OF THE PENAL
CODE) - OUTLINE OF THE PROBLEM 299

Michalska-Warias Aneta

CRIMINAL LAW PROTECTION OF THE BORDERS OF THE
REPUBLIC OF POLAND 302

Poniatowski Piotr

LIABILITY OF MINORS FOR PROHIBITED ACTS AGAINST
LIFE AND HEALTH IN POLISH LAW 305

Третьяков Дмитро

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ПРАКТИЦІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ 309

Адаменко О.М.	
РЕАЛІЗАЦІЯ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	312
Бабіков О.П.	
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ НС(Р)Д У ВІТЧИЗНЯНІЙ КРИМІНАЛЬНІЙ ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ НАУЦІ.....	314
Бахаєва А.С.	
ЩОДО ПРАВОВИХ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СКЛАДНОЩІВ ВИЗНАННЯ ДИТИНИ ПОСТРАЖДАЛОЇ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	316
Бахмач А.О.	
НЕКАРАЛЬНІ МЕТОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ	318
Безпалова О.І.	
ЗНАЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	321
Бондаренко О.Г.	
СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИЧИН ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ	323
Боднарчук М.М.	
ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	326
Гольдберг Н.О.	
СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН ПРИ ВТРУЧАННІ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК РІЗНОВИДУ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.	330
Гуріна Д. П.	
ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ	333
Гуцалюк М.В., Клименко-Панченко О.А.	
ПРОТИДІЯ КІБЕРАГРЕСІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	336

Давиденко В.В.	
ЕФЕКТИВНІСТЬ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ.....	339
Дудіков А.В.	
ПОГЛЯД НА СУДОВУ ПОМИЛКУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ	342
Звенигородський О.М.	
ІНСТИТУТ МНОЖИННОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ І ЙОГО АДАПТАЦІЯ ДО СТАНДАРТИВ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	345
Кіблик Д.В.	
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	348
Ковтун О.І.	
СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ У ДИСПОЗИЦІЯХ СТ. 180 КК УКРАЇНИ.....	351
Корнякова Т.В.	
РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	354
Кришевич О.В.	
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАОХОЧУВАЛЬНОЇ НОРМИ У ДЕРЖАВНІЙ ЗРАДІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	356
Лихова С.Я.	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	358
Лихова С.Я., Рябченко В.В.	
СУМІЖНІ СКЛАДИ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ	361
Літвінова І.Ф., Сорока Д.В.	
ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	363

Майстро Д.М., Офіцинська М.Б. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ВТРУЧАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ.....	366
Максимович Д.В., Кривонос М.В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	368
Малицька Н.А. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЩОДО ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ (ст. 438 КК УКРАЇНИ).....	372
Мердова О.М. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ	376
Морозова О.М., Морозова Л.П. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	379
Мусієнко А.В., Мусієнко В.В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ	381
Мусієнко А.В., Жук А.М. ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНИ.....	383
Олійничук Р.П. ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	384
Панова О.О. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	387
Продан Т.В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	389
Процюк О.В., Калиновський Б.В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КОМАНДИРІВ.....	392

Сидій Я.В.	
УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ – УКЛАСТИ НЕ МОЖНА ПОТРІБНО ПОГОДИТИ	396
Сисак В.Т.	
ІНСТИТУТ УГОД У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЯК СКЛАДОВА ПРАВООХОРОННОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	398
Сорока М.В.	
ПРОТОКОЛ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОВЕДЕННЯ НСРД ЯК ДОКАЗ ІСНУВАННЯ ОБҐРУНТОВАНОЇ ПІДОЗРИ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	402
Тарасевич Т.Ю.	
ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ	404
Тарасюк С.М.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: КЛАСИФІКАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ	407
Толкач А.М.	
ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ	410
Тома М.Г.	
ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ДЕРЖАВ УЧАСНИЦЬ	413
Уколов О.Л.	
ФІКЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	415
Юзікова Н.С.	
КОМУНІКАТИВНЕ СПІЛКУВАННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД	418
Ющик О.І.	
ПРЕДМЕТ НАРУГИ НАД МОГИЛОЮ, ІНШИМ МІСЦЕМ ПОХОВАННЯ АБО НАД ТІЛОМ ПОМЕРЛОГО	420

РОЗДІЛ 4. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ДОБУ ПОВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	424
<i>Анатійчук В. В.</i>	
ГНУЧКІСТЬ У ЗАСТОСУВАННІ НЕСТАНДАРТНИХ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН.....	424
<i>Белуга Ю. М.</i>	
ГРУБІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ	427
<i>Білий В. М.</i>	
КОМПЕТЕНЦІЯ РОБОТОДАВЦЯ З ПИТАНЬ ПРИЙНЯТТЯ ЛОКАЛЬНИХ НОРМАТИВНИХ АКТІВ У СФЕРІ ПРАЦІ.....	429
<i>Бориченко К. В.</i>	
ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ ІЗ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	431
<i>Вавженчук С. Я.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО РОБОТОДАВЦЯ ЯК СУБ'ЄКТА ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	436
<i>Вишновецька С. В., Вишновецький В. М.</i>	
ЩОДО ОКРЕМИХ ЗАСАД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПРОЄКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	438
<i>Гаращенко Л. П.</i>	
ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	441
<i>Гетманцев М. О.</i>	
ЗАХИСТ ВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ У СФЕРІ ПРАЦІ: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО ПРИНЦИПУ	445
<i>Гетьманцева Н. Д.</i>	
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	448
<i>Дараганова Н. В.</i>	
ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ	451
<i>Дибань М. П.</i>	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА	454

Западинчук В. О.	
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ ТА КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	456
Кашицький А. В.	
ОКРЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКІ МОДЕЛІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	459
Кіліміченко А. О.	
ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ЗАЙНЯТОСТІ.....	461
Кметик Х. В.	
ЗАКОНОДАВСТВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ.....	464
Купіна Л. Ф.	
РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПОСИЛЕННІ СПРОМОЖНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ РІВНОСТІ	466
Кучма О.Л.	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТРАХУВАННЯ БРИГАД МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ.....	470
Мельник П. В.	
ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	473
Панченко А. О.	
«СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ» ТА «СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»: ДО ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВЖИВАННЯ ТЕРМІНІВ НА ОСНОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ДОСВІДУ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	475
Пожарова О. В.	
БЕЗПЕКА НА ВИРОБНИЦТВІ У ШВЕЦІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	478
Ратушна Б. П.	
ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ.....	481
Рим О. М.	
ЗАПОБІГАННЯ ПРОФЕСІЙНОМУ ВИГОРАННЮ: РОЛЬ ПРАВА ТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	484

Сидорович Р. М.	
ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК СТАНДАРТ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ.....	486
Соколов Д. С.	
ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	488
Тищенко О. В.	
СПЕЦІАЛЬНІ УМОВИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ.....	491
Федорченко Н. В., Безнос К. О.	
ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОГО КАНАБІСУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО МЕТОДУ ЛІКУВАННЯ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	496
Чанишева Г. І.	
ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ФОРМ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ	498
Чернега В. М.	
ІРРЕЛЕВАНТНІСТЬ НАЗВИ, АРХІТЕКТОНІКИ ТА ЗМІСТУ ПРИПИСІВ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО»	501
Черноус С. М.	
ПРО ДИСКУСІЙНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У ПРОЄКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	503
Чудик Н. О.	
КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС ПРИВАТНИХ ТА ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ.....	508

**РОЗДІЛ 5. ГОСПОДАРСЬКЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ, ПОВІТРЯНЕ ТА
КОСМІЧНЕ ПРАВО: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 512**

Ісгандаров Турал, Гав'юк Я.В.	
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОРТОВОГО І МІЖПОРТОВОГО БУКСИРУВАННЯ.....	512
Беззубов Д. О.	
АВІАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	514

<i>Береза Роман</i>	
РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА	517
<i>Бєлкін М.Л.</i>	
ЗАСТОСУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ПРИ ВИРІШЕННІ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ	520
<i>Грещук Г.І.</i>	
ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО ДЕРЖАВНИХ КАДАСТРОВИХ РЕЄСТРАТОРІВ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ДЕРЖАВНИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ КАДАСТР».....	522
<i>Гурський В.С.</i>	
ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	525
<i>Жмур Н.В.</i>	
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ КУРС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	528
<i>Зарічанська З.В.</i>	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ З ДОТРИМАННЯМ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ СУДОЧИНСТВА	531
<i>Ковтун Д.С.</i>	
ШКОДА, ЗАПОДІЯНА ЛІСОВОМУ ФОНДУ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА КЛІМАТИЧНОЇ ШКОДИ.....	534
<i>Ковтун О.М.</i>	
ДО ПРОБЛЕМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЕКОЛОГІЧНИХ МІГРАНТІВ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ БІЖЕНЦІВ (У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ).....	537
<i>Малишева Н.Р.</i>	
КОНЦЕПЦІЯ ДОВГОСТРОКОВОЇ СТАЛОСТІ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ РОЗВИТОК В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	540
<i>Малярчук Н.В.</i>	
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТНОЇ СФЕРИ ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ РИЗИКАМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	543

Марчук З.П., Коцюруба Р.Б.	
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ОЦІНКИ ЗБИТКІВ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ.....	546
Мілімко Л.В., Лончук С.О.	
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ ПРАВ ЕКСПЛУАТАНТІВ ПОВІТРЯНИХ ЛІНІЙ.....	548
Пальчук П.М.	
ЩОДО РОЗШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ЄДИНОМУ ДЕРЖАВНОМУ РЕЄСТРІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ, ФІЗИЧНИХ ОСІБ – ПІДПРИЄМЦІВ ТА ГРОМАДСЬКИХ ФОРМУВАНЬ	550
Поліщук І.В., Шинкарук С.В.	
ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТУ ТА ЇЇ ПРАВОВИЙ ВИМІР	553
Сміюха Є.В.	
ЩОДО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «САНКЦІЇ».....	556
Тімуш Д.С., Скрябіна К.С.	
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.....	558
Тімуш І.С., Нецька Л.С.	
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ Й УКРАЇНІ	560
Товруха Л.М.	
ACTUAL ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL LAW IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW	565
Хлівний Я.М.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ ШЛЯХОМ НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА МАЙНО	568
Хом'яченко С.І.	
ПРАВО НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ УКРАЇНИ	570

ПЕРЕДМОВА

Юридичний факультет, а зараз Факультет права та міжнародних відносин Державного університету «Київський авіаційний інститут», не змінюючи традицій проводить ювілейну XV Міжнародну науково-практичну конференцію «Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану». Щороку цей міжнародний захід об'єднує наших іноземних колег та партнерів, науковців, експертів, практиків, щоб поговорити про досягнення і результати, зокрема, і в аерокосмічній галузі. Дана конференція – це чудова можливість для відкритого діалогу, обміну думками та досвідом.

Цьогорічна конференція вкотре підтверджує свою актуальність, адже вона охоплює важливі для нашої держави питання, такі як трансформація правової системи: питання теорії та практики; трансформація публічно-правового регулювання в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови; актуальні питання правоохоронної та кримінально-правової діяльності; європейський вектор розвитку приватноправових відносин в умовах воєнного стану та в добу повоєнної трансформації; господарське, екологічне, повітряне та космічне право: актуальні питання розвитку в умовах воєнного стану.

Висловлені пропозиції та рекомендації стануть цінним ресурсом для удосконалення навчального процесу, розвитку наукових досліджень і гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Щиро дякую всім учасникам, які долучилися до нашої наукової дискусії, поділилися своїми знаннями та ідеями. Така співпраця є не лише джерелом натхнення для подальших досліджень, але й важливим інструментом впливу на якість законодавства та правозастосовної практики.

З найкращими побажаннями успіхів і нових наукових здобутків,

Ярина ЖУКОРСЬКА,
декан Факультету права та міжнародних відносин
Державного некомерційного підприємства
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»

РОЗДІЛ 1

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

UDC 629.76/.78.085(043.2)

Álvaro Andrés Erices Bravo, Professor of Space Law,
Faculty of Law, University of Buenos Aires
Member of the International Institute of Space Law
Buenos Aires, Argentina

CEA AND CLBI, TWO SPEARHEAD SPACEPORTS IN SOUTH AMERICA

RESUME

Alcântara Space Center and Barreira do Inferno Launch Center are the two most important operational spaceports in South America. The Strategic Dimension of the PNAE 2022 - 2031, which encourages the opening of space activities to the private sector, is analyzed. In addition, the creation of ALADA, by Law No. 15.083 of January 2nd, 2025, fosters the growth of the space economy in the Federative Republic of Brazil and in the region.

INTRODUCTION

The development of commercial spaceports in South America is at an early stage but there are historic milestones that allow researchers to consider a prospective analysis of the topic with the aim of promoting the proliferation of these facilities in the continent's territory. All of which will benefit the growth of the economy in South American countries.

There are emerging ground-based test launch platforms located in the Argentine Republic, two active spaceports for orbital and suborbital launches in the Federative Republic of Brazil, and projects to build spaceports in the Oriental Republic of Uruguay, the Republic of Chile, the Republic of Perú and the United Mexican States.

The Guiana Space Center (CSG), created in 1968, also known as Europe's Spaceport, is geographically located in Kourou, French Guiana, but is an «overseas department» administered by the French Republic.

In that sense, today's most important South American spaceports are Alcântara Space Center (CEA) and Barreira do Inferno Launch Center (CLBI) and both are open for private investment, under the umbrella of the National System for the Development of Space Activities (SINDAE), the National Space Activities Program 2022 – 2031 (PNAE) and related Brazilian national regulations and laws such as the No. 15.083 of January 2nd, 2025, which creates

the Brazilian Aerospace Projects Company (ALADA), a subsidiary of Air Navigation Services Brazil (NAV Brasil), with the aim to develop and commercialize aeronautical and space technologies.

THE NATIONAL SPACE ACTIVITIES PROGRAM OF BRAZIL

The PNAE states that «the consolidation of space centers that provide private launch operations in the country is essential for Brazil to establish itself, fully, in the role of countries exploring space activities» [1, p. 26].

Also, it establishes three dimensions for action: Strategic, Tactical and Sectorial. The Strategic Dimension's main objective is to position Brazil as the leader in the space market in South America. The Tactical Dimension carries out the application of the PNAE and is guided by the reality of the country, its budget planning, human resources and infrastructure characteristics. The Sectorial Dimension is a scale of execution which comes from the Tactical Dimension.

The Strategic Dimension's fourth objective, among seven, aims to «stimulate business and entrepreneurship in the national private sector for the development and use of space goods and services» [2, p. 42].

CEA AND CLBI, TWO SPEARHEAD SPACEPORTS IN SOUTH AMERICA

The Alcântara Space Center (CEA) was officially inaugurated on March 1st, 1983, as one of the goals of the Brazilian Full Space Mission (MECB), which was promoted in the 1970s by the Brazilian Commission of Space Activities (COBAE). It has an operational area of 9,000 hectares in the state of Maranhão of the Federative Republic of Brazil.

«It is located at two degrees south latitude and is the closest launch point to the equator. Its launch azimuth is 107 degrees, which facilitates the rocket's approach to orbit and reduces fuel consumption. It is also considered one of the best launch sites, as there is no sea or air traffic in the vicinity and it can ensure safety, being located away from residential areas» [3].

In this sense, Brazil has managed to comply with the precepts of the PNAE, as on March 19th, 2023, «Astrolabe Mission» has enabled Innospace Co. Ltd., to become the first private company to successfully launch a suborbital rocket from CEA together with the Brazilian Air Force (FAB) and the Brazilian Space Agency (AEB). The Hanbit-TLV rocket, with the SISNAV payload, is the world's first in the category of hybrid propulsion satellite launchers, a technology that does not generate waste or toxic vapor [4]. In addition, Innospace Co. Ltd. plans to launch an orbital rocket from CEA in 2025.

Among other projects, the FAB signed a contract with the private Canadian company C6 Launch Systems Inc. [5] for the launch of nanosatellites and the Microsatellite Launch Vehicle (MLV) would be launched in 2025 from the CEA [6].

On the other hand, Barreira do Inferno Launch Center (CLBI) was created by Regulation S-139/GM3 on October 12th, 1965, in the municipality of Parnamirim, city of Natal, state of Rio Grande do Norte, Federative Republic of Brazil. CLBI is one of the oldest space launch centers in South America. Since its creation, more than three thousand launches have been performed.

After some years of inoperability, the activities at CLBI were re-taken on November 29, 2024, with the successful launch of the VS30 V15 suborbital rocket. This first part of the «Potiguar Mission» was empowered by the AEB and the Air and Space Institute (IAE), it lasted about 6 minutes, and the objectives were to test the operational means of CLBI and the performance of the telemetry and radar systems of the launching vehicle.

The second part of the «Potiguar Mission» is scheduled for the second half of 2025. The rockets are part of the S30 family, which can reach an altitude of approximately 150 kilometers and a speed of up to 6,000 kilometers per hour.

In addition, Law No. 15.083 of January 2nd, 2025, creates ALADA, a subsidiary of NAV Brasil. The objective of ALADA is to «economically exploit aerospace infrastructure and navigation and activities related to the development of aerospace projects and equipment and carry out projects and activities in support of aerospace control and related areas» [7].

With these facts, a growth of commercial space activities in Brazil and, consequently, in South America, is expected.

CONCLUSIONS

1. CEA and CLBI are today's most important spaceports in South America for orbital and suborbital launches and both have an open field for the commercialization of space activities, which makes them an alternative to traditional spaceports, and that will generate revenue for Brazil and the South American countries that begin to build their own spaceports.

2. «Astrolabe Mission» in 2023 and «Potiguar Mission» in 2024, are auspicious milestones that empower and foster the commercial space activities in Brazil. Both missions open new avenues for investors to come and develop their space technology in South America.

3. ALADA, created by Law No. 15.083 on January 2nd, 2025, is called to be a great articulator between the private and public sectors to promote and generate commercial space projects in Brazil and South America.

Literature

1. See for details Agência Espacial Brasileira (AEB), *Programa Nacional de Atividades Espaciais 2022 – 2031*, p. 26.

2. Ibidem, p. 42.

3. See for details Editorial Staff, *Chega ao Brasil primeiro foguete comercial para lançamento da base de Alcântara*, Força Aérea Brasileira, 2022. URL: <https://www.fab.mil.br/notimp/mostra/09122022>.

4. See for details Força Aérea Brasileira, *Confirma os bastidores da Operação Astrolábio*, 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dDYk6CUFDqI>.

5. See for details C6 Launch, Brazilian Air Force Signs Unique Contract With C6 Systems, 2022. URL: <https://www.c6launch.com/brazilian-air-force-signs-unique-contract-with-c6-sistemas/>.

6. See for details D. Zaparolli, *Lançamento ainda distante*, Revista Pesquisa, 2022. URL: <https://revistapesquisa.fapesp.br/lancamento-ainda-distante/>.

7. See for details Law No. 15.083, Amends Law No. 13,903, of November 19th, 2019, to authorize the creation of a subsidiary of Air Navigation Services Brazil (NAV Brasil), under the terms it specifies, and provides for the possibility of selling its shareholding control to the Federal Government, 2025. URL: <https://normas.leg.br/?urn=urn:lex:br:federal:lei:2025-01-02;15083>.

UDC 347:378(043.2)

Myronets O., PhD in Law, Interpreter, Teacher of English,
the Integration Center – the Trnava Archdiocese Charity Support Center,
Trnava Archdiocese Charity, Trnava, Slovakia

CONCERNING SOME MODERN EUROPEAN AND AMERICAN HIGHER LEGAL EDUCATION TRENDS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Modern higher legal education in Ukraine is on its way to implementing Western trends of the EU and the USA. Due to the euro-integrative course of our country's development being approved at the level of our legislation, the gradual modernization of the Ukrainian system containing foreign attributes will be an important theme in the near future. «As the experience of developed countries with advanced systems of higher education shows, in particular the USA, Great Britain, Finland, Germany, success in the educational field can be achieved thanks to well-thought-out state regulation» [1, p. 293]. The topical trends of such a transformation deserve to be discussed to take an appropriate position in the national educational system.

Firstly, modern lawyers must develop their information culture and literacy to assist in the legal regulation of modern information technologies. «There is a vital need from the legal profession future perspective to provide students with the opportunity to implement and learn Legal Tech during the education process» [2, p. 423]. «As AI becomes more integral to legal practice, it is crucial that future lawyers not only master these tools but also maintain the ethical and professional integrity essential to the profession» [3, p. 361]. In this digitalized world the main task of higher education institutions is to quickly adapt to these conditions and offer an educational product that can meet the needs of the European labor market [2, p. 424]. Thus, educational subjects

within educational programs for lawyers for the development of their digital skills have to be implemented in the process of their training. Also, specific master programs such as «IT law» and related have to be developed in Ukrainian universities to respond to the digital needs of reality. At the same time, present and future scientists in the sphere of law have to represent their vision of legal status for people with integrated inside their body's implants, appropriate changes into domestic legislation to protect rights and juridical interests of such a category of people and create an environment for their active existence and providing of professional activities. The technological development of the world requires juridical regulation of related modern types of activities. Thus, appropriate specialists to fill this gap have to be prepared by modern law schools.

Secondly, this category of lawyers has to have a foreign language competence as a must. «Knowledge of foreign languages is an indispensable pre-requisite for the education of European lawyers» [4, p. 73]. Thus, appropriate conditions within the walls of a juridical university have to be created to develop such a skill. For this sake, the mentioned above juridical programs have to be taught in English. At the same time, within traditional programs for lawyers, a course in English has to be not an additional subject but an obligatory in every semester. Analyzing a European approach to the related issue, it is interesting to pay attention to the following example. In Croatia, incorporating learning of the three working languages of the EU – English, French and German – into the curricula of Croatian law faculties as well as introducing e-learning as a response to the requirements of new generation students qualified and equipped to use modern e-technologies in acquiring professional knowledge were scientifically suggested to a step forward in the direction of adopting multilingualism as one of basic values of the modern European knowledge society, as stated by the Bologna Declaration [4, p. 73]. Thus, for Ukrainian universities to train competitive lawyers, it would be valuable to implement several foreign languages (for example, Chinese, German, Spanish, or languages of near abroad such as Slovak or Polish, etc.) learning by future juridical professionals in the walls of a juridical university.

Thirdly, in developing modern subjects and educational programs, it is important to develop economic and financial (budgetary, tax) knowledge, as well as ethical and even general philosophy for future lawyers to be engineers of societies and state mechanisms, intelligent and highly qualified managers for their country's constructive development and prosperity. «Education should not be separated from socio-economic processes, because otherwise its main meaning is lost» [1, p. 293]. «An important condition in the course of European integration is the creation of digitization standards in line with international standards, including in the financial sphere, in the field of protection of Internet users' rights and cybersecurity» [5, p. 116]. Thus, Ukrainian legal universities

have to accept the European and American trend to open economic-legal or financial-juridical education programs for master's students. At the same time, such subjects as «Financial Law», «Tax Law», «Fundamentals of Economics» or similar have to be not limited or removed from education plans but speeded to from economic competence of lawyers and their understanding of the economy as a basis for every country and the whole planet.

Fourthly, law students who are going to be scientists have to learn Academic writing as a separate subject to form their writing competence at the level of international communication and publication of their authentic articles in juridical journals of the international level. Thus, for this, the educational subject «Academic writing for lawyers» has to be implemented in the education process of Ukrainian higher juridical schools.

In conclusion, it needs to be admitted that the development of higher legal education in Ukraine to implement modern trends of Europe and the USA has to include its traditional bases added by digital and foreign skills development. «Educational institutions should provide quality services, and the result of education should be knowledge and skills that will be in demand in practice» [1, p. 293]. Thus, Ukrainian legal universities have to be opened to new trends and gradually implement them in the educational process. For this, professional teachers of higher quality in education, experience and skills are needed who deserve to provide their activity in comfortable working conditions and get a salary at the level of the EU and the USA.

Literature

1. Riabovol L., Tytska Y. Current issues of modern higher education: International-legal experience. *Amazonia Investiga*. 2023, 12(66), p. 286-294. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.66.06.26>.

2. Palkova K., Agapova E. Legal tech in legal education: global perspectives and challenges from the Latvian – Ukrainian experience. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. 2021, 5, p. 414-425. URL: <https://doi.org/10.17770/sie2021vol5.6166>.

3. Farber S. Harmonizing AI and human instruction in legal education: a case study from Israel on training future legal professionals. *International Journal of the Legal Profession*. 2024, p. 1-15. URL: <https://doi.org/10.1080/09695958.2024.2430018>.

4. Kordić L., Cigan V. Teaching and learning foreign languages for legal purposes in Croatia. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*. 2013, 34, p. 59-74. URL: <https://doi.org/10.2478/slgr-2013-0019>.

5. Zhuvahina I., Zhukova L., Tverezovska N., Chatchenko T., Miriasov Y., Mangushev D. Accelerating the development of the digital economy in Ukraine in the framework of the course of European Integration. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2023, 15, p. 107-118. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/15.3/757>.

Vodolaskova K.Yu., PH.D., Doctorate student
at the Institute of Aviation, Space and
Cyber law of the University of Cologne, m. Cologne, Germany
Senior lawyer at the State Enterprise «International Airport «Boryspil»,
m. Boryspil, Ukraine

BEYOND JUS AD BELLUM: CAN LAW TRULY PREVAIL?

In modern times, people witness joyful discoveries and achievements in science, technology, information technology, medicine, law, and other fields, such as space exploration, artificial intelligence, the ability to cure previously incurable diseases, the protection of human rights, democracy, and the development of legal states and civil societies. Alongside these human advancements, legal norms, institutions, and industries are emerging to regulate these areas, including space law, medical law, sports law, and information technology law etc.

However, some things remain unchanged throughout history, including war, one of the most extreme social phenomena that even law struggles to contain. Understanding complex socio-political concepts like war, armed conflict, and peace has been a subject of inquiry for centuries.

War has been inherent to all human civilizations and economic systems. Since 3600 BC, approximately 14,600 wars have occurred, resulting in the deaths of over 3 billion people. Human history has only known 292 years of peace, and it is suspected that many armed conflicts have gone unrecorded.

Since 1800, more than 37 million people worldwide have died while actively fighting in wars. The number would be much higher still if it also considered the civilians who died due to the fighting, the increased number of deaths from hunger and disease resulting from these conflicts, and the deaths in smaller conflicts that are not considered wars [1].

In the history of human civilization, there is no more urgent problem that worries every person as much as the problem of war. It is a scab on the body of the planet, which takes many human lives and brings many destructions. And it is remarkable that with the course of history, the number of wars does not decrease, but the victims of wars become more and more. So, for example, if in the wars of the XVII century. 3 million people died in wars in the 18th century. - more than 5 million people, in the wars of the 19th century – 6 million people, then during the First World War the number of people killed reached 10 million people, and in the Second World War - more than 50 million people [2].

It is imperative to reevaluate the role of law in preventing war by implementing effective preventive measures that can protect populations from the devastating consequences of armed conflict or at least halt its progression in

its early stages. This would mitigate the human suffering caused by violence and other atrocities.

Therefore, logical question arises: Why is law not an effective tool to stop war in order to prevent wars? Why is humanity still not provided with an effective mechanism of legal regulation that would prevent wars or at least effectively stop them in their very early stages? How have legal concepts of emergencies evolved in the 20th and 21st centuries, in particular, in connection with specific historical events and challenges to society in the form of wars and armed conflicts? Is it possible to develop a methodological base in order to develop an effective mechanism of legal regulation to prevent such extreme social phenomena as wars and armed conflicts?

Hence, the primary question of above-mentioned questions is: Can international law be further developed to effectively prevent armed conflict?

Unlike other phenomena that bring destruction, human casualties (for example, natural disasters), war is entirely the result of human activity and relations that are (should be) regulated by law.

Relations between states during armed conflicts are regulated by a set of principles and norms that form international humanitarian law. International humanitarian law protects persons and property affected by armed conflicts [3]. Issues of international humanitarian law, no matter how diverse and complex they may be, can be reduced to the main problem - establishing a balance between the demands of humanity and military necessity in the period when a military conflict has already begun.

International peace treaties are designed to play the role of a deterrent tool, the purpose of which is to prevent war. In his studies of the philosophy of law, Georg Wilhelm Friedrich Hegel came to the following conclusion regarding the observance of international law during war: "In every peace treaty, the parties support the decision of peace, and during every declaration of war, we hear that the other party has violated the treaty". Wars, Hegel emphasizes, «can be both just and unjust» [4].

Speaking about the philosophical and legal understanding of war, we turn to the theory and concept of just war, which is as old as war itself. The theory of just war as an idea of the justification of the use of armed force (*jus ad bellum*) under certain conditions and the idea that the use of such force (*jus in bello*) should be limited in a certain way is inherent in Western philosophical thought. Just war thinking and the law of war constitute intersecting, interwoven conversations that often reflect each other like mimes in a mirror: just war thinkers cite legal arguments to defend ethical intuitions while lawyers turn to ethics and philosophy to work around the strictures of the law [5].

The purpose of Just War Theory is to provide guidance on the proper course of action for states in potential conflict situations. Theory arose on the basis of early Christian principles, and its foundations, which remain

fundamental to this day, were formulated by Saint Thomas Aquinas in the 13th century in his work *Summa Theologicae*. In addition, in other religious currents, and, accordingly, in modern legal systems, there are principles that in one way or another justify the need to use wars.

Jihad in Islam, or warfare in defense of life and Muslim religious rights, is legally analogous to modern just-war theory as enshrined in international law [6]. In the Bhagavad-Gita, which is revealed on the battlefield directly in front of the troops of the two armies, the obviousness of the need to go to war is also justified at various levels. In the Bhagavad-Gita, which is revealed on the battlefield directly in front of the troops of the two armies, the obviousness of the need to go to war is also justified at various levels. On the battlefield, Krishna calls the chief warrior of the army: Do thou fight for the sake of fighting, without considering happiness or distress, loss or gain, victory or defeat – and by so doing you shall never incur sin [7].

However, the author of this study does not intend to concentrate on the issue of reconciling the concept of morality and justification of war. After all, this task is the basis of the just war theory: to find a middle way between realists and pacifists. Although it is obvious that this theory is too far from real practice. The just war myth states that while just war theory is a good theory, actual wars do not measure up to its standards [8]. The current study does not aim to continue the long-standing history of research into the ethics of war, its justification, definition of principles of justice, etc. However, the main aim of any legal system is to develop a complex of effective and efficient legal instruments for deterring and preventing wars, as well as for their immediate termination.

Literature

1. Eckhart, William (1992). *Civilizations, Empires and Wars: A Quantitative History*. McFarland.
2. Zhilin, Pavel Andreevich (1972). *Engels and military history*. USSR. Voeinzdat.
3. Sassòli M. (2019). *International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare*. UK: Edward Elgar Publishing.
4. Hegel G.F. (2019). *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. (n.p.): Vero Verlag.
5. Morkevičius Valerie (2017). *The Roles of International Law and Just War Theory*. Introduction Ethics & International Affairs (31.4).
6. Parrott Justin (2020). *Jihad in Islam: Just-war theory in the Quran and Sunnah*. Yaqeen Institute for Islamic Research.
7. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda, A. C. (2008). *The Bhagavad-Gita as it is: With the original Sanskrit text, Roman transliteration, English equivalents, translation and elaborate purports*.

8. Fiala A. (2008). The just war myth: the moral illusions of war. UK: Rowman & Littlefield.

УДК 372.834(043.2)

Рибікова Г.В., к.ю.н., доцент,
м. Софія, Болгарія

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НЕЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Викладання правознавства для здобувачів освіти неюридичних спеціальностей має свою специфіку та потребує особливого методологічного підходу. В умовах динамічних змін законодавства та зростаючої ролі правової грамотності у професійній діяльності, формування базових правових компетентностей стає невід'ємною складовою підготовки сучасного фахівця.

Особливої актуальності набуває питання розробки та впровадження ефективних методик викладання, які враховують специфіку майбутньої професійної діяльності студентів.

Погоджуємось з Р.С. Шандра та М.М. Бедрій у тому, що викладання правознавства повинно пройти адаптацію для вивчення студентами неюридичних спеціальностей і суттєво відрізнитись від тих, які викладаються майбутнім юристам [1, с. 75].

Досвід викладацької діяльності дозволяє виділити ключові аспекти ефективного викладання правознавства для здобувачів освіти неюридичних спеціальностей. Першочергового значення набуває адаптація навчального матеріалу до професійного контексту студентів. Це передбачає:

- відбір правових кейсів, що відповідають специфіці майбутньої професії;
- акцентування уваги на галузях права, найбільш релевантних для конкретної спеціальності;
- розробка практичних завдань з урахуванням професійних ситуацій;
- використання прикладів з професійної практики.

Важливим аспектом є врахування початкового рівня правової підготовки студентів та їх мотивації до вивчення правових дисциплін. Практико-орієнтований підхід сприяє підвищенню зацікавленості студентів у вивченні правових питань та кращому засвоєнню матеріалу.

Сучасне викладання правознавства потребує впровадження інноваційних освітніх технологій. Розглянемо детально кожен з ефективних методів та їх переваги:

1. Технологія перевернутого класу (flipped classroom). Даний метод передбачає попереднє самостійне опрацювання студентами теоретичного матеріалу з подальшим обговоренням та виконанням практичних завдань в аудиторії. Основні переваги:

- ефективне використання аудиторного часу для практичної роботи;
- можливість багаторазового перегляду навчальних матеріалів;
- індивідуалізація темпу навчання;
- розвиток навичок самостійної роботи;
- підвищення рівня підготовки до практичних занять.

2. Метод правових дебатів. Організація навчальних дебатів з правових питань дозволяє досягти таких позитивних результатів:

- розвиток критичного мислення та аналітичних здібностей;
- формування навичок аргументації та публічного виступу;
- поглиблене вивчення правової проблематики;
- вдосконалення вміння працювати з правовими джерелами;
- розвиток командної роботи та комунікативних навичок.

3. Віртуальні правові ситуації. Створення та аналіз віртуальних правових ситуацій має такі переваги:

- можливість моделювання різноманітних правових ситуацій;
- безпечне середовище для відпрацювання практичних навичок;
- розвиток аналітичного мислення;
- формування навичок прийняття рішень;
- практичне застосування теоретичних знань.

У процесі викладання правознавства для студентів неюридичних спеціальностей важливо зосередитися на формуванні комплексу компетентностей:

Базові правові компетентності: розуміння основних правових понять та категорій, знання структури правової системи, орієнтація в системі законодавства, розуміння механізмів правового регулювання.

Професійно-правові компетентності: вміння застосовувати правові норми у професійних ситуаціях, навички роботи з правовими документами, здатність захищати професійні права та інтереси, розуміння правової відповідальності у професійній діяльності.

Практичні навички: вміння складати базові правові документи, навички пошуку та аналізу правової інформації, здатність вирішувати правові конфлікти, вміння взаємодіяти з правоохоронними органами.

Досвід викладання правознавства для здобувачів освіти неюридичних спеціальностей демонструє необхідність постійного оновлення методик

викладання та адаптації їх до сучасних вимог. Ключовими факторами успіху є:

1. Практична спрямованість навчального матеріалу;
2. Використання інтерактивних методів навчання;
3. Врахування професійного контексту студентів;
4. Систематичне оновлення змісту навчання відповідно до змін у законодавстві;
5. Комплексний підхід до формування правових компетентностей.

Література

1. Шандра Р.С., Бедрій М.М. Правові знання в системі вищої освіти неюридичних спеціальностей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* № 70 (2022). С. 70-76.

2. Черниш Н. Формування правових компетентностей при підготовці фахівців неюридичних спеціальностей. *Дидактика.* 2020. № 20. С. 41–43.

3. Рекотов П. Правова освіти у закладах вищої освіти неюридичного профілю. *Право та державне управління.* 2018. № 3 (32). Т. 1. С. 20–25.

УДК 342.722.073.5(043.2)

Череватюк В.Б., к.і.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

Череватюк А.В., магістр медицини,
Каролінський Інститут, м. Стокгольм, Швеція

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА БУТИ ЛЮДИНОЮ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Розмірковуючи над проблемою, варто зазначити, що у сучасному суспільстві цілий ряд чинників, зокрема соціально-політичні, економічні та культурні, перешкоджають людині в повній мірі реалізовувати різноманітний спектр своїх прав, що пояснюється в першу чергу їх складністю.

Перше на що варто звернути увагу - це проблеми з рівністю. На жаль, нерівність ми можемо спостерігати і в найрозвиненіших демократіях світу, де багато людей стикаються з систематичною дискримінацією за расовою, етнічною або національною приналежністю, тощо. Це призводить до обмеження доступу до освіти, роботи та охорони здоров'я, спонукає до бідності та маргіналізації. Існує багато різних типів дискримінації, яких можуть зазнати окремі люди чи групи людей. До найпоширеніших типів включають: расизм – дискримінація за расовою чи етнічною ознакою особи, чи групи осіб; сексизм — дискримінація за

статтю людини; ейджизм — дискримінація за віком людини, часто відбувається щодо літніх людей; ейблізм — дискримінація за фізичними чи розумовими здібностями людини; релігійна дискримінація — дискримінація на основі релігії чи моральних переконань особи; дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації / гомофобія; дискримінація за гендерною ідентичністю — дискримінація за гендерною ідентичністю або самовираженням людини.

Міжнародні нормативно-правові акти, такі, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права дитини та інші, містять прямі заборони дискримінації і встановлюють право кожного на рівність перед законом та на недискримінацію в усіх сферах життя.

Проте це суттєво не вирішує існуючої проблеми. Слід зазначити, що сфера праці не позбавлена проблем дискримінації, а їх вирішення є одним із першочергових завдань будь-якої демократичної держави, міжнародної спільноти та інших суб'єктів, що у свою чергу потребує об'єднання зусиль та визначення спільних векторів у напрямку викорінення явища дискримінації. Прикладом для наслідування у цьому контексті є досвід Швеції, де найбільша конфедерація профспілок – LO – та її філіали надають спеціальну освіту щодо гендерної рівності представникам профспілок, що сприяє попередженню цілого ряду порушень прав працівників [1, с. 24].

Жінки та небінарні особи часто стикаються з дискримінацією за статтю, що впливає на їх здатність рівноправно брати участь у житті суспільства. Такі проблеми, як гендерна різниця в оплаті праці, домашнє насильство та відсутність представництва на керівних посадах, підкреслюють постійну боротьбу за гендерну рівність. З метою підвищення ефективності захисту прав людини, в цьому контексті варто забезпечити системну гендерну освіту у школах та закладах вищої освіти, а також проводити інформаційні кампанії та тренінги для широкої громадськості щодо гендерних питань та прав людини [2, с. 61].

Слід зауважити, що Скандинавські країни мають найбільш розвинені системи забезпечення рівності чоловіків та жінок. У них апробовані ефективні механізми протидії дискримінації за ознакою статі. Так саме у Швеції вперше була запроваджена посада омбудсмена, котра потім набула популярності серед країн всього світу, про що вже йшлося у наших попередніх публікаціях [3, с. 65]. В цій країні сьогодні працює п'ять різних омбудсменів, зокрема один з них саме з питань рівності, який застерігає від порушень, пов'язаних із дотриманням норм, що гарантують рівність осіб незалежно від статі, а також безкоштовно представляє в суді особу, що звернулася за допомогою. При уряді Швеції створена також

спеціальна посада віце-прем'єра з питань рівності жінок та чоловіків, що також підсилює протидію дискримінації в країні Ця посадова особа здійснює моніторинг дотримання гендерної рівності, погоджує політику Кабінету Міністрів з цього питання, розробляє плани їх втілення, шляхом здійснення різних заходів та інші [4]. У Швеції також діють локальні і регіональні антидискримінаційні бюро. Вони надають консультації і підтримку тим, хто піддався дискримінації. Відповідно до Закону Швеції «Про боротьбу з дискримінацією» роботодавцям, організаціям і постачальникам освітніх послуг забороняється ставитися до деяких людей гірше, ніж до інших [5].

Також значною перешкодою для реалізації права бути людиною є економічна і політична нерівність. Ті люди, які живуть в бідності, часто не мають доступу до основних потреб, таких як їжа, чиста вода та житло. Це суттєво обмежує їхні можливості для отримання освіти та працевлаштування. Економічні системи, які не забезпечують належних можливостей працевлаштування, сприяють широкому розповсюдженню неповної зайнятості, коли люди не можуть отримати роботу, яка відповідає їхнім навичкам або забезпечує прожитковий мінімум. Це є суттєвою перешкодою для їх здатності жити з гідністю. Щодо політичної нерівності, то тут варто відзначити переслідування за політичне інакомислення, свободу слова та зібрань при авторитарних режимах. Порушення демократичних принципів державами заважає людям брати повну участь у суспільному житті та реалізувати свої права.

Проблеми реалізації права бути людиною прямо пов'язанні із обмеженням чи повною відсутністю доступу до правосуддя, порушенням принципів верховенства права, процвітанням корупції. Відсутність справедливого правового представництва та незалежної судової системи ще більше загострює цю проблему. Україна сьогодні намагається долати ці перешкоди на шляху до реалізації права бути людиною, втілюючи в життя різного роду реформи, в тому числі і судову. Цей процес ускладнений війною, проте за участі активної частини українського суспільства, держава зможе сформувати незалежну судову систему, що відповідає європейським стандартам [6, с. 17].

Не менш важливою проблемою сьогодні в контексті нашої теми є екологічна криза, посилена зміною клімату, що нерівномірно впливає на вразливі групи населення. Такі проблеми, як забруднення, вирубка лісів і виснаження ресурсів, можуть позбавити громади їхніх будинків, засобів до існування та доступу до чистої води.

Особливо варто виокремити збройні конфлікти, війни, призводять до грубих порушень прав людини, включаючи загибель людей, переміщення та розпад соціальних структур. Цивільні особи часто несуть основний тягар цих явищ, стикаючись із такими звірствами, як тортури,

згвалтування та примусове переміщення. В результаті значно збільшується число внутрішньопереміщених осіб, біженців та мігрантів, які досить часто стикаються з важкими умовами та дискримінацією в країнах, які їх приймають. Їм може бути відмовлено в доступі до основних послуг, вони стикаються з ксенофобією та намагаються інтегруватися в нові суспільства.

Застосування стандартів прав людини може значно відрізнятись між країнами та регіонами, що призводить до неузгодженості захисту. Деякі уряди можуть надавати перевагу економічним або геополітичним інтересам над правами людини, послаблюючи глобальні зусилля щодо забезпечення цих прав.

Таким чином реалізація права бути людиною — це безперервна боротьба, яка вимагає узгоджених зусиль на всіх рівнях — місцевому, національному та міжнародному. Вирішення цих проблем передбачає дотримання рівності, справедливості та поваги до всіх людей, незалежно від їх походження. Це також вимагає розвитку глобальної культури, яка цінує людську гідність і працює над захистом і дотриманням прав людини для кожного. Не зважаючи на значну кількість напрацювань, дана тематика потребує подальших досліджень із урахуванням значної кількості проблем, пов'язаних із реалізацією права бути людиною та пошуком шляхів їх вирішення.

Література

1. Колеснік Т.В. Запобігання дискримінації у сфері праці: актуальні питання. *Правовий часопис Донбасу*, 2024. № 1, С. 22–26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-86-22-26>.

2. Оганісян Ц. Стратегії удосконалення правового забезпечення гендерної рівності: захист прав і свобод, протидія дискримінації та забезпечення активної громадянської діяльності. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*, 2024. № 3, С. 56–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-3-07>.

3. Череватюк В.Б. Череватюк А.В. Формування дієвої системи захисту прав людини в Україні та у Швеції: порівняльний аспект. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: зб. наук. пр.* Київ: НАУ, 2023. № 4 (69). С. 63-71.

4. Боброва Ю.Ю. Огляд між народного досвіду реалізації гендерного паритету: окремі питання. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/8_2019/8_2019.pdf#page=7 (дата звернення: 17.01.2025).

5. Diskriminering. URL: <https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/individens-rattigheter-och-skyldigheter/diskriminering.html> (дата звернення: 17.01.2025).

6. Сліпенюк В.В. Реформування судової системи на шляху набуття Україною членства в Європейському Союзі. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 3 (56). С. 12-18. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2024.3>.

Богініч О.Л., к.ю.н., старший науковий співробітник,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМИ ПРАВА

За спільною думкою науковців, право є впорядкованою, внутрішньо узгодженою системою норм, виступає як цілісне нормативне утворення (нормативний комплекс), диференційоване на окремі групи норм. Системність свідчить про те, що регулятивну роль норми права виконують лише у взаємозв'язку один з одним, наприклад, матеріальні та процесуальні норми. І саме відсутність зв'язку між нормами або відсутність певних норм призводить до дефектності правових актів, а отже до порушення прав суб'єктів права при їх реалізації.

Характерним прикладом дефектності правового регулювання виступають випадки наявності прогалин при юридичному опосередкуванні суспільних відносин. Не зовсім вдалим, з точки зору автора, є визначення прогалин, яке міститься у Законі України «Про правотворчу діяльність». Так, відповідно до ч. 1 ст. 65 Закону, під правовою прогалиною розуміється повна або часткова відсутність норми права, що не забезпечує завершеність правового регулювання відповідних суспільних відносин. Не зрозуміло, про що йдеться у випадку часткової відсутності норми права: чи її складових (гіпотеза, диспозиція, санкція), чи механізму реалізації.

Між тим, проблема під назвою «механізм реалізації» правової норми до цього часу вона належним чином не вирішена – ні доктринально, а тим більше - практично. Як справедливо з цього приводу у своєму рішенні від 04.12.2004 р. зазначає Конституційний Суд України: «Відповідно до частини другої статті 3 Конституції України головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Забезпечення прав і свобод, крім усього іншого, потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод» [1].

У теорії права категорія «реалізація права» часто розглядається спільно з категоріями «механізм правового регулювання», «механізм дії права». Водночас категорія «реалізація норми права» за своїм змістом та механізмом дії має відмінності в порівнянні з категорією «реалізація права». Більшість теоретиків права під реалізацією права розуміють перетворення (трансформацію) правових приписів у реальні правовідносини через відповідні дії або бездіяльність уповноважених суб'єктів. Зокрема це відбувається за допомогою таких форм реалізації

права як використання, виконання, дотримання суб'єктивних прав та обов'язків, правозастосування. Натомість механізм реалізації норми права передбачає залучення іншого інструментарію. Йдеться в першу чергу про матеріальні норми права.

Механізм реалізації матеріальної норми права залежить від форми реалізації права. У правовідносинах, де здійснюються уповноважуючі, зобов'язальні та забороняючі норми механізм реалізації матеріальної норми права є матеріально-процесуальним (процедурним) [2]. У правовідносинах, де для реалізації таких норм необхідним є залучення правозастосовного інструментарію, такий механізм носить назву процесуальний. У свою чергу процесуальний механізм є юрисдикційний та загальний (неюрисдикційний) [3, с. 15]. Юрисдикційний за традицією поділяється на кримінально-процесуальний, цивільно-процесуальний, господарсько-процесуальний. В останній час до них додалися адміністративно-процесуальний (адміністративно-процедурний), конституційно-процесуальний. Загальний процесуальний механізм супроводжує окрім вищезазначених майже всі інші форми діяльності органів держави. Серед них правотворчий, контрольно-наглядовий, установчий.

У світлі вищезазначеного розглянемо деякі механізми (процедури) реалізації матеріальної норми права. У випадку, не пов'язаному з правозастосуванням, для реалізації моделі поведінки, закладеної у диспозиції правової норми, існує декілька варіантів відповідних процедур. Перший: така процедура одночасно міститься у статті нормативно-правового акту, де закріплена ця норма. Другий: необхідна процедура міститься не поряд з нормою матеріального права в одній статті, а в іншій частині цього нормативно-правового акту. Третій: процедурні норми знаходяться в інших нормативно-правових актах. Для останніх здебільшого характерна така назва як порядок. На відміну від зазначених варіантів існує ще один - комплексний або гібридний, який передбачає наявність одночасно необхідних для реалізації матеріальних норм права норм процедурних як в самому нормативно-правовому акті, так і у сторонньому.

В якості прикладу, який є ілюстрацією першого варіанту, можна навести ч. 1 ст. 601 Цивільного кодексу України, яка містить матеріальну норму, що надає право особам припиняти зустрічні односторонні зобов'язання зарахуванням. При цьому ч. 2 цієї ж статті містить процесуальну норму, яка встановлює, що для використання цього права необхідно і достатньо подання відповідної заяви однієї із сторін відносин. У даному випадку порядок використання права на зарахування встановлений однією процесуальною нормою, яка міститься у тій самій статті, що надає відповідне право.

Для ілюстрації другого варіанту доречним прикладом будуть слугувати норми Податкового кодексу України. Так, зокрема у ст. 16 Податкового Кодексу України задекларований обов'язок платника податку сплачувати податки та збори в строки та у розмірах, встановлених цим Кодексом та законами з питань митної справи, а у ст. 35 цього ж Кодексу передбачений порядок сплати таких податків і зборів. Правила обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР, становлять механізм реалізації окремих норм Житлового кодексу України, тобто є свідченням дії третього варіанту.

Література

1. Див. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 груд. 2004 року (справа про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v022p710-04#Text> (дата звернення 29.01.2025).

2. Автор використовує терміни «процедурний» та «процесуальний» як синоніми. Хоча не відкидає поширену в науці думку, що перший термін опосередковує неюрисдикційну діяльність державних органів, а другий – юрисдикційну.

3. Фатхудінова О.В. Теоретико-правові проблеми юридичного процесу. автореф. дис. канд. юр. наук: 12.00.01; Київ., 2000. 16 с.

УДК 341.1(043.2)

Бойко О.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ІНСТИТУТ НОТАРІАТУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Нотаріат є важливим правовим інститутом сучасного суспільства. Однією із найважливіших його функцій є досягнення стабільності приватно-правових відносин, що є важливою передумовою розвитку будь-якого суспільства. Курс України на європейську інтеграцію потребує ретельного перегляду і адаптації законодавства у сфері нотаріальної діяльності. Як відомо, нотаріат поділяють на дві системи:

англосаксонського і латинського типу. Нотаріат англосаксонського типу поширений у країнах загального права, до компетенції нотаріальних органів цієї системи входить лише посвідчення документів та підписів. Нотаріат латинського типу складають нотаріальні органи країн романо-германської правової сім'ї. У цій системі нотаріат розглядається як орган безспірної юрисдикції. Характерною рисою такої системи є делегування державою можливості вчиняти нотаріальні дії, зокрема посвідчувати правочини з метою надання їм юридичної вірогідності. Виходячи з цього, законодавства країн, у яких діє нотаріат латинського типу, передбачають чітку систему нотаріальних органів і посадових осіб, а також визначають правила допуску до професії нотаріуса.

Україна з 2013 року належить до Міжнародного союзу нотаріату, проте офіційною аббревіатурою цієї організації є МСЛН (UINL), яка залишилась із попередньої назви організації - Міжнародний союз латинського нотаріату. Ця міжнародна організація налічує 89 членів, у тому числі 22 з 28 країн Європейського Союзу та 15 з 19 країн Великої двадцятки, що свідчить про поширення континентальної правової системи.

В умовах євроінтеграції та цифровізації перед нотаріатом України постає чимало проблем і завдань, що вимагають належного правового регулювання. Упровадження цифрових технологій у нотаріальну діяльність відкриває широкі перспективи для підвищення ефективності роботи нотаріусів та якості послуг, що надаються. Зокрема, електронні реєстри, автоматизовані системи перевірки документів та дистанційна ідентифікація особи сприяють зменшенню ризиків шахрайства та значно спрощують доступ до нотаріальних послуг. Однак одночасно це створює потребу у розв'язанні правових питань, пов'язаних із захистом персональних даних, забезпеченням кібербезпеки та збереженням конфіденційності клієнтів.

Закон України «Про нотаріат» визначає як систему органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії з метою надання їм юридичної вірогідності [1]. Це визначення не обмежує можливостей використання цифрових інструментів та дозволяє їх використовувати згідно чинного законодавства.

Одним із важливих аспектів трансформації нотаріату стало прийняття Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [2], що сформував підґрунтя для запровадження електронного формату в нотаріальну діяльність. Це дозволило використовувати електронні документи для посвідчення угод, автентифікації підписів та інших нотаріальних дій. Серед важливих вимог до таких документів – забезпечення їх цілісності, автентичності та доступності – реалізуються завдяки сучасним технологіям, зокрема

електронні підписи. Це значно спрощує та прискорює процеси, одночасно забезпечуючи високий рівень безпеки.

Задля кращого функціонування системи електронного нотаріату в Україні доцільно також звернутися до досвіду його європейських державах, де широко використовуються електронні системи обміну інформацією в нотаріальній діяльності.

Так, у Франції діє система MINITEL, яка надає доступ до комп'ютерів із базами даних та включає в себе безпечну базу даних, обмін даними між базами, а також безпечне з'єднання. У Франції існує безпечна закрита мережа між нотаріусами. Електронний архів автентичних нотаріальних актів існує у формі зашифрованих файлових документів. Строк зберігання таких документів становить 75 років [3].

В Італії нотаріуси працюють із компанією «Нотартель» – це ІТ-компанія для нотаріусів, яка була створена у 1997 р. Національною радою нотаріусів Італії з метою комп'ютеризації процесів оформлення нотаріальних документів, документообігу, а також доступу до інформації, необхідної нотаріусам при вчиненні нотаріальних дій, користування нею [4, с. 89].

Отже, в умовах трансформації правової системи та євроінтеграції сучасний нотаріат, будучи невід'ємною частиною правової системи України, розвивається та удосконалюється. Цифровий вектор розвитку нотаріату має оптимізувати роботу нотаріусів та забезпечити його доступність та зручність. Крім цього, впровадження електронного нотаріату – це продовження державної політики у сфері цифровізації та ще один крок до створення в Україні нотаріату, що відповідатиме європейським стандартам та забезпечить процес реалізації своїх функцій відповідно до викликів сучасності.

Література

1. Про нотаріат: Закон України від 2 вер. 1993 року № 3425-ХІІ. *Відомості Верховної Ради*. 1993. № 39. Ст. 383.

2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 року № 851-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 36, ст. 275.

3. Цифрові технології в сучасному нотаріаті: Олена Бунякіна взяла участь у міжнародній конференції. Нотаріальна палата України. 2019. URL: <https://npu.org.ua/news/it-v-notariati-conf/> (дата звернення: 25.01. 2025).

4. Бернацька І. Нотаріат Італії – огляд, доступ до професії, технології, відчуження нерухомості та Національна рада нотаріусів. МЕН. № 6 (78), 2014. С. 86–93.

Васецький В.Ю., к.ю.н., науковий співробітник,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ПІСЛЯВОЄННИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЗАХІДНОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ: ІСТОРИЧНІ АНАЛОГІЇ

Війна проти України, яка розпочалась 24 лютого 2022 р, гостро поставила питання безпеки, стабільності миру не тільки в Україні, а й у світовому масштабі, здатності існуючих міжнародних органів і об'єднань виконувати свої функції щодо забезпечення миру на планеті і в країнах, які зазнали агресії. Перед сучасною Україною постало питання вектору розвитку всіх сфер суспільних відносин в умовах воєнного стану [1, с. 27-29].

Сьогодні світ відходить від попередніх досягнень, але не уявив ще свого сучасного положення і у загальному розумінні не може з певною достовірністю прогнозувати майбутнє становище. Це стосується і України, яка прагне досягти європейських стандартів та стати повноправним членом європейського співтовариства. Після закінчення війни перемогою України країна опиниться у зруйнованому стані, і буде мати потребу відновлення всіх її складових. Процес відродження буде мати потребу у застосуванні величезних зусиль всього народу протягом тривалого часу. Аналогічні події вже мали місце в Історії України. Після монгольського нашествия Українським землям знадобилось майже століття щоб піднятися з руїн. Цей процес починався переважно з відродження Західних регіонів України, які орієнтувались на західний вектор розвитку.

Тому відродження України після її беззастережної перемоги, у тому числі реформування її правової системи, буде відбуватися на основі західної правової традиції. Звідси актуальним питанням є дослідження історичних аналогій відродження України в цьому напрямі.

Переломною віхою в історичному розвитку України-Русі стали трагічні події, наприкінці 1240 р., коли монгольські орди зруйнували Київ. Окремо додаємо, що одразу після цих трагічних подій про українські землі немає жодних згадок. Проте вже 1245 р. Плано Карпіні, легат Папи Інокентія IV, згадує київського тисяцького, який його зустрів у Києві [2, с. 253-336].

У взаємовідносинах з Золотою Ордою Руська держава була приречена на занепад. Перебування протягом двох століть під кочовою експансією позначилось на правосвідомості та правовій культурі Русі. По-перше, на фоні жорстоко централізованої мілітарної організації татаро-монголів

стала очевидною нежиттєздатність удільної форми Руської держави. По-друге, централізаторська ідеологія Орди була спрямована на поступову нейтралізацію національної знаті та приведення її в залежний від завойовників стан.

Після монгольського погрому тільки з 1331 р. у Києві, а одночасно з ним і в інших українських містах, було відновлено княже правління, тобто функції управління містом перейшли до князя. Розпочинаючи з середини XIV ст. у розвитку місцевого самоврядування на українських землях спостерігаються дві тенденції. Перша з них характеризується європеїзацією місцевого життя в українських містах на основі, зокрема, магдебурзького права, тоді як друга пов'язана із розвитком військово-демократичного ладу, що зародився в середовищі українського козацтва та знайшов своє подальше втілення в Запорізькій Січі та Гетьманщині [3, с. 83-84].

У той період у Середньовічній Європі відбувалися суттєві зміни у політичному і економічному житті. Феодальна роздробленість поступалася процесам зміцнення держав, стихійні ринкові відносини замінювалися стійкими комерційними зв'язками. Одночасно цей період характеризувався прокладанням нових торгівельних шляхів, відкриттям невідомих до цього земель, намаганням встановити зв'язки на нових землях, які, однак, часто приймали грабінницькі риси.

Розвиток міського права у державах Східної Європи, у тому числі на теренах роздробленої Русі, протікав значно повільніше. Спочатку Магдебурзьке право виникло у Львові, Луцьку, Перемишлі та інших містах, тобто «переміщувалося» з західного напрямку, і тільки у 1494 році з метою пожвавлення господарства міста Києву було надано Магдебурзьке право.

В правовій сфері особливе значення мало повернення до основ римського права, оскільки воно найповніше відповідало суспільним і майновим потребам того часу. Процеси в цьому відношенні відомі як рецепція римського права. Розробка основних правових ідей відбувалася переважно в університетах, правова ідеологія була основним джерелом права на європейському правовому просторі.

Руські землі з попередніх епох отримали історико-правову спадщину, яка в майбутньому відіграла вирішальну роль в подальшому державно-правовому розвитку відновлюваної країни [4, с. 115]. Наприклад, Київське князівство підпадає під владу Великого князівства литовського, а згодом і Польського королівства, що певним чином посприяло відновленню тутешніх земель.

У підсумку можна констатувати, що в історичному аспекті західна традиція в значній мірі вплинула на вибір Україною свого шляху

розвитку. Однак остаточно тільки у ХХ ст., Україна здобула свого головного атрибуту держави – суверенітету.

Література

1. Правотворення і правотворчість в умовах воєнного стану та миробудівництва: монографія. До 75-річчя Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України / Н.М. Пархоменко, О.В. Скрипнюк, Н.М. Оніщенко та ін.: кер. авт. кол. та за ред. Н.М. Пархоменко. Київ: Парламентське видавництво, 2023. 312 с.

2. Дзюба Е.Н. Культура. Історія Києва: в 4-х т. Т. 1: Стародавній та середньовічний Київ. Київ: *Наукова думка*. 1982. 407 с.

3. Недюха М.П. Правова ідеологія українського суспільства. Київ: «МП Леся». 2012. 400 с.

4. Кушинська Л.А. Звичаєве право України: навчальний посібник для студентів напряму підготовки «Правознавство». Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2013. 209 с.

УДК 340.1(043.2)

Волохов О.С., к.ю.н., докторант,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

КОДИФІКАЦІЯ, РЕКОДИФІКАЦІЯ ТА ДЕКОДИФІКАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА, ЯК НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Підвищення ефективності національного законодавства потребує формування якісного законодавчого масиву. При цьому, на думку Н. Пархоменко, простежується сутнісна залежність ефективності законодавства від стану його упорядкованості [1, с. 28]. Забезпечення упорядкування законодавства, у свою чергу, передбачає створення узгодженої системи нормативно-правових актів. Є. Гетьман визначає поняття «впорядкування нормативно-правових актів» як одну з функцій нормотворчої діяльності органів виконавчої влади, що являє собою діяльність уповноважених органів нормотворення із систематизації підзаконних нормативно-правових актів, здійснювану шляхом паперового та електронного обліку, кодифікації, інкорпорації та консолідації [2, с. 58].

Наразі тривають активні наукові дискусії щодо подальшої кодифікації законодавства, його рекодифікації чи декодифікації, які набули особливого резонансу враховуючи оновлення Цивільного кодексу України, розроблення проєктів Кримінального кодексу України,

Трудового кодексу України та нещодавнього скасування Господарського кодексу України.

Варто почати з того, що як кодифікація, так і рекодифікація та декодифікація це різні за змістом правові явища, що передбачають активну законодавчу роботу (зазвичай в рамках окремої концепції розвитку галузевого законодавства) з метою упорядкування напрацьованого нормативного масиву.

О. Ющик вважає, що кодифікація законодавства є формою його систематизації та передбачає системне упорядкування відповідних юридичних норм у рамках правових інститутів, закріплення галузевої структури законодавства та розвиток правових інститутів і галузей законодавства як органічних складових єдиної системи законодавства шляхом уніфікації положень чинних нормативно-правових актів однакової юридичної сили і зведення їх до єдиного кодифікаційного акта [3, с. 81-82]. Кодифікація передбачає створення акта кодифікаційного типу (кодекс, статут, положення), який врегульовує окрему галузь суспільних відносин.

Щодо рекодифікації законодавства, то у цивілістиці під терміном «рекодифікація» пропонується розуміти проведення системних суттєвих новацій щодо змісту та структури чинного Цивільного кодексу України (інших кодексів і законів, що формують приватноправове поле) [4, с. 27]. Рекодифікація передбачає оновлення положень кодифікаційного акта без створення нового кодексу.

Під декодифікацією розуміють процес, що є зворотним щодо кодифікації. Він передбачає зміни в масиві нормативно-правового регулювання певної сфери суспільних відносин, які пов'язані з визнанням таким, що втратив силу, кодексу (або сукупності кодексів) у цій сфері або поступовим його «розмиванням», з поверненням до полісистемності в правовому регулюванні в зазначеній сфері. Декодифікація може здійснюватися в двох формах: 1) як разова акція – визнання кодексу (або сукупності кодексів), таким, що втратив чинність; 2) як процес – абляція (вимивання) нормативно-правового матеріалу з кодифікованого масиву протягом певного періоду часу, коли значна частина положень кодексу підмінюється або витісняється поточним законодавством, що діє поряд або навіть паралельно із зазначеним кодифікованим актом [5, с. 53].

Незважаючи на різницю в завданнях, що ставляться перед кодифікацією, декодифікацією та рекодифікацією законодавства, ці правові явища характеризуються наявністю певного взаємозв'язку. Первинною щодо інших правових явищ є кодифікація, оскільки вона лежить в основі декодифікації та ре кодифікації [6, с. 293].

Кодифікація дозволяє суттєво реформувати й модернізувати зміст законодавчого регулювання, запровадити нові підходи до правового

забезпечення того чи іншого виду правової діяльності, удосконалити зміст регулювання цих відносин щодо сучасного рівня розвитку відповідних суспільних відносин, а також ділової й судової практики. У вітчизняній і зарубіжній правовій доктрині та законодавстві кодифікація лишається найбільш досконалою формою впорядкування нормативно-правових актів, яка відповідає міжнародним стандартам правотворчості.

Так, в доповіді Організації економічного співробітництва та розвитку «Підвищення якості законів та нормативних регулювань» OCDE/GD(94)59 наголошується на необхідності проведення періодичних кодифікацій законів і постанов для удосконалення якості та ефективності законодавства. Підготовка періодичних кодифікацій законів, на думку експертів ОЕСР, є важливим кроком до покращення якості законів і нормативних актів, а кодифікація також допомагає забезпечити відповідність термінології та зменшити ймовірність того, що вона підлягатиме багаторазовому тлумаченню [7].

Якщо кодифікація і рекодифікація дозволяють модернізувати зміст законодавства, усунути дефекти і спростити практичне застосування правових норм, то декодифікація законодавства є «кроком назад», що може зумовити розрив між традицією та правонаступництвом у праві, завдяки якому акумулюється досвід правового регулювання у тій чи іншій сфері суспільних відносин.

Тобто, створення в рамках декодифікації законів для правового регулювання певної галузі законодавства шляхом скасування кодифікаційного акту може розглядатися лише як певний проміжний етап правової реформи, але ніяк не її кінцевий, успішний результат, який зазвичай передбачає упорядкування, тобто кодифікацію законодавства.

Яскравим прикладом декодифікації законодавства стало прийняття Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» від 9 січня 2025 року (надалі – Закон), яким скасовується Господарський кодекс України, що діяв з 2004 року.

Закон виключає із законодавства більшість організаційно-правових форм юридичних осіб (переважно приватні підприємства, державні підприємства та комунальні підприємства) та встановлює порядок їх реорганізації, правовий статус їх майна.

Поки прийнятий Закон від 9 січня 2025 року чекає на підпис Президента України, у юридичній спільноті не припиняються дискусії як щодо необхідності/потреби скасування Господарського кодексу України, так і щодо технічної можливості/своєчасності «корпоратизації» всіх державних та комунальних підприємств тощо.

На необхідності скасування Господарського кодексу України (надалі – ГК, Кодекс) тривалий час наголошували, як окремі вчені, так і різні

політичні сили парламенту. Основними їх аргументами були: «архаїчність» положень Кодексу, динамічність розвитку економічних та ринкових відносин, приведення законодавства у відповідність до європейських стандартів. Дійсно, Кодекс застарів, його модернізація шляхом внесення точкових змін втрачає актуальність.

Водночас скасування ГК зумовлює зникнення законодавчого визначення базових для господарського права понять, а також ознак підприємницької діяльності, що, в свою чергу, вплине на інші галузі, де використовуються ці терміни. Без законодавчого врегулювання залишаться поняття і засади підприємництва, розмежування мікропідприємництва, малого, середнього та великого підприємництва для диференціації державної економічної політики, застосування штрафних санкцій тощо.

Окремим питанням є судова практика, яка напрацьовувалась судами господарської юрисдикції понад 20 років та втрачає свою актуальність після скасування ГК.

Як бачимо, безальтернативне скасування ГК створить чимало прогалин у законодавстві, починаючи від спорів щодо підвідомчості судових справ господарським судам, закінчуючи відсутністю законодавчого визначення значної кількості термінів від «господарської діяльності» до «господарського договору».

На мою особисту думку, створення належних правових умов для ведення бізнесу в Україні та ефективного управління державним майном варто здійснювати шляхом модернізації господарського законодавства із збереженням його кодифікованої форми. Сподіваємося, що вищевказаний Закон є лише початком комплексної реформи господарського законодавства, яка завершиться виділенням та конкретизацією норм комерційного спрямування, вибором оптимальних форм та засобів управління державним майном для формування ефективного господарського законодавства шляхом його кодифікації.

Отже, комплексне та системне реформування окремої галузі законодавства для забезпечення його ефективності має проводитися шляхом кодифікації та рекодифікації, тобто прийняття та своєчасного оновлення кодексу із включенням положення усіх законів, що здатні ефективно регулювати суспільні відносини у певній галузі. З огляду на зазначене, декодифікація може бути лише тимчасовим кроком направленим на формування та виокремлення ефективних законів, які можуть надалі стати основою нового кодифікаційного акта.

Література

1. Пархоменко Н.М. Упорядкування законодавства як спосіб підвищення його ефективності. *Альманах права*. 2023. № 14. С. 27-33.

2. Гетьман Є.А. Функція упорядкування підзаконних нормативно-правових актів в нормотворчому процесі органів виконавчої влади України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Випуск 2. Том 3. С. 56–59.

3. Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка: монографія; за заг. ред. О.І. Ющика. Київ: Парламентське вид-во, 2007. 208 с.

4. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу: монографія; за заг. ред. Н.С. Кузнецової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 690 с.

5. Музика Л.А. Кодифікація та декодифікація: проблемні питання. *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*. IUNIE 2015. С. 52–56.

6. Сімутіна Я.В. Декодифікація vs рекодифікація трудового законодавства України. *Правова держава*. 2020. Випуск 31. С. 290-297.

7. Improving the quality of laws and regulations: economic, legal and managerial techniques organisation for economic co-operation and development OCDE/GD(94)59. OECD. Paris. 1994. URL: <https://www.sigmaweb.org/publications/36976805.pdf> (дата звернення: 23.01.2025).

УДК 340.5:351.74(430+477)(043.2)

Волошин К.А., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ» У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ

В умовах повномасштабної війни в Україні та євроінтеграційних процесів особливої актуальності набуває дослідження досвіду провідних європейських країн у сфері організації правоохоронної системи. Федеративна Республіка Німеччина, як одна з провідних держав Європейського Союзу та стратегічний партнер України, демонструє ефективну модель функціонування правоохоронних органів, що заслуговує на детальне вивчення.

Актуальність дослідження концептуального визначення правоохоронних органів у правових системах Німеччини та України обумовлена низкою факторів. По-перше, в умовах воєнного стану виникла нагальна потреба в удосконаленні координації діяльності різних правоохоронних органів України, що актуалізує вивчення німецького

досвіду чіткого розмежування повноважень між різними органами безпеки та правопорядку.

По-друге, процес європейської інтеграції України вимагає гармонізації національного законодавства з правовими стандартами ЄС, зокрема в частині організації та функціонування правоохоронної системи. Досвід Німеччини у цьому контексті є особливо цінним, оскільки ця країна має розвинену систему спеціалізованих органів, що ефективно взаємодіють як на національному рівні, так і в межах загальноєвропейських правоохоронних структур.

По-третє, в умовах децентралізації влади в Україні важливого значення набуває вивчення німецького досвіду розподілу повноважень між федеральними та земельними правоохоронними органами, що може бути корисним для вдосконалення взаємодії між центральними та регіональними правоохоронними структурами в Україні. Окрему актуальність становить дослідження німецького функціонального підходу до визначення правоохоронних органів в контексті необхідності реформування та підвищення ефективності української правоохоронної системи в повоєнний період. Досвід Німеччини щодо чіткої спеціалізації органів безпеки та правопорядку може бути врахований при розробці стратегії post-war реформування правоохоронної системи України.

У своєму дослідженні «Polizei- und Ordnungsrecht» професор Рольф Шмідт розкриває специфіку німецького підходу до організації правоохоронної системи. Науковець наголошує на тому, що німецька правова доктрина принципово уникає узагальненого поняття правоохоронного органу, натомість використовуючи диференційовану систему спеціалізованих органів. Така позиція обґрунтовується необхідністю чіткого розмежування компетенцій та уникнення дублювання повноважень. У німецькій системі права кожен орган, що виконує правоохоронні функції, має власну чітко визначену сферу відповідальності, що закріплюється у спеціальному законодавстві [1].

Томас Вюртенбергер та Дірк Хекманн у своїй праці «Polizeirecht in Baden-Württemberg» поглиблюють розуміння німецького підходу, акцентуючи увагу на тому, що відсутність єдиного узагальнюючого поняття правоохоронного органу є не недоліком, а свідомим вибором німецького законодавця. Науковці підкреслюють, що така система дозволяє більш ефективно розподіляти повноваження між федерацією та землями, забезпечуючи при цьому високий рівень спеціалізації кожного органу. На прикладі землі Баден-Вюртемберг автори демонструють, як принцип спеціалізації реалізується на практиці через систему Sicherheitsbehörden (органів безпеки), Ordnungsbehörden (органів правопорядку) та Strafverfolgungsbehörden (органів кримінального переслідування) [2].

Особливу цінність для розуміння німецького підходу представляє праця Ергарда Деннінгера та Фредеріка Рахора «Handbuch des Polizeirechts» [3]. Автори детально аналізують історичні передумови формування сучасної системи органів правопорядку в Німеччині та обґрунтовують переваги функціонального підходу до визначення їх компетенції. На думку дослідників, саме такий підхід забезпечує найбільш ефективну реалізацію принципу розподілу влади та дозволяє уникнути надмірної концентрації повноважень [1-3].

Український підхід до визначення поняття «правоохоронних органів» суттєво відрізняється від німецького, що детально аналізується у працях вітчизняних науковців. Зокрема, І. Бондаренко у своєму дослідженні підкреслює, що в українській правовій системі існує єдине узагальнене поняття правоохоронних органів, яке охоплює всі державні органи, що здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Автор наголошує на тому, що такий підхід має історичне підґрунтя та відповідає традиціям вітчизняної правової системи [4, с. 13–19].

В свою чергу, В. Чумак проводить порівняльне дослідження української та німецької систем правоохоронних органів. Науковець звертає особливу увагу на те, що відмінності у підходах до визначення поняття правоохоронного органу не є випадковими, а відображають фундаментальні особливості організації державної влади в обох країнах. В українській системі превалує принцип централізації та єдності системи правоохоронних органів, тоді як німецька модель базується на принципах децентралізації та функціональної спеціалізації [5, с. 102–110].

Проведений загальний аналіз наукових праць дозволяє зробити висновок про існування двох принципово різних підходів до концептуального визначення правоохоронних органів. Німецький підхід характеризується високим рівнем диференціації та спеціалізації, уникненням узагальнюючих категорій та чітким розмежуванням компетенцій між різними органами. Натомість український підхід базується на принципах єдності та централізації системи правоохоронних органів, що знаходить відображення у використанні єдиного узагальненого поняття «правоохоронні органи».

Аналіз німецького законодавства також демонструє відсутність єдиного уніфікованого поняття терміну «правоохоронний орган» (Strafverfolgungsbehörde або Polizeibehörde). Натомість, законодавець використовує диференційований підхід, застосовуючи систему спеціалізованих термінів для позначення органів, що виконують правоохоронні функції [6-11].

Відповідно до чинного законодавства ФРН, використовуються такі основні терміни: «Sicherheitsbehörden» (органи безпеки) – термін, що закріплений у Федеральному законі про захист конституції

(Bundesverfassungsschutzgesetz, BVerfSchG) та відповідному законодавстві федеральних земель. Цей термін охоплює органи, відповідальні за забезпечення внутрішньої безпеки держави на федеральному та земельному рівнях; «Polizeibehörden» (поліцейські органи) – поняття, що використовується в поліцейському законодавстві федеральних земель. Важливо зазначити, що в різних землях застосовуються різні варіації цього терміну [6; 7]. Наприклад, у поліцейському законодавстві землі Баден-Вюртемберг (Polizeigesetz Baden-Württemberg) використовується термін «Polizeidienststellen» [10], а в Баварії – «Polizeibehörden» [11]; «Strafverfolgungsbehörden» (органи кримінального переслідування) – термін, закріплений у Кримінально-процесуальному кодексі Німеччини (Strafprozessordnung, StPO) в редакції від 25.08.2023 року [8]. Цей термін застосовується для позначення органів, що здійснюють функції кримінального переслідування.

Особливої уваги заслуговує регулювання статусу прокуратури в системі органів кримінального переслідування. Відповідно до § 141-152 Закону про судоустрій (Gerichtsverfassungsgesetz, GVG) в редакції від 05.10.2023 року, визначаються не лише повноваження прокуратури як органу кримінального переслідування, але й встановлюються загальні принципи організації прокурорської діяльності [9]. При цьому важливо підкреслити, що законодавець уникає надання загального визначення правоохоронного органу, зосереджуючись натомість на конкретних функціях та повноваженнях.

Таким чином, німецьке законодавство використовує функціональний підхід до визначення органів, що виконують правоохоронні функції, уникаючи узагальнюючих категорій та зосереджуючись на конкретних повноваженнях та сферах відповідальності кожного органу. Це дозволяє забезпечити ефективну спеціалізацію та уникнути дублювання функцій у системі правоохоронних органів.

Порівняльний аналіз з українським підходом демонструє принципово різні моделі організації правоохоронної системи. Якщо український законодавець пішов шляхом створення єдиної централізованої системи з уніфікованим поняттям правоохоронного органу, то німецький досвід показує можливість ефективного функціонування децентралізованої системи спеціалізованих органів без єдиного узагальнюючого поняття.

Література

1. Schmidt R. Polizei- und Ordnungsrecht. Hamburg: Grasberg bei Bremen, 2023. 386 p.
2. Würtenberger T., Heckmann D. Polizeirecht in Baden-Württemberg. Heidelberg: C.F. Müller, 2021. 428 p.
3. Denninger E., Rachor F. Handbuch des Polizeirechts. München: C.H. Beck, 2022. 892 p.

4. Бондаренко І.В. Органи правопорядку України та Німеччини: порівняльно-правовий аналіз. *Право і безпека*. 2021. № 2. С. 13–19.

5. Чумак В.В. Особливості діяльності поліції Німеччини в умовах децентралізації влади. *Вісник ХНУВС*. 2020. № 3 (90). С. 102–110.

6. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: Gesetz vom 23.05.1949 № BGBl. S. 1: in der Fassung vom 28. Juni 2023. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.htm> l (дата звернення: 21.01.2025).

7. Bundesverfassungsschutzgesetz: Gesetz vom 20.12.1990 № BGBl. I S. 2954, 2970: in der Fassung vom 10. August 2023.

8. Strafprozessordnung: Gesetz: in der Fassung vom 25. August 2023 № BGBl. I S. 1074, 1319.

9. Gerichtsverfassungsgesetz: Gesetz: in der Fassung vom 5. Oktober 2023 № BGBl. I S. 1077.

10. Polizeigesetz Baden-Württemberg: Gesetz vom 06.10.2020 № GBl. 2020, 735 p.

11. Gesetz über die Organisation der Bayerischen Staatlichen Polizei: Gesetz vom 10.08.1976 № GVBl. S. 341.

УДК 349.3(043.2)

Головко П.Л., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах захисту цілісності та незалежності Української Держави та українського народу від широкомасштабної збройної агресії російської федерації, особливої актуальності набувають проблеми належної реалізації прав та соціальних гарантій військовослужбовців, які стали на захист Батьківщини, ризикуючи при цьому своїм здоров'ям та життям. Захист та забезпечення вказаних прав є справою державної ваги, а його належне нормативно-правове регулювання одним із головних завдань законотворців. Окрім того, необхідно враховувати, що законодавчо встановлені обмеження конституційних прав і свобод в умовах дії правового режиму воєнного стану, для військовослужбовців мають бути належним чином компенсованими шляхом розширення обсягів соціальних прав та гарантій для них, а також членів їх сімей.

Вивчення наукових досліджень з проблем правових засад захисту прав військовослужбовців в умовах воєнного стану здійснювалося шляхом застосування загальнонаукових методів аналізу, синтезу та узагальнення.

Цими ж методами досліджувалися нормативно-правові акти відповідної тематики. Додаткове застосування формально-юридичного методу дозволило більш широко використати формальну структуру і логічні відношення вказаних правових норм для їх теоретичного та практичного розуміння. Прогностичний метод використовувався для визначення перспективності запропонованих новацій для поліпшення стану реалізації соціальних прав військовослужбовців.

Аналізуючи дослідження вказаної проблематики необхідно підкреслити одностайну позицію вчених, які підкреслюючи її складність як у плані забезпечення правового регулювання, так і можливостей для реалізації, зазначають при цьому, що забезпечення соціальних прав військовослужбовців є чи не найактуальнішим завданням держави в сучасних умовах. При цьому до головних причин негараздів у вирішенні цієї проблеми вчені відносять і недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази...» [1].

Очільниця правозахисної організації «Юридична сотня» Юлія Морій наголошує на невідомості більшості існуючих юридичних механізмів захисту прав військовослужбовців та необхідності перегляду таких механізмів [2].

Л.І. Мазуренко звертає увагу на незабезпечення державою повної реалізації законодавчо визначеного особливого соціального статусу військовослужбовців, встановлених їм пільг компенсацій та гарантій внаслідок нестачі матеріальних та фінансових ресурсів а також відсутності чіткого механізму реалізації цих гарантій і пільг [3].

П.Ю. Машіка зазначає, що незважаючи на вже прийняту цілу низку нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення захисту соціальних прав і свобод військовослужбовців, нагальною залишається необхідність удосконалення нормативно-правової бази в цій сфері а також пошуку нових альтернативним механізмам соціального забезпечення прав військовослужбовців [4].

Аналізуючи проблеми реалізації соціальних прав військовослужбовців, А. Гончаренко та А. Карнаух відносять до основних відсутність відпусток для військових, що перебувають на фронті, недостатність грошових виплат та виплат за поранення або інвалідність, недостатнє матеріальне і продовольче забезпечення тощо [5].

Серед пропозицій науковців варто вказати на необхідність реформування системи соціального захисту військовослужбовців із урахуванням успішного досвіду країн Західної Європи та США, на якій наголошує Л.І Мазуренко [3], а також на перспективність запровадження правозахисного інституту військового омбудсмена, що дозволить спрямувати його зусилля на подолання негативних явищ у сфері як військового управління, так і державного управління взагалі [6].

Доволі перспективною, але і в той же час певною мірою дискусійною є наукова позиція В.О. Рекшинського в частині широкого розгортання неюрисдикційних форм захисту соціальних прав військовослужбовців, які, на думку автора «...характеризуються значним правозахисним потенціалом, забезпечення державою повноцінного вираження якого безпосереднім чином сприятиме посиленню соціальної безпеки військовослужбовців у цілому» [7, с. 313]. Автор підкреслює можливості неюрисдикційного захисту прав військовослужбовців в частині комплексного, цілеспрямованого та правомірного тиску на порушника таких прав, мобілізації публічної думки з приводу конкретного порушення а також забезпечення солідарності військовослужбовців як однорідної групи, що розуміє специфіку проблем соціальної безпеки військовослужбовців й забезпечує захист їх прав. Дослідник пропонує розгортання інституційного партнерства захисту прав та інтересів військовослужбовців, що дозволить її учасниками акумулювати досвід, знання та інші ресурси, спрямувавши їх на вирішення нагальних проблем захисників Вітчизни. Абсолютно погоджуючись з позицією дослідника щодо перспективності залучення до вирішення проблеми реалізації прав військовослужбовців правозахисного потенціалу суб'єктів громадянського суспільства взагалі та платформ неюрисдикційного захисту зокрема, вважаємо за доцільне підкреслити необхідність здійснення такої роботи за умови суворого дотримання норм чинного законодавства та недопущення умов для підриву обороноздатності держави, на чому, до речі, наголошує і сам автор.

Аналізуючи систему законодавчого забезпечення реалізації прав військовослужбовців ми виходили з запропонованої Р.С. Пінчук та О.П. Письменною класифікації, які диференціюють акти законодавства на загальні закони, які визначають державну політику та регулюють відносини у означеній сфері та спеціальні законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, які регламентують порядок реалізації прав конкретної суспільної групи - військовослужбовців і членів їхніх сімей [8, с. 313].

До першої групи законодавства відноситься Конституція України, ст. 17 визначає, що: «Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей» [9]. До цієї групи вважаємо за необхідне віднести і ключовий Закон, що визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз - «Про національну безпеку України» [10].

Другу групу законодавства складають закони та підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють конкретну сферу реалізації прав

військовослужбовців. До них відносяться закони України «Про Збройні Сили України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», а також ряд інших законів та підзаконних нормативно-правових актів.

При цьому законотворці адекватно реагуючи на зміну ситуації у зазначеній сфері, які обумовлені реаліями воєнного стану, оперативно оновлюють і удосконалюють зазначені законодавчі акти. У якості прикладу наведемо Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», зміст якого протягом дії воєнного стану змінювався, доповнювався і удосконалювався 16 раз [11].

В той же час, виходячи з аналізу наукових позицій дослідників у галузі юриспруденції, діяльності законотворців, а також законопроектів, які зареєстровані та перебувають на розгляді, необхідність у поліпшенні законодавства з аналізованого напрямку роботи залишається суттєвою.

Таким чином, проблема нормативно-правового регулювання реалізації прав військовослужбовців є надзвичайно актуальною. Глибокий аналіз наукових розвідок і законодавчого регулювання вказаної галузі а також пошук і визначення шляхів удосконалення її нормативно-правової бази та практичних шляхів реалізації є безумовно необхідним як для поліпшення соціального становища захисників Вітчизни, так і посилення обороноздатності країни в цілому.

Література

1. Алещенко В.І. Соціальна політика в Збройних Силах України: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Наука і оборона*. 2005. № 2. С. 38–44.

2. Ржеутська Л. Чи потрібен українським військовим свій омбудсмен? URL: <https://www.dw.com/uk/ci-potriben-ukrainskim-vijskovim-svij-ombudsmen/a-66867869> (дата звернення 27.01.2025).

3. Мазуренко Л.І. Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71 С. 223-231. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/71_2023.pdf#page=223 (дата звернення 27.01.2025).

4. Машіка П.Ю. Право військовослужбовців та ветеранів війни на охорону здоров'я та медичну допомогу в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. Випуск 77: частина 2, Ужгород, 2023. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/02/81_part-1-1.pdf#page=131 (дата звернення 27.01.2025).

5. Гончаренко А., Карнаух А. Захист прав військовослужбовців та осіб, які постраждали від війни. Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень: збірник матеріалів Міжнарод. наук. конф. Київ: Вид-во УДУ

імені Михайла Драгоманова, 2024. С. 240–242. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/44937/Honcharenko_Karnaukh.pdf?sequence=1 (дата звернення 27.01.2025).

6. Марцеляк О.В. Військовий омбудсман як інституційна гарантія захисту прав військовослужбовців (зарубіжний досвід). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. 2024. Випуск 81: частина 1 С. 131-137. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/02/81_part-1-1.pdf#page=131 (дата звернення 27.01.2025).

7. Рекшинський В.О. Соціально-правове значення неюрисдикційного захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 01, 2024. С. 313 – 317. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/APP_01_2024-1.pdf#page=313 (дата звернення 27.01.2025).

8. Пінчук Р.С., Письменна О.П. Покращення соціального і правового захисту військовослужбовців Збройних Сил України як запорука формування професійного війська. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Серія «Право». Вип. 60. С. 83–89. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/19.pdf> (дата звернення 27.01.2025).

9. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 27.01.2025).

10. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Редакція від 09.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 27.01.2025).

11. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. Редакція від 25.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 27.01.2025).

УДК 341.1/.8/342.9(043.2)

Гречанюк Р.В., д.ю.н., доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна

ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ІЗ ПРИНЦИПАМИ ДОБРОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Концепція доброго адміністрування є фундаментальним правом, що вимагає від адміністративних органів приділяти належну увагу правам, свободам і законним інтересам людини і громадянина, надавати ефективні державні послуги, забезпечувати передбачуваність адміністративних процедур і прозору та справедливу взаємодію органів публічної адміністрації з приватними особами.

Право на добре адміністрування передбачене у Стаття 41 основоположних прав Європейського Союзу від 18 грудня 2000 року, зокрема, кожна особа має право на розгляд своєї справи інститутами, органами та установами ЄС неупереджено, справедливо і в розумні строки. Також це право включає:

- право кожної особи бути заслуханою до прийняття стосовно неї заходів індивідуального характеру, здатних мати для неї несприятливі наслідки;

- право кожної особи мати доступ до матеріалів своєї справи за дотримання законних інтересів конфіденційності, професійної та комерційної таємниці;

- обов'язок адміністративних органів мотивувати свої рішення;

- право на відшкодування збитків, завданих інституціями Європейського союзу або його співробітниками при виконанні своїх обов'язків [1].

Також концепцію доброго адміністрування було закріплено і в низці документів м'якого права Європейського Союзу, зокрема: Резолюції (77)31 про захист особи відносно актів адміністративних органів від 28 вересня 1977 р.; Рекомендації № R (80)2 Комітету міністрів щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами від 11 березня 1980 р.; Рекомендації № R (87) 16 щодо адміністративних процедур, які зачіпають велику кількість осіб від 17 вересня 1987 р.

У 2007 році Комітет Міністрів ради Європи схвалив Рекомендацію CM/Res (2007) 7 державам-членам про добре адміністрування. Цей документ містить також модельний Кодекс доброго адміністрування, який встановлює принципи і правила, що повинні застосовуватись публічною адміністрацією у їх відносинах з приватними особами. На виконання зазначеної Рекомендації більшість стандартів доброго адміністрування були впроваджені у загальні акти про адміністративну процедуру окремих країн ЄС.

Однією з основних євроінтеграційних вимог для України стала гармонізація її національного законодавства з *aquis* Європейського Союзу та впровадження принципів доброго адміністрування у практику діяльності суб'єктів публічної адміністрації.

17 лютого 2022 року було прийнято Закон України «Про адміністративну процедуру» № 2073-ІХ (далі ЗАП), який набрав чинності 15 грудня 2023 року. Цей рамковий законодавчий акт, регулює відносини адміністративних органів з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у дусі демократичної та правової держави та з метою забезпечення права і закону, а також зобов'язання держави забезпечувати і захищати права, свободи чи законні

інтереси людини і громадянина, та закріплює принципи доброго адміністрування.

Прийняття ЗАП стало вагомим кроком щодо уніфікації та забезпечення якісного рівня законодавчої регламентації адміністративних процедур, які до цього регулювалися великою кількістю, в основному підзаконних, нормативно-правових актів. Законодавець визначив універсальні правила відносин адміністративних органів з приватними особами щодо розгляду та вирішення адміністративних справ та наблизив їх до європейських стандартів.

У ЗАП визначено перелік відносин, на які він не поширюється, а також передбачено можливість встановлювати особливості адміністративного провадження для окремих категорій адміністративних справ (так звані спеціальні адміністративні процедури). Однак такі особливості повинні відповідати принципам загальної адміністративної процедури.

ЗАП визначає перелік принципів адміністративної процедури у ч. 1. ст. 4, а саме: верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності; рівність перед законом; обґрунтованість; безсторонність (неупередженість) адміністративного органу; добросовісність і розсудливість; пропорційність; відкритість; своєчасність і розумний строк; ефективність; презумпція правомірності дій та вимог особи; офіційність; гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; гарантування ефективних засобів правового захисту [2]. Зміст цих принципів, що розкривається у нормах ЗАП, закріплює і деталізує правила і стандарти доброго адміністрування. Частина із них є конституційними та забезпечують дотримання прав і свобод людини та громадянина, визначених Конституцією України та Європейською конвенцією з прав людини.

Згідно з нормами ЗАП адміністративні органи повинні гарантувати кожній особі право на неупереджене, безсторонне вирішення її справи своєчасно та в розумний строк. Це право повинно включати: право особи бути вислуханою до прийняття будь-якого адміністративного акта, що може на неї негативно вплинути; право кожної особи на доступ до матеріалів справи, які її стосуються та зобов'язання адміністративних органів обґрунтовувати свої рішення.

Важливою новелою ЗАП, що гарантує дотримання принципів доброго адміністрування є визначення критеріїв законності при здійсненні адміністративними органами своїх дискреційних повноважень.

Також ЗАП визначає і врегульовує процедуру адміністративного оскарження. Він закріплює право особи оскаржувати рішення, дії та бездіяльність адміністративних органів як до адміністративного органу вищого рівня, так і до суду. Можливість адміністративного оскарження

забезпечується принципом гарантування ефективних засобів правового захисту та є своєрідною формою зовнішнього контролю за діяльністю органів публічної адміністрації.

Література

1. Хартія основних прав Європейського Союзу. *Європейське право*. 2013. № 1-2. С. 294-304. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpr_2013_1-2_25 (дата звернення: 22.01.2025).

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лют. 2022 року № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#n69> (дата звернення: 22.01.2025).

УДК 341.1(043.2)

Жуковська Я.М., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

Загальні принципи міжнародної відповідальності спільні для усіх суб'єктів міжнародного права. За міжнародним правом, Статтями про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року (далі – Статті 2001), Статтями про відповідальність міжнародних організацій 2011 року (далі – Статті 2011) можна виділити наступні:

- за вчинення міжнародно-протиправного діяння завжди настають юридичні наслідки;
- такі наслідки не зачіпають і не змінюють обов'язок держави виконувати порушене зобов'язання;
- суб'єкт зобов'язаний припинити діяння й надати необхідні завірення чи гарантії його неповторення;
- суб'єкт зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану внаслідок порушення норм міжнародного права;
- суб'єкт, що є відповідальним за порушення норм міжнародного права, не може посилатися на норми національного законодавства, внутрішні правила з метою уникнення виконання зобов'язань щодо припинення діяння і відшкодування завданої шкоди.

Міжнародно-протиправна поведінка тягне за собою наслідки – міжнародну відповідальність (стаття 28 Статей 2001 та стаття 28 Статей 2011). Основним юридичним наслідком міжнародно-протиправного діяння є зобов'язання припинити протиправне діяння (стаття 30 Статей 2001 та стаття 30 Статей 2011) і повністю відшкодувати шкоду, завдану ним (стаття 31 Статей 2001 та стаття 31 Статей 2011).

Якщо міжнародно-протиправне діяння представляє собою серйозне порушення імперативної норми, це може тягнути додаткові наслідки як для суб'єкта-порушника, так і для інших суб'єктів.

У тих випадках, коли держава порушує міжнародно-правові зобов'язання, центральним є відновлення та подальший розвиток порушених правовідносин. Окрім питання відшкодування, виникає питання щодо впливу діяння на порушене зобов'язання та припинення порушення, якщо воно продовжується. Юридичні наслідки міжнародно-протиправного діяння не зачіпають зобов'язання суб'єкта-порушника щодо виконання зобов'язання (стаття 29 Статей 2001 та стаття 29 Статей 2011). Між суб'єктами виникають нові правовідносини, але вже існуючі залишаються чинними.

Надання державою-порушницею запевнень та гарантій неповторення відіграють превентивну функцію й можуть вважатися підсиленням дотримання зобов'язання у майбутньому (стаття 30 Статей 2001 та стаття 30 Статей 2011).

Питання припинення протиправної поведінки часто може йти поряд з питанням відшкодування, зокрема реституцією. Запевнення та гарантії неповторення можуть бути предметом запиту сатисфакції й між ними може бути часткове співпадіння. Проте їх краще розглядати як один із аспектів продовження та відновлення правовідносин, що були зачеплені порушенням.

Щодо відшкодування шкоди (стаття 31 Статей 2001 та стаття 31 Статей 2011) повне відшкодування шкоди є другим зобов'язанням після вчинення міжнародно-протиправного діяння. Адже першим є його припинення. Цей принцип згадує Постійна палата міжнародного правосуддя (Permanent Court of International Justice) у справі *Factory at Chorzow* й зазначає, що «порушення міжнародно-правових норм тягне за собою зобов'язання забезпечити відшкодування в адекватній формі, що є принципом міжнародного права» [2, с. 90]. Відшкодування має ліквідувати всі наслідки міжнародно-протиправного діяння, наскільки це можливо, і відновити стан, що існував би, якби діяння не було вчинено.

Шкода визначається як «будь-яка шкода, матеріальна чи моральна, завдана міжнародно-протиправним діянням» [3, с. 77].

Статті 32 Статей 2001 та Статей 2011 закріплюють неможливість посилалися на норми національного законодавства та релевантність правил міжнародної організації й передбачає недопустимість посилання на них як на виправдання для невиконання своїх зобов'язань щодо припинення міжнародно-протиправної поведінки та відшкодування шкоди.

Міжнародно-протиправна поведінка може зачіпати як інтереси одного суб'єкта, так і кількох чи усього міжнародного співтовариств загалом.

Ступінь тяжкості порушення може також впливати на обсяг зобов'язань, пов'язаних із припиненням і відшкодуванням шкоди. Відшкодування шкоди необов'язково здійснюється безпосередньо суб'єкту, що постраждав, наприклад, у випадку порушення зобов'язань за міжнародним договором щодо захисту прав людини кінцевим бенефіціаром буде індивід [2, с. 95].

Міжнародно-протиправні діяння можуть варіюватися від найнезначніших до таких, що загрожують усьому міжнародному співтовариству, але окрім серйозності чи наслідків конкретних випадків міжнародно-протиправної поведінки, норми міжнародної відповідальності в першу чергу мають важливе значення для підтримання поваги до міжнародного права та його ефективності.

Література

1. Axell Walz v Clickair SA. Judgment of the Court (Third Chamber) of 6 May 2010. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62009CJ0063_SUM (дата звернення: 09.02.2025).

2. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf P. 90 (дата звернення: 09.02.2025).

3. Draft articles on the responsibility of international organizations, with commentaries 2011. P. 77. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_11_2011.pdf (дата звернення: 09.02.2025).

4. Draft articles on the responsibility of international organizations 2011. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_11_2011.pdf (дата звернення: 09.02.2025).

5. Factory at Chorzow (Merits). Judgment. 26 July 1927. URL: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/parties_publications/C8394/Claimants%2027%20documents/CL%20-%20Exhibits/CL-0322.pdf (дата звернення: 09.02.2025).

6. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 09.02.2025).

Калюжний Р.А., д.ю.н., професор,
Кудлай Р.О., здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПРИВЕДЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ВІДПОВІДНІСТЬ ІЗ ПОЛОЖЕННЯМИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДОГОВОРІВ ЗА УЧАСТЮ УКРАЇНИ

У сучасних умовах інтеграції України до європейського простору важливим завданням є приведення національного законодавства у відповідність із європейськими стандартами. Гармонізація правової бази має на меті поліпшення правозастосування, забезпечення стабільності інституцій та підтримки основоположних прав людини. Однак цей процес ускладнюється низкою проблем, що потребують системного підходу та державної підтримки.

Різні підходи до правових стандартів та принципів суттєво впливає на інтеграцію України до європейського правового простору. Європейське право базується на принципах субсидіарності, пропорційності та дотримання прав людини. Українська правова система, натомість, часто спирається на специфічні національні традиції правозастосування. Наприклад, у деяких сферах, таких як захист прав споживачів та екологічне законодавство, вітчизняні норми значно відрізняються від європейських стандартів, що створює труднощі при їх імплементації [1, с. 45-46].

Однією з головних проблем на шляху до гармонізації законодавства є відсутність належної координації між органами влади, відповідальними за впровадження реформ. Наразі відсутній єдиний орган, що відповідав би за координацію всіх заходів з адаптації законодавства. Внаслідок цього виникає дублювання зусиль, низька якість імплементації та несвоєчасне виконання європейських вимог [2, с. 32-34].

Переклад, адаптація та правова експертиза документів Європейського Союзу потребують значних коштів, а також висококваліфікованих фахівців, яких в Україні обмежена кількість. Крім того, навіть після імплементації норм Європейського Союзу проблемою залишається правозастосовна практика, яка нерідко відрізняється від європейських стандартів. Це пов'язано з недоліками в юридичній підготовці фахівців та обмеженим досвідом застосування норм європейського права в Україні [3, с. 78-79].

Одним із першочергових завдань для вирішення проблеми щодо приведення національного законодавства у відповідність із європейськими стандартами є створення єдиної та комплексної стратегії гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Така стратегія має передбачати детальні дорожні карти для кожної галузі права, які б відображали послідовні етапи адаптації. Для забезпечення якості правових змін, важливо залучити європейських експертів для консультування та моніторингу виконання кожного етапу реформи. Наприклад, співпраця з Європейською комісією дозволяє отримувати рекомендації та практичні поради щодо імплементації [4, с. 58-60].

Для забезпечення належного рівня правозастосування важливо підвищити рівень підготовки українських фахівців у галузі європейського права. Необхідно запровадити постійні програми підвищення кваліфікації для правників, суддів і державних службовців. Важливими є програми стажування за кордоном, співпраця з європейськими університетами та науковими центрами, де фахівці можуть вивчати практику правозастосування у країнах Європейського Союзу. Це дозволить покращити рівень розуміння та дотримання європейських стандартів у правозастосувальній практиці [5, с. 95-97].

Одним з основних завдань є створення ефективних механізмів контролю за дотриманням європейських стандартів у правозастосуванні. Це може включати регулярні звіти, перевірки та аудит, а також незалежні правові експертизи для оцінки відповідності національного законодавства європейським нормам. Залучення незалежних інститутів та міжнародних організацій може сприяти об'єктивності такого моніторингу [6, с. 123-125].

Приведення українського законодавства у відповідність із європейськими нормами є необхідною умовою інтеграції країни до Європейського Союзу. Цей процес вимагає комплексного підходу, що включає правову гармонізацію, підвищення рівня підготовки фахівців та посилення контролю за правозастосуванням. Подолання наявних проблем та успішна реалізація правових реформ зміцнить правову систему України, підвищить довіру до країни з боку міжнародної спільноти та сприятиме ефективному впровадженню європейських стандартів у національне законодавство.

Література

1. Кравченко О.А. Європейські стандарти прав людини: проблеми імплементації в Україні. *Юридичний вісник*, 2021, № 3, С. 45-46.
2. Іваненко М.П. Правові аспекти адаптації законодавства України до права ЄС. *Право і суспільство*, 2022, № 2, С. 32-34.
3. Сидоренко І.А. Правова гармонізація: основні виклики для України. Київ: Науковий центр правових досліджень, 2023, С. 78-79.

4. Мельник Т.В. Шляхи вдосконалення правової системи України в контексті євроінтеграції. *Європейські студії*, 2022, № 4, С. 58-60.

5. Петренко Ю.Л. Сучасні підходи до правової адаптації: досвід ЄС та України. *Правознавство*, 2021, № 1, С. 95-97.

6. Інститут правової політики України. Звіт про стан правової інтеграції України до ЄС, 2023, С. 123-125.

УДК 342.7(043.2)

Калюжний Р.А., д.ю.н., професор,
Штанько А.А., здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРОТИДІЯ КІБЕРБУЛІНГУ ЯК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА БЕЗПЕКУ

В сучасному цифровому світі, де інтернет став невід’ємною частиною життя, особливої актуальності набуває питання захисту дітей від новітніх форм насильства. Глобальна мережа, надаючи безмежні можливості для розвитку та навчання, одночасно створює середовище для потенційних загроз психологічному та фізичному благополуччю підростаючого покоління.

Феномен кібербулінгу привертає все більше уваги дослідників та правознавців. Першопрохідцем у визначенні цього явища став Белсі Б., який у 2004 році охарактеризував кібербулінг як використання інформаційних і комунікаційних технологій для здійснення навмисної, повторюваної та ворожої поведінки, спрямованої на заподіяння шкоди іншим.

Особливу небезпеку становить різноманітність форм кібербулінгу. Дослідники виділяють такі основні типи:

- Флеймінг (агресивний обмін повідомленнями).
- Харасмент (систематичне надсилання погрозливих повідомлень).
- Кіберпереслідування.
- Наклеп (поширення неправдивої інформації).
- Маскарадинг (видавання себе за іншу особу)
- Ошуканство та аутинг (публікація конфіденційної інформації)
- Виключення (навмисна соціальна ізоляція) [1].

Новітніми формами кібербулінгу також є:

- Фрейпінг (злом соціальних мереж).
- Діссінг (поширення компрометуючої інформації).

- Кетфішинг (крадіжка онлайн-особистості).
- Секстинг (поширення інтимного контенту) [2].

Важливим аспектом є правове регулювання протидії кібербулінгу. Конвенція ООН про права дитини встановлює право дітей на захист від усіх форм фізичного та психологічного насильства [4]. Комітет ООН з прав дитини наголошує на необхідності захисту дітей від кібербулінгу [3, с. 9].

В українському законодавстві поняття кібербулінгу окремо не визначено, воно розглядається в рамках загального поняття булінгу. Закон України «Про освіту» визначає булінг як діяння учасників освітнього процесу, включаючи дії із застосуванням електронних комунікацій, що можуть завдати шкоди психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [4].

Система протидії кібербулінгу в Україні включає:

1. Адміністративну відповідальність (ст. 173-4 КУпАП).
2. Можливість кримінальної відповідальності у особливо тяжких випадках.
3. Цивільно-правові механізми захисту (ст. 277, 278 ЦК України).
4. Діяльність освітнього омбудсмена.

Важливим кроком стала розробка проєкту Національної стратегії захисту дітей у цифровому середовищі на 2021-2026 роки [5], яка має забезпечити комплексний підхід до вирішення проблеми.

Особливістю кібербулінгу є те, що він може виходити за межі освітнього середовища, здійснюватися анонімно та мати тривалий вплив через постійну доступність онлайн-контенту.

Наслідки кібербулінгу можуть бути надзвичайно серйозними, включаючи психологічні травми, проблеми з навчанням, соціальну ізоляцію та навіть суїцидальні думки [6, с. 221]. Тому важливим є не лише покарання кривдників, але й профілактика, включаючи підвищення цифрової грамотності дітей та дорослих.

Для ефективної протидії кібербулінгу необхідно:

1. Вдосконалити законодавче визначення кібербулінгу.
2. Розробити спеціальні механізми реагування на випадки кібербулінгу поза освітнім середовищем.
3. Посилити координацію між освітніми закладами, правоохоронними органами та соціальними службами.
4. Впроваджувати освітні програми з цифрової безпеки.
5. Забезпечити психологічну підтримку жертв кібербулінгу.

Таким чином, протидія кібербулінгу вимагає комплексного підходу, що поєднує правові, освітні та соціально-психологічні заходи.

Література

1. Peled Y. Cyberbullying and its influence on academic, social, and emotional development of undergraduate students. *Heliyon*. 2019. Vol. 5 (3). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e01393>.

2. Watts L., Wagner J., Velasquez B. Cyberbullying in higher education: A literature review. *Computers in Human Behavior*. 2017. Vol. 69. P. 268–274. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.038>.

3. General comment № 13 (2011). The right of the child to freedom from all forms of violence. Committee on the Rights of the Child. URL: https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.13_en.pdf (дата звернення 21.01.2025).

4. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 21.01.2025).

5. Проєкт Національної стратегії захисту дітей в цифровому середовищі на 2021–2026 роки. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/normative_document/2020/1/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20v1_1.pdf (дата звернення 21.01.2025).

6. Тітов І.Г., Лавріненко В.А. Чинники прояву кібербулінгу в підлітковому середовищі: теоретичний огляд. *Психологія і особистість*. 2022. № 2 (22). С. 211–224. DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2022.2.265500>.

УДК 340.1(043.2)

Клещенко Н.О., к.ю.н., науковий співробітник,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У всіх трансформаційних процесах, що нині відбуваються у суспільстві, ключову роль відіграє право, що функціонує як цілісна правова система. Протягом останнього десятиріччя українська державність постає перед непростим вибором інструментів забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зокрема й у воєнний час, що своєю чергою, відображається на можливості держави забезпечити безпеку власних громадян. Введення воєнного стану стало підставою обмеження деяких прав і свобод та, відповідно, вплинуло на можливість їх реалізації.

Для повноти дослідження вбачається необхідним розкрити дефініції реалізація норм права та воєнний стан. У науковій літературі реалізація норм права розглядається як втілення приписів правових норм в

діяльності суб'єктів права [1, с. 783]. Саме через реалізацію норм права досягається різноманітні правові, політичні, економічні, соціальні цілі.

Під воєнним станом розуміють особливий правовий режим, що вводить по всій державі або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Відповідно, такий правовий режим відображається на реалізації прав і свобод як кожної людини, так і українського суспільства загалом, адже на перший план постає захист національного суверенітету та забезпечення оборони. Крім того, перебуваючи під впливом внутрішніх деструктивних факторів (постійні обстріли, масові руйнування, зростання рівня стресу та психологічних травм тощо) затрудняють, а в деяких випадках унеможливають (наприклад, тимчасово окуповані території, або території, що близькі до лінії зіткнення) належну реалізацію прав людини.

У період дії воєнного стану можуть обмежуватися деякі конституційні права, зокрема обмеження свободи пересування, заборона на мирні зібрання, заборона на поширення інформації, що може зашкодити обороноздатності держави. Також встановлюються більш жорсткі санкції за злочини проти національної безпеки, колабораціонізм, збільшується роль військових адміністрацій, різних правоохоронних структур та органів, тобто тих які сприяють відбиттю й ліквідації тих загроз, що стали причиною введення такого правового режиму. Не можуть законодавчо обмежуватися основоположні права людини, такі як право на життя, право на свободу від рабства, право на рівність перед законом, адже сьогодні права людини у державно-владних стосунках перетворились на вищу і абсолютну цінність. При цьому, слід констатувати, що реалізація цих основоположних прав у повній мірі не є можливою з огляду на воєнні дії, які супроводжуються постійними обстрілами, бомбардуванням, тим самим нехтуючи правом на життя.

Війна суттєво вплинула на всі аспекти суспільного життя, поставила під сумнів дієвість імперативних норм та вплинула на реалізацію загальних принципів права, зокрема верховенства права, яке у контексті правореалізації забезпечує механізми, що дозволяють громадянам ефективно здійснювати свої права та законні інтереси.

Як зазначає О. Кобзар та М. Романов, правовий режим воєнного стану, як спеціальна форма діяльності держави в умовах надзвичайної загрози своєму існуванню та належному функціонуванню, завдає найбільшої шкоди стабільності реалізації прав і свобод людини і громадянина, діяльності соціуму загалом. Водночас такі правові заходи, на відміну від внутрішніх процесів боротьби зі злочинністю, є вимушеною мірою, в обставинах, коли зовнішні фактори й загрози значно переважають можливість та потребу в реалізації (правозахисті) окремого кола прав і свобод людини і громадянина. Вчені звертають увагу на те, що певне коло прав і свобод людини і громадянина залишається непорушним у реалізації, а правовий режим воєнного стану та специфіка реалізації правоохоронної функції держави в його умовах, власне, й полягає в потребі захисту передусім права громадян на життя, а також збереження цілісності державного устрою та механізму, що забезпечує реалізацію всіх інших прав [3, с. 82-83].

Зазначимо, що навіть під час дії воєнного стану джерелом прав і свобод є людська гідність, яка забезпечує збереження основоположних цінностей та гуманності навіть у найскладніших умовах. Гідність є взаємозалежною з верховенством права, адже є центральною категорією, яку воно захищає. При цьому, як свідчить досвід війни, внаслідок порушень основоположних прав людини, гуманітарних норм та моральних принципів, саме людська гідність страждає чи не найбільше. Про масштабність і тяжкість таких злочинів, скоєних в Україні російськими збройними силами, йдеться й в доповіді Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні від 25 вересня 2023 року [4].

Попри воєнний стан, правова система України розвивається у дусі загальноєвропейських цінностей. Основними тенденціями подальшого розвитку правової системи та правореалізації мають стати поширення принципу верховенства права, неприпустимості зловживань з боку держави, забезпечення провідної ролі нормативно-правового акта в системі джерел права, гармонізація національного законодавства з європейським, впровадження правових стандартів ЄС у нормотворчу і правозастосовну практику тощо.

Таким чином, воєнний стан вплинув на правореалізацію в Україні, змінивши звичні механізми правовідносин. Нині обмеження у правореалізації, у першу чергу, спрямовані на забезпечення національної безпеки, підтримання громадянського порядку та мінімізації негативних наслідків війни для цивільного населення. Попри тимчасові обмеження у правореалізації викликаних об'єктивним фактором - війною, українське суспільство продовжує йти шляхом розвитку у напрямку євроінтеграції, що є потужним інструментом для подальшого впровадження та

здійснення реформ необхідних для набуття членства в ЄС, а також забезпечити умови для повоєнного відновлення України за європейськими нормами і стандартами.

Література

1. Великий енциклопедичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл і доповн. Київ: «Юридична думка», 2012., 1020 с.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Кобзар О.Ф., Романов М.Ю. Особливості реалізації правоохоронної функції держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Київського інституту національної гвардії України*. 2023. № 2. С. 79-86.
4. Усна доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/20230923-Oral-Update-IICIU-UA.pdf> (дата звернення: 24.01.2025).

УДК 351.87:004.891(043.2)

Колесніков А.П., к.е.н., доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна

ПІДСИСТЕМА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК НОВИЙ МОДУЛЬ ЄСІТС: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ

Актуальність дослідження перспектив впровадження підсистеми штучного інтелекту в ЄСІТС обумовлена кількома взаємопов'язаними факторами. Насамперед, ратифікація Україною у червні 2024 року Ukraine Facility Plan визначила цифровізацію судової системи як один із пріоритетних напрямів судової реформи [1]. Одним з базових інструментів такої цифровізації є модернізація ЄСІТС до 2027 року, яка включає впровадження нових технологічних рішень, чільне місце серед яких займає підсистема штучного інтелекту [2].

Впровадження підсистеми штучного інтелекту є не просто технологічною інновацією, а необхідним інструментом для забезпечення ефективного функціонування всіх компонентів модернізованої ЄСІТС. Ця підсистема має забезпечити автоматизацію рутинних процесів, підвищення якості аналітичної обробки даних та оптимізацію робочих процесів у судовій системі.

Впровадження ШІ дозволить вирішити частину проблем, на які ми звертали увагу раніше [3].

Про окремі інноваційні підходи цифровізації судової системи ми вже зазначали раніше [4], у тому числі і з використанням ШІ [5; 6]. Разом з тим, бачення ДСА України підсистеми ШІ саме в ЄСІТС окреслює більш вузький та спеціалізований розгляд даного напрямку.

В архітектурі модернізованої ЄСІТС підсистема штучного інтелекту могла б стати одним із ключових технічних модулів. На нашу думку, її особливість має полягати в забезпеченні інтелектуальної підтримки функціонування інших модулів системи, що створило б єдиний комплекс автоматизованої обробки судової інформації.

На нашу думку, при розробці підсистеми штучного інтелекту ключовою мала б стати її взаємодія з іншими модулями ЄСІТС. Вважаємо доцільною інтеграцію з підсистемою OCR для ефективного розпізнавання та аналізу документів, взаємодію з підсистемою аналітики для формування прогнозних моделей, а також забезпечення функціонування бази знань через систематизацію та класифікацію інформації. На наше переконання, такий комплексний підхід до інтеграції дозволив би максимально ефективно використовувати можливості штучного інтелекту в судовій системі.

З огляду на міжнародний досвід використання технологій штучного інтелекту в судочинстві, ми вважаємо, що його впровадження як окремої підсистеми ЄСІТС могло б охопити кілька ключових сфер. Насамперед, це автоматизація рутинних процесів, які наразі займають значну частину робочого часу працівників суду. Штучний інтелект міг би взяти на себе первинну обробку документів, їх класифікацію, перевірку на відповідність формальним вимогам та розподіл за категоріями.

Перспективним, на наш погляд, є використання штучного інтелекту для аналізу судової практики. Підсистема могла б здійснювати пошук подібних справ, виявляти тенденції в судових рішеннях та формувати аналітичні звіти щодо усталеної практики з певних категорій справ. Це сприяло б уніфікації судової практики та підвищенню прогнозованості судових рішень.

Вважаємо, що особливо корисним було б застосування штучного інтелекту для підготовки проектів типових судових документів. На основі аналізу великих масивів даних система могла б генерувати проекти процесуальних документів, враховуючи специфіку конкретної справи та усталену практику. При цьому важливо підкреслити, що остаточне рішення завжди має залишатися за суддею, а штучний інтелект виступав би лише як допоміжний інструмент.

Інноваційним напрямком могло б стати використання технологій штучного інтелекту для прогнозування навантаження на суди та оптимізації розподілу справ. Система могла б аналізувати статистичні

дані, враховувати складність справ, спеціалізацію суддів та інші фактори для забезпечення рівномірного та ефективного розподілу судових справ.

Впровадження підсистеми штучного інтелекту в структуру ЄСІТС вимагало б врахування низки технічних аспектів. На нашу думку, базовою вимогою мало б стати створення потужної серверної інфраструктури, здатної обробляти великі масиви даних у режимі реального часу. При цьому особливу увагу варто було б приділити питанням масштабованості системи, враховуючи постійне зростання обсягів судової інформації.

Критично важливим аспектом впровадження підсистеми штучного інтелекту вважаємо забезпечення належного рівня кібербезпеки. Система мала б включати багаторівневий захист даних, механізми виявлення та запобігання втручанням, а також протоколи аварійного відновлення даних. Особливої уваги потребувало б питання захисту персональних даних та конфіденційної інформації, що обробляється в судових справах.

На наше переконання, ключовим технічним викликом стала б інтеграція підсистеми штучного інтелекту з існуючими модулями ЄСІТС. Необхідно було б розробити стандартизовані протоколи обміну даними, забезпечити сумісність форматів та створити єдину систему ідентифікації та автентифікації користувачів. Важливим аспектом також мало б стати створення зручного інтерфейсу користувача, який би дозволяв ефективно використовувати можливості штучного інтелекту без необхідності спеціальної технічної підготовки.

Література

1. План для Ukraine Facility. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf> (дата звернення: 19.01.2025).

2. Хриптун В. Як буде виглядати модернізована ЄСІТС: концепція Державної судової адміністрації. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/305836-kak-budet-vyglyadet-modernizirovannaya-esits-kontseptsiya-gosudarstvennoy-sudebnoy-administratsii> (дата звернення: 19.01.2025).

3. Колесніков А. Особливості запровадження та взаємодії модулів єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. Випуск 2 (106). Частина 1. С. 71-81.

4. Kovalchuk O., Kolesnikov A., Proskurniak I., Halunko V., Kovach Y. Implementation of innovative information technologies in judicial proceedings: organizational and legal aspect. *Amazonia Investiga*. 2024. № 13 (76). PP. 53–62.

5. Kovalchuk O., Teremecky V., Kolesnikov A., Chudyk N., Kaniuka V. Machine Learning Models For Information Support In The Justice System. 14th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT), Ceske Budejovice, Czech Republic, 2024, pp. 762-765.

6. Колесніков А. Legal tech в Україні в умовах глобальної диджиталізації. *Наукові записки. Серія: Право*. 2024. № 16. С. 98-102.

Колтун Ю.М., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасна реальність характеризується глобальними модифікаціями, трансформаційними процесами змін та появою нового віртуального простору. Всі явища та феномени суспільства перебувають в умовах новітньо-актуальних змінних чинників, правові поняття, явища і процеси не є винятками. Тому вагомо дослідити сутність сучасного суспільства в його темпорально-змінних проявах, що в загальному лінгвістичному розумінні найчастіше сприймається через парадигму «цифрове суспільство». Хоча, слід зауважити, що понятійно-категоріальний апарат ще не має усталеної форми, тому науковці використовують й інші конструкції як-от «віртуальне суспільство», «суспільство 5.0», «інформаційне суспільство», «кіберсуспільство», «діджитал суспільство» тощо.

Цифрове суспільство в широкому розумінні - це спеціальні культурні комунікації групи людей при яких соціальні зв'язки та інституційні структури формуються через процес цифровізації, яку слід розуміти як процес впровадження інформаційно-комунікативних технологій в усі сфери буття соціуму (управління, бізнес, культуру, медіа, освіту, виробництво) з метою підвищення ефективності, доступності та зручності.

В цьому новому світі реальність отримує конгломератно-трансцендентні змінні, які зумовлені цифровізацією, віртуалізацією та інформаційною мережею Інтернет. Відповідно до Дж. Сарацeni, котрий досліджує права людини та діджитал зміни, визначає, що новітня реальність «вказує на нерівномірне поширення навичок, необхідних для отримати вигоду від використання цифрових інструментів» [1, с. 66]. Відповідно, цифрове суспільство не тільки володіє прогресивними технологіями, але й таке що акліматизується відповідно до їх потенціалу, можливостей, ризиків та загроз.

Вважається, що цифрова реальність також розвивається паралельно з розвитком науки та технологій, відповідно «суспільство 5.0» є одним із понять, яке описує найвищий рівень цифрового суспільства, при цьому цифрова реальність, що формується пропонує «розширити потенціал індивідуально-технологічні відносини у сприянні підвищенню якості життя всіх людей через супер розумне суспільство» [2, с. 26]. С. Сепра та С. Ферейра тлумачать цифрове суспільство як групу людей, що мають

особливий спосіб комунікації при якому відбувається поглиблення потенціалу відносин індивід-технологія для покращення якості життя всіх людей через суперрозумне суспільство.

Інші іноземні науковці продовжуючи вказану думку умотивовують, що «нова нормальність», характеризується дуже широким використанням цифрових технологій вимагає, щоб громадяни «будь-якого віку використовували практики цифрової грамотності, щоб навчатися, залишатися поінформовані, піклуватися про сім'ю, друзів і близькі та далекі громади та спілкуватися з ними» [3, с. 12].

Тому, на нашу думку, доречно узагальнити позиції науковців в наступному: цифрове суспільство є політико-правовою концепцією при якій цифрові технології та пов'язані з ними інформаційні цінності відіграють первинну роль та використовуються для сталого соціально-економічного розвитку суспільних та державних відносин.

Впливаючи на право таке цифрове суспільство змінює правові явища та феномени, серед них найбільш змінними є безпосередньо права людини, що формують нові підгалузь - етики неогуманізму, а також інституційні механізми забезпечення правопорядку, котрі проходять етап діджиталізації та широкого впровадження можливостей цифрового суспільства у функціонування органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства й бізнесу. В цьому аспекті доречно погодитися з О. Котухою та Д. Поповим в тому, що «цифрова трансформація стрімкими темпами поширюється по всьому світу, охоплюючи щораз нові країни, що згодом може призвести до ефективнішого міжнародного захисту прав і свобод громадян, появи нових міжнародно-правових принципів і норм, які конкретизуватимуть права і свободи людини в умовах цифровізації» [4, с. 25].

В правовому розумінні цифрове суспільство відображається в концепті потрійної природи вираження: впровадження інформаційних технологій в усі сфери життя суспільства; модифікація соціальної комунікації та ідивідуальної ідентичності відповідно до трансформованих умов цифровізації; зміна правової реальності, що породжена технологічними процесами діджиталізації.

Література

1. Saraceni G. Digital divide and fundamental rights. *Human(ities) and Rights Global Network Journal*, 2020. Vol. 2 (1). P. 66-91. URL: <https://doi.org/10.24861/2675-1038.v2i1.27>
2. Serpa S., Ferreira C. Special Issue Society 5.0: Innovation, Uncertainty and Social Sciences. 2018. URL: http://www.mdpi.com/journal/socsci/special_issues/Society_5.0 (дата звернення: 20.01.2025).

3. Buchholz B., DeHart J., Moorman G. Digital citizenship during a global pandemic: Moving beyond digital literacy. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 2020. Vol. 64 (1), P. 11-17. URL: <https://dx.doi.org/10.1002%2Fjaal.1076>.

4. Котуха О., Попов Д. Штучний інтелект та права людини: проблеми цифровізації права на сучасному етапі розвитку електронної держави. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2024. № 15. С. 19-27.

УДК 314.151(043.2)

Копійка К.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЗАРОДЖЕННЯ ТА ПОЧАТКОВЕ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ У ПРАВІ В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПОСТУПУ ЛЮДСТВА

Ставлення певного суспільства до ідеї рівності в цьому дуже тісно корелює з рівнем цивілізованості такого суспільства. Більше того тут простежується двосторонній зв'язок, який полягає в тому, що прогресивний суспільний розвиток породжує, розгортає і розвиває постулат рівності, який, в свою чергу, стимулює прогрес людства. Дослідження історіографії проблеми зародження та формування принципу рівності та їх вплив на забезпечення рівності прав і свобод на сучасному етапі розвитку суспільства дає підстави для комплексного розуміння вказаної проблеми та шляхів удосконалення її нормативно-правового регулювання.

Основа для аналізу розвитку права рівності, а також його дії як з внутрішньої, так і із зовнішньої точки зору забезпечив історико-правовий підхід. При вивченні результатів історико-правового вивчення досліджуваної проблематики використовувався аналітико-синтетичний метод та метод узагальнення. Цими ж методами досліджувалися нормативно-правові акти, які покладені в основу історичного аспекту формування принципу рівності. Для аналізу таких документів додатково використовувався формально-юридичний метод.

Зародження ідеї рівності припадає на перші цивілізації і її динаміка супроводжує суспільний розвиток на всіх етапах диференційовано до кожного з них. При цьому перші витoki ідеї рівності, виникаючи в сегрегованих суспільствах, і формувалися відповідно до такого розшарування впроваджуючи рівність в межах конкретного класу чи

соціальної групи і проголошуючи нерівність між представниками різних верств населення. Відповідна «нерівна рівність» зафіксована у праві давніх держав, таких як Стародавній Єгипет, Вавилон, Рим, Греція, Індія, ранньофеодальна Англія, Німеччина, Франція та ін.

В якості прикладу чіткої кастовості у можна привести у нормах права, які регулюють питання відповідальності за той, чи інший проступок можна привести один з найдавніших і найкраще збережених законодавчих кодексів стародавнього Вавилону - Кодекс Хамурапі, § 204 якого передбачав: «Якщо мушкенум вдарить по щоці мушкенума, то він повинен відважити десять сиклів срібла», а § 205 встановлював: «Якщо раб вдарить по щоці когось із людей, то треба відрізати йому вухо» [1, с. 12].

Формулювання ідеї рівності у праві вперше здійснено у Стародавньому Римі через проголошення положення: «*Leges sunt inventae quae cum omnibus semper una atque eadem voce loquerentur* – закони звертаються до всіх одним і тим же голосом» [2, с. 660]. В той же час рівність у праві того часу була достатньо далекою від ідеальної. А. Колодій обґрунтовано зазначає, що, «принцип рівності в праві рабовласницького типу існував у дуже спотвореному вигляді – як рівність власників-товаровиробників і повна (фактична і юридична) нерівність між вільним населенням і рабами» [3, с. 102].

Система Римського права, яка базується на постулаті щодо держави, як результату встановленої домовленості між громадянами держави з метою вирішення усіх юридичних питань відповідно до заздалегідь встановлених правил, покладена в основу республіканської форми організації влади, що є найбільш розповсюдженою на сьогоднішній день у світі формою державного правління. При цьому основним принципом правореалізації такої системи є справедливість, виведена з рівноправності, що яскраво виявляється у вислові Публія Ювентуса Цельса-молодшого «*Ius est ars boni et aequi*» (Право є мистецтво (наука) доброго і рівного) [4].

У правових нормах середньовіччя права людини чітко диференціюються відповідно до існуючих прав-привілеїв різних соціальних прошарків. Таким чином рівність декларувалася і забезпечувалася винятково щодо «рівних їм» тобто в межах осіб відповідного класового стану.

Тогочасний підхід до закріплення поняття рівності у праві стала Велика хартія вольностей (*Magna Carta* або *Magna Charta Libertatum*) 1215 року (Сполучене Кролівство Великої Британії та Північної Ірландії). Цей документ, складений у формі ленного договору між сюзереном і його васалами, у якому містяться положення, які визначають гарантії недоторканності вільних людей, які визнаються рівними: «Жодна вільна людина не буде заарештована або поміщена в тюрму, або позбавлена

володіння, або оголошена поза законом, або вигнана, чи яким-небудь іншим способом обездолена, і ми не підемо на неї і не пошлемо на неї інакше, як на основі законного вироку рівними з ним (його перів) і згідно із законом країни» [5]. В той же час умова «рівного з ним» свідчить, що і цей документ гарантує рівність виключно в межах певного соціального прошарку.

Початки ідей рівності в тому розумінні, якому сприймаємо ми її зараз, вперше прозвучали в працях видатних мислителів Нового часу, під впливом яких формувалися традиційні ліберальні цінності та визначалися права людини (на свободу думки, совісті та релігії, на участь у здійсненні державних справ, на рівність перед законом, на життя, свободу і безпеку особи, на свободу від свавільного арешту, затримання або вигнання, на гласний розгляд справи неупередженим судом, тощо).

Безумовно, що ідеї філософів та просвітителів знайшли своє відображення у суспільній свідомості та стали рушіями і ідеологічним підґрунтям суспільно-політичних подій, які відбувалися в світі у XVII-XVIII століттях. Системні суспільні перетворення покликали до життя нові форми організації держави та її правового забезпечення, надали суттєвого прискорення розвитку у суспільній свідомості та закріпленню в актах права положень щодо захисту прав людини, які базувалися на принципах, до числа яких відноситься і принцип рівності.

Принцип рівності перед законом, був найбільш чітко сформульований в англійському «Біллі про права» (1689 р.), Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки (1776 р.) і їх «Біллі про права» (1789–1791 рр.), французькій «Декларації прав людини і громадянина» (1789 р.) та ін. [3, с. 102].

Певні ознаки рівності спостерігаються у Статуті Великого князівства Литовського, прийнятого у 1588 році, однак ці рівності були не загальними, а диференційованими за становими ознаками, відстоюючи таким чином інтереси великих і середніх феодалів. Статут також регулював деякі права та обов'язки простих людей та етносів (селян, слуг, слуг, міщан, ремісників, євреїв, татар). Прогресивною була норма, яка передбачала загальну можливість участі у виборах господаря (глава 3, стаття 2). Однак на практиці звичайних людей до сейму не допускали, а їхня участь у політичному житті обмежувалася виключно місцевими справами [6].

Ухвалений парламентом Англії Білль про права (Bill of Rights) - конституційний акт, що визначив розвиток Англії як парламентської монархії став основною частиною неписаної Конституції Великої Британії. Згідно з Біллем про права було окреслено деякі права людини, зокрема свободу звернень до короля (подача петицій), свободу від штрафів та конфіскацій майна без рішення суду, заборону жорстокого й

незвичайного покарання, право носіння зброї для самооборони, вільні вибори в парламент без втручання короля і свободу слова і дебатів. При цьому підкреслювалася рівність у користуванні зазначеними правами [7].

Вказані положення стали вихідними для ухвалення аналогічних нормативно-правових актів інших країн і розгортання ідеї рівності у праві та її нормативному закріпленню до рівня правового принципу у вигляді його розуміння сучасною юриспруденцією.

Література

1. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. Київ: Вентурі, 1998. 176 с.

2. Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти. Київ: Ін Юре, 2002. 724 с.

3. Колодій А. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): дис. ... д-ра юрид. наук.; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1998. 382 с.

4. Римське право, його історія та значення. URL: <https://iua.waykun.com/articles/rimske-pravo-rimske-pravo-jogo-istorija-ta.php> (дата звернення: 25.01.2025).

5. Vincent, Nicholas. The origins of Magna Carta. British Library. URL: <http://www.bl.uk/magna-carta/articles/the-origins-of-magna-carta>. (дата звернення: 25.01.2025).

6. Статут Великого князівства Литовського 1588 року. *Вікіджерела*. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BA%D0%BD%D1%8F%D0%B7%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_1588_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83 (дата звернення: 25.01.2025).

7. English Bill of Rights 1689. Lillian Goldman Law Library. URL: https://avalon.law.yale.edu/17th_century/england.asp (дата звернення: 25.01.2025).

Корнієнко В.О., к.ю.н., доцент,
відмінник освіти України,
працівник ЗС України, СНС Центру воєнно-стратегічних досліджень
Каптан М.В., п-п/к юст., магістр права,
СНС Центру воєнно-стратегічних досліджень,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна,

ПРАВОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Починаючи з широкомасштабного вторгнення рф в Україну як у сфері публічного та військового управління, суспільній сфері, так і в науковому середовищі, широкого вжитку набула відповідна специфічна термінологія, що стосується міжнародної воєнно-технічної допомоги.

Широкомасштабне військово вторгнення рф в Україну виявило потребу наукового супроводження для ідентифікації цілого ряду актуальних напрямів досліджень у сфері воєнної науки. Актуалізація питання щодо раціонального використання матеріально-технічної та фінансової допомоги у воєнній галузі спонукає наукове середовище до пошуку новітніх підходів до організації цієї роботи у предметній сфері дослідження. Питаннями міжнародної військово-технічної допомоги займалися такі вітчизняні дослідники: В. Адамик, Ю. Беззубко, С. Ратушний та інші. Однак, не дивлячись на широку наукову базу є потреба у дослідженні питання щодо уніфікації категорійного та понятійного апарату у сфері військової допомоги озброєнням та військовою технікою від міжнародних партнерів в умовах війни України проти рф. Рамкові угоди у сфері правового регулювання МТД мають характер системо утворюючих договорів, які є правовою основою спільної діяльності суб'єктів правовідносин у цій сфері [1, с. 20].

Міжнародна технічна допомога – це фінансові й інші ресурси та послуги, що відповідно до міжнародних договорів України, надають донори на безоплатній та безповоротній основі для підтримання України. Допомога, яка передається як МТД, може залучатися у вигляді будь-якого майна, необхідного для виконання завдань, проєктів, програм, що ввозиться або набувається в Україні, робіт, послуг, прав інтелектуальної власності, інших ресурсів, не заборонених законодавством, зокрема і стипендій. Залучення МТД здійснюють для додаткового забезпечення ЗС України матеріально-технічними засобами. Визначення допомоги у деяких країнах, зокрема, під термінами допомога у сфері безпеки у США, військово залучення у Сполученому Королівстві, військова допомога у

Канаді розуміють як допомогу країнам у протидії спільним викликам, для поліпшення співпраці, взаємодії й обміну ресурсами, а також допомогу в нарощуванні потенціалу військовим формуваннями країн – отримувачів допомоги [2, с. 38-39].

У прийнятій 13 лютого 2024 року Постанові Кабінету Міністрів України № 168 «Про затвердження Порядку організації взаємодії центральних органів виконавчої влади, інших державних органів щодо залучення, отримання, передачі, обліку, моніторингу та контролю за використанням міжнародної військової допомоги для задоволення потреб сил безпеки і сил оборони у період воєнного стану» [3], надання змістова частина поняття «міжнародна військова допомога», що вперше застосована в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 № 627-р «Про організацію електронної взаємодії із державами-партнерами щодо координації військової допомоги». А саме, міжнародна військова допомога – цільова адресна допомога, що надається складовим сил безпеки й оборони відповідно до визначеної ними потреби державами-партнерами на безоплатній та безповоротній основі для метою підтримки України під час дії правового режиму воєнного стану. Текст проєкту постанови уточнює, що міжнародну військову допомогу залучають й для забезпечення потреб сил безпеки й оборони та можуть надавати у вигляді матеріально-технічних засобів, робіт і послуг, фінансових ресурсів у національній чи іноземній валюті, інших, не заборонених законодавством України, ресурсів, які надаються Україні для потреб сил безпеки й оборони України.

Допомога може залучатись у вигляді будь-якого майна, необхідного для виконання завдань проєктів (програм), яке ввозиться або набувається в Україні, робіт і послуг, прав інтелектуальної власності, фінансових ресурсів (грантів) у національній чи іноземній валюті, інших ресурсів, не заборонених законодавством, зокрема стипендій. Зміст визначення «міжнародна технічна допомога», наданий у Постанові № 153, не відповідає вкладеному змісту у це словосполучення у разі правильного підходу до розуміння змісту слова «технічна», а також наведеним прикладам такої допомоги у межах реалізації окремих проєктів (програм) за досвідом Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України.

Представники центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, держав-партнерів (за згодою), а також сил безпеки й сил оборони відтепер можуть залучатися до діяльності логістичних пунктів, Оперативної групи при Групі сприяння безпеці – Україна (Security Assistance Group - Ukraine).

Література

1. Братко І.В. Правове регулювання міжнародної технічної допомоги: стан, тенденції та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Київ: Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2011. С. 22.

2. Голоднова Т.С. Корупційні ризики в питанні залучення міжнародної допомоги у сфері безпеки й оборони України. *Нове українське право*. 2021. № 5. С. 38–39.

3. Про затвердження Порядку організації взаємодії центральних органів виконавчої влади, інших державних органів щодо залучення, отримання, передачі, обліку, моніторингу та контролю за використанням міжнародної військової допомоги для задоволення потреб сил безпеки і сил оборони у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 лют. 2024 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2025).

УДК 340.132(043.2)

Кубко Є.Б., д.ю.н., головний науковий співробітник,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
професор, член-кореспондент НАПрН України,
м. Київ, Україна

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ІНСТИТУТИ: ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ

Розбудова української держави відбувається в складних умовах, які відображають динамізм сучасних світових процесів, що пояснює їхню складність, багатогранність і об'єктивну непередбачуваність. Сучасна українська держава знаходиться в екстремальних умовах агресивної війни РФ, що впливає на всю систему функціонування сучасного суспільства, держави та її правової системи. Процеси, що відбуваються в суспільстві та в державі, вимагають переосмислення реальних можливостей функціонування держави як економічного, так і політичного характеру, а завдання, що стоять, обумовлені принциповим підходом до розуміння реальних процесів, включно з розумінням факторів формування ефективних моделей державотворення.

Одним із напрямів такого переосмислення повинне бути методологічно обґрунтоване сприйняття державно-правових інститутів, які забезпечують досягнення завдань і цілей держави з метою її адекватного функціонування в сучасних умовах. Державно-правові інститути являють собою дієву частину держави і її правової системи, які, будучи «вмонтованими» в державно-правовий механізм, здатні впливати на державу і право, визначаючи їхні сучасні параметри. Державно-правові

інститути складають невіддільну частину як держави, так і її правової системи. Умовно кажучи, сукупність державно-правових інститутів фактично означає систему державного управління суспільством. Державно-правові інститути в Україні як і держава і право в цілому, формувалися під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників.

Українська держава із часів здобуття незалежності розбудовувала свою державно-правову систему в конкретних історичних умовах, що відповідно впливали на державно-правові інститути. Особливість їх формування полягала в тому, що значний вплив на цей процес здійснювали міжнародно-правові документи (конвенції, договори), до яких Україна приєдналася в перші роки свого існування як незалежної держави. Відповідно, державно-правові інститути сприймали ідею міжнародно визнаних стандартів державотворення і правого регулювання, які були закладені в цих міжнародно-правових документах. Саме вони впливаючи на напрями державотворення в Україні, разом із тим здійснювали важливий методологічний поштовх для формування самої концепції розвитку держави і її правової системи.

Дія зовнішніх, й особливо зовнішньоекономічних і зовнішньополітичних факторів, повинна бути врахована як досить суттєва умова формування і функціонування сучасних державно-правових інститутів. Сьогодні вступ до Європейського Союзу і прагнення наближення до НАТО досить кардинально впливають на державно-правові заходи організаційного характеру, оскільки шлях до такого вступу вимагає конкретних, зафіксованих на правовому рівні організаційно-правових кроків, що знаходяться під відповідним міжнародно-правовим контролем. Серед зовнішніх факторів, які впливають на державно-правові інститути, безумовно, найважливішими є ті, які пов'язані із захистом суверенітету й територіальної цілісності держави, що, безумовно, є вирішальним фактором, який, крім іншого, вимагає суттєвого підвищення ефективності державно-правових інститутів.

Серед внутрішніх факторів, що впливають на сучасний стан державно-правових інститутів і впливали на їхнє формування в минулому, є подолання ідеологічних і культурно-традиційних наслідків командно-адміністративної системи, управління суспільством, яка й досить сприймається як технологічний елемент системи державного управління. Адміністративно-правові традиції, які склалися в державному апараті впродовж тривалого часу в радянському періоді розвитку країни, а також і в десятиріччя незалежної України, до певної міри існують і сьогодні. Практика державотворення не позбавлена й сьогодні адміністративно-командних методів управління (керівництво з єдиного центру, відсутність персональної відповідальності за прийняті рішення, кумівство в кадровій політиці тощо). Такі «ідеологічні» командно-адміністративні впливи на

процес державотворення не можна недооцінювати, оскільки вони до певної міри блокують позитивні тенденції в державному апараті, а відтак і в законодавстві, і в правовій системі загалом. Поряд із безумовно позитивними зрушеннями в системі функціонування державно-правових інститутів в цілому, діють внутрішні фактори, які ці інститути гальмують або спрямовують їхній розвиток на досягнення цілей, які латентно не відповідають інтересам держави й суспільства. Мається на увазі «олігархічність» як аспект діяльності деяких державних інституцій, особливо інституцій економічного профілю. Крім того, олігархічна спрямованість форм і методів діяльності державно-правових інститутів пов'язана також із бажанням збереження командно-адміністративних елементів в ідеології і практиці державотворення, оскільки застарілі методи управління складають зацікавленість з боку олігархічних груп у збереженні командно-адміністративних елементів системи управління. Саме застарілі командно-адміністративні методи функціонування державно-правових інститутів дають їм можливість здійснювати вплив на державу за відсутності відповідного громадського контролю.

Дія внутрішніх факторів, що впливали і впливають на формування державно-правових інститутів, пов'язана також із відсутністю чи, у всякому випадку, зі слабкістю демократичних традицій в Україні як наслідок довготривалого розвитку держави в складних історичних умовах і в іншій ідеологічній парадигмі. Демократичні традиції державотворення для свого формування і певного рівня розвитку вимагають значного періоду часу, а також їхньої усвідомленої фіксації офіційними й неофіційними (ідеологічними, роз'яснювальними, просвітницькими) засобами. Таке уявлення про дію внутрішніх факторів, безумовно, є схематичним, але воно дає змогу звернути увагу на ті тенденції, які забезпечують напрям діяльності майже всіх державно-правових інститутів, і тому їхнє усвідомлення складає важливу теоретико-правову підйому сучасного державотворення.

Кушакова-Костицька Н.В., д.ю.н., професор,
провідний науковий співробітник,
Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України,
м. Київ, Україна

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Цифровізація охопила всі сфери життя сучасного людства. В Україні поступово реалізується концепція «держави в смартфоні», наслідком якої стала остаточна віртуалізація повсякденного життя «людини у цифрі». У «цифрі» опинилось і само суспільство. Інформаційне суспільство, орієнтир на створення якого було заявлено на початку ХХІ століття, трансформувалось за останні п'ять років у цифрове, яке принципово відрізняється від нього як за змістом, так і за формою. Так само, відповідні державні інституції, які було створено з метою інформатизації суспільства, з часом перетворились на інституції, мета яких – його цифровізація та електронізація. На зміну Міністерству інформаційної політики, ліквідованого у 2019 році, у тому ж році було створено Міністерство цифрової трансформації України. В свою чергу, Держкомітет інформатизації України, який відповідав за впровадження політики Уряду щодо електронного урядування, інформатизації, розвитку інформаційного суспільства тощо, після черги перейменувань (Державний комітет України з питань науки, інновацій та інформатизації), «Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України», «Державна служба з питань електронного урядування») трансформувався у «Державне агентство з питань електронного урядування України» [1]. правонаступником Державного агентства з питань електронного урядування України на підставі Постанови Кабінету Міністрів від 2 вересня 2019 р. стало Міністерство цифрової трансформації України, до компетенції якого належить формування та реалізація державної політики у сфері цифровізації, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування, електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, регулювання сфери розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян тощо.

Слід зауважити, що електронне урядування стало вирішальним елементом трансформації державних установ у всьому світі. У цифрову еру уряди все частіше використовують інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) для підвищення ефективності, прозорості та участі громадськості в процесах прийняття рішень [3]. ІКТ в уряді створили більш стійкі державні інститути, здатні протистояти дедалі складнішим

соціальним, економічним та екологічним викликам. Оскільки цифрова ера змінює державні операції, електронне урядування все більше визнається необхідним для подолання складних проблем, з якими стикаються державні установи в усьому світі. Електронне урядування включає використання різноманітних інформаційних технологій, таких як урядові веб-сайти, мобільні додатки, системи електронних послуг та платформи онлайн-комунікації, для полегшення взаємодії між урядом, громадянами та приватним сектором. Впровадження електронного урядування може зменшити бюрократію, пришвидшити надання державних послуг, підвищити прозорість і забезпечити більшу участь громадськості в процесі прийняття рішень [4].

Електронне врядування також є результатом «модернізації» уряду у відповідь на незаангажованість громадян, яка проявляється в різних формах, але відображається у зниженні явки виборців і низькій якості державних послуг. Такий розвиток подій призвело до того, що багаті верстви населення віддали перевагу приватним послугам, включаючи охорону здоров'я та освіту, і порушило суспільний консенсус щодо цих послуг. Ідея про те, що широке використання цифрових технологій є необхідним для майбутньої національної конкурентоспроможності, також має наслідки для управління [6]. Окрім того, що потенціал електронного врядування як цифрового врядування відображено в останній політичній програмі та підтримується такими важливими міжнародними організаціями, як ООН та Європейський Союз, він також демонструється в реальних політиках, таких як політика відкритих даних, яку впроваджує США. Інформацію серед відповідних зацікавлених сторін, включаючи неурядові організації, поширюють для створення, просування та вдосконалення відкритих, простих у використанні та спільних платформ даних за допомогою технологічних інструментів [6].

Однак, незважаючи на те, що Україна офіційно вже запровадила електронне урядування, необхідно подолати багато проблем, щоб забезпечити подальшу цифровізацію державних установ. Ці виклики включають проблеми безпеки даних, потребу в цифровій грамотності серед населення та нерівний доступ до технологій. Таким чином необхідні систематичні та комплексні дослідження електронного урядування для досягнення цілей сталого розвитку [7], яких на сьогодні в Україні проводиться ще недостатньо.

Література

1. Державне агентство з питань електронного урядування України: офіційний веб-сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua>. (дата звернення: 21.01.2025).

2. Положення про Міністерство цифрової трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вер. 2019 р. № 856. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cifrovoyi-t180919>.

3. Mutasa L., Iyamu T. The stimulus of factors in implementing the E-governance concept in the emerging economy. *Journal of Governance and Regulation*. 2023. Vol. 2. Issue 1. P. 159–170.

4. de Oliveira Fornasier M. The realization of E-democracy in the 21st century. *Revista da Faculdade de Direito da UFMG*. 2021. No. 78. P. 259–283.

5. Chen C.-L., Lin Y.-C., Chen W.-H., Chao C.-F., Pandia H. Role of government to enhance digital transformation in small service business. *Sustainability*. 2021. Vol. 13. Issue 3. P. 1–24.

6. Ronchi A. M. e-Democracy. Cham: Springer International Publishing, 2019. 242 p.

7. Hill J. Sustainable Development Goals: [Chapter 1]. Environmental, Social, and Governance (ESG) Investing: A Balanced Analysis of the Theory and Practice of a Sustainable Portfolio. Amsterdam: Elsevier B.V., 2020. P. 1-12.

УДК 342.4(043.2)

Куян І.А., д.ю.н., старший науковий співробітник,
завідувачка сектора,
Дослідницька служба Верховної Ради України, м. Київ, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

Російська агресія безповоротно змінила нас усіх і кожного окремого громадянина України. Ворожі рашистські наміри здійснити «денацифікацію України» згенерували протилежний результат. Ми стали ще більш згуртовані. Наш патріотизм став на межі із самопожертвою. Наше усвідомлення своєї національної гідності, власної ідентифікації як Української нації досягло найвищого ступеня. І разом з тим, ще більше утвердилося глибоке розуміння цінності та безальтернативності демократичного європейського шляху державного розвитку. Тому питання удосконалення правової основи демократичного розвитку України є актуальними сьогодні і набуватимуть все більшого значення після нашої Перемоги.

Основою розвитку системи публічної влади для будь-якої сучасної країни, яка сповідує цінності демократії і верховенства права, є політичний плюралізм, що передбачає належним чином функціонуючу партійну систему. Зазначені ціннісні орієнтири закріплено в Конституції України й конституційно-правовий інститут політичних партій втілено в суспільно-політичну матерію (даність). Разом із тим, питання

удосконалення правового статусу політичних партій у найближчій перспективі, на нашу думку, є назрілим.

Тому звернемо увагу на окремі ключові аспекти конституційно-правового статусу політичних партій в Україні, які мають знайти відповідне вирішення при виборі певної моделі.

Перш за все, варто зауважити на особливості правової природи політичних партій, що актуалізує питання змісту та обсягу їх правового статусу, а також ступеня державного контролю за їх діяльністю, загалом, втручання держави в їх діяльність. І тут є певна дилема: з одного боку, як впливає з Керівних принципів щодо свободи об'єднань [1], політичні партії є приватними об'єднаннями. А з іншого, соціальна і правова природа політичних партій має публічний характер, оскільки їх цілі передусім пов'язані із заволідінням публічною владою, й «вони здійснюють політичну структурування суспільства, що є основою формування публічної влади та контролю за її діяльністю» [2, с. 309].

Тому, зважаючи на таку правову природу політичних партій, місце і роль серед інститутів громадянського суспільства, деталізоване визначення їх конституційно-правового статусу є закономірним.

Попередньо досліджений нами досвід закордонних країн щодо правового регулювання політичних партій дав підстави зробити висновок про встановлення різного змісту й обсягу положень щодо політичних партій у їх законодавстві. Поряд із засадничими положеннями політичних прав громадян, продиктованими демократичним вибором держав та загально визнаними демократичними принципами і стандартами (право на свободу об'єднання, право на мирні зібрання тощо) на вищому законодавчому (конституційному) рівні регламентуються ті складові правового статусу політичних партій, які історично були вразливими та/або можуть потребувати найбільших гарантій на відповідному етапі конституційного розвитку держав. Навіть в тих країнах, де відсутнє конституційне визначення статусу таких суб'єктів та/або немає спеціальних законів про них, в законодавстві регламентуються питання, пов'язані з їх публічно-правовими цілями.

Це є ще одним підтвердженням бінарності статусу політичних партій (як приватних організацій з публічно-правовими цілями та функціями) та обумовленості змісту і обсягу їх правової інституціоналізації потребами належного функціонування демократичної організації публічної влади в державі.

У зв'язку із вищезазначеним, однією з проблем удосконалення законодавства про політичні партії в Україні є питання про межі законодавчого регулювання їх внутрішньо організаційної діяльності та забезпечення внутрішньопартійної демократії.

Положеннями статті 4 Закону України «Про політичні партії в Україні», встановлено заборону органам державної влади, органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам втручатися у створення і внутрішню діяльність політичних партій та їх структурних утворень (за винятком випадків, передбачених Законом).

Згідно положень ст. 6 зазначеного Закону, порядок вступу до політичної партії, зупинення та припинення членства в ній визначається статутом політичної партії, й громадянин України має право в будь-який час зупинити чи припинити своє членство в політичній партії шляхом подання заяви до відповідних статутних органів політичної партії.

Отже, в силу того, що членство в політичних партіях є вільним (це вибір кожного окремого громадянина України, наділеного виборчими правами), внутрішньо організаційні відносини політичних партій регулюються їх статутами, а межі втручання органів публічної влади у внутрішню діяльність партій визначено законом, про внутрішньопартійну демократію можна вести мову в контексті загального обов'язку органів політичної партії щодо додержання вимог законодавства та положень статуту.

Тому, на нашу думку, важливо передбачити в законодавстві в частині положень статутів партій певні інструменти взаємовідносин органів (посадових осіб) політичних партій з рядовими їх членами, що їх повинні унормовувати самі партії.

Крім того, слід звернути увагу, що положення Закону «Про політичні партії» в частині вимог до змісту статуту не дозволяють визначити коло видів діяльності політичних партій, що можуть бути віднесені до статутних. Виходячи з цілей політичних партій, статутними можуть вважатися будь-які види діяльності, спрямовані на «сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, участь у виборах та інших політичних заходах».

Така нормативна невизначеність створює проблеми при виникненні питання про можливі витрати політичних партій, які можна здійснювати за рахунок коштів, виділених з державного бюджету на фінансування статутної діяльності.

Розглянутим не вичерпуються проблеми удосконалення законодавства про політичні партії. Але потреби врахування бінарності правової природи політичних партій та знаходження балансу приватного і публічного у їх статусі є, на нашу думку, є ключовими в удосконаленні їх правового статусу. Крім того, потребує вирішення питання всеукраїнського статусу політичних партій та необхідності врахування регіональних, групових, у т.ч., етносоціальних і гендерних чинників. На часі також питання концептуального вирішення статусу проєвропейських політичних партій й відповідних фондів, що мають бути регламентовані на рівні національного

законодавства. Вирішення цих та низки інших питань має враховувати як відповідні міжнародні стандарти, так і наші суспільно-політичні реалії та виклики.

Література

1. «Керівні принципи щодо свободи об'єднання», прийняті Венеціанською комісією на 101-й пленарній сесії (Венеція, 13–14 груд. 2014 р.). Координатор проєктів ОБСЄ в Україні, 2015 р. URL: <https://www.osce.org/uk/odhr/233076?download=true>.

2. Венгер В. Правова природа політичних партій. Конституційне право України: підруч. \ за заг ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2001. 528 с.

УДК 342.951(043.2)

Луцький Р.П., д.ю.н., професор, директор
Науково-дослідного інституту імені Академіка Івана Луцького,
Університет Короля Данила, м. Івано-Франківськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В НАШІЙ ДЕРЖАВІ

Україна прагне швидше стати членом ЄС з огляду на те, що добре виконує умови, висунуті до неї.

«Ми демонструємо гарний прогрес по семи політичним рекомендаціям. Це відзначив чеський прем'єр, який був тут. Так само я спілкувалася зі шведською міністеркою, яка буде головувати в ЄС наступні пів року. Всі відзначають високий прогрес по політичних реформах», – сказала віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Ольга Стефанішина [4].

За її словами Україна вже ухвалила низку законодавства і завершить законодавчий процес до кінця року. Відбір до судових та антикорупційних органів триває з достатньо високою динамікою.

«Тому ми закликаємо Європейський Союз не чекати кінця 2023 р. Оцінюйте політичні критерії вже на початку року з тим, щоб ми могли почати переговорний процес. Це перемовини не прості, але я бачу тут гарну перспективу, і також з нетерпінням очікую кінця року, коли ми робитимемо кроки по інтеграції в єдиний економічний ринок ЄС», – зазначила О. Стефанішина [4].

За словами віце-прем'єрки, початок переговорів є вкрай важливим для морального духу українців, адже ми роками боролися за те, щоб належати до Європи, а зараз ми ризикуємо своїм життям заради цього.

Що ж до законодавчого процесу в Європейському Союзі, то він відрізняється значною складністю процедур та особливостей. Зокрема, для

кожної категорії нормативних актів передбачено свій порядок прийняття рішень і відповідно різні процедури взаємодії між головними органами Європейського Союзу (інститутами, інституціями) – Комісією, Радою та Парламентом. З набуттям чинності Лісабонським договором 1 грудня 2009 року була суттєво змінена інституційна система Європейського Союзу, перебудована система розподілу повноважень між органами і державами членами ЄС.

Нововведення, спрямовані в першу чергу на подолання дефіциту демократії та забезпечення ефективності й прозорості функціонування інтеграційного об'єднання, одночасно торкнулися майже усіх аспектів процесу прийняття рішень в Європейському Союзі. А саме на зміну чотирьом процедурам прийняття рішень (консультативна процедура, процедура співробітництва, процедура спільного прийняття рішень та процедура санкціонування), які раніше існували в ЄС, було запроваджено законодавчу процедуру ухвалення нормативно-правових актів, яка наразі діє у двох різновидах: загальна законодавча процедура та спеціальна законодавча процедура. Вважаємо за доцільне зазначити, що «під законодавчим процесом у Європейському Союзі розуміють визначені в установчих договорах процедури прийняття інститутами та органами Європейського Союзу нормативних правових та інших актів вторинного права». Відразу відмітимо, що сам термін «законодавчий процес» стосовно Європейського Союзу використовується науковцями дещо умовно [2, с. 29].

На думку Г.В. Довгань, євроінтеграція є головним та незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України, що закріплений у Законі України «Про основи національної безпеки України», Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України», Посланні Президента України до Верховної Ради України. 30 березня 2012 р. глави переговорних делегацій України та Європейського Союзу парафували текст Угоди про асоціацію України з ЄС. Право Європейського Союзу та його інституційна система зазнали серйозного реформування у зв'язку із прийняттям Лісабонського договору 2007 р. Нововведення було запроваджені і до механізму правотворчості в межах ЄС. З огляду на стабільний розвиток тісної співпраці нашої держави із ЄС, дослідження правотворчого процесу в ЄС становить актуальну проблему сучасної правової науки в Україні [1, с. 31].

Згідно із Лісабонським договором, запроваджуються дві процедури прийняття рішень: звичайна законодавча процедура та спеціальна законодавча процедура. Основним різновидом останньої є процедура консультацій, при використанні якої можливі два варіанти процедури санкціонування: 1) Європейський парламент після схвалення Ради Європейського Союзу (далі – Рада ЄС) приймає рішення або 2) Рада ЄС

після схвалення Європейським парламентом приймає рішення. Вибір різних видів законодавчих процедур залежить від конкретного питання, точніше від виду компетенції, до якої він відноситься. Звертає увагу той факт, що хоча термін «європейський закон» у Лісабонському договорі не використовується, тим не менш містяться поняття «законодавча процедура» та «законодавчі акти». Згідно із ст. 289 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС), звичайна законодавча процедура полягає у прийнятті регламенту, директиви, рішення спільно Європейським парламентом та Радою ЄС за пропозицією Комісії [1, с. 33].

На думку М.С. Небеської, інститутом, який здійснює право законодавчої ініціативи в ЄС, як правило, є Комісія: «Рада та, меншою мірою, Європарламент обидві законодавчі сили – не можуть діяти з власної ініціативи чи на вимогу однієї держави-члена, вони можуть діяти лише за умови пропозиції з боку Комісії». І хоча сьогодні в законотворчому процесі Комісії належить далеко не головна роль, проте саме вона дає поштовх процесу розроблення тієї чи іншої норми права, ініціює законотворчість в Євросоюзі. Окрім Комісії, відповідно до Лісабонських реформ, правом ініціативи безпосередньо були наділені також інші суб'єкти. Відповідно до п. 4 ст. 289 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС) в окремих випадках, передбачених договорами, законодавчі акти можуть ухвалюватися за ініціативою групи держав-членів або Європейського парламенту, за рекомендацією Європейського центрального банку або на запит Суду Європейських Співтовариств чи Європейського інвестиційного банку [2, с. 28].

З прийняттям Лісабонського договору звичайна законодавча процедура стала основною серед усіх інших процедур прийняття рішень у ЄС. Ця процедура надає рівні правотворчі можливості Європейському парламенту та Раді ЄС щодо широкого кола питань, зокрема це сфера економіки, імміграції, транспорту, енергетики, охорона природного навколишнього середовища, охорона прав споживачів. Більшість європейських правових актів тепер приймається спільно Європейським парламентом та Радою ЄС, тим самим посилюється роль Європарламенту. Це свідчить про чергове зміцнення ролі Європарламенту у механізмі управління ЄС. Особливості цієї процедури полягають у наступному: 1) Комісія надсилає свій проект Парламенту та Раді ЄС; 2) обидва інститути по черзі два рази аналізують проект та обговорюють його; 3) якщо після двох читань не досягнуто порозуміння, проект передається до погоджувального комітету, який складається з рівної кількості представників Парламенту та Ради ЄС; 4) представники Комісії також приймають участь у засіданнях комітету та приймають участь у дискусії; 5) коли комітету вдається знайти консенсус, погоджений текст

надсилається до Парламенту та Ради ЄС для третього читання, щоби можна було остаточно прийняти його як правовий акт; 6) остаточно порозуміння між двома інститутами свідчить про безсумнівне прийняття акту; 7) навіть якщо погоджувальний комітет спільно узгодить текст, Парламент може відхилити запропонований правовий акт більшістю голосів [1, с. 32].

Право законодавчої ініціативи є одним з найбільш важливих повноважень Єврокомісії у сфері нормотворчості. Пріоритетність і значущість цього права особливо підкреслюється установчими договорами у старій редакції та повністю підтверджується Лісабонським договором. Не вдаючись до деталей існуючих у Союзі законодавчих процедур можна констатувати, що Комісія є ініціатором початку та активним учасником здійснення цих процедур. Іншими словами, законодавчий акт Союзу може бути ухвалений лише за пропозицією Комісії, окрім випадків, спеціально передбачених установчими актами. О.І. Станкевич з цього приводу зазначає: «Рада та, меншою мірою, Європарламент – обидві законодавчі сили – не можуть діяти з власної ініціативи чи на вимогу однієї держави-члена, вони можуть діяти лише за умови пропозиції з боку Комісії. І хоча сьогодні в законотворчому процесі Комісії належить далеко не головна роль, проте саме вона дає поштовх процесу розробки тієї чи іншої норми права, ініціює законотворчість в Євросоюзі. Фактично руки в Європарламенту та Ради залишаються зв'язаними, допоки вони не отримали певної пропозиції Комісії. І навіть, якщо вони звернуться до Комісії із запитом розробити той чи інший законопроект, то зміст його буде визначатися саме Комісією. Звісно, її ініціативи можуть бути відхилені, проте можливості висунути альтернативний проект немає. А це означає, що розробка політичного курсу об'єднання сконцентрована здебільшого в руках Єврокомісії. Крім того, з постійним розширенням сфер відання ЄС спостерігається й все більш широке використання Комісією права законодавчої ініціативи [3, с. 106-107].

Отже, у процесі законодавчої процедури ЄС широко застосовується звичайна законодавча процедура поряд із спеціальною, що надає рівні можливості щодо регулювання широкого кола питань Європейським парламентом та Радою ЄС. Відповідно це може свідчити про те, що роль Європарламенту у механізмі управління ЄС зміцнюється. Цей аспект має суттєве значення для громадян ЄС оскільки, їх представники – депутати Європейського парламенту, яких вони обирають безпосередньо, матимуть більше можливостей відстояти позицію населення своїх держав у правотворчому процесі ЄС.

Література

1. Довгань Г.В. Процедури прийняття рішень в ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Ужгород. 2013, С. 30-34.
2. Небеська М.С. Особливості законодавчого процесу ЄС. *Механізм прийняття рішень в ЄС*. 2016, С. 28-32.
3. Станкевич О.І. Право законодавчої ініціативи в Європейському Союзі. Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2021 р. Харків, 2021. С. 106-110.
4. Україна закликає ЄС не чекати кінця 2023 року для оцінки політичних критеріїв. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3607985-ukraina-zaklikae-es-ne-cekati-kinca-2023-roku-dla-ocinki-politicnih-kriteriiv.html> (дата звернення: 27.01.2025).

УДК 340.12(043.2)

Львова О.Л., к.ю.н., старший науковий співробітник,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНЦЕПЦІЮ ПРИРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Природні права людини, які закріплені в текстах Конституції України та інших нормативно-правових актів, не є вичерпними, більш того, в рамках глобалізаційних процесів шириться тенденція до штучного розширення переліку основних прав людини. З огляду на це актуалізується проблема розуміння природних прав, їх дії і механізмів захисту.

Розділ другий Конституція України містить основний перелік прав і свобод людини і громадянина, які є природними і невід'ємними, як-то: «Кожна людина має невід'ємне право на життя» (ст. 27 Конституції України). При цьому у правовому полі України ми не знаходимо законодавчого визначення «природні права людини» чи «невід'ємні права», втім сприймаємо їх універсальність і цінність. Зокрема, в Преамбулі Загальної Декларації прав людини 1948 р. вказується про «визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав» [1].

Вітчизняний дослідник С. Сливка підкреслює, що природні закони є надзвичайно досконаліми, адже в природі немає нічого зайвого, не існує так званих прогалин. Тим самим природне право є цілісною системою динамічного розвитку всіх живих організмів (від рослин до людини). Це – основна умова міцності світобудови, стійкості Всесвіту [2, с. 44].

Розуміння права з точки зору філософії визначається, зокрема, як сукупність етичних суспільних цінностей, таких як: справедливість,

порядок, моральність, правдивість та інші, що ґрунтуються на ідеї соціальної рівності [3, с. 16].

Одвічними цінностями концепції природного права є право людини на життя, свободу, власність, право на повагу до себе та гідний спосіб життя, вони є чинниками формування морального кодексу особистості, її правової свідомості. Вони ж сприяють вирішенню проблем політичного, економічного та духовного життя суспільства, проблем соціальної сертифікації суспільства [4, с. 13].

Природна концепція права стала фундаментом для Загальної декларації прав людини, Європейської конвенції прав і свобод, і також Конституції України. Втім дія природного права, яке може не набути свого формального виразу, і дія позитивного права в багатьох аспектах будуть відрізнятися. Адже природне право як об'єктивне явище та як ідеал, існує незалежно від часу і простору. Однак воно має об'єктивуватися, набути певної форми та змісту, і задля своєї реалізації має отримати свою легітимацію. Тобто, природне право трансформується у право позитивне, має набути визначеної форми, що потребує певних владних рішень та бачення конкретної мети.

Зокрема, у Преамбулі Загальної декларації прав людини разом із визначенням природних, невід'ємних прав сформульовано мету і нагальна потреба їх захисту силою закону: «Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру: і беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей; і беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення» [1].

Вказане засвідчує, що для багатьох держав потреба захисту природних прав виявилася спільною і не залежною від території, культури і т. і. було винайдено спільний механізм їх захисту. Це ще раз переконує у тому, що природне право є універсальним, позачасовим, позатериторіальним, позакультурним, яке існувало до держави. Окрім цього, моральний зміст прав людини, що проголошені у вказаних міжнародних документах, не викликав суперечок у жодної з договірних сторін, адже природа людини та потреби людського існування є скрізь однаковими.

Отже, природне право як об'єктивна реальність завжди існувало та існуватиме в будь-якому соціумі не залежно від того, як сприйматиме його офіційна державна влада. Це пояснюється також тим, що природне право як складова природних процесів ніколи не припиняється і не

залежать від часових, та просторових меж. Також його буття спричиняє його дію в суспільстві, яка, однак, може певним чином залежати від особливостей встановленого юридичними нормами правопорядку, від пануючого політичного режиму. Але, разом з тим, людина як біологічна істота, не залежно від політичних режимів, тяжітиме до життя по законам природи, в яких почуватиметься вільною особою. У такому разі, не залежно від легітимації природного права, для людини воно завжди буде морально придатним, справедливим, зрозумілим і тому – дієвим.

Література

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 25.01.2025).

2. Сливка С. Природне та надприродне право: У 3-х частинах. Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд. Київ: Атіка, 2005. 224 с.

3. Селіванов В., Діденко Н. Правова природа регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2000. № 10. С. 20-25.

4. Культенко В.П. Історико-філософська реконструкція концепції природного права в контексті аналізу перехідних суспільств: автореферат дис. канд пр. філос. наук.: 09.00.05. Київ, 2004. 16 с.

УДК 340(043.2)

Майка М.Б., адвокат, к.ю.н.,
Ярошович А.Ю., здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Пузяк Х.В., юрисконсульт,
Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола,
м. Тернопіль, Україна

ЗНАЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Реалізація права на справедливий суд є одним із фундаментальних принципів демократичного суспільства, гарантованих міжнародними правовими актами [5]. У сучасному світі розвиток технологій, зокрема штучного інтелекту (далі - ШІ), відкриває нові можливості для забезпечення ефективного правосуддя, але водночас ставить перед суспільством низку викликів.

Штучний інтелект – це організована сукупність інформаційних технологій, за допомогою яких можливо виконувати складні комплексні завдання, використовуючи системи наукових методів досліджень та

алгоритмів обробки інформації, яка отримана або самостійно створена під час роботи, створювати та використовувати власні бази знань, алгоритми роботи з інформацією, моделі прийняття рішень та визначати способи досягнення поставлених завдань [6, с. 68], [7, с. 57].

В Україні професійне правниче середовище лише починає оцінювати перспективи та можливості впровадження ШІ у правосуддя. Суддя може використовувати ШІ лише у випадках, якщо останній не буде впливати на незалежність та неупередженість судді, не оцінюватиме доказів, не сприятиме процесу ухвалення рішень та не порушуватиме вимог чинного законодавства [1]. Дана правова норма свідчить про обережний підхід до впровадження ШІ в судову систему України, наголошуючи на забезпеченні принципу верховенства права та автономності суддів.

В той же час, Верховний суд Індії підтримав використання ШІ для перекладу судових документів, проведення правових досліджень, автоматизації процесів тощо. З лютого 2023 року технології ШІ, також, застосовуються для транскрибування усних аргументів, особливо у справах, що розглядаються Конституційною палатою. Для забезпечення якісного перекладу важливих рішень Верховного та Вищих судів на регіональні мови створено спеціальний Комітет, очолюваний суддею Верховного суду Індії, який регулярно взаємодіє із підкомітетами судів, до складу яких входять судді, з метою прискорення та оптимізації процесу перекладу [2].

Відповідно до ст. 127 Конституції України правосуддя здійснюють судді, а у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних [3]. У контексті впровадження ШІ дане положення залишається фундаментальним, адже навіть із застосуванням комп'ютерного інтелекту, роль суддів та присяжних є ключовою для забезпечення права на справедливий суд. Суддя символізує людську справедливість, що ґрунтується на досвіді та мудрості, тоді як ШІ втілює логіку й аналітичний підхід, здатний підтримувати процес ухвалення рішень.

Суддя здатен враховувати індивідуальні обставини кожної справи, морально-етичні аспекти і впливати на формування справедливого рішення. Водночас комп'ютерний інтелект може швидко аналізувати великі обсяги даних і виявляти закономірності. Однак важливо, щоб ШІ залишався інструментом, який лише доповнює, а не замінює роль судді, адже саме людина несе відповідальність за остаточне рішення, оскільки справедливість не обмежується лише аналізом фактів, але й включає гуманність, емпатію та усвідомлення суспільного контексту.

Застосування інструментів для обробки даних, особливо тих, що використовують асистивний ШІ, може створювати ризики для здатності судової влади забезпечувати справедливий розгляд справ [4].

Отже, штучний інтелект здатний суттєво вплинути на реалізацію права на справедливий суд, тому його використання має супроводжуватися суворим контролем за дотриманням принципів верховенства права, конфіденційності та захисту прав людини. ШІ в подальшому може забезпечувати технічні аспекти здійснення судочинства, однак вважаємо, що технології ШІ не здатні враховувати індивідуальні обставини кожної справи, морально-етичні аспекти та формувати справедливе судові рішення, сприяючи реалізації права на справедливий суд учасників справи. Також, значення технологій штучного інтелекту у реалізації права на справедливий суд потребують подальшого наукового дослідження та можуть бути предметом подальших наукових розробок.

Література

1. Правосуддя та штучний інтелект: перші правила. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/AI_first_rules_bernaziuk.pdf (дата звернення: 25.01.2025).
2. Штучний інтелект і судочинство. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_Shtychn_intel_Sydoch.pdf (дата звернення: 25.01.2025).
3. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 року № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.01.2025).
4. Городовенко В. Штучний інтелект і технології можуть значно допомогти у роботі суддям, але не замінити їх: *Судово-юридична газета*. 28.12.2023. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/syug-shtuchnyu-intelekt-i-tehnologiyi-mozhut-znachno-dopomogty-u-roboti-suddyam-ale-ne> (дата звернення: 25.01.2025).
5. Маїка М. «The Implementation of E-justice within the Framework of the Right to a Fair Trial in Ukraine: Problems and Prospects» 2022 № 3 (15) Access to Justice in Eastern Europe (Scopus; WOS). URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000320>. https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1657101874.pdf. (дата звернення: 25.01.2025).
6. Кудін С.В., Косілова О.І. Вплив штучного інтелекту на реалізацію прав і свобод людини і громадянина в Україні: *LegalBulletin*. 2023. Вип. 2 (8). С. 64-74. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/390/335>. (дата звернення: 25.01.2025).
7. Цяпа С.М. Огляд зарубіжних законодавчих ініціатив стратегічного використання технологій штучного інтелекту в сучасних умовах. *Інформація і право*. № 2 (37). 2021. С. 51-59. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/238336>. (дата звернення: 25.01.2025).

Макеєва О.М., к.ю.н., доцент,
Гончарук О.О., здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У сучасних умовах інтеграції України до європейського простору важливим завданням є приведення національного законодавства у відповідність із європейськими стандартами. На сьогодні адаптація українського законодавства до стандартів ЄС є необхідною, оскільки Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС та повинна продовжувати проводити комплексні реформи для досягнення достатнього рівня еквівалентності правових норм.

Узгодження вітчизняного законодавства з правом Європейського Союзу є необхідною умовою для інтеграції України до ЄС та інших європейських структур. Цей процес потребує реформування правової системи України на основі принципів і стандартів, що були прийняті на європейському рівні. Зокрема, це означає, що Україна повинна узгодити своє законодавство з правовими актами ЄС, включаючи директиви, регламенти та інші нормативні акти, які регулюють різні галузі, такі як торгівля, економіка, права людини, екологія тощо. Цей процес зумовлює необхідність прийняття нових законів, а також внесення змін до чинного законодавства. Узгодження національного законодавства з європейськими стандартами також диктує необхідність розробки і запровадження нових інституцій, процедур і механізмів, які забезпечують ефективне застосування та виконання європейського права на національному рівні. Це може включати створення спеціалізованих судових органів, агентств та інших установ, які відповідатимуть за захист прав та інтереси громадян у контексті європейського правового простору. Гармонізація правової бази має на меті поліпшення правозастосування, забезпечення стабільності інституцій та підтримки основоположних прав людини. Однак цей процес ускладнюється низкою проблем, що потребують системного підходу та державної підтримки.

Наближення українського законодавства до правової системи Європейського Союзу є важливим аспектом процесу європейської інтеграції України. Основою цього процесу є Угода про асоціацію між Україною та ЄС [1], яка передбачає впровадження європейських стандартів та правових норм у національне законодавство. Однак цей

процес стикається з низкою значних проблем, які необхідно враховувати та вирішувати для успішного виконання умов Угоди.

Попри широкомасштабну російську інтервенцію Україна активно продовжує виконувати Угоду про асоціацію, досягнувши помітного поступу в напрямі цифрової трансформації, у митній справі, подоланні технічних бар'єрів, державних закупівель, корпоративному управлінні, сталому розвитку тощо. І хоча війна уповільнила темпи реалізації деяких зобов'язань у рамках Угоди, проте не послабила налаштованості країни продовжувати реформи, передбачені цим документом.

Варто погодитися з авторами проєкту «Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи», які виокремлюють проблемні аспекти Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Серед інших вони виділяють: текст Угоди, узгоджений ще у 2011 р., не враховує кардинальні зміни в Україні, ЄС і світі. Зокрема, оновилася законодавчо-правова база ЄС, виник єдиний цифровий ринок, здійснюється європейський зелений курс, Україна набула статусу кандидата на вступ до ЄС. Водночас, російська агресія докорінно змінила ситуацію на європейському континенті; в Угоді про асоціацію безпекова тематика викладена в «довоєнному» розділі II, який на відміну від інших частин документа, є надто лаконічним, суто декларативним, містить винятково загальні рамкові положення і не має конкретних планів й індикаторів виконання. Але нині в умовах війни саме безпековий фактор має пріоритетне значення [2, с. 50-51].

Процес адаптації полягає в реформуванні чинного законодавства, що дозволить подолати нормативні прогалини, створити інституційних механізм та впровадити процедури для виконання критеріїв вступу до ЄС. Важливим є також те, що адаптація національного законодавства до права ЄС повинна охоплювати не лише оновлення нормативної бази, але й стосуватися проведення послідовної роботи спрямованої на розроблення дієвого механізму для імплементації відповідних норм.

У спеціальному монографічному дослідженні О. Стрельцова зазначає, що проблемним моментом у використанні форм національного імплементаційного правозастосування є невизначеність характеру дії міжнародного договору на конституційному рівні (невизначеність місця міждержавних міжнародних договорів України в ієрархії національного законодавства, невизначеність статусу інших міжнародних угод у системі національного права, відсутність механізму їх імплементації тощо) [3, с. 256].

Трансформація законодавства є важливим аспектом у процесі приведення правової системи України до стандартів ЄС. Україна має свою специфіку, і її законодавство повинно враховувати національні пріоритети, соціальні та економічні складові, культурні особливості та інші фактори. Це зумовлює аналіз і врахування потреб українського

суспільства, зокрема держави, бізнесу, громадян тощо. Під час адаптації правових норм ЄС враховуються такі чинники: ефективність, реалістичність, можливість впровадження в Україні. Цей процес потребує широкого обговорення та діалогу з різними зацікавленими сторонами, проведення громадських обговорень, фахових наукових досліджень та експертиз. Такий підхід допоможе забезпечити реальну ефективність законодавства, захист прав, свобод та законних інтересів громадян, сприятиме економічному розвитку та соціальному прогресу України.

Отже, процес наближення українського законодавства до права ЄС є складним та багатоетапним, вимагає врахування низки факторів, таких як відмінності у правових системах, наявність юридичних колізій, інституційні бар'єри та соціально-економічні виклики. Для успішного подолання цих проблем Україні необхідні більш скоординовані зусилля з боку державних органів, покращення координації між урядовими структурами, а також суттєві інвестиції у правову освіту і підвищення професійного рівня фахівців, що працюють з європейським правом. Тільки таким чином можна забезпечити ефективну імплементацію положень Угоди про асоціацію та відповідність українського законодавства європейським стандартам.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 24.01.2025).

2. Процес імплементації Угоди про асоціацію Україна - ЄС. Національна безпека і оборона. 2022. Т. 1-2, № 187-188. С. 50-57. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf.

3. Стрельцова О.В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом: теорія та практика: монографія. Київ: Алерта, 2017. 532 с.

УДК 342.7(043.2)

Мушенко В.В., д.ю.н., професор,
ПЗВО «Київський міжнародний університет»,
м. Київ, Україна

ЩОДО ЗБІЛЬШЕННЯ ПЛАТНИКАМ ТЕРМІНІВ ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТИ ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ

Прийняття Податкового кодексу України (надалі – ПК України) 02.12.2010 р. забезпечило можливість у одному нормативно-правовому

акті поєднати матеріальні та процесуальні сторони регулювання податкових відносин. Зокрема, отримали закріплення повноваження їх посадових осіб контролюючих органів, під час здійснення податкового контролю [1]. Запровадження воєнного стану в Україні спонукало законодавця до встановлення особливого правового режиму та надання особливих повноважень органам публічного управління [2]. Однією із стратегій стало послаблення фіскальної функції оподаткування, зокрема, формування лояльного податкового контролю, що вважається одним із способів позитивного ставлення до платників, у тому числі, і в частині визначення більших термінів на виконання законних вимог податківців, невиконання яких є підставою проведення податкових позапланових перевірок.

Як приклад, розглянемо проект Закону про внесення змін до статті 78 («Порядок проведення документальних позапланових перевірок») ПК України щодо уточнення порядку проведення документальних позапланових перевірок. Отже, згідно п. 78.1. ст. 78 Документальна позапланова перевірка здійснюється за наявності хоча б однієї з таких підстав: п. 78.4. Про проведення документальної позапланової перевірки керівник (його заступник або уповноважена особа) контролюючого органу приймає рішення протягом 15 робочих днів з дня не отримання в установленому порядку відповіді від платника податків на запит контролюючого органу [3].

Проте в результаті практичного застосування норм ПК України податковими органами в процесі податкового адміністрування, зокрема при проведенні позапланових перевірок, стає очевидним недоцільним внесення змін до чинного податкового законодавства щодо збільшення термінів проведення документальної позапланової перевірки.

За своєю сутністю така перевірка не передбачається у плані роботи податкового органу та проводиться на підставі поданих податкових декларацій (розрахунків), фінансової, статистичної та іншої звітності, реєстрів податкового та бухгалтерського обліку, ведення яких передбачено законом, первинних документів, які використовуються в бухгалтерському та податковому обліку і пов'язані з нарахуванням і сплатою податків та зборів, виконанням вимог іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на податкові органи, а також отриманих в установленому законодавством порядку контролюючим органом документів та податкової інформації, у тому числі за результатами перевірок інших платників податків [1].

Отже, на наше переконання, така перевірка є найбільш ефективним методом здійснення податковими органами контролю щодо своєчасності, достовірності, повноти нарахування і сплати податків та зборів, а також дозволяє більш оперативно виявляти порушення податкового, валютного

та іншого законодавства (здійснення господарської діяльності без державної реєстрації, приховування трудових відносин із найманою особою тощо) здійснення контролю за яким покладено на податкові органи.

На нашу думку, необхідним є вилучення з ст. 78 ПК України норми про проведення документальної податкової перевірки лише за умови, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби протягом 15 робочих днів з дня отримання запиту.

Оскільки за наявності акта перевірки іншого платника податків, підписаного посадовими особами органу державної податкової служби та самим платником податків або його законним представником або отримання податкової інформації виявлено факти, що свідчать про можливі порушення платником податків законодавства, а тому очевидним є негайне (чи у більш короткий термін) проведення позапланової документальної перевірки.

В свою чергу, надання 15-денного терміну платнику податків на підготовку відповіді з наданням пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби, може призвести до ухилення від оподаткування шляхом припинення діяльності чи не перебування за місцезнаходженням юридичної особи тощо, а також уникнення фінансової, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Отже, більш доцільним є вилучення норми про можливість проведення перевірки лише за умови, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби протягом 15 робочих днів з дня отримання запиту, визначивши більш оперативний термін для надання відповіді. Адже ця норма, спільно зі ст. 19 Конституції України, про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [4] ускладнює, а інколи і унеможлиблює здійснення ефективного та своєчасного податкового контролю з метою попередження вчинення правопорушень та злочинів платниками податків.

Література

1. Податковий кодекс України: Закон від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua>.

3. Проект Закону про внесення змін до статті 78 Податкового кодексу України щодо уточнення порядку проведення документальних позапланових перевірок № 12055 від 23.09.2024 р. (12 сесія ІХ скликання). URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6_current?id=&pid069=237 (дата звернення: 25.01.2025).

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

УДК 340.1(043.2)

Окунєв І.С., к.ю.н., докторант,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

НЕКОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ПРАВОВИХ АКТІВ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ПРАВА

Проблеми недійсності правових актів, які мають фундаментальне значення загалом для теорії права, так і прикладне значення для судової практики, на сьогодні залишаються недостатньо дослідженими, що призводить до проблем у тлумаченні та застосуванні норм права. Огляд вітчизняного наукового доробку дозволяє виділити декілька невіршених раніше частин загальної проблеми, зокрема, з'ясування змісту поняття неконституційності правових актів в контексті теорії недійсності правових актів, співвідношення цього поняття із поняттям недійсності правових актів, вирішення видів неконституційності правових актів.

Одним з різновидів недійсності у публічному праві є неконституційність правових актів або їх окремих частин, що означає встановлену на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією, органом конституційної юрисдикції невідповідність правового акту, прийнятого в одній з форм, що визначені пунктом 1 частини першої статті 150, частиною першою статті 151 Конституції України, нормам Основного Закону України, що має наслідком втрату ним чинності з дня, визначеного Конституційним Судом України.

В юридичній літературі, з урахуванням наслідків визнання правових актів неконституційними, іноді має місце ототожнення понять неконституційності та недійсності правових актів, що не є правильним.

Неконституційність правових актів (їх окремих положень), так само як і недійсність правових актів, полягає у їх нездатності зумовлювати правові наслідки, але через невідповідність виключно Основному Закону, що встановлена на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. В силу цього, неконституційність правових актів слід віднести до різновидів недійсності у публічному праві та недійсності правових актів.

Будучи різновидом недійсності неконституційність стосується та застосовується відносно обмеженого переліку правових актів, що прийняті в одній з форм, визначених пунктом 1 частини першої статті 150, частиною першою статті 151 Конституції України, та відносяться вченими – юристами до правових явищ та елементів правової системи. Цей перелік, враховуючи наведені норми Основного Закону включає виключно правові акти органів державної влади, крім судової: (а) правові акти Верховної Ради України (закони, постанови та інші правові акти); (б) правові акти Президента України (укази); (в) правові акти Кабінету Міністрів України (постанови, розпорядження); (г) правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим (рішення та постанови); (д) чинні міжнародні договори України; (е) міжнародні договори, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

З огляду на те, що наведені правові акти в залежності від їх правової природи можуть бути нормативними або індивідуальними, неконституційність правових актів або їх окремих положень можна поділити на дві групи: (а) неконституційність нормативних правових актів або їх окремих положень; (б) неконституційність індивідуальних правових актів або їх окремих положень.

Підстави неконституційності правових актів встановлюються виключно Основним Законом держави, на відміну від недійсності правових актів, що встановлюється різними актами законодавства. До підстав неконституційності правових актів, як походить зі змісту статті 152 Конституції України, належать: (а) невідповідність Конституції України; (б) порушення встановленої Конституцією України процедури їх розгляду; (в) порушення встановленої Конституцією України процедури їх ухвалення; (г) порушення встановленої Конституцією України процедури набрання ними чинності. Тобто, неконституційність правових актів характеризується невідповідністю змісту норм певного правового акту Конституції України, та/або недодержанням окремими їх видавниками (Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим) однієї із конституційних процедур: процедури розгляду правового акту; процедури ухвалення правового акту; процедури набрання чинності правового акту. Визнання правових актів (їх окремих частин) неконституційними відноситься до санкцій та правових наслідків, що застосовуються у разі недотримання вимог Основного Закону держави.

Наведені підстави неконституційності правових актів встановлюються, як правило, рішеннями Конституційного Суду України, як єдиного органу конституційної юрисдикції, які є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені, що вказує на офіційний характер неконституційності. Також рішеннями Конституційного Суду

України, які є формою об'єктивації неконституційності правових актів (окремих положень цих актів), їх нездатності зумовлювати правові наслідки, викликати правовий ефект, що мав наступити, визначається момент неконституційності цих актів: правові акти втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Відтак, встановлена неконституційність нормативних правових актів обумовлює неефективність права та недосягнення цілей правового регулювання.

Отже, неконституційність правових актів є різновидом недійсності у праві. Поняття «неконституційність правових актів» та «недійсність правових актів» це два різних, але взаємопов'язаних поняття. Поняття «неконституційність правових актів» повністю охоплюється загальною категорією «недійсність у праві» та родовою категорією - «недійсність правових актів».

Недійсність правових актів - це більш широке поняття ніж, яке охоплює випадки, коли правові акти втрачають юридичну силу з різних підстав, не обов'язково пов'язаних із порушенням Основного Закону держави (через порушення правових процедур, правові помилки, відсутність повноважень у органу, що ухвалив правовий акт, інші фактори).

УДК 340.1(043.2)

Онщенко Н.М., д.ю.н., професор,
Заслужений юрист України, академік НАПрН України,
заступник директора з наукової роботи
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНИЙ ВЕКТОР МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Перманентний процес реформування багатьох сфер та галузей суспільного життя, який має місце в Українській державі, вимагає забезпечення належного правового унормування тих чи інших соціальних процесів, що досягається за допомогою використання відповідних складових національної правової системи. У вказаному контексті мова йде не лише про відповідні заходи, спрямовані на удосконалення змісту правових норм, забезпечення їх виваженості та розумності, але й про створення необхідних умов для їх всебічної правомірної реалізації у поведінці та діяльності індивідів та їх об'єднань. При цьому слід звернути

увагу на те, що створення таких умов пов'язується з функціонуванням багатьох чинників, які виходять за межі права як особливого соціонормативного феномену і перебувають в межах фактично всіх параметрів багатоманітної соціальної дійсності та її структурних компонентів. Водночас, з огляду на те, що в умовах сучасного демократичного розвитку саме на правову систему покладаються найбільші суспільні очікування стосовно забезпечення належного рівня законності та правопорядку в суспільстві, спробуємо розглянути специфіку останньої та визначити її якісні характеристики та відповідні умови, що здатні втілити прогресивні зміни право-державозмін в контексті реалій сьогодення.

У першу чергу розглянемо деякі з невідкладних завдань сучасного етапу розвитку правової системи України. Так правова система України сьогодні повинна спрямовуватися на розбудову сучасної Європейської держави. Проте є зрозумілою констатація, що, на жаль, наробки, напрацювання, рекомендації, які були вироблені і виробляються в теорії державотворення, часто не спрацьовують на практиці.

У сучасних умовах зростає соціальна спрямованість правової системи як засобу формування і реалізації інтересів суб'єктів шляхом закріплення певних цілей, норм, правил поведінки. Отже, суттєвою складовою, яка, безумовно, відіграє пріоритетну роль в сучасних правотворчих та державотворчих процесах є забезпечення і захист прав людини. Проте, нам здається, що мову вести слід сьогодні не тільки і не стільки про потенційно надані права, скільки про реальність їх використання, виконання, дотримання, застосування, а отже – «реалістичність» втілення в життя. Більше того, від ефективного впровадження і реалізації настанов конструктивного права, безумовно, залежатиме виконання демократичною, правовою, європейською державою ролі соціального арбітра, «улаштовувача справ багатьох», здатність знімати соціальну напругу, уникати гострих соціальних конфліктів тощо. Сучасні вчені-правознавці неодноразово зверталися до розгляду певних можливостей, які «відтворюють» переведення потенційних проголошених прав у реальну практичну площину.

Цікавим прикладом в цьому контексті є використання європейського досвіду. Зокрема, право на цілісність особи – нове особистісне право, необхідність якого обумовлена науково-технічним прогресом, особливо в сфері людини і біологічної науки (ст. 2 Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 року). Роль правової системи в умовах сучасної держави визначається також необхідністю забезпечення самовизначення особи, її розвитку та соціалізації. При цьому право виступає як об'єктивно можливий масштаб соціальної свободи, що стимулює творчу активність, самосвідомість людини, гарантує визнання суспільством того, що кожний

індивід народжується вільним і рівним з іншими, а верховенство права розглядається як соціальний феномен, який обумовлює невід'ємні права людини і громадянина на свободу, рівність, справедливість, гідне життя, повагу і недоторканість [1, с. 35].

Це зумовлює можливість реалізації інших прав і свобод людини і громадянина, надає підстави для висновку про неприпустимість їх скасування або будь-якого обмеження. Саме завдяки визнанню гідності людини визнаються «недоторканими і невідчужуваними права людини, в силу чого вони складають основу будь-якого суспільства, а також справедливості» [2].

Таким чином, розвиток національної правової системи передбачає створення і використання надійних юридичних механізмів в контексті розвитку ринкової економіки, створення гарантій розвитку виробництва; при цьому основними функціями правової системи є регулятивна (закріплення реалій, що склалися в економіці) та охоронна (ефективна охорона відповідних правовідносин). При цьому слід враховувати, що глобалізаційні та трансформаційні зміни в суспільстві та державі істотно впливають на функціонування та розвиток правових систем сучасності, що вимагає нового рівня теоретичних узагальнень та використання відповідних підходів при здійсненні реформаторських заходів, пов'язаних із забезпеченням належного нормативно-організаційного впливу правової системи на суспільство, індивідів та державу. Зокрема, в умовах зростання викликів та загроз, пов'язаних з багаторівневими процесами сучасної глобалізації, на нашу думку, особливо важливою видається необхідність забезпечення збереження цілісності національної соціокультурної традиції українського суспільства, яка проявляється на рівні всіх основних соціальних регуляторів. У цьому контексті надзвичайно важливо усвідомити та зрозуміти потребу в забезпеченні комплексного та узгодженого впливу права та інших соціальних регуляторів на відповідні суспільні процеси та відносини.

Література

1. Jolanta Jablonska-Bonca. Ontroleton to law. Warszawa. LexisNexis. 2008. P. 35.

2. Грищук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми: монографія. Київ: Атіка, 2007. 432 с.

АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОДИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

В умовах відбиття широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти нашої держави практичне правозастосування окремих положень військового законодавства переконливо засвідчило про недосконалість, неефективність та застарілість низки правових норм, закріплених у чинних актах військового законодавства України (у першу чергу Статутах Збройних Сил України), які не відповідають сучасним умовам сьогодення та потребують комплексного вивчення і перегляду з метою наукового обґрунтування необхідності побудови концептуально нової системи військового законодавства України, основу якого може скласти єдиний кодифікований акт. У зв'язку з цим дослідження проблемних аспектів кодифікації військового законодавства України залишається актуальним.

Чинне законодавство України на законодавчому рівні характеризується великою кількістю кодифікованих актів. Станом на 20.01.2025 в Україні діють 24 кодекси, із них 3 кодифіковані акти, прийняті у період до проголошення незалежності України. Зокрема, Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII [1] (назву змінено згідно Закону України «Про внесення змін і доповнень, що стосуються розгляду індивідуальних трудових спорів, до Кодексу законів про працю Української РСР та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів» від 18.02.1992 р. № 2134-12 [2]); Житловий кодекс України від 30.06.1983 р. № 5464-X [3] (назву викладено у новій редакції згідно Закону України «Про дерадянізацію законодавства України» від 21.04.2022 р. № 2215-IX [4]); Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X [5] (назву змінено згідно Закону України «Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України» від 15.12.1992 р. № 2857-XII [6]).

Водночас, поза кодифікацією залишається досить значний масив законодавства України, серед якого є військове законодавство України, яке регулює найбільш важливі для держави суспільні відносини з питань захисту суверенітету, територіальної цілісності держави, забезпечення її воєнної безпеки.

На думку М.М. Прохоренка під терміном «військове законодавство України» слід розуміти ієрархічну структуру, яка розмежовується на певні ланки нормативних приписів у сфері становлення, розвитку та діяльності

Збройних Сил України у складі таких нормативних актів як: 1) конституційні; 2) кодифіковані (кодекси, статути, прийняті (затверджені) Верховною Радою України); 3) закони України; 4) постанови Верховної Ради України; 5) укази, розпорядження (які мають нормативний характер), накази (як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України) Президента України; 6) постанови, розпорядження (які мають нормативний характер) Кабінету Міністрів України; 7) накази Міністра оборони України; 8) накази начальника Генерального штабу Збройних Сил України; 9) накази, розпорядження (які мають нормативний характер) заступника Міністра оборони України – командуючого сухопутними військами Збройних Сил України, накази Командувача Військово-Морських Сил Збройних Сил України, Командувача Повітряних Збройних Сил України; 10) накази Командувача військ оперативного командування; 11) накази, розпорядження (нормативного характеру) військових комісарів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, яким відповідають накази й розпорядження (нормативного характеру) комісарів районних та міських комісаріатів; 12) накази, розпорядження (нормативного характеру) начальника гарнізону з питань гарнізонної служби та служби гарнізонних варт; 13) накази командирів об'єднань; 14) накази командирів з'єднань; 15) накази командирів військових частин (які не мають статусу об'єднання, з'єднання) та начальників військових навчальних закладів [7, с. 198].

Станом на 20.01.2025 військове законодавство України складається з більше 950 нормативно-правових актів (без урахування актів, які мають гриф обмеження доступу), до яких слід віднести: окремі норми Конституції України; понад 40 основних законів України, більше 50 міжнародно-правових актів (договорів, угод, меморандумів), згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; більше 10 постанов Верховної Ради України; понад 60 указів Президента України; більше 360 постанов Кабінету Міністрів України та понад 40 розпоряджень Кабінету Міністрів України; більше 380 наказів Міністерства оборони України, які пройшли державну реєстрацію у Міністерстві юстиції України.

Отже, військове законодавство України є невід'ємною, складовою частиною національного законодавства України, яке займає особливе важливе значення в системі законодавства України, взаємодіючи та доповнюючи норми конституційного, адміністративного, фінансового, господарського, житлового, земельного, міжнародного та інших галузей системи права України. Воно перебуває у динамічному розвитку.

На цей час військове законодавство України містить чотири кодифікаційні акти, які регулюють окремі групи військових

правовідносин з питань організації, несення військової служби, дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Так, законами України від 24 березня 1999 року затверджені: Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України [8], Статут внутрішньої служби Збройних Сил України [9], Стрйовий статут Збройних Сил України [10], Дисциплінарний статут Збройних Сил України [11].

Прийняття значної кількості законодавчих актів (понад 40 законів України), які складають основу військового законодавства України, не свідчить про рівень їх досконалості та повноти правового врегулювання. Навпаки, це свідчить про недостатній рівень досконалості військового законодавства, оскільки мають місце непоодинокі випадки неузгодження правових норм, одночасного їх дублювання у декількох законодавчих актах, включення до законодавчих актів норм, які мають бути врегульовані підзаконними нормативно-правовими актами. Перспектива повноправної участі України в загальноєвропейській системі колективної безпеки та набуття членства у НАТО вимагатиме застосування сучасних підходів до формування нової концепції побудови нової системи військового законодавства України, сумісного з військовим законодавством країн-членів партнерів.

Під кодифікацією військового законодавства України слід розуміти вид систематизації військового законодавства України, який полягає у змістовній переробці, узгодженні і об'єднанні в єдиному нормативно-правовому акті певної групи норм військового законодавства України, пов'язаних спільним предметом правового регулювання щодо забезпечення захисту суверенітету, територіальної цілісності та обороноздатності держави. Таке впорядкування правових норм супроводжується переробкою їх змісту з відміною одних і прийняттям нових правових норм.

Оптимальним варіантом для подальшої систематизації військового законодавства України є проведення саме кодифікації військового законодавства України шляхом розробки єдиного кодифікованого акту військового законодавства України – Військового кодексу України, який може об'єднати правові норми більше ніж 20 законодавчих актів, які складають основу військового законодавства України. Вирішення цього питання дозволить виключити правові норми, які втратили актуальність, впорядкувати норми військового законодавства України у єдину, узгоджену систему правових норм, усунути наявні колізії.

Згадані висновки співпадають з позицією провідних українських вчених. Зокрема, на думку Павла Богуцького, проблемним питанням, яке потребує свого вирішення, є систематизація військового законодавства (законодавства про оборону), розробка і прийняття єдиного

кодифікованого акту з питань правового регулювання військових і цивільно-військових відносин [12, с. 116].

Під час кодифікації військового законодавства України варто враховувати позитивний досвід провідних європейських країн, які успішно пройшли процес формування і подальшу генезу нормотворчого процесу шляхом кодифікації військового законодавства.

Висновок: Проблемні питання кодифікації військового законодавства України потребують проведення подальшого наукового дослідження. Військове законодавство України потребує проведення систематизації у формі кодифікації.

Пропозиції: Під час кодифікації військового законодавства України врахувати досвід правотворчої роботи провідних європейських країн шляхом розробки єдиного кодифікаційного акту – Військового кодексу України.

Література

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 01.11.2024).

2. Про внесення змін і доповнень, що стосуються розгляду індивідуальних трудових спорів, до Кодексу законів про працю Української РСР та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2134. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-12> (дата звернення: 01.11.2024).

3. Житловий кодекс України: Закон України від 30 черв. 1983 р. № 5464. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10> (дата звернення: 01.11.2024).

4. Про дерадянізацію законодавства України: Закон України від 21 квіт. 2022 р. № 2215. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20> (дата звернення: 01.11.2024).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 01.11.2024).

6. Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 15 груд. 1992 р. № 2857. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2857-12> (дата звернення: 01.11.2024).

7. Прохоренко М.М. Система військового законодавства України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007. 216 с.

8. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України: Закон України від 24 берез. 1999 р. № 550. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14> (дата звернення: 01.11.2024).

9. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 берез. 1999 р. № 548. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14> (дата звернення: 01.11.2024).

10. Про Стройовий статут Збройних Сил України: Закон України від 24 берез. 1999 р. № 549. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-14> (дата звернення: 01.11.2024).

11. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 берез. 1999 р. № 551. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14> (дата звернення: 01.11.2024).

12. Богуцький П.П. Право національної безпеки та військове право: сучасні виклики : навчальний посібник; Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України». – Київ; Одеса: Фенікс, 2023. 252 с.

УДК 340.1(043.2)

Пархоменко Н.М., д.ю.н., проф., член-кор. НАН України,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЗАСАДИ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)

Однією з актуальних проблем сучасного правового розвитку, пов'язаною з виконанням євроінтеграційних зобов'язань України, є забезпечення імплементації та дотримання європейських принципів і стандартів не лише у правотворчій, але й правореалізаційній діяльності.

З'ясування цього питання потребує насамперед визначення основних напрямів впливу цих принципів на процес виконання, використання, дотримання та застосування норм права. Наразі в юридичній науці за різними критеріями загалом виокремлюють регулятивну, інструментальну, системоутворюючу і системоспрямовуючу, інтерпретаційну і праводоповнюючу, інтегративну, комунікативну, стабілізаційну, аксіологічну, організаційно-процедурну та ін. функції принципів права.

При цьому виокремлюється вплив принципів права як безпосередньо на суспільні відносини, коли принципи, виступаючи елементом права, беруть участь у реалізації його регулятивної функції, так і вплив на саму систему правового регулювання зсередини [1, с. 104].

Ціннісні європейські засади виступають принципами або засадничими вимогами, які визначають спрямованість соціально-правового регулювання суспільних відносин. Це демократія, плюралізм, гласність, повага до прав людини та людської гідності, верховенство права, рівність та ін. Зокрема, у Договорі про Європейський Союз зазначено, що Союз засновано на цінностях поважання людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та шанування прав людини [2]. Відповідно ці

принципи розвиваються в усіх правових актах ЄС, національних законодавствах країн ЄС і мають бути імplementовані в законодавство України та практику правореалізації як країни-кандидата на членство в Європейському Союзі. В цьому аспекті варто також розуміти, що право ЄС має пряму дію та пріоритет, наділене верховенством – вищою юридичною силою щодо національного права, тому є складовою національних систем права, в яких мають бути створені певні механізми для забезпечення дії норм і реалізації цих цінностей і принципів. Тому важливою умовою розвитку законодавства України на основі європейських цінностей є не лише врахування як існуючих в Україні правових традицій, так і реально діючої системи права та законодавства, практики його реалізації [3, с. 30].

В цьому аспекті слід зазначити, що принципи правореалізаційної діяльності «закріплюють засади здійснення правореалізації в суспільстві; спрямовують розвиток і функціонування правової системи; зумовлюють напрями правотворчої, та інших видів юридичної діяльності; виступають важливим критерієм законності дій суб'єктів правореалізації» [4].

Загальні засади правореалізаційної діяльності в межах будь-якого правопорядку загалом нормативно закріплюються та визначені насамперед в Основному Законі як центральному або стрижневому правовому акті, який визначає сутність, зміст та напрями розвитку всієї системи законодавства.

Переважає більшість сучасних конституцій описують основні принципи держави, структури та процеси правління та основні права громадян, які не можуть бути в односторонньому порядку змінені звичайним законодавчим актом. Зміст і характер певної конституції, а також те, як вона відноситься до решти правового і політичного порядку, значно варіюється між країнами, і немає універсального і безальтернативного визначення [5]. З огляду на це, саме конституція як максимально концентрований та водночас комплексний правовий акт визначає трансформаційні потенційні можливості галузевого законодавства, його здатність розвиватися та рефлексувати об'єктивну реальність; корелювати зміст всього правового масиву в межах країни, асоціювати комплексність правового впливу.

Зокрема, відповідно до преамбули Конституції України щодо незворотності європейського та євроатлантичного курсу України, а також змісту Статті 3 Конституції України, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, всі суб'єкти державної влади мають керуватися у своїй правореалізаційній діяльності принципом, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. У Статті 19

Конституції України зазначено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Зазначені конституційні положення загалом відповідають європейським принципам і стандартам та є основними детермінантами визначення сутності та змісту конституційного ладу, напрямів розвитку суспільних відносин в Україні, забезпечення правопорядку. Дотримання цих принципів у правореалізаційній діяльності насамперед вимагає їх розвитку у галузевому законодавстві, неухильного дотримання суб'єктами суспільних відносин під час виконання, використання, дотримання та, особливо, застосування норм права уповноваженими органами державної влади. Втім практика державотворення свідчить про існування низки правових деформацій, що свідчить про розрив між задекларованими на рівні законодавства принципами та практикою їх реалізації, що негативним чином позначається на ефективності правового регулювання, забезпеченні прав і свобод громадян та свідчить про неналежне виконання умов Єврокомісії щодо заявки України на членство в ЄС.

Література

1. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січ. 2005 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 26.01.2025).
3. Пархоменко Н.М. Упорядкування законодавства як спосіб підвищення його ефективності на сучасному етапі. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 27-34.
4. Юхимюк О.М. До питання про принципи реалізації норм права. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/2419/1/akt%20pytan2008.pdf> (дата звернення: 26.01.2025).
5. What Is a Constitution? Principles and Concepts. International IDEA. Constitution Building Primers. August 2014. P. 2-3. URL: https://constitutionnet.org/sites/default/files/what_is_a_constitution_0.pdf (дата звернення: 26.01.2025).

ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СТАНДАРТ ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Питання вдосконалення правового регулювання місцевого самоврядування є надзвичайно актуальним в аспекті сучасних процесів децентралізації влади та подальшого зміцнення демократичних засад суспільства. Конституційно-правові та міжнародно-правові норми визначають місцеве самоврядування як важливий і невід'ємний елемент організаційної структури демократичної правової держави. Регіональна демократія не існує без регіональної автономії, ступінь і характеристики якої визначаються кожною державою в межах багаторівневого управління, яке сьогодні стає найкращим способом поєднання демократії, ефективності та служіння населенню [1, с. 5]. У цьому контексті варто погодитися із З. Леонським, який «тракує право муніципалітетів на самоврядування як своєрідне фундаментальне право, що спрямоване проти державного централізму і є захистом від тоталітаризму» [2, с. 143].

Інститут місцевого самоврядування пройшов доволі тривалий еволюційний шлях. Результатом стали дві різні концепції самоврядування. Місцеве самоврядування в правовому сенсі – розуміється як виконання завдань державного управління децентралізовано та під власну відповідальність відокремленими від держави суб'єктами, які не підлягають будь-якому державному втручання при виконанні їхніх завдань [3, с. 17]. На цій основі сформувалася концепція опосередкованого державного управління, яке здійснюється не державними органами, а незалежними, правоздатними суб'єктами, що виконують державні завдання. Таке адміністрування є децентралізованим. Друге формулювання самоврядування в політичному сенсі означає почесну участь фізичних осіб у виконанні конкретних державних завдань, тобто лише особисте самоврядування [3, с. 18].

У цьому напрямку Європейська спільнота зробила суттєві кроки шляхом прийняття важливих міжнародних нормативних актів, серед них: Європейська хартія місцевого самоврядування та Всесвітня Декларація місцевого самоврядування. Шлях до уніфікації поглядів на правову природу місцевого самоврядування поклала Всесвітня декларація місцевого самоврядування, прийнята на 27-му Всесвітньому конгресі Міжнародного Союзу місцевих влад 22-26 вересня 1985 року в Ріо-де-Жанейро [4, с. 96]. У Декларації зазначено, що «місцеве самоврядування

означає право і обов'язок органів місцевого самоврядування регулювати і управляти місцевими публічними справами в інтересах територіальної громади» і що як принцип місцевого самоврядування, так і основні повноваження органів місцевого самоврядування повинні бути закріплені в конституції або встановлені законодавством [4, с. 96].

Європейська хартія місцевого самоврядування розвиває ці положення, зазначаючи, що:

– принцип місцевого самоврядування визнається в національному законодавстві та, у міру можливості, в конституції;

– місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення [5]. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Окрім того, положення Хартії передбачають також використання зборів громадян, референдумів та будь-яких інших форм прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом.

Європейська хартія місцевого самоврядування була розроблена Постійною конференцією місцевих і регіональних влад Європи, що діє як консультативний орган Ради Європи, який у 1994 році був перетворений на Конгрес місцевих і регіональних влад Європи. Хартія була прийнята 15 жовтня 1985 року і в той же день стала доступною для підписання, а 1 вересня 1988 року набула чинності. У преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування зазначено, що «право громадян на участь в управлінні державними справами є одним з демократичних принципів, які поділяються всіма державами - членами Ради Європи та який базується на принципах демократії та децентралізації» [5].

Обидва вищезгадані міжнародні документи містять норму про те, що місцеве самоврядування шляхом його визнання та закріплення в національних конституціях і законах, стає одним з основних політико-правових інститутів сучасної держави. Обсяг конституційного регулювання є різним в окремих державах – від закріплення лише загального принципу (Франція, Німеччина) до детальної регламентації організаційних та функціональних засад (конституції кантонів Швейцарії).

Таким чином, місцеве самоврядування є одним із визначальних факторів і стандартів демократичної правової держави. Європейська хартія визначає систему основних принципів та цінностей, що відображають стандарти європейської місцевої демократії. Філософія цього договору, вказуючи на демократію та децентралізацію як два принципи, які складають основу європейської інтеграції, одночасно

акцентує увагу на праві громадян брати участь в управлінні державними справами. Децентралізація допомагає посилити роль кожного громадянина та місцевої громади в управлінні через розширення їх можливостей та компетенції, залучення до процесу обговорення та прийняття рішень місцевого значення.

Література

1. Regionalna Demokracja. Ramy odniecienia Rady Europy. Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych Rady Europy. Wydanie: Maj 2017. 71 s.
2. Zbigniew Leoński, Zarys prawa administracyjnego, Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa 2004 r. S. 143.
3. Dolnick B. Samorząd terytorialny. Wydanie 9. Warszawa: Wolters Kluwer. 2024. 504 s.
4. Skibiński A., Zwolak M. Samorząd terytorialny III RP – próba refleksji. *Studia Lubuskie: prace Instytutu Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie*. 2014. Tom X. S. 95-115.
5. Європейська хартія місцевого самоврядування, м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Хартію ратифіковано Законом № 452/97-ВР від 15.07.1997 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 26.01.2025).

УДК 343.2(043.2)

Пилипенко В.П., д.ю.н., Заслужений юрист України,
Львівський університет бізнесу і права, м. Львів, Україна

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ «ПРО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ» 1949 РОКУ

Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими» 1949 року (надалі – III Женевська Конвенція) закріплює відповідні стандарти гуманного поводження військовополоненими [1]. Одним із ключових механізмів її реалізації є змішані медичні комісії. Їх завдання — оцінити стан здоров'я полонених, визначити, чи підлягають вони звільненню через поранення або хвороби, і сприяти їх репатріації (поверненню додому). Їхня діяльність регулюється ст. 112 Конвенції та Додатком II «Положення про Змішані медичні комісії», які визначають склад, повноваження та порядок функціонування цих комісій. Незважаючи на величезну кількість збройних конфліктів у світі, такий механізм Міжнародного гуманітарного права було застосовано лише двічі - під час В'єтнамської війни та Ірано-іракського конфлікту [2].

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році імплементація відповідних положень цієї Конвенції, що стосуються діяльності комісій набула очевидної актуальності. Численні факти порушень III Женевської Конвенції російською федерацією щодо українських військовополонених, зокрема, щодо поранених та хворих військових, жорстокі умови їх утримання, застосування тортур, насильства, відсутність належної медичної допомоги широко висвітлена у багатьох звітах як українських інституцій так і міжнародних спостерігачів [3].

Разом із тим, Україна, яка, як і російська федерація, є стороною усіх Женевських Конвенцій про захист жертв війни 1949 року, стикнулась із непереборними труднощами при спробі практичної імплементації норм, щодо утворення змішаних медичних комісій.

Відповідно до III Женевської конвенції медичні комісії формуються у державах-учасниках збройного конфлікту у складі трьох членів, з яких двоє повинні бути громадянами нейтральної країни, а третій призначається державою, що тримає в полоні. Головувати в комісії повинен один із зазначених вище двох нейтральних членів комісії. Проте, суб'єктами формування таких комісій є не лише воюючі держави. Конвенція визначає обов'язковою умовою призначення нейтральних членів Міжнародним комітетом Червоного Хреста за угодою з державою-покровителькою на прохання держави, що тримає в полоні. Кандидатури нейтральних членів комісії повинні бути схвалені відповідними сторонами конфлікту, які повідомляють про свою згоду Міжнародному комітетові Червоного Хреста й державі-покровительці. З моменту повідомлення ці особи вважаються дійсно призначеними членами комісії.

Як бачимо, одного бажання України для утворення змішаної медичної комісії недостатньо. Для повноцінної імплементації процес передбачає залучення іншої держави-сторони збройного конфлікту (у нашому випадку – держави-агресора), Міжнародного комітету Червоного Хреста, а також третьої держави, що має статус держави-покровительки у збройному конфлікті. Саме на цій стадії в Україні виникли очевидні проблеми із реалізацією даного міжнародно-правового механізму.

Ще у серпні 2023 року Україна прийняла рішення про утворення змішаних медичних комісій [4]. Протягом серпня та вересня 2023 року було пройдено та завершено всі внутрішньодержавні процедури щодо започаткування їх роботи. Усі погодження, необхідні для початку роботи, були надані місії Міжнародного Комітету Червоного Хреста.

Проте, до сьогоднішнього дня не отримано погодження про можливість роботи цих комісій від країни-агресора. Українська влада неодноразово інформувала міжнародні інституції щодо блокування

процесу утворення змішаних медичних комісій, зокрема і Управління Верховного Комісара з Прав Людини при ООН [5].

Очевидно, що такі дії держави-агресорки є порушенням нею зобов'язань за III Женевською конвенцією та утруднюють процедуру імплементації важливих механізмів Міжнародного гуманітарного права на національному рівні. Разом з цим, це також свідчить і про необхідність вдосконалення на міжнародно-правовому рівні самих механізмів щодо утворення та діяльності змішаних медичних комісій.

Література

1. Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими» від 12 серп. 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 29.01.2025).

2. Міжнародний комітет Червоного Хреста. Коментар до Женевської конвенції (III) 1949 року. Стаття 112. IHL Databases. 2020. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/article-112/commentary/2020?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries> (дата звернення: 29.01.2025).

3. ООН: Українських військовополонених катують на всіх етапах полону в РФ. Babel URL: <https://babel.ua/news/111350-oon-ukrajinskih-viyskovopoloneni-katuyut-na-vsih-etapah-polonu-v-rf> (дата звернення: 29.01.2025).

4. Росія досі не погодила роботу змішаних медичних комісій, які мали сприяти поверненню важкопоранених військовополонених. ZMINA. 2024. URL: <https://zmina.info/news/rosiya-dosi-ne-pogodyla-robotu-zmishanyh-medychnyh-komisij-yaki-maly-spruyaty-povernennyu-vazhkoporanenyh-vijskovopolonenyh/> (дата звернення: 29.01.2025).

5. Управління ООН з прав людини. 38-ма періодична доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серп. 2023 р. – 31 січ. 2024 р. *Організація Об'єднаних Націй в Україні*. 2024. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-04/2024-03-26-ohchr-38th-periodic-report-ukr.pdf> (дата звернення: 29.01.2025).

УДК 340.1(043.2)

Риндюк В.І., д.ю.н., професор,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Верховною Радою України 24 серпня 2023 року було прийнято Закон України «Про правотворчу діяльність», який має стати нормативно-правовою базою правотворчості в Україні та буде введений в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану (п. 1 розділ XIV

«Прикінцеві положення» Закону). Разом з тим, в прийнятому Законі відсутня офіційна (законодавча) дефініція самого поняття «правотворча діяльність». Згідно ст.ст. 2, 4 цього Закону, правотворча діяльність – це діяльність, що здійснюється суб'єктами правотворчої діяльності, а саме органами державної влади та місцевого самоврядування, а також Українським народом та територіальною громадою, які здійснюють правотворчість на всеукраїнському та місцевому референдумах відповідно. Оскільки, у юридичній науці також відсутнє однозначне визначення поняття правотворчої діяльності та чітке розуміння її співвідношення з таким близьким поняттям як «нормотворча діяльність», яке досить часто використовується, то зазначені поняття потребують уточнення їх змісту та взаємозв'язку. Наприклад, в одному із попередніх законопроектів «Про нормативно-правові акти» (№ 0923 від 14.02.2000 р.) було використано термін «нормотворчий (правотворчий) процес» (ст. 35). Тобто, в цьому випадку поняття «правотворча діяльність» та «нормотворча діяльність» розглядалися як синоніми.

Питання співвідношення понять правотворчої та нормотворчої діяльності неодноразово піднімалося в наукових дослідженнях. Зокрема, Д. Бараненко пише, що сьогодні для визначення процесу формування (створення) норм права, нормативно-правових актів, законодавства та права в цілому застосовуються поняття правотворчості, нормотворчості та законотворчості. Разом із тим, ні законодавець, ні теоретики-науковці не дійшли єдиного, загальноприйнятого визначення цих понять, їх взаємозв'язків [1, с. 69]. Наприклад, А. Баран вважає, що правотворчість і нормотворчість дещо збігаються, однак не є абсолютно тотожними, швидше нормотворчість входить до структури правотворчості. Нормотворчість відрізняється від законотворчості, адже законотворчість здійснює лише законодавчий орган держави, коло ж суб'єктів нормотворчості набагато ширше [2, с. 175]. В.І. Романчук обґрунтовує висновок про те, що в основу розмежування понять правотворчий, нормотворчий і законотворчий процеси покладено результат, на досягнення якого спрямований той чи інший вид процесу; у результаті правотворчого процесу формується будь-яке джерело права та право певної держави або міжнародне право в цілому, нормотворчого – будь-який нормативно-правовий акт; законотворчого – закон як особливий нормативно-правовий акт [3, с. 40].

Якщо проаналізувати безпосередньо самі словосполучення «правотворча діяльність» та «нормотворча діяльність» (або слова «правотворчість» та «нормотворчість»), то їх найперше тлумачення – це діяльність з творення права або норм права відповідно. Тобто виходить, що згідно підходу до розуміння правотворчості запропонованому в прийнятому Законі «Про правотворчу діяльність», творення права

здійснюється органами державної влади та місцевого самоврядування. Слід погодитися з З.О. Погореловою, що в даному випадку, як і в переважній більшості існуючих дефініції правотворчої діяльності, має місце легістське, а не природно-правове розуміння її сутності. Такий підхід, коли правом визнається будь-який припис будь-якого органу влади не враховує глибинних, сутнісних аспектів природи права, процесу його формування, а відтак і спотворює роль держави у процесі правотворення. Також, такий підхід не відповідає: новими підходами юридичної науки до розуміння природи і сутності права і держави в контексті доктрини природного права; переосмисленню значення влади народу не тільки як джерела влади, але й джерела права; розумінню нормотворчих повноважень держави, як повноважень на створення правових норм, делегованих народом [4, с. 46, 56, 132].

Підсумовуючи, можна зробити висновок про необхідність розрізнення понять «правотворча діяльність» та «нормотворча діяльність», встановлення їх чіткого співвідношення. Якщо ми говоримо про діяльність органів публічної влади з прийняття нормативно-правових актів в межах їх повноважень, визначених Конституцією та законами України, то логічно буде використовувати термін «нормотворча діяльність» або «нормотворчість». Зокрема, і в тексті Закону «Про правотворчу діяльність» неодноразово використовується термін «нормопроекування» поряд з терміном «правотворча діяльність» без визначення їх співвідношення. Нагадаємо, що і в теорії права також традиційно розрізняють два близьких поняття «правотворчість» та «правоутворення». Зокрема, зазначається, що правотворчість тісно взаємозв'язана з процесом правоутворення, є його інструментальною складовою, характеризується етапністю здійснення та певною стадійністю, забезпечується відповідними суб'єктами, метою діяльності яких є прийняття, зміна чи скасування правових норм [5, с. 145]. Отже, розглянуте питання потребує подальшого наукового переосмислення в контексті прав людини як визначальної європейської цінності.

Література

1. Бараненко Д. Поняття та сутність нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 68–75.
2. Баран А. Нормотворення і правотворення: співвідношення понять та теоретичне обґрунтування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2021. № 4 (32). С. 175–182.
3. Романчук В.І. Окремі питання співвідношення правотворчого, нормотворчого та законодавчого процесів. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2-4. С. 37-41.

4. Погорелова З.О. Нормотворча діяльність Української держави: історична генеза і сучасний концепт: дис. докт. юрид. наук за спец. 12.00.01 / ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2024. 419 с.

5. Тарахонич Т.І. Правоутворення та правотворчість: концептуальні засади. *Правова держава*. 2024. Випуск 35. С. 140-149.

УДК 004.738.5:347.62(477)(043.2)

Сарибаєва Г.М., д.ю.н., доцент,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ВИКЛИКИ

Діджиталізація процесів у публічному адмініструванні була і залишається однією з пріоритетних задач держави та ключовим чинником сучасного розвитку суспільства. Хоча вона розпочалася в 2017 році з прийняттям Концепції розвитку електронного урядування в Україні [1], повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну загострило потребу в масштабуванні публічних електронних послуг через фізичну неможливість великої кількості осіб отримати такі послуги у традиційний спосіб. Яскравим прикладом цього є впровадження електронних послуг у сфері реєстрації актів цивільного стану, зокрема реєстрації шлюбу.

З вересня 2024 року в Україні запроваджена можливість не лише подання заяви про державну реєстрацію шлюбу онлайн, а й самого укладання шлюбу, тобто проведення шлюбної церемонії в режимі відео конференції [2]. Враховуючи, що укладання шлюбу є не лише доленосним кроком в житті окремої людини, це ще й юридичний факт з чітко окресленими правовими наслідками, важливо з'ясувати правові аспекти цього нововведення, та визначити їх сумісність із чинною нормативно-правовою базою щодо реєстрації шлюбу в традиційний спосіб.

Зasadничі положення стосовно шлюбу та його реєстрації містяться в Сімейному кодексі України та Законі України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» (стаття 14). Процедура реєстрації встановлена Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні» 18.10.2000 № 52/5 зі змінами та доповненнями. Порядок проведення державної реєстрації шлюбу в електронній формі засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг «Дія» (так звана послуга «Шлюб онлайн») врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України «Про реалізацію

експериментального проекту щодо проведення державної реєстрації шлюбу в електронній формі» від 29 березня 2024 р. № 345 [3].

Оскільки послуга «Шлюб онлайн» є експериментальною ініціативою, жодних змін до основних нормативних актів з питань реєстрації шлюбу не було внесено. Разом із тим варто відзначити, що наявна правова база для реалізації цього експерименту очевидно, не є достатньою для всеохоплюючої регламентації процедури укладення шлюбу в електронній формі, адже зазначена постанова в основному акцентує увагу на технічних аспектах реєстрації, важливих на стадіях подання заяви про реєстрації шлюбу та проведення обряду засобами відеоконференції, оминаючи ключові положення, наслідки яких будуть відчуватися згодом.

У цьому зв'язку виділимо ключові проблеми, які можуть виникати при укладення шлюбу в електронній формі у порівнянні з традиційною формою його реєстрації.

По-перше, викликає питання достовірність ідентифікації осіб на етапі подання заяви та на етапі проведення обряду укладення шлюбу. Хоча Єдиний державний веб-портал електронних послуг «Дія» використовує електронний підпис і відеоідентифікацію (лише при реєстрації), це не виключає ризиків шахрайства чи використання чужих даних.

По-друге, одним із ключових аспектів шлюбу є добровільність обох сторін. У традиційному форматі реєстрації шлюбу особиста присутність наречених гарантує відсутність примусу. В онлайн-форматі необхідно створювати додаткові механізми перевірки, такі як відеоінтерв'ю або нотаріальне підтвердження.

По-третє, під час особистого подання заяви про державну реєстрацію шлюбу посадова особа органу державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язана ознайомити заявників з умовами і порядком державної реєстрації шлюбу, їхніми правами та обов'язками як майбутніх подружжя і батьків, обов'язком повідомити один одному про стан свого здоров'я, попередити наречених про відповідальність за приховання відомостей про наявність перешкод для державної реєстрації шлюбу. Крім того, такі особи інформуються про можливість здійснення медичного обстеження та за їх бажанням можуть направлятися на таке обстеження [4]. В онлайн-форматі високою є вірогідність незнакомлення осіб з такою інформацією та можливостями, що може стати проблемою в подальших відносинах подружжя.

По-четверте, обробка інформації про фізичну особу, яка за законом є конфіденційною, потребує дотримання високих стандартів кібербезпеки. Враховуючи неодноразові кібератаки на державні системи України, зокрема вчиненні представниками країни-агресора, необхідно постійно вдосконалювати механізми захисту даних наречених.

По-п'яте, експеримент щодо укладання шлюбу в електронній формі розрахований на 2 роки. Після сплину цього терміну Міністерство юстиції має поінформувати Міністерство цифрової трансформації про результати його реалізації, а також у разі потреби надати пропозиції щодо внесення відповідних змін до законодавчих та інших нормативно-правових актів за результатами реалізації експериментального проекту. Якщо експеримент визнають вдалим, можна очікувати на відповідні зміни до Сімейного кодексу України, Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» та інших нормативних актів. Однак, якщо послугу «Шлюб онлайн» не буде продовжено, якими будуть наслідки для вже укладених шлюбів? Чи не виникнуть у майбутньому юридичні колізії щодо автентичності такого шлюбу? Чи будуть якісь особливості розірвання шлюбів, укладених онлайн? Законодавство України поки не має чітких відповідей на ці питання.

Отже, запровадження онлайн-реєстрації шлюбу є значним кроком уперед у сфері цифрових послуг в Україні. Однак для її ефективного функціонування необхідно усунути правові та технічні бар'єри, забезпечити захист персональних даних та адаптувати законодавство до нових реалій. Діджиталізація реєстрації шлюбу повинна гарантувати не лише зручність громадян, а й їхню правову безпеку. Тому держава має активно працювати над удосконаленням нормативної бази та кібербезпеки, щоб зробити цей процес максимально прозорим і безпечним.

Література

1. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вер. 2017 р. № 649-р. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.01.2025).

2. Перший у світі онлайн-шлюб через Дію: українці відтепер можуть одружитися по відеозв'язку. *Офіційний веб-сайт Міністерства цифрової трансформації*. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/pershiy-u-sviti-onlayn-shlyub-cherez-diyu-ukraintsi-vidteper-mozhut-odruzhitisya-po-videozvyazku> (дата звернення: 18.01.2025).

3. Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення державної реєстрації шлюбу в електронній формі: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 бер. 2024 р. № 345. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.01.2025).

4. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України. *Офіційний веб-сайт Верховної*

УДК 340.1(043.2)

Сунегін С.О., к.ю.н.,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ: ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ В КОНТЕКСТІ СОЦІОНОРМАТИВНОГО ПІДХОДУ

Проблематика правового регулювання в сучасній вітчизняній та зарубіжній правовій доктрині продовжує залишатися в центрі уваги наукових досліджень. При цьому за останні десятиліття особливого значення набуло питання параметрів його ефективності, яка виступає основою для оцінки якості правових норм та їх реального впливу на суспільні відносини. Очевидно, що ефективність правового регулювання не може визначатися лише за допомогою певних формальних показників, зокрема таких, як кількість прийнятих нормативно-правових актів, відповідні статистичні дані правопорядку в державі тощо. Реалії сучасного життя вимагають здійснення більш глибокої аналітики, в якій ключова роль відводиться розумінню правового регулювання як системи нормативно-організуючих засобів впливу на суспільні відносини, яка взаємопов'язана та взаємодіє з пануючими у суспільстві соціальними нормами та цінностями. У цьому контексті соціонормативний підхід до осмислення сутності та природи правового регулювання, у тому числі його ефективності, орієнтується не лише на, власне, правові механізми впливу на суспільні відносини, але й на весь соціокультурний контекст їх формування та розвитку.

Відтак, спробуємо з'ясувати зміст основних показників ефективності правового регулювання з урахуванням соціонормативного підходу, наявність яких в суспільному житті свідчить про найвищий ступінь позитивної реалізації правовою системою своїх завдань і функцій, спрямованих на забезпечення необхідного нормативно-організуючого впливу на суспільні відносини.

1. По-перше, найголовнішим показником загальної ефективності правового регулювання відповідно до соціонормативного підходу є належний рівень узгодженості та взаємодії соціальних регуляторів між собою. У даному випадку йдеться насамперед про право, мораль і релігію, норми яких у найбільшій мірі опосередковують поведінку та діяльність індивідів.

Як відомо, правове регулювання є одним із різновидів соціального регулювання, зміст якого повинен корелюватися зі специфікою нормативного впливу на суспільні відносини інших соціальних норм, насамперед моралі та релігії. При цьому слід враховувати, що кожна з вказаних соціонормативних систем характеризується не лише особливостями їх історичного розвитку, джерел та форм вираження відповідних норм, специфікою впливу на індивідуальну та суспільну свідомість, але й включає в себе певні положення або норми, які мають аксіоматичний характер та найвищу нормативну силу, що вимагає забезпечення належного рівня узгодженості та збалансованості між ними в межах визначених темпорально-просторових параметрів.

Саме тому прогресивний правовий розвиток та ефективність впливу права на суспільні відносини досягається не лише тоді, коли має місце внутрішня узгодженість його складових елементів і, насамперед, норм права [1, с. 64], [2, с. 285], але й за умови, якщо правові веління не суперечать традиційним моральним та релігійним практикам у відповідному суспільстві, не призводять до різної оцінки з боку вказаних соціальних регуляторів впроваджуваних у суспільстві стандартів поведінки та діяльності, сприяють розвитку моральної свідомості громадян тощо.

2. По-друге, необхідним показником загальної ефективності правового регулювання суспільних відносин у контексті соціонормативного підходу є зростання позитивної правової активності, зниження рівня протиправної поведінки, зменшення до мінімуму соціальних конфліктів на всіх рівнях, зокрема, у сім'ях, трудових колективах, громадських організаціях, державному апараті тощо.

Позитивна правова активність орієнтується на втілення у суспільну практику системи важливих соціальних цінностей, окремі з яких мають загальнолюдський статус; вона є необхідним елементом суспільного та державного розвитку в демократичних режимах, передбачає безпосередню участь громадян у правовому житті суспільства та спрямована на здобуття якісних юридично значущих результатів.

3. Нарешті, останнім найголовнішим показником загальної ефективності правового регулювання в межах соціонормативного підходу є забезпечення максимального сприяння безперешкодному доступу громадян до корисних соціальних благ та їх обігу за допомогою відповідних правових механізмів. Цінність правового регулювання, як зазначається у юридичній літературі, є «його здатністю бути засобом для задоволення загальнолюдських, соціально справедливих, обґрунтованих потреб та інтересів суспільства і окремої особи» [3, с. 11].

Розглядаючи поняття «соціальне благо» у світлі правового регулювання слід звернути увагу на те, що воно слугує задоволенню

певних інтересів, бажань та потреб людини, які підлягають оцінці з боку інших соціальних регуляторів. Така ситуація обумовлює необхідність забезпечення узгодженого впливу соціальних регуляторів на відповідні блага, які потребують комплексної нормативної охорони та захисту. Адже очевидним є те, що соціальні блага, які охороняються та захищаються правом, набувають нормативну значущість та цінність, причому формально визначену та загальнообов'язкову, і подібну цінність та значущість такі блага, а також їх визначена міра, повинні мати в межах інших соціонормативних систем. Якщо ж цінність та значущість соціальних благ, їх конкретна міра та змістовна специфіка, суттєво відрізняються в межах відповідних регуляторів, то це неминуче призводитиме до посилення деформацій та деструкцій як у розвитку свідомості людини, так і суспільних відносин в цілому.

Таким чином, соціонормативний підхід до розуміння природи правового регулювання та оцінки його ефективності відкриває нові горизонти для розуміння правових процесів у сучасному суспільстві. Саме тому ефективність правового регулювання повинна оцінюватися крізь призму інтеграції правових та соціальних чинників, що вимагає врахування динаміки соціокультурних змін та взаємодії права з очікуваннями та запитамі громадянського суспільства.

Література

1. Мазурик К.З. Ефективність закону та критерії її оцінки. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична.* 2015. Вип. 2. С. 64-74.
2. Гладкий С.О. Теорія держави і права: навч.-метод. посіб. Полтава: ПУЕТ, 2016. 371 с.
3. Тарахонич Т.І. Ефективність правового регулювання (питання теорії). *Часопис Київського університету права.* 2010. № 2. С. 11-13.

УДК 340.1(043.2)

Тарахонич Т.І., к.ю.н., старший науковий співробітник,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

На сучасному етапі світової глобалізації, технологічного прогресу, поступального розвитку суспільства та держави, реалізації завдань щодо входження до європейського правового простору, реагування та зовнішні та внутрішні виклики, особливої ваги та значення набуває проблема правореалізації. Формування концептуальних засад теорії реалізації норм

права потребує комплексного підходу щодо її сутнісної характеристики та її складових. Питання принципів реалізації норм права в контексті даної теорії вимагає перегляду існуючих наукових підходів та їх новелізації.

Принципи реалізації норм права мають соціальну спрямованість, залежать від інтересів та потреб суспільства та держави, є результатом діяльності різних суб'єктів, характеризуються абстрактністю та мінливістю, відтворюють найбільш оптимальний та ефективний варіант реалізації правових вимог.

Насамперед, акцентуємо увагу на термінологічній визначеності категорії принципи права. Так, принципи реалізації норм права є історично зумовленими, основоположними, керівними засадами, які відображають цінності та потреби суспільства та держави, особливості міжнародного права.

Отже, вони є засадничими положеннями та ідеями, відтворюють соціальні цінності, здійснюють вплив на права та свободи людини, є результатом дієвості та ефективності правотворчої діяльності, забезпечують правопорядок в суспільстві та державі тощо.

Звернемо увагу на основні засадничі принципи реалізації норм права. Насамперед, принцип правової законності як правовий режим у державі може існувати в кількох вимірах, а саме: «як принцип здійснення державою владних повноважень (вимога законодавчого закріплення компетенції владних структур, ухвалення рішень у межах компетенції та на підставі закону, дотримання у діяльності державних структур конституційних прав та свобод людини); як принцип поведінки фізичних осіб у сфері права (реальна можливість здійснення суб'єктом права наданих йому прав за умови неухильного виконання покладених на нього обов'язків, конституційне закріплення правового статусу особи; можливість звернутися за судовим захистом власних прав та наявність ефективних засобів юридичної відповідальності); як принцип побудови системи нормативно-правових актів (ієрархічність цієї системи, відповідність законів і підзаконних актів конституції держави); як режим соціально-політичного життя (вимога точного та неухильного виконання законів та заснованих на них підзаконних актів усіма суб'єктами права), що визначає реальність писаного права та ступінь його реалізації [1, с. 125].

Принцип демократизму ґрунтується на принципі верховенства права, правової визначеності, передбачає певне коло суб'єктів реалізації норм права, надає можливість як дотримуватись, виконувати, використовувати норму права, так і застосовувати її компетентними органами держави, посадовими особами та іншими суб'єктами з дотриманням відповідних процедур.

Принцип науковості передбачає можливість та необхідність використання в процесі застосування норм права досягнень наукової спільноти. Наукові знання характеризуються концептуальністю, науковою обґрунтованістю, витребуваністю часом та допомагають прийняти виважене рішення в процесі правореалізації.

Принцип динамізму в процесі реалізації норм права обумовлений вимогами та потребами суспільства та держави. Накопичення великої кількості нормативного масиву, його колізійність чи навіть конфліктність, низька якість потребують певних зусиль, відповідної компетенції органів держави, посадових осіб, інших суб'єктів щодо здійснення владно-організуючої діяльності, конкретизації норм права, чи безпосереднього втілення їх в життя через активну поведінку суб'єктів, виконання покладених обов'язків, утримання від порушення заборон, що містяться в нормі права тощо.

Принцип взаємозв'язку правотворчої та правореалізаційної діяльності передбачає, що відповідні правила поведінки, які приймаються в процесі правотворчої діяльності перевіряються на практиці через різні форми реалізації норм права, а саме: дотримання, виконання, використання, а також у процесі правозастосування.

Принцип правової визначеності тісним чином пов'язаний з іншими принципами права та знаходить відображення в процедурі застосування норм права. На думку Г.З. Остапенко «принцип правової визначеності – це складова верховенства права, що забезпечує стабільність, прогнозованість, послідовність і передбачуваність у праві. Забезпечує ефективну реалізацію права, дає змогу суб'єктам правовідносин визначити правомірність своєї поведінки та містить обмеження стосовно втручання суб'єктів владних повноважень у життя громадян [2, с. 416].

Узагальнивши слід підкреслити, що принципи реалізації норм права надають можливість більш виважено підійти до розуміння ролі та значення проблеми реалізації норм права в житті суспільства та держави, розкрити її змістовне наповнення, показати ті взаємозв'язки, які існують між її суб'єктами та об'єктами тощо.

Література

1. Законотворча діяльність: Словник термінів і понять / За ред. акад. НАН України В.М. Литвина. Київ: Парлам. вид-во, 2004. С. 125.
2. Остапенко Г.З. Принцип правової визначеності: теоретико-прикладні засади: монографія. Київ: Парлам. вид-во, 2023. С. 416

Терлецький Р.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Зайчук О.В., д.ю.н., професор,
академік НАПрН України

ДЕЯКІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ДОПОВНЕННЯ НОРМ СТ. 35 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА АКТУАЛЬНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ ОКРЕМОГО ЗАКОНУ ПРО ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНО-РЕЛІГІЙНИХ (КОНФЕСІЙНИХ) ВІДНОСИН

На сьогодні право людини на віросповідання та свободу совісті в Україні закріплено ст. 35 Конституції, чинні положення якої про «...відокремлення церкви від держави, а школи – від церкви...», були дослівно запозичені з декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» від 19 січня 1919 року. Декрет містив положення, якими закріплювався режим секуляризму, що було обумовлено тогочасною соціалістично-комуністичною політикою радянського уряду та запровадженням ідеології воєнничого атеїзму [1]. Та на практиці, в сучасній Україні, конституційна норма про відокремлення церкви від держави не працює, а релігійні організації постійно взаємодіють з державою та беруть активну участь у громадському житті країни. Тому вже давно виникла потреба зміни та доповнення ч. 3 статті 35 Конституції України положеннями, які мають закріпити право релігійних організацій на участь у громадському житті держави. Крім того, вартує доповнити вищезазначені положення Конституції нормами про «партнерську співпрацю», для уніфікації конституційних положень у відповідність до діючої на практиці кооперативної моделі релігійно-державної взаємодії. Адже різноманітними законодавчими актами, такими, до прикладу, як Закон «Про Службу військового капеланства», взаємодію релігійних організацій з органами державної влади вже давно легалізовано.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» [2] прийнятий у 1991 році теж не може заповнити правових лакун в взаємодії держави і релігійних організацій, адже станом на 2025 рік відбулися величезні зміни і в релігійному середовищі і в житті релігійних організацій, крім того змінилося суспільне трактування їх статусу та суті у площині державі.

В контексті європейського вектору руху України варто згадати Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) № 190 від

1995 р., згідно якого Україна взяла на себе зобов'язання ґрунтовно реформувати національне законодавства, що регулює сферу державно-релігійних відносин, задля забезпечення узгодження його із загальноєвропейськими стандартами та для унеможливлення прояву дискримінацій. Крім того, Україна, ставши 9 листопада 1995 року членом Ради Європи, взяла на себе зобов'язання дотримуватися положень Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод (ЄКПЛ), яка, після ратифікації в Україні, вступила в силу 11 вересня 1997 року. Право на свободу совісті та право на віросповідання передбачено і гарантовано ст. 9 ЄКПЛ [3].

Тому розробка і прийняття окремого закону про засади державної політики у сфері державно-конфесійних відносин є не тільки вимогою часу, але й логічним наслідком взятих Україною на себе зобов'язань. У нормах законопроекту ми пропонуємо дати визначення і певним філософським, в контексті права на віровизначення та віросповідання категоріям, таким як: віровчення, пастирське служіння, релігійна практика, релігійні святині та символи, соціальне служіння церкви, свобода релігії та віросповідання та ін. Окрім того, розуміючи перманентну екзистенційну загрозу для нашої держави з боку Російської Федерації, та беручи до уваги Резолюцію Європарламенту від 23 січня 2025 р. щодо дезінформації та історичних фальсифікацій Росії для виправдання її агресивної війни проти України [4], вважаємо за необхідне законодавчо закріпити поняття «Традиційної релігійної культури українського суспільства», що являє собою християнство Київської церковної традиції (православ'я та греко-католицизм), яке історично притаманне народу України, формувало його культуру та ментальність, і визнане державою та суспільством як загальна цінність і загальне культурне надбання. Як наслідок, логічним кроком було б впровадження в програми середньої загальноосвітньої школи екуменічного курсу основ української традиційної культури, який в жодному разі не може супроводжуватись релігійними обрядами. У вищих навчальних закладах доцільним був би курс «Релігії народу України» чи «Філософія культури народу України», тобто курсу наукових дисциплін, предметом якого є опис історії, філософії, богослов'я (теології), культурології та традиції релігій, що мають (або мали) відчутний вплив на історію і культуру України.

Важливим питанням у державно-релігійних відносинах є забезпечення повноти трудових та соціальних прав громадян, які навчаються в релігійних (духовних) навчальних закладах, нарівні з громадянами, які навчаються в державних. До цього хочемо додати необхідність здійснення кодифікації спеціальності професії «священнослужитель», з визнанням права священнослужителів на професійну таємницю та соціальні гарантії.

Враховуючи роль релігійних організацій як соціальнорегулюючих інституцій хочеться зробити висновок, що законодавчо закріплена і конституційно гарантована кооперативна модель взаємовідносин держава-церква (релігійна організація) є логічним продовженням ефективної практичної співпраці. Важко переоцінити роль релігійних організацій в таких сферах як: формування ідеї здорового способу життя, зміцнення інституту сім'ї, соціальна інтеграція осіб з особливими потребами, соціальна реабілітація, захист суспільної моралі та культурно-просвітницька діяльність, яка пов'язана з збереженням традиційної релігійної культури українського суспільства та національної самобутності.

Література

1. Декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» 22 січ. 1919 р. З АРХІВІВ ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. ст. 49-50.
2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квіт. 1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
3. Терлецький Р.В. Проблема реалізації права на альтернативну військову службу в період воєнного стану та мобілізації. *Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України*. Випуск 35. Київ, 2024. С. 695.
4. Європарламент ухвалив історичну резолюцію щодо війни в Україні. *Прес-служба Апарату Верховної Ради України*. Опубліковано 24 січ. 2025. URL: rada.gov.ua/news/razom/258117.htm (дата звернення: 22.01.2025).

УДК 341.383.073.5(043.2)

Череватюк В.Б., к.і.н., доцент,
Темченко Я.О., здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРАВО БУТИ ЛЮДИНОЮ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Б.В. Островська розглянула цю проблему крізь призму міжнародних документів і прийшла до висновку, що в цьому контексті варто звернути увагу на визначення поняття «людина» на засадах об'єктивних наукових відомостей, які мають бути основою міжнародного законодавства, що дасть можливість уникнути розбіжностей у його тлумаченні та розв'язати актуальні проблеми, пов'язані з правом на життя [1, с. 211]. Ця тема отримала продовження у нашій праці,¹ де було доведено, що

невизначеність поняття «людина» позбавляє її права на захист у найбільш уразливі періоди життя [2, с. 78].

Розкриваючи суть самої тези «право бути людиною», варто зацентувати увагу на цінності кожної людини, такими найбільшими соціальними цінностями як її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Ця теза охоплює ідею про те, що кожна людина, незалежно від її походження, раси, статі, релігії чи соціально-економічного статусу, має невід'ємне право жити повноцінним наповненим життям гідності, поваги та свободи.

В основі права бути людиною лежить принцип універсальної гідності. Ця концепція стверджує, що всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах. Це означає, що кожна людина заслуговує на повагу та співчуття, і її цінність не визначається зовнішніми чинниками, такими як багатство, статус чи влада [2, с. 79]. Гідність людини не є абстрактною теоретичною концепцією, що не застосовується на практиці, а принципом, що знаходить своє втілення у юриспруденції багатьох судів (в тому числі і конституційних, а також ЄСПЛ). Враховуючи, що гідність людини є притаманна їй як особистості у силу її природи, то будь-яке порушення прав людини певною мірою порушує її гідність [3, с. 522]. Право бути людиною означає визнання та шанування внутрішньої цінності кожної людини.

Право бути людиною також передбачає свободу вибору щодо власного життя. Це включає право вільно думати, говорити та діяти, якщо ці дії не порушують права інших. Автономія є фундаментальним аспектом людського буття, і це означає контроль над власним тілом, розумом і рішеннями. Це поширюється на право шукати щастя, шукати знання та виражати себе, не хвилюючись через тиск зі сторони оточуючих.

В основі права бути людиною лежить рівність. Кожна людина повинна мати рівний доступ до можливостей, ресурсів і справедливості, незалежно від того, хто вона і звідки. Цей принцип кидає виклик дискримінації, упередженням і нерівності в усіх формах. Він вимагає, щоб суспільства прагнули забезпечити справедливе ставлення та рівний захист перед законом для всіх. Інколи стереотипи та стигми, як вважає Н. Грень, що поширені в суспільстві, – це не просто негативне явище, воно може мати загрозливе спрямування для людини та суспільства, бути соціально-шкідливим або навіть небезпечним. Тому не можуть бути залишені поза увагою прояви дискримінації у різних сферах суспільного життя та їх взаємодія з національно-ментальними особливостями окремого суспільства та соціуму [4, с. 43].

Важливим у контексті даної теми є право на життя та безпеку. Це включає право жити без насильства, страху та гноблення. Це також передбачає право на доступ до базових потреб, таких як їжа, вода, житло

та медичне обслуговування. Суспільство, яке поважає право бути людиною, гарантує, що всі люди мають засоби для безпечного та забезпеченого життя. Бути людиною також означає мати право брати участь у культурному, соціальному та громадському житті. Це включає право сповідувати власну культуру, розмовляти своєю мовою та сповідувати свою релігію. Соціальні права передбачають доступ до освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг, які дозволяють людям жити повноцінним життям.

Ключовим аспектом права бути людиною є очікування, що інші ставитимуться до нас із розумінням і співчуттям. Це означає розуміння та розділення почуттів і досвіду інших, а також діяти так, щоб сприяти доброті та підтримці. Співчуття та емпатія — це не лише особисті чесноти, а соціальні імперативи, які допомагають створити більш гуманне та справедливе суспільство.

З правом бути людиною приходять обов'язок поважати права інших. Це означає не тільки утримуватися від дій, які завдають шкоди іншим, але й активно працювати над створенням суспільства, де права кожного дотримуються. Це передбачає відповідальність за свої дії та внесок у загальне благо.

Право бути людиною є глибоким і всеосяжним поняттям, яке говорить про суть того, що означає бути частиною людської спільноти. Йдеться про визнання невід'ємної цінності кожної людини та забезпечення того, щоб усі люди могли жити з гідністю, свободою та рівністю. Захист цього права потребує відданості як окремих осіб, громад, так і урядів, а також спільного бачення світу, де кожна людина може справді реалізувати свій потенціал як людини.

Література

1. Островська Б.В. Право бути людиною. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2 (14). с. 211-223. URL: file:///C:/Users/1372/Downloads/664%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1342-1-10-20180126%20(4).pdf (дата звернення: 15.01.2025).

2. Череватюк В.Б. До питання визначеності поняття «людина»: філософсько-правовий аспект. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. зб. наук. пр. Київ: НАУ, 2024. № 3 (72). С. 75-83. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.72.19063>.

3. Забокницький І. Рівність, гідність та пропорційність як принципи прав людини. 2017, С. 521-530. URL: file:///C:/Users/1372/Downloads/664%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1342-1-10-20180126%20(4).pdf (дата звернення: 15.01.2025).

4. Грень Н. Юридико-соціологічна характеристика дискримінації як форми соціальної девіації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 3 (35), 2022. С. 39-44. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2022.35.039>.

УДК 343.2.(043.2)

Швачка В.Ю., к.ю.н., доцент,
Ковальова А.Ю., здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ ЯК ВИД КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У сучасній системі кримінального права України концептуальне розмежування кримінальних проступків і злочинів набуває особливої ваги, оскільки безпосередньо впливає на механізми диференціації кримінальної відповідальності та формування санкційного блоку правозастосовної практики. Відповідно до Кримінального кодексу України [1], категоризація кримінальних правопорушень базується на їх ступені суспільної небезпечності, що визначає особливості кримінально-правового впливу.

Кримінальний проступок, як новий концептуальний елемент правової системи України, було імplementовано в національне законодавство зі змінами до Кримінального кодексу, які набули чинності 1 липня 2020 року. Ці зміни зумовлені необхідністю оптимізації кримінального процесу, розвантаження слідчих органів та ефективнішого застосування заходів кримінальної відповідальності [2, с. 364–368].

Ключовим критерієм відмежування кримінального проступку від злочину є ступінь суспільної небезпечності. Відповідно до ч. 2 ст. 12 Кримінального кодексу України [1], кримінальний проступок кваліфікується як діяння, за яке передбачено основне покарання у вигляді штрафу або іншого покарання, що не пов'язане з позбавленням волі. Натомість злочини мають значно ширший діапазон каральних заходів, включаючи позбавлення волі строком до довічного ув'язнення [3, с. 284-290].

Поглиблений аналіз юридичної природи кримінальних проступків свідчить, що вони характеризуються спрощеним порядком досудового розслідування, мінімізацією процесуальних витрат та оперативністю застосування санкцій. У цьому контексті важливим залишається питання

межової диференціації кримінальних проступків та адміністративних правопорушень. Відмінною рисою кримінальних проступків є їх кримінально-правові наслідки, зокрема формування судимості, яка породжує додаткові обмеження правового статусу особи [4, с. 27-60].

Законодавча регламентація кримінальних проступків вимагає комплексного підходу до їх процесуального оформлення. Розслідування таких правопорушень здійснюється у формі дізнання, що дозволяє значно скоротити строки провадження, забезпечити швидкість кримінального реагування та уникнути перевантаження слідчих органів. При цьому уповноваженими суб'єктами дізнання є органи Національної поліції, Державного бюро розслідувань та інші компетентні установи, що забезпечують реалізацію кримінально-процесуальної функції держави [2, с. 364–368].

Санкційна політика у сфері кримінальних проступків передбачає переважно майнові, обмежувальні або виправні заходи, що мають превентивний та коригувальний характер. У той час як злочини можуть тягнути за собою серйозні види кримінального покарання, включаючи позбавлення волі, проступки спрямовані на відновлення правопорядку за допомогою менш суворих санкцій, що є важливим елементом концепції гуманізації кримінального права [3, с. 284-290].

У науковому дискурсі тривають активні дебати щодо ефективності реформи кримінальних правопорушень. Зокрема, А.П. Бегма, Г.В. Муляр, О.С. Ховпун зазначають, що диференціація кримінальних проступків і злочинів сприяє оптимізації кримінальної юстиції, однак потребує подальшої деталізації та уточнення окремих аспектів законодавчого регулювання [2, с. 364–368]. Водночас, Т.О. Михайліченко наголошує на важливості гармонізації нормативно-правових актів для усунення правових колізій та ефективного застосування нових положень [3, с. 284-290].

Таким чином, концептуалізація кримінальних проступків у кримінальному праві України є одним із ключових етапів удосконалення системи кримінальної відповідальності. Це сприяє підвищенню ефективності правозастосування, зниженню навантаження на судову та слідчу систему, а також формуванню більш гнучкої та пропорційної системи кримінального реагування. Водночас подальший розвиток цього правового інституту вимагає додаткових досліджень, спрямованих на уточнення меж диференціації кримінальних проступків, удосконалення механізмів їх розслідування та підвищення ефективності профілактичних заходів.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 30.01.2025).
2. Бегма А.П., Муляр Г.В., Ховпун О.С. Кримінальні проступки як новела кримінального та кримінально-процесуального законодавства. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 364–368. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/442/417>.
3. Михайліченко Т.О. Кримінальні проступки: особливості правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 284-290. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.49>.
4. Панов М.І., Харитонов С.О. Кримінальне правопорушення: поняття та його види. *Право України*. 2021. № 3. С. 27-60. URL: <http://jnas.nbuiv.gov.ua/article/UJRN-0001416555>.

УДК 340.01(043.2)

Шевцов Д.В., здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня,
Головко С.Г., к.і.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ВІЙНИ

Проблема трансформації правової системи є предметом уваги дослідження багатьох вчених, адже вона передбачає комплексну перебудову всіх суспільних відносин, що регулюються правом. Основною метою концепції поступових реформ є вміння реалізувати цей процес поетапно, зберігаючи при цьому ефективність у забезпеченні соціальних та державних потреб.

Зростаюча роль права в суспільному житті та у світовому масштабі в умовах глобалізації прямо пов'язана зі збільшенням значення людини у правовій сфері та суспільстві загалом. Одночасно змінюється сенс буття людини, її інтереси та потреби, значна частина яких, зокрема потреби в безпеці, самоідентифікації та визнанні набувають глобального характеру. Цей процес впливає на сферу правових відносин, знаходячи своє відображення у правилах поведінки, закріплених у нормативно-правових актах, що призводить до змін у структурі та функціонуванні правової системи [1].

Глобалізація докорінно трансформує правову сферу, породжуючи суттєві зміни в суспільних відносинах і формуючи нові моделі управління

соціальними відносинами. Вона впливає на національні правові системи, трансформує їх зміст і тенденції розвитку [2].

В умовах соціально-політичної реальності України, в якій людина, її життя, здоров'я, гідність, безпека визначаються як найвища соціальна цінність, а також гарантії прав і свобод усіх громадян – як основна мета діяльності держави, виникає необхідність глибокого осмислення проблем, що виникають у процесі розбудови держави і правотворення.

У сучасних суспільствах глобалізація спричиняє глибокі структурні. З'являються нові форми організації праці, розширюється сектор послуг, активізується міжнародна співпраця та конкуренція, виникає та розвивається глобальний ринок, а також відбувається активний процес втрати ідентичності. У такій ситуації важливими є проблеми зникнення національно-культурних кордонів і поширення мультикультурності, а також необхідність навчання людей умінню користуватися своїми правами, свободами та їх повноцінного залучення до участі в соціально-правових процесах, що потребує ґрунтовної підтримки з боку держави.

На сьогодні наша держава переживає серйозний та небувалий період трансформації, коли на правову систему одночасно впливають два потужні чинники, а саме: глобалізація та російсько-українська війна. Їхня взаємодія створює складні і динамічні умови для розвитку вітчизняного права.

Глобалізація як процес інтеграції світової економіки, політики, культури, освіти вимагає від національних правових систем адаптації до нових реалій. Для України, зокрема, це означає гармонізацію з міжнародним правом та розширення сфери правового регулювання. Повномасштабне вторгнення росії стало серйозним викликом для української правової системи, вимагаючи прискореної адаптації вітчизняного законодавства до умов воєнного стану, забезпечення функціонування правосуддя у таких умовах та визначення механізмів відновлення після закінчення війни.

Правової глобалізація розглядається як взаємодія міжнародного та національного права, а також різних національних правових систем. Основними способами правової глобалізації є правова інтеграція, правова інтернаціоналізація та правова імплементація [3]. Правова інтеграція та імплементація зумовлені необхідністю вирішення глобальних проблем сучасності через спільні зусилля на міждержавному рівні. Правова інтернаціоналізація є наслідком загальних процесів глобалізації, що охоплюють основні сфери життєдіяльності суспільств. Вона полягає в тому, що національні правові системи перебувають у тісному взаємозв'язку між собою.

На сучасному етапі визначальними напрямками трансформації вітчизняної правової системи є євроінтеграція, цифрова трансформація,

захист прав і свобод людини та відновлення після війни. Українська правова система наразі має усі можливості перетворитися на більш сучасну, ефективну та справедливу.

Отже, на сьогодні трансформація правової системи України відбувається в надзвичайно складних умовах: з одного боку, глобалізація з новими можливостями для ефективних змін і розвитку, з іншого, – війна з втратами і непопулярними рішеннями. Тому необхідно об'єднати зусилля громадськості, держави та європейських і міжнародних партнерів, щоб досягти якісних трансформацій вітчизняної правової системи.

Література

1. Разметаєва Ю.С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: монографія. Харків: Фінарт, 2013. 196 с.
2. Рогова О. Глобалізація та зміни правової системи України в умовах війни. *Публічне право*. 2022. № 3 (47). С. 102-109.
3. Гоша І.О. Тенденції в сучасному праві: глобалізація і національна правова система, проблеми впливу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2012. Вип. 19. Т. 1. С. 24-27.

УДК 342.1(043.2)

Шишкін О.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Державне управління економікою, в тому числі забезпечення владно-управлінських відносин у сфері господарювання здійснюється органами державної влади (їх посадовими особами), в тому числі, за допомогою інструментами адміністративно-правового регулювання.

Питаннями формування та реалізації державної економічної політики як комплексної адміністративно-господарської правової категорії, присвячені окремі дослідження вітчизняних науковців таких як В.І. Курило, В.В. Мушенко, І.П. Сафонов, А.М. Статівка, В.Ю. Уркевич та інших. Однак, проблематику державного регулювання економічної діяльності суб'єктів господарювання в адміністративно-правовій науці досліджено не досить детально, що спонукає до подальших наукових пошуків.

Метою даного дослідження є спроба проаналізувати теоретико-правові основи формування економічної політики держави щодо

регулювання господарської діяльності та визначити пріоритетні чинники такої політики.

Отже, ефективне здійснення господарської діяльності суб'єктами провідних галузей економіки України є важливим напрямом реалізації основних засад державної економічної політики, яка у доктрині сучасного адміністративного права визначається як «відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність органів державної влади стосовно певного питання чи комплексу питань, яка здійснюється ними безпосередньо чи опосередковано за допомогою регуляторних заходів, законів, бюджетних пріоритетів і впливає на життя суспільства» [1, с. 276].

Державна економічна політика у царині регулювання відносин господарювання має: 1) чітко регламентовані функції; 2) уміння практично організувати виконавчо-розпорядчу та виробничу діяльність; 3) стиль публічного адміністрування, за якого діяльність фокусується на процедурах і контролі правильного виконання розпоряджень тощо. Крім того, безпосередня участь держави, як сукупності органів державної влади, у господарській діяльності відповідних суб'єктів здійснюється лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України [1]. Одним із основних способів вираження державної економічної політики у сфері господарювання є законодавче закріплення механізмів здійснення державної підтримки всіх галузей економіки України.

Тобто, державна підтримка суб'єктів господарювання, на нашу думку, може визначатися як організаційно-управлінський елемент державної економічної політики по забезпеченню суб'єктами публічного адміністрування, урегульованого чинним законодавством державно-владного впливу на господарюючих суб'єктів усіх організаційно-правових форм та форм власності з метою забезпечення дохідності та прибутковості діяльності, поліпшення еквівалентності обміну з різними галузями економіки, покращання фінансової стійкості та фінансового стану таких суб'єктів тощо.

Господарський кодекс України основними напрямками державної економічної політики визначає бюджетну та податкову політики (ст. 10) [2].

Бюджетна політика держави спрямована на оптимізацію та раціоналізацію використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій в економіку, забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу [3, с. 50]. Одним із методів використання сформованих державних фінансових ресурсів є бюджетне фінансування як безповоротне грошове забезпечення шляхом

виділення коштів з державного бюджету на витрати для забезпечення пріоритетних напрямів діяльності суб'єктів господарювання [4, с. 69].

Податкова політика держави спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності таких суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій при оподаткуванні їх доходів. У сучасній податковій політиці наявні елементи стимулювання господарської діяльності засобами податкового регулювання: формування спеціальних податкових режимів, надання податкових пільг, відстрочення та розстрочення податкових зобов'язань чи боргу, списання безнадійного податкового боргу тощо [5].

Таким чином, під державною економічною політикою щодо регулювання господарської діяльності в Україні слід розуміти законодавчо закріплені адміністративно- та господарсько-правові механізми, завдяки яким суб'єктам господарювання надається державою, в особі компетентних органів державної влади, необхідна допомога. Наразі пріоритетом напрямом економічної політики держави у цій сфері є застосування методів бюджетної та податкової політики, а перспективою є застосування методів стимулюючого податкового регулювання як одного із найбільш ефективних, прогресивних та визнаних у світі правових методів державного забезпечення розвитку господарської діяльності.

Література

1. Курило В.І., Гоцуляк Є.М., Мушенко В.В. Проведення по справах про адміністративну відповідальність за невиконання податкового обов'язку. Монографія. Ніжин, 2015. 169 с.

2. Господарський кодекс України: Офіційний текст. Міністерство юстиції України. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 214 с.

3. Курило В.І., Мушенко В.В. Значення місцевих податків у процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. *Актуальні проблеми створення інтелектуальних і індустріальних парків*: Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22.02.2016 р.). Ред. кол. В.В. Галуцько та ін. Київ: «МП Леся», 2016. С. 50.

4. Економічна енциклопедія: у 3 т.; за ред. Б.Д. Гаврилишина. Київ, Т. 3. 2005. 395 с.

5. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 25.01.2025).

РОЗДІЛ 2

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

UDC 342(043.2)

Volkova Yuliia, Doctor of Law, Professor,
Researcher (Honorary Associate) University of Liverpool, Great Britain

ENVIRONMENTAL COURT AS A TOOL FOR PROTECTING THE RIGHT TO A HEALTHY ENVIRONMENT

Currently, given the specific nature of resolving cases related to the application of environmental regulations, there is a growing tendency towards establishing specialised environmental courts and dedicated structures. Today, there are more than 50 different international courts and arbitrations, for example, the International Court of Justice, the International Maritime Tribunal, the Permanent Court of Arbitration, the Dispute Settlement Body of the World Trade Organization, the Court of Justice of the European Communities, etc. In 1994, the International Court of Environmental Arbitration and Conciliation was established in the form of an international non-governmental organisation.

The International Court of Justice of the United Nations is the main judicial body of the United Nations, which is called to examine and peacefully resolve disputes between states. The International Court of Justice (ICJ) is the principal judicial organ of the United Nations. It was established by the United Nations Charter in June 1945 and began its activities in April 1946. The Court is composed of 15 judges elected for a nine-year term by the General Assembly and the Security Council of the United Nations. The seat of the Court is at the Peace Palace in The Hague (Netherlands). The Court has a twofold role: first, to settle, in accordance with international law, through judgments which have binding force and are without appeal for the parties concerned, legal disputes submitted to it by States; and second, to give advisory opinions on legal questions referred to it by duly authorised United Nations organs and agencies of the system.

As a rule, disputes between states that could not be settled out of court are referred to the court. For example, a dispute between Hungary and Slovakia over a joint project to build a system of locks on the Danube River continued for almost 10 years. Failing to reach an understanding, the parties referred the dispute to the International Court of Justice. In 1997, the court issued a

decision, finding both parties guilty of violating their obligations under the relevant project. Therefore, Hungary was obliged to compensate the damage to Slovakia (as a result of the suspension of the project by the Hungarian side), and Slovakia to Hungary (as a result of the change in the course of the Danube by the Slovak side). However, it should be noted that the competence of this court does not include the resolution of environmental disputes during an armed conflict, and therefore these issues are left aside.

In particular, in connection with the armed conflict on 26 February 2022, Ukraine filed in the Registry of the International Court of Justice an Application instituting proceedings against the Russian Federation concerning «a dispute ... relating to the interpretation, application and fulfilment of the 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide» (the «Genocide Convention») [1].

The International Court of Justice has already ordered the Russian Federation to immediately stop the war against Ukraine, but the Russian leadership has stated that it will disregard this decision. Therefore, another question arises regarding the enforcement of court decisions.

If we look at the practice of the International Criminal Court, we can see that in the decision in the case «The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad al-Bashir» in 2009, the Court did not deny the connection between environmental destruction and the crime of genocide. The Chamber recognised that «the act of polluting the water pumps and the forced displacement involving the resettlement of members of other tribes was carried out within the framework of a policy of genocide and the conditions of life ... were intended to physically destroy part of these ethnic groups» [2]. Although the International Criminal Court has not made a specific decision on criminal liability for environmental crimes, the recognition of the connection between the pollution of water resources necessary for the survival of the population and the crime of genocide is an important step [3].

It should be emphasised that the recognition of the need to protect the environment during armed conflicts is progressing surprisingly quickly. In this context, attention should be given to the special opinion of Judge K.G. Weeramantra of the International Court of Justice, who emphasised the need for a balanced consideration of the principle of sustainable development to meet the needs of development and environmental protection, as well as the necessity of ongoing environmental impact assessment, since, according to principle 24 of the Rio Declaration, war inevitably has a devastating impact on the process of sustainable development. Therefore, states must respect international law by ensuring the protection of the environment during armed conflicts and cooperate (if necessary) in its further development [4].

For the international prosecution of gross violations of international humanitarian law, International Criminal Tribunals are established by decisions

of the UN Security Council. In particular, the decision of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia indicates the possibility of such tribunals resolving cases of prosecution for causing harm to the environment, although the researchers in this field have also pointed out the inadequacy of existing international law in this area.

The UN Compensation Commission was established in 1991 as a temporary subsidiary body of the UN Security Council to examine claims and provide compensation for losses and damage caused by Iraq's illegal invasion and occupation of Kuwait. The commission's jurisdiction is considered quite innovative for international legal standards, particularly regarding the entities that can claim harm, as well as in relation to the types of damage subject to compensation (including environmental damage). This decision was preceded by UN Security Council Resolution 687 (1991), which stated in paragraph 16 that Iraq is responsible under international law for any harm, including environmental damage and depletion of natural resources, arising from the illegal invasion and occupation of Kuwait. Paragraph 18 of the resolution established a fund to provide compensation for claims arising from paragraph 16. The UN Security Council held Iraq liable for environmental damage due to the use of force in violation of Article 2(4) of the UN Charter, and not due to a violation of international humanitarian law or international environmental law.

Additionally, as previously mentioned, issues of judicial protection of the right to a healthy environment fall within the jurisdiction of the ECtHR, which has stated that the environment, without being directly mentioned in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, is a value that society and public authorities have an interest in preserving. State authorities are obliged to take measures to protect the environment even during armed conflict.

The legal regulation of environmental protection during hostilities at the international level is fragmentary, and, unfortunately, does not clearly spell out the obligations to carry out environmental monitoring and ensure environmental safety during an armed conflict. The practice of monitoring the results of environmental impacts during and after the completion of military operations at the international level is unsystematic and lacks institutionalisation. Moreover, existing international judicial bodies are unable to guarantee the accountability of aggressor states and provide adequate compensation for the damage caused to the natural resources of all states affected by the war. Therefore, it is time to take action and develop an optimal mechanism to protect the right to a healthy environment during armed conflicts.

References

1. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation). URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20230609-PRE-01-00-EN.pdf>.
2. Situation in Darfur, Sudan, Prosecutor v. Omar Al-Bashir, ICC-02/05-01/09-3: Second Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest. URL: https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2010_04826.PDF.
3. Situation in the Republic of Mali, The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, ICC-01/12-01/15: Judgment and Sentence. 27 September 2016. URL: https://www.icc-cpi.int/courtrecords/cr2016_07244.pdf.
4. Summary Resolution of Advisory Opinions of the International People's Court 1997–2002 United Nations. New York, 2006. URL: <http://legal.un.org/icjsummaries/documents/>.

UDC 349.3(043.2)

Drobakha Anatoliy,
M.A. in Clinical Psychology, M.B.A.,
Author of the PersonaMatrix project Ukraine, USA

THE IMPACT OF STRESS FACTORS ON THE PSYCHOLOGICAL MATURITY OF LEGAL PROCESS PARTICIPANTS DURING MARTIAL LAW

Martial law presents an extraordinary challenge to Ukraine's legal system, where participants – including judges, lawyers, prosecutors, investigators, defendants, witnesses, and victims – face not only functional stress but also the constant conditions of physical and emotional strain. Stress factors such as threats to life, rapid changes in circumstances, moral dilemmas, and responsibility for the fate of others significantly affect their decision-making abilities and level of psychological maturity [7]. Within the framework of the PersonaMatrix psychological research project [1-3], a comprehensive psychoanalytic approach is employed, based on the concepts of Nancy McWilliams [4]. The analysis of the personality characteristics of legal process participants through the lens of different levels of personality organization (neurotic, borderline, psychotic) allows for a deeper understanding of how extreme conditions impact their behavior, motivation, and efficiency.

The practical component of the project includes integrating elements of self-reflection, developing adaptive coping strategies, and implementing individualized psychological interventions for legal professionals. Thus, the PersonaMatrix project not only provides deeper insights into the impact of martial law conditions on individuals but also offers specific solutions to

enhance the effectiveness of legal professionals under crisis conditions. The results of the PersonaMatrix project, obtained through testing more than 1,000 individuals, demonstrate the existence of stable behavioral strategies and fundamental psychological conflicts characteristic of different personality types. Furthermore, the developed character type classification algorithm achieved an accuracy of 87% compared to expert psychoanalytic evaluations, allowing it to be used as supplementary information in legal and psychological practice.

1. Psychological Maturity in the Legal Process: Conceptual Foundations
Psychological maturity is a critical factor in the effective functioning of legal process participants. According to Nancy McWilliams' approach, personality operates at different levels of maturity:

Neurotic level, characterized by adaptive defense mechanisms, the capacity for self-reflection, and impartiality.

Borderline level, marked by emotional instability, difficulties in maintaining interpersonal relationships, frequent mood swings, and inconsistent behavioral strategies.

Psychotic level, which, even outside psychiatric conditions, manifests in varying degrees of impaired contact with reality, heightened vulnerability to stress, and impulsive actions [5].

Research findings from the PersonaMatrix project indicate that 58% of respondents demonstrate a mature personality structure, whereas 3% exhibit antisocial tendencies, and 0.6% possess immature and antisocial traits.

2. The Impact of Stress Factors on Core Personality Types^[1]Based on testing within the PersonaMatrix project, 87% of respondents belong to four primary personality types:

Schizoid type (92% classification accuracy): Tends to isolate, exhibits analytical thinking, and under stress demonstrates emotional distancing and avoidance of conflicts.

Narcissistic type (90% classification accuracy): Displays confidence but may exhibit aggression or depressive reactions under stress.

Depressive type: Characterized by a tendency for self-criticism and an increased risk of burnout and apathy during wartime conditions.

Obsessive-compulsive type: Strives for control and stability, with stress intensifying cognitive rigidity [5].

Other personality types, such as histrionic, masochistic, paranoid, and dissociative, account for only 13% of the sample, highlighting their secondary nature in the structure of personality. It is anticipated that among legal professionals, the proportion of these types may be higher.

3. Dynamics of Changes in Characterological Indicators
Retrospective testing conducted 3–6 months after the initial assessment demonstrated the following findings:

A 15-20% reduction in secondary psychotypes (histrionic, masochistic, dissociative) among those receiving effective psychological support.

A 10-20% increase in psychological maturity levels.

A 5-15% decrease in antisocial tendencies.

In cases where psychological support was not provided, there were no significant changes in character indicators (fluctuations within 5%, within the margin of error). In some cases, maturity levels decreased by 10-20%, alongside a 10-15% reduction in antisocial tendencies, likely due to increased exposure to stress, health issues, and experiences of loss. Recent studies have shown that chronic stress, such as that experienced during martial law, can lead to significant changes in brain structure and function, potentially impacting decision-making processes and emotional regulation in legal professionals. Additionally, research on the mental health of individuals under martial law conditions has highlighted the importance of adaptive psychological qualities and the need for targeted social and psychological rehabilitation measures [5].

Literature

1. Drobakha A. (n.d.). Using artificial intelligence to automate psychological assistance. PersonaMatrix Project. URL: <https://doi.org/10.69635/978-1-0690482-1-9-ch25>.

2. Drobakha A. (n.d.). PersonaMatrix. (2023). TestPersona. Test: "Persona. What is my personality type" (No. TXu 2-408-293, dated 12/23/2023). PersonaMatrix Project.

3. Drobakha A. (n.d.). PersonaMatrix. (2024). PersonaMatrix Project. Stage 1: «Persona methodology». (No. TXu 2-427-005, dated 05/01/2024). PersonaMatrix Project.

4. McWilliams N. (2011). Psychoanalytic diagnosis: Understanding personality structure in the clinical process (2nd ed.). Guilford Press.

5. Pierson P.B., Hamilton A., Pepper M., Root M. (2017). Stress hardiness and lawyers. *The Journal of the Legal Profession*, 42 (1), 1. URL: https://scholarship.law.ua.edu/fac_articles/526.

6. Skrypachenko T., Lytvynenko L., Prokofieva O., Shevelieva Y., Apelt H., Yurtsenyuk O. (2023). Mental health of the individual in the conditions of martial law. *Brain*, 14 (1), 415. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/14.1/415>.

7. Wakeling H., Barnett G. (2018). Development and validation of a screening assessment of psychosocial maturity for adult males convicted of crime. Ministry of Justice. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a81ecb9ed915d74e6234d90/develop-measure-assess-psychosocial-maturity-male-prison-population-report.pdf>.

REGULATORY REGULATION OF THE APPLICATION OF LIABILITY FOR OFFENCES IN THE TAX AND FINANCIAL SPHERES

The category of «financial offence» is considered by a number of scholars through the application of a functional approach, which is associated with its definition as a basis for applying measures to bring to financial responsibility, which is the basis for the implementation of state coercion against a person who has violated the norms of current legislation.

A number of scholars define the understanding of a financial offence as a set of offences, where it is necessary to distinguish: criminal offences, administrative offences and offences directly established by acts of financial legislation [1, p. 125-127].

The individual nature of offences in the financial and tax sphere is emphasised in the research of S. Seletskyi. For liability in the financial and tax spheres, it is necessary to establish objective and subjective characteristics, which are disclosed, among other things, by establishing individual personal characteristics of the committed act [2, p. 30-31].

The system of criminal offences in the financial and tax spheres should include: misuse of budgetary funds, budget expenditures or loans to the budget; issuance of regulations that, contrary to the law, reduce budget revenues or increase budget expenditures (Article 211 of the Criminal Code of Ukraine), with or without budget allocations (Article 210 of the Criminal Code of Ukraine), evasion of taxes and fees (mandatory payment) (Article 212 of the Criminal Code of Ukraine), evasion of of the Criminal Code of Ukraine), evasion of payment of one-time social insurance contributions and contributions to the state pension insurance (part 1 of Article 212 of the Criminal Code of Ukraine), etc.

It is worth noting that scientific publications do not have an unambiguous approach to liability in the financial and tax spheres regarding the need to allocate it as a separate type of liability that has an independent character. Similarly, there are a number of approaches that completely deny the expediency of allocating liability in the financial and tax areas as a separate type of liability [4, p. 90], [5].

Since it should be noted that liability for offences in the financial and tax spheres is enshrined not only in one legal act, but is scattered across a significant number of legislative and subordinate legal acts.

Literature

1. Фінансове право: підручник / відп. ред. Гетманець О.П. Харків: Еспада, 2008. 416 с.
2. Селецький С.І. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 248 с.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 1.
4. Фінансове право: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва та ін.. Київ: Правова єдність, 2009. 395 с.
5. Легеза Ю.О. Розсуд судді адміністративного суду: поняття та класифікація. Правові новели. *Науковий юридичний журнал*. 2022. № 18. С. 77–81.

UDC 340:159.9(043.2)

Lahuta Liudmyla,
Founder, Institute of Psychological Maturity, USA
Master Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Faculty of Psychology, Ukraine
Bachelor Student, Everglades University Florida, USA

ADVANCING PSYCHOLOGICAL MATURITY THROUGH EMOTIONAL INTELLIGENCE IN DECISION MAKING

Psychological maturity is a multifaceted construct that encompasses various aspects of an individual's cognitive, emotional, and social development. Recent scientific research has provided valuable insights into this concept, its components, and its implications. Key Components of Psychological Maturity:

1. Self-Awareness: The ability to recognize and understand one's own thoughts, emotions, and behaviors.
2. Autonomy: The capacity to make independent decisions and take responsibility for one's actions.
3. Flexibility: The ability to adapt to changing circumstances and consider multiple perspectives.
4. Ego Resilience: The capacity to bounce back from adversity and maintain psychological well-being.
5. Impulse Control: The ability to regulate one's behavior and resist immediate gratification.
6. Perspective-Taking: The capacity to consider long-term consequences and others' viewpoints.
7. Social Competence: The ability to form and maintain intimate social connections [2].

Several tools have been developed to assess psychological maturity. These instruments help measure various aspects of maturity, such as emotional stability, decision-making, and social adaptation.

1. The Psychological Maturity Scale, which uses the SAFE model (Self-Awareness, Autonomy, Flexibility, and Ego Resilience) [2].

2. The OASys maturity screening tool, which incorporates measures of impulsiveness, future orientation, resistance to peer influence, sensation seeking, and risk perception [2].

3. Psychosocial maturity composite measures, which include scales for work orientation, identity, social desirability, and self-reliance.

4. Ukrainian researcher and psychologist Anatoliy Drobakha developed a tool to measure individual psychological maturity, which has been patented as the Persona Matrix test. This test is designed to assess various aspects of psychological maturity and has applications in both clinical and practical settings [1].

Understanding psychological maturity is crucial, particularly in fields like criminal justice. Higher levels of psychological maturity have been linked to reduced aggressive behavior and improved impulse control, which can significantly affect outcomes in rehabilitation and crime prevention. These traits are important in helping individuals manage emotions and make more considered decisions, which can reduce recidivism and promote social reintegration [5].

Psychological maturity encompasses various aspects of an individual's development, including self-awareness, autonomy, flexibility, and ego resilience. These components align closely with the key elements of emotional intelligence, suggesting a strong relationship between the two constructs.

Emotional intelligence, as defined by recent research, involves the ability to recognize, understand, and manage one's own emotions, as well as to perceive and influence the emotions of others. It plays a critical role in decision-making by enabling individuals to process emotional information effectively and use it to guide thinking and behavior.

Recent studies have highlighted the significant impact of emotional intelligence on decision-making processes. Hess & Bacigalupo (2011) found that organizations and individuals benefited from the practical application of EI in decision-making scenarios. Their research suggests that EI training is an effective strategy for developing decision-making skills and understanding the potential consequences of poor decisions [3].

Emotional intelligence facilitates more sophisticated decision-making by allowing for: improved interpretation of emotional messages, better prediction of emotions and reactions in oneself and others, more accurate processing of proximal and secondary consequences from an emotional standpoint. These

abilities enable individuals to make more informed and balanced decisions, considering both immediate and long-term impacts.

Developing emotional intelligence can contribute to advancing psychological maturity in several ways. The ability to manage and regulate emotions effectively is a key component of both EI and psychological maturity. By developing this skill, individuals can respond to challenges and make decisions in a more balanced and constructive manner.

Research has shown a positive correlation between emotional intelligence and resilience. Schneider, Lyons & Khazon (2013) found that higher EI was associated with lower threat appraisals, more modest declines in positive affect, and less negative affect in response to stress. This increased resilience is a key indicator of psychological maturity [4].

Integrating emotional intelligence into decision-making leads to more thoughtful and effective choices. Key practical applications include self-reflection to understand emotional biases, perspective-taking to consider the emotional impact on others, and emotional regulation to prevent impulsive decisions. Seeking feedback from others enhances self-awareness and contributes to more balanced and mature decisions. These strategies help individuals make well-informed decisions, fostering both personal growth and better decision-making outcomes.

Literature

1. Drobakha A. (2025). Using artificial intelligence to automate psychological assistance: From the classification of personality characteristics based on psychoanalytic typology to audio meditations and virtual reality. In O. Kostenko & Y. Yekhanurov (Eds.), *Digital Transformation in Ukraine: AI, Metaverse, and Society* SciFormat Publishing. URL: <https://doi.org/10.69635/978-1-0690482-1-9-ch25>.

2. Eryilmaz A., Uzun A.E. (2024). Embarking on the SAFE route: Exploring the psychological maturity scale. *Alpha Psychiatry*, 25 (1), 101–110. URL: <https://doi.org/10.5152/alphapsychiatry.2024.231453>.

3. Hess J., Bacigalupo A. (2011). Enhancing decisions and decision-making processes through the application of emotional intelligence skills. *Journal of Management History*, 49 (5), 710–721. URL: <https://doi.org/10.1108/00251741111130805>.

4. Schneider T., Lyons J., Khazon S. (2013). Emotional intelligence and resilience. *The Journal of Personality and Individual Differences*, 55 (8), 909–914. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.07.460>.

5. Wakeling H., Barnett G. (2018). Development and validation of a screening assessment of psychosocial maturity for adult males convicted of crime. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a81ecb9ed915d74e6234d90/develop-measure-assess-psychosocial-maturity-male-prison-population-report.pdf>.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ МУНІЦИПАЛЬНИХ ОРГАНІВ

З метою вдосконалення діяльності національних органів місцевого самоврядування ретельно вивчається досвід муніципальних утворень країн-сусідів по континенту; контакти встановлено не тільки безпосередньо з органами місцевого самоврядування європейських країн, але й з європейськими організаціями, – наприклад, Україна вступила до Ради Європи, яка об'єднує 46 країн. Рада Європи «...є єдиною міжнародною міжурядовою структурою, яка з метою реалізації прав людини безпосередньо займається проблемами місцевого самоврядування».

Питання фінансування діяльності органів місцевого самоврядування в Україні (переважно) та у зарубіжних країнах (менш часто) досліджують такі відомі фахівці з муніципального права, як М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, Б.В. Калиновський, П.М. Любченко, М.П. Орзіх, інші вчені.

Найбільша частина грошових коштів органів місцевого самоврядування акумулюється в бюджетах. Якщо уніфікувати джерела, які муніципальні органи використовують для формування дохідної частини місцевих бюджетів, то головними будуть такі: доходи від місцевих податків і зборів, доходи від комунального майна і від послуг, що надають органи місцевого самоврядування; дотації і субвенції, що надходять у бюджет органів місцевого самоврядування від держави (в федераціях – також і кошти, що надходять від суб'єктів федерації); позики. Фінансова самостійність муніципальних органів забезпечується не тільки наявністю бюджетів, але й наявністю комунального майна. Доходи від цього майна (органи місцевого самоврядування мають право експлуатувати його самостійно або передавати в оренду, тощо) та доходи від послуг, що надаються муніципальними органами, надходять у бюджет. В Україні значну частину вищевказаних доходів становлять доходи від експлуатації комунального майна. Вартість більшості послуг, що органи місцевого самоврядування надають насамперед населенню територіальної громади, надто велика щоб по меншій мірі компенсуватися за рахунок оплати населенням. Але навіть у країнах з досить стабільною економікою доходи від майна і від господарської діяльності органів місцевого самоврядування, як правило, не дуже високі у порівнянні з місцевими податками і зборами. Доля місцевих податків, зборів та неподаткових доходів органів місцевого самоврядування в місцевих бюджетах

зарубіжних країн є доволі вагомою. Отже, положення Європейської Хартії місцевого самоврядування беруться до уваги: «Принаймі частина фінансових ресурсів органів місцевих властей формується за рахунок місцевих податків та зборів, розмір яких вони мають повноваження встановлювати в межах закону» [4]. Не є винятком і Україна – право встановлювати та збирати місцеві податки і збори, як і наявність власного майна та бюджету, є однією з невід’ємних ознак національних органів місцевого самоврядування. Хоча рівень місцевих податків та зборів регулюється муніципальними органами у межах, встановлених законодавством, національні та зарубіжні органи місцевого самоврядування не йдуть шляхом їх підвищення. Є декілька причин: підвищення податків – не досить вдалий засіб набути політичної популярності; збільшити розмір існуючих податків та зборів на істотну суму навряд чи реально, а вносити пропозицію про запровадження нових видів податків часто не має сенсу – це потребує додаткових витрат, отже, може виявитись економічно не ефективним. Крім того, кількість видів місцевих податків не пов’язана з обсягом коштів, залучених за їх допомогою. У кожній з країн Ради Європи існують певні пільги для платників податків.

В Україні, наприклад, відповідну норму містить Конституція: «Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об’єкти державної власності» [5].

Сформульовано, що здійснення будь-якої діяльності завжди вимагає від суб’єкта цієї діяльності певних матеріальних та інтелектуальних ресурсів. Не є винятком і органи місцевого самоврядування – здійснення ними своїх функцій та реалізація делегованих державою повноважень потребує не тільки прийняття відповідних рішень і придання їм правової форми, але й наявності у органів муніципального управління певної фінансової самостійності. На сучасному етапі, коли в Україні гостро постало питання підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування, досвід зарубіжних країн, їх погляд на фінансовий аспект діяльності органів місцевого самоврядування та практичне втілення принципу фінансової незалежності муніципальних структур є досить цікавим.

Література

1. Про ратифікацію Європейської Хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15 лип. 1997 р. № 452/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
3. Мішина Н.В. Адміністративно-правові проблеми державного контролю. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2021. Т. 29. С. 160–165.
4. Мішина Н.В., Головка К.В. Тенденції систематизації муніципального права України. *Право України*. 2020. № 10. С. 97–109.
5. Qaracayev S. The Constitutional Development of the Republic of Azerbaijan. Dynamics of Contemporary Constitutionalism in Eurasia (Local Legacies and Global Trends). 2022. P. 197–220.

УДК 342.764:342.78(470+571)(477)(043.2)

Банний І.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Київський університет права НАН України, м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПРОРОСІЙСЬКОГО СПРЯМУВАННЯ НА СТАДІЇ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Забезпечення інтеграції до Європейського Союзу, відновлення територіальної цілісності Української держави та консолідації Українського народу довкола демократичних засад перетворення України на одну із найрозвинутіших держав Європи, потребує оновлення державно-правового механізму для здійснення передбачених законодавством заходів з обмеження прав і свобод людини, зокрема свободи об'єднання в політичні партії, конституційних гарантій їх утворення та діяльності, як засобу забезпечення всебічної охорони й захисту цього права.

Вкрай ускладнене веденням повномасштабних воєнних дій Російською Федерацією (далі – РФ) та запровадженням правового режиму воєнного стану в Україні вирішення цієї гострої проблеми привертає увагу до питання відповідальності політичних партій, діяльність яких спрямована на досягнення конституційно заборонених цілей, недотримання законодавчо встановлених вимог та обмежень, потребувало розробки і подальшого розширення та узагальнення підстав вимушеного тимчасового обмеження реалізації політичними партіями деяких своїх

функцій, як і потенційної можливості їх подальшої заборони чи ліквідації (саморозпуску) з урахуванням відповідних міжнародних стандартів.

Рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій» від 18 березня 2022 року, введеним в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 153/2022, призупинялася діяльність одинадцяти політичних партій через неприпустимість того чи іншого прояву в ній антиукраїнської політичної та організаційної діяльності, пропаганди війни, публічних заяв та закликів до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, реальних загроз порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, а також дій, спрямованих на незаконне захоплення державної влади, демонстрацію проявів колабораціонізму, насильства; програмних та статутних цілей, що містять антиукраїнську позицію, поширення відомостей про виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України. Цим рішенням Ради національної безпеки і оборони України призупинялася будь-яка діяльність в Україні таких загальноновизнаних проросійських політичних партій як «Опозиційна платформа – За життя», «Партія Шарія», «Наші», «Опозиційний блок», «Ліва опозиція», «Союз лівих сил», «Держава», «Прогресивна соціалістична партія України», «Соціалістична партія України», партія «Соціалісти», «Блок Володимира Сальдо», що мало на меті забезпечення національної безпеки та громадського порядку в період дії в Україні правового режиму воєнного стану [1].

Водночас Міністерству юстиції України доручалося невідкладно вжити в установленому порядку вичерпних заходів щодо заборони діяльності зазначених політичних партій [1]. По суті, засвідчувалася актуальність, як, врешті, і недосконалість законодавчого регулювання процедури призупинення діяльності окремих політичних партій. В цьому разі, як і у випадках порушення заборон та обмежень щодо політичних партій, встановлених Конституцією та законами України, в нагоді стає передбачена ст. 21 Закону України «Про політичні партії в Україні» заборона (примусовий розпуск) політичних партій, що відповідно до частини четвертої ст. 37 Конституції України реалізується виключно в судовому порядку шляхом звернення Міністерства юстиції України як органу, уповноваженого цим Законом України здійснювати контроль за додержанням політичними партіями Конституції та законів України, з відповідним позовом до адміністративного суду [2].

Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» передбачалося у разі невиконання вимог цього Закону України припинення діяльності, зокрема політичних партій у судовому порядку за позовом Міністерства юстиції України як

органу, уповноваженого здійснювати державний контроль за дотриманням політичними партіями вимог Конституції та законів України [3]. З огляду на одночасне доповнення Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» переліку підстав для заборони політичних партій, визначеного частиною першою ст. 5 Закону України «Про політичні партії в Україні», вчені доходять висновку, що стосовно політичних партій таке припинення діяльності (тим паче, що зміст поняття «припинення діяльності» в цьому Законі України не розкривається, як власне, і наслідки його застосування) повинно мати форму заборони партії [4].

Призупинення будь-якої діяльності визначених ним політичних партій в Україні, що сприймалося як винятково тимчасові дії РНБО України чи іншого уповноваженого органу публічної адміністрації, покликані «тимчасово обмежувати діяльність політичних партій чи актуалізувати питання їх заборони» та дістало назву «інститут призупинення діяльності політичних партій» чи «механізм призупинення на час дії воєнного стану та подальшої судової заборони діяльності окремих політичних сил» [5], [6, с. 23], отримало схвальні відгуки на сторінках наукових і науково-популярних видань. Громадянське суспільство та його інститути висловлювались на підтримку ситуативного заходу, який за відсутності правових механізмів для оперативної зупинки діяльності низки проросійських політичних партій постав, нехай і сумнівною з точки зору відповідності Конституції та тодішнім законам України практикою призупинення Указом Президента України від 19 березня 2022 р. № 153/2022 на період дії воєнного стану діяльності таких політичних партій [7, с. 121], але ж ніяк не випадковою, спонтанною. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора» від 3 березня 2022 року № 2109-IX, відповідно до якого політичні партії могли бути заборонені в судовому порядку за адміністративним позовом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань, у випадку порушення вимог щодо створення і діяльності політичних партій, встановлених національним законодавством, у тому числі у разі встановлення судом фактів вчинення ними дій, спрямованих, зокрема, на поширення відомостей, що містять виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України [8], Президент України міг би наділятися правом призупинення на період дії воєнного стану діяльності таких політичних партій. Звісно, що вжиття главою держави чи іншим уповноваженим органом публічної

адміністрації заходів з метою швидкого усунення реальних викликів і загроз проросійських політичних сил потребувало б їх узгодження із вкрай важливими підходами до введення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, необхідних для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачалися частиною першою ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [9].

На стадії повномасштабної військової агресії РФ проти України призупинення будь-якої діяльності окремих політичних партій в Україні набуває особливого «звучання» і значущості та потребує відповідного переосмислення у контексті розробки державно-правового механізму обмеження свободи об'єднання в політичні партії, конституційних гарантій їх утворення та діяльності з безумовним урахуванням практичної необхідності призупинення будь-якої діяльності політичних партій (з подальшою заборонаю), які з огляду на їхню антиукраїнську політичну та організаційну кваліфікувалися як проросійські.

Література

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій»: Указ Президента України від 19 бер. 2022 р. № 153/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 48. Ст. 2633.

2. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2365-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 17. Ст. 728.

3. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квіт. 2015 р. № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.

4. Заборона політичних партій: старе і нове в умовах воєнного стану. URL: <https://rol.ukma.edu.ua/zaborona-politychnykh-partij-stare-i-nove-v-umovakh-voiennoho-stanu-2/>.

5. Правовий аналіз рішення РНБО щодо призупинення діяльності окремих політичних партій. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/pravovii-analiz-rishennia-rnbo-shchodo-prizupinennia-diiialnosti-okremikh-politichnykh-partii-23941>.

6. Коцюруба О. Вплив держави на політичні партії: погляд крізь призму агресії Російської Федерації проти України. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 23-42.

7. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія / редкол.: В.А. Журавель (співголова), Н.С. Кузнєцова (співголова), О.М. Бандурка та ін.; Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2023. 902 с.

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на

пропагування дій держави-агресора: Закон України від 3 бер. 2022 р. № 2109-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#n13>.

9. Богашева Н., Бойко О., Венгер В. та ін. Політичні партії в Україні: Виклики війни та післявоєнні перспективи. Дослідження з оцінки ситуації. Страсбург: Рада Європи, 2023. 41 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1ef1f84e-790a-4c2e-b1ce-21dd03e64377/content>.

УДК 341.1:342.9(043.2)

Бехтер Л.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ФУНКЦІЇ ТА НАПРЯМКИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖНАРОДНИХ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПРОЕКТІВ

Взаємодія міжнародних благодійних організацій та органів державної влади як суб'єктів взаємодії на регіональному рівні щодо реалізації міжнародних проектів, то варто вказати, що така взаємодія може проявлятися в ряді функцій, таких як: підвищення обізнаності, гуманітарна місія, адвокація, встановлення фактів, безпекова складова, дослідження та аналіз, моніторинг, а також надання послуг.

Важливою функцією, яку зазвичай відіграє взаємодія міжнародних благодійних організацій та органів державної влади на регіональному рівні щодо реалізації міжнародних проектів в країнах, що перебувають у кризі, є гуманітарна місія (допомога). Прикладом наведеного доцільно навести міжнародну благодійну організацію CARE International, яка працює в Україні з 2022 року у відповідь на швидке зростання гуманітарних потреб через ескалацію конфлікту з Росією.

Діяльність міжнародних благодійних організацій на регіональному рівні також допомагає у процесі забезпечення державної безпеки, управління та нагляду, з одного боку (функція адвокації), а також щодо інформування та навчання населення про те, як працює управління безпекою, а також про проблеми та рішення в секторі безпеки, з іншого боку (функція підвищення обізнаності). Це, у свою чергу, посилює суспільні дебати про те, як повинен виглядати сектор безпеки та як вирішувати виклики та проблеми, надаючи особам, які приймають рішення, конструктивні варіанти рішень та створюючи попит на більшу участь громадськості у прийнятті рішень щодо використання наявних

ресурсів, встановлення стандартів надання послуг та впровадження реформ у секторі.

Міжнародні благодійні організації є цінним партнером для органів державної влади та сектору державної безпеки, зокрема, оскільки воно може надати конкретні навички та додаткові знання з питань безпеки та правосуддя, потреб та інтересів громади (функція надання послуг). Він також може запропонувати аналіз взаємодії між різними частинами сектору безпеки - ідеї, які нелегко отримати всередині державної системи (дослідження та аналіз).

У деяких випадках такі суб'єкти можуть взяти на себе деякі завдання державних установ або влада може делегувати їм завдання, зокрема, коли їх спроможність обмежена через триваючий збройний конфлікт. Це може включати програми заохочення участі громадськості в правоохоронних органах, служб реагування на надзвичайні ситуації, що надаються на волонтерській основі, таких як пожежні служби, пошуково-рятувальні команди або рятувальники, надання юридичних консультацій, а також медичні та соціальні послуги.

Крім того варто вказати на допомогу міжнародних благодійних організацій особливо у перші місяці після початку війни щодо надання як консультативної, так й допомоги по переміщенню та пошуку нових домівок для тих осіб, які потребували цього.

Отже, підводячи підсумок, доцільно виділити наступні функції взаємодії міжнародних благодійних організацій та органів державної влади як суб'єктів взаємодії на регіональному рівні щодо реалізації міжнародних проектів, як-то: підвищення обізнаності, гуманітарна місія (допомога), адвокація, встановлення фактів, безпекова складова, дослідження та аналіз, моніторинг, а також надання послуг.

Очевидно, що така взаємодія здатна сприяти: отриманню своєчасної допомоги особами та організаціями, які найбільше цього потребують, підвищенню забезпечення соціально-економічних та культурно-освітніх потреб громадян; підтриманню необхідного соціального клімату; зниження навантаження на державний та місцеві бюджети.

Основними напрямками такої взаємодії міжнародних благодійних організацій та органів державної влади на регіональному рівні щодо реалізації міжнародних проектів є:

– нормативно-правовий напрям взаємодії, який враховує нормативно-правові акти різної юридичної сили, що стосується співпраці міжнародних благодійних організацій та органів державної влади щодо реалізації міжнародних проектів на регіональному рівні;

– організаційний напрям взаємодії включає створення органів, спеціально призначених для сприяння цій взаємодії;

- економічний напрям, який включає потенціал для налагодження взаємодії;
- інформаційний напрям сприяє поінформованості учасників взаємодії;
- соціально-мотиваційний напрям – готовність учасників до розвитку та зміцненню такої взаємодії.

Література

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 03 верес. 2024 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 12.01.2025).
2. Про міжнародні договори України: Закон України від 15 берез. 2022 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 15.01.2025).
3. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лют. 2002 р. № 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.01.2025).
4. Про затвердження Порядку ведення Реєстру проектів (програм) міжнародної технічної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовт. 2024 р. № 1163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.01.2025).

УДК 342.9(043.2)

Белкін Л.М., кандидат технічних наук,
Консалтингова фірма «Аналітик», м. Краматорськ, Україна
Юринець Ю.Л., д.ю.н., професор,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна
Белкін М.Л., к.ю.н., адвокат,
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ, Україна

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДИСКРЕЦІЙНОЇ ВЛАДИ ЗА РЕКОМЕНДАЦІЯМИ КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ № R(80)2 ТА В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Авторами проведено дослідження втілення положень Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийнятими Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року на 316-й нараді, у судовій практиці України, перш за все, у Кодексі адміністративного судочинства України (КАСУ) та правових позиціях українського

Верховного Суду (Касаційного адміністративного суду) [1]. У даній доповіді наводиться узагальнення правових позицій у порівняльно-правовому аспекті.

Рекомендації R(80)2	Норма КАСУ (ч. 2 ст. 2)	Позиція Верховного Суду (реквізити Постанови)
<p>Принцип 4 Адміністративний орган влади, наділений дискреційним повноваженням, не може покладати на особу тягар, який є надмірним з точки зору переслідуваної мети</p>	<p>Пункт 8 адміністративні суди перевіряють, чи прийняті акти пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія)</p>	<p>Постанова від 26.07.2023 р. у справі № 200/3265/21-а пункт 50 ...обов'язковість дотримання принципу пропорційності зумовлює обов'язок суб'єкта владних повноважень, при визначенні розміру санкції, обґрунтовувати в своєму рішенні ступінь тяжкості вчиненого правопорушення та його небезпечність</p>
<p>Принцип 8 Пояснення та обґрунтування відхилення від припису має бути віднесене до підстав для прийняття/вчинення акту, які повідомляються адресату припису</p>	<p>Пункти 3 та 7 адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) акти: пропорційно, зокрема: 3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації.</p>	<p>Постанова від 23.08.2023 р. у справі № 420/1369/22 пункт 45 суд бере до уваги, що обґрунтування розміру штрафної санкції, а також неможливості застосування штрафної санкції у меншому розмірі, повинно наводитися у постанові суб'єкта владних повноважень</p>
<p>Принцип 9 суд чи інший незалежний орган має повноваження перевірити законність будь-якого адміністративного акту, прийнятого/вчиненого під час реалізації дискреційного повноваження</p>	<p>Пункт 1 У справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: 1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України;</p>	<p>Постанова від 01.02.2023 р. у справі № 640/17575/19 пункт 69 перевірка судами дотримання Нацкомфін-послуг, як суб'єктом владних повноважень, положень Закону при проведенні заходу державного контролю (нагляду) не є втручанням у повноваження суб'єкта владних повноважень та здійснено в межах обсягу судового контролю в адміністративній справі</p>

<p>Принцип 5 Адміністративний орган приймає своє рішення в межах розумного строку з урахуванням характеру справи, яка вирішується</p>	<p>Пункт 10 адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) акти 10) своєчасно, тобто протягом розумного строку</p>	
<p>Принцип 2 Адміністративний орган дотримується принципу об'єктивності й безсторонності, враховуючи лише ті фактори, які мають відношення до даної тої справи</p>	<p>Пункт 4 адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) акти 4) безсторонньо (неупереджено)</p>	
<p>Принцип 3 3) дотримується принципу рівності перед законом, не допускаючи несправедливої дискримінації</p>	<p>Пункт 7 адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) акти 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації</p>	

Таким чином, авторами вперше системно порівняні принципи обмеження дискреційної влади, сформульовані у Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2, з нормами КАСУ та правовими позиціями українського Верховного Суду. Наголошено, що дискреційні повноваження суб'єктів влади можуть бути джерелом свавілля та корупції, уникнення чого досягається за рахунок судового контролю. Рекомендаціями № R(80)2 передбачено принципи уникнення реалізації владними суб'єктами дискреційних повноважень у свавільний спосіб та судовий контроль за такою реалізацією. Верховний Суд послідовно стоїть на позиції, що адміністративні суди мають перевіряти обґрунтованість реалізації дискреційних повноважень суб'єктами влади. Таке право та обов'язок адміністративних судів прямо витікають із ч. 2 ст. 2 КАСУ та знаходяться у відповідності із Рекомендацією № R(80)2. Суб'єкти владних повноважень повинні обґрунтовувати при прийнятті конкретних рішень відхилення від усталеної адміністративної практики, а також обґрунтовувати прийняття надмірно жорстких санкцій за порушення, не співмірних із наслідками можливих порушень. При перевірці законності адміністративних актів суди не втручаються у дискреційні повноваження влади, а лише перевіряють законність та обґрунтованість прийнятого акту і не приймають відповідного акту самостійно, замість суб'єкта владних

повноважень. Разом із тим, якщо за наслідками розгляду справи і оцінки судом її обставин у суб'єкта владних повноважень залишається лише один законний спосіб дії чи якщо владний суб'єкт не має дискреції, суд може зобов'язати суб'єкта владних повноважень прийняти певне рішення, на що звертається також увага у публікації [2].

Література

1. Белкін М.Л., Юринець Ю.Л., Белкін Л.М. Принципи реалізації дискреційної влади за Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 та судовий контроль. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 5 (23). С. 435-448.

2. Сасевич О. Судовий контроль за виконанням дискреційних повноважень. *Протокол.UA*. Юридичний Інтернет-ресурс. 12.11.2019. URL: https://protocol.ua/ua/sudoviy_kontrol_za_vikonannyam_diskretyynih_povnovagen/.

УДК 342.56:347.97/.99(043.2)

Борденюк В.І., д.ю.н., професор,
Інститут правотворчості та науково-правових
експертиз НАН України,
м. Київ, Україна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах однією з актуальних проблем, яка потребує оптимального вирішення як на теоретичному, так і на законодавчому рівнях, є проблема функціонування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, правовий режим якого відповідно до вимог Конституції України [1] визначений у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII (далі – Закон № 389-VIII) [2] та в інших законодавчих актах.

Необхідність постановки цієї проблеми зумовлена, зокрема, тим, що Закон № 389-VIII передбачає утворення на територіях, на яких введено воєнний стан, тимчасових державних органів – військових адміністрацій населених пунктів, районів та областей.

Відповідно до ст. 4 вказаного вище Закону військові адміністрації населених пунктів «утворюються в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених цим Законом». При цьому військову адміністрацію населеного пункту (населених пунктів) очолює начальник,

який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації. Начальником військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) може бути призначений відповідний сільський, селищний, міський голова (ч. 3).

Районні та обласні військові адміністрації утворюються «у разі нескликання сесії відповідно районної, обласної ради у встановлені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» строки або припинення їх повноважень згідно із законом, або для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку». При цьому у разі прийняття рішення про утворення районних, обласних військових адміністрацій їх статусу набувають відповідно районні, обласні державні адміністрації, а голови районних, обласних державних адміністрацій набувають статусу начальників відповідних військових адміністрацій (ч. 4).

На виконання вказаних положень Закону № 389-VIII Президентом України були видані відповідні укази, згідно з якими на базі відповідних місцевих державних адміністрацій були створені обласні, районні військові адміністрації [3], а також військові адміністрації населених пунктів. При цьому відповідні військові адміністрації створюються не тільки в адміністративно-територіальних одиницях, у яких органи місцевого самоврядування та їх посадові особи не здійснюють покладених на них Конституцією і законами України повноважень, а й у тих адміністративно-територіальних одиницях, у яких продовжують функціонувати органи місцевого самоврядування та здійснювати покладені на них Конституцією і законами повноваження. Так, за даними Асоціації міст України, станом на 1 квітня 2024 року військові адміністрації створені в 185 територіальних громадах, а 257 територіальних громад перебувають без сільського, селищного, міського голови [4]. Аналогічна ситуація має місце і в переважній більшості районів і областей, де одночасно функціонують відповідні військові адміністрації та районні й обласні ради, як органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад.

В результаті практичної реалізації положень Закону № 389-VIII склалася ситуація, за якої на відповідній території одночасно функціонують органи місцевого самоврядування та відповідні військові адміністрації, на які покладається не тільки здійснення заходів, спрямованих на забезпечення правового режиму воєнного стану, а й вирішення питань, віднесених Конституцією і законами України до відання місцевого самоврядування.

Це відображається в тому, що Закон № 389-VIII містить чимало положень, які спрямовані на звуження обсягу та змісту конституційного права територіальних громад на місцеве самоврядування. Зокрема, такий характер властивий положенням ст. 15 цього Закону, згідно з якими на військові адміністрації покладається здійснення повноважень, якими Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР (далі – Закон № 280/97-ВР) [5] наділені органи місцевого самоврядування. Зокрема, йдеться насамперед про питання, які мають вирішуватися виключно на пленарних засіданнях сільських, селищних, міських рад (ст. 26) та районних і обласних рад (ст. 43). Зазначене стосується також визначених Законом № 280/97-ВР повноважень виконавчих органів сільських селищних міських рад (ст. ст. 27-41), які не можуть здійснюватися військовими адміністраціями населених пунктів. Можливість здійснення повноважень органів місцевого самоврядування військовими адміністраціями заперечується змістом ст. 143 Конституції України, яка визначає орієнтований перелік повноважень відповідних органів місцевого самоврядування, які не можуть бути взагалі передані будь-яким державним органам.

За умови нормального функціонування на рівні відповідних адміністративно-територіальних органів місцевого самоврядування військові адміністрації об'єктивно не можуть і не повинні, на нашу думку, здійснювати повноваження органів місцевого самоврядування, що дублюються в ст. 15 Закону № 389-VIII. Це зумовлено тим, що місцеве самоврядування за своєю природою є формою демократичної децентралізації державної (публічної) влади, суть якої полягає у розподілі повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування по здійсненню одних і тих самих завдань і функцій держави на місцях, що виключає потребу у створенні відповідних військових адміністрацій. Про таку природу явища місцевого самоврядування свідчить, зокрема, зміст ст. 36 Закону № 280/97-ВР, яка визначає повноваження виконавчих органів відповідних рад у галузі оборонної роботи.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII: станом на 8 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022 № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>.

4. Концепція відновлення місцевого самоврядування в Україні: Рішення Правління Асоц. міст України від 01.04.2024 № 7. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/konceptiya_vidnovlennya_ms_final.pdf.

5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.

6. Борденюк В.І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії: монографія. Київ: Парламентське вид-во, 2007. 576 с.

УДК 342.951:351:352.074](477)(043.2)

Борисенко А.О., доктор філософії в галузі права,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Визначення адміністративно-правового регулювання як різновиду галузевого нормативного регулювання має розглядатися через застосування певного обсягу владно-управлінських дій та засобів впливу на суспільство та відносин.

Адміністративно-правовий вплив на сферу забезпечення життєдіяльності населених пунктів реалізується через ухвалення актів індивідуальної та нормативної дії, забезпечення ефективності механізмів застосування заходів адміністративної та дисциплінарної юридичної відповідальності, впровадження спеціальних адміністративно-правових режимів [1].

Адміністративно-правове регулювання відображається через визначення певного кола прав та обов'язків, які закріплюються за учасниками правовідносин у відповідній сфері суспільних правовідносин. При цьому визначення обсягу та змісту адміністративної правосуб'єктності учасників суспільних відносин має корелюватися із засадами моральності, співмірності публічних та приватних інтересів [2].

Таким чином, адміністративно-правове забезпечення життєдіяльності населених пунктів передусім переслідує ціль із встановлення регламентів діяльності органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади та членів територіальної громади у їх взаємодії із адміністративними суб'єктами.

Життєдіяльність населених пунктів має визначатися через досягнення відповідного рівня їх сприятливості для проживання людей, за рядом критеріїв, що визначаються значним обсягом нормативно-правових актів.

В цьому сенсі варто виокремити: статті 17, 18 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» [3], де закріплено права і обов'язки громадян у сфері благоустрою населених пунктів та права і обов'язки підприємств, установ та організацій у сфері благоустрою населених пунктів; ст. 2 «Про регулювання містобудівної діяльності» [4], де встановлено, що планування і забудова територій як виду діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб, та ряд інших законодавчих актів.

Впровадження адміністративно-правового регулювання, за думкою С.М. Алфьорова та С.В. Ващенко є логічним продовженням конституційних норм, є необхідним задля належного забезпечення прав і свобод людини як у публічній сфері, так і у сфері особистого життя людини [5, с. 3].

Питання забезпечення життєдіяльності населених пунктів безпосередньо пов'язується із встановленням у ст. 3 Конституції України вимоги, що основною соціальною цінністю є людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [6]. Так само у Законі України «Про благоустрій населених пунктів» визначається забезпечення життєдіяльності населених пунктів, виконання суб'єктами господарювання вимог та стандартів їх благоустрою є тим необхідним базисом реалізації прав та інтересів особи на захист довкілля, що її оточує, забезпечення його безпечності та сприятливості. Суб'єктами, уповноваженими на забезпечення життєдіяльності населених пунктів є передусім сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, що зобов'язані в межах власної компетенції здійснювати самоврядний контроль у сфері благоустрою населених пунктів.

Так само до компетенції органів державної влади та місцевого самоврядування відносяться вимоги щодо забезпечення ефективності використання землі, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів, які знаходяться в межах території України, що <...> є об'єктами права власності Українського народу (ст. 13 Конституції України).

Забезпечення, встановленого статтею 50 Конституції України право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля корелюється із у ст. 2 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», де зазначається, що забезпечення комплексних підходів у процесах з утримання територій населених пунктів у належному стані, їх санітарного очищення, збереження об'єктів загального користування, природних ландшафтів, та інших природних комплексів, є компетенцією місцевих органів влади, і відтак впливає на життєдіяльність населених пунктів [8].

Життєдіяльність населених пунктів має визначатися через їх здатність до сталого та збалансованого розвитку, на засадах екологічності, пріоритетності забезпечення повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь, санітарно-гігієнічних вимог із охорони здоров'я людини, здійснення заходів для нейтралізації, утилізації, знищення або переробки всіх шкідливих речовин [9].

Життєдіяльність населених пунктів пов'язується із забезпеченням збереження історичних пам'яток, що встановлюється як нормами Конституції України, так і нормами спеціальних законодавчих актів.

Таким чином, адміністративно-правове регулювання забезпечення життєдіяльності населених пунктів є важливим механізмом державного управління, спрямованим на створення належних умов для проживання, роботи, відпочинку та безпеки громадян у межах населених пунктів. Його сутність полягає у встановленні, забезпеченні та контролі виконання норм і правил, що регулюють діяльність органів влади, підприємств, установ та організацій, а також поведінку громадян з метою підтримки порядку та розвитку соціально-економічної інфраструктури.

До основних аспектів сутності адміністративно-правового регулювання необхідно віднести: його нормативно-правову основу (що складають Конституція України; Кодекс України про адміністративні правопорушення; закони України («Про місцеве самоврядування в Україні», «Про благоустрій населених пунктів», «Про житлово-комунальні послуги» тощо); суб'єкти регулювання (де важливу роль відіграють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, які взаємодіють з органами влади або реалізують свої права та обов'язки у межах населених пунктів; завдання адміністративно-правового регулювання (до яких відноситься: забезпечення належного рівня благоустрою (чистота вулиць, облаштування парків, забезпечення комунальними послугами); організація безпеки громадян (пожежна безпека, транспортна інфраструктура, охорона громадського порядку); контроль за дотриманням екологічних стандартів та охорона навколишнього середовища; планування та розвиток міської та сільської інфраструктури; забезпечення доступу до соціальних послуг (медицина, освіта, культура тощо)); методи адміністративно-правового регулювання (як заохочення, так і заходів відповідальності та примусу).

З огляду на реформу децентралізації в Україні, значна частина повноважень у сфері забезпечення життєдіяльності населених пунктів передана органам місцевого самоврядування. Це дає громадам більше можливостей для самостійного вирішення питань місцевого значення, проте потребує належного адміністративного контролю з боку держави.

Отже, адміністративно-правове регулювання забезпечення життєдіяльності населених пунктів є комплексним механізмом, що сприяє збереженню порядку, розвитку інфраструктури та забезпеченню комфортного проживання громадян. Ефективність цього регулювання залежить від якісного правового підґрунтя, належного фінансування, ефективної діяльності органів влади та участі громади в управлінні.

Література

1. Тронько О. Адміністративно-правове регулювання в галузі економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 124–127. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/29.pdf>.
2. Шинкарук Н.В. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері електроенергетики. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 51–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/арвчзу_2013_33_9.
3. Про благоустрій населених пунктів: Закон України від 6 вер. 2005 р. № 2807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text>.
4. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лют. 2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>.
5. Про управління відходами: Закон України від 20 черв. 2022 р. № 2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>.
6. Алфьоров С.М., Ващенко С.В., Долгополова М.М., Купін А.П. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Alforov_Serhii/Administratyvne_pravo_Zahalna_chastyna.pdf.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Про благоустрій населених пунктів: Закон України від 6 вер. 2005 р. № 2807-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2807-15/page2>.
9. Про основи містобудування: Закон України від 16 лист. 1992 р., № 2780-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2780-12>.

Бут О.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА РОЛЬ ПОЗАСУДОВОГО ОСКАРЖЕННЯ ДІЙ ТА БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРАТОРА ПРАВ

Позасудове оскарження чи адміністративне оскарження у сучасних правових системах, забезпечуючи швидкість, гнучкість і адаптивність права в умовах постійно змінюваного суспільного контексту та надає можливість оперативно вирішувати питання щодо захисту речових прав на нерухоме майно. Цей процес особливо важливий не тільки при подоланні законодавчих прогалин, які виникають через недостатність або недосконалість нормативно-правових актів, а також через завантаженість судових органів та відсутність належного кадрового забезпечення судів України фаховими суддями, які здатні в межах процесуальних строків розглядати справи. У таких ситуаціях суди, через свої судові рішення, створюють нові прецеденти або уточнюють існуючі, забезпечуючи тим самим ефективне правозастосування, проте позасудове вирішення спорів у сфері державної реєстрації прав надає можливість отримати відповідну кваліфікацію дій або бездіяльності державних реєстраторів прав через призму розгляду скарг Міністерством юстиції України та його територіальними органами. Варто зазначити, що стала практика Міністерства юстиції України щодо розгляду скарг у сфері державної реєстрації прав є досить новою для національного права категорією, яка наразі лише формується в українському адміністративному позасудовому регулюванні як на законодавчому, так і на правозастосовному рівнях. Оскільки Україна знаходиться в процесі поступового переходу від континентального до загального права, відповідно і теорія та практика адміністративного процесуального права на сьогодні переживає важливий трансформаційний процес. Позиції багатьох національних науковців, зокрема д.ю.н. В.В. Нікітіна це досить природний і об'єктивний рух від застарілого державного регулятора нормотворчого процесу та правозастосовної практики до застосування усіх принципів верховенства права в напрямку демократичного суспільства, в якому панує принцип верховенства права, що спрямований, зокрема на позасудову, судову і суспільну справедливість, захист права власності та його непорушність, а права і свободи людини є найвищою суспільною цінністю. На мою думку, слід наголосити на тому, що позасудове оскарження дій та бездіяльності

державних реєстраторів прав з позиції провідних науковців, так і практикуючих юристів безпосередньо сприяє утвердженню принципів діяльності правової держави, адже є одним із найефективніших механізмів захисту речових прав на нерухоме майно, в тому числі на об'єкти нерухомого майна, що будуть споруджені в майбутньому.

Слід виокремити, що, на мою думку, позасудове оскарження дій та бездіяльності державних реєстраторів прав саме по собі є явищем складним, нестандартним та багатогранним та з огляду на свою природу не може бути запрограмованим або ж передбаченим, бо виникає виключно під час суперечностей щодо відомостей Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Позасудове оскарження державних реєстраторів прав до Міністерства юстиції України носить локальний характер і головним чином проявляється в засіданні колегіального органу, утвореному наказом Міністерства юстиції України, та діє відповідно до затвердженого регламенту, під час розгляду скарги через неможливість юридичної кваліфікації спірних відносин базуючись на спеціальному актуальному законодавстві у сфері державної реєстрації прав, оскільки таке законодавче підґрунтя або ж його окрема норма за своїм змістом є специфічною та не завжди постійно застосовуються у звичайному житті. За таких обставин Колегія з розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації в правотворчому процесі вимушена долати таку наявну правову невизначеність, при цьому створюючи для цього індивідуальну правову формулу, яка здатна вирішити питання та надати пропозиції для подальших дій.

Ще однією проблемою адміністративно-правових засад для позасудового оскарження дій та бездіяльності державних реєстраторів про яку не можна не згадати є застосування застарілих норм матеріального права у сучасних суспільних відносинах, які з певних тих чи інших обставин набули спірного характеру. Тобто наявність у громадян правовстановлювальних та/або правопідтверджувальних документів, що були видані ще за радянських часів варто підлаштовувати з сучасним програмним забезпеченням Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та можливістю встановити відсутність суперечностей між заявленими та вже зареєстрованими речовими правами на відповідні об'єкти нерухомого майна.

Слід наголосити і на тому, що на сьогодні поняття адміністративного оскарження чи позасудового оскарження дій та бездіяльності державних реєстраторів прав, її межі та особливості нормативно не зафіксовані. В наукових працях окремих вчених це викликає значні труднощі як на рівні теоретичних досліджень, так і на рівні правозастосовної практики.

Позасудове оскарження дій та бездіяльності державних реєстраторів прав є важливим механізмом для захисту права власності від незаконних дій, забезпечуючи динамічну адаптацію правової системи до змін у суспільному розвитку. Наявні наукові дослідження демонструють, що під час адміністративного оскарження дій та бездіяльності державних реєстраторів прав, використовуються прецеденти, інтерпретації та аналогії, що ефективно сприяють вирішенню досить складних скарг у сфері державної реєстрації прав, і тим самим забезпечує справедливість та послідовність у правозастосовчій практиці. Відтак, під час розгляду скарги у сфері державної реєстрації прав виконується не лише функцію правозастосування, а й активну правотворчу роль, особливо у випадках, коли законодавство не надає чітких відповідей на певні питання.

Література

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 лип. 2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>.

УДК 346.95(043.2)

Вельков А.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЯК ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДІ

До спеціальних принципів діяльності адвокатів як представників в адміністративних спорах, необхідно віднести передбачення вимоги забезпечення найбільш оптимальних засобів захисту інтересів клієнтів, що при цьому не повинно призводити до порушення закону [1, с. 123], відносяться: встановлення заборони втручання в адвокатську діяльність; неможливість притягнення адвоката до відповідальності при здійсненні ним професійної діяльності за висловлювання думки (окрім випадків, встановлених судом); дотримання адвокатської таємниці; вільний вибір форм та стратегії здійснення своєї діяльності. Задля недопущення застосування адміністративного ресурсу на діяльність адвоката в адміністративному процесі встановлюється заборона для адвокатів обіймати посади публічної служби [2].

Належність здійснення функцій представництва інтересів особи в адміністративному процесі має забезпечуватися впровадженням системи

гарантій дотримання принципу незалежності. Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначається, що адвокати в своїй діяльності є незалежними від органів державної влади чи місцевого самоврядування, а також від їх службових та посадових осіб (стаття 5).

У Законі України «Про прокуратуру» встановлюється спеціальний порядок застосування заходів дисциплінарної відповідальності службових осіб, що також є гарантією дотримання вимог процесуальної незалежності прокурорів як представників особи та держави в адміністративному процесі.

До проявів принципу незалежності у здійсненні представництва інтересі особи та держави в адміністративному суді необхідно віднести і забезпечення для таких осіб свободи обрання стратегії захисту в публічно-управлінських правовідносинах.

До проявів забезпечення принципу незалежності представника в адміністративному процесі має відноситися обґрунтоване втручання у визначення розміру адвокатського гонорару. Відповідно до ст. 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під гонораром розуміється форма винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту. Чинним законодавством України встановлюється, що порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо мають визначатися в договорі про надання правничої допомоги. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час. Розмір гонорару визначається за погодженням адвоката з клієнтом. Адвокат має право у розумних межах визначати розмір гонорару, виходячи із власних міркувань. Погоджений адвокатом з клієнтом та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, розмір гонорару може бути змінений лише за взаємною домовленістю. В разі виникнення особливих по складності доручень клієнта або у випадку збільшення затрат часу і обсягу роботи адвоката на фактичне виконання доручення (підготовку до виконання), розмір гонорару може бути збільшено за взаємною домовленістю [3].

Отже, принцип незалежності представників реалізується шляхом заборони втручання в адвокатську діяльність; неможливістю притягнення адвоката до відповідальності при здійсненні ним професійної діяльності за висловлювання думки (окрім випадків, встановлених судом); дотримання адвокатської таємниці; вільного вибору форм та стратегії здійснення своєї

діяльності. Також особливістю діяльності представництва є заборона обіймати державні посади.

Література

1. Голосніченко І.П., Стахурський М.Ф. Адміністративний процес: навчальний посібник. Київ: ГАН, 2003. 256 с.

2. Лисенко Ю.О. Принципи представництва в адміністративному судочинстві України. *Наше право*. 2018. № 1. С. 54-59.

3. Рішення № 66 Національної Асоціації адвокатів України «Про орієнтовний розмір адвокатського гонорару за представлення інтересів державного органу та органу місцевого самоврядування у судах». URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2019-06-26-r-shennya-rau-66_5d3ad060ef01b.pdf.

УДК 342.9:37.014.53(477)(043.2)

Гаврилюк М.М., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ» В ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД (КОНТРОЛЬ) У СФЕРІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Із набранням чинності Законом України «Про адміністративну процедуру», а згодом і прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру»», яким внесено зміни до 196 законодавчих актів, з метою їх приведення у відповідність до нових законодавчих положень, постає необхідність суттєвої перебудови підходів і до державного нагляду (контролю) у сфері освіти.

Уніфікація процедур та їх правова визначеність, у відповідності до Закону України «Про адміністративну процедуру» покликані забезпечити прозорість та ефективність здійснення контролю за якістю освіти, що у свою чергу сприятиме захисту та дотриманню прав учасників освітнього процесу.

Так, відповідно до Закону України «Про освіту» державний нагляд (контроль) у сфері освіти здійснюється центральним органом виконавчої влади із забезпечення якості освіти та його територіальними органами. Серед адміністративних процедур у сфері загальної середньої освіти,

Закон України «Про повну загальну середню освіту» виділяє кілька основних форм заходів державного нагляду (контролю), зокрема:

1) інституційний аудит, який передбачає не тільки здійснення контрольних-наглядових функцій за дотриманням освітнього законодавства, але й надання рекомендацій щодо вдосконалення діяльності закладу освіти;

2) позапланова перевірка, яка є засобом швидкого реагування на порушення освітнього законодавства, що спричинило чи може спричинити шкоду правам, законним інтересам учасників освітнього процесу.

Серед нормативно-правових актів, що потребують перегляду на відповідність до Закону «Про адміністративну процедуру» у сфері повної загальної середньої освіти, на нашу думку, є порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 09.01.2019 № 17 та порядок проведення позапланових перевірок закладів загальної середньої освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 30.04.2021 № 493.

Одним із ключових аспектів перегляду підзаконних нормативно-правових актів є імплементація універсальних принципів адміністративної процедури, визначених статтею 4 згаданого вище закону, які мають бути обов'язково дотримані в діяльності суб'єктів державного нагляду (контролю). Ці принципи повинні стати невід'ємною складовою не лише адміністративних процедур, а й будь-якої іншої діяльності органів державної влади, що підлягає регулюванню, адже їх застосування спрямоване на забезпечення правової визначеності, прозорості та ефективності.

На основі проведеного аналізу нормативно-правових актів, що регулюють нагляд (контроль) за якістю загальної середньої освіти, необхідно запропонувати низку змін. Їхнє впровадження сприятиме дотриманню принципів адміністративної процедури та вдосконаленню механізмів здійснення контролю.

По-перше, в порядку проведення позапланової перевірки та інституційного аудиту необхідно імплементувати те, що зазначені заходи державного нагляду (контролю) є адміністративними процедурами. Важливим є також уточнення іншої термінології, зокрема, розмежування понять «адміністративний акт», «адміністративна справа» та «адміністративне провадження» у контексті проведення інституційних аудитів і позапланових перевірок.

По-друге, слід регламентувати строки адміністративного провадження, уточнивши, наприклад, що з огляду на особливості проведення інституційного аудиту, він повинен проводитися в межах

навчального року, врегулювати строки розгляду ініціатив засновника, керівника, педагогічної ради, загальних зборів (конференції) колективу або піклувальної ради закладу освіти у разі обґрунтованої необхідності проведення інституційного аудиту поза межами навчального року. Це дозволить усунути дискреційні повноваження, пов'язані зі строками, та привести їх у відповідність до вимог Закону України «Про адміністративну процедуру».

По-третє, необхідно забезпечити реалізацію права на оскарження шляхом розробки чітких процедур перегляду адміністративних актів, виданих за результатами інституційних аудитів та позапланових перевірок. Важливо передбачити порядок подання скарг на адміністративні акти (розпорядження), встановити строки їх розгляду і визначити наслідки перегляду зазначених вище рішень. Міркуючи про оскарження адміністративних актів, слід погодитись із В.М. Підлужним, який зазначає, що законодавство гарантує заінтересованим особам право на оскарження не лише адміністративних актів, але й процедурних рішень, дій чи бездіяльності адміністративного органу [4].

З огляду на зазначене, необхідно запровадити чітко визначений порядок функціонування комісій з розгляду скарг або розробити процедуру оскарження, яка передбачатиме можливість звернення до вищестоящого органу чи суду. Такі заходи сприятимуть забезпеченню правової визначеності та ефективному захисту прав учасників адміністративних процедур.

По-четверте, необхідно переглянути вимоги до адміністративних актів (розпоряджень), виданих за результатами позапланових перевірок та інституційних аудитів, врахувавши при цьому, що «негативний» адміністративний акт повинен мати мотивувальну частину, встановлювати строки і порядок його оскарження (у тому числі найменування та місцезнаходження адміністративного органу, який є суб'єктом розгляду скарги, та вид суду, до якого особа може подати позов).

Таким чином, приведення нормативно-правових актів у відповідність до цього Закону дозволить оптимізувати процедури нагляду (контролю) у сфері загальної середньої освіти, забезпечити чітке регулювання строків і механізмів оскарження, усунути дискреційні повноваження та створити ефективні інструменти дотримання прав учасників освітнього процесу та закладів освіти. Своєчасні дії щодо приведення підзаконних нормативно-правових актів відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру», посилять довіру до адміністративних процедур, зроблять їх більш передбачуваними прозорими та ефективними.

Література

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 26.12.2024).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру»: Закон України від 10.10.2024 р. № 4017-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 26.12.2024).

3. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 26.12.2024).

4. Підлужний В.М. Особливості оскарження актів адміністративних органів у контексті Закону України «Про адміністративну процедуру». *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24 трав. 2024 р.).* Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2024. С. 244-246.

УДК 342.9(043.2)

Головко К.В., д.ю.н., професор,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПОВІСТКА ПРО ВИКЛИК ДО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК АДМІНІСТРАТИВНИЙ АКТ

Належна регламентація діяльності органів військового управління щодо призову на військову службу під час мобілізації є запорукою не лише дотримання основоположних прав та свобод військовозобов'язаних й підтримки правопорядку, а й є сприятливо позначається на рівні умотивованості військовозобов'язаних та якості їх підготовки до вступу на військову службу. Зрозумілість та передбачуваність положень законодавства про порядок виконання громадянами України військового обов'язку, а також захищеність військовозобов'язаних у разі їх недотримання цих положень органами військового управління підвищує не лише ступінь цивілізованості й справедливості процесу комплектування сил оборони, а й ефективність цього процесу, адже це утверджує позитивний імідж держави в очах цивільного населення та його готовність стати на захист суверенітету і територіальної цілісності України. Натомість, застаріле та фрагментарне правове регулювання ключових аспектів процедури призову на військову службу під час мобілізації, поєднане із непослідовним застосуванням відповідних

законодавчих положень та відсутністю ефективних способів захисту порушених прав військовозобов'язаних призводить до зворотних результатів. Зокрема, значна частина проблематики призову на військову службу під час мобілізації пов'язана із оповіщенням військовозобов'язаних.

Так, за змістом положень ч. 1 ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» громадяни зобов'язані з'являтися за викликом до територіального центру комплектування та соціальної підтримки у строк та місце, зазначені в повістці, для взяття на військовий облік військовозобов'язаних чи резервістів, визначення їх призначення на особливий період, направлення для проходження медичного огляду. У разі невиконання цього обов'язку відповідний громадянин:

- притягається до відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (ст. 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення);

- може бути затриманий органами та підрозділами поліції для його доставлення до територіального центру комплектування та соціальної підтримки (ч. 1 ст. 27 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»);

- може бути за рішенням суду тимчасово обмежений у праві керування транспортним засобом під час мобілізації (ч. 4 ст. 27 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію») [1].

Таким чином, отримання військовозобов'язаними (резервістами) повістки про виклик до територіального центру комплектування та соціальної підтримки є підставою для виникнення у них обов'язку з'явитись у строк та місце, зазначені в повістці. Невиконання цього обов'язку тягне за собою застосування до відповідного військовозобов'язаного заходів правового впливу, які є неправомірними (безпідставними) до отримання військовозобов'язаним повістки.

Разом з тим, у справі № 380/2838/24 Верховний Суд дійшов висновку про те, що обставини незгоди особи з діями щодо вручення повістки, а також незгода з відповідними наслідками, пов'язаними з відмовою від отримання повістки й неявкою до територіального центру комплектування та соціальної підтримки, не можуть бути предметом розгляду та оцінки в порядку адміністративного судочинства. Самі ж дії територіального центру комплектування та соціальної підтримки щодо виготовлення і вручення повістки, яка складена цим органом на виконання законодавства з питань військового обов'язку, не свідчать про факт порушення суб'єктом владних повноважень прав, свобод або інтересів позивача. У зв'язку з цим, як визначив Верховний Суд, з огляду на предмет позову, він

не віднесений до юрисдикції жодного суду, оскільки не може розглядатися за правилами будь-якого судочинства [2].

Натомість, з урахуванням її природи та правових наслідків повістка про виклик до територіального центру комплектування та соціальної підтримки повною мірою відповідає визначенню адміністративного акту, яким за п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про адміністративну процедуру» є рішення або юридично значуща дія індивідуального характеру, прийняте (вчинена) адміністративним органом для вирішення конкретної справи та спрямоване (спрямована) на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків окремої особи (осіб) [3].

Видається очевидним те, що аргументація Верховного Суду не є переконливою у світлі очевидного впливу на юридичні обов'язки військовозобов'язаного факту отримання ним повістки про виклик до територіального центру комплектування та соціальної підтримки. Зважаючи на це, представники територіального центру комплектування та соціальної підтримки мають дотримуватись установлених законом підстав та способів оповіщення військовозобов'язаних під загрозою визнання його результатів за підсумками їх оскарження такими, що не породжують жодних правових наслідків.

Література

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 12 жовт. 1993 р. № 3543-ХІІ: станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

2. Постанова Верховного Суду від 23 жовт. 2024 р. у справі № 380/2838/24 про визнання протиправними дій щодо виготовлення та вручення повістки. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122522303>.

3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-ІХ: станом на 15 лист. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.

УДК 341.824:338.47(043.2)

Дубиківська І.О., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ АКТИВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ ГРОМАДЯН У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із наслідків повномасштабного вторгнення російської федерації та початку бойових дій у лютому 2022 року на всій території

України виникла вимушена міграція населення – внутрішнє переміщення осіб, як всередині України, так і за межі країни. Важливим є дослідження наслідків та впливу внутрішньої та зовнішньої міграції українців на економічну та соціальну сферу та майбутні шляхи післявоєнної відбудови України. Актуальним є дослідження можливостей для створення суб'єктами публічної адміністрації сприятливих умов для міграції громадян України, зокрема у сфері надання публічних послуг, які вимушено покинули свої будинки через вторгнення РФ і захоплення території України.

Одним із важливих питань, які довелось вирішувати суб'єктам публічної адміністрації є державна реєстрація актів цивільного стану громадян та приведення правових регуляторів, у вигляді нормативно-правових актів, до більш практичного застосування та вирішення надскладних завдань через втрату, пошкодження чи псування документів, що підтверджують певні факти цивільного стану громадян, не тільки для внутрішньо переміщених осіб, а й для всіх громадян України, в тому числі які виїхали за кордон.

Правові та організаційні засади державної реєстрації актів цивільного стану визначені Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану».

Державна реєстрація актів цивільного стану проводиться з метою забезпечення реалізації прав фізичної особи та офіційного визнання і підтвердження державою фактів народження фізичної особи та її походження, шлюбу, розірвання шлюбу, зміни імені, смерті.

Правила проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та припинення їхньої дії затверджуються Міністерством юстиції України [1].

У свою чергу з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, Урядом на виконання Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану» було прийнято постанову від 7 березня 2022 року № 7 «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану».

Згадана постанова Кабінету Міністрів України втратила чинність на підставі постанови Уряду від 25 жовтня 2024 року № 1226 «Про визнання такими, що втратили чинність, постанов Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 213 і від 2 вересня 2022 р. № 989».

З метою упорядкування відповідних правовідносин, пов'язаних із наданням послуг у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, Міністерством юстиції України, як центральним органом виконавчої влади, що формує та реалізує державну політику у визначеній сфері, уніфіковано питання державної реєстрації актів цивільного стану громадян, зокрема у період воєнного стану, у Правилах державної

реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 18.10.2000 за № 719/4940 (далі – Правила).

У разі введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» державна реєстрація актів цивільного стану проводиться будь-яким органом державної реєстрації актів цивільного стану за зверненням заявника.

За тимчасової відсутності доступу до Державного реєстру актів цивільного стану громадян заява про державну реєстрацію акту цивільного стану подається, а актовий запис цивільного стану складається в паперовій формі без використання програмних засобів ведення цього реєстру з подальшим обов'язковим внесенням відомостей цього актованого запису до Державного реєстру актів цивільного стану громадян протягом п'яти робочих днів з дня відновлення такого доступу.

Внесення до Державного реєстру актів цивільного стану громадян відомостей актового запису цивільного стану провадиться у порядку, передбаченому пунктом 4.5 розділу IV Інструкції з ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 24 липня 2008 року № 1269/5, зареєстрованої у Міністерстві юстиції України 25 липня 2008 року за № 691/15382, за винятком внесення до Реєстру позначки «Архівний». У графі «Для відміток» паперового носія такого актового запису додатково зазначаються причини, які призвели до державної реєстрації акту цивільного стану без використання Реєстру, та унікальний номер запису в Єдиному державному демографічному реєстрі (за наявності), реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності) з подальшим обов'язковим внесенням його до відповідних даних Реєстру [2].

Внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання здійснюється відповідно до нормативно-правових актів у визначеній сфері, з урахуванням особливостей, передбачених Правилами.

З урахуванням наведеного, задля зручності отримання послуг у сфері державної реєстрації актів цивільного стану громадян, зокрема внутрішньо переміщеними особами Міністерством юстиції України запроваджено принцип екстериторіальності, що значною мірою сприяє у вирішенні особистих питань громадян у складний повоєнний час.

Література

1. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01 лип. 2010 р. № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>.

2. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5, зареєстровані у Міністерстві юстиції України 18.10.2000 за № 719/4940. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>.

УДК 342.9(043.2)

Іщенко М.В., здобувачка ступеня доктора філософії,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила значні виклики у сфері захисту жертв збройного конфлікту, які потребували термінових і системних законодавчих рішень.

Одним із основних напрямків розвитку національного законодавства стала підтримка внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), кількість яких значно зросла через збройний конфлікт. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на серпень 2023 року зареєстровано понад 5 мільйонів ВПО [1].

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» став базовим документом, який гарантує право ВПО на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов’язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту [2]. Створена в Україні Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб спрощує облік внутрішньо переміщених осіб, отримання соціальної допомоги ВПО, планування державної політики у сфері захисту ВПО, моніторинг дотримання прав ВПО.

Окрім того, Законом України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» передбачено створення Реєстру пошкодженого та знищеного майна та визначено механізм виплати компенсацій постраждалим [3].

Електронна публічна послуга «єВідновлення», стала ключовим інструментом державної політики України, що забезпечує соціальний захист постраждалих громадян через компенсацію чи допомогу у відновленні пошкодженого житла, сприяє прозорості процесів через

цифрові рішення, стимулює економіку завдяки розвитку будівельного сектору, зміцнює довіру до держави завдяки справедливому розподілу ресурсів і підтримує відновлення житлової інфраструктури, що є критично важливим для соціальної стабільності та сталого розвитку країни під час збройного конфлікту.

Разом з тим, масштаби руйнувань, завданих населеним пунктам України, є безпрецедентними з часів Другої світової війни. Агресія Російської Федерації спричинила фізичні, економічні, соціальні, екологічні та культурні втрати, відновлення яких потребуватиме багатьох років, значних фінансових ресурсів та міжнародної підтримки.

У сфері гуманітарної допомоги прийнято низку нормативних актів, що сприяли спрощенню процедур ввезення гуманітарних вантажів, зокрема постанова Кабінету Міністрів України від 05 вересня 2023 року № 953 «Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану» визначила Порядок пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану за спрощеною процедурою, що зменшило бюрократичне навантаження [4].

Закон України «Про волонтерську діяльність» надав правові підстави для діяльності волонтерських організацій, включаючи гарантії для осіб, які займаються волонтерством в районах ведення бойових дій та збройних конфліктів [5].

Особливу увагу приділено реабілітації жертв збройного конфлікту. Законодавство України у сфері реабілітації жертв збройного конфлікту охоплює комплекс заходів, спрямованих на відновлення їхніх прав, здоров'я та інтеграцію в суспільство. Основу становлять, зокрема Закони України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «Про соціальні послуги», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат».

Водночас створення комплексної реабілітації, яка передбачала б міжсекторальну взаємодію міністерств охорони здоров'я, соціальної політики, оборони, освіти та громадських організацій, визначення чітких стандартів надання послуг, а також механізмів моніторингу та оцінки ефективності реабілітації – це питання, що потребують нагального вирішення.

Отже, законодавча база України в умовах воєнного стану демонструє динамічний розвиток, спрямований на захист жертв збройного конфлікту. Однак ефективна реалізація прийнятих законів вимагає вирішення низки проблем, таких як недостатнє фінансування, бюрократичні бар'єри та

низька ефективність окремих механізмів реалізації. Рекомендується посилити моніторинг виконання законодавства, активізувати зусилля з документування воєнних злочинів з метою звернення до міжнародних судових інстанцій та збільшити обсяги фінансування із залученням міжнародних організацій для підтримки жертв збройного конфлікту та відновлення знищених населених пунктів.

Література

1. 15 серпня Мінсоцполітики спрямував понад 5,7 млрд грн на виплату допомоги для ВПО. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23014.html> (дата звернення: 28.01.2025).

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 28.01.2025).

3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23 лют. 2023 р. № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 28.01.2025).

4. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 05 вер. 2023 р. № 953. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.01.2025).

5. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квіт. 2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 28.01.2025).

UDC 342.9(043.2)

Kahramanian Davyd, Postgraduate student,
Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

FEATURES OF ELECTRONIC PROCEDURES IN UKRAINE (LEGAL ASPECT)

According to the Law of Ukraine «On Administrative Services» [1], the provision of administrative services to the population in electronic form was to begin on January 1, 2014 through the «DIYA» portal. Currently, the portal is actively developing and certain electronic procedures in the field of providing various services are being implemented. Some services are provided in electronic form by state authorities and local self-government bodies through their own web pages.

According to the results of a study by the National Center for Electronic Governance, in Ukraine, half (46%) of central executive authorities and a quarter (25%) of regional state administrations have web pages for providing online services. Of the institutions that have such pages, only 19% of central executive authorities and 30% of regional state administrations provide services in electronic form [2]. At the same time, the quality of such services remains low. The level of readiness for certain electronic procedures in the provision of various services by local governments is also low. According to the results of public monitoring of the implementation of e-government technologies in the activities of local governments in Ukraine, today not all websites of local governments have information on the list and description of administrative services provided by city authorities (such information is absent on 6% of local government websites). Most local government websites (70%) provide the opportunity to download application forms necessary to receive an administrative service, however, it is possible to receive administrative services in electronic form only on 11% of local government websites. Similarly, citizens are extremely rarely able to track the status of processing an application for an administrative service (9% of local government websites [3]).

According to the results of the UN e-Government Development Study, the online services index in Ukraine in 2023 is 0.3677, which is lower than the world average (0.4119). At the same time, this indicator has decreased over the past two years (the online services index in Ukraine in 2021 is 0.4248 [4]), which indicates serious problems in the development of certain electronic procedures in the provision of various services. One of the main obstacles to the implementation of certain electronic procedures in the provision of various services in Ukraine is the low level of development of electronic document management in state authorities and local self-government bodies. For example, despite the presence of automated document management systems in executive authorities (in 100% of central executive authorities and 80% of regional state administrations), only a third of employees use them (34% of employees of central executive authorities and 36% of regional state administrations [5]).

Insufficient attention is also paid to training employees of local government bodies to work in the electronic document management system, and to improving their skills in e-governance (such work is carried out only in 38% of city councils [4]).

To date, the process of integrating information systems of executive bodies has not been completed, a system of electronic interaction of state electronic information resources has not been created, as well as a system of electronic interaction between state authorities and local self-government bodies, which significantly slows down the development of the implementation of certain electronic procedures in the field of providing various services in the state [6].

Thus, the factors that complicate the full implementation of electronic document management, including the implementation of certain electronic procedures in the field of providing various services in state authorities and local self-government bodies, include: the absence of unified nationwide standards for the functioning of electronic document management systems, unified requirements for software, which complicates the process of implementing internal electronic document management systems of state authorities and local self-government bodies, as well as the integration of these systems; imperfection of domestic legislation on electronic document management and electronic digital signature; established traditions of document management in paper form in state authorities and local self-government bodies; insufficient level of information protection in electronic document management systems of state authorities and local self-government bodies.

Literature

1. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вер. 2012 р. № 5203-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>.

2. У рамках Міжнародного наукового конгресу «Інформаційне суспільство в Україні» презентовано Оцінку електронної готовності України, 30.10.2023, Національний центр електронного урядування. 224 с.

3. 100 міст – крок вперед. Моніторинг впровадження інструментів електронного урядування, як основи надання адміністративних послуг в електронному вигляді / за заг. ред. І.С. Куспляк, А.О. Серенок. Вінниця: ГО «Подільська агенція регіонального розвитку», 2021. 119 с.

4. Україна увійшла до групи країн із високим індексом розвитку електронного урядування за міжнародною оцінкою ООН, 26.02.2024, Держінформнауки. 142 с.

5. Оцінка електронної готовності України. Національний центр електронного урядування, 2023. 245 с.

6. Легеза Є.О. Адміністративні процедури у сфері нерухомого майна: державна реєстрація речових прав та особливості реалізації через електронні торги: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 246 с.

UDC 342.9(043.2)

Kahramanian Khoren, Postgraduate student,
Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

SERVICE FUNCTION IN THE ACTIVITIES OF ADMINISTRATIVE COURTS OF UKRAINE

The use of the category of «services» in the sphere of private regulation and the appearance in Ukrainian legislation of the new term «public services» has

led to the emergence of such a problem as their delimitation and the degree of legality of using regulatory methods that are inherent in one legal institution when regulating another. In view of this, some representatives of legal science generally question the very possibility of using the category of «services» in relation to the activities of government bodies that exercise governmental powers [9, pp. 109-114]. In addition, it should be noted that in regulatory legal acts the term «service» is used in such phrases as «administrative service», «state service», «management service», «municipal service», which, in turn, leads to an ambiguous understanding.

To implement a scientifically based theory of the service provision process in the state's activities, it is necessary to be guided by unified theoretical principles, including understanding the concepts, types and characteristics of public services. Any service is a certain action that is carried out at the request of a specific person, aimed at satisfying certain needs of this person and intended to provide him with benefit and assistance. The term «service» is a historical concept that is developing quite dynamically due to constant change and/or the emergence of new types of services, the emergence of new and the development of existing needs of society.

T.O. Gurzhiy, T.O. Kolomoyets attribute social relations that arise within the framework of the provision of administrative services to the subject of administrative law and consider this activity to be a component of the method of regulating this branch of law [1, p. 23-24].

K.K. Afanasiev defines administrative services as public (i.e. state and municipal) services provided by executive authorities, executive authorities of local self-government and other authorized entities, and the provision of which is associated with the exercise of power [2, p. 35]. A similar position is held by M.I. Oslavsky in the textbook «Executive Power in Ukraine: Organizational and Legal Principles» [3, p. 45]. According to the definition of E.O. Legesa, administrative services are public power activities of public administration, which, in accordance with the law, provides legal registration of the conditions for the exercise of rights, freedoms and legitimate interests by individuals and legal entities or other collective entities upon their application [4]. It is more expedient to use the term «public services» rather than «administrative services». In her opinion, public services are services provided to individuals and legal entities by state bodies regarding the exercise of rights, freedoms and legitimate interests in the public sphere [5].

The analysis of scientific publications made it possible to identify the following features of services in administrative courts as an element of service activity:

1. Direct initiative (application) of individuals and legal entities. Public services are provided only upon direct initiative (application) of individuals and legal entities, regardless of the form of the person's application (oral or written)

and the procedure for its receipt by the authority. It does not matter whether all persons are obliged to apply for a specific public (administrative) service, such as obtaining a general civil passport, or only certain categories of legal entities, as in the case of obtaining any license [6].

2. Judicial services are provided by a specific subject of public administration. As a general rule, for a specific public service, one can only apply to a specific (only one) authority specified by law, unlike other types of appeals, which can be considered and resolved by a wider range of entities [7].

3. The provision of judicial services is carried out according to a procedure and clear administrative (public) regulations. In order to receive judicial services, individuals and legal entities must meet certain requirements specified by law.

4. The result of the provision of a judicial service is an individual act of a standard form (decision, registration, etc.).

5. Financing is carried out at the expense of public funds, i.e. at the level of both the state and the territorial community.

6. Liability of officials and service personnel for failure to fulfill or improper fulfillment of the obligation to provide judicial services

Literature

1. Афанасьев К.К. Развитие института административных услуг, як умова побудови правової держави. *Юридична Україна*. 2011. № 3. С. 32–39.

2. Гуржій Т.О. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: КНТ; Харків: Бурун і К, 2011. 680 с.

3. Легеца Є.О. Теорія публічних послуг: адміністративно-правова складова. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 452 с.

4. Легеца Є.О. Адміністративні процедури у сфері нерухомого майна: державна реєстрація речових прав та особливості реалізації через електронні торги. Дніпро: Видавничий дім «Гельветика», 2022.

5. Ославський М.І. Виконавча влада в Україні: організаційно-правові засади: навч. посіб. Київ: Вид-во «Знання», 2009. 357 с.

6. Leheza Ye., Filipenko T., Sokolenko O., Darahan V., Kucherenko O. (2020). Ensuring Human Rights in Ukraine: Problematic Issues and Ways of their Solution in the Social and Legal Sphere. *Cuestiones Políticas*. Vol. 37 №º 64 (enero-junio 2020). P. 123-136. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3764.10>.

7. Leheza Y., Dorokhina Y., Shamara O., Miroschnychenko S., Moroz V. (2021). Citizens 'participation in the fight against criminal offences: political and legal aspects. *Cuestiones Políticas*, 39 (69), 212-224. URL: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.12>.

Келип С., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

БЕЗПЕКОВІ УМОВИ ДІЄВОСТІ СИЛ ТА ЗАСОБІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

В сучасних реаліях інформаційних загроз, технологічних криз, гібридних викликів суспільним благам, актуальними для наукового дослідження залишаються питання протидії цим факторам розпаду і негативного впливу, а головне ґрунтовного аналізу необхідності подальшої розбудови дієвої системи запобіжних заходів, так званої «парасольки інформаційно-комунікаційної безпеки». Це складне комплексне завдання, що передбачає наявність як досконалого нормативно-правового регулювання, так і передових технологічних інструментів, що забезпечують сталість функціонування, координацію та інтеграцію процесів, які становлять зміст інтегрованого управління кордонами, в тому числі завдяки впровадженям Державною прикордонною службою України дієвих, зручних та високотехнологічних прикордонних сервісів.

Ця проблематика є цікавою для українських науковців. Так, питання інформаційного забезпечення прикордонного контролю, ідентифікації та протидії інформаційним загрозам в діяльності Державної прикордонної служби України, охорони національних інтересів України у прикордонній сфері є предметом дослідження І. Кушнір, Ю. Кирилюка, С. Філіппова, В. Кириленка, Д. Дягельта інших [1-3].

Базисом для формування якісно нових підходів в Державній прикордонній службі України до стратегії впровадження актуальних прикордонних сервісів став високий рівень міжнародної співпраці і як наслідок гармонізація з європейським законодавства України, застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, масштабування технологічної інфраструктури, в тому числі систем моніторингу та обміну інформацією, швидкої ідентифікації та оцінки ризиків при здійсненні заходів охорони державного кордону, пропускового режиму. Адже завжди краще вчасно запобігти будь-яким негативним впливам, особливо в сфері охорони і захисту державного кордону України. Саме це і є основною успішною подолання викликів та дієвості безпекової інформаційної політики в Державній прикордонній службі України.

Наразі триває наукова та організаційна робота з розробки Стратегії інтегрованого управління державним кордоном України та Плану заходів на 2026-2028 роки щодо її реалізації, адже чинна, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України Стратегія інтегрованого управління кордонами діє до 2025 року [4].

Одним із важливих напрямків вдосконалення інформаційних політик в безпековому сегменті прикордонних сервісів Державної прикордонної служби України може стати створення національного координаційного центру суб'єктів інтегрованого управління кордонами. Саме такі перспективи і пропозиції обґрунтовують в своїх наукових дослідженнях Н. Сіцінський і А. Віхтюк [5]. Цьому сприяють подальші євроінтеграційні зусилля, синхронізація процедур прикордонного контролю та сервісних послуг з країнами ЄС, визначення незворотності вектору євроатлантичного безпекового прагнення України.

Однією з пріоритетних складових Стратегії національної безпеки України є безпека державного кордону [6]. Виходячи з цього, безумовним компонентом її забезпечення є посилення безпекових спроможностей сил і засобів Держприкордонслужби під час виконання завдань на державному кордоні України. Адже саме Державна прикордонна служба України забезпечує недоторканість державного кордону та охорону суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні [7].

Глобальні виклики та збройна агресія російської федерації спонукають до швидкого реагування та впровадження ефективних безпекових складових, що здатні попереджати та вчасно виявляти будь-які ризиковані прояви на державному кордоні України. Безперечно, досягти цієї мети можливо шляхом подальшої розбудови в Державній прикордонній службі України системи інформаційних політик за перспективними напрямками, що підсилені якісним технологічним супроводом та контролем на етапах виконання. Тільки при такому комплексному підході можна досягти бажаних результатів та відчутних зрушень.

Література

1. Кушнір І. Інформаційні загрози в діяльності Державної прикордонної служби України. *Інформаційне право*. 2019. № 7. С. 147-150.
2. Кушнір І., Курилюк Ю., Філіппов С. Інформаційне забезпечення прикордонного контролю у пунктах пропуску через державний кордон України для повітряного сполучення. *Юридичний вісник «Повітряне, Космічне, Екологічне право»*. 2021. № 4 (61). С. 17-23.
3. Кириленко В., Дягель Д. Щодо пошуку шляхів протидії основним загрозам у сфері безпеки державного кордону, які виявляються в міжнародних пунктах пропуску через державний кордон України. *Збірник наукових праць*

Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. 2019. № 3 (81). С. 65–81.

4. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 687-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-p> (дата звернення: 27.01.2025).

5. Сіцінський Н., Віхтюк А. Концептуальні підходи щодо створення національного координаційного центру суб'єктів інтегрованого управління кордонами. *Науковий журнал «Аспекти публічного управління»*. Том 9. № 5. 2021. С. 55-61.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вер. 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України від 14.09.2020 № 392/220. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 27.01.2025).

7. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003, № 27, ст. 208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 27.01.2025).

UDC 342.9(043.2)

Kondratiev Yevhen, Postgraduate student,
Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

SOME LEGAL ASPECTS OF THE NOTARY'S POWERS TO PROVIDE PUBLIC SERVICES

Clarification of issues related to the legal status of a notary will provide an opportunity to answer the question of whether a notary is a subject of authority, a representative of state power, and thus put a final point in the discussion on determining the judicial jurisdiction of cases related to the appeal of notarial actions or refusal to perform them, notarial acts.

Solving the problem of determining the legal status of notaries in Ukraine involves clarifying the essence of the category «legal status» itself. O.F. Skakun distinguishes between the legal statuses of individual and collective legal entities. She notes that, despite the diversity of legal statuses of collective entities, they are all focused on the legal status of the individual, since the rights and obligations of the individual that make it up are the “human dimension”, ignoring, opposing or denying which is excluded (in accordance with the constitution of states and international human standards) [1]. Thus, S.V. Kivalov and O.I. Kharitonova characterize the administrative-legal status of citizens, foreign citizens, stateless persons, refugees and highlight the

following elements: legal personality, fundamental rights and obligations [2, pp. 64-66].

Consideration of issues related to the definition of the subject of authority is fundamentally important in our study, since, according to some scholars, it is possible to appeal the decisions (resolutions), actions or inaction of a notary in administrative proceedings [3, p. 46]. This statement is based on the fact that public notaries are subjects of government authority, therefore, they are potential parties in administrative cases regarding the appeal of their decisions, actions or inaction, which are considered and resolved by administrative courts according to the rules of administrative justice [3]. Moreover, according to practice, claims for notarial actions or refusal to perform them are considered and resolved by administrative courts according to the rules established by the CAS of Ukraine [4].

Therefore, the analysis of theoretical provisions regarding the legal status of a civil servant deserves special attention. Legal theorists note that there is a need to separate officials from the circle of subjects of law due to the fact that they act as representatives of the state and exercise state and government powers. Generalization of theoretical positions regarding civil servants allows us to conclude that when determining the legal status of a civil servant, scientists mainly focus on the duties and rights granted to perform tasks corresponding to the competence of the state body.

Most researchers in the structure of the legal status of a civil servant distinguish such elements as legal rights and obligations [5, p. 151; 6, p. 125]. Some of them add freedoms, duties, restrictions, incentives, responsibility [7, p. 44] to these mandatory elements of legal status; requirements for the worker, functions of the civil servant [8, p. 202-203; 12]; main forms of activity that are enshrined in legal acts; procedure for entering the civil service (replacement of a position, rules for passing the service, incentives for civil servants, responsibility for committed offenses, dismissal from office) [9, p. 140], etc. A notary, as specified in Part 1 of Article 3 of the Law of Ukraine «On Notaries» [10], is a natural person authorized by the state who carries out notarial activities in a state notary office, a state notary archive or independent professional notarial activities, in particular, certifies rights and facts that have legal significance, and performs other notarial actions provided for by law in order to give them legal certainty. When determining the elements of the public-legal status of notaries as a system of bodies and officials, it should be taken into account, first of all, that notaries are a system of bodies and officials and, in accordance with current legislation, they act with a purpose determined by law by performing certain tasks, implementing specific functions. As indicated by O.I. Popovchenko, notaries, fulfilling voluntarily assumed duties to society and the state, really perform socially expedient functions within the

framework of indisputable civil legal relations that coincide with the functions of the state and the implementation of which is ensured by the state [11, p. 46].

The thesis that the authority to perform notarial actions is granted to the notary by law, and therefore by the state, is obvious and does not cause any doubt. But this does not mean that the notary is an official who is endowed with state-authority functions.

Thus, a private notary has a unique dualistic status, which necessitates the need to attribute him to officials regardless of the fact that he is not in the civil service and is not included in the staff of the state apparatus. This exclusivity of his legal position is manifested in the fact that the notary performs the functions of state power in the exercise of special powers entrusted to him by the state.

Literature

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспада, 2006. 776 с.

2. Адміністративне право України: підручник / С.В. Ківалов [та ін.]. Одеса: Юрид. л-ра, 2003. 896 с.

3. Коляда О.П. Нотаріус як сторона в адміністративному судочинстві України. Право і безпека. 2009. № 5. С. 46–50.

4. Кодекс адміністративного судочинства України: прийнятий 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

5. Легеца Є.О. Теорія публічних послуг: адміністративно-правова складова. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 452 с.

6. Leheza Ye., Filipenko T., Sokolenko O., Darahan V., Kucherenko O. (2020). Ensuring Human Rights in Ukraine: Problematic Issues and Ways of their Solution in the Social and Legal Sphere. *Cuestiones Políticas*. Vol. 37. №64 (enero-junio 2020). P. 123-136. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3764.10>.

7. Легеца Є.О. Адміністративні процедури у сфері нерухомого майна: державна реєстрація речових прав та особливості реалізації через електронні торги. Дніпро: Видавничий дім «Гельветика», 2022.

8. Leheza Y., Dorokhina Y., Shamara O., Miroshnychenko S., Moroz V. (2021). Citizens 'participation in the fight against criminal offences: political and legal aspects. *Cuestiones Políticas*, 39(69), 212-224. URL: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.12>.

9. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади державної служби в Україні: монографія. Харків: Право, 2005. 304 с.

10. Про нотаріат: Закон України від 2 вер. 1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

11. Поповченко О.І. Захист і реалізація процесуальних прав нотаріуса (процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти): посібник. Харків: ЛЛС, 2007. 184 с.

12. Комаров В.В. Нотаріат в Україні: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 320 с.

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія Російської Федерації проти України стала серйозним викликом для функціонування органів виконавчої влади, які забезпечують національну безпеку і оборону. Введення правового режиму воєнного стану надало цим органам додаткові повноваження, що дозволяють ефективніше протидіяти загрозам. У таких умовах особливо важливим є дослідження принципів, на яких базується їхня діяльність, адже це сприяє формуванню раціональних підходів до управління державою та відповідей на безпекові виклики.

Ефективність роботи виконавчої влади значною мірою залежить від дотримання ключових принципів, що забезпечують не лише виконання першочергових завдань, але й довіру громадян до дій уряду. У зв'язку з цим, аналіз основних принципів діяльності дозволяє оцінити їх значення у складних умовах воєнного стану.

Як відомо, одними із головних принципів є законність і правопорядок, які забезпечують функціонування виконавчої влади в межах Конституції України та чинного законодавства. Зокрема, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Закон України «Про оборону України» визначають межі повноважень органів виконавчої влади, військових адміністрацій та місцевого самоврядування. Дотримання законності є важливим для підтримання суспільної довіри, особливо коли йдеться про обмеження окремих прав і свобод громадян [1; 2].

Принцип централізації та координації є визначальним для забезпечення узгодженості управління. Усі рішення ухвалюються на національному рівні та передаються до регіональних і місцевих органів виконавчої влади, що забезпечує оперативність у прийнятті та реалізації заходів. Наприклад, єдиний центр управління гуманітарною допомогою дозволив ефективно розподіляти ресурси між регіонами, які найбільше постраждали від війни.

Не менш важливим є принцип гнучкості та адаптивності, оскільки динамічний характер воєнного стану вимагає швидкого реагування на зміну обставин. Впровадження військових адміністрацій є прикладом адаптації управлінських структур до потреб регіонів для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку [3]. Гнучкість дозволяє оперативно змінювати підходи до виконання завдань і підтримувати стабільність управління.

Прозорість та підзвітність, незважаючи на обмеження інформаційного простору під час війни, залишаються ключовими для підтримання довіри громадян. Відкритість у питаннях розподілу гуманітарної допомоги, захисту критичної інфраструктури та мобілізації ресурсів сприяє формуванню єдності суспільства. Оперативні брифінги та офіційні звіти урядових органів є важливими інструментами інформування громадськості.

Пріоритетом діяльності виконавчої влади є національна безпека, що охоплює захист суверенітету, територіальної цілісності, боротьбу з диверсійними загрозами та підтримання громадського порядку. Цей принцип лежить в основі координації мобілізаційних заходів і управління оборонними ресурсами.

Згідно з цим організація роботи військових адміністрацій є одним із ключових елементів практичної реалізації зазначених принципів. Вони виконують як військові, так і цивільні функції, координуючи дії у сферах забезпечення евакуації, підтримки критичної інфраструктури та управління громадським порядком. Наприклад, у прифронтових регіонах саме військові адміністрації взяли на себе відповідальність за організацію гуманітарної допомоги та евакуацію населення.

Є очевидним, що реорганізація виконавчої влади у відповідь на виклики воєнного стану дозволила уникнути дублювання повноважень. Централізація рішень, зокрема передача частини функцій місцевих органів центральній владі, сприяла підвищенню ефективності мобілізаційних заходів. Це стало вирішальним фактором у забезпеченні обороноздатності країни.

Мобілізація ресурсів є ще одним важливим аспектом діяльності органів виконавчої влади. Забезпечення постачання продовольства, енергоресурсів, медикаментів і функціонування критичної інфраструктури стали ключовими завданнями, які вдалося реалізувати завдяки ефективній координації між різними рівнями влади.

Слід зазначити, попри досягнення, діяльність органів виконавчої влади в умовах воєнного стану супроводжується численними викликами, які полягають у наступному:

по-перше, складність координації між центральними та місцевими органами часто ускладнюється через відсутність чітких механізмів взаємодії. Це може призводити до дублювання функцій або недостатнього використання ресурсів;

по-друге, поєднання військових і цивільних функцій військових адміністрацій створює додаткове навантаження на керівництво, що може уповільнювати процеси ухвалення рішень. Необхідно забезпечити чіткий розподіл завдань, аби уникнути зайвого перевантаження системи управління;

по-третє, забезпечення прозорості залишається проблемою, оскільки швидке реагування на виклики нерідко потребує конфіденційності окремих рішень. Утім, навіть за таких умов необхідно знаходити баланс між безпековими вимогами та демократичними стандартами управління.

Отже, дотримання цих принципів дозволяє ефективно виконувати завдання, спрямовані на захист держави та забезпечення стабільності в умовах війни. Водночас існуючі виклики вимагають подальшого вдосконалення механізмів державного управління. Аналіз досвіду, отриманого в умовах воєнного стану, може стати основою для розробки рекомендацій, що забезпечать готовність системи виконавчої влади до реагування на майбутні загрози.

Література

1. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

3. Про утворення військових адміністрацій: Закон України від 24.02.2022 № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>.

УДК 342.9:340.5(043.2)

Крайній П.І., к.ю.н., доцент,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ У ДЕРЖАВІ ІЗРАЇЛЬ

Особливості ізраїльської правової системи впливають на взаємодію різних гілок влади та формують необхідний рівень комунікації публічної влади з громадянами своєї країни. Впродовж більш як 80-ти річного процесу формування сучасного публічного права Держави Ізраїль, можемо констатувати що на сьогоднішній день воно є результатом унікального поєднання європейської правової доктрини разом із доктриною загального права. Це призвело до того що на сьогоднішній день на найвищому законодавчому рівні не прийнятого Основного закону про публічну службу що порівнювалося б до найвищого рівня конституційного регулювання. І цьому є ряд причин.

Перша стосується того що після проголошення Декларації незалежності Ізраїлю Лігою арабських держав розпочались бойові дії які отримали назву «Палестинська війна 1948 року» [1]. Це змінило порядок денний стосовно способів формування та прийняття Конституції Ізраїлю у

формі єдиного документа який би визначав конституційно-правові основи держави, громадянства та органів влади, а також перелік гарантованих прав і свобод громадян тощо. Друга полягає у особливому місці та ролі серед гілок влади що їй відіграє судова влада, а зокрема – Верховний Суд Ізраїлю. Його діяльність та прийняті судові рішення істотно вплинули як на теоретичні, так й практичні основи конституційно-правового регулювання окремих аспектів публічної влади, які, фактично, сформували сучасну правову архітектуру держави що є логічним продовженням впливу загального права Британської Імперії у першій половині ХХ століття. Третя причина обумовлюється змінами що відбулись в ізраїльському суспільстві впродовж останнього часу. Воно не примиряється із діями політичного керівництва держави та вимагає прийняття негайних рішень від конкретних органів публічної влади та посадових осіб. Такою є ситуація яка трапилась між Урядом та Верховним Судом Ізраїлю який разом із громадськістю виступили проти проведення судової реформи яка б обмежувала право скасовувати як урядові рішення, так й парламентські закони [2].

Варто зазначити що державна служба в Ізраїлі є окремим інститутом що має окреме законодавче регулювання, визначений порядок прийняття, порядок проходження та соціальні гарантії для державних службовців та передбачає юридичну відповідальність за вчинення особою яка є державним службовцем правопорушень. Крім цього публічне управління в цілому та державна служба зокрема не згадуються в основних законах Ізраїлю. За відсутності джерела права що має найвищу юридичну силу, яке слугує конституційною основою, такого як «Основний закон: Державна служба», державна служба діє відповідно до принципів, викладених у низці законів, які тлумачаться в постановах і рішеннях судів, що, своєю чергою, є звичною практикою яка склалась історично. Соціальні гарантії державних службовців у порівнянні з приватним сектором є вищими що створює передумови для обрання особою професії саме у даній сфері.

У 1959 році Кнесет прийняв Закон про державну службу (призначення), який заклав основу державної служби Ізраїлю. Закон був покликаний обмежити політичний вплив на надання робочих місць і вимагав, щоб люди конкурували за них. Однак він також звільнив багато посад від вимоги конкурсного відбору, що дозволило уряду здійснювати такі призначення. Наведемо кілька статистичних фактів.

Станом на кінець 2016 року в ізраїльській державній службі працювало близько 77 000 працівників - приблизно 55 370 на повний робочий день і приблизно 12 000 на неповний робочий день. Що стосується демографічних показників, то 61% штатних працівників - жінки, 51,07% мають вищу освіту (ступінь бакалавра або вище), їхній

середній вік - 45 років, і в середньому вони працюють на державній службі 12,92 року. Між двома підрозділами ізраїльської державної служби - клерками та професіоналами та вищими посадовими особами - завжди існував значний розрив в освіті, статусі, методах просування по службі та заробітній платі. Зарплати, як у випадку високопосадовців, так і у випадку молодшого персоналу, також включають приховані привілеї, такі як оплата за виїзди на виклики, надбавки на автомобілі та оплата понаднормових. Державна служба поділяється на два кластери: перший, професійний який налічує 18 спеціальностей, найбільша з яких включає медсестер, науковців з гуманітарних і соціальних наук, лікарів, інженерів, юристів і соціальних працівників, більшість з яких об'єднані в профспілки. Другий кластер (адміністративний), що включає молодших технічних працівників і службовців, які об'єднані в профспілку державних службовців. [3, р. 946].

Проте, попри переваги що їх надає для особи державна служба в Ізраїлі існує ряд факторів що перешкоджають вдосконаленню даного інституту. По-перше, це високий рівень політичної та адміністративної централізації в Ізраїлі що основним фактором, який не дає змінам відбутись широко та в повному обсязі. По-друге, вирішальна роль Міністерство фінансів та інші міністерства створили бюрократичні перешкоди для провадження своєї діяльності з мінімумом контролю.

Набір та укомплектування кадрів на державній службі здійснюється міністерствами та Комісією з питань державної служби, яка є органом, що здійснює нагляд за реалізацією державної політики у сфері управління та кадрової політики на державній службі. Рішення про прийняття працівника на державну службу або просування по службі має велике значення, оскільки мобільність на державній службі, а також можливість звільнити працівника набагато обмеженіші, ніж у приватному секторі, через строковість контракту, який працівники державної служби отримують після проходження випробувального терміну.

В умовах, коли реальність змінюється щодня в усьому світі, і зокрема на Близькому Сході, існує потреба в якісному публічному врядуванні та в особах які такий процес можуть реалізовувати, належно використовувати різні інструменти публічної адміністрації. Попри те що законодавство ізраїльської держави не має окремого Основного закону який прирівнюється до конституційного що стосується державної служби на сьогодні існує окремий інститут державної служби який має сильні та слабкі сторони.

Література

1. Zionists Proclaim New State Of Israel. The New York Times Web Archive. URL: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/world/480515israel-state-50.html>. (date of access: 13.01.2025).

2. Верховний суд Ізраїлю скасував скандальну судову реформу уряду Нетаньяху, яка обмежувала повноваження судової влади. Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/289619-verkhovnyy-sud-izrailya-otmenil-skandalnuyu-sudebnuyu-reformu-pravitelstva-netanyakhu-kotoraya-ogranichivala-polnomochiya-sudebnoy-vlasti>. (дата звернення: 13.01.2025).

3. Tzur Ron, Cohen Nissim. The ongoing Israeli civil service reform: comparing current achievements to past attempts. Revue française d'administration publique № 168, 2018, P. 943-956.

УДК 340.13: 340.5(043.2)

Краснокутський О.В., к.ю.н., провідний науковий співробітник,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна

ВПЛИВ ФОРС-МАЖОРУ НА СЕКТОР БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проведення антитерористичної операції на Донеччині та Луганщині та повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році створили передумови для формування судової практики у сфері застосування форс-мажору щодо звільнення від відповідальності за невиконання договірних зобов'язань. В силу повномасштабної збройної агресії проти України спори з цих питань у суб'єктів сектору безпеки та оборони стало мати постійних характер. Відповідно українські суди мають власне усталене бачення форс-мажору під час війни.

Легальне визначення форс-мажорних обставин міститься в ч. 2 ст. 14-1 ЗУ «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР. Так, форс-мажорними обставинами є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами.

Верховний суд у своїй практиці виокремив наступні елементи форс-мажорних обставин: вони не залежать від волі учасників господарських відносин; мають надзвичайний характер; є невідворотними; і найголовніше - унеможливають виконання зобов'язань за даних умов здійснення господарської діяльності [1].

Тобто форс-мажор розглядається як обставина непереборної сили, запобігти якій зобов'язана сторона не має змоги. Відповідно, неналежне виконання договору не є наслідком її неправомірних дій і виключає

наявність вини, яка є обов'язковою умовою для настання відповідальності за порушення зобов'язання, якщо інше не встановлено договором або законом. Така законодавча дефініція убезпечує особу від відповідальності за порушення без вини, і є однією з основоположних в цивільному праві. Але така практика, дозволяють не добросовісним суб'єктам господарювання маніпулювати (не своєчасно надавати товари та послуги сектору безпеки та оборони, чи відмови від виконання зобов'язань взагалі), що впливає на обороноздатність України.

Таким чином, обов'язок належного виконання взятих на себе зобов'язань зберігається, звільняється боржник лише від штрафних санкцій, які учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

Для кращого розуміння правового змісту форс-мажору розглянемо висновки, які сформулював Верховний суд у своїх Постановах від 16.07.2019 у справі № 917/1053/18 та від 09.11.2021 у справі № 913/20/21. Так, суд встановив, що форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру, і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості належного виконання зобов'язання, повинна довести їх наявність не тільки самих по собі, але і те, що вони були форс-мажорними саме для даного конкретного випадку.

Важливо, що така позиція органу правосуддя зовсім не зводить нанівець принцип звільнення від доказування у разі існування загальновідомих фактів (ч. 3 ст. 75 ГПК України), навпаки - вказує лише на необхідність підтвердження існування форс-мажору по відношенню до конкретного суб'єкта господарювання у сфері оборони в конкретних умовах.

Отже, форс-мажор як обставина непереборної сили потребує доведення і належного правового оформлення сторонами в судовому процесі. Саме по собі існування таких надзвичайних і невідворотних обставин не звільняє сторону від відповідальності за порушення взятих на себе зобов'язань.

Звернути особливу увагу слід і на встановлену законодавством форму підтвердження форс-мажорних обставин з боку третіх осіб, якими в Україні виступають Торгово-промислова палата та її регіональні представництва. Ці органи в межах своєї компетенції видають сертифікати про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності. Але лише у разі існування та належного підтвердження причинно-наслідкового зв'язку між дією форс-мажорних обставин і неможливістю виконання зобов'язання. При цьому, сертифікат торгово-промислової палати, який підтверджує наявність форс-мажорних обставин, не може вважатися беззаперечним доказом про їх існування, а повинен критично оцінюватися судом з урахуванням встановлених

обставин справи та у сукупності з іншими доказами (Постанови Верховного Суду від 21 вересня 2022 року у справі № 911/589/21, від 14.02.2018 у справі № 926/2343/16, від 16.07.2019 у справі № 917/1053/18, від 25.11.2021 у справі № 905/55/21).

Однак, цілком зрозуміло, що такий лист не завжди буде правовим виправданням для невиконання взятих на себе зобов'язань. І лише в сукупності з іншими належними та допустимими доказами він може засвідчити існування форс-мажорних обставин і мати доказову силу в суді.

З впевненістю можна констатувати, що суди встановлюють наявність чи відсутність факту форс-мажору лише на підставі всієї доказової бази, детально аналізуючи кожен ситуацію окремо та поведінку сторін. До того ж, лист Торгово-промислової палати не має наперед встановленої сили, а може лишень виступати додатковим аргументом в суді.

Отже, суб'єктам сектору безпеки та оборони у своїй діяльності потрібно чітко розуміння, що лист Торгово-промислової палати не є панацеєю для всіх, не буде він й абсолютним доказом неможливості належного виконання зобов'язання.

Література

1. Постанова ВС від 25.01.2022 № 904/3886/21. 2021. Верховний суд. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102797678> (дата звернення: 28.01.2022).

УДК 342.951:351.82 + 32.019.51(043.2)

Криволап Є.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ (THE CYBER RESILIENCE ACT, CRA)

Сьогодні практично жодна сфера людської діяльності не обходиться без використання інформаційних технологій. Але повсюдна інформатизація стала приводом для зловмисників атакувати комп'ютерні інформаційні системи. Таким чином кібератаки стали звичайною справою [1, с. 41-42].

European Cyber Resilience Act (Європейський акт про кіберстійкість, CRA) – це правова основа, яка описує вимоги до кібербезпеки для

апаратних і програмних продуктів із цифровими елементами, розміщених на ринку ЄС. Тепер виробники зобов'язані серйозно ставитися до безпеки протягом усього життєвого циклу продукту [2].

Цифрові апаратні та програмні продукти є одним із основних шляхів для успішних кібератак. У підключеному середовищі інцидент кібербезпеки в одному продукті може вплинути на всю організацію або весь ланцюг постачання, часто поширюючись через кордони внутрішнього ринку за лічені хвилини.

До Акту CRA різноманітні акти та ініціативи, вжиті на рівні ЄС та національному рівні, лише частково вирішували виявлені проблеми та ризики, пов'язані з кібербезпекою, створюючи законодавчу мозаїку на внутрішньому ринку. Це збільшило правову невизначеність як для виробників, так і для користувачів цих продуктів і додало непотрібного тягара для компаній щодо дотримання низки вимог до подібних типів продуктів. Кібербезпека цих продуктів має особливо сильний транскордонний вимір, оскільки продукти, вироблені в одній країні, часто використовуються організаціями та споживачами на всьому внутрішньому ринку. Акт вирішує дві основні проблеми:

1. Подолання низького рівня кібербезпеки продуктів із цифровими елементами, що відображається широко поширеними вразливими місцями та недостатнім і непослідовним наданням оновлень для їх усунення.

2. Недостатнє розуміння та доступ до інформації користувачами, що заважає їм вибрати продукти з відповідними властивостями кібербезпеки або використовувати їх у безпечний спосіб.

За певних умов усі продукти з цифровими елементами, інтегровані у велику електронну інформаційну систему або підключені до неї, можуть служити вектором атаки для зловмисників. Як наслідок, навіть апаратне та програмне забезпечення, які вважаються менш критичними, можуть полегшити початкову компрометацію пристрою чи мережі, дозволяючи зловмисникам отримати привілейований доступ до системи або переміщатися між системами.

В літературі описаний випадок, коли стороння особа зламала систему розваг у польоті (IFE) у літаку та перезаписала код на комп'ютері керування тягою літака під час перебування на борту. Зловмисник зміг віддати команду набору висоти і змусити літак ненадовго змінити курс, йдеться в статті [3]. В подальшому ця особа пояснювала ФБР, що у такий спосіб тестувала електронні системи управління літаком на вразливість.

Прикладами виробів з цифровими елементами можуть бути:

– кінцеві пристрої: ноутбуки, смартфони, датчики та камери, розумні роботи, смарт-карти, розумні лічильники, мобільні пристрої, розумні колонки, маршрутизатори, перемикачі, промислові системи управління;

– програмне забезпечення, прошивка, операційні системи, мобільні додатки, настільні програми, відеоігри;

– компоненти (як апаратні, так і програмні); блоки обробки комп'ютера; відеокарти; програмні бібліотеки.

У публікації [2] наведені приклади кібератак, які використали недостатню кібербезпеку продуктів із цифровими елементами:

– шпигунська програма Pegasus, яка використовувала вразливості в мобільних телефонах;

– програма-вимагач WannaCry, яка використовувала вразливість Windows, яка вразила комп'ютери в 150 країнах;

– атака на ланцюг поставок Kaseya VSA, яка використовувала програмне забезпечення для адміністрування мережі для атаки на понад 1000 компаній.

Кібератаки призвели до «приблизних глобальних щорічних витрат на кіберзлочинність у 5,5 трильйонів євро до 2021 року». Споживачі все частіше стають жертвами недоліків безпеки цифрових продуктів (наприклад, вразливості), зокрема пристроїв Інтернету речей або розумних пристроїв [4]. Потенційні наслідки хакерства включають «серйозне порушення економічної та соціальної діяльності на внутрішньому ринку, підрив безпеки або навіть загрозу життю» [5]. Принципи безпеки за замовчуванням накладатимуть обов'язок піклуватися про життєвий цикл продуктів замість, наприклад, покладаючись на споживачів і волонтерів для встановлення базового рівня безпеки Нові правила «перебалансують відповідальність перед виробниками» [4].

Закон про кіберстійкість прийнятий як Регламент ЄС 2024/2847 Європейського парламенту та Ради від 23 жовтня 2024 року про горизонтальні вимоги до кібербезпеки для продуктів із цифровими елементами та внесення змін до Регламентів ЄС № 168/2013 та ЄС № 2019/1020 і Директиви ЄС 2020/1828.

Правовою основою Акту для ЄС у цілому є стаття 114 Договору про функціонування Європейського Союзу, який передбачає вжиття заходів щодо забезпечення створення та функціонування внутрішнього ринку [6].

Література

1. Філінович В.В. Кібербезпека та загрози авіаційній сфері: правовий аспект. Наукові праці Національного авіаційного університету: Серія «Юридичний вісник. Повітряне і космічне право». 2021. № 3(60). С. 38-43.

2. The European Cyber Resilience Act (CRA). URL: <https://www.european-cyber-resilience-act.com/>.

3. Zetter Kim. Feds Say That Banned Researcher Commandeered a Plane. Wired. 2015. May 15. URL: <https://www.wired.com/category/backchannel/>.

4. Cyber Resilience Act. From Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Cyber_Resilience_Act#cite_note-briefing-2.

5. Dobberstein, Laura. EU puts manufacturers on hook for smart device security. 16.09.2022. www.theregister.com.

6. Commission staff working document impact assessment report. URL: [3_Part_3_Impact_assessment_Cyber_Resilience_Act_pqn5YV1MpW9cSXOkXV3XOBkfrE_89551.pdf](https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/3_Part_3_Impact_assessment_Cyber_Resilience_Act_pqn5YV1MpW9cSXOkXV3XOBkfrE_89551.pdf).

УДК 342(043.2)

Кужелєв О.М., докторант,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ІНСТИТУТ ПРЕДСТАВНИЦТВА У ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Проблемні аспекти представництва достатньо детально досліджуються стосовно приватних інтересів, захисту їх у сім'ї, трудових відносинах, підприємницькій та господарській діяльності, а також у судових процесах (цивільному, адміністративному чи кримінальному). Проте послуги представництва інтересів суб'єкта суспільних відносин не обмежуються лише приватною сферою суспільних відносин. Зокрема, коли мова заходить про публічну владу, інколи дослідження обмежуються загальними роздумами про її сутність, про народне представництво та його відображення в інститутах та органах влади.

Публічна влада – поняття багатогранне, особливо якщо її зв'язувати з громадянським суспільством. Її тлумачення не обмежується лише через розуміння державної влади, а охоплює різні організаційні засоби для управління. По-перше, це самоорганізація суспільства, у неї немає єдиного центру управління, переважно управління суспільними справами базується на стійких звичайній організації суспільного життя суб'єктів суспільних відносин. По-друге, публічна влада – це також і управління державними справами в межах всієї країни. По-третє, публічна влада – це і управління справами місцевого рівня, тобто вирішення питань місцевого рівня, а також управління державними справами від імені та за дорученням держави [2, с. 49]. Цим пояснюється розуміння місцевого самоврядування як публічної влади, яка поєднує суспільні та державні начала. Задля здійснення публічної влади на постійній та кваліфікованій основі створюються органи: 1) обрання ключових ланок системи діючих органів публічної влади населенням; 2) створення різновидів органів публічної влади, суб'єктами першої групи, тобто тих, хто отримав повноваження через обрання населенням. Саме під час реалізації другого

механізму виникають питання пов'язані з розумінням та функціонуванням представництва.

Формальні підгрунття вести розмову про представництво обумовлені механізмом приведення органу чи суб'єкта до владних функцій, тим самим покладаючи на суб'єкта чи орган функціональні задачі представництв будь-яких інтересів (наприклад, представник Президента у Верховній Раді України, представник інтересів держави у міжнародних організаціях тощо). Представництво передбачає наявність таких відносин, в яких за волевиявлення однієї особи визнається таке саме значення та наслідки дії іншої, якби це волевиявлення безпосередньо походило від особи, яку представляють [1, с. 23-24]. Публічне представництво обумовлюється певним обсягом свободи волі і здатністю діяти іншою стороною, в частині обсягу повноважень компетентного органу в інтересах держави. Підставою представництва є юридичний факт, на підставі якого один суб'єкт розглядається як представник іншого. Так, наприклад, публічне представництво може виникати на підставі адміністративного акту чи закону, а також договору (наприклад, призначення державного службовця за рішенням Президента, Уряду чи представлення інтересів держави посадовою особою чи уповноваженим органом у міжнародних відносинах, представлення та захист інтересів держави у суді тощо). Таким чином, представництво як правова конструкція є певним механізмом, який дає можливість породжувати правові наслідки для держави у правовій сфері шляхом визначення її волевиявлення, як суб'єкта, публічні інтереси якого представляють, волевиявленням представника. Тож, правовим наслідком представництва безумовно є дія уповноваженого органу (особи), яка представляє інтереси держави, а це означає, що всі правові наслідки такої дії виникатимуть (реалізовуватимуться) не в правовій сфері представника, а виключно у сфері держави. При цьому виникає своєрідна тотожність між особою, яка вчиняє певну дію в інтересах держави, та державою, у правовій сфері якої мають виникнути наслідки цієї дії. Результат представництва, є наслідком реалізації принципу автономії волі суб'єктів у формуванні власних правовідносин, а сфера його функціонування стосується можливості розширення сфери діяльності особи, яку представляють, виявлення волі вчиняти правочин через представника.

Можна припустити, що інститут представництва у публічному праві пов'язаний з можливістю вчиняти даним суб'єктом (представником) різноманітні дії від імені держави у сфері реалізації публічних інтересів. Таким чином, представництво як правова конструкція являє собою механізм, який дає можливість викликати правові наслідки в правовій сфері іншого суб'єкта шляхом підміни волевиявлення представленого (наприклад, держави) волевиявленням представника. Джерелом

повноважень, які уповноважують представника на дієздатність, може бути або воля законодавця, або воля того, кого представляють [3, с. 93-94]. Так, статутне представництво інтересів держави у публічному праві, встановлене законом, впливає на вимір представника та обсяг його повноважень, переважно враховуючи саме інтереси держави, відображаючи складну структуру державної волі.

Отже, публічне представництво інтересів держави відбувається у різних сферах суспільних відносин (виборчий процес, діяльність представницьких органів влади, в межах реалізації повноважень Президента, щодо представлення інтересів країни у міжнародних відносинах, при функціонуванні інститутів громадянського суспільства (перш за все політичних партій та комерційних (некомерційних) організацій). Держава як сторона публічних правовідносин, суб'єкт публічного права може бути представлена спеціальними органом чи уповноваженими посадовими особами. Публічне представництво визначається заміщенням волі учасника публічно-правових відносин (держави) волею особливого державного органу (представника) в межах компетенції цього органу.

Література

1. Галабурда Н.А. Особливості змісту поняття представництва у цивільному праві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Дніпро. Вип. 3. 2012. С. 21-27. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2012/6.pdf. (дата звернення: 18.01.2025).

2. Ковальчук С. Проблема визначення поняття публічної влади в теорії держави і права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 884. С. 47-51. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/vypusk-4-nomer-884-16-2017/problema-vyznachennya-ponyattya-publichnoyi-vlady-v>. (дата звернення: 18.01.2025).

3. Szydło W. Przedstawicielstwo ustawowe jako forma reprezentacji. *Studia Prawnicze. Zeszyt 2 (176)*. Warszawa, 2008. S. 87–129. URL: <https://doi.org/10.37232/sp.2008.2.5>. (дата звернення: 18.01.2025).

Кубко А.Є., к.ю.н., докторант,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ДЕРЖАВНІ ІНТЕРЕСИ І ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Важливими стандартом допустимості обмежень державною владою прав і свобод є принцип пропорційності. Він знайшов визнання на рівні міжнародного права, а також у багатьох національних правових системах, в тому числі і в Україні. Узагальнено кажучи, цей принцип означає, що коли органи державної влади обмежують права і свободи людини, то такі обмеження повинні бути пропорційними.

Проблема застосування принципу пропорційності є однією із центральних на рівні української [1, с. 31-35] і світової юриспруденції [2], де у фокусі юридичної науки перебуває розуміння побудови ефективної системи захисту прав і свобод як основного завдання демократичної держави; аналіз ролі держави у забезпеченні захисту прав людини [3, с. 3-12] тощо. Пропорційність обмежень прав і свобод людини тлумачиться на рівні міжнародного права зокрема, рішеннях міжнародних судів [4], а також в правовій системі України [5] як така, що передбачає наявність правомірної мети, для реалізації якої держава обмежує права і свободи особи. Наприклад, Європейський суд з прав людини зазначає, що для того, щоб обмеження прав і свобод розглядались як сумісні із вимогами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод такі обмеження повинні бути спрямовані на легітимну мету і має бути розумне співвідношення між заходами держави та метою, яку вони переслідують, а також забезпечуватись справедливий баланс між загальними інтересами і фундаментальними правами людини [6].

Пропорційність залишається стандартом правомірності обмежень прав людини в будь-яких умовах функціонування держави. Але цей стандарт має низку особливостей в ситуації, коли постає особлива необхідність забезпечувати інтереси держави під час війни. Це пов'язано з тим, що застосування принципу пропорційності, характер балансу між захистом прав людини і загальними (публічними) інтересами, розуміння справедливості такого балансу завжди обумовлено характером суспільно-політичної, економічної, правової ситуації, в якій держава застосовує заходи обмежень прав і свобод особи.

Умови, які склались в Україні, обумовлюють специфіку легітимної мети, для досягнення якої держава застосовує обмеження прав і свобод. Такою метою є публічні (загальні) інтереси, на захист яких спрямовані

обмежувальні заходи державної влади. Публічними інтересами, на які держава Україна в умовах війни повинна спрямовувати заходи обмежень прав і свобод в даній ситуації виступають інтереси держави у забезпеченні оборони України, стримування та відсічі збройної агресії, відновлення територіальної цілісності у міжнародно-визнаних кордонах, підвищенні обороноздатності держави і ефективності забезпечення національної безпеки і правопорядку. Звичайно, ці інтереси визнавались на конституційному рівні в якості публічних також до початку повномасштабної агресії РФ. Але саме сьогодні, в умовах війни, розпочатої країною-агресором у держави існують підстави, а в ряді випадків й безпосередня необхідність застосовувати більш масштабні, інтенсивні, жорсткі обмеження прав і свобод для захисту даних інтересів ніж за відсутності стану війни. Це обумовлено характером потенційних наслідків, які мають місце (можуть мати місце) за відсутності належного захисту публічних інтересів, в разі заподіяння шкоди цим інтересам. Крім того, виникнення особливих зовнішніх і внутрішніх обставин (стан війни, збройна агресія проти держави), зумовлює в певних випадках виникнення нових публічних інтересів або трансформацію існуючих, що не мало б місця за інших, «мирних» умов.

Можливі й ситуації, коли певні публічні інтереси тривалий час залишались пріоритетними і спрямовували розвиток правових інститутів, але в умовах збройної агресії значення таких інтересів дещо знижується. Це відбувається у випадках, коли забезпечення даних інтересів в повному обсязі здатне створити загрозу для захисту тих інтересів, що актуалізувались в умовах війни.

Отже, принцип пропорційності обмежувальних заходів держави, будучи універсальним принципом, діє й в умовах запровадження воєнного стану в Україні. Проте в таких умовах пропорційність як критерій обмежень прав і свобод людини має особливості. По-перше, вони обумовлені розумінням легітимної мети обмежень, тобто публічними інтересами, на захист яких держава застосовує обмежувальні заходи щодо прав і свобод особи: наприклад, в умовах стану війни отримують пріоритетне значення інтереси, спрямовані на забезпечення обороноздатної і безпеки держави. Характер і значення цих інтересів, потенційні наслідки недостатньо ефективного захисту надають державній владі підстави для застосування підвищених, більш масштабних обмежень прав і свобод в даних інтересах. По-друге, надзвичайний характер загроз для держави і суспільства зумовлює виникнення конкуренції між публічними інтересами, необхідність визначення серед них першочергових інтересів, що потребують захисту із застосуванням державно-владних заходів обмежень прав людини. По-третє, ситуація збройної агресії проти держави впливає на специфіку обмежувальних

заходів, які застосовуються державною владою для захисту певних публічних інтересів. Такі державно-владні заходи можуть відрізнитись від заходів, що підлягають застосуванню у цих самих публічних інтересах за відсутності воєнної загрози.

Література

1. Пархоменко Н.М. Людиноцентризм як сутність діяльності держави. Альманах права. 2017. Вип. 8. С. 31-35.
2. Kriebaum U., Schreuer C., Dolzer R., (2022). Principles of International Investment Law (3rd Edition). Oxford: Oxford University Press.
3. Шемшученко Ю.С., Скрипнюк О.В. Методологічні проблеми взаємодії держави і громадянського суспільства в сучасній Україні. Правова держава. 2017. Вип. 28. С. 3-12.
4. Radunović and Others v. Montenegro: ECHR Judgment, 25 October 2016, § 62. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167803>.
5. Постанова Верховного Суду від 05.06.2019 р. по справі № 817/1555/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82194394>.
6. Bogdel v. Lithuania: ECHR Judgment, 26 November 2013, § 63 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>.

УДК 342.95(043.2)

Кумейко А.В., к.ю.н., докторант,
Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Прагнення України до євроінтеграції налічує шлях біля 30 років. Проте саме події Революції Гідності 2013-2014 років зумовили потребу звернення до ЄС із проханням підтримати реформування правоохоронних органів й установ системи верховенства права в Україні, а також допомогти відновити довіру людей до них. За результатом звернення у 2014 році на запрошення української влади була створена Консультативна місія Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (EUAM Ukraine) [1].

Відтоді EUAM Ukraine тісно співпрацює зі своїми партнерами з метою пришвидшення сталого реформування сектору цивільної безпеки. Для цього Місія надає стратегічні консультації та практичну підтримку конкретним заходам, необхідним для проведення реформ, відповідно до стандартів ЄС і міжнародних принципів належного врядування та прав людини.

Сектор цивільної безпеки включає правоохоронні органи й установи системи верховенства права, зокрема Службу безпеки України. Крім того, громадянське суспільство та парламент відіграють важливу роль у забезпеченні процесу реформування цього сектору.

14 травня 2024 року Рада прийняла рішення про продовження мандату Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки в Україні (EUAM Ukraine) до 31 травня 2027 року.

Варто вказати, що мандат EUAM Ukraine був суттєво скоригований у 2022 році, щоб врахувати агресивну війну Росії проти України. З тих пір EUAM Ukraine надає підтримку українській владі у сприянні розслідуванню та переслідуванню міжнародних злочинів, вчинених у контексті неспровокованої та невинуватої військової агресії Росії проти України, комплексного управління кордонами та підтримки на звільнених територіях [2].

Варто вказати, що експерти відмічають, що потреба реформи СБУ – крок на шляху до євроінтеграції, розбудови держави і набуття реальної суб'єктності України. Без реформи СБУ, тобто органу внутрішньої безпеки, Україна не матиме такої можливості. Нинішня модель спецслужби позбавляє її незалежності, розвитку та ефективності. Обумовлює підпорядкованість президенту, займає невластивою функцією розслідування злочинів та непрофільними сферами боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Зберігає застарілі уявлення про діяльність спецслужби, підготовку та набір кадрів і кар'єру. Служба безпеки – має бути ключовим органом у сфері внутрішньої безпеки держави. Зосереджуватися на внутрішній розвідці, аналітиці, збереженні таємної інформації та попередженні небезпеки державній безпеці та національним інтересам [3].

Як слушно вказується окремими дослідниками, на перший погляд, порушена проблема може сприйматися банальною, проте в Україні, на жаль, не вироблено узгодженої й загально визнаної в наукових і фахових колах ідеології реформування не лише правоохоронної системи, а й усього силового блоку держави відповідно до стандартів Євросоюзу [4]. Попри те, що зовнішньополітичний курс нашої держави, а саме загальний напрямок на інтеграцію в європейські і євроатлантичні структури вже є визначеним і законодавчо закріпленим. Для успішного просування в цьому напрямку Україні належить виконати низьку вимог, узгодити як вітчизняне законодавство, так і структурну організацію своїх державних органів з відповідними стандартами, що знайшли своє відбиття в рекомендаціях ПАРЕ. Проте, як слушно вказує автор дослідження, таких стандартів не існує [4].

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка набула чинності в 2017 році, на сьогодні є головним чинним документом

на шляху до ЄС. Виконання Угоди у вимірі національної безпеки та оборони в жовтні 2024 р. сягнув 92% [5]. Отже, українське суспільство декларує напрямок на Європейську інтеграцію й наголошує на необхідності прийняття європейських цінностей.

Доцільно вказати, що як удосконалення організаційної структури органів СБ України задля оптимізації запобіжної діяльності Служби безпеки України в контексті євроінтеграції – життєво важливі проблеми для розвитку сектора безпеки нашої держави.

Література

1. EUAM Ukraine. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/our-mission/about-us/>.
2. EUAM Ukraine: Council extends the mandate of the EU Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform until 2027. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/14/euam-ukraine-council-extends-the-mandate-of-the-eu-advisory-mission-for-civilian-security-sector-reform-until-2027/>.
3. Концепція реформи СБУ. URL: https://overallhorizon.org/?page_id=228.
4. Жарий О.К. Адміністративно-запобіжні заходи в діяльності Служби безпеки України. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0417U000129/>.
5. Пульс Угоди. URL: <https://pulse.kmu.gov.ua/ua/streams/human-rights-justice-and-anticorruption>.

УДК 342.951:351.713(043.2)

Кунєв Ю.Д., д.ю.н., професор,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ВИМОГИ ДО БЛАНКЕТНИХ СКЛАДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНИХ З РЕГУЛЯТИВНОЮ НОРМОЮ

Питання реалізації принципу законності в адміністративному законодавстві України постає у зв'язку із формуванням і застосуванням статей адміністративного законодавства, в яких містяться бланкетні диспозиції складів адміністративного правопорушення.

На сьогодні більше 50% складів адміністративних правопорушень мають бланкетний або відсильний склад диспозиції. Такий підхід поширений не тільки в адміністративному, але і в кримінальному законодавстві.

Наявність бланкетних диспозицій правоохоронних норм безпосередньо пов'язана не тільки з якістю охоронної норми, але з якістю регулятивної норми, на яку існує посилання в охоронній. Фактично це

питання забезпечення якості національного законодавства, на яку існують постійні наріканні в рішеннях ЄСПЛ [1].

Питанням формування вимог до диспозиції бланкетної охоронної норми в теорії адміністративного права не присвячено окремих праць.

Виявляється, що переваг застосування в законодавстві бланкетного способу складу адміністративного правопорушення не багато, набагато більше недоліків [2], особливо для законодавства, яке тільки знаходиться на шляху переходу від управлінського до захисного [3]. Більшість проблем мають практичне значення, але розвиток практики завжди ґрунтується на теорії. Теоретичні розробки дослідження цього предмету фактично відсутні.

Чи є вимоги до структури диспозиції охоронної норми у зв'язці з регулятивною та які правові заходи для цього переходу потрібно вжити щодо змісту і структури бланкетних норм правопорушень?

Загальна вимога є в теорії права і в рішеннях судів: чіткість та передбачуваність законодавства, які дозволять якісно змоделювати й унормувати склад потенційного правопорушення.

Адміністративна відповідальність повинна відповідати таким стандартам? Це риторичне питання, особливо, якщо спрямованість адміністративної відповідальності не покарання, а сприяння позитивній поведінці. Таке сприяння забезпечується використанням стандартів у вигляді нормативних структурних одиниць загальної діяльній норми: 1) норм позитивної (правильної) поведінки; 2) норм відхилень або норм заборон; 3) норм реакцій на правильні дії та відхилення.

В законодавстві, яке регулює діяльність позитивну та її відхилення повинно бути подано усі три складові елементи діяльній норми, викладені повністю і зрозуміло. Тобто надто важливе співвідношення регулятивних і охоронних складових норми діяльності.

Важливе співвідношення єдності регулятивних і охоронних норм. Пропонуємо основи побудови диспозиції бланкетних складів адміністративного правопорушення, та змісту регулятивній норми, дія якої забезпечується охоронною:

– повне та детальне викладення гіпотези, диспозиції і санкції охоронній норми з вказівкою на мотиви й інші складові, які дозволяють кваліфікувати повною мірою склад правопорушення за змістом охоронній норми;

– конкретне посилання в змісті охоронній на конкретну регулятивну норму, які повинні працювати у зв'язці, оскільки спрямовані на позитивне регулювання адміністративній діяльності;

– повне викладення в регулятивній нормі умов і формальностей, яких потрібно дотримуватися суб'єкту приватного права [4];

– повне викладення в регулятивній нормі зобов'язальної складової з описом формальностей, які суб'єкт приватного права зобов'язаний виконати;

– повне викладення в регулятивній нормі зобов'язальної складової з описом умов і формальностей, які суб'єкт публічного права зобов'язаний виконати;

– санкції охоронної норми повинні враховувати можливості індивідуалізації відповідальності, починаючи з «врегулювання» правопорушення, закінчуючи максимальною санкцією.

Тобто дуже важливо повне викладання як регулятивної, так і охоронної норм, які функціонують у зв'язці. Такий підхід актуальний для охоронних норм, зокрема, пов'язаних із сферою здійснення адміністративної діяльності та її охороною. В предметі адміністративно-деліктного права переважна кількість охоронних норм є складовими діяльними.

Література

1. Берназюк Ян. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. *Судово-юридична газета*. 2020. 21 жовтня.

2. Кунев Ю.Д. Адміністративне право: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 161–166. URL: http://lsey.org.ua/9_2021/41.pdf.

3. Колпаков В.К. Бланкетні та відсилочні склади адміністративного проступку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 197–199. URL: http://www.lsey.org.ua/2_2016/61.pdf.

4. Кунева З.Ю. Митні формальності: теорія і практика. Монографія. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2018. 216 с.

УДК 341.1:327(043.2)

Куян М.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПРИНЦИПУ СУБСИДАРНІСТІ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Затребуваний в конституційному та муніципальному праві сучасних демократичних країн світу принцип субсидіарності став попитний в праві Європейського Союзу як такий, що встановлює стандарт взаємовідносин між ЄС, його державами-членами та їхніми регіональними та місцевими

владами. Дослідження правового механізму його реалізації має значення з огляду на перспективи набуття Україною членства в ЄС, а також беручи до уваги важливий функціонал цього принципу як «балансового важеля розподілу повноважень» у відносинах публічного правонаступництва в ЄС.

Показово, що необхідність визначення принципу субсидіарності в праві ЄС як загальноприйнятого виникла у зв'язку з укладанням Маастрихтського договору, яким був створений Європейський Союз, що стало значним кроком в утвердженні політичної системи Союзу в напрямі федералізації, яка по своїй природі має вирішувати питання розподілу повноважень між центром і відповідними суб'єктами. Амстердамським договором шляхом додавання Протоколу про застосування принципів субсидіарності та пропорційності було запроваджено механізм функціонування зазначених принципів. І вже Лісабонським договором до Договору про Європейський Союз (далі – ДЄС) [1] та Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДЄФС) [2] було додано Протокол (№ 2) Про застосування принципів субсидіарності і пропорційності [3], яким визначено умови та систему моніторингу їх застосування та поширення принципу субсидіарності не лише на центральний рівень держав-членів, але на їх регіональні та локальні рівні.

Принцип субсидіарності визначений у ст. 5 ДЄС у зв'язку з принципами надання повноважень та пропорційності. При цьому принцип надання повноважень визначає функціонал Союзу – він нероздільно діє в межах повноважень (у сферах), наданих державами-членами для досягнення визначених в Договорах цілей, по суті, цілей Союзу як такого.

Принцип субсидіарності проявляє себе у сферах, що не належать до виключної компетенції Союзу, але в яких Союз поділяє повноваження з державами-членами (ст. 4 ДФЄС), сферах координованих Союзом (ст. 4 ДФЄС) та сферах, де Союз має повноваження щодо підтримки, координації та доповнення дій держав-членів (ст. 6 ДФЄС).

Попри те, що Союз є суб'єктом права, він допоки не має «власного» права визначення «компетенції компетенції». Таке право мають держави-члени, оскільки членство в Союзі хоча й обмежує їх суверенні права, проте не призводить до втрати суверенітету. Тому саме національні парламенти є суб'єктами забезпечення дотримання принципу субсидіарності згідно з процедурою, визначеною в Протоколі (№ 2) про застосування принципів субсидіарності і пропорційності. Роль національних парламентів у правотворчій діяльності Союзу визначена у Протоколі (№ 1) про роль національних парламентів в Європейському Союзі [4]. Протоколи є невід'ємною частиною Договорів, а отже мають таку ж юридичну силу.

Безпосередньо правовий механізм принципу субсидіарності включає обов'язок кожної установи Союзу забезпечувати постійне дотримання принципу субсидіарності (і пропорційності), як це викладено у ст. 5 ДЄС та Протоколі про застосування принципів субсидіарності і пропорційності. Зокрема, це стосується обов'язку Комісії, перш ніж запропонувати законодавчі акти, проводити широкі консультації й враховувати регіональний та місцевий вимір запланованих дій; обов'язку Комісії, Європейського парламенту, Ради надсилати проекти законодавчих актів та проекти зі змінами до національних парламентів; надсилання законодавчих резолюцій Європейського парламенту та позицій Ради до національних парламентів.

При цьому проекти законодавчих актів повинні бути обґрунтовані з дотриманням принципів субсидіарності і пропорційності, містити певну оцінку фінансового впливу пропозицій, а щодо директиви, її наслідків для правил, які мають бути запроваджені державами-членами, доказовість за якісними та кількісними показниками більшої ефективності досягнення відповідних цілей на рівні Союзу.

Кожен із зазначених органів, й у відповідних випадках інші суб'єкти від яких походить проект законодавчого акта мають брати до уваги обґрунтовані висновки національних парламентів або палат національних парламентів. Проект законодавчого акта має бути переглянутий, якщо щонайменше одна третина голосів національних парламентів (або чверть голосів згідно ст. 76 ДФЄС) засвідчує про його невідповідність принципу субсидіарності. За наслідками такого перегляду відповідний суб'єкт законодавчої ініціативи може прийняти рішення про збереження, зміну або відкликання проекту. Необхідність перегляду проекту існує також якщо згідно із звичайною законодавчою процедурою позиція національних парламентів щодо невідповідності проекту принципу субсидіарності підтримана простою більшістю голосів. Законодавча пропозиція не підлягає подальшому розгляду якщо більшістю у 55 відсотків голосів членів Ради або більшістю голосів Європейського парламенту буде прийнято рішення про невідповідність законопроектної пропозиції принципу субсидіарності.

Постзаконодавчий контроль принципу субсидіарності здійснюється Судом Європейського Союзу відповідно до правил, встановлених ст. 263 ДФЄС. Система моніторингу застосування принципу субсидіарності включає необхідність подання Комісією щорічних звітів Європейській Раді, Європейському парламенту, національним парламентам.

Таким чином принцип субсидіарності встановлює ключове правило взаємовідносин Союзу та держав-членів, захищає компетенцію держав й, слугує своєрідним «мірилом» правонаступництва Союзу стосовно держав-членів.

Література

1. Consolidated version of the Treaty on European Union Document 12016M/TXT. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/oj
2. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union Document 12016E/TXT. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/oj
3. Consolidated version of the Treaty on European Union. Protocol (No 2) on the Application of the Principles of Subsidiarity and Proportionality. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/pro_2/oj
4. Consolidated version of the Treaty on European Union. Protocol No 1) on the Role of National Parliaments in the European Union. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/pro_1/oj

УДК 343.9.024:336.7(043.2)

Коломойцев В.І., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Дослідження питання корупції та застосування заходів відповідальності за вчинення адміністративних корупційних правопорушень постійно є предметом наукових розробок як представників зарубіжної юридичної науки, так і представників вітчизняної юридичної науки. Дослідження питань запобігання корупції здійснюються в межах наукових розробок з таких галузевих юридичних наук, зокрема, адміністративного права та процесу, фінансового права та процесу, трудового права, кримінального права та процесу, цивільного права та процесу, конституційного права, міжнародного права тощо.

Проблематика запобігання корупції розглядається також в межах таких галузевих гуманітарних та соціальних наук, як економіка, соціології, публічне управління та адміністрування тощо.

Як було встановлено у попередніх підрозділах явище корупції було притаманно ще стародавнім суспільствам, і є характерним ще для суспільств, які зароджувались на початку людської цивілізації.

Зміни політичних, правових та соціально-економічних систем суспільств, на жаль, суттєво не впливають на темпи розвитку корупції, її поширення в соціумі.

Отже, для всіх управлінських суспільств є притаманним в тій чи іншій мірі явище корупції, запобігання проявам якої залежить передусім від рівня толерантності соціуму [1, с. 182-190].

Однак при цьому попри розвиток юридичної науки та здійснення чисельних наукових розробок проблематики запобігання корупції варто акцентувати його актуальність та доцільність подальшої науково-дослідної роботи у цьому напрямку.

Умови воєнного стану в Україні визначили обставини, що обумовили чисельність проявів корупції та корупційних правопорушень в цілому, і зокрема, у сфері оборони та національної безпеки.

Варто підкреслити, що поширення корупції відбувається внаслідок як толерантності як владних органів, так і членів громадського суспільств. Як зазначають, що громадський осуд суспільством проявів корупції у 2014 році, воно залишається активним її учасником [2, с. 124-132].

Запобігання вчиненню корупційних правопорушень, здійснення реформи антикорупційних органів тому відіграє важливе значення. Складність подолання проявів корупційних правопорушень посилюється триваючою російсько-української війни, що відображується на рівні соціально-економічного зростання суспільства, задоволення потреб населення. Наявні потреби суспільства, що полягають у забезпеченні його основних потреб, часто спричиняють виникнення корупційних ризиків.

Отже, проблема запобігання корупції в умовах воєнного стану в Україні є надзвичайно актуальною, оскільки військові дії створюють сприятливий ґрунт для зловживань. Значні фінансові ресурси, спрямовані на оборону та відновлення, ризикують стати об'єктом корупції через послаблення контролю, терміновість рішень та обмеження прозорості. Складні обставини можуть сприяти ухваленню непрозорих рішень та обходу процедур. Для мінімізації корупційних ризиків необхідно посилювати антикорупційні механізми, проводити незалежний аудит, забезпечувати прозорість державних закупівель і залучати громадянське суспільство до моніторингу. Пріоритетом залишається суворе дотримання закону, щоб зберегти довіру до державних інституцій навіть у кризовий період.

Отже, дослідження за питань запобігання корупції, можуть бути систематизовані на такі групи: 1) дослідження, присвячені виробленню загальних засад із запобігання корупції, принципів взаємодії суб'єктів громадськості, органів державної влади та місцевого самоврядування; 2) дослідження, присвячені проблематиці подолання проявів корупції в окремих органах державної влади; 3) дослідження, присвячені проблематиці подолання проявів корупції в окремих сферах суспільного життя; 4) дослідження, присвячені проблематиці застосування адміністративно-правової відповідальності за вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією.

Література

1. McMullan M. A Theory of Corruption. *The Sociological Review*. 1961. Vol. 9(2). P. 181-201

2. Гладкий В.В. Сутність та значення феномену корупції. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 18. С. 124-132. DOI: 10.5281/zenodo.2592077.

UDC 342.9(043.2)

Leheza Yevhen, Doctor of Juridical Sciences, Professor,
University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

SOME THEORETICAL FOUNDATIONS OF PUBLIC SERVICES IN THE SUBJECT OF ADMINISTRATIVE LAW

In the works of Ukrainian lawyers, when using the category of «services», the main emphasis is placed on legal aspects, in particular on the administrative procedure for their provision. This can be explained by the fact that the first scientists who formed the theory of services in Ukraine were, first of all, representatives of the science of administrative law (V.B. Averyanov, I.P. Golosnichenko, S.V. Kivalov, I.B. Koliushko, V.S. Kuybida, A.O. Selivanov, V.P. Tymoshchuk and others).

V.M. Garashchuk argues that the fact that the main opponents of this theory are also representatives of legal science, who question the very possibility of using the category of «services» in relation to the activities of state authorities and local self-government bodies [1, pp. 109–114], has led to particularly lively discussions on this issue in jurisprudence.

Thus, G.M. Pisarenko and O.M. Bukhanevych note that the modern doctrine of administrative law, which is being formed in Ukraine, provides for a certain shift in emphasis, a new understanding of «publicity», due to a return to basic humanitarian values, to the recognition and consolidation of the inalienable natural rights of man and citizen [2, pp. 22–23; 3, p. 25]. This provision is also enshrined in the Constitution of Ukraine, which proclaimed the need to transition from the ideology of state dominance and state interests over individual interests that prevailed in the past to the ideology of the state serving the person, guaranteeing, ensuring and protecting the fundamental rights and freedoms of man and citizen by the state [2, pp. 22–23; 3, p. 25].

T.O. Kolomoyets and S.G. Stetsenko attribute social relations that arise within the framework of the provision of administrative services to the subject of administrative law and consider such activities to be a component of the method of regulating this branch of law [4, pp. 23–24; 5, pp. 11–13; 6, pp. 19–26].

T.O. Kolomoyets notes that it is more appropriate to use the term «public services» rather than “administrative services”. In her opinion, public services are services provided to individuals and legal entities by state bodies in relation to the exercise of rights, freedoms and legitimate interests in the public sphere [5, p. 179].

Public services are activities of public administration bodies carried out at the expense of public funds. This definition is essentially very close to the definition of the category of «public service» in European law, but presented from the point of view of the subject of their provision and the source of financing.

Public services by the source of financing for the provision of this type of service, that is, the type of budget, include administrative services, which in turn are divided into state and municipal services.

State services are services provided by state authorities (primarily executive) and state enterprises, institutions and organizations. State services also include services provided by non-state organizations in the exercise of delegated powers, etc. In this case, the first place for determining the nature of the service is not the direct subject of its provision, but the subject that is responsible for it, and the source of financing for the provision of this type of service is the state budget. Municipal (municipal) services are services provided by local government bodies, municipal enterprises, institutions and organizations. The source of financing for the provision of municipal services is the local budget. O.M. Bukhanevich notes that, unlike the concept of «administrative services», the term «public services» has a broader meaning [3, p. 59]. O.M. Bukhanevich explains that, first of all, public services can be provided by state and non-state structures, but the main thing that unites them is the interest of society in their provision, social significance [3, p. 60; 6, p. 12].

O.M. Bukhanevich argues that the concept of «public services» essentially covers the spheres of social relations that are regulated by both civil and administrative law [3, p. 60]. In these spheres, there is a differentiation of legal regulation, which is determined by two main factors: the subject of service provision and the content of legal relations that arise in this case [3, p. 60]. Public services are based on public interest, which is understood as the interest of the social community determined by the state and secured by law, the satisfaction of which serves as a condition and guarantee of its existence and development [4, p. 55]. In the most general form, public interest means the interest of the human community - the population, the people, etc. [5]. What exactly the state authorities define as public interest depends on the level of legal culture and legal awareness of the subjects of lawmaking. And what the authorities see as the common good may actually diverge from the interests of a significant part of the population [6].

But in any case, the requirements that are imposed on public administration objects must ensure the general welfare of the people of Ukraine and cannot express the private interest of public administration subjects. It is in the last thesis that the essential difference between private and public interests lies.

Public interest is nothing more than a certain set of private interests. Accordingly, it does not matter how many people a public administration subject protects - the main thing is that it acts in accordance with the principle of legality and does not defend private personal (third parties related to it) and corporate interests. Thus, it is the public interest that underlies the provision of public services. The modern understanding of administrative law allows us to confidently assert that public services are part of the subject of administrative law.

Literature

1. Гаращук В.М. Управлінські послуги – новий інститут чи нова помилка? Вісник Академії правових наук України. 2001. № 3. С. 109–114.

2. Писаренко Г.М. Адміністративні послуги в Україні: організаційно-правові аспекти: дис. ... к.ю.н.: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Одеська нац. юрид. академія. Одеса, 2006. 195 с.

3. Буханевич О.М. Теоретико-правові та праксеологічні засади надання адміністративних послуг в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2016. 455 с.

4. Лєгеца Є.О. Теорія публічних послуг: адміністративно-правова складова. Монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 452 с.

5. Leheza Yevhen, Pisotska Karina, Dubenko Oleksandr, Dakhno Oleksandr, Sotskyi Artur. 2022. The essence of the principles of ukrainian law in modern jurisprudence. Revista jurídica portugalense, december, 342-363. DOI: [https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705\(32\)2022.ic-15](https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705(32)2022.ic-15).

6. Sinkevych O., Yurovska V., Komissarova N., Tkachenko O., Leheza Y. (2024). Subjects of public authority in matters of combating terrorism: legal regulation, administrative and criminal aspect. Ius Humani. Law Journal, 13(1), 1-14. URL: <https://doi.org/https://doi.org/10.31207/ih.v13i1.332>.

Легенький М.І., д.ю.н., професор,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПУБЛІЧНА КООРДИНАЦІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Необхідністю протидії повномасштабній збройній агресії російської федерації проти України обумовлена оперативна та ефективна перебудова всього механізму публічного управління, яка характеризується глобальністю та масштабністю і охоплює всі без винятку державні галузі. Безумовно, що до проблем, які стали об'єктом особливої уваги, віднесено і захист прав і свобод усіх верств населення і, в першу чергу, такої вразливої категорії, як діти.

З цією метою вже протягом першого місяця з дня оголошення воєнного стану Кабінетом Міністрів України були внесені зміни до деяких постанов щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану, які передбачали можливість тимчасового влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування або були розлучені з сім'єю до дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей, адаптували процедуру встановлення опіки над дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, особою, яка перебуває у сімейних, родинних відносинах (у тому числі хрещені батьки) з такою дитиною а також встановили спрощену процедуру влаштування таких дітей до закладів, в яких передбачено цілодобове перебування дітей, у населених пунктах, в яких можливо забезпечити безпеку дітей з урахуванням їх віку та стану здоров'я [1].

Окрім цього урядом було створено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, у статусі тимчасового консультативно-дорадчого органу Кабінету Міністрів України, який з перших днів свого функціонування став об'єктом пильної уваги науковців та громадськості [2]. Метою діяльності штабу було визначено сприяння координації діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування інших державних органів, органів з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. До завдань діяльності Координаційного штабу віднесено організацію евакуацію дітей у безпечні райони України та задоволення їх нагальних потреб, контроль за їх постановкою на консульський облік дітей в державі їх тимчасового влаштування та забезпечення їх повернення до України після припинення воєнних дій, визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану, прийняття відповідних оперативних

рішень, моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в умовах воєнного стану, тощо [3].

Координаційним штабом вживалися заходи, спрямовані на забезпечення безпечного переміщення (евакуації) дітей, які проживають або зараховані на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, дітей, влаштованих в сімейні форми виховання, на безпечну територію, розміщення та задоволення потреб дітей, переміщених (евакуйованих) на безпечні території, у тому числі здійснення контролю за постановкою на консульський облік у державі їх тимчасового влаштування а також визначення та пошук шляхів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини, що виникають в умовах воєнного стану [4].

Постановою Кабінету Міністрів України № 339 «Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України», передбачається створення Єдиного реєстру осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України [5].

Офісом Генерального прокурора України здійснюється процесуальне керівництво у провадженнях щодо зафіксованих в ході збройного конфлікту воєнних злочинів, які вчиняють військові РФ щодо українських дітей, які складають особливу категорію, що перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права. Зафіксовані факти вчинення військовослужбовцями країни-агресора низки серйозних порушень проти дітей, які кваліфікуються нормами міжнародного гуманітарного права як воєнні злочини, до яких віднесені вербування і використання дітей; вбивства та каліцтва, зґвалтування та інші форми сексуального насильства, напади на школи, лікарні та захищених осіб, які пов'язані з ними, викрадення дітей, відмова у доступі до гуманітарної допомоги [6].

Питання захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту було визначено одним із пріоритетних для Офісу Президента України. 8 серпня 2022 року Указом Президента України № 568/202211 створено Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей, до завдань якої входить системний аналіз ситуації, визначення напрямів та пріоритетів щодо захисту прав та безпеки дітей, насамперед в умовах воєнного стану, напрацювання пропозицій щодо заходів із попередження вчинення злочинів проти дітей, недопущення примусової депортації юних громадян України за межі держави, сприяння скоординованій реалізації таких заходів, забезпечення моніторингу ефективності їх реалізації [7].

Кабінетом Міністрів України розроблено та затверджено Національний план превентивних заходів щодо припинення та запобігання грубим порушенням прав дітей в умовах збройної агресії

Російської Федерації проти України. Зазначеним планом передбачено вжиття комплексу заходів, до яких, зокрема, віднесено розгортання інституційної системи забезпечення прав дітей, взаємодія між її структурами та відповідними державними органами і установами а також неурядовими та громадськими організаціями, налагодження міжнародної взаємодії та обміну інформацією. Передбачається розгортання нормативно-правового забезпечення вказаного напрямку роботи, шляхом видання нових та удосконалення чинних нормативно-правових актів а також створення, розвиток та функціонування системи розкриття, розслідування злочинів, скоєних проти дітей та притягнення до відповідальності за їх вчинення.

Значна увага приділена медіа-просвітницькому та інформаційно-консультативному забезпеченню роботи з дітьми та особами, які причетні до роботи з ними, першочерговому наданню медичної, соціальної, психологічної, та безоплатної правничої допомоги. З метою забезпечення необхідного фахового рівня працівників, до функціональних обов'язків яких водить робота з постраждалими дітьми, передбачено вжиття заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації відповідних категорій військовослужбовців Збройних Сил України, працівників правоохоронних та інших державних органів, системи освіти та охорони здоров'я, соціального забезпечення, тощо.

Підкреслена необхідність дотримання принципу мінімізації втрат серед цивільного населення та дітей, зокрема через дотримання режиму безпеки у закладах освіти та створення доступних укриттів у закладах соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, тощо.

Визначена обов'язковість проведення евакуації дітей з місцевості, у якій ведеться бойові дії та обліку тимчасово переміщених дітей а також пропонується комплекс заходів, спрямованих на їх захист і підтримку. Особлива увага приділена заходам, спрямованим на повернення депортованих та примусово переміщених дітей.

До реалізації запланованих заходів передбачено залучати офіс Президента України, робочу групу ООН в Україні з питань дітей та збройних конфліктів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, міжнародні організації та громадські об'єднання, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, правоохоронні органи, обласні та Київську міську військові адміністрації і органи місцевого самоврядування, Національне інформаційне бюро, Координаційний центр з надання правової допомоги, Український інститут розвитку освіти та Інститут модернізації змісту освіти, тощо [8].

Організація системи заходів, спрямованих на недопущення та зупинення порушень прав дітей за умови залучення до неї максимальної кількості суб'єктів та забезпечення належної публічної координації цієї

роботи, сприятиме оптимальному захисту прав дитини в умовах воєнного стану.

Література

1. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2022 № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

2. Легенький М., Бондарчук С., Грузинська І., Сопілко І. Нормативно-правове регулювання освітніх відносин в Україні за умов воєнного стану. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*. № 21. 2022. DOI: <https://doi.org/10.31392/iscs.2022.21.115>.

3. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

4. Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: 30 днів роботи. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/finalkoordinatsiiniishtabzpitanzakhistupravditinivumovakh.pdf> (дата звернення: 20.10.2024).

5. Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 № 339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/339-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

6. Лубінець Д. Порушення прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях України та у Росії: депортація, мілітаризація, індоктринація. *Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/dii-vlady-ukrainy-spriamovani-na-zakhyst-prav-ditei> (дата звернення: 20.10.2024).

7. Про Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей: Указ Президента України № 568/2022 від 08.08.2022. Редакція від 07.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/568/2022#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

8. Про затвердження національного плану превентивних заходів щодо припинення та запобігання грубим порушенням прав дітей в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 256-р від 22.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/256-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

Лукавий Ю.П., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ (ДЕРЖАВНИХ РЕЄСТРАТОРІВ ПРАВ) ТА ЇХ ЗНАЧУЩІСТЬ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Сучасна Україна наразі знаходиться на ключових етапах свого розвитку у всіх сферах суспільного життя, переживаючи складні часи реформування, які додатково значно погіршуються воєнним станом та внутрішніми неузгодженими конфліктами. Проте, незважаючи на ці складнощі, Україна не тільки має реальні плани свого відновлення та становлення, вона й сьогодні посідає достатньо важливе місце у світовій спільноті, в першу чергу, в європейському середовищі. У зв'язку з цим, українська влада виділяє декілька таких обставин: наприклад, інвестиції у спільну безпеку ЄС, подолання корупції на всіх рівнях, сприяння адаптації національного законодавства до стандартів ЄС, створення належних умов для соціальної адаптації життєдіяльності кожного громадянина країни, та однозначна перемога над окупантом. Вирішення цих завдань є достатньо складним процесом через наявність як об'єктивних чинників, так і суб'єктивних, складнощі сьогодення, особливо пов'язані зі збройною агресією РФ, реально гальмують усі зусилля на національному, європейському та міжнародному рівнях.

Одним із пріоритетних напрямів трансформації інститутів публічної адміністрації в умовах повоєнного відновлення України має стати реформування у сфері державної реєстрації прав, що повинно супроводжуватися внесенням відповідних змін до спеціальних законодавчих актів, які у своєму кінцевому варіанті мають повною мірою відповідати сучасним європейським стандартам. Багато в чому це зумовлено наявністю у вітчизняній правничій науці суперечливих, а іноді протилежних підходів щодо діяльності органів державної реєстрації прав та державних реєстраторів та їх ролі в механізмі здійснення виключних повноважень, в яких відображалися суб'єктивні погляди державних і місцевих представників влади на це явище, що були їхніми політичними, економічними та іншими інтересами.

Незважаючи на виклики та протиріччя, пов'язані, зокрема з реформою децентралізації органів публічної влади, система органів державної реєстрації прав у повному обсязі достатньо «спокійно» перейшла у правову систему координат нових правил та вимог.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» встановлено систему органів та суб'єктів, які здійснюють повноваження у сфері державної реєстрації прав.

Організаційну систему державної реєстрації прав становлять:

Міністерство юстиції України та його територіальні органи;

суб'єкти державної реєстрації прав: виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська, Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації; державні реєстратори прав на нерухоме майно.

У свою чергу виконавчі органи сільських, селищних та міських рад (крім міст обласного та/або республіканського Автономної Республіки Крим значення) набувають повноважень у сфері державної реєстрації прав відповідно до цього Закону у разі прийняття відповідною радою такого рішення [1].

Нормативно-правове регулювання діяльності згаданих суб'єктів державної реєстрації прав та державних реєстраторів прав здійснюється виключно відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», а також інших нормативно-правових актів, що прийняті на виконання вказаного закону, з урахуванням специфіки діяльності та виконання повноважень державними реєстраторами прав.

Водночас, варто зауважити, що в силу приписів Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» до повноважень Міністерства юстиції України у сфері державної реєстрації прав, зокрема віднесено:

– забезпечення формування та реалізацію державної політики у сфері державної реєстрації прав;

– здійснення нормативно-правового регулювання у сфері державної реєстрації прав;

– забезпечення створення та функціонування Державного реєстру прав, є його держателем;

– організація роботи, пов'язаної із забезпеченням діяльності з державної реєстрації прав [1].

Таким чином, незважаючи на передачу повноважень у сфері державної реєстрації прав, Міністерство юстиції України продовжує відігравати ключову роль у сфері державної прав.

Окремої уваги заслуговують органи державної реєстрації прав, які забезпечують: проведення державної реєстрації прав; ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; взяття на облік безхазяйного нерухомого майна; формування та зберігання реєстраційних справ.

Найбільш відповідальний напрямок у сфері державної реєстрації прав, в тому числі у період воєнного стану, в тому числі у повоєнній відбудові України мають державні реєстратори прав, до числа яких, зокрема віднесено державних та приватних нотаріусів. Оскільки саме до державних реєстраторів звертаються за встановленням фактів щодо пошкодженого та зруйнованого житла чи інших об'єктів нерухомого майна, в тому числі внаслідок збройної агресії РФ, та внесення відповідної інформації до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що як наслідок надає можливість звернутись за компенсаційними виплатами.

Література

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 лип. 2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>.

УДК 342.9(043.2)

Ляднов А.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В контексті надання відсічі всеосяжній військовій агресії, якої зазнала наша країна, неможливо не акцентувати, в умовах воєнного стану, на потребі національного законодавства у проведенні трансформації публічно-правового регулювання кадрового забезпечення.

Варто відзначити, що основною метою розроблення та імплементації нормативно-правових актів, у мирний час, є регулювання суспільних відносин шляхом встановлення, зміни або скасування норм права.

Проте, в умовах воєнного стану, введеного на території України у відповідності до Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. [1], коли суб'єктам публічного управління було запроваджено особливі умови діяльності, які передбачають здійснення заходів і повноважень, необхідних для забезпечення ефективної оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, одним із центральних завдань, яке набуває актуальності, є трансформація публічно-правового регулювання кадрового забезпечення.

Варто підкреслити, що в контексті побудови стратегії під час війни, яка дозволить нашій державі вистояти перед військовою агресією,

зберегти свій суверенітет, захистити життя наших громадян, вагомою складовою є імплементація рішень щодо утворення, на виконання Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2] військових адміністрацій, основним завданням яких є забезпечення на відповідній території, разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [2], окреслено коло завдань, які покладені на військові адміністрації, а також визначено повноваження таких військових адміністрацій, визначено особливості призначення начальника відповідної військової адміністрації.

Водночас, а ні зазначеним нормативно-правовим актом, а ні жодним іншим не визначено правові принципи діяльності військових адміністрацій, не врегульовано питання щодо визначення статусу по відношенню до посадових осіб військових адміністрацій, а також не визначено правові гарантії для осіб, які виявили бажання долучитися до щоденної, кропіткої роботи державного органу, який займає одне з ключових місць у стратегічному плані країни з надання відсічі агресору, що є обставиною, яка перешкоджає належній організації кадрового забезпечення в таких інституціях.

Світова практика демонструє, що високі результати в процесі реформування державного управління можна здобути лише за умови інноваційної діяльності. Оскільки сфера публічного управління країни повинна реагувати на зміни зовнішнього середовища, а також враховуючи її технологічне відставання необхідне системне впровадження нововведень у діяльність державних органів [3].

Забезпечення належної якості нормативно-правового підґрунтя, з визначенням адміністративно-правових принципів і норми, через які мають бути встановлені конкретні та зрозумілі механізми регулювання діяльності військових адміністрацій з кадрового забезпечення, є необхідним для того, щоб з одного боку гарантувати захищеність прав працівників таких військових адміністрацій, а з іншого щоб забезпечити чіткий механізм діяльності військових адміністрацій за цим напрямком.

Широкий спектр повноважень військових адміністрацій розрахований, у першу чергу, не на управління конкретною сферою суспільних відносин, як це відбувається за умов мирного часу, а на забезпечення повноцінної реалізації правового режиму воєнного стану в усіх сферах життєдіяльності суспільства і державного управління. Відповідно, функціонально-управлінське навантаження військових адміністрацій є особливим [4, с. 103].

Факт відсутності адміністративно-правового підґрунтя, здатного регулювати реально існуючі відносини на публічній службі у військових адміністраціях, відсутність заповнення правовим регулюванням прогалін в законодавстві процесу здійснення кадрового забезпечення у військових адміністраціях, може спричинити ризики з невиконання завдань, які Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [2] покладені на військові адміністрації. Зазначені обставини потребують нагального законодавчого регулювання і є свідченням, що законодавець вже запізнюється у їх унормуванні. Тому існує нагальна потреба у вдосконаленні законодавства з метою забезпечення стабільного функціонування військових адміністрацій та ефективного кадрового управління.

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

3. Матвейчук Л.О., Соколова О.М. Інноваційний підхід у розвитку електронного формату в публічному управлінні України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=974>.

4. Мельник С.М. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 6. С. 100-104.

УДК 342.9(043.2)

Ляднова О.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

РОЛЬ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Під час повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року наша країна вперше з часів незалежності опинилася в критичних обставинах жорсткої війни. Перед владою постала низка викликів, які безпосередньо вплинули на життєздатність, обороноздатність і безпеку країни та

вимагали оперативних реакцій. За цих умов змінився звичайний режим функціонування державних інститутів, місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1] через військову агресію Російської Федерації проти України з 24 лютого 2022 року в Україні був введений воєнний стан.

Після проголошення режиму воєнного стану на території України було утворено 24 обласних та Київську міську, а також районні військові адміністрації [2].

Також в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснювали покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану» приймалися рішення про утворення військових адміністрацій населених пунктів.

Військові адміністрації є тимчасовими державними органами, які можуть утворюватися на територіях, на яких введено воєнний стан для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [3].

Військові адміністрації є юридичними особами публічного права, повноваження здійснюються ними в порядку, визначеному законами України для здійснення повноважень відповідних місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про правовий режим воєнного стану».

Досліджуючи адміністративно-правовий статус військових адміністрацій, Мельник Р.С. підкреслив специфіку повноважень, що проглядається у багатоманітності їх змісту та поділив ці повноваження на наступні групи: 1) правотворчого характеру; 2) мобілізаційного характеру; 3) забезпечувального характеру; 4) організаційного характеру; 5) інформаційно-аналітичного характеру; 6) фіскально-регламентарного характеру. Підкреслив, що подібна багатоманітність повноважень військових адміністрацій розрахована, у першу чергу, не на управління конкретною сферою суспільних відносин, як це відбувається за умов мирного часу, а на забезпечення повноцінної реалізації правового режиму воєнного стану в усіх сферах життєдіяльності суспільства і державного управління. Отже, функціонально-управлінське навантаження військових

адміністрацій є особливим та передбачає конкретні владні дії у межах загального напрямку державно-владної діяльності [4].

Під суб'єктом публічної адміністрації розуміють суб'єкт владних повноважень, наділений законом повноваженнями здійснювати публічне адміністрування – надавати адміністративні послуги чи здійснювати виконавчо-розпорядчу діяльність [5].

Військові адміністрації повністю відповідають науковій концепції суб'єктів публічної адміністрації. Так, військові адміністрації є складовими елементами єдиної функціональної системи державних органів, що забезпечують державне управління в умовах воєнного стану. Правовий статус військових адміністрацій визначений Законом України «Про правовий режим воєнного стану» і є доволі специфічним, а функціонування здійснюють на основі спеціальних правових норм, які регламентують їх діяльність, повноваження та взаємодію з іншими органами. Основним завданням військових адміністрацій є захист інтересів держави та суспільства, забезпечення оборони, правопорядку і безпеки на відповідних територіях, що відображає принцип реалізації публічного інтересу, притаманний суб'єктам публічного адміністрування. Військові адміністрації відповідно до діючого законодавства наділені повноваженнями щодо ухвалення обов'язкових для виконання публічних рішень, що свідчить про виконавчо-розпорядче навантаження. Військові адміністрації діють суворо в межах та на підставі законів України, що регламентують їх повноваження й функції.

Утворення військових адміністрацій та виконання ними функцій органів державного управління та місцевого самоврядування в критичних умовах воєнного стану є вимогою сьогодення, що забезпечує інтереси національної безпеки та оборони, правопорядок, недопущення гуманітарної катастрофи на територіях, де унеможлиблюється функціонування органів публічної влади.

Військові адміністрації грають важливу роль у системі органів публічної адміністрації в умовах воєнного стану. Їх функціонування передбачає збереження державного управління на місцях, де місцеві органи влади не виконують свої повноваження. Ця система покликана забезпечити реалізацію національної безпеки, захист прав громадян та підтримання громадського порядку.

Дослідження військових адміністрацій є важливим через значні зміни в системі публічного адміністрування України під час воєнного стану. Вони є новим суб'єктом публічного управління, і їх правовий статус, повноваження та взаємодія з іншими органами влади потребують комплексного аналізу для розробки законодавчого підґрунтя, підвищення ефективності управління та захисту прав громадян у надзвичайних ситуаціях.

Після завершення війни країна постане перед безпрецедентним викликом: у максимально стислі терміни відновити можливості забезпечувати гідне якісне життя людей на основі ефективної реалізації національного людського, природноресурсного, економічного потенціалу. І одним із найважливіших інструментів, яким держава може скористуватися для оптимізації управління в регіонах і громадах в післявоєнних умовах є військові адміністрації. У процесі післявоєнної відбудови їх роль може трансформуватися від інструменту кризового управління до механізму, що сприятиме стабілізації та розвитку регіонів. Досвід європейських країн свідчить, що баланс між централізованим управлінням і децентралізацією є ключовим фактором у процесі післявоєнного відновлення.

Таким чином, військові адміністрації відіграють не лише важливу роль у системі публічної адміністрації в умовах війни, а й можуть стати вагомим інструментом у післявоєнному відновленні країни. Їх подальша трансформація потребує чіткої законодавчої регламентації, що забезпечить ефективний перехід від кризового управління до стабільного розвитку. У зв'язку з цим актуальним є проведення наукової дискусії щодо правового статусу військових адміністрацій у майбутньому та вироблення оптимальних механізмів їх інтеграції в систему державного управління в повоєнний період.

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 29.01.2025).

2. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022 № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 29.01.2025).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 29.01.2025).

4. Мельник С.М. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Випуск 6. С. 100-104.

5. Адміністративне право України. Повний курс / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, О. Гулак та ін.; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Вид. 3-є. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. С. 81.

Оксенюк А.І., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

Для того, щоб розкрити особливості адміністративно-правового регулювання адміністративно-політичної сфери, на нашу думку, необхідно розпочати саме із визначення поняття «регулювання» та «правового регулювання».

Словник української мови визначає термін «регулювати» як: 1) підкоряти певному порядку, правилу, упорядковувати; 2) встановлювати правильну, необхідну для роботи взаємодію частин механізму, пристрою, апарату і т. ін.; 3) робити щось для отримання відповідних показників, відповідного ступеня чогось [1, с. 480].

Серед науковців немає єдиної думки щодо сутності та визначення поняття правового регулювання. На сьогодні існують два основні підходи до його розуміння. Перший – широкий, який охоплює всі форми впливу на свідомість і поведінку суб'єктів права, включаючи як нормативні, так і індивідуальні юридичні засоби впорядкування суспільних відносин. Другий – вузький, що зводить правове регулювання виключно до застосування нормативних юридичних засобів, тобто механізму правового регулювання.

Ми підтримуємо традиційний підхід до розуміння цієї категорії, визначення якої подано в юридичній енциклопедії. Відповідно, правове регулювання розглядаємо як один з ключових інструментів державного впливу на суспільні відносини, спрямований на їх впорядкування в інтересах людини, суспільства та держави [2].

Своєю чергою, адміністративно-правове регулювання справедливо можна вважати похідним щодо загального правового регулювання.

Зважаючи на вищенаведене, адміністративно-правове регулювання публічного управління адміністративно-політичною сферою можемо розуміти як впорядковувальний, цілеспрямований вплив суб'єктів публічного управління на суспільні відносини у сфері управління державою [3]. Воно здійснюється шляхом встановлення, зміни або скасування правових норм і спрямоване на забезпечення формування та реалізації управлінських рішень, узгоджених із суспільними потребами.

З огляду на наведене визначення, одним із головних елементів механізму адміністративно-правового регулювання є адміністративно-правова норма.

Адміністративно-правові норми утворюють нормативну основу механізму адміністративно-правового регулювання, оскільки адміністративно-правовою нормою називають правило поведінки, встановлене державою з метою регулювання суспільних відносин у сфері державного управління [4]. Такі норми закріплені у нормативно-правових актах різної юридичної сили – Конституції України, законах та підзаконних нормативно-правових актах.

Важливість регулювання адміністративно-політичної сфери знаходить своє відображення у правових нормах, затверджених у Конституції України, зокрема: Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1); принцип верховенства права (ст. 8); визначення засад забезпечення національної безпеки та оборони держави (ст. 17); органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19); гарантування права на життя, особисту недоторканість, захист від свавільного арешту та утримання під вартою (ст. 27-29); встановлення можливості обмеження свободи віросповідання у випадках, визначених законом, з метою охорони громадського порядку (ст. 35); можливість обмеження конституційних прав і свобод під час воєнного або надзвичайного стану (ст. 64); визначення статусу та повноважень Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади (ст. 113-120); встановлення засад місцевого самоврядування, статусу органів місцевого самоврядування, їх повноважень та взаємодії з державною владою (ст. 140-146) та ін. [5].

Окрім норм Конституції України, адміністративно-політична сфера регулюється також нормами Законів України. Сюди можна віднести як загальні закони, зокрема: «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. № 794-VII [6], «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. № 3166-VI [7], «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. № 2939-VI [8], «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI [9], «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР [10], «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII [11], так і галузеві, які регулюють відносини, що виникають у сфері безпеки, оборони, внутрішніх та зовнішніх справ, юстиції.

У сфері національної безпеки та оборони, Законом України «Про оборону України» від 06 грудня 1991 р. № 1932-XII оборона України визначається як система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [12].

Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII визначає національну безпеку України як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [13].

Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 визначає основні принципи державної оборони, встановлює захист суверенітету і територіальної цілісності України найважливішою функцією держави, визначає правову основу всеохоплюючої оборони України, окреслює орієнтацію реформування державного управління обороною на набуття повноправного членства України в НАТО в реаліях російської воєнної агресії [14].

Нормативну базу публічного управління у сфері зовнішньої політики доповнюють такі важливі акти як Закон України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1992 р. № 1543-XII [15], Закон України «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 р. № 2449-VIII [16], який визначає правову основу дипломатичної служби, основні принципи та систему органів дипломатичної служби, а також її основні завдання.

Закон «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV визначає повноваження Президента України, Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади у зовнішніх відносинах щодо укладення міжнародних договорів [17].

Основною метою державного управління в галузі юстиції є забезпечення законності, організація захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також держави.

Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228 «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» визначає Міністерство юстиції України центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, а також окреслює повноваження Міністерства юстиції [18].

Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII встановлює засади організації судової влади, систему судоустрою та основні принципи здійснення правосуддя – рівність, справедливість, гласність та ін. [19].

Одним із ключових Законів, що регулюють сферу внутрішніх відносин є Закон «Про Національну поліцію» від 07 липня 2015 р. № 580-VIII. Цим Законом Національна поліція України визначена як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [20].

Також сюди можна віднести Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ [21], «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 р. № 3353-ХІІ [22], а також підзаконні нормативно-правові акти Кабінету Міністрів та Міністерства внутрішніх справ України.

Варто відзначити важливість міжнародних актів у процесі правового регулювання адміністративно-політичної сфери. Так, з огляду на євроінтеграційні процеси в Україні, важливо дотримуватися встановлених принципів публічного управління, що визначені у правових документах ЄС, зокрема, у положеннях Європейського Економічного Співтовариства (OECD) «European Principles for Public Administration (SIGMA papers)» [23].

Отже, адміністративно-правове регулювання в адміністративно-політичній сфері можна визначити як ефективний нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини, а також на поведінку та діяльність окремих осіб і колективів у сферах оборони, внутрішньої та зовнішньої політики, а також юстиції. Одним із основних елементів механізму правового регулювання є правові норми, які знаходять своє відображення у різноманітних нормативно-правових актах різної юридичної сили.

Література

1. Словник української мови: в 11 томах / І.К. Білодід та ін. Київ: Наукова думка, 1977. Том 8. 927 с.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. Т. 5: П–С. 2003. 736 с.
3. Мельниченко Б.Б. Адміністративно-правове регулювання публічного управління: поняття та особливості реалізації у сучасних умовах. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. № 3(31). Київ: ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», 2024. С. 27–34.
4. Адміністративне право України: підручник / Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, В.М. Гарашук та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. Харків: Право, 2000. 520 с.
5. Конституція України: Закон України від 28 чер. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лют. 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 13. Ст. 222.

7. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 бер. 2011 р. № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
8. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
9. Про адміністративні послуги : Закон України від 17 травня 2012 р. № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 409.
10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
11. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №4. Ст. 43.
12. Про оборону України: Закон України від 06 груд. 1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
13. Про національну безпеку України: Закон України від 21 чер. 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25 бер. 2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.
15. Про правонаступництво України: Закон України від 12 вер. 1992 р. № 1543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. Ст. 617.
16. Про дипломатичну службу: Закон України від 07 чер. 2018 р. № 2449-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 26. Ст. 219.
17. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 чер. 2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.
18. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02 лип. 2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>.
19. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 чер. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
20. Про Національну поліцію: Закон України від 07 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2105. № 40-41. Ст. 379.
21. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
22. Про дорожній рух: Закон України від 30 чер. 1993 р. № 3353-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 31. Ст. 338.
23. European Principles for Public Administration / SIGMA Papers, No. 27, OECD Publishing. 1999. URL: https://www.oecd.org/en/publications/european-principles-for-public-administration_5kml60zwd7h-en.html.

Олейнікова Т.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ЛІКАРСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА БЕЗПЕРЕРВНИЙ РОЗВИТОК МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Розвиток суспільства невіддільно пов'язаний із змінами у вимогах до якості медичної допомоги. Сучасний період характеризується глобальною зацікавленістю країн у питаннях підвищення якості охорони здоров'я, що обумовлено зростанням вимог населення, документально зафіксованою низькою якістю медичних послуг, акцентом на кінцеві результати медичної діяльності та новими підходами в управлінні якістю, такими як доказова медицина та стандартизація медичних послуг.

Основною метою політики та стратегії Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо національних програм з якості є безперервне покращення якості медичної допомоги та збільшення її ефективності. Ці питання займають ключове місце у Європейській політиці здоров'я і відображені в стратегічних документах, таких як Люблянська хартія (1996), доповідь «Здоров'я населення в Європі» (1997), декларація «Досягнення здоров'я для всіх у 21-му сторіччі» (1998), та документ «Здоров'я-21: Основи політики і досягнення здоров'я для всіх у Європейському регіоні ВООЗ» (1999). Фундаментом для цих документів послужили «Загальна декларація прав людини», ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 році, та «Хартія прав людини», які проголошують право кожної особи на життя, свободу, безпеку, а також якісне та доступне медичне обслуговування [2].

У контексті теоретико-методологічних підходів управління якістю медичної допомоги в Україні, ключове значення має визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я: «Якісне медичне обслуговування є таким, що організовує ресурси з максимальною ефективністю та безпечністю, щоб відповідати медико-санітарним потребам тих, хто найбільше потребує допомоги, забезпечуючи при цьому високі стандарти профілактики та лікування без зайвих витрат» (2008). Наукові дослідження підтверджують, що якісна медична допомога значно підвищує можливості залишатися здоровим, успішно одужувати або відновлюватися після захворювань, а також забезпечує додаткові п'ять років життя. Відомо, що хоча загальний внесок системи охорони здоров'я в збереження здоров'я нації становить менше десяти відсотків, якість

медичного обслуговування відіграє вирішальну роль у подовженні життя громадян [1; 3].

Лікарське самоврядування, як одна з моделей організації медичної спільноти, відіграє ключову роль у формуванні професійного середовища, яке сприяє підвищенню кваліфікації медичних працівників. У разі запровадження цього механізму в Україні можна очікувати значний вплив на безперервний професійний розвиток лікарів [2]. Одним із ключових аспектів лікарського самоврядування є забезпечення автономії медичних працівників у прийнятті рішень, що стосуються їх професійної діяльності. Такий підхід сприяє створенню стимулів для самостійного навчання та підвищення кваліфікації.

Лікарське самоврядування здатне забезпечити ефективну розробку стандартів для безперервного професійного розвитку. Замість залежності від централізованих органів, професійна спільнота може краще оцінювати потреби галузі та швидше адаптувати навчальні програми до змін у сфері охорони здоров'я. Наприклад, впровадження інноваційних методик лікування або нових технологій вимагає своєчасної та якісної підготовки лікарів, що може забезпечити самоврядування [4]. Запровадження лікарського самоврядування може вплинути на підвищення мотивації медичних працівників через посилення їхньої відповідальності за власну професійну компетенцію. Участь у прийнятті рішень на рівні професійної спільноти стимулює лікарів до активної участі в освітніх заходах і вдосконаленні навичок. Крім того, медичні асоціації можуть запроваджувати системи сертифікації, які дозволять оцінювати рівень кваліфікації лікарів та стимулювати їх до подальшого навчання.

Безперервний розвиток медичних працівників у рамках лікарського самоврядування безпосередньо впливає на якість медичних послуг. Лікарі, які постійно оновлюють свої знання та навички, здатні забезпечити більш ефективне лікування та діагностику, що підвищує рівень довіри пацієнтів до медичної системи в цілому [4]. Незважаючи на численні переваги, запровадження лікарського самоврядування в Україні може стикнутися з певними викликами. Серед них – необхідність формування законодавчої бази, запобігання корупційним ризикам та забезпечення рівного доступу до освітніх ресурсів для медичних працівників у різних регіонах.

Отже, на основі проведеного аналізу нормативно-правового регулювання процесу підвищення кваліфікації та атестації медичних працівників можна зробити висновок, що сучасне українське законодавство та міжнародні правові акти надають значний простір для забезпечення справедливих та об'єктивних умов оцінювання професійних компетенцій [1]. Регулятивні ініціативи, введені в останні роки, включаючи перехід до системи безперервного професійного розвитку, спрямовані на підтримку високого рівня кваліфікації медичних

працівників, що відповідає міжнародним стандартам та потребам пацієнтів.

Лікарське самоврядування має потенціал стати потужним інструментом для стимулювання безперервного розвитку медичних працівників. Завдяки автономії, підвищенню відповідальності та створенню сприятливого освітнього середовища, лікарі зможуть більш ефективно відповідати на виклики сучасної медицини.

Література

1. Голованова І.А., Белікова І.В., Ляхова Н.О. Організація та економіка охорони здоров'я: навч. посіб. Полтава, 2021. 236 с.

2. Москаленко В.Ф. Діяльність системи охорони здоров'я за 2000 рік: завдання щодо подальшого її розвитку та підвищення рівня здоров'я населення України. Доповідь на підсумковій колегії МОЗ України 12.02.2001 р. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я*. 2001. № 2. С. 167-173.

3. Про затвердження Положення про систему безперервного професійного розвитку працівників сфери охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 лип. 2021 р. № 725. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-2021-%D0%BF#Text>.

4. Лехан В.М. Проблеми та перспективи перебудови стаціонарної медичної допомоги вторинного рівня. *Східноєвропейський журнал громадського здоров'я*. 2008. Т. 2, № 2. С. 44-52.

УДК 342.9(043.2)

Палеха В.О., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ В ПЕРІОД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Складні обставини, що склалися внаслідок повномасштабної збройної агресії росії проти України, суттєво змінили формат функціонування державного сектору. У відповідь на ці виклики цифровізація державних сервісів стала ключовим механізмом підтримки стабільності та доступності державних послуг для громадян. Сучасні вітчизняні інноваційні методи, що базуються на технологічній гнучкості та ефективності є зразком швидкої адаптації до нових реалій існування українського суспільства.

Одним із найбільш вагомих досягнень надання широкого спектру державних послуг є впровадження платформи «Дія», що трансформувала уявлення про взаємодію громадян із державою. Завдяки їй доступ до

послуг став не лише зручним, але й швидким, що особливо важливо в умовах воєнного часу і безпекової ситуації. Уряд, враховуючи нагальні потреби населення, інтегрував у систему функції, що допомагають громадянам в різних життєвих ситуаціях та обставинах досягти бажаних результатів у найкоротші терміни.

Наприклад, через програму «ЄДопомога» можна швидко подати заявку на матеріальну підтримку, мінімізуючи фізичні контакти та бюрократичну тяганину. Також, враховуючи руйнівні наслідки воєнних дій, одним із найбільш затребуваних сервісів став «ЄВідновлення». Він створений для забезпечення компенсації шкоди тим громадянам, чиє майно постраждало внаслідок бойових дій. Поєднання зазначених сервісів з іншими державними реєстрами сприяє їх прозорості, зручності та оперативності, забезпечуючи довіру користувачів до державних послуг.

Варто вказати і на те, що сфера цифрових інновацій поширилися і на військову площину. Введення електронних військових квитків стало важливим кроком у модернізації обліку військовозобов'язаних. Такий підхід дозволяє уникати втрати паперових документів і зменшує можливість помилок у веденні реєстрації.

Водночас цифровізація активно підтримує розвиток вітчизняного підприємництва. Одним із головних кроків стало спрощення реєстрації бізнесу. Платформа «Дія» пропонує можливість відкрити власну справу всього за кілька хвилин. У період дії воєнного режиму це особливо важливо, адже підтримка малого та середнього бізнесу сприяє створенню нових робочих місць, що, у свою чергу, стабілізує економіку країни.

Окрему увагу варто приділити цифровим рішенням у сфері соціального захисту. Наприклад, через платформу «Дія» громадяни можуть ознайомитися з доступними програмами соціальної підтримки та оформити заявки на виплати. Це дозволяє зменшити навантаження на державні установи та зробити взаємодію з органами влади більш прозорою та зручною.

Не менш важливим аспектом цифровізації є посилення кібербезпеки. Військові дії значно збільшили ризики кібератак, тому уряд запровадив комплекс заходів для захисту інформаційних систем. Вказане включає не лише захист персональних даних, але й безперебійну роботу державних реєстрів, що є критично важливим для забезпечення доступу до послуг.

Отже, сучасні підходи до цифровізації державних секторів послуг в Україні демонструють потужний потенціал для трансформації суспільства навіть у найскладніші часи. Унікальний досвід України свідчить, що застосування сучасних технологій здатне забезпечити ефективність державного управління, швидке реагування на надзвичайні ситуації та підвищення рівня довіри громадян до держави.

На 2025 рік актуальність цифровізації залишається надзвичайно високою. Вона дозволяє не лише вирішувати нагальні проблеми, пов'язані з наслідками воєнних дій, але й створювати умови для сталого розвитку в майбутньому. Зважаючи на те, що воєнні дії пришвидшили переорієнтацію бюрократичних процесів у державному секторі обслуговування шляхом проведення цифрової трансформації усіх сфер життєдіяльності населення, а також наявність ефективних результатів такої діяльності, цілком логічним стає перспективність такого подальшого перетворення і розширення спектру використання.

Таким чином, цифровізація в Україні вже сьогодні виконує роль каталізатора системних змін і служить прикладом для інших держав, як успішно використовувати сучасні технології навіть у надзвичайних умовах, зумовлених військовою агресією. Її значення для забезпечення стійкості держави, відновлення довіри громадян та створення умов для розвитку економіки залишатиметься визначальним фактором у найближчі роки. Впроваджені рішення формують новий тип державного управління, орієнтованого на потреби громадян, що є вагомим внеском у побудову сучасної, сильної та прогресивної держави.

Література

1. Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1137 «Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.01.2025).

2. Міністерство цифрової трансформації України. *Офіційний сайт*. URL: <https://thedigital.gov.ua> (дата звернення: 26.01.2025).

3. Офіційний портал «Дія». URL: <https://diia.gov.ua> (дата звернення: 26.01.2025).

УДК 346.93:005.334.4(043.2)

Палкін А.О.,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ СТАТУСУ АРБІТРАЖНИХ КЕРУЮЧИХ ЯК СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА

Основною характеристикою статусу арбітражного керуючого дотриманню принципу незалежності, що є закріпленим у ч. 1 статті 13

КУзПБ, що є чинним актом у сфері здійснення процедур банкрутства, а також було закріплено у статті 99 останньої редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1; 2]. Однак між декларуванням принципу незалежності до його впровадження та реальної дії пройшов доволі тривалий процес, що і досі триває, що пов'язується із наявністю положень, які закріплюють обмежень у діяльності арбітражним керуючих.

Зокрема, такою нормою є ч. 4 ст. 28 КУзПБ, де зазначено, що комітет кредиторів має право у будь-який час звернутися до господарського суду з клопотанням про відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень незалежно від наявності підстав. <...>

Зазначена норма не дозволяє належним чином реалізувати принцип судового контролю. При цьому необхідно підкреслити, що право кредиторів на відсторонення арбітражного керуючого не може бути абсолютним, і може бути обмежено судом [3, с. 9-11; 4, с. 115-117].

Суд має право обмежити право кредиторів на припинення повноважень ліквідатора у разі: встановлення судом фактів невиконання або неналежного виконання ліквідатором своїх обов'язків відповідно до вимог статті 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1; 5].

Реалізація принципу незалежності арбітражного керуючого пов'язується із встановленням заборони будь-якого незаконного впливу на нього.

У наукових публікаціях визначають, що незалежність арбітражних керуючих буває у таких видах, як майнова, професійна та процесуальна і процедурна.

При цьому процедурна та процесуальна незалежність арбітражних керуючих забезпечується спеціальними підставами їх призначення та припинення повноважень.

Майнова незалежність арбітражного керуючого пов'язується із гарантуванням достатності оплати їх діяльності, належного відшкодування його витрат на реалізацію своїх повноважень. Гарантування майнової незалежності арбітражних керуючих забезпечується такими нормами, як: збільшений мінімальний розмір основної грошової винагороди арбітражних керуючих (ст. 30 КУзПБ); для розпорядників майна та ліквідаторів – від 2 до 3 розмірів мінімальної заробітної плати; для керуючих санацією – до 4 розмірів мінімальної заробітної плати; за виконання повноважень керуючого реструктуризацією у процедурах банкрутства фізичних осіб – 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у місяць; за виконання повноважень керуючого реалізацією – 3 розміри прожиткового мінімуму в місяць.

Крім того чинним законодавством України встановлюється, що для арбітражних керуючих має бути передбачено обов'язковий авансовий платіж в розмірі зарахування винагороди арбітражному керуючому ініціатором процесу (кредитором або боржником) у розмірі 3 мінімальних зарплат за 3 місяці роботи.

Гарантування професійної незалежності арбітражних керуючих вимагає встановлення спеціальних процедур із впливу на процесу здобуття належного рівня підготовки таких учасників процедур у сфері банкрутства, участі в реалізації їх правового статусу самоврегульованих організацій [6].

Попри закріплення гарантій незалежності арбітражних керуючих, відносно них можуть бути застосовані і заходи юридичної відповідальності, серед яких важливе значення має дисциплінарна, що може бути реалізована у вигляді «попередження» та «позбавлення права на здійснення діяльності». Крім того чинним законодавством України передбачено такі санкції, як догана чи тимчасове зупинення права на здійснення діяльності.

Таким чином, розвиток нормативно-правового регулювання статусу арбітражних керуючих та адміністративно-правового механізму забезпечення публічного управління у сфері процедур банкрутства характеризується такими тенденціями, як: посилення гарантій незалежності арбітражних керуючих; створення ефективних засобів судового контролю та контролю саморегульованих організацій за діяльністю арбітражних керуючих; визначення в основі змісту процедури банкрутства та санації підприємства вимог щодо неупередженості дій відносно реалізації інтересів боржників та відсутності відносин представництва боржника, попри той факт, що арбітражний керуючий фактично має діяти як власник підприємства; пріоритетним у здійсненні політики у сфері реалізації процедур банкрутства має визнаватися публічний інтерес, що полягає у вжитті необхідних заходів, спрямованих на забезпечення соціально-економічного зростання країни та її окремих регіонів.

Література

1. Поляков Б.М. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ: науково-практичний коментар у редакції Закону України від 22 груд. 2011 р. № 4212-VI. Санація та банкрутство. 2015. № 3–4. С. 74–89.

2. Легеза Ю.О. Напрями вдосконалення законодавства України в частині адміністративно-правового забезпечення реалізації економічної функції держави. *ScienceRise: Juridical Science*. 2019. Volume 2(8). С. 28-33.

3. Пригуза П.Д., Довгань А.П., Катречко Д.В. Умисне банкрутство: теорія і практика субсидіарної відповідальності: науково-практичний посіб. / за заг. ред.

канд. юрид. наук, судді господарського суду Херсонської області П.Д. Пригузи. Херсон, 2020. 180 с.

4. Жуков С.В. Ліквідаційна процедура банкрутства юридичних осіб відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства: наук.-практ. посіб. Київ: Алерта, 2021. 292 с.

5. Донков С.В. Правові механізми притягнення до відповідальності арбітражних керуючих у справах про банкрутство за участю податкових органів. Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки: збірник тез Міжнародного податкового конгресу (м. Ірпінь, 3 груд. 2020 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 306 с.

6. Донков С.В. Особливості кодифікації законодавства про банкрутство. Треті наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова (м. Київ, 20 лип. 2021 р.) / наук. ред. В.А. Устименко. Київ-Ірпінь: НАН України; ДУ «ІСПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2021. С. 159–163.

УДК 340.134:355/359 (043.2)

Панько Т.І., старший науковий співробітник
Центру воєнно-стратегічних досліджень, майор юстиції,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

До правових джерел, які складають основу загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, слід віднести: Конституцію України [1], Кримінальний кодекс України [2], Закон «Про боротьбу з тероризмом» [3], Закон «Про Службу безпеки України» [4], Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом від 1977 [5], Міжнародну конвенцію про боротьбу з бомбовим тероризмом від 1997 [6], Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму від 1999 [7], інші міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, Указ Президента України від 05.03.2019 р. № 53 «Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні» [8], розпорядження Уряду України від 05.01.2021 р. № 7-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні» [9], постанова Кабінету Міністрів України від 15.10.2024 р. № 1172 «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні» [10], та інші правові акти.

Законодавством України визначено чіткий перелік органів державної влади (суб'єктів), які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом. У зв'язку зі збройною агресією РФ проти України до Закону «Про боротьбу з тероризмом» [3] внесено суттєві зміни законами України (закони № 2265-ІХ від 22.05.2022, № 2849-ІХ від 13.12.2022, № 2997-ІХ від 21.03.2023). Зазначені правові норми внесли змін до законодавства з питань: 1) запровадження заборони пропаганди збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України; визначення терміну «держава-терорист», під яким слід розуміти державу, яка відкрито (з використанням власних збройних сил, інших збройних формувань) або приховано (з використанням збройних формувань, що діють від імені та (або) в інтересах такої держави) вчиняє терористичні акти, акти міжнародного тероризму; 2) удосконалення законодавства у сфері медіа; 3) внесення змін до Закону «Про боротьбу з тероризмом» [3] щодо вдосконалення боротьби з тероризмом, а також до кримінального законодавства з огляду на ратифікацію Україною Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму. Серед запроваджених законодавцем новел: розширено перелік суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом (шляхом включення ЗСУ, Нацгвардії); розширено перелік державних органів, які можуть бути залучені до боротьби з тероризмом (шляхом включення Держбюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро; Бюро економічної безпеки; Служби судової охорони), уточнено їх повноваження на реалізацію завдань.

Крім того, змінами визначено порядок відшкодування фізичній, юридичній особам шкоди, заподіяної терористичним актом. Зокрема, встановлено, що: відшкодування фізичній особі шкоди, завданої терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Держбюджету в порядку, визначеному Урядом України (з наступним стягненням суми відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду); відшкодування шкоди, заподіяної юридичній особі терористичним актом, провадиться в порядку, визначеному Урядом України.

Правовий режим воєнного стану, визначений у Законі «Про правовий режим воєнного стану» [11], за формою та змістом (змістовним навантаженням), а також переліком заходів і завдань, які покладені та виконуються органами державної влади, відрізняється від правового режиму та завдань, які здійснюються органами державної влади згідно положень Закону «Про боротьбу з тероризмом» [3]. При цьому, законодавець у абзаці десятому статті 3 Закону «Про боротьбу з тероризмом» [3] включив до переліку основних принципів боротьби з тероризмом можливість проведення антитерористичної операції одночасно із відсіччю збройної агресії в порядку статті 51 Статуту ООН

та/або в умовах запровадження воєнного (надзвичайного) стану відповідно до Конституції та законодавства України.

Правові норми, які були внесені до Закону «Про боротьбу з тероризмом» [3] трьома законами України (закони № 2265-IX від 22.05.2022, № 2849-IX від 13.12.2022, № 2997-IX від 21.03.2023), потребували імплементації у: Концепції боротьби з тероризмом в Україні, затвердженої Указом Президента від 05.03.2019 № 53 [8]; Плані заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні, затвердженого розпорядженням КМУ від 05.01.2021 № 7-р [9]. Але, у період з 24.02.2022 по 20.01.2025 жодних змін до згаданих актів не вносилося, що свідчить про необхідність актуалізації цієї роботи, проведення системного аналізу з метою подальшого правового врегулювання порушених питань. При цьому, у Концепції боротьби з тероризмом в Україні, затвердженої Указом Президента України від 05.03.2019 № 53 [8] та Плані заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні, затвердженого розпорядженням КМУ від 05.01.2021 № 7-р [9], не вживається термін «держава-терорист», не актуалізовані питання заборони пропаганди, відсутні заходи протидії збройній агресії російської федерації як держави-терориста проти України.

ВИСНОВКИ:

1. Актуальні питання щодо удосконалення правових засад функціонування в Україні загальнодержавної системи боротьби з тероризмом в умовах воєнного стану залишаються актуальними і потребують подальшого дослідження.

2. Потребують подальшого удосконалення нормативно-правові акти з питань функціонування загальнодержавної системи боротьби з тероризмом (Концепція боротьби з тероризмом в Україні, затверджена Указом Президента України від 05.03.2019 № 53; План заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні, затверджений розпорядженням КМУ від 05.01.2021 № 7-р).

3. Потребують розробки і затвердження Урядом України нормативно-правовий акт про затвердження Порядку відшкодування фізичній та юридичній особам шкоди, заподіяної терористичним актом.

ПРОПОЗИЦІЇ: 1. Продовжити наукове дослідження актуальних питань щодо удосконалення правових засад функціонування в Україні загальнодержавної системи боротьби з тероризмом в умовах воєнного стану.

2. Актуалізувати та продовжити роботу щодо: 1) удосконалення нормативно-правових актів з питань функціонування загальнодержавної системи боротьби з тероризмом в умовах воєнного стану (Концепції боротьби з тероризмом в Україні, затвердженої Указом Президента України від 05.03.2019 № 53, Плану заходів з реалізації Концепції

боротьби з тероризмом в Україні, затвердженого розпорядженням КМУ від 05.01.2021 № 7-р); 2) затвердження Урядом України правового акту про затвердження Порядку відшкодування фізичній та юридичній особам шкоди, заподіяної терористичним актом.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 20.01.2025).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.01.2025).

3. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 20.01.2025).

4. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення: 20.01.2025).

5. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом: Закон України від 17 січня 2002 р. № 2990. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2990-14> (дата звернення: 20.01.2025).

6. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом: Закон України від 29 лист. 2001 р. № 2855. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2855-14> (дата звернення: 20.01.2025).

7. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму: Закон України від 12 верес. 2002 р. № 149. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/149-15> (дата звернення: 20.01.2025).

8. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні: Указ Президента України від 05 бер. 2019 р. № 53. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019> (дата звернення: 20.01.2025).

9. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 січн. 2021 р. № 7-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-2021-р> (дата звернення: 20.01.2025).

10. Про затвердження Правил антитерористичної безпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовт. 2024 р. № 1172. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14 (дата звернення: 20.01.2025).

11. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 20.01.2025).

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ БЕЗПЕКОВОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ

Саме сумісна діяльність країн допоможе дієво подолати сучасні безпекові виклики та загрози. Самостійно будь якій країні доволі складно і майже не можливо ефективно вибудувати й вести свою лінію поведінки без допомоги союзників. Тому, ключову роль відграє міжнародне безпекове співробітництво. На рівні ЄС організація забезпечення й функціонування політики безпеки має тяжіти до більш активної організації, з урахуванням діяльності тих держав, які характеризуються як такі, що підтримують державу-агресора.

Загалом, на сьогоднішній день існує значна кількість програм, проектів, договорів, які викликані потребою у наданні допомоги Україні у зв'язку з розвитком російсько-української війни. Серед програм, які стали найбільш розповсюдженими можемо викоремити: Presidential Drawdown Authority (PDA) –президентські повноваження щодо передачі оборонних матеріалів; Ukraine Security Assistance Initiative (USAI) – ініціатива сприяння безпеці України; Foreign Military Financing (FMF) – зовнішнє військове фінансування; Foreign Military Sales (FMS) – іноземні військові продажі; Direct Commercial Sales (DCS) –комерційний продаж військових матеріалів України, дозволений урядом США, за рахунок коштів України, а також третіх країн; International Military Education and Training (IMET) – канал постачання переважно послуг, які надаються Держдепом США; Export Control and Border Security (EXBS) Program – канал постачання, який використовується Держдепом переважно для прикордонної та митної служб України; Global Security Contingency Fund – канал поставок, який використовується спільно Держдепом і Пентагоном для підготовки Сил спеціальних операцій, Нацгвардії, поліції, офіцерського корпусу ЗС України; Foreign Military Sales (FMS) – міждержавний продаж військових матеріалів для України, який здійснюється за рахунок коштів України; Direct Commercial Sales (DCS) – комерційний продаж військових матеріалів України, дозволений урядом США, за рахунок коштів України, а також третіх країн.

Унікальним способом надання допомоги є зустрічі у форматі «Рамштайн», що відбуваються у формі дипломатичних зустрічей міністрів оборони десятків країн в рамках «Контактної групи з питань оборони України».

ЄС забезпечує підтримку Україні через роботу Європейський фонд миру, Програми макрофінансової допомоги ЄС та Механізм цивільного захисту ЄС: Європейський фонд миру (European Peace Facility, EPF), програми макрофінансової допомоги ЄС (Macro-Financial Assistance, MFA), механізм цивільного захисту ЄС (Civil Protection Mechanism) тощо. 17 жовтня 2022 року Рада ЄС ухвалила рішення щодо створення Місії ЄС з військової допомоги Україні (EUMAM Ukraine). Також, ЄС погодився використовувати надзвичайні доходи, отримані від знерухомлених активів Росії, для підтримки України. Спираючись на наявну підтримку, зобов'язання ЄС в галузі безпеки охоплюють передбачувану, довгострокову та сталу підтримку у сфері безпеки та оборони України, зокрема через місії Спільної політики безпеки та оборони (СПБО) [1].

Східне партнерство (СхП) фактично є одним із основних вимірів євроінтеграції України, який активніше почав розвиватися з 2020 року [2]. Така форма співробітництва як «Регіональні формати співпраці» дають, на думку Верховного Головнокомандувача України «практику бути союзниками в тій чи іншій галузі, на тій чи іншій історичній дистанції. Це щоденна співпраця. Це також наші коаліції, оборонні коаліції, які допомагають нам протистояти Росії. Це багатостороння структура співпраці в галузі оборони, очолювана Сполученим Королівством, до якої входять десять країн: Нідерланди, Ісландія, Велика Британія, Латвія, Литва, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Данія та Естонія» [3].

6 травня 2024 року в Брюсселі відбувся Форум Україна-ЄС з питань оборонних індустрій. Форум був присвячений зміцненню оборонно-промислового співробітництва між ЄС та Україною для надання військової підтримки Україні, в тому числі в довгостроковій перспективі та закриття українських оборонно-промислових потреб. Форум оборонних індустрій Україна-ЄС став першим конкретним кроком у реалізації Європейської оборонно-промислової стратегії (EDIS), оголошеної у березні 2024 року. Важливо, що названий форум був третім багатостороннім заходом із серії міжнародних заходів у сфері оборонної промисловості DFNC, започаткованих українським урядом у Києві у вересні 2023 року, і першим з них, організованим ЄС [4].

Слід згадати і про підписану серію двосторонніх безпекових угод України з окремими країнами, у тому числі з країнами «Великої сімки» які активно укладалися в 2024 році (станом на січень 2025 їх налічується 28). Угоди містить зобов'язання щодо підтримки України з військової, гуманітарної, фінансової допомоги, хоча кожна із них має свою специфіку з урахуванням можливостей конкретної країни.

Таким чином, шлях євроатлантичної інтеграції України за останні роки зіштовхнувся не лише з питаннями політико-економічного характеру, а значною мірою із російсько-українською війною, яка

продовжує змінювати правові інструменти безпекової співпраці України у вигляді нових форм співпраці, які впливатимуть на подальший розвиток і національного законодавства.

Література

1. Спільні безпекові зобов'язання між Україною та Європейським Союзом. 27 черв. 2024 року. URL: <https://president.gov.ua/news/spilni-bezpekovi-zobovuyazannya-mizh-ukrayinoyu-ta-yevropejsk-91801>.

2. Безпека Східного партнерства: які перспективи відкриті для України. 5 бер. 2021 року. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/03/5/7120304/>.

3. Регіональні системи співпраці допоможуть зміцнити безпеку на європейському континенті – Зеленський. «Інтерфакс-Україна» інформаційне агентство. 13 жовт. 2023 року. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/941088.html>.

4. Поглиблення співпраці між українською та європейською оборонною промисловістю: у Брюсселі відбувся Форум оборонних індустрій Україна-ЄС. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України. 06 травня 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/posylennia-spivpratsi-mizh-ukrainskoiu-ta-ievropeiskoiu-oboronnoiu-promyslovistiu-u-briusseli-vidbuvsia-forum-oboronnykh-industrii-ukraina-ies>.

УДК 342(043.2)

Приходько О.С., ад'юнкт,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Медвідь Л.П., к.ю.н., доцент

ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ВЕКТОР УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Членство в Європейському Союзі можливе для будь-якої європейської держави, що дотримується європейських цінностей і впроваджує відповідні стандарти. До цих цінностей належать повага до прав людини, мир, демократія, верховенство права, рівність, толерантність, визнання культурного різноманіття, справедливість і свобода. Це універсальні принципи, які визначають основи життєдіяльності людей, суспільств і держав та є спільними для всіх країн-членів ЄС. «Наші європейські цінності обов'язкові. Вони пов'язують нас разом. Коли європейські держави часом порушують європейські правила, на них можна позиватися у європейських судах... Європейський канон цінностей не обмежений національними кордонами, і він вищий за національні, етнічні, культурні

та релігійні особливості», – зазначив колишній Президент Німеччини Йоахім Гаук.

Україна у 2019 році закріпила в Конституції безальтернативний курс на інтеграцію до ЄС і НАТО. Згідно з офіційною позицією Північноатлантичного Альянсу, двері НАТО залишаються відкритими для будь-якої європейської країни, готової взяти на себе зобов'язання членства та сприяти безпеці в євроатлантичному регіоні. Перед вступом до Альянсу держава-кандидат проходить етап виконання Плану дій щодо членства (ПДЧ), що передбачає індивідуальний діалог та реалізацію комплексу заходів, спрямованих на підготовку до майбутнього членства.

У рамках ПДЧ країна має досягти відповідності ключовим принципам Вашингтонського договору 1949 року, зокрема демократичним засадам, свободі особи та верховенству права, а також сприяти стабільності й добробуту в Північноатлантичному регіоні. Хоча ані сам договір, ані ПДЧ, ухвалений у 1999 році, не містять прямих вимог щодо забезпечення прав національних меншин, процес підготовки до членства включає удосконалення їх правового захисту.

Проведені соціологічні дослідження щодо вступу України до НАТО і ЄС демонструють, що європейські цінності цілком підтримуються українським суспільством. Необхідність їх впровадження знаходить схвалення як серед прихильників, так і серед опонентів вступу до ЄС. Найбільш важливою серед цих цінностей вважається верховенство права, хоча його розуміння в суспільстві досить різниться. Найчастіше воно асоціюється з суворим дотриманням законів європейцями, їх повагою до правопорядку та невідворотністю покарання незалежно від статусу чи статків порушника. Водночас українці визнають, що реалізація цієї цінності в Україні ускладнюється через такі проблеми, як несправедливість судової системи, поширена корупція, недосконалість законодавства, а також недостатня повага громадян до закону й небажання обмежувати власну свободу заради прав інших.

У сучасному світі права людини слугують індикатором рівня розвитку держави та суспільства, а також виступають мірилом демократії й верховенства права. Вони є універсальною, найвищою соціальною та цивілізаційною цінністю людства, поряд із розвитком демократії та правової державності, і відіграють ключову роль у політичних, соціальних та правових відносинах.

Згідно з Конституцією України, права і свободи людини, а також їх гарантії є основою діяльності держави. Держава несе відповідальність перед громадянином, а забезпечення та захист прав і свобод є її головним обов'язком. Ця конституційна норма є базовою для ефективного функціонування механізмів реалізації, захисту та гарантування прав людини й громадянина.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 році стало важливим орієнтиром для європейської інтеграції України, спрямованої на забезпечення повного визнання та захисту прав і свобод людини. У цьому документі сторони висловили намір розвивати тісні й тривалі відносини, які базуються на спільних цінностях, таких як дотримання демократичних принципів, верховенство права, прозоре управління, права людини та фундаментальні свободи. Особлива увага приділяється правам національних меншин, недискримінації, повазі до різноманіття, людської гідності та відданості принципам ринкової економіки, які сприяють інтеграції України до європейських політик.

З метою виконання взятих зобов'язань перед народом України та європейською спільнотою, у 2015 році було ухвалено Національну стратегію у сфері прав людини та план її реалізації на період на 2021-2023 роки. Цей документ ґрунтується на усвідомленні системних проблем у сфері захисту прав людини та основоположних свобод в Україні, а також нових викликів, пов'язаних з російською агресією та тимчасовою окупацією частини території. Поряд із пріоритетами зміцнення національної безпеки, подолання економічної кризи та реформування державного управління, забезпечення прав і свобод громадян залишається головним обов'язком держави та визначає напрями її діяльності.

Ефективний захист прав і свобод людини, а також гарантії їх дотримання відображають гуманістичний характер взаємин між державою та громадянами. Це не лише визначає рівень їхньої взаємодії, а й відкриває перспективи впровадження європейської моделі правового захисту, характерної для країн ЄС і НАТО, таких як Бельгія, Нідерланди, Франція, Італія та Люксембург. Такий підхід сприятиме поступовому наближенню України до європейської та євроатлантичної інтеграції.

Для подальшого просування євроатлантичної інтеграції Україна буде змушена внести зміни до національного законодавства. З огляду на те, що територія України зазнала військової агресії з боку Росії, виправданої нібито захистом мовних прав російськомовної спільноти, країна перебуває у складній ситуації. З одного боку, необхідно протидіяти сепаратизму, захищати суверенітет і гарантувати національну безпеку, а з іншого – продовжувати демократичні реформи та забезпечувати права людини і громадянина у межах євроатлантичної інтеграції, усвідомлюючи, що ці зміни можуть бути використані агресором.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254л/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.01.2025).

2. Євроінтеграційний вектор розвитку та реалізація національних інтересів України: монографія / Д.В. Карамишев, Н.В. Мирна, Л.Ю. Величко та ін.; за заг. ред. д. держ. упр., проф. Д.В. Карамишева. Харків: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2021. 204 с.

3. Європейські цінності: реальність чи міф? Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25131805.html> (дата звернення: 28.01.2025).

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 29.01.2025).

5. Українське суспільство та європейські цінності: соціологічне опитування. Інститут Горшеніна. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13570.pdf> (дата звернення: 29.01.2025).

УДК 342:346.1(043.2)

Старущенко Я.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

МЕТОДИ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ, ОТРИМАНИХ ВІД ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ ТА ПРАВОВІ ЗАХОДИ БОРОТЬБИ

Ефективна політика та правові засади запобігання відмиванням коштів, отриманих від обігу віртуальних активів є ключем до цілісності та стабільності як міжнародної, так й національної фінансової системи та економіки. Вони можуть призвести до дестабілізації економіки, банківських криз, неефективного збору доходів, більш широких недоліків публічного адміністрування, репутаційних ризиків для міжнародних фінансових центрів та втрати кореспондентських банківських відносин. Розглянемо деякі з таких методів та прийомів для відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів. Розуміння цих методів має вирішальне значення для запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів у цифрову епоху. Зокрема, до п'яти найпопулярніших методів, які використовуються злочинцями для відмивання коштів на блокчейні відносять:

1. Вкладені послуги (Nested services) – це широка категорія послуг, які працюють в межах однієї або декількох бірж. Ці послуги використовують адреси, розміщені на біржах, щоб використовувати ліквідність бірж і використовувати можливості торгівлі. Деякі біржі не вимагають високих стандартів відповідності для вкладених послуг, що дозволяє поганим

акторам використовувати їх для відмивання грошей. У блокчейн-каунті ці транзакції з вкладеними послугами, схоже, були проведені їх приймаючими контрагентами (тобто біржами), а не розміщеними вкладеними послугами або адресами фізичних осіб. Найпоширенішим і сумнозвісним типом вкладених послуг є позабіржовий (OTC) брокер. Позабіржові брокери дозволяють трейдерам легко, безпечно та анонімно торгувати великою кількістю криптовалюти. Позабіржові брокери сприяють прямій торгівлі криптовалютою між двома сторонами без посередництва біржі. Ці угоди можуть бути здійснені між різними криптовалютами (наприклад, Ethereum та Bitcoin) або між криптовалютами та фіатними валютами (наприклад, криптовалютами, такими як Bitcoin, та фіатними валютами, такими як євро). Позабіржові брокери знаходять контрагентів для транзакції в обмін на комісію, але не беруть участі в переговорах. Після визначення термінів сторони передають зберігання активів через брокера. Зокрема, у Серпні 2020 Року США Міністерство юстиції (DOJ) подало скаргу на конфіскацію 280 криптовалютних адрес, причетних до відмивання криптовалюти на суму приблизно 28,7 мільйонів доларів, вкраденої з біржі хакерами, пов'язаними з Північною Кореєю, відомими як Lazarus Group. У скарзі детально описано два зломи криптобірж північнокорейських акторів, які вкрали криптовалюту на мільйони доларів і в кінцевому підсумку відмили кошти через китайських позабіржових (OTC) криптовалютних трейдерів, і слідує за відповідними діями, пов'язаними з крадіжкою 250 мільйонів доларів у криптовалюті через інші біржові зломи північнокорейських акторів [1]. Lazarus Group продовжує використовувати позабіржових трейдерів для відмивання коштів. У квітні 2023 року Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (OFAC) наклало санкції на трьох осіб, у тому числі двох позабіржових криптотрейдерів, за допомогу північнокорейській групі [2].

2. Азартні платформи (Gambling platforms) популярні серед криптовалютних відмивачів грошей. Послуги з азартних ігор були вказані у звіті FATF «Віртуальні активи Червоний прапор відмивання грошей та фінансування тероризму», виданому у вересні 2020 року [3]. У цьому звіті FATF визначила дві ситуації, в яких послуги з азартних платформ можна розглядати як відмивання, зокрема: 1) кошти, депоновані або виведені з віртуальної адреси активу або гаманця, з прямими та непрямими посиланнями на відомі підозрілі джерела, включаючи сумнівні сайти азартних ігор; 2) транзакції, що походять від або призначені для послуг онлайн-азартних ігор.

3. Мікшери (Mixers) – це послуги, які поєднують цифрові активи з багатьох адрес разом, перш ніж випустити їх з випадковими інтервалами на нові адреси призначення або гаманці, тим самим підвищуючи

анонімність. Вони часто використовуються для приховування сліду коштів, перш ніж вони будуть переведені законним підприємствам або великим біржам. Варто вказати, що у березні 2023 року Міністерство юстиції США оголосило про спільне міжнародне видалення ChipMixer, сервісу з мікшування криптовалют у даркнеті, відповідальному за відмивання понад 3 мільярди доларів у криптовалюті. Операція дозволила німецькій владі вивести понад 46 мільйонів доларів у криптовалюті з серверних серверів. Іншим прикладом є Tornado Cash, мікшер, який «відмив» понад 7 мільярдів доларів з 2019 по 2022 рік, доки розробник сервісу не був заарештований голландською владою [4].

4. Фіатні біржі (Fiat exchanges) змінюють криптовалюту на готівку і можуть бути мейнстрімними, одноранговими (P2P) або несумісними (біржі, які не підкоряються або не підпадають під дію правил). Так, біржі використовували такі адреси, щоб вивести у готівку майже 23,8 мільярда доларів у криптовалюті в 2022 році, що на 68% більше, ніж у попередньому році [5].

5. Послуги зі штаб-квартирою в юрисдикціях високого ризику (Services headquartered in high-risk jurisdictions) – це послуги в юрисдикціях, визначених як такі, що мають стратегічні недоліки в своїх режимах AML або боротьби з фінансуванням тероризму (CFT). Зокрема FATF визначає юрисдикції зі слабкими заходами боротьби з відмиванням грошей (AML/CFT), які часто зовні називають «Чорним та сірим списком» [6]. Заходи FATF щодо публічного оприлюднення переліку країн зі слабкими режимами AML/CFT виявився ефективним. 18 січня 2024 року відбулася публікація делегованого Регламенту Комісії (ЄС) 2024/163 [7] про внесення змін до списку ЄС. Станом на червень 2024 року FATF розглянув 133 країни та юрисдикції та публічно визначив 108 з них такими, які мають слабкий режим AML/CFT. Наслідком цього 84 держави впровадили необхідні реформи для усунення своїх слабких сторін AML/CFT і були виключені зі списку. Європейська комісія також визначає країни, які мають стратегічні недоліки у своїх режимах AML/CFT і які становлять значну загрозу фінансовій системі Європейського Союзу [8].

Література

1. United States Files Complaint to Forfeit 280 Cryptocurrency Accounts Tied to Hacks of Two Exchanges by North Korean Actors. URL: <https://www.justice.gov/usao-dc/pr/united-states-files-complaint-forfeit-280-cryptocurrency-accounts-tied-hacks-two>

2. Treasury Targets Actors Facilitating Illicit DPRK Financial Activity in Support of Weapons Programs. URL: <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1435>

3. FATF report Virtual Assets Red Flag Indicators of Money Laundering and Terrorist Financing. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/reports/Virtual-Assets-Red-Flag-Indicators.pdf>

4. Justice Department Investigation Leads to Takedown of Darknet Cryptocurrency Mixer that Processed Over \$3 Billion of Unlawful Transactions. URL: <https://www.justice.gov/usao-edpa/pr/justice-department-investigation-leads-takedown-darknet-cryptocurrency-mixer-processed>

5. Suspected developer of crypto mixer Tornado Cash arrested. URL: <https://techcrunch.com/2022/08/12/suspected-tornado-cash-developer-arrested-in-amsterdam/>

6. The Chainalysis 2024 Crypto Crime Report. URL: <https://go.chainalysis.com/crypto-crime-2024.html>

7. «Black and grey» lists. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/countries/black-and-grey-lists.html>

8. Commission Delegated Regulation (EU) 2024/163 of 12 December 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R0163>.

УДК 341.824:338.47(043.2)

Сопілко І.М., д.ю.н., професор,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

АСИСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Цифровізація правосуддя є одним із ключових напрямів реформування судової системи України, спрямованим на підвищення ефективності, прозорості та доступності судових послуг. Використання сучасних технологій дозволяє не лише автоматизувати процеси судочинства, а й сприяти забезпеченню рівного доступу до правосуддя для всіх громадян, зокрема осіб з інвалідністю.

У 2024 році процес цифровізації судової системи України продемонстрував суттєвий прогрес, зокрема завдяки впровадженню Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) у 65% судових установ країни [1]. Водночас питання забезпечення доступності правосуддя для осіб з інвалідністю залишається актуальним та невирішеним у повному обсязі. За офіційними даними Міністерства соціальної політики України, станом на січень 2024 року в державі налічується 2,7 млн осіб з інвалідністю, серед яких 417 тисяч мають порушення зору, 291 тисяча — порушення слуху, а 539 тисяч — порушення опорно-рухового апарату [2]. Відповідно до результатів дослідження, проведеного Центром судових інновацій, лише 12%

адміністративних судів України оснащені базовими технічними засобами, необхідними для забезпечення доступу осіб з інвалідністю до правосуддя [3].

Попри значний прогрес у цифровізації судової системи, рівний доступ до правосуддя для осіб з інвалідністю залишається недостатньо забезпеченим. Наявні технічні рішення впроваджуються вибірково, а їхня доступність у судових установах є обмеженою. Враховуючи значну кількість осіб із порушеннями зору, слуху та опорно-рухового апарату, особливого значення набуває впровадження асистивних технологій, які здатні мінімізувати бар'єри у здійсненні судочинства. Асистивні технології, що впроваджуються в судочинстві, можна класифікувати відповідно до їхнього функціонального призначення та категорій користувачів. Для осіб із порушеннями зору використовуються такі засоби: програми екранного доступу JAWS 2024 (вартість ліцензії – 1 200 USD) із підтримкою української мови та точністю розпізнавання 99,2%; NVDA 2024.1 (безкоштовна версія) із вбудованим модулем синтезу української мови; електронні дисплеї Брайля Focus 40 Blue (5 800 USD), які підтримують 40 клітинок і бездротове з'єднання; програмне забезпечення ZoomText 2024 (700 USD) із функцією збільшення зображення до 60 разів [4]. Для осіб із порушеннями слуху застосовуються такі технології: системи автоматичного розпізнавання мовлення Dragon Legal Individual v15.6, які забезпечують точність перетворення тексту на рівні 98,9% і мають спеціалізовану юридичну термінологію; програми синхронного субтитрування AI-Subtitle Pro, що забезпечують мінімальну затримку не більше 1,2 секунди; системи індукційних петель Loop System Pro-7 із радіусом дії до 200 м² [5].

Незважаючи на технологічний прогрес, необхідно здійснити системні зміни в нормативно-правовій сфері для належного регулювання застосування асистивних технологій у судочинстві. Забезпечення доступу до правосуддя для осіб з інвалідністю є важливою складовою судової реформи та цифрової трансформації української судової системи. Використання асистивних технологій не лише усуває технічні бар'єри, але й гарантує реалізацію основних прав на справедливий суд. У цьому контексті слід враховувати необхідність внесення змін до статей 44, 198, 229 Кодексу адміністративного судочинства України, доповнивши статтю 44 новим пунктом 4-1, що визначатиме право учасників судового процесу на використання асистивних технологій, а статтю 198 – новою частиною 5, що зобов'язуватиме суди забезпечувати умови для їх застосування [6]. У межах реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року було розроблено проект Положення про порядок застосування асистивних технологій в адміністративному судочинстві (проект №4567 від 15.01.2024), який

містить детальну регламентацію технічних вимог та процедур використання спеціалізованого обладнання [7].

Впровадження асистивних технологій у судову систему вимагає значних фінансових та організаційних ресурсів, що підтверджується розрахунками Державної судової адміністрації України. Для оснащення одного адміністративного суду необхідно закупити базовий комплект асистивних технологій, до якого входять: система розпізнавання мови (125,000 грн), програмне забезпечення для субтитрування (85,000 грн), тактильні дисплеї Брайля (180,000 грн), індукційні системи (95,000 грн) та спеціалізовані робочі станції (75,000 грн). Окрім того, витрати на встановлення, налаштування обладнання та навчання персоналу складають додатково близько 90,000 грн на один суд. Враховуючи, що в Україні функціонує 74 адміністративних суди, загальна потреба в коштах на впровадження цих технологій складає орієнтовно 48,1 млн грн [8].

Зважаючи на зазначені витрати, надзвичайно важливо забезпечити належне фінансування для реалізації цих ініціатив на державному рівні. Для цього необхідно передбачити виділення коштів з державного бюджету, а також активно залучати міжнародні гранти та фінансову підтримку від донорських організацій. Це не лише дозволить забезпечити рівний доступ до правосуддя для осіб з інвалідністю, але й сприятиме інтеграції інноваційних технологій у судову практику. У свою чергу, це відповідає принципам інклюзивності, рівності та забезпечення справедливості, що є основою демократичної правової держави. Активне впровадження таких технологій буде важливим кроком до створення безбар'єрного судового середовища, що забезпечує належні умови для всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних можливостей.

Міжнародний досвід підтверджує ефективність системного підходу до впровадження асистивних технологій у судову практику. Наприклад, у США, згідно з оновленням розділу 508 Закону про американців з інвалідністю, яке було прийнято в 2023 році, федеральні суди щорічно інвестують близько 15 мільйонів доларів у модернізацію асистивних технологій [9]. Такі системи, як CART (Communication Access Real-time Translation), забезпечують точність транскрибації на рівні 99,6%, що підтверджується дослідженням National Center for State Courts [10]. Програма «e-Justice» Європейського Союзу, що реалізується на період 2021-2027 років, є важливим стратегічним інструментом для вдосконалення доступу до правосуддя та забезпечення ефективності судової системи в ЄС. Одним із ключових аспектів цієї програми є забезпечення технічної доступності судових установ для осіб з обмеженими можливостями, що включає впровадження асистивних технологій. Загальний бюджет програми на вказаний період складає 45,5 мільйона євро, і частина цих коштів буде спрямована на досягнення

доступності судів для людей з інвалідністю. Згідно з умовами програми, 23% від загального бюджету, що становить близько 10,5 мільйона євро, будуть використані для розвитку та впровадження асистивних технологій у судових органах ЄС. Це включає закупівлю та модернізацію технологій, таких як системи для синхронного перекладу, програми для людей з порушеннями зору, спеціалізовані системи для осіб з порушеннями слуху, а також інші технічні засоби, що забезпечують рівний доступ до судового процесу для всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних чи сенсорних обмежень. Впровадження таких технологій не тільки сприятиме інклюзивності та рівності в доступі до правосуддя, але й підвищить ефективність судового процесу, зробить його більш прозорим і доступним для ширшого кола осіб.

В Україні практичне впровадження асистивних технологій у адміністративних судах планується на 2024-2026 роки і буде реалізовано в три етапи. Перший етап (II-III квартал 2024 року) передбачає розробку технічних специфікацій та проведення тендерних процедур для закупівлі обладнання, з бюджетом 5,2 млн грн. Другий етап (IV квартал 2024 року — II квартал 2025 року) включає постачання та встановлення базового комплекту асистивних технологій у 25 пілотних адміністративних судах, на що планується виділити 16,3 млн грн. Третій етап (III квартал 2025 року — IV квартал 2026 року) передбачає масштабування проекту на всі адміністративні суди України та впровадження систем штучного інтелекту для автоматичного розпізнавання мови з точністю не менше 99%, з бюджетом 26,6 млн грн. [12].

Цей план, ґрунтуючись на передовому міжнародному досвіді, є важливим етапом на шляху до формування доступної та інклюзивної судової системи в Україні. Впровадження асистивних технологій у судочинство дозволить забезпечити рівні умови для всіх учасників процесу, включаючи осіб з інвалідністю, що є важливим аспектом реалізації принципів правової рівності та недискримінації. Завдяки цьому стане можливим подолання фізичних і технологічних бар'єрів, що перешкоджають ефективній участі осіб з обмеженими можливостями у судових засіданнях, тим самим сприяючи реалізації їхнього права на справедливий суд.

Забезпечення доступності правосуддя для всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних чи сенсорних обмежень, є основним елементом реформування судової системи, що відповідає європейським стандартам і міжнародним зобов'язанням України. Крім того, реалізація цього плану дозволить Україні стати частиною глобального руху до забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю в судових і правових процесах. Впровадження асистивних технологій сприятиме не лише

підвищенню ефективності та інклюзивності судової практики, а й створить належні умови для забезпечення прав людини та правового захисту всіх громадян без виключень.

Таким чином, успішна реалізація цього плану стане суттєвим кроком до удосконалення правосуддя в Україні та сприятиме створенню справедливої, відкритої та доступної судової системи для всіх її учасників.

Література

1. Державна судова адміністрація України. Звіт про впровадження ЄСІТС за 2023 рік. Київ, 2024. URL: <https://dsa.court.gov.ua/report2023>
2. Міністерство соціальної політики України. Статистичний збірник «Соціальний захист населення України». Київ, 2024. С. 45-48.
3. Центр судових інновацій. Аналітичний звіт «Технічне оснащення судів України 2023». Київ, 2024. С. 112-115.
4. Freedom Scientific. JAWS for Windows. Technical Specifications 2024. URL: <https://www.freedomscientific.com/products/software/jaws>
5. Dragon Legal Individual. Feature Comparison Guide 2024. Nuance Communications.
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
7. Проект Положення про порядок застосування асистивних технологій в адміністративному судочинстві № 4567 від 15.01.2024. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=4567
8. Державна судова адміністрація України. Фінансово-економічне обґрунтування впровадження асистивних технологій на 2024-2026 роки. Київ, 2024.
9. U.S. Courts. Administrative Office Annual Report 2023. Washington, DC, 2024.
10. National Center for State Courts. Court Technology Bulletin 2024, Vol. 36 (1). Pp. 15-22.
11. European Commission. Digital Justice Programme 2021-2027. Brussels, 2023.
12. Міністерство цифрової трансформації України. План цифровізації судової системи України на 2024-2026 роки. Київ, 2024.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

З проголошенням незалежності України, становлення законодавства у сфері оборони відбувалось із наміром досягти покращення його практичного застосування і доступності, з урахуванням стратегічного курсу на зміцнення оборони України, відповідно до поточних задач, поставлених реаліями сьогодення, але за відсутності чіткої концепції. Поступове збільшення кількості нормативно-правових актів різних за структурою і колом регульованих питань призвело до нашарувань, дублювання та подвійного тлумачення окремих положень, що спричиняє колізії та ускладнює реалізацію його норм.

Історично спроби закріплення нормопроектувальної техніки зазнавали невдач, що спричинило хаотичне зростання кількості нормативних актів та їх невідповідність сучасним викликам. Основними проблемами є рекомендаційний характер методичних документів щодо розробки законопроектів [1, 2], низька кваліфікація їх розробників та відсутність єдиних стандартів нормотворення.

Після 2014 року правові зміни в оборонній сфері диктувалися необхідністю реагування на збройну агресію, однак вони не були системними. Повномасштабне вторгнення у 2022 році виявило проблеми в законодавстві, зокрема накладання режимів надзвичайного та воєнного стану [3, 4, 5]. Ці правові колізії створюють складнощі у регулюванні правовідносин у сфері оборони та викликають потребу у впровадженні структурованих механізмів захисту держави.

Окрім неодноразового внесення змін до національного законодавства у сфері оборони (тільки за останніх 10 років у Законі України «Про оборону України» [6] їх понад тридцять), відбувалось поступове збільшення кількості нормативно-правових актів у зазначеній сфері без врахування правил техніки нормопроекування (правил юридичної техніки), що призвело до зниження їх якості.

Чергову спробу закріплення єдиної методології щодо підготовки саме закону як акта вищої юридичної сили, що формує основні принципи суспільної поведінки, регламентує найважливіші питання у житті держави і є нормоутворювальним для поняття «законодавство», а також врахування всього комплексу проблем, пов'язаних із вимогами до законів і процесу їх створення та реалізації законодавцем здійснено в Законі

України «Про правотворчу діяльність» № 3354-ІХ [7], який 19.09.2023 року набрав чинності.

Прийняття Верховною Радою України 24 серпня 2023 року Закону № 3354-ІХ [7] стало найбільш значущою подією в історії нашої держави. Українська правнича думка і українська законодавча робота над цим законом здійснювалась державними інституціями впродовж всього періоду незалежності держави.

Слід зазначити, що Закон № 3354-ІХ [7] розроблено відповідно до вимог Конституції України з метою впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпечення участі громадянського суспільства у правотворчій діяльності та якості законодавства України, але і він не вирішив проблеми системності та чіткості нормопроектування.

Так, законодавець у розділі V Закону № 3354-ІХ [7] не визначив чітких правил техніки нормопроектування, як вказано в його преамбулі, а виокремив лише їх засади, відповідно назвавши так розділ та віддавши в черговий раз на відкуп їх розробку Верховній Раді України, Президенту України, Кабінету Міністрів України, реалізація яких може бути лише у формі видання рекомендацій щодо особливостей техніки нормопроектування нормативно-правових актів. Водночас, розробку рекомендацій щодо застосування загальних правил техніки нормопроектування законодавець покладає на Міністерство юстиції України відповідно до положень статті 31 Закону № 3354-ІХ [7].

Величезний вплив на якість процесу правотворчої діяльності в Україні, що практично загальмував його розвиток на десятиліття, мав проросійський вектор напрямку розвитку нашої держави.

На сьогодні в Україні існують правила техніки нормопроектування законпроектів у формі методичних рекомендацій, зокрема:

Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, схвалені постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41 [1].

Правила оформлення проектів законів та основних вимог законодавчої техніки (Методичні рекомендації, видання четверте, виправлене і доповнене 2014 [2]).

Водночас Міністерство юстиції України, відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228 [8] не має повноважень розробляти рекомендації щодо застосування загальних правил техніки нормопроектування. Це стане можливим лише після внесення змін до Положення про Міністерство юстиції України.

Вищезазначене свідчить про необхідність здійснення ревізії всього масиву законодавства у сфері оборони та приведення його норм в єдиний кодифікований нормативний акт.

Саме тому, Указом Президента України від 8 листопада 2019 року № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» Кабінету Міністрів України визначено завдання щодо вжиття заходів у сфері обороноздатності стосовно кодифікації законодавства у сфері оборони (абзац третій підпункту «г» пункту 11 статті 1) [9]. За дорученням Кабінету Міністрів України від 18.11.2019 р. № 40306/2/1-19 [10] виконання вищезазначеного завдання покладено на Міністерство оборони України та листом Секретаріату Кабінету Міністрів України від 05.03.2024 № 40306/1008/1-19 [11] у відповідності до листа Офісу Президента України від 05.03.2024 № 46-01/177 [12] виконання вищезазначеного завдання встановлено шість місяців з дня припинення чи скасування правового режиму воєнного стану в Україні.

Кодифікація оборонного законодавства вимагає міжвідомчої координації, залучення експертів та створення спеціальних урядових комісій. Необхідно розробити ефективні механізми контролю за реалізацією правових норм, що дозволить швидко адаптувати законодавство до умов війни. Досвід країн-членів НАТО свідчить, що ефективне управління оборонними ресурсами можливе лише за умов тісної взаємодії між урядовими та військовими структурами.

Таким чином, узгоджена та системна правотворча діяльність сприятиме ефективному розвитку оборонної політики України, забезпечить її надійний правовий фундамент і підвищить рівень національної безпеки у контексті сучасних викликів та загроз. Законодавчі ініціативи повинні бути спрямовані на створення стійкої, ефективної системи управління обороною, що відповідатиме вимогам сучасного війська та суспільства.

Література

1. Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, схвалені постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41. Нормотворча діяльність: збірник нормативно-правових актів та метод. рекомендацій. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2001. С. 219-230.

2. Правила оформлення проектів законів та основних вимог законодавчої техніки (Методичні рекомендації). Видання четверте, виправлене і доповнене. Київ: Апарат Верховної Ради України. 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002451-06#Text>.

3. Топольницький В.В. Повноваження глави держави щодо введення надзвичайного та воєнного стану: вітчизняний та зарубіжний досвід. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 2. С. 193-199.

4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України»: Закон України від 23 лют. 2022 р. № 2101-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2101-20#Text>.

5. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лют. 2022 р. № 2102-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

6. Про оборону України: Закон України від 06 груд. 1991 р. № 1932 / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

7. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 черв. 2023 р. № 3354 / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20>.

8. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228. Офіц. вісн. України. 2014. № 54. Ст. 1455.

9. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 8 лист. 2019 р. № 837. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text>.

10. Доручення Прем'єр-міністра України щодо виконання Указу Президента України від 08.11.2019 р. № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» від 18.11.2019 р. № 40306/2/1-19.

11. Лист Секретаріату Кабінету Міністрів України від 05.03.2024 № 40306/1008/1.

12. Лист Офісу Президента України від 05.03.2024 № 46-01/177.

УДК 342.9(043.2)

Турчин Д.М., ад'юнкт,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна

ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Публічні закупівлі є важливою складовою частиною економічної політики будь-якої країни, включаючи Україну. Починаючи з 2016 року, суспільство вже звикло до електронних закупівель та відкритих даних і сприймає їх як звичний інструмент прозорості та ефективності закупівельних процедур за бюджетні кошти.

Проте, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року [1].

У перші місяці широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну публічні закупівлі було дозволено проводити без систем електронних закупівель для пришвидшеного та ефективного закриття нагальних потреб. Проте у 2022 році було здійснено кардинальні зміни у закупівельному законодавстві.

Пунктом 37 розділу Х «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про публічні закупівлі» (далі – Закон) зокрема встановлено, що на період дії правового режиму воєнного стану в Україні, особливості здійснення закупівель товарів, робіт та послуг для замовників, передбачених цим Законом (далі – Особливості), визначаються Кабінетом Міністрів України [2].

Таким чином, станом на сьогодні, питання ефективності здійснення публічних закупівель врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» (далі – Особливості) [3].

Поряд з цим, слід звернути увагу на те, що Закон України «Про публічні закупівлі» не втратив чинності та не зупинив своєї дії, однак на період дії правового режиму воєнного стану введено тимчасові обмеження та Особливості, які припиняться через 90 днів після закінчення або скасування дії правового режиму воєнного стану, а, замовники, в свою чергу, зобов'язані проводити закупівлі відповідно до положень вказаного Закону, керуватися його нормами, але з урахуванням положень передбачених Особливостями.

На відміну від Закону, Особливостями передбачено виключні та спрощені випадки проведення закупівель. Так пунктом 9 Особливостей, встановлено зокрема, що Публічні закупівлі товарів, робіт і послуг для задоволення нагальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану відповідно до абзаців третього і четвертого підпункту 1 пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 2 березня 2022 р. № 185 «Деякі питання здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для задоволення нагальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану» (Офіційний вісник України, 2022 р., № 25, ст. 1267) здійснюються замовниками без застосування процедур закупівель/спрощених закупівель, визначених Законом та цими особливостями.

Поряд з цим, пунктом 13 Особливостей встановлено, що придбання замовниками товарів і послуг (крім послуг з поточного ремонту), вартість яких становить або перевищує 100 тис. гривень, послуг з поточного ремонту, вартість яких становить або перевищує 200 тис. гривень, робіт,

вартість яких становить або перевищує 1,5 млн. гривень, шляхом укладення договору про закупівлю без застосування відкритих торгів та/або електронного каталогу для ефективних закупівель товару у вичерпних випадках, що перелічені у цьому пункті.

Договір про закупівлю за результатами проведеної закупівлі згідно з пунктом 13 Особливостей укладається відповідно до норм чинного законодавства України з урахуванням статті 41 Закону, крім частини третьої - п'ятої, сьомої та восьмої статті 41 Закону та цих Особливостей. Поряд з цим, Особливостями встановлено перелік істотних умов договору про закупівлю, які не можуть змінюватись після його підписання до виконання зобов'язань сторонами в повному обсязі [3].

Ефективність публічних закупівель в умовах воєнного стану в Україні є надзвичайно важливим аспектом, який впливає на загальну стабільність і обороноздатність держави. Спрощення процедур закупівель дозволяє оперативно забезпечити потреби замовників. У той же час, важливо не забувати про необхідність підтримки конкуренції на ринку та адаптації законодавства до нових умов, що дозволяють максимально ефективно використовувати ресурси країни під час надзвичайних ситуацій.

Таким чином, виключення наведені в Особливостях мають на меті спрощення порядку, ефективність проведення процедур закупівель та уникнення витрати зайвого часу на організацію та проведення процедур таких закупівель передбачених чинним законодавством для здійснення публічних закупівель.

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2024 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 15.01.2025).

2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 15.01.2025).

3. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-п#Text> (дата звернення: 15.01.2025).

EUROPEAN BANKING REGULATOR: EXPERIENCE FOR THE COUNTRY

In the context of the processes related to Ukraine's European integration, it is important to understand the meaning of the entry of the Ukrainian financial supervision system into the European system, and therefore the existing experience is necessary for further processes of changes and transformations in the legislation of Ukraine and the organization of management processes in the financial system.

The European banking system is represented by the European Banking Authority (EBA). The main activities of the EBA are the development of standards for banking activities (e.g., capital requirements) and coordination of stress tests of banks. In recent years, the NBU has been carrying out systematic activities to improve banking regulations. Thus, in accordance with the Methodology set out in the EBA recommendations, the NBU has adopted the Regulation on the Procedure for Determining Systemically Important Banks. Such banks are identified annually, and the data is published on January 1. In recent years, Ukraine has taken into account the experience gained, and we see that Ukraine's banking regulations are approaching European standards in many aspects due to the commitments made under the Association Agreement with the EU and banking sector reforms, but there are certain differences.

First, the basic principles of capital regulation. Ukraine has adopted and implemented the provisions of 29 principles of the Basel III economic standards. The basic requirements are the Capital Adequacy Ratio and capital buffers. Second, the supervisory system has been improved. In accordance with the amendments to the Law on Banks and Banking, the NBU performs functions similar to the role of the European Central Bank (ECB) in the euro area, and has introduced a risk-based approach to bank supervision similar to EU practices.

Thirdly, solvency and liquidity issues have been improved and brought closer to the euro area, namely, the requirements for maintaining bank liquidity, such as the LCR (Liquidity Coverage Ratio), have been harmonized with European standards. An important banking indicator is the Liquidity Coverage Ratio (LCR), which is the share of highly liquid assets that financial institutions must have to ensure that they can meet their short-term obligations and withstand any market disruptions.

Fourth, the strengthening of banking supervision has been done in line with consumer protection requirements. The NBU has adapted its approach to

regulating consumer loans and ensures transparency of financial product terms, similar to the requirements of the EU Consumer Credit Directive. These processes are regulated in 5 such directives, which are aimed at creating a regulated and transparent consumer credit market, with a level of protection of rights based on transparency and responsible attitude of the parties. And, fifth, the implementation of modern financial monitoring. Recently, the legislator has paid special attention to the fight against money laundering and terrorist financing (AML/CFT), which is adapted to FATF standards and is the basis of MISA legislation.

Along with the positive changes in the banking sector, Ukraine is not losing its specificity in banking regulation. Thus, in implementing Basel III standards, Ukraine is gradually adapting more complex mechanisms than those used in the euro area. For example, the net stable funding ratio. From April 1, 2022, this indicator is calculated quarterly. Such actions were introduced by the NBU Board Resolution No. 158 dated 21.12.2019 «On the Introduction of the Net Stable Funding Ratio (NSFR)». The main purpose of the NSFR is to encourage banks to rely on more stable and long-term funding sources, reducing their dependence on short-term funding. This will help to balance their assets and liabilities by maturity and will help to reduce one of the systemic risks to financial stability associated with the short-term funding of banks. The methodology for calculating the Net Stable Funding Ratio (NSFR) was approved by the NBU Board Resolution No. 1001-р/III dated 24.12.2019.

The next aspect that differs from the eurozone is greater investor protection with more democratic corporate governance of banks. The EU has stricter rules and regulations with a greater mechanism of regulation and accountability.

One of the differences between Ukrainian banking legislation and the EU is that Ukraine continues to support the activities of the Deposit Guarantee Fund, but the guarantee limits are much lower than in the EU, where the minimum level is EUR 100,000. Finally, among the positive things for Ukraine, I would like to highlight environmental and social standards. The EU is very actively and massively implementing the principles of sustainable development adopted by the EU CSRD (Corporate Sustainability Reporting Directive). Ukraine is integrating these standards rather slowly.

Ukraine is rapidly moving in the direction of the EU and has implemented a significant part of European standards in banking, in particular in capital regulation, financial monitoring, and risk-based supervision. However, there are still some areas for improvement, such as enhancing guarantees for depositors, expanding integration with international markets, and implementing ESG standards. Continued harmonization will facilitate Ukraine's integration into the EU financial system.

Literature

1. Положення про порядок визначення системно важливих банків. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14#n11>.
2. Guidelines on criteria to assess other systemically important institutions (O-SIIs). URL: <https://www.eba.europa.eu/activities/single-rulebook/regulatory-activities/own-funds/guidelines-criteria-assess-other-systemically-important-institutions-o-siis#pane-291>.
3. Основні принципи ефективного банківського нагляду (Основні Базельські принципи). URL: chrome-extension://efaidnbmninnibpcjpcglclefindmkaj/https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Basel_Core_principles_2012.pdf.
4. 361-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
5. Про запровадження коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR). Постанова Правління НБУ від 21.12.2019 р. № 158. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24122019_158.
6. Директива Євросоюзу CSRD. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32022L2464>.

УДК 342:355.271(477):316.4(043.2)

Умрихіна І.О., доктор філософії,
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна

ЩОДО ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ПІД ЧАС ДІЇ ОСОБЛИВОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. Разом з тим, як відомо, систему судоустрою в Україні складають: місцеві суди (окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом; апеляційні суди (апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах; Верховний Суд [1].

Відтак, сьогодні кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, незважаючи на сучасні реалії воєнного стану [2].

Члени Європейської комісії за демократію через право (іншими словами – Венеційська комісія), до якої Україна приєдналася в 1996 році, також акцентують увагу на тому, що навіть при надзвичайних правових режимах судова система має продовжувати гарантувати здійснення права

на справедливий суд. Функціонування правосуддя не повинно обмежуватися, за винятком ситуацій, коли виконання повноважень фактично неможливе [3, с. 56].

Виходячи з особливостей цієї проблеми, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII, де в ст. 26 закріпила основні положення щодо здійснення судочинства в період воєнного стану, а саме:

- суди повинні діяти виключно на підставі та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України;

- правосуддя на території, де введено воєнний стан, здійснюється лише судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається;

- створення надзвичайних та особливих судів не допускається;

- забороняється скорочувати чи прискорювати будь-які форми судочинства;

- у тому випадку, коли суди, розміщені на території, де введено воєнний стан, об'єктивно не можуть здійснювати правосуддя, за допомогою закону України може бути змінена територіальна підсудність судових справ чи змінено місцезнаходження судів [1].

Таким чином, одним із найактуальніших питань залишається зміна територіальної підсудності судових справ у разі ведення активних бойових дій. Відповідно до відкритої статистичної інформації, станом на 26.09.2022 розпорядженням Верховного Суду було перенесено 169 судів із 10 областей України. До цього переліку, зокрема, потрапили суди з Житомирської, Запорізької, Київської, Миколаївської, Харківської, Чернігівської та інших областей. У той же час, більше 40 судів повністю відновили роботу на звільнених територіях України.

Парламент намагається забезпечити здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану шляхом прийняття змін до законодавства. Так, у липні 2022 року було внесено зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [4, с. 19]. Зокрема, ч. 1 ст. 11 вказаного закону було викладено в такій редакції: «1. Судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом. Додатковим способом інформування про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, місце, дату і час судового засідання, може бути надання інформації з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного застосунку Порталу Дія. Програмними засобами Єдиного державного веб-

порталу електронних послуг, у тому числі мобільного застосунку Порталу Дія, може бути також забезпечено додаткове інформування сторін спору, авторизованих через Єдиний державний веб-портал електронних послуг або через мобільний застосунок Порталу Дія, шляхом відображення в електронній формі судового рішення у справі, виконавчого документа.

В цілому ж варто зазначити, що здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану в Україні сьогодні врегульовано лише частково. Зокрема, з урахуванням ситуацій, що спричинюються перебуванням України у стані війни та веденням активних бойових дій на території нашої держави, вирішення потребує також питання запровадження змін, спрямованих на усунення законодавчої прогалини в частині можливості зупинення провадження у справі судами, та надання права судам, за наявності обґрунтованих підстав та доказів на їх підтвердження зупиняти провадження у справі.

Насамкінець, варто зазначити, що особливості адміністративного судочинства в умовах воєнного стану потребують подальшого наукового вивчення. Зокрема, у напрямку більш детального вивчення нормативно-правового забезпечення та, відповідно, законодавчих новел у цій сфері.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

2. Конституція України: Закон України від 28 чер. 1996 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Привиденцев О.Г. Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 1(42). С. 54-57.

4. Орленко А.І. Деякі аспекти діяльності адміністративних судів в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 16–21.

УДК 341.3:355.6(043.2)

Філіппов А.В., к.ю.н., доцент,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна

ПРАВОВА ДЕФІНІЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ВТРАТ ТА ВИТРАТ: ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

ЗС України наразі знаходяться в авангарді боротьби українського народу проти російського геноциду та поневолення, тому постійно потребують вчасного відновлення людських та матеріальних резервів, а учасники бойових дій – виплати належних їм коштів (грошового забезпечення, бойових виплат, компенсацій, матеріальної допомоги,

соціальних виплат та ін.), речового, продовольчого, медичного забезпечення тощо. Ці витрати становлять суттєву частину видатків держави. Вважаємо, що компенсація цих витрат в порядку репарацій рф є правомірною вимогою, яка впливає з визнаного міжнародною спільнотою (на різних міжнародних платформах, зокрема ООН, Раді Європи, ОБСЄ, ЄС тощо) факту агресії рф проти України та ґрунтується на загальних принципах права, імперативних нормах загального міжнародного права, резолюціях ООН та інших міжнародних організацій та нормах українського законодавства. Для стягнення з рф компенсації цих витрат необхідне їх точне визначення, розрахунок та обґрунтування грошової суми, але насамперед важливо чітко сформулювати базову правову дефініцію військових втрат та витрат, від якої будуть відштовхуватись юристи та економісти. Згідно пп. 3) п. 2 Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації (далі по тексті – Порядок) та п. 3 Методики визначення військових втрат, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації (далі по тексті – Методика), військові втрати охоплюють людські та матеріальні військові втрати і витрати, пов'язані з бойовими діями [1; 2]. З подальшого тексту (пп. 3) п. 2 Порядку та п. 4 Методики), який конкретизує цю широку дефініцію, випливає, що військові втрати та витрати насправді розуміються досить вузько, бо оцінюється лише за такими основними показниками (перелік яких наразі є вичерпним): «людські втрати (загибель, смерть військовослужбовців Збройних Сил, інших складових сил оборони) під час участі в антитерористичній операції, заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації; витрати на виплату одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців під час участі в антитерористичній операції, заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації; матеріальні військові втрати та витрати, пов'язані з бойовими діями; витрати на утилізацію пошкодженої техніки і боєприпасів; витрати, пов'язані з розмінуванням районів воєнних (бойових) дій; кошти, стягнуті з Міноборони та інших суб'єктів сектору безпеки і оборони на підставі рішень судів України, за втрати, завдані протиправними діями Російської Федерації у вигляді терористичних актів, диверсій» [1]. Отже, військові витрати не охоплюють витрати на подальше лікування, реабілітацію та соціальне забезпечення ветеранів війни. Такий підхід має на меті розмежувати компетенцію Міноборони та інших відомств щодо визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії рф, щоб не перевантажувати під час війни Міноборони питаннями, що

можуть бути віднесені до компетенції інших відомств, наприклад Мінветеранів. З іншого боку, контраверсійним, на наш погляд, є відсутність у зазначеному переліку витрат на грошове забезпечення, бойові виплати, компенсації, матеріальну допомогу, речове, продовольче, медичне забезпечення тощо, а також витрати на утримання Україною військовополонених. На нашу думку, їх було б логічно віднести до витрат, пов'язаних з бойовими діями, однак з аналізу Методики можна зробити висновок, що до таких витрат вона відносить виключно витрати на покриття втрат озброєння, військової техніки та військового майна. Питання віднесення витрат на матеріальне (грошове, речове, продовольче тощо) забезпечення військовослужбовців під час війни до збитків від збройної агресії РФ залишається відкритим, так само як і витрат на утримання Україною військовополонених.

Деякі дослідники пропонують суттєво уточнити термінологію шляхом введення до понятійно-категоріального апарату допоміжних понять: «вартість бойових втрат», «вартість компенсації втрат» [3, с. 17], «коефіцієнт втрат» [3, с. 16], а для їх розрахунку використовувати «розрахунково-постачальну одиницю» [3, с. 16]. Запропонована ними методика оцінювання вартості бойових втрат угруповання військ (сил) в операціях (бойових діях) призначена для прогнозування та розрахунку обсягу та вартості ресурсів на компенсацію можливих втрат під час ведення бойових дій [3, с. 18], однак, на нашу думку, також може бути частково використана для удосконалення чинної Методики та подальшого розрахунку та обґрунтування військових втрат та витрат для стягнення з РФ репарацій.

Література

1. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 бер. 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text> (дата звернення 14.01.2025).

2. Про затвердження Методики визначення військових втрат, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства оборони України 14 вер. 2022 р. № 277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1471-22#Text> (дата звернення 14.01.2025).

3. Семененко О., Митченко С., Добровольський Ю., Коверга В., Ярмольчик М., Тарасов Р. Методика оцінювання вартості бойових втрат угруповання військ (сил) в операціях (бойових діях). *Journal of Scientific Papers «Social Development and Security»*. 2022. No. 6. Vol. 12. С. 11-18. DOI: 10.33445/sds.2022.12.6.2.

Чулінда Л.І., к.ю.н., доцент,
Садигов Р.А., здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ТИПОВІ ПРАВИЛА ІСАО ДЛЯ БЕЗПЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Безпілотні літальні апарати (БпЛА) активно інтегруються у всі сфери сучасного життя, від цивільного використання до військових операцій, що вимагає чіткого міжнародного регулювання їх експлуатації. Міжнародна організація цивільної авіації (ІСАО) розробляє стандарти та рекомендації, що забезпечують безпечне та ефективне використання БпЛА в повітряному просторі. Стандарти ІСАО охоплюють такі важливі аспекти, як сертифікація БпЛА, навчання операторів, технічні вимоги до БпЛА, а також управління ризиками, пов'язаними з використанням цих апаратів у цивільному та військовому секторах.

Особлива увага приділяється безпеці польотів і запобіганню конфліктам у повітряному просторі, що досягається завдяки розробці правил координації між пілотованими літаками та БпЛА, а також впровадженню автоматизованих систем моніторингу ідентифікації дронів [1].

Дослідження показує важливість гармонізації національного авіаційного законодавства із міжнародними стандартами ІСАО для успішної інтеграції безпілотних авіаційних систем у світову авіаційну екосистему. Зростання кількості БпЛА, які використовуються у різних сферах, вимагає постійного вдосконалення правил та механізмів для безпечної і стійкої експлуатації цих апаратів.

Рекомендації і стандарти ІСАО охоплюють зобов'язання держав – учасників встановлювати стандарти для безпілотних літальних апаратів у системі управління рухом задля уникнення з літаками, використовувати автоматизовані системи управління ідентифікацією для контролю за безпілотними літальними апаратами.

Серед технічних вимог ІСАО є захист від кіберзагроз, що охоплює шифрування і аутентифікацію, стандарти для проєктування, виробництва, експлуатації БпЛА, навчання операторів, їх сертифікація та оцінка ризиками перед кожним польотом (наприклад, аналіз метеорологічних умов). До вимог входить навчальна програма, яка розробляється ІСАО, що включає в себе експлуатацію, технічне обслуговування та безпеку при використанні БпЛА. Проведення конференцій і семінарів ІСАО дозволяє

обмінюватися досвідом між членами організації, що сприяє адаптації до нових технологій і забезпечення міжнародних стандартів.

Система моніторингу для виявлення відхилень, небезпечних ситуацій і процедура звітування перед державами-членами ІСАО щодо аварій для аналізу ситуації та вживання коригуючих заходів сприяє їх усуненню. Поза постійним контролем виконання стандартів і рекомендацій щодо безпілотних літальних апаратів ІСАО приділяє увагу створенню механізмів для абсолютного моніторингу управління повітряним рухом. Питання безпеки використання безпілотних літальних апаратів у будь-якій сфері життєдіяльності є актуальним технічним завданням. Розширення переліку завдань та розвиток БпЛА обумовлює створення нових умов для безпеки як фізичної, так і у сфері кібербезпеки.

Однією з рекомендацій ІСАО для забезпечення фізичної безпеки БпЛА є встановлення обмеження доступу до території, де зберігаються та експлуатуються безпілотні літальні апарати. Також не останню роль відіграє в безпеці БпЛА саме безпечне зберігання і самого апарату, і його окремих компонентів, що забезпечує захист від крадіжок та пошкоджень [2].

ІСАО рекомендує використовувати для зберігання спеціальні приміщення та контейнери, а доступ до місця зберігання захистити фізичними бар'єрами, такими як огорожі, системи відеоспостереження та використання систем сигналізації. Система моніторингу за місцем зберігання безпілотних літальних апаратів та проходження навчання персоналом правил безпеки та розробки плану дій у разі інцидентів допомагає знизити ризики для безпечного зберігання і використання безпілотних літальних апаратів.

Щодо кіберзагроз, то вони частіше всього спрямовані саме на ураження центру управління польотом чи виведення з ладу апарату або дестабілізацію радіоканалу безпілотного літального апарату. Дестабілізація радіоканалу безпілотного літального апарату проходить з використанням зловмисником бездротових каналів зв'язку для зміни даних на борту автопілота. Найгіршим сценарієм для такої атаки є ситуація, коли зловмисник зможе зламати шифрування каналу зв'язку і отримати протокол зв'язку, що дасть йому повний контроль над БпЛА. Іншою можливістю є атака переповнення буфера, що пошкоджує деякі дані на борту або ініціює якусь подію. Слід зазначити, що атаки, спрямовані на дестабілізацію радіоканалу безпілотного літального апарату, є найнебезпечнішими, оскільки зловмисник може проводити свої деструктивні дії здалеку під час виконання польотного завдання. Потім зловмисник може пошкодити дані, що зберігаються на борту автопілота або встановити додаткові компоненти, які можуть пошкодити потік даних.

Ці типи атак можуть бути здійснені під час обслуговування та зберігання БпЛА або при виготовленні та доставці. Зловмисник може підключитися безпосередньо до автопілота БпЛА і пошкодити його або перепрограмувати, якщо має засоби, або замінити, або додати компоненти, які нададуть йому контроль над БпЛА та/або зібраними тактичними даними. Апаратні атаки можуть вплинути на живучість БпЛА, поставити під загрозу управління БпЛА та компрометувати тактичні дані, зібрані БпЛА. Наведені різновиди кіберзагроз використовуються у процесі моделювання та розробки сценаріїв кібератак, що демонструють уразливості систем управління та функціонування БпЛА.

Захист безпілотних літальних апаратів від кібератак є комплексним процесом, що охоплює ряд кроків, які затверджено ІКАО у стандартах та рекомендаціях. Особлива увага безпеці програмного забезпечення передбачає регулярний перегляд коду для виявлення слабких та уразливих місць, забезпечення своєчасного оновлення програмного забезпечення, використання технологій та антивірусних рішень для виявлення шкідливого програмного забезпечення [3].

Захист даних та захист комунікацій відбувається шляхом використання алгоритму шифрування, що передається між оператором та БпЛА. Для захисту комунікацій ІКАО рекомендує використовувати декілька каналів зв'язку (наприклад, мобільний зв'язок і радіо) для забезпечення резервування.

Захист безпілотного літального апарату має постійно вдосконалюватися та еволюціонувати.

Література

1. Брусакова О.В., Можаяєв О.О. Класифікація кіберзагроз та сценаріїв кібератак на системи БпЛА. Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 трав. 2022 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 37-42. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/d9018636-1daa-41a6-868d-853519fe5de9>
2. Державна авіаційна служба України. Про порядок роботи зі Стандартами та Рекомендованою практикою ІКАО: Наказ № 356 від 07.11.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0356763-11#Text>
3. Похиленко І.С. Роль і значення безпілотних літальних апаратів у авіаційній діяльності. Альманах права. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід. 2024. Вип. 15. С. 399-404. URL: <https://repository.knuba.edu.ua/items/83946456-07bf-4963-8c9f-6114d7543138>.

Шапенко Л.О., к.ю.н., доцент,
Тюбай А.В., здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУНКУ «РЕЗЕРВ+»

15 січня 2025 року офіційно затверджено Указ Президента України від 14 січня 2025 року № 26/2025 «Про продовження дії воєнного стану в Україні». Оскільки воєнний стан в країні продовжено ще на 90 діб, тобто до 09 травня 2025 року, актуальним залишається питання належного функціонування єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів (далі – реєстр). Відповідно до ст. 1 Закону України №1951-VIII від 16 березня 2017 року (далі – Закон №1951-VIII) визначено, що реєстр призначений для збирання, зберігання, обробки та використання даних про призовників, військовозобов'язаних та резервістів, створений для забезпечення військового обліку громадян України [1].

Положення Постанови Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560 передбачають необхідність уточнення резервістами та військовозобов'язаними своїх облікових даних через центри надання адміністративних послуг, територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, а також через електронний кабінет призовника, військовозобов'язаного, резервіста. Оскільки п. 22 зазначеної Постанови трактували так, що останнім днем для оновлення даних вважали 16 липня 2024 року, то саме до середини липня ЦНАПи, ТЦК та СП були перевантажені кількістю відвідувачів і частина громадян скористалася електронним кабінетом через застосунок «Резерв +».

Варто звернути увагу, що ні згадана Постанова, ні Закон №1951-VIII, ні будь-який інший нормативно-правовий акт, який опубліковано публічно, не містить відомостей про те, що застосунок «Резерв +» є електронним кабінетом. При цьому на офіційному сайті Міністерства оборони України зазначено, що врегулювання державного реєстру «Оберіг» та електронного кабінету «Резерв +» визначено Постановою, яка була прийнята 10 травня 2024 року, проте ця постанова має обмежений доступ [2]. Така позиція є протиправною, адже відповідно до ч. 8 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ. Якщо документ містить інформацію з обмеженим доступом, для ознайомлення надається інформація, доступ до якої необмежений [3]. Тобто достатнім

підтвердженням того, що «Резерв +» дійсно є електронним кабінетом, була б публікація витягу із зазначеної Постанови.

Окремою юридичною проблемою є численні випадки неналежного функціонування застосунку. Зокрема, гострою стоїть проблема невідповідності відомостей, які відображаються у застосунку та наявні в реєстрі. При цьому, якщо при зчитуванні відомостей уповноваженими особами встановлено таку невідповідність, то військово-обліковий документ в електронній формі вважається недійсним (п. 7 Постанови Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 559) [4]. Звідси випливає, що відомості з реєстру превалюють.

Поряд із цією проблемою стоїть й інша, а саме регулярні технічні збої у застосунку. Так, 08 лютого 2025 року вкотре відбувся технічний збій, який унеможливив вхід у застосунок взагалі [5]. Оскільки на даний момент Законом України № 3543-ХІІ від 21 жовтня 1993 року на чоловіків віком від 18 до 60 покладено обов'язок мати при собі військово-обліковий документ, відсутність при собі роздрукованого витягу з «Резерв +» або паперового військово-облікового документа може бути розцінене як порушення правил військового обліку в порядку ст. 210-1 КУпАП. При цьому зауважимо, що відсутність при собі військово-облікового документа у будь-якій формі (електронній або паперовій) не може автоматично свідчити про непереребування такої особи на обліку взагалі, тому для притягнення особи до адміністративної відповідальності важливо з'ясувати усі обставини справи.

Ще однією проблемою внаслідок технічних збоїв є ризик передачі персональних даних осіб (визначені ст. 7 Закону №1951-VIII), які зареєстрували такий електронний кабінет. Нагадаємо, що авторизація у застосунку відбувається через BankID. Нещодавна кібератака на державні реєстри, держателем яких є Міністерство юстиції України, незважаючи на рівень їх захищеності, є додатковим підтвердженням того, що існує високий ризик доступу зловмисників до персональних даних резервістів, військовозобов'язаних та призовників (адже останні також активно реєструються в електронному кабінеті).

Зважаючи на викладене вище, можна констатувати, що правове регулювання електронного кабінету викликає ряд запитань, зокрема щодо правової підстави його функціонування; відсутності належного функціонування, яке може призвести до викрадення персональних даних усіх суб'єктів, які авторизувались у «Резерв+».

Література

1. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Закон України від 16 бер. 2017 р. № 1951-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19#n50> (дата звернення: 08.02.2025).

2. Міністерство оборони України. Резерв +. URL: <https://reserveplus.mod.gov.ua/> (дата звернення: 08.02.2025).

3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 08.02.2025).

4. Про затвердження Порядку оформлення (створення) та видачі військово-облікового документа для призовників, військовозобов'язаних та резервістів і форми такого документа: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 трав. 2024 р. № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.02.2025).

5. СУСПІЛЬНЕ ДНІПРО. У додатку «Резерв+» стався технічний збій. Як діяти, розповів адвокат з Дніпра. URL: <https://suspilne.media/dnipro/943863-u-dodatku-rezerv-stavsja-tehnicnij-zbij-ak-diati-rozpoviv-advokat-z-dnipra/> (дата звернення: 09.02.2025).

УДК 342.7(043.2)

Шишкарьова О.Г., викладач,
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія Росії проти України призвела до окупації майже третини території країни, що унеможливило здійснення правосуддя приблизно у 20% судів. 24 лютого 2022 року відповідно до Указу Президента України №64/2022 на всій території держави був оперативно запроваджений воєнний стан. Згідно зі статтею 64 Конституції України, воєнний стан допускає певні обмеження прав і свобод людини і громадянина. Проте право на правосуддя є фундаментальною юридичною гарантією, яка не може бути скасована навіть за умов воєнного чи надзвичайного стану. Таким чином, навіть у сучасних умовах кожному громадянину забезпечено право звертатися до суду з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових та службових осіб (ст. 55 і ст. 64 Конституції України) [1].

Члени Європейської комісії за демократію через право, більш відомої як Венеційська комісія, до якої Україна приєдналася у 1996 році, підкреслюють, що навіть в умовах надзвичайних правових режимів судова система має забезпечувати право на справедливий суд. Обмеження у функціонуванні правосуддя допустимі лише у випадках, коли виконання судових повноважень стає фактично неможливим. З огляду на цю ситуацію, Верховна Рада України ухвалила Закон «Про правовий режим

воєнного стану» від 12 травня 2015 року №389-VIII, у статті 26 якого визначено ключові принципи здійснення судочинства в умовах воєнного стану. Зокрема:

- суди діють виключно на підставі Конституції та законів України;
- правосуддя на території, де запроваджено воєнний стан, здійснюється виключно судами;
- заборонено передавати функції судів іншим органам або особам, а також привласнювати ці функції;
- заборонено створювати надзвичайні або спеціальні суди;
- не допускається скорочення чи прискорення форм судочинства;
- у разі, якщо суди, розташовані на території воєнного стану, не можуть здійснювати правосуддя, законом України може бути змінена територіальна підсудність справ або місцезнаходження судів.

З початком дії воєнного стану кількість звернень до судів у всіх формах судочинства значно знизилася. Однак уже через місяць після початку активних бойових дій спостерігалася тенденція до поступового зростання кількості поданих заяв. Як зазначив тимчасово виконуючий обов'язки Голови Державної судової адміністрації Олександр Сальніков, судова система витримала навантаження та продовжила працювати завдяки надійному захисту, забезпеченому Збройними Силами України. Це дозволило громадянам отримати необхідний доступ до правосуддя. Наприклад, у період з травня по серпень 2022 року до місцевих загальних судів Волині було відряджено 15 суддів, які були евакуйовані з таких зон активних бойових дій, як Краматорськ, Маріуполь та Ізюм [3].

2 березня 2022 року Рада суддів України оприлюднила рекомендації щодо організації роботи судів в умовах воєнного стану. У документі зазначено, що при визначенні режиму роботи суду необхідно враховувати реальну ситуацію в регіоні. Працівників, які мають таку можливість, слід перевести на дистанційний режим роботи. Головуючий суддя повинен під час кожного засідання визначати мінімально необхідну кількість працівників, які мають перебувати у приміщенні суду впродовж робочого дня, і чітко розподіляти між ними обов'язки. Також рекомендовано обмежувати доступ до судових засідань для осіб, які не є їх учасниками [4].

Отже, глобалізація стала одним із ключових факторів, що вплинули на розвиток судочинства у XXI столітті. Це підтверджується такими аспектами, як діджиталізація судових процесів, уніфікація процедур правосуддя та утвердження пріоритету прав людини та інших фундаментальних цінностей у судовій практиці. Технічний прогрес у контексті глобалізації дозволив національним судам функціонувати навіть за умов воєнного стану. Вважається, що судова система повинна забезпечувати розгляд адміністративних справ навіть у надзвичайних

правових режимах, обмежуючи діяльність лише у випадках, коли її здійснення фізично неможливе.

Сучасні законодавчі ініціативи спрямовані на спрощення процедур судочинства, зокрема через зміну територіальної підсудності судів за розпорядженням Голови Верховного Суду України та вдосконалення механізмів дистанційної роботи учасників процесу. Представники Європейської комісії з ефективності правосуддя підтримують ці нововведення, визнаючи їхню відповідність міжнародним стандартам у галузі прав людини.

Проте виникають виклики, пов'язані з ефективністю роботи системи «Електронний суд», зокрема через ризики, пов'язані з хакерськими атаками на офіційні електронні ресурси України, що можуть тимчасово унеможливити електронний документообіг. Це дослідження не претендує на повне розв'язання всіх аспектів обраної проблематики. Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на детальне вивчення особливостей адміністративного судочинства в умовах воєнного стану [5].

Література

1. Завидняк А.В. Доступ до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1(32). С. 218-221.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 лип. 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35.

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 лип. 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35.

4. Робота суддів в умовах воєнного стану. *Ліга 360: веб-сайт*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudv-ukrani-v-umovakh-vonnogostanu.

5. Росул О.М., Дідик Н.О., Петрик В.В. Сучасні виклики правосуддю в умовах глобалізації та війни в Україні. *Міжнародний науковий вісник «Грааль науки»*. 2022. № 17. С. 130-134.

Юдін Я.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

ВИДИ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОРУПЦІЄЮ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Підставою для застосування відповідальності у сфері корупції є вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, що мають тлумачитися відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції».

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» визначено, що «корупційним правопорушенням» є діяння (тобто, дію чи бездіяльність), що: містить ознаки корупції; вчиняється особою, яка охоплена переліком осіб, окресленим в ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»; передбачає застосування юридичної відповідальності. Під «правопорушенням, пов'язаним із корупцією» визначено діяння, яке: не містить ознак корупції; не вміщуючи ознак корупції, порушує встановлені Законом України «Про запобігання корупції» вимоги, заборони та обмеження; вчиняється особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону 55 України «Про запобігання корупції»; передбачає настання юридичної відповідальності [1].

Під корупцією чинним законодавством України розуміється «використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [1].

Попри наявність нормативного визначення поняття «корупційне правопорушення» та «правопорушення, пов'язане із корупцією», вони вимагають більш детального аналізу та дослідження.

Отже, основні види корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень можна поділити за їхньою суттю та характером порушень: 1) корупційні правопорушення (ці правопорушення характеризуються безпосереднім отриманням або наданням неправомірної вигоди:

хбарництво (отримання, пропозиція чи надання хабара); зловживання службовим становищем для власної вигоди (наприклад, ухвалення незаконних рішень); привласнення чи розтрата майна шляхом зловживання владою; комерційний підкуп (отримання неправомірної вигоди в приватному секторі); незаконне збагачення (наявність майна, яке не відповідає задекларованим доходам); підкуп виборців чи посадових осіб з метою отримання вигоди; 2) пов'язані з корупцією правопорушення (ці правопорушення створюють умови для корупції або супроводжують її: конфлікт інтересів (неповідомлення про приватний інтерес, що впливає на рішення); порушення вимог фінансового контролю (недекларування доходів або майна); невиконання обмежень щодо подарунків (прийняття подарунків, що перевищують дозволені межі); порушення антикорупційного законодавства (наприклад, невжиття заходів щодо запобігання корупції); неподання або несвоєчасне подання декларацій державними службовцями; незаконне сприяння у працевлаштуванні чи укладенні договорів (лобіювання на користь третіх осіб); ігнорування процедур державних закупівель, що призводить до зловживань).

Таким чином, відмінність між корупційними правопорушеннями та правопорушеннями, пов'язаними із корупцією, полягає у тому, що перші прямо спрямовані на отримання вигоди, тоді як пов'язані з корупцією правопорушення сприяють створенню умов для корупції або супроводжують її.

Література

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII (у ред. від 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

УДК 341.9(043.2)

Юдіна Н.М., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗ ПРОВЕДЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ АЗАРТНИХ ІГОР

Здійснені у світі соціологічні опитування засвідчили взаємозв'язок між рівнем залежності від психотропних речовин, наркотичних засобів, алкоголю та формуванням патологічної залежності від азартних ігор. Встановлене визначає прийнятність застосування обмежень дієздатності

особи, якщо вона нерозсудливо витрачає майнові ресурси на азартні ігри до моменту, коли така патологічна залежність буде подолана.

Аналізуючи дослідження, здійснені на європейському континенті, висновується, що рівень поширеності азартних ігор є проблемою, з якою протягом життя зустрічаються від 1,6 до 5,6%, при цьому в Албанії спостерігається найвищий рівень їх поширеності [1]. Високий показник, виявлений в Албанії, може бути пов'язаний з ефектом, що визначається рівнем життя в країні та проблематичним доступом осіб до психіатричної та психологічної медичної допомоги [2].

Такий висновок свідчить про необхідність систематичного проведення досліджень щодо азартних ігор молоді країн, щоб вивчити конкретні фактори в цьому конкретному контексті, які можуть вплинути на азартні ігри та проблемну ігрову поведінку.

Рівень поширеності азартних ігор серед підлітків у всьому світі коливався від 0,2 до 5,6 %. Найнижчий рівень поширеності 0,2 % є в Австралії та Норвегії. Низький рівень поширеності виявлено в австралійському дослідженні, проведеному в столичному районі Дарвіна, можливо, через недостатню вибірку молодих людей з нижчим рівнем відвідування школи або рівнем грамотності [3].

У Європі рівень поширеності азартних ігор серед підлітків коливається від 0,2 (у Норвегії) до 5,6 % (Іспанія). Високий рівень поширеності в Іспанії може бути наслідком існування різних типів ігрових автоматів, які були легко доступні в країні на час дослідження [4].

Фактично, найпопулярнішими азартними видами діяльності серед молоді були лотереї, скретч-картки, карткові ігри та ігрові автомати [5, та ін.].

Більше залежності існує від азартних ігор, де є висока частота подій та короткий інтервал між ставкою та виплатою (наприклад, ігрові автомати) [6]. Автомати є дуже доступні та доступні в багатьох європейських країнах, їх можна знайти в більшості барів, ресторанів і атракціонів, та почати грати з ними можна із відносно невеликими грошима [7].

Варто підкреслити, що в європейських країнах найбільш уразливою соціальною групою, на яку вчинюється негативний вплив від раннього контакту із азартними іграми, залишаються підлітки, які в процесі своєї соціалізації із віком можуть подолати таку залежність чи взагалі її позбутися. Тому надзвичайно важливим з точки зору нормативно-правового регулювання є встановлення вікових заборон доступу до азартних ігор незалежно від їх виду, включаючи благодійні лотереї та розіграші.

Позитивним вважаємо досвід окремих країн ЄС із регулювання діяльності у сфері азартних ігор. У Німеччині регулювання азартних ігор є федеральною прерогативою, але окремі землі можуть впливати на

регуляторну політику. Останнім часом було введено Glücksspielstaatsvertrag (Державний договір про азартні ігри) [8], який уніфікує підходи до регулювання по всій країні. Зокрема, договір встановлює жорсткі обмеження на рекламу азартних ігор та забороняє певні види гральної діяльності.

Франція також має жорсткі обмеження у сфері азартних ігор, які контролюються спеціальним регулятором – ARJEL (Autorité de régulation des jeux en ligne) [9]. Важлива увага приділяється онлайн-азартним іграм, які підлягають ліцензуванню і постійному моніторингу для захисту гравців. ARJEL є незалежним адміністративним органом (ААІ), створеним відповідно до закону про відкриття для конкуренції та регулювання азартних онлайн-ігор і азартних ігор № 2010-476 від 12 травня 2010 року. У європейському політичному та правовому контексті повного відображення політики щодо онлайн-ігор та ставок із значною неоднорідністю національного законодавства, Франція обрала безпрецедентну в Європі політику щодо азартних ігор із створенням законодавчої системи, яка прагне забезпечити: захист споживачів і вразливих верств населення; створити умови для безпеки та відкритості ігрових операцій через нагляд за ставками та визнання права експлуатації на користь організаторів спортивних заходів; економічний баланс шляхом боротьби з шахрайством (зокрема з незаконними сайтами) та відмиванням грошей; ефективним оподаткуванням, що складається із податку на частки і частково перерозподіляється на скачки та спорт. Ринок онлайн-ігор, відкритий для конкуренції, стосується трьох різних секторів: ставки на скачки; спортивні ставки; ігри по колу (покер). ARJEL є основою якісного регулювання, яке має на меті служити цілям держави з точки зору ігрової політики [9]. До компетенції ARJEL відноситься: видання дозволів та забезпечення дотримання зобов'язань операторами; захист вразливих груп населення, боротьба із залежністю від азартних ігор; забезпечення безпеки та прозорості; ігрових операцій; боротьба з незаконними сайтами; боротьба з шахрайством і відмиванням грошей.

Таким чином, в світі існує декілька тенденцій розвитку ринку надання послуг у сфері діяльності, пов'язаної із азартними іграми.

Такими тенденціями є: по-перше, прагнення урядів створити нормативні механізми задля забезпечення обмеженості доступу до онлайн-ігор, що визначається передусім прагненням держав задля забезпечення психічного здоров'я молоді; по-друге, є необхідним звернення нормативної уваги на встановлення обмежень щодо доступу платіжних систем на ринок азартних ігор задля запобігання відмиванню необґрунтованих активів через оффлайн-казино та через онлайн-казино; по-третє, є необхідним здійснення вікових обмежень до азартних ігор; по-четверте, вживаються заходи із контролю за рекламою азартних ігор; по-

п'яте, покладення обов'язків на ліцензіатів щодо спостереження за поведінкою гравців задля виявлення у них патологічної залежності від азартних ігор; по-шосте, створення умов для прозорості оподаткування діяльності у сфері азартних ігор.

Деякі країни дозволяють діяльність іноземних онлайн-операторів на своїй території за умови отримання ліцензій і сплати податків (наприклад, Велика Британія), тоді як інші повністю забороняють такі ігри (наприклад, Китай).

Нормативне регулювання азартних ігор у світі має різні підходи, залежно від соціальних та економічних умов кожної країни. Основні принципи регулювання, такі як ліцензування, захист гравців, боротьба з відмиванням грошей і контроль за відповідальною грою, є спільними для більшості юрисдикцій, хоча їх конкретні механізми можуть суттєво відрізнятися.

Література

1. Molinaro, S., Canale, N., Vieno, A., Lenzi, M., Siciliano, V., Gori, M., et al. (2014). Country and individual level determinants of probable problematic gambling in adolescence: A multi-level cross-national comparison. *Addiction*, 109, 2089–2097.

2. Holstein, B.E., Currie C., Boyce W., Damsgaard M.T., Gobina I., Ko"ko"nyei, G., et al. (2009). Socioeconomic inequality in multiple health complaints among adolescents: International comparative study in 37 countries. *International Journal of Public Health*, 54, 260–270.

3. Delfabbro P.H., Thrupp L. (2003). The social determinants of youth gambling in South Australian adolescents. *Journal of Adolescence*, 26, 313–330

4. Becon~a E., Mi'guez M.C., Va'zquez F. (2001). El juego problema en los estudiantes de Ense~anza Secundaria. *Psicothema*, 13, 551–556.

5. Duscherer K., Paulos C. (2014). Enque^te sur la pratique des jeux de hasard aupre's des e'le'ves des e'coles secondaires luxembourgeoises. Luxembourg: Centre des Prevention de Toxicomanie.

6. Abbott M.W. (2001). Problem and non-problem gamblers in New Zealand: A report on phase two of the 1999 national prevalence survey. Report number six of the New Zealand gaming survey. Wellington: Department of Internal Affairs.

7. Cho'liz M. (2010). Experimental analysis of the game in pathological gamblers: Effect of the immediacy of the reward in slot machines. *Journal of Gambling Studies*, 26, 249–256.

8. Glu"cksspielstaatsvertrag. URL: <https://mi.sachsen-anhalt.de/themen/gluecksspiel/gluecksspielstaatsvertrag-2021>

9. Autorit"e de r"egulation des jeux en ligne. URL: <https://www.data.gouv.fr/fr/organizations/autorite-de-regulation-des-jeux-en-ligne-arjel/>

Юринець Ю.Л., д.ю.н., професор,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ

Згідно статті 126 Конституції України, незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Згідно ч. 5 ст. 48 Закону України від 02.06.2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», незалежність судді забезпечується, зокрема, 1) особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень; 2) недоторканністю та імунітетом судді. Отже, концепти незалежності і недоторканності є взаємопов'язаними, оскільки незалежність забезпечується, в тому числі, недоторканністю, а також особливим порядком притягнення судді до відповідальності. Як зазначається у статті [1], забезпечення ефективності функціонування судової влади, рівня суспільної довіри до неї вимагає наявності розумного балансу між незалежністю та підзвітністю представників суддівського корпусу, формою виразу якої є їхня юридична, зокрема, дисциплінарна відповідальність [1, с. 110]. Натомість, різні автори по-різному оцінюють поточні підходи до реалізації дисциплінарної відповідальності суддів. Якщо одні автори [2, 3] наголошують на перекосах у бік надлишкових покарань суддів, що ставить під сумнів їх незалежність і недоторканність, то інші автори [4, 5] наголошують на безкарності суддів, які скоюють правопорушення у процесі відправлення правосуддя. Як правильно зазначено у статті [4], питання недосконалості українського законодавства у сфері правосуддя знову порушили за часів Євромайдану. Під час страшних подій чимало суддів порушили засади незалежності, об'єктивності та добросовісності [4, с. 149]. Р. Маселко, адвокат, член Громадської ради доброчесності, захисник автомайданівців, зазначає, що станом на 13.03.2018 лише 14% «суддів Майдану», які переслідували активістів Майдану, звільнено з посад, але немає жодного обвинувального вироку [5]. Протягом 2018-2021 рр. господарські суди розглянули 8 справ з приводу оскарження міноритарними акціонерами ціни примусового «викупу» акцій мажоритарними власниками (так званий «сквіз-аут»), при цьому усі 16 рішень судів першої та апеляційної інстанції були прийняті на користь мажоритарних власників і визнані незаконними Верховним Судом [6], при цьому одна з постанов апеляційного суду була прийнята на користь мажоритарного власника з очевидною суперечністю сформованим раніше правовим позиціям Верховного Суду [7]. При цьому

притягнути суддів до дисциплінарної відповідальності не вдається. Станом на 31.10.2023 року у Вищій Раді правосуддя (далі – ВРП) залишалися нерозглянутими 12.366 скарг на суддів.

Авторкою у співавторстві у статті [8] розглядаються окремі проблеми дисциплінарної відповідальності суддів. Звертається увага, що попри декларації судових реформ, порушення судьями норм законодавства при здійсненні правосуддя не припиняються. Наголошено, що правові засади притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в Україні регулюються такими законодавчими актами, як Конституція України, Закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», деякі міжнародні Конвенції та документи. Зроблений висновок про те, що сучасне правове регулювання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності прийняте з ухилом у бік захисту суддів проти інтересів Скаржників. Це проявляється в обмеженнях юридичних осіб самостійно подати скаргу, у неможливості оскаржити повернення дисциплінарної скарги та/або відмову у відкритті дисциплінарної справи, практично повністю обмеженням доступу Скаржників до судового оскарження рішень за наслідками розгляду дисциплінарних скарг. Запроваджені так звані дозволи на оскарження Скаржниками рішень Дисциплінарної плати. Право юридичних осіб подати скаргу на суддю виключно через адвоката з одночасною прихованою загрозою адвокатам бути притягнутим до дисциплінарної відповідальності у зв'язку із нібито необґрунтованою подачею такої скарги (ч. 5 ст. 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») призводить до явної дискримінації юридичних осіб, оскільки де-факто обмежує, якщо не позбавляє, їх права звернутися із дисциплінарною скаргою. Такі обмеження, як правило, не сприяють захисту суддів від тиску з боку державних органів, оскільки державні органи мають легітимні можливості такі обмеження обходити, наприклад, подавати дисциплінарні скарги без участі адвокатів.

Література

1. Хотинська-Нор О. Дисциплінарна відповідальність vs незалежність судді: у пошуках балансу. *Право України*. 2018. Вип. 3/2018. С. 110-122.

2. Староста І. Особливості притягнення судді до відповідальності. *Юридична газета online*. 03.12.2020. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/osoblivosti-prityagnennya-suddi-do-vidpovidalnosti.html>.

3. Іванець О. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. Електронне наукове фахове видання. 2014. № 4. С. 58–65. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/>.

4. Кухта М.М. Дисциплінарна відповідальність суддів у контексті Закону України «Про судоустрій і статус суддів». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 46(2). С. 148-152.

5. Штогрін І. Невідворотність покарання суддів просуне судову реформу. *Радіо Свобода*. 13.03.2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29096301.html>.

6. Белкін Л. Український «сквіз-аут»: перші судові висновки. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2021. № 7-8 (75). С. 57-64.

7. Постанова від 15 червня 2022 року у справі № 905/671/19 Верховного Суду у складі суддів Палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104987465>.

8. Нікітін В.В., Юринець Ю.Л., Белкін Л.М., Белкін М.Л. Адміністративно-правові засади дисциплінарної відповідальності суддів в контексті гарантій їх недоторканності. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 3(81). С. 280-288.

UDC 342.9(043.2)

Yushkov Mykhailo, Postgraduate student,
University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

FOREIGN EXPERIENCE IN PROTECTING ANIMALS FROM CRUELTY

Taking into account the processes of European integration, which involves the intensification of economic, political, cultural relations, the introduction of the principles of the European regulatory framework into domestic legislation, our state, when developing a mechanism for legal regulation of the treatment of animals, has the opportunity to apply the provisions of the following regulations:

– concerning wild animals (Convention for the Protection of Wild Flora and Fauna and Natural Habitats in Europe 1979);

– in relation to companion animals (European Convention for the Protection of Domestic Animals 1992, Regulation No 998/2003 of the European Parliament and of the Council of Europe on animal health requirements applicable in the non-commercial transport of domestic animals);

– with regard to animals used in agriculture (European Convention for the Protection of Animals during International Transport 1968, Europe – Convention for the Protection of Farm Animals 1976, European Convention for the Protection of Animals Intended for Slaughter, 1979);

– for animals operated for leisure (European Commission Regulation on the health requirements of circus animals during transport between Member States, Council of Europe Directive on the mornings – mania of wild animals in zoos);

– for animals used for scientific and industrial experiments (European Convention for the Protection of Vertebrate Animals Used for Experiments or Other Scientific Purposes 1986, Council of Europe Directive 2010/63/ES on the Protection of Animals Used for Scientific Purposes, European Commission Recommendation on Guidelines for Premises and Care of Animals Used for Experimental and Other Scientific Purposes).

In 2019 Bill No. 2351 was introduced on the implementation of the provisions of certain agreements and EU directives in the field of animal and plant life protection, which provides for increased responsibility for ill-treatment. The main purpose of this bill is to – the humane principles of treatment of animals, which are specified in the international treaties to which Ukraine is a party. Deputy Chairman of the Verkhovna Rada Committee on Environmental Policy and Environmental Management noted that Article 89 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, which provides for punishment for cruelty to animals, practically does not work, because it is not consistent with the Law of Ukraine "On Protection of Animals from Cruel Treatment" [3].

The above-mentioned bill provides for amendments to the Law "On Protection of Animals from Cruel Treatment," namely, an addition to ban the keeping of bears, tigers, lions and other wild animals near catering establishments, hotels, other places where the demonstration of wild animals is unacceptable, as well as in private homes and private courtyards, because only zoos have the right to keep these animals [3].

It is also envisaged to reduce the age at which a person can be prosecuted for ill-treatment, namely up to 14 years. Criminal liability will increase in certain cases, and acts that are now administrative will be criminalized [3].

Now a large number of states pays attention to the prohibition and refusal to test cosmetics on animals. The first country that in 2002 banned experiments on animals for the sake of checking the suitability of cosmetics and other household appliances, is England. As for the countries of the Euro-Pey Union, back in 2004 a ban on testing finished cosmetic products on animals was established. In 2009 EU countries impose a ban on advertising cosmetics that have been tested on animals.

A big achievement was the ban on the sale of products that are tested on animals in the EU in general, but the big disadvantage of this ban is that it affects only new products on the market, bypassing the old ones that are already entrenched in the European market.

Fortunately, thanks to the fruitful work of many laboratories in the world, alternatives have been developed for testing cosmetics. These alternative means either minimize the harmful effects, or completely reject the participation of animals in experiments. Such means include: protein membrane tests; clinical studies in volunteers; computer simulation; medical imaging (checking the

effect of drugs on metabolism by microdosing); test tube tests on a model of human skin, etc. [7, p. 226].

Consequently, Ukraine hardly uses the experience of foreign countries regarding alternative means for testing cosmetics and household chemicals. According to the author, it is necessary to develop an effective mechanism for monitoring cosmetic and chemical experiments by consolidating the appropriate duty of representatives of the State Environmental Inspectorate and public environmental inspectors, in particular, special accounting and reporting on experiments on animals. It is also worth fixing the ban on testing products at the legislative level, developing models of local acts for state and non-state institutions that conduct testing.

Literature

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу: Закон України від 15 лип. 2021 р. № 1684-IX. Офіційний вісник України від 20.08.2021. № 64, стор. 27, стаття 4009, код акта 106543/2021.

2. Лозо О.В., Пілюшенко Д.О. Актуальні питання правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2020. С. 225-228. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/57>.

UDC 342.9(043.2)

Yavtushenko Denys, Postgraduate student,
Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

SOME FEATURES OF THE ESSENCE OF ELECTRONIC SERVICES IN THE FIELD OF SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE

The level of social protection of the population in a state characterizes such a state as social. The specified direction of policy development in Ukraine has acquired particular relevance with the adoption of the Constitution of 28.06.1996. Outlining human rights, the Constitution provides, in particular, for the right of citizens of Ukraine to social protection and explains that such a right includes the right to their provision in cases provided for by law (Article 46 of the Constitution of Ukraine) [1]. One of the instruments for the realization of the right to social protection by the population of Ukraine is the provision of administrative services in this area. The peculiarities of legal relations in the field of providing administrative services for social protection of the population in Ukraine require thorough research, especially taking into account the novelty of the regulatory consolidation of the institute of electronic services in Ukraine

in general, and the provision of these services in the field of social protection, in particular [7].

Certain aspects of legal relations in the field of providing public services of social protection of the population have become the subject of scientific research by V.B. Averyanov, I.P. Golosnichenko, V.P. Tymoshchuk and other scientists.

However, due to the lack of a legislative definition of the term "social protection", there is also no unified approach among scientists to determining the features of legal relations of public services in the field of social protection. Analysis of the provisions of the Laws of Ukraine «On Social and Legal Protection of Military Personnel and Members of Their Families» dated 12/20/1991, «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chernobyl Disaster» dated 02/28/1991, «On Ensuring Organizational and Legal Conditions for Social Protection of Orphans and Children Deprived of Parental Care» dated 01/13/2005, «On Pension Provision» dated 11/05/1991 and others indicates the presence of a large number of regulatory acts regulating relations in the field of social protection, which ultimately complicates the procedure for implementing this right.

The issue of legal relations has been most thoroughly studied and researched in the science of the theory of state and law. In the general theory of law, legal relations are considered as an objectively arising special form of social interaction in society, the participants of which have mutual rights and obligations, implement them in accordance with the law in order to satisfy their needs and interests in a special order, not prohibited or guaranteed by the state and protected by it in the person of certain bodies [3, p. 38]. In the theory of legal relations, such concepts as the subject and object of legal relations, legal fact, subjective rights and obligations of the participants in these relations, legal personality [8] are commonly used.

The subject that provides public services in the field of social protection is the state, as the guarantor of ensuring social protection, in the person of authorized bodies. Subjects - consumers of these services, in accordance with Article 46 of the Constitution of Ukraine, are citizens of Ukraine (Article 46) [1]. The peculiarity of subjects - consumers of public services in the field of social protection, unlike other public services, is that only individuals are consumers, while consumers of administrative services, for example, in the field of business, can also be legal entities. Among scientists, there is also an opinion that subjects - consumers of this type of administrative services can also be a family. This position, in particular, is held by V.M. Roshkanyuk [4, p. 11].

Participants in legal relations in the field of providing public services in the field of social protection of the population have mutual rights and obligations. Thus, the human right to social protection corresponds to the obligation of the

state to provide such protection in the case, on the grounds and conditions determined by the laws of Ukraine. At the same time, the specificity of legal relations in this field of providing public services is the occurrence of special conditions - social risk, which worsens or may worsen the normal way of life. However, the participation of subjects - consumers of public services in the field of social protection is not limited only to the right to social protection, but also includes the fulfillment of certain obligations (duties). For example, the Law of Ukraine "On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chernobyl Disaster" dated February 28, 1991 provides for the provision of annual medical examinations (dispensary examinations) by authorized public service bodies. Along with this, it obliges citizens affected by the Chernobyl disaster to undergo mandatory examinations in medical institutions (Article 17 of the Law of Ukraine "On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chernobyl Disaster") [5]. Participants in legal relations in the field of providing electronic social protection services to the population are not empowered to independently determine or change their rights and obligations. Therefore, by their nature, this type of legal relationship belongs to administrative-legal relations, when the parties are deprived of the opportunity to independently determine their rights and obligations [6].

Thus, the specificity of legal relations in the field of providing electronic services in the field of social protection of the population is determined by the peculiarities of the subject composition of the participants in such legal relations, in particular, the legal status of persons-consumers of services, as well as the content of legal relations and other characteristics. The study of this type of legal relations is relevant in the context of state reform in order to form real mechanisms for social protection of the population, in particular, through the provision of public services.

Literature

1. Конституція України: Закон України від 28 чер. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про адміністративні послуги: Закон України від 06 вер. 2012 р. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. Ст. 409.
3. Легеза Є.О. Теорія публічних послуг: адміністративно-правова складова. Монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 452 с.
4. Рошканюк В.М. Правове регулювання соціального захисту в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». Київ, 2012. 21 с.
5. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28 лют. 1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 16. Ст. 200.
6. Leheza Ye., Filipenko T., Sokolenko O., Darahan V., Kucherenko O. (2020). Ensuring Human Rights in Ukraine: Problematic Issues and Ways of their Solution in

the Social and Legal Sphere. Cuestiones Políticas. Vol. 37 №º 64 (enero-junio 2020). P. 123-136. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3764.10>.

7. Лєгєзє Є.О. Адмінїстративнї процедури у сферї нерухомого майна: державна реєстрація речових прав та особливостї реалїзації через електроннї торги: монографїя. Днїпро: Видавничий дїм «Гельветика», 2022.

8. Leheza Y., Dorokhina Y., Shamara O., Miroshnychenko S., Moroz V. (2021). Citizens 'participation in the fight against criminal offences: political and legal aspects. Cuestiones Políticas, 39(69), 212-224. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.12>.

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

UDC 343-058.6(497.4)(043.2)

Jakulin Vid, Ph.D, Full Professor,
University of Ljubljana, Slovenia

PROTECTION OF VICTIMS OF CRIMES

Victims of crime have long been rather neglected participants in the criminal procedure. The main focus of attention was on the accused and his rights. A comparison between the rights of the accused (perpetrator of a crime) and the victim in criminal proceedings shows that the accused has many more rights than the victim. The disparity between the rights of one and the other is so great that, in my opinion, the principle of equality before the law guaranteed by Article 14 of the Constitution of the Republic of Slovenia¹ and the principle of equal protection of rights guaranteed by Article 22 thereof are violated². The undisguised privileging of perpetrators of crimes at the expense of victims of crimes shows that in criminal proceedings the rights of victims are completely neglected at the expense of protecting the rights and interests of the accused (perpetrators of crimes). This gives rise to the question as to why the Criminal Procedure Act is adapted to suit the perpetrators of criminal acts (i.e. those breaking the law) and not to the victims of crime.

The continuous introduction of new alternative criminal sanctions reasonably strengthens the feeling that they have been tricked and left without adequate legal protection because the perpetrators have not received a fair punishment. This raises serious doubts about justice and the rule of law, which are the foundation of any democratic social order.

In recent times, there has been growing awareness that victims and perpetrators of crime are equally important. Anyone can become a victim of crime. Several million people are victims of crime in the European Union every year. According to Eurostat, 30 million crimes against people or property occur every year, and there are many crimes that are never reported. A crime often affects more than one person, and indirectly also those close to the victim.

□

¹ In Slovenia, everyone is guaranteed equal human rights and fundamental freedoms, irrespective of national origin, race, gender, language, religion, political, or other conviction, material standing, birth, education, social status, disability, or any other personal circumstance.

² Everyone is guaranteed equal protection of rights in any proceeding before a court and before other state authorities, local community authorities and bearers of public authority that decide on their rights, duties or legal interests.

According to this data, it can be estimated that the number of direct victims of crime probably reaches 75 million each year.

These figures show how important it is to ensure that appropriate and effective measures are taken regarding the rights of victims of crime or traffic accidents in their own country or when traveling or staying abroad. This is a cross-border as well as an internal problem that requires action at the EU level.

The EU has already taken measures concerning victims' rights in criminal proceedings, and most Member States provide some level of protection and assistance for victims. However, the role and the needs of victims in criminal proceedings still generally do not receive enough attention, and the extent of victims' rights still varies widely across the EU.

In the Republic of Slovenia, the rights of victims of crimes are regulated by the following acts:

- the Criminal Procedure Act (hereinafter: ZKP) [1]
- the Social Assistance Act [2]
- the Domestic Violence Prevention Act [3]
- the Enforcement of Criminal Sanctions Act (hereinafter: ZIKS) [4]
- the Witness Protection Act [5]
- the State Legal Aid Act [6]
- Compensation to Crime Victims Act [7].

Prof. Dr. Gorkeč believes that amendments to the Criminal procedure Act (amended ZKP-N) referring to the position of the injured party significantly interfered with the relations between entities involved in the proceedings. This amendment strengthened the injured party's position in all areas: information, protection and participation in criminal proceedings. The strengthening of the injured party's position is largely the result of the transposition of Directive 2012/29/EU on the rights of victims and partly of the implementation of the decision of the Constitutional Court of the Republic of Slovenia from 2017. The new regulation reveals the conflict between the injured party and the suspect, i.e. the accused. The injured party as a participant in the criminal proceedings is placed alongside the state prosecutor and acts as an opposing participant to the accused. The amendment to the Criminal Procedure Act enabled the injured party to influence the outcome of the proceedings in a direction that is less favourable for the accused.

In Gorkeč's opinion, changes in the injured party's position have fundamentally altered the relations between the parties to the procedure. With the new regulation of the injured party's position, it has become clear that criminal proceedings are conducted not only in the public interest, but also in the interest of the injured party. The injured party exercises his rights in criminal proceedings not only for moral satisfaction, but also for the exercise of property interests which can be critically impacted by the outcome of criminal proceedings [8].

Although I agree with the views of my fellow expert Gorkič, I nevertheless believe that the rights of victims of crime transposed into Slovenia's laws by Directive 2012/29/EU will not significantly improve the treatment of victims in criminal proceedings.

Although I doubt that the rights of victims of crime transposed into Slovenia's laws by Directive 2012/29/EU will significantly improve the treatment of victims in criminal proceedings, I rate them as positive as they stir up awareness that, in addition to the accused, criminal proceedings involve victims of crime whose rights and interests need to be protected.

Literature

1. The Criminal Procedure Act, unofficial consolidated version NPB of 15 May 2019, available at the websites of the National Assembly of the Republic of Slovenia.

2. The Social Assistance Act – unofficial consolidated version NPB11 of 20 May 2019, available at the websites of the National Assembly of the Republic of Slovenia.

3. The Domestic Violence Prevention Act, unofficial consolidated version NPB 2 of 16 May 2018, available at the websites of the National Assembly of the Republic of Slovenia.

4. The Enforcement of Criminal Sanctions Act, unofficial consolidated version NPB 6 of 12 March 2018, available at the websites of the National Assembly of the Republic of Slovenia.

5. The Witness Protection Act, unofficial consolidated version NPB 3 of 11 May 2018, available at the websites of the National Assembly of the Republic of Slovenia.

6. The State Legal Aid Act, unofficial consolidated version NPB 4 of 15 April 2015, available at the websites of the National Assembly of the Republic of Slovenia.

7. The Compensation to Crime Victims Act, unofficial consolidated version NPB 1 of 5 November 2010, available at the websites of the National Assembly of the Republic of Slovenia.

8. Gorkič P. in: Plesec P. – Gorkič P.: Criminal Procedure Act, unofficial consolidated version, Introductory explanations to the amendment of the ZKP-N and table of contents, Official Gazette of the Republic of Slovenia [*Uradni list RS*], Ljubljana, 2019, pp. 12-13.

Wala Krzysztof, Ph.D,
Assistant professor at the Department of Criminal Law and Criminology,
Maria Curie-Sklodowska University in Lublin, Poland

THE CRIME OF TAKING OR KEEPING A HOSTAGE UNDER POLISH CRIMINAL LAW (ARTICLE 252 OF THE PENAL CODE) - OUTLINE OF THE PROBLEM

The crime of taking or holding a hostage is defined in Art. 252 Penal Code in the chapter entitled "Crimes against public order". Pursuant to this provision, whoever takes or holds a hostage in order to force a state or local government body, institution, organization, a natural or legal person or a group of persons to behave in a specific manner, shall be subject to the penalty of imprisonment from 3 to 20 years.

The essence of the analyzed crime means that it has a complex subject of protection. As rightly pointed out by the Supreme Court, "The offense under Art. 252 § 1 of the Penal Code has a complex subject of protection - it is both the freedom of action (freedom from coercion) of state and local government bodies, institutions, organizations and legal and natural persons, i.e. the legal order, as well as the freedom and inviolability of the person targeted by the attack" [1]. This position is also adopted in the Polish doctrine of criminal law [2, thesis 2; 3, nb. 3].

The essence of the crime is taking or holding a hostage in order to force the entities mentioned in this provision to behave in a specific manner. «Taking a hostage» means unlawfully depriving another person of his or her liberty. Taking a hostage may take various forms and may involve the use of violence, threats of violence or deceit. The provision of Art. 252 Penal Code however, it does not specify the manner of taking a hostage, so it may also include any other behavior that leads to unlawful deprivation of liberty of the person taken hostage. «Holding a hostage» means maintaining a state of unlawful deprivation of liberty of a hostage that has already been taken [4]. It should be noted that in order to constitute the elements of this crime, it is sufficient to commit one of the two alternative verb elements, i.e. the crime is committed both when the perpetrator only took a hostage and when the perpetrator only participated in holding the hostage. Of course, most often the perpetrator will first take a hostage and then hold him. However, in such case we are not dealing with a multitude of crimes. It has been rightly pointed out in the case law that "taking and holding a hostage by the same perpetrator constitutes one crime within the legal unity of the act" [5].

«A hostage» is a person illegally deprived of liberty, and the condition in which he finds himself is supposed to create pressure on the entity forced to behave in the manner desired by the perpetrator [3, nb. 6].

The group of forced entities has been broadly defined to include all entities that have decision-making capabilities, either through their representatives (e.g. legal persons, local government bodies) or independently (a natural person or an informal group of natural persons). These are: state bodies (including legislative, executive and judicial power), local government bodies (e.g. the Mayor), institutions (e.g. cultural institutions - theaters, cinemas), organizations (both governmental - e.g. NATO, but and non-governmental - e.g. FIFA, Amnesty International), natural or legal persons or a group of persons.

The analyzed crime is consequential in nature, but the effect is the deprivation of liberty of the hostage, and not the actual forcing of a given entity to a specific behavior [2, thesis 7]. The doctrine also includes a view on the formal nature of this crime [7, thesis 10].

In art. 252 § 2 of the Penal Code the legislator introduced a qualified type, and the qualifying circumstance is the particular torment of the hostage. As aptly indicated in the case law, "The mark of "particular torment" does not depend on the individual motivation of the perpetrator, but on whether the level of discomfort (assessed both in terms of the injured party's subjective feelings and the objectively perceived level of suffering caused to her) significantly exceeds the threshold of discomfort related to deprivation of liberty itself. «Special torment does not only refer to the conditions in which a person deprived of liberty is kept, but also to the way the perpetrator treats him or her, inflicting additional, serious physical and mental suffering on him or her, exceeding the suffering resulting from deprivation of liberty» [6].

The analyzed crime is of a common nature, i.e. its perpetrator may be any person capable of incurring criminal liability. This crime can only be committed intentionally, and only direct intention tinged with the purpose of the action is involved, because the marks indicate the specific goal the perpetrator aims at by taking or keeping a hostage. The provision mentions forcing a given entity to "specific behavior", which seems to mean that the perpetrator's demands must be specified and specific, which does not mean that they cannot be modified. "Forcing" itself should be interpreted as striving to induce a specific behavior by means of pressure, against the will of the subject [7, thesis 22].

Preparation as a preliminary form of committing a crime is punishable in the Polish legal system only if the law provides so. In the case of the analyzed crime, the legislator introduced an appropriate clause in this respect, which means that preparatory activities to take or hold a hostage are punishable (Article 252 § 3 of the Penal Code). They may involve, for example, preparing an action plan (e.g. selecting an abduction method), preparing the place where

the hostage will be held, organizing means of transport, collecting information about the person to be kidnapped, etc.

In relation to the analyzed crime, the legislator introduced a specifically defined institution of active repentance. Pursuant to Art. 252 § 4 of the Penal Code, who has abandoned the intention to extort and released the hostage is not subject to punishment for the crime specified in § 1 (i.e. for the basic crime of taking or keeping a hostage). To benefit from this benefit, the perpetrator must meet two conditions, but they are cumulative, namely, he must release the hostage and waive the demands. It should be noted that, contrary to the traditionally understood construction of active repentance, in this case the legislator did not introduce the condition of voluntariness. This means that there are also cases in which the perpetrator was somehow forced by the situation to release the hostage and withdraw his demands (e.g. he realized that he would not achieve his goal anyway due to the fact that the building was surrounded by anti-terrorists). This solution may be extremely useful in the context of possible negotiations with the perpetrator and may constitute an incentive to resign from holding the hostage and the conditions imposed. The criminal law consequence of meeting these conditions is not being subject to punishment, which means that no criminal proceedings are initiated, and if they have been initiated, they should be discontinued. However, this institution does not exclude criminal liability for other crimes committed incidentally by the perpetrator who took or held a hostage (e.g. for bodily injury caused to the hostage).

However, the institution of active repentance is different in relation to the qualified type of the analyzed crime. Pursuant to Art. 252 § 4 of the Penal Code, the court may apply extraordinary mitigation of the penalty to the perpetrator of the act specified in § 2 who renounced the intention to extort and released the hostage, and applies extraordinary mitigation of the penalty if the renunciation of the intention to extort and the release of the hostage was voluntary.

Statistical data [8] show that the analyzed crime is not often committed in practice. In the years 2010-2023, this value fluctuated around a dozen or so cases per year, the least being 11 crimes detected (in 2015, 2020, 2023), and the most, 29 crimes, were found in 2012. However, slightly larger numbers were recorded before 2010, because they oscillated around thirty or so crimes, and their apogee occurred in 2009, when 61 crimes of this type were found. It should be mentioned that the data quoted above refer to the entire article. 252 (so they apply jointly to the basic type - § 1, qualified type - § 2 and preparatory activities - § 3).

As for the structure of imposed penalties [9], the penalty of imprisonment obviously dominates. For example, in 2020, there were 20 final convictions (18 related to § 1, and 2 convictions related to § 3). In cases of a basic type of conviction, 16 absolute terms of imprisonment were imposed (the lowest

penalty ranged from 7-11 months, and the highest ranged from 10-15 years - unfortunately, the available statistics do not indicate the exact amount of the imposed penalty) and twice imprisonment with conditional suspension of its execution. As for final convictions for preparatory activities (Article 252 § 3 of the Penal Code), imprisonment of 6 months was imposed twice (without conditional suspension).

Literature

1. Judgment of the Supreme Court of December 11, 2006, II KK 192/06, LEX no. 295591.

2. Mozgawa M. [in:] M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa, Penal Code. Comment updated, LEX/el. 2024, art. 252.

3. Wiak K. [in:] Penal Code. Commentary, ed. A. Grześkowiak, K. Wiak, Ed. 8, Warszawa 2024, art. 252.

4. Decision of the Supreme Court of March 28, 2002, I KZP 3/02, LEX No. 52294.

5. Judgment of the Court of Appeal in Warsaw of May 22, 2019, II AKa 111/19, LEX no. 2689775.

6. Judgment of the Court of Appeal in Katowice of May 10, 2018, II AKa 158/18, LEX no. 2555808

7. Ćwiakalski Z. [in:] Penal Code. A special part. Volume II. Part II. Commentary on art. art. 212-277d, ed. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, art. 252.

8. Postępowania wszczęte i przestępstwa stwierdzone z art. 252 KK za lata 1999 -2023. URL: <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-13/63606,Wzicie-zakladnika-art-252.html>

9. Opracowania wieloletnie. URL: <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

UDC 347.764:347.82 (043.2)

Michalska-Warias Aneta, PH.D, prof. UMCS,
Associate Professor,
Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland

CRIMINAL LAW PROTECTION OF THE BORDERS OF THE REPUBLIC OF POLAND

The paper presents the current regulations of Polish criminal law relating to state border protection. The solutions of Art. 264 of the Criminal Code and of Art. 49a of the Code of Petty Offences are discussed.

In today's world, the problem of state border protection appears to be an extremely important and up-to-date issue. The Republic of Poland has been a member of the European Union and the Schengen area since 2004, but its eastern and partly northern border is at the same time an external border of the

European Union, which makes it necessary to protect it in a special way due to the phenomenon of illegal migration into the EU area, currently mainly via Belarus. Polish criminal law does not seem fully adapted to this changing situation. Article 264 of the 1997 Polish Criminal Code is dedicated to border protection [1]. In its original form, it provided for the basic type of border crossing offence consisting of unlawful crossing of the border (7 1), while the second paragraph provided for the aggravated type, where the perpetrator of an illegal border crossing also used violence, threats, deception or did it in cooperation with other persons.

However, in 2005, the first paragraph was deleted and behaviour consisting only of illegal border crossing became a petty offence under Article 49a of the Code of Petty Offences [2; 3]. Thus, at present, an offence (a misdemeanour) is committed only by the perpetrator who uses the above-mentioned prohibited methods when illegally crossing the border. The offence is punishable by imprisonment from one month to three years. Article 264 § 3 also describes the offence of organising the illegal crossing of the border of the Republic of Poland by other persons. The offence is punishable by imprisonment from six months to eight years, which is relatively high, especially in comparison with the sanction for the offence under § 2.

The offence under Article 264 is categorised as a public order offence, and yet the individual value to be protected is also the inviolability of the state border and the sovereignty of the state, which is manifested in the control of its own borders. When an offence is committed by means of violence or unlawful threats, human health, physical integrity and freedom are also indicated as secondary objects of protection [4, p. 527-528].

As emphasised in the literature, crossing a border means any way of physically crossing it. Thus, the perpetrator may pass the border on foot, drive across the border with any means of transport, swim across the border when it is crossing water (by swimming or with any means of transport) and also fly over it in any way. It is assumed that crossing the border means crossing it both ways, i.e. both entering and leaving the territory of the Republic of Poland against the law [5]. The rules of lawful border crossing are regulated primarily by the provisions of Chapter 3 of the Law on the Protection of State Borders [6] and the provisions to which this act refers (in the case of internal borders of the European Union, these are the provisions of the Schengen Code, and in the case of crossing the border by air, these are the provisions of the Air Law [7]).

As mentioned above, simply crossing the border against the law constitutes only a petty offence. In order for an offence to be committed, the perpetrator must have crossed the border using violence, threats, deception or in cooperation with other persons. Violence should be understood as a physical assault on a person or object, for example overpowering a Border Guard officer or knocking down the barriers at a border crossing with a car. Threat should, it

seems, be understood broadly as at least any unlawful threat as defined in Article 115 § 12 of the Criminal Code. Deception, on the other hand, means any behaviour consisting in misleading or taking advantage of another person's mistake. Examples include impersonating someone else or crossing a border on the basis of falsified documents. Co-operation with other persons requires the joint action of at least three persons, but it is sufficient for only one of them to attempt an illegal border crossing; the others may act as instigators or accessories [8].

Organising the crossing of the border should be interpreted broadly as any action aimed at enabling other persons to cross the borders of the Republic of Poland. It must be emphasised that the perpetrator must organise the crossing of the border of at least two persons in order to incur liability under Article 264 § 3. If his or her conduct involves only one person, we can then only speak of aiding and abetting an offence under Article 264 § 2 of the Criminal Code or a petty offence under Article 49a of the Code of Petty Offences. In the majority of cases, however, the view prevails that a single organisation of the crossing of the border by other persons already leads to the fulfilment of the elements of this offence, although continuous, repeated organisational activity also falls under this provision and does not lead to a multiplicity of offences [4, p. 529].

Both offences under Article 264 can only be committed intentionally with direct intent. These offences are prosecuted *ex officio* by public prosecution. They may concur with a number of other criminal provisions. For example, if the perpetrator uses a false document when crossing the border, there is a real concurrence between Article 264 § 2 and Article 270 § 1 of the Criminal Code. On the other hand, in the case of violence against a person or object, the most typical concurrence may be that of Article 264 § 2 with Articles 156, 157 or 288 of the Criminal Code [4, p. 534].

In view of the current threats to the inviolability of the state border, it would seem worth considering strengthening the penalties for attempted illegal border crossings, as well as making illegal border crossings not accompanied by the use of any specific methods an offence again. However, it should be borne in mind that criminal sanctions alone are not a sufficient measure to ensure border security.

Literature

1. The law of 6 June 1997 – Criminal Code, consolidated text: Journal of Laws from 2024, position 17.
2. The law of 20 May 1971 – Code of Petty Offences, consolidated text: Journal of Laws from 2024, position 1907.
3. The legal status of “simple” border crossing was changed by the law of 22 April 2005 on modifications to the law on Border Guards and some other laws (Journal of Laws from 2005, no 90, position 757).

4. Michalska-Warias A. [in:] Kodeks karny, Tom III, Część szczególna. Komentarz. Art 222-316, eds. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2024.

5. Ćwiakalski Z. [in:] Kodeks karny, Część szczególna. Tom II, Komentarz do art 212-277d, eds. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, commentary to Art. 264, no of thesis: 5.

6. Law of 12 October 1990 on the Protection of State Borders, consolidated text: Journal of Laws from 2024, position 388.

7. Law of 3 July 2002 – Air Law, consolidated text: Journal of Laws from 2023, position 2116.

8. Marek A. Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2010, p. 564.

UDC 343.2+343.6(043.2)

Poniatowski Piotr, PhD., Assistant Professor,
Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland

LIABILITY OF MINORS FOR PROHIBITED ACTS AGAINST LIFE AND HEALTH IN POLISH LAW

According to Article 10 § 1 of the Polish Penal Code of 1997 [1] a person who commits a prohibited act after the age of 17 is liable under the rules set out in this Code. A person under 17 years of age when committing a prohibited act is called a minor. As a rule, a minor who committed an act prohibited under threat of punishment as a crime is liable under the principles set out in the Act of 9 June 2022 on the Support and Resocialisation of Minors [2]. However, this is not criminal liability under Polish law. The criminal liability of a minor is exceptional (Article 10 § 2, 2a and 3 of the PC).

In this paper, I will address the issue of minors' liability for acts prohibited as crimes against life and health. The Polish Penal Code in Chapter XIX provides for the following types of crimes against life and health: homicide in the basic type (Article 148 § 1), homicide in the qualified types (Article 148 § 2 and 3), homicide in the privileged types (Articles 148 § 4, 149 and 150), accepting a contract for homicide (Article 148a), causing a suicide attempt (Article 151), terminating a pregnancy with the consent of the pregnant woman, aiding and abetting the termination of a pregnancy in violation of the law (Articles 152 and 154), terminating a pregnancy and causing the termination of a pregnancy without the consent of the pregnant woman (Articles 153 and 154 § 2), unintentional causing of death (Article 155), causing health damage (severe – Article 156, medium – Article 157 § 1 and 3 as well as slight – Article 157 § 2 and 3), inciting and forcing a woman to cause her severe health damage in the form of permanent and significant mutilation of the genital organ (Article 156a), causing serious health damage to an unborn child (Article 157a), taking part in a fight or beating (Articles 158 and 159), exposing a person to

serious danger (Article 160), exposing a person to infection with HIV or an infectious disease (Article 161), failure to help a person in serious danger (Article 162). It should be added that the crime of attempt on the life of the President of the Republic of Poland has been defined outside Chapter XIX of the PC (Article 134).

It should be pointed out that the scale of minors' crime in Poland has significantly decreased in recent years. In 2007, there were 27,790 final judgements in cases of minors' criminal acts, while in 2020, there were only 7,015 such judgements. Among the above-mentioned criminal acts against life and health, minors most frequently commit causing medium or slight health damage (6.2% of criminal acts tried in 2020) and taking part in a fight or beating (4.8% of criminal acts tried in 2020) [3]. The criminal liability of minors (under the principles set out in the Penal Code), on the other hand, is marginal. Between 2004 and 2019, a total of 1,058 minors were convicted of crimes (the most in 2019 – 189 persons and the least in 2008 – 9 persons) [4].

In the case of a minor who has committed an act prohibited under threat of punishment as a crime, educational measures, a therapeutic measure and a corrective measure may be applied (Article 6 of the ASRM). In the context of the subject matter of this study, it concerns minors who were 13 years of age or older at the time the act was committed (Article 1(1)(2) of the ASRM). Younger minors (but not younger than 10 years of age) who have committed a punishable act may be subject to demoralisation proceedings (section 1(1)(1) of the ASRM) [5], but the most severe measures prescribed for minors may not then be applied. The educational measures include, among others, obliging a minor to behave in a certain way (e.g. to repair the damage caused), supervision by a probation officer, placement in a youth or district educational centre (Article 7 of the ASRM). A therapeutic measure is a placement in a therapeutic institution where psychiatric or addiction treatment services are provided to minors (Article 8 of the ASRM) [6]. A correctional measure, on the other hand, is placement in a correctional institution (youth detention centre) (Article 9 of the ASRM). The latter measure is the most severe type of measure envisaged for minors due to the specific organisation and rules of correctional institutions [7].

When a minor commits a criminal act directed against life and health, his or her isolation in a district educational centre or a correctional institution may often be reasonable. The family court may order the placement in a district educational centre of a minor who has committed a criminal act fulfilling the statutory elements of a crime, if this is supported by the degree of demoralisation of the minor and the nature of the criminal act, the manner and circumstances of its commission, especially when other educational measures have proved ineffective or do not promise the resocialisation of the minor (Article 14(1) of the ASRM). On the other hand, with regard to the most severe

measure envisaged for minors, the family court may order the placement in a correctional institution of a minor who has committed a criminal act that fulfils the statutory elements of a crime, if this is supported by the high degree of demoralisation of the minor and the nature of the criminal act, the manner and circumstances of its commission, especially when educational measures have proved ineffective or do not promise the resocialisation of the minor (Article 15(1) of the ASRM). The court, wishing to isolate the minor from his or her previous environment, may choose between placement in a district educational centre or placement in a correctional institution, whereby when the minor shows a high degree of demoralisation and the case is serious a correctional measure is justified. It should be added at this point that if a minor commits an attempt on the life of the President of the Republic of Poland (Article 134 of the PC), homicide of the basic or qualified type (Article 148 § 1–3 of the PC) or causing severe health damage (Article 156 § 1 and 3 of the PC), the family court is obliged to order the placement of the minor in a correctional institution (Article 15(2) of the ASRM). Exceptionally, in the latter case, the family court may order an educational measure against the minor if the manner and circumstances of committing the criminal act, the minor's characteristics and personal conditions, as well as the minor's attitude and behaviour justify the assumption that the educational measure will be effective or promises the resocialisation of the minor (Article 15(3) of the ASRM). With regard to the minor referred to in Article 15 (2), in a particularly justified case, if it is supported by a very high degree of demoralisation of the minor, the nature of the criminal act, the manner and circumstances of its commission, the characteristics and personal conditions of the minor, his/her attitude and behaviour and the course of his/her resocialisation process to date, when ordering the placement of the minor in a correctional institution, the family court may: 1) threaten to prolong the execution of the correctional measure after the minor has reached the age of 21, but no longer than until the minor has reached the age of 24; 2) order that the correctional measure will be executed after the minor has reached the age of 21, until the minor has reached a certain age, but no longer than until the minor has reached the age of 24 [8].

With regard to the exceptional criminal liability of a minor, according to Article 10 § 2 of the PC, a minor who, after reaching the age of 15, commits a prohibited act referred to in Article 134, Article 148 § 1, 2 or 3, Article 156 § 1 or 3 of the PC may be held liable in accordance with the rules set out in this Code if the circumstances of the case and the degree of development of the perpetrator, his/her personal characteristics and personal conditions support this, in particular if previously applied educational or corrective measures have proved ineffective. On the other hand, pursuant to Article 10 § 2a of the PC, a minor who, after reaching the age of 14 and before reaching the age of 15, commits a prohibited act referred to in Article 148 § 2 or 3 of the PC, may be

held liable in accordance with the rules set out in this Code if the circumstances of the case and the degree of development of the perpetrator, his/her personal characteristics and personal conditions support this and there is a reasonable suspicion that the application of educational or corrective measures is not capable of ensuring the resocialisation of a minor. Minors are not criminally liable for crimes against life and health other than those indicated (e.g. for homicide in the heat of passion, accepting a contract for homicide, unintentional causing of death, causing medium or slight health damage, taking part in a fight or beating, even with fatal outcome). In the case where a minor is criminally liable for a crime under Article 134, Article 148 § 1, 2 or 3 or Article 156 § 1 or 3 of the PC, the court may apply extraordinary mitigation of penalty, i.e. impose a penalty below the lower limit of the statutory threat, but not lower than one-third of this lower limit (Article 10 § 3 sentence 2 and Article 60 § 6 point 2 of the PC). Furthermore, in the case referred to in Article 10 § 2 of the PC, the penalty imposed may not exceed two-thirds of the upper limit of the statutory threat provided for the crime attributed to the perpetrator, which is not penalised with life imprisonment (Article 10 § 3 sentence 1 of the PC). Of the crimes indicated, this restriction applies only to the act of Article 156 § 1 of the PC, as the other provisions provide for life imprisonment. It should be added, that life imprisonment shall not be imposed on a perpetrator under 18 years of age at the time of committing the crime (Article 54 § 2 of the PC).

As mentioned above, as a general rule, minors are not criminally liable for committing acts prohibited under the threat of punishment as crimes. Such responsibility is an exception and is only threatened for certain crimes (including only certain crimes against life and health) committed by minors at the age of at least 15 or 14 years (Article 10 § 2 and 2a of the PC). However, it should be noted that some of the measures applied to minors under the Act on the Support and Resocialisation of Minors are very harsh, and placement in a correctional institution even resembles in many respects a penalty of imprisonment imposed under the Penal Code.

Literature

1. Act of 6 June 1997 – Penal Code, consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 17 as amended; hereinafter referred to as PC.

2. Consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 597 as amended; hereinafter referred to as ASRM.

3. Prawomocne orzeczenia wobec nieletnich według czynów karalnych i płci, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,31.html>.

4. Atlas przestępczości w Polsce, Gruszczyńska B., Marczewski M., Siemaszko A., Ostaszewski P., Włodarczyk-Madejska J., Klimczak J., Warszawa, 2021, s. 153.

5. Dziergawka A., [in:] Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz, eds. Drembkowski P., Kowalski G., Warszawa, 2023, commentary on article 1, marginal numer 10.

6. The family court may order a therapeutic measure if the minor is found to have a mental illness or other mental disorder, or an addiction (Article 17 of the ASRM).

7. Konarska-Wrzosek V., [in:] Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz, ed. Konarska-Wrzosek V., Warszawa, 2023, commentary on article 9, thesis 2; Radlak K., [in:] Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz, eds. Drembkowski P., Kowalski G., Warszawa, 2023, commentary on article 9, marginal numbers 8–11.

8. As a general rule, the measures provided for in the ASRM are executed until the minor has reached the age of 21 years (Article 1(1)(3) of the ASRM).

УДК 340.114(043.2)

Третьяков Дмитро, юрист Секретаріату
Європейського суду з прав людини, м. Страсбург, Франція

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Незважаючи на те, що саме Рада Європи ще в далекому 1981 році розробила один із перших міжнародних договорів щодо захисту персональних даних, а саме Конвенцію про захист даних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних («Конвенція 108») від 28 січня 1981 року, окремого права на захист персональних даних в Європейській конвенції з прав людини (Конвенція) не передбачено. Однак, Європейський суд з прав людини (Суд) розглядає питання захисту персональних даних в контексті права на повагу до приватного життя, яке гарантується статтею 8 Європейської конвенції з прав людини.

У своїй практиці Суд зауважив, що у контексті персональних даних термін «приватне життя» не можна тлумачити з обмеженнями. Він встановив, що широке тлумачення відповідає тлумаченню Конвенції 108, метою якої є «забезпечення на території кожної Сторони для кожної особи ... поваги до її прав і основних свобод, і зокрема її права на особисте життя, стосовно автоматизованої обробки персональних даних, що її стосуються» (стаття 1). Такі персональні дані означають «будь-яку інформацію, яка стосується конкретно визначеної особи або особи, що може бути конкретно визначеною» (стаття 2)...» (справа *Бенедік проти Словенії*) (*Benedik v. Slovenia*), № 62357/14, параграф 102, рішення від 24 квітня 2018 року).

Суд зокрема розглядав такі дані в контексті захисту особистого життя: динамічна адреса інтернет-протоколу (IP-адреса) (вищезгадана справа «Бенедік проти Словенії»), геолокація (справа «Узун проти Німеччини» (Uzun v. Germany), № 35623/05, рішення від 2 вересня 2010 року), ДНК та відбитки пальців (справа «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (S. and Marper v. the United Kingdom), №№ 30562/04 і 30566/04, рішення Великої Палати Суду від 4 грудня 2008 року), зразки голосу («П. Г. і Дж. Г. проти Сполученого Королівства» (P.G. and J.H. v. the United Kingdom), № 44787/98, рішення від 25 вересня 2001 року), дані про користування інтернетом на робочому місці («Барбулеску проти Румунії» (Bărbulescu v. Romania), № 61496/08, рішення Великої Палати від 5 вересня 2017 року), віросповідання особи («Сінан Ішик проти Туреччини» (Sinan Işık v. Turkey), № 21924/05, рішення від 2 лютого 2010 року), стан здоров'я особи («І. проти Фінляндії» (I. v. Finland), № 20511/03, рішення від 17 липня 2008 року).

Розглядаючи справи за статтею 8, Суд перш за все встановлює чи мало місце втручання з боку держави у здійснення цього права, а вже потім вирішує чи ґрунтувалося таке втручання на законі, чи переслідувало законну мету та чи було воно необхідним у демократичному суспільстві (так званий трискладовий тест).

У справі «Джакіджісой та інші проти Кіпру» (Cakicisoy and Others v. Cyprus), № 6523/12, рішення про неприйнятність від 23 вересня 2014 року, заявники добровільно надали зразки своїх ДНК, щоб допомогти ідентифікувати тіла їхніх родичів, через це Суд не встановив наявності втручання у право заявників на повагу до їхнього приватного життя. Суд обґрунтував цей висновок тим, що заявники дали згоду на надання зразків ДНК, були поінформовані про мету їх збору, і відсутні будь-які ознаки використання цих зразків з будь-якою іншою метою окрім задекларованої.

Однак, якщо зразок ДНК відбирається за рішенням національного суду, втручання з боку держави є очевидним. Однак, наявність втручання не означає, що таке втручання не може бути виправданим (справа «Каруана проти Мальти» (Caruana v. Malta), № 41079/16, рішення про неприйнятність від 15 травня 2018 року).

Якщо втручання не відповідає закону, Суд знайде порушення статті 8, як у справі «Юрій Волков проти України» (Yuriy Volkov v. Ukraine), № 45872/06, рішення від 19 грудня 2013 року), де забір крові у заявника для проведення аналізу проводився неуповноваженою особою.

Втручання у право на захист приватного життя може відбуватися з метою захисту інтересів національної безпеки, громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Однак, конкуруючі інтереси різних прав, гарантованих

Конвенцією, можуть вимагати від держави втручання у право на захист персональних даних, як у справі «*К.У. проти Фінляндії*» (*K.U. v. Finland*), № 2872/02, рішення від 2 грудня 2008 року), де держава не змогла встановити особу людини, яка розміщала від імені неповнолітнього захисника повідомлення сексуального характеру в інтернеті, через відмову інтернет провайдера надати необхідну інформацію. Суд в цій справі зазначив, що «[х]оча свобода вираження поглядів і конфіденційність спілкування є першочерговими міркуваннями, а користувачам телекомунікаційних послуг та інтернету має надаватися гарантія поваги до їхньої приватності та свободи вираження поглядів, така гарантія не може бути абсолютною і має інколи поступатися перед іншими важливими законними завданнями, як-от запобігання заворушенням чи злочинам або захист прав і свобод інших осіб» (параграф 49 рішення).

Окрім статті 8 Конвенції, захист персональних даних може відбуватися й в контексті інших статей Конвенції: свобода вираження поглядів (Стаття 10) - захист даних журналістів у зв'язку з їхніми журналістськими джерелами - «Седлецька проти України» (*Sedletska v. Ukraine*), № 42634/18, рішення від 1 квітня 2021 року; свобода думки, совісті та релігії (Стаття 9) - зазначення віросповідання заявника в його документі, що посвідчує особу, - вже згадана справа Сінан Ішик проти Туреччини; Захист власності (Стаття 1 Протоколу № 1) – вилучення та тривале утримання пристроїв для зберігання даних слідчими органами негативно вплинуло на спроможність заявників провадити свою професійну діяльність через втрату доступу до пристроїв, професійного програмного забезпечення та інформації про клієнтів - «Круглов та інші проти Росії» (*Kruglov and Others v. Russia*), №№ 11264/04 та 15 інших, рішення від 4 лютого 2020 року; свобода пересування (Стаття 2 Протоколу № 4) - вилучення даних заявниці з бази даних заборон на виїзд - «Петракова проти України» (*Petrakova v. Ukraine*), № 20561/15, рішення від 10 жовтня 2023 року; право на справедливий судовий розгляд (Стаття 6) - таємний збір даних страховою компанією порушив право заявниці на приватність, але не мав впливу на справедливість судового провадження - «Вукота-Боїч проти Швейцарії» (*Vukota-Bojić v. Switzerland*), № 61838/10, рішення від 18 жовтня 2016 року.

Адаменко О.М., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Стамбульська конвенція (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами) була ратифікована Україною 20 червня 2022 року. Це важливий крок у боротьбі з домашнім насильством, особливо в умовах війни, коли соціальні та психологічні ризики зростають.

Конвенція встановлює міжнародні стандарти запобігання насильству, захисту постраждалих та притягнення винних до відповідальності. Вона зобов'язує державу забезпечити: ефективну превенцію домашнього насильства, підтримку для постраждалих, покарання кривдників, системний підхід до вирішення проблеми насильства на всіх рівнях.

Війна створює серйозні соціальні, економічні та психологічні виклики, що можуть сприяти зростанню рівня домашнього насильства. В умовах воєнного стану багато людей стикаються з нестабільністю, втратою житла, роботи, почуттям безсилля та тривожністю, що може провокувати агресію в сім'ях.

Так, на нашу думку, слід виділити ряд факторів, які зумовлюють зростання домашнього насильства під час війни, зокрема: посттравматичні стресові розлади (ПТСР) у військових, ветеранів, переселенців, підвищений рівень стресу та агресії через пережиті бойові дії, втрати рідних та друзів, почуття безнадії, тривожності та депресії, що може проявлятися у вигляді жорстокої поведінки.

З огляду на психологічні детермінанти, що пов'язують поведінку людини з реаліями воєнного стану на всій території держави, додатковим негативним фактором, що визваний активними бойовими діями є фінансові труднощі, безробіття, втрата житла змушують людей жити в стресових умовах, що підвищує ризики конфліктів, переміщення сімей, розрив соціальних зв'язків, ізоляція жінок та дітей від підтримки друзів та родичів, обмежений доступ до медичних, юридичних і соціальних послуг через руйнування інфраструктури або брак ресурсів.

Після ратифікації Стамбульська конвенція особливої ролі набуло розвиток захисного механізму осіб, що постраждали від домашнього насильства.

Так, жінки та діти є найбільш вразливими групами у випадках домашнього насильства, особливо в умовах війни та гуманітарної кризи. Ефективний захист постраждалих включає правові механізми, соціальну підтримку, психологічну допомогу та забезпечення безпечного простору для їхнього відновлення. Пропонуємо більш детально розглянути кожен з них.

Правові механізми захисту. Законодавство України за вчинення домашнього насильства передбачає два види відповідальності – кримінальну (ст. 126-1 ККУ) та адміністративну (ст. 173-2КУпАП). Кривдники можуть бути притягнуті до відповідальності через накладення штрафу, арешту, обмеження волі або позбавлення волі. Окрім того, поліція має право винести терміновий захисний припис, що забороняє кривднику наближатися до постраждалої особи (до 10 днів), а суд, в свою чергу, може видати довгостроковий обмежувальний припис (до 6 місяців) із заборonoю контакту з постраждалою стороною.

Соціальна підтримка є невід’ємною частиною механізму захисту постраждалих від домашнього насильства. Так, по всій території України діють кризові центри та шелтери, надаючи тимчасове житло, юридичну та психологічну допомогу, функціонує урядова лінія з протидії насильству (гаряча лінія 1547).

Психологічна та реабілітаційна допомога. Включає надання кризового консультування жінкам, які пережили насильство та роботу з дітьми, які стали свідками насильства, для запобігання психологічним травмам. Програми соціальної адаптації охоплюють навчальні та реабілітаційні програми для жінок, які пережили насильство та курси економічної незалежності, перекваліфікації, допомога у працевлаштуванні.

Забезпечення безпечного простору для відновлення постраждалих від домашнього насильства. Вимагає надання психологічної підтримки та адаптація до безпечного середовища, юридичний супровід та можливість вилучення дитини із сім’ї, де є загроза її життю, навчання дітей щодо їхніх прав та механізмів звернення по допомогу, впровадження програм у школах щодо розпізнавання насильства та реагування на нього.

Отже, захист жінок та дітей від насильства потребує комплексного підходу: правових механізмів, кризових центрів, психологічної допомоги та освітніх програм. В умовах війни особливо важливим є створення доступних та мобільних служб підтримки, що можуть швидко реагувати на загрози.

Таким чином, попри воєнний стан, Україна активно впроваджує норми Стамбульської конвенції, адаптуючи їх до умов війни. Проблема домашнього насильства залишається актуальною, і її вирішення потребує комплексного підходу: посилення відповідальності, створення безпечних

умов для постраждалих, доступу до допомоги та психологічної реабілітації.

УДК 343.14(043.2)

Бабіков О.П., к.ю.н.,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ НС(Р)Д У ВІТЧИЗНЯНІЙ КРИМІНАЛЬНІЙ ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ НАУЦІ

Дослідження теоретичних і практичних проблем процесуального порядку проведення слідчих дій у вітчизняній кримінальній процесуальній науці завжди було в центрі уваги, оскільки саме слідчі дії є основним засобом одержання відомостей, що можуть бути використані для доведення вини особи.

НС(Р)Д як різновид слідчих дій, що має визначені кримінальним процесуальним законом особливості, є порівняно новим інститутом кримінального процесу. Саме новизна інституту НС(Р)Д є однією з причин недостатньої розробленості теорії та практики їх застосування і вказує на необхідність поглибленого дослідження як загальних засад організації, проведення, фіксації та їх використання у кримінальному судочинстві, так і дослідження теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з їх проведенням.

Будь-яка слідча дія, гласна або негласна, розглядається як специфічна сукупність прийомів, спрямованих на пізнання та фіксацію доказової інформації, з урахуванням процедурних вимог, встановлених процесуальним законодавством. Існує й інше розуміння слідчих дій, під якими розуміють передбачену кримінальним процесуальним законом і забезпечену державним примусом сукупність операцій і прийомів, що здійснюються під час розслідування злочинів для виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних, що мають значення доказів у кримінальній справі [1, 2].

Наукову базу дослідження теоретичних і практичних проблем процесуального порядку проведення НС(Р)Д, використання їх результатів у кримінальному провадженні сформовано за допомогою праць таких вчених, як: О.В. Ігнатюка (класифікація негласних слідчих (розшукових) дій як інструментів доказування у кримінальному провадженні); Д.П. Письменного (щодо особливостей НС(Р)Д); Б.Д. Сергєєвої (питання класифікації НС(Р)Д, регламентації контролю за вчиненням злочину та

недолікам його правової регламентації та інші аспекти правової регламентації НС(Р)Д, проблемні питання, що виникають під час використання їх результатів).

Значний внесок в наукове дослідження проблематики організації та проведення НС(Р)Д зроблено під час проведення дисертаційних досліджень науковцями: А.А. Гринь «Конституційні гарантії прав людини при здійсненні негласних слідчих дій»; Т.Г. Ільєва «Функція судового контролю у кримінальному процесі»; А.А. Коваль «Теоретико-правові та праксеологічні засади забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій»; В.В. Комашко «Правові та організаційні основи контролю за вчиненням злочину»; О.І. Коровайко «Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України»; О.Є. Кравченко «Прокурорський нагляд за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні»; М.А. Макаров «Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи»; В.В. Остапенко «Судові гарантії конституційних прав людини: порівняльно-правовий аспект»; О.М. Сало «Реалізація повноважень керівником органу досудового розслідування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій»; О.В. Сачко «Забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження»; Я.О. Тализіна «Нормативне забезпечення та реалізація конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні»; С.Р. Тагієв «Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України»; В.Г. Уваров «Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України»; А.С. Черкесова «Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні»; В.О. Шерудило «Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування»; А.В. Шило «Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій» та ін.

Наведені праці вчених переконливо свідчать, що питанням регламентації організації, проведення та використання результатів негласного одержання та фіксації інформації у вітчизняній науці приділено достатньо уваги, однак здебільшого такі дослідження стосуються окремих форм, видів НС(Р)Д, певних колізій та проблем у їх застосуванні, без комплексного і всебічного дослідження негласних форм одержання інформації з дослідженням їх генезису, різних напрямів та тенденцій розвитку і вдосконалення цього інституту.

Після апробації зазначеного інституту у кримінальному судочинстві, напрацюванні досвіду використання НС(Р)Д виявлено «сильні» та

«слабкі» місця цього різновиду слідчих дій. Стало зрозумілим, що без подальшого поглиблення методології та вдосконалення методів наукового дослідження правової регламентації негласних форм одержання інформації, застосування інших форм та засобів негласного одержання доказів досягнути достатньо ефективного впливу юридичної науки на забезпечення у кримінальному провадженні балансу інтересів держави та людини – неможливо. Тобто, питання й досі залишається відкритим і потребує ретельного вивчення.

Література

1. Биховський І.Є. Про актуальні питання вдосконалення процесуальної регламентації слідчих дій. 1982. С. 3–11.

2. Поняття та система негласних слідчих розшукових дій. *Студопедія*: [сайт]. URL: <https://studopedia.info/5-22969.html>.

УДК 342.9(043.2)

Бахаєва А.С., к.ю.н.,
заступник начальника відділу
аналітичної роботи та організації управління,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Вінниця, Україна

ЩОДО ПРАВОВИХ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СКЛАДНОЩІВ ВИЗНАННЯ ДИТИНИ ПОСТРАЖДАЛОЇ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Найбільш незахищеною, вразливою та практично повністю залежною від дорослих частиною суспільства в розрізі забезпеченні своїх прав є діти. При цьому вони хоча й не є дієздатними повною мірою, проте з моменту народження набувають усіх прав людини і відповідно мають право на захист від жорстокого поводження та насильства в будь-яких проявах, зокрема домашнього насильства.

Існування такої проблеми, як домашнє насильство щодо дітей, зумовлене насамперед його причинами: матеріальна нестабільність, неповна родина, нездоровий спосіб життя, дорослі члени родини в дитинстві зазнавали домашнього насильства [1, с. 25] тощо. Всі ці фактори неможливо подолати водночас. Ще однією причиною є те, що деякі батьки обирають домашнє насильство як свідомий метод виховання. «Вони по-іншому не розуміють», – доволі часто можна почути від батьків, які виправдовують застосування домашнього насильства щодо своїх дітей, бо інших методів впливу вони не знають.

Крім того, дитина може потерпати від домашнього насильства не лише безпосередньо, а й опосередковано в разі, коли стала свідком (очевидцем) вчинення будь-якої з форм домашнього насильства, що прямо зазначено у п. 3 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2]. З одного боку, законодавець підкреслив той факт, що присутність дитини під час учинення домашнього насильства є підставою для застосування всіх інструментів, направлених на протидію його проявам, виявлення причин і умов його виникнення та усунення негативних наслідків впливу на дитину, з іншого – перед правоохоронцями постало питання щодо порядку процесуального оформлення таких випадків, оскільки чинним законодавством він не передбачений [3].

Визнання дитини постраждалою від домашнього насильства є складним процесом, що супроводжується низкою проблемних аспектів. Головна проблема полягає в самому виявленні факту вчинення домашнього насильства. Це, передусім, пов'язане з тим, що діти часто бояться або не вміють повідомляти про насильство, окрім цього, фактично відсутні прямі докази, особливо у випадках психологічного чи економічного насильства, а також, спостерігаються маніпуляції з боку кривдника або інших членів сім'ї для приховування насильства.

Що ж стосується правових проблем, то аналіз практики застосування норм законодавства показав, що незважаючи на те, що з моменту прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» вже пройшло 8 років, але досі відсутні єдині чіткі критерії для визначення ступеня завданої шкоди, відбувається недостатня взаємодія між органами опіки, поліцією, судами та медичними установами, створюються бюрократичні перепони у визнанні дитини постраждалою, що ускладнює її доступ до соціальної та психологічної допомоги.

Нестача спеціалізованих установ для захисту дітей від домашнього насильства, недостатня кількість фахівців (психологів, соціальних працівників, адвокатів), які працюють із постраждалими дітьми та ризик подальшої ретравматизації дитини під час допиту чи судових процесів створюють перепони для захисту прав і свобод постраждалої дитини.

У зв'язку з зазначеним, для ефективного вирішення цих проблем необхідно вдосконалити законодавство, підвищити рівень кваліфікації фахівців та забезпечити комплексний підхід до захисту прав дітей, які постраждали від домашнього насильства.

Література

1. Ткаленко О.М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2016. 237 с.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. База даних (БД) «Законодавство України». Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 27.01.2025).

3. Король О.В., Бахаєва А.С. Проблемні аспекти визнання дитини постраждалою від домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (1). С. 67-75.

УДК 343(043.2)

Бахмач А.О., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

НЕКАРАЛЬНІ МЕТОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ

Черговим нагадуванням про актуальність проблеми запобігання кримінальним правопорушенням серед військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, є останні дані щодо різкого збільшення кількості фактів домашнього насильства, вчинених в Україні військовослужбовцями протягом 2024 року. За інформацією міністра внутрішніх справ з початку року кількість випадків домашнього насильства в Україні зросла на 14%, у 60% випадках це військові. «Наразі найголовніша проблема – психологічна реабілітація ветеранів, і якщо ми не підберемо відповідних фахівців, то в майбутньому ми матимемо серйозні проблеми», – зазначив міністр [1].

У процесі пошуку ефективних методів запобігання кримінальним правопорушенням серед військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, постає декілька проблемних питань. Перша очевидна складність – це фактична наявність двох окремих категорій осіб, які відносяться до даної соціальної групи – це військовослужбовці, які перебувають на військовій службі, та демобілізовані військовослужбовці (військові ветерани). Законодавче регулювання правовідносин держави з цими категоріями суттєво відрізняється зважаючи на їх різний правовий та соціальний статус. Іншим проблемним питанням є неможливість повного охоплення заходами індивідуальної психологічної реабілітації всіх

військовослужбовців та військових ветеранів, які її потребують та потребуватимуть у майбутньому. Третьою суттєвою проблемою слід визнати відсутність в Україні законодавчо встановленого імперативного обов'язку державних інституцій здійснювати оцінку психічного стану всіх військовослужбовців, які брали участь у бойових діях та були демобілізовані, що значно зменшує можливість своєчасного виявлення військовослужбовців, які мають проблеми з психічним здоров'ям після демобілізації. А кількість таких осіб в Україні на жаль може сягати десятків тисяч зважаючи на досвід США [2], де за різними оцінками у п'ятдесяти-вісімдесяти відсотків військових ветеранів, які були демобілізовані після участі у бойових діях, було діагностовано психічні захворювання та розлади, зокрема посттравматичний стресовий розлад.

Тому держава має чітко визначити заходи у медичній та соціальній сфері щодо профілактики зменшення ризиків вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями, які брали участь у бойових діях, зважаючи на те, що значна частина таких кримінальних правопорушень, за досвідом зарубіжних країн, пов'язана саме з погіршенням стану їхнього психічного здоров'я.

І тут постає інше не менш важливе правове питання, а саме, які особливі види запобігання кримінальним правопорушенням можуть застосовуватись до такої категорії правопорушників, як військовослужбовці, які брали участь у бойових діях, та які державні інституції можуть їх застосовувати зважаючи на особливий статус та особливо відповідальне відношення з боку суспільства та держави до цієї соціальної підгрупи? Наприклад, чи має в межах інституту кримінальної юстиції бути створений окремий спеціалізований орган, діяльність якого буде спрямована на запобігання кримінальним правопорушенням виключно серед військовослужбовців та військових ветеранів?

При цьому вдається, що пріоритетом у діяльності такого спеціалізованого органу мають бути саме профілактичні, некаральні методи запобігання кримінальним правопорушенням, адже держава та суспільство мають високі соціальні та моральні зобов'язання перед військовослужбовцями, психічне здоров'я яких значно погіршилось внаслідок участі у бойових, щодо їх відновлення та реінтеграції у мирне життя.

Наразі в Україні існує фактично єдиний інститут, який виконує подібні завдання щодо спеціальних суб'єктів – це інститут ювенальної юстиції. Науковці визначають ювенальну юстицію, як сукупність правових механізмів, медично-соціальних, психолого-педагогічних та реабілітаційних, а також інших процедур і програм, призначених для забезпечення найбільш повного захисту прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх, а також діяльність осіб, які відповідають за їх

виховання, що реалізується системою державних і недержавних органів, установ та організацій [3].

В системі Національної поліції України створено підрозділи ювенальної превенції, діяльність яких регламентується, зокрема Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженою Наказом Міністерства внутрішніх справ України 19.12.2017 № 1044. Інструкція одним із основних завдань діяльності підрозділів ювенальної превенції визначає саме профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення.

Але ж ми розуміємо, що таке нетипове для органів кримінальної юстиції переважання профілактичних функцій над каральними визначено для органів ювенальної превенції зважаючи переважно на вік та психологічну несформованість піднаглядних цьому органу суб'єктів, а саме – неповнолітніх дітей. Метою діяльності органів ювенальної превенції фактично виступає допомога дитині сформувати особистість незалежно від негативних зовнішніх чинників, які впливають на її становлення (сім'я, соціальне оточення, тощо), що окрім досягнення гуманістичних та моральних цілей надає державі змогу виховувати майбутніх соціально відповідальних громадян, таким чином зменшуючи рівень злочинності в країні.

Чи можуть такі методи бути застосовані щодо військових ветеранів підлягає подальшому дослідженню.

Література

1. З початку року кількість випадків домашнього насилля зросла на 14%, - МВС. URL: <https://weukraine.tv/top/z-pochatku-roku-kilkist-vipadkiv-domashnoho-nasillja-zroslo-na-14-mvs/>.

2. From Service through Reentry. A Preliminary Assessment of Veterans in the Criminal Justice System: report of Council on Criminal Justice. URL: <https://counciloncj.org/vjc-preliminary-assessment>.

3. Мокрицька І.Я. Ювенальна юстиція: Правовий захист дітей. Наукові записки. Том 38. Юридичні науки. Київ: НАУКМА, 2005. С. 56-60.

Безпалова О.І., д.ю.н., професор,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна

ЗНАЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Основною передумовою становлення України як дійсно правової держави є вироблення та впровадження з урахуванням відповідних європейських стандартів дієвого механізму дотримання принципу верховенства права в діяльності органів державної влади, забезпечення прав і свобод громадян, підтримання належного стану законності та правопорядку. Вирішення цієї проблеми потребує посилення правоохоронної функції держави, зокрема вдосконалення механізму реалізації правоохоронної функції держави, внаслідок чого можна буде досягти зниження рівня злочинності в суспільстві, підвищити рівень правової культури населення [1, с. 22].

В умовах демократизації суспільства та держави, вибору європейського шляху розвитку нашої держави існує нагальна потреба у переосмисленні правоохоронної функції держави, виробленні дієвого механізму її реалізації з урахуванням європейських стандартів у цій сфері. На нашу думку, реалізація державою правоохоронної функції має здійснюватися з урахуванням таких принципів: верховенства права; законності; відкритості та прозорості; заборони зловживання владою; об'єктивності; професіоналізму; етичності; відповідальності; спрощення адміністративних процедур; доступності публічних послуг; електронного урядування та використання електронної пошти. Вважаємо, що врахування запропонованих принципів реалізації правоохоронної функції держави сприятиме підвищенню ефективності діяльності відповідних суб'єктів та виведенню її на якісно новий рівень відповідно до загальноєвропейських стандартів [1, с. 49].

Правоохоронна функція держави в умовах воєнного стану є одним із ключових напрямів її діяльності, що забезпечує захист правопорядку, прав і свобод громадян, а також безпеку суспільства та держави. Так, зазначена функція набуває особливого значення, оскільки країна стикається з підвищеними загрозами, включаючи військову агресію, терористичну діяльність, диверсії, мародерство, інформаційні та кібернетичні атаки.

З огляду на специфіку правоохоронної діяльності, ми можемо виділити декілька напрямів в яких реалізується правоохоронна функція, зокрема:

По-перше, *забезпечення національної безпеки та правопорядку*. Що полягає у контролі за дотриманням військового стану та спеціальних режимів, попередження та боротьбі зі злочинами, спрямованими проти держави та засад конституційного ладу, охороні критичної інфраструктури (енергетичних об'єктів, транспортних вузлів, водопостачання тощо).

По-друге, *протидія воєнним злочинам і мародерству*. В зазначеному напрямку правоохоронна функція проявляється у виявленні, затриманні та покаранні осіб, які займаються мародерством, колабораціонізмом чи іншими незаконними діями, документуванні воєнних злочинів для подальшого міжнародного розслідування та судового переслідування.

По-третє, *охорона громадського порядку та підтримання публічної безпеки*. Реалізується шляхом запобігання заворушенням, паніці, дезінформації, контролю за дотриманням комендантської години та інших обмежувальних заходів, забезпечення безпеки гуманітарних коридорів та евакуації населення, встановлення обмежень перебування особи на певній території.

По-четверте, як окремим напрямом, слід виділити *боротьбу з інформаційною війною та кіберзагрозами*. Досягненню ефективного результату, в зазначеному напрямку, буде сприяти протидія дезінформації, ворожій пропаганді та психологічним операціям, захист державних інформаційних ресурсів від кібератак.

По-п'яти, *міжнародна співпраця у сфері правопорядку* -це взаємодія з міжнародними правоохоронними органами та судами для переслідування воєнних злочинців, використання міжнародного досвіду та підтримки у сфері безпеки та правопорядку.

Таким чином, в умовах воєнного часу правоохоронна функція держави відіграє критичну роль у збереженні правопорядку, захисті громадян та забезпеченні національної безпеки. Ефективність цієї функції визначає стабільність суспільства та сприяє майбутньому відновленню країни після завершення військових дій, зокрема шляхом реорганізації та підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів.

Література

1. Безпалова О.І. Сутність правоохоронної функції держави та адміністративно-правовий механізм її реалізації: монографія. Харків: Харківський нац. ун-т внутрішніх справ, 2021. 544 с.

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИЧИН ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ

На сьогоднішній день воєнні та збройні конфлікти стали частиною нашого життя та не лише в Україні, а і далеко за її межами. А сексуальне насильство в умовах війни є одним з найбільш нелюдських, жакливих злочинів, що вчиняється як проти жінок, так і проти чоловіків. З початком бойових дій в Україні в 2014 році сексуальне насильство стало частиною війни. А вже після 24 лютого 2022 року, коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, сексуальне насильство набуло ще більшої масштабності. Протягом останніх років численні правозахисні організації, зокрема такі як Human Rights Watch, Amnesty International, а також українські та різні міжнародні дослідники фіксують численні випадки сексуального насильства, які здійснюються російськими військовими.

Згідно з міжнародним правом, сексуальне насильство під час збройних конфліктів є серйозним порушенням прав людини. Так у статті 75 Женевських конвенцій (1949 р.) визначено: «заборонені й будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії, незалежно від того, чиняться вони представниками цивільних чи воєнних органів: насильство над життям, здоров'ям і фізичним та психічним станом осіб». Також в статті 76 говориться про захист жінок: «жінки користуються особливою повагою і їм забезпечується захист, зокрема, від згвалтування, примусу до проституції і будь-яких інших форм непристойних посягань» [1].

Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.) також включає сексуальне насильство як одну з категорій воєнних злочинів, це зазначено в статті 8 статуту [2].

У період з 24 лютого 2022 року по 31 серпня 2024 року моніторингова місія ООН з прав людини в Україні задокументувала 376 випадків сексуального насильства, пов'язаного з воєнним конфліктом у нашій країні [3].

Кримінологічний аналіз причини сексуального насильства як воєнного злочину складний та багатогранний і поєднує між собою соціальні, культурні, політичні, психологічні, військові фактори, які взаємодіють у контексті війни. Військова культура і дегуманізація ворога – це теж та

складова, яка визначає поведінку військових під час збройних конфліктів. Дегуманізація – це процес, за якого ворога розглядають не як людську істоту, а як об’єкт, над яким можна здійснювати насильство без моральних обмежень. Дегуманізація найчастіше використовується для мотивації під час воєнних конфліктів і є важливим психологічним механізмом, що дозволяє солдатам відчувати себе виправданими в їхніх агресивних діях. Наприклад, українці, часто зображуються як «нацисти», «фашисти», «бандерівці».

В одній з доповідей Human Rights Watch, під час фіксації злочинів, скоєних російськими військовими, згадується, що українських жінок, яких російські солдати вважали «неправильними» або «ворожими», піддавали згвалтуванням, часто із знущаннями та фізичним насильством [4].

Яскравим історичним прикладом дегуманізації та її наслідків є війна в Югославії (1991–2001). У період Балканського конфлікту сербська пропаганда зображувала мусульман та хорватів як «підданих» і «нечистих», що сприяло нелюдському ставленню до них з боку сербських військ. Сербські солдати під час війни використовували сексуальне насильство як інструмент помсти та терору, спрямованого проти мусульманських жінок у Боснії і Герцеговині.

Під час війни часто використовують медіа як інструмент пропаганди для підтримки бойового духу солдат. Пропагандистські наративи можуть переконувати військових, що застосування сексуального насильства до ворогів є допустимим або навіть необхідним для досягнення військових цілей. Медіа можуть зображати сексуальне насильство як «винагороду» для військових, як частину «поваги» або «домінування» над ворогом. І це все може відобразитися починаючи від фільмів та серіалів і закінчуючи відеоіграми та новинами.

Також соціальні мережі є важливим інструментом для розповсюдження пропаганди. Такі платформи як Facebook, Instagram, Telegram, Twitter та інші використовуються для швидкого поширення інформації, а також можуть об’єднувати людей у окремі групи, які підтримують культурні стереотипи щодо насильства, а іноді навіть створюють і поширюють відео чи фото, які зображують сексуальне насильство як «норму» в умовах війни.

Ще однією із суттєвих причин, яка дозволяє сексуальному насильству існувати під час війни, є безкарність. Яскравим прикладом цього можна назвати війну в Україні, що триває з 2014 року. Незважаючи на численні свідчення та звіти міжнародних організацій, процеси розслідування і притягнення винних до відповідальності залишаються вкрай низькими. Часто бувають ситуації коли випадки сексуального насильства і фіксуються, але належні розслідування не проводяться або відкриті провадження закриваються за відсутності доказів, свідків. А це в свою

чергу призводить до того, що злочинці не несуть покарання за свої дії, що дає їм відчуття безкарності та стимулює повторення таких злочинів у майбутньому. Це створює порочне коло насильства та може призвести до нових порушень прав людини в наступних етапах війни.

Також окупантами може застосовуватися сексуальне насильство як спосіб зламу морального духу населення, адже воно має потужний психологічний ефект на жертв та їхні громади. І це не лише порушує фізичну цілісність особи, а й принижує її гідність, створюючи глибокі емоційні та соціальні рани. Насильство стає інструментом для розколу суспільства, оскільки воно часто має наслідки, які виходять за межі індивідуальних переживань, руйнуючи цілі родини, громади та нації.

Однією з ключових основ запобігання сексуальному насильству в умовах війни є наявність міжнародного правового механізму, який засуджує ці злочини та притягує винних до покарання. Але навіть з існуванням норм права, про які згадувалось вище, реальна боротьба з цими злочинами залишається складною.

Для запобігання сексуальному насильству в умовах воєнних конфліктів необхідно посилювати роль міжнародних організацій, таких як ООН, Міжнародний кримінальний суд (МКС), а також правозахисні організації. ООН, зокрема, через свої агентства, такі як UN Women, підтримує проекти, спрямовані на запобігання сексуальному насильству і надання допомоги жертвам. Важливим є також активне розслідування випадків сексуального насильства під час збройних конфліктів та притягнення винних до відповідальності.

Також до основних аспектів запобігання сексуальному насильству є зміна військової культури та підвищення свідомості військовослужбовців щодо етики, прав людини та міжнародних норм. Перш за все, необхідно здійснити реформу підготовки військових, що включає навчання з питань прав людини, сексуального насильства і поведінки у конфліктах. Інститут військової освіти повинен включати спеціалізовані курси, що навчають військових основам гуманності та повазі до прав цивільних осіб. Важливим є також розвиток механізмів внутрішнього контролю, коли в армії створюються підрозділи, які будуть мати право розслідувати випадки сексуального насильства серед своїх колег. Це дозволить в подальшому знизити рівень насильства та зробити військових більш відповідальними за свої дії під час бойових дій.

Інвестиції в освіту, а саме підвищення обізнаності населення та зміцнення соціальних структур допомагають збудувати фундамент для безпечнішого та справедливішого суспільства, де сексуальне насильство стає неможливим. Освіта сприяє формуванню здорових соціальних норм і цінностей. Це важливі елементи комплексної стратегії для запобігання сексуальному насильству та захисту прав людини.

Запобігання сексуальному насильству у воєнних конфліктах є складним і багатогранним завданням, яке вимагає комплексного підходу як на рівні міжнародного права, державних інституцій, громадських організацій так і суспільства загалом. Тільки за умови посилення міжнародного правосуддя, проведення реформ у військових установах, забезпечення підтримки жертвам та зміни культурних норм можливо знизити рівень сексуального насильства в умовах війни, побудувати сталий мир і забезпечити права людини.

Література

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 серпня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#
3. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні. *United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine (HRMMU)*. URL: <https://ukraine.ohchr.org/>
4. Доповідь Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/>

УДК 343(043.2)

Боднарчук М.М., помічник народного депутата України,
Верховна Рада України,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Шакун В.І.
доктор юридичних наук, професор
м. Київ. Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті 1 Угоди про розподіл всієї власності колишнього Союзу РСР за кордоном, підписаної 6 липня 1992 року, визначено, що предметом розгляду цієї Угоди є рухома і нерухома власність колишнього Союзу РСР за межами його території та інвестиції, що знаходяться за кордоном, які були на момент правонаступництва у володінні, користуванні і розпорядженні колишнього Союзу РСР, його державних органів та інших структур загальносоюзного значення, що знаходились під його юрисдикцією або контролем. Вищезазначена власність підлягає поділу і переходить до Сторін у відповідності з наступною шкалою фіксованих

часток в активах колишнього Союзу РСР на підставі агрегованого показника [2].

Так, за цією Угодою Україні перейшло 16,37% національного багатства, що є відповідно часткою у «загальносоюзному» національному багатстві. Такий поділ національного багатства фактично відбувся за «територіальною ознакою» [5].

Звідси можемо виснувати, що фактично з моменту підписання між державами-членами колишнього СРСР згаданої Угоди у 1992 році Україна почала формувати своє національне багатство.

У подальшому аналіз розміру національного багатства в Україні, здійснений вченими Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, станом на 1 січня 1996 року показав, що його балансова вартість за внутрішніми поточними цінами 5,58 трлн грн або 3,10 трлн дол. США, а за світовими цінами – 25,91 трлн грн або 14,39 трлн дол. США. По залишковій вартості за світовими цінами – 25,22 трлн грн або 14,01 трлн дол. США [5].

За дослідженням вчених Інституту економіки і прогнозування НАН України, на кінець 2005 року національне багатство України оцінювалося в 9,9 трлн грн або 2 трлн дол. США [4; 77].

Крім того, слід зазначити, що станом на початок 2005 року розвідані запаси оцінювалися в урядових документах як «\$150 000 на душу населення, а за оцінками західних експертів – понад \$200 000», що відповідало сукупній оцінці \$7–10 трлн.

У квітні 2023 року за оцінкою Forbes, ця сума зросла майже до \$15 трлн. При цьому понад 70% загальної суми припадають лише на три області – Донецьку, Дніпропетровську та Луганську. У загальній вартості корисних копалин 62% забезпечує кам'яне вугілля, 14% – залізна руда, кожен з інших активів – менше 5%. Загальний обсяг корисних копалин – 111 млрд тонн [6].

Отже, тільки запаси корисних копалин в Україні оцінюються у десятки трильйонів доларів, а враховуючи те, що основна їх частина, а це \$ 10,5 трлн. знаходиться у Донецькій, Дніпропетровській та Луганській областях, дві з яких у їх більшості території є тимчасово окуповані країною-агресором і на них ведуться активні бойові дії. Наша держава, як і народ України, втрачають свої національні багатства у зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України.

Зауважимо, що були намагання здійснити оцінку національного багатства України відповідними вченими та інституціями, однак у зв'язку із застосуванням різних підходів та методик такі оцінки різнились між собою. Тому потрібно на національному рівні розробити єдину систему оцінювання національного багатства, оскільки процеси, які зараз відбуваються в Україні та викликані війною з Російською Федерацією,

зумовлюють необхідність трансформувати українське законодавство, яке б надало правові гарантії для захисту національного багатства, його збереження та примноження.

Водночас прикро, що за роки незалежності України влада як колишня, так і чинна не спромоглась закріпити на законодавчому рівні правовий статус національного багатства, передусім в Конституції України та в інших нормативно-правових актах, як і розробити методологію його оцінювання, щоб за сучасних реалій, що зумовлені війною, мати чіткий механізм для обрахунку завданих збитків національному багатству, стягнення відповідних збитків та притягнення до кримінальної відповідальності за посягання на нього.

Водночас, слід зазначити, що саме національне багатство є економічною складовою державного суверенітету України, що відображається у Розділі VI «Економічна самостійність» Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-XII [1].

Однак, війна, яку розпочала Російська Федерація проти України ще у 2014 році, а з 24 лютого 2022 року перейшла у повномасштабну, приносить нашій державі величезні збитки, і зокрема національному багатству України. Країна-агресор руйнує житловий фонд, інфраструктурні об'єкти, знищує ліси, енергетичну інфраструктуру, руйнує сферу освіти, агропромислового комплексу та земельних ресурсів, об'єкти рухомого майна, інфраструктурні об'єкти медичного призначення, завдає збитки екології України, а саме забрудненням ґрунтів та засміченням земель, атмосферного повітря, водних ресурсів, віднімає території та завдає збитки іншим об'єктам національного багатства України. Усі ці руйнування та збитки у свою чергу впливають на економічні процеси, на падіння ВВП, і тим самим держава втрачає свій економічний потенціал, свої сильні позиції на світовій арені.

Очевидно, що у післявоєнний період Україна буде відстоювати та доводити через міжнародні судові органи право на отримання від Російської Федерації репарацій, які підтверджуватимуться науково обґрунтованими розмірами завданої шкоди, в тому числі і національному багатству. У контексті зазначеного законодавство щодо кримінально-правової охорони національного багатства потребує трансформації в сторону посилення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені щодо національного багатства України.

Водночас, 14 листопада 2022 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Резолюцію № ES-11/5, «Сприяння здійсненню правового захисту і забезпеченню відшкодування збитку у зв'язку з агресією проти України» [3].

Даною резолюцією Генеральна Асамблея ООН підтвердила свою підтримку суверенітету України та її територіальної цілісності в

міжнародно визнаних кордонах та закликала державу-агресора – Російську Федерацію негайно, безумовно та повністю вивести війська з території України у визнаних її кордонах. Серед наслідків, які мають місце, є обов'язок виплати репарацій за будь-яку нанесену протиправними діяннями шкоду [3].

Зважаючи на викладене, можна дійти висновку, що станом на сьогодні кримінально-правова охорона національного багатства України в частині кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти національного багатства, ще потребує наукового дослідження, а відповідне законодавство – трансформації з метою охорони, захисту, збереження та примноження національного багатства України. Сьогодні актуальні розробка і прийняття на державному рівні концепції кримінально-правової охорони національного багатства, введення у Кримінальний кодекс України статей, що передбачатимуть кримінальну відповідальність за пошкодження, втрату, руйнування та знищення національних багатств.

Водночас втрата, пошкодження, руйнування або знищення національних багатств є загрозою для національної безпеки, а відтак і одним із фундаментальних національних інтересів України. Принагідно потрібно виконувати все на благо народу України, оскільки за змістом Декларації про державний суверенітет України народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України [1]. З урахуванням зазначеного на законодавчому рівні доцільно закріпити право на отримання доходу від національних багатств за кожним громадянином України та його майбутніми поколіннями. У свою чергу станом на нині, в умовах дії воєнного стану на часі вдосконалення законодавства щодо кримінально-правової охорони національного багатства України шляхом посилення кримінальної відповідальності за втрату, пошкодження, руйнування або знищення національних багатств України задля посилення та зміцнення національної безпеки України.

Література

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 лип. 1990 року № 55-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/55-12#Text>.

2. Угода про розподіл всієї власності колишнього Союзу РСР за кордоном від 6 лип. 1992 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/997_022#Text.

3. Резолюція № ES-11/5, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй «Сприяння здійсненню правового захисту і забезпеченню відшкодування збитку у зв'язку з агресією проти України» від 14.11.2022 № A/RES/ES-11/5, ES-11/5. *LIGA 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22040>.

4. Монографія. Правовий вимір та охорона національного багатства України. За загальною редакцією О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Л.Ф. Купіної, В.І. Шакуна. Київ: Алерта, 2024. 320 с.

5. Шакун В. «Національне багатство України: соціальна обумовленість кримінально-правової охорони». *Актуальні проблеми кримінального права: Матеріали XIV Всеукраїнської науково-теоретичної конференції* (Київ, 23 лист. 2023 року). Присвячено пам'яті професора П.П. Михайленка. Київ, 2023. С. 254–262.

6. Ланда В. Війна за ресурси. Forbes оцінив вартість усіх корисних копалин України. *Журнал Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/money/viyna-za-resursi-forbes-otsiniv-vartist-vsikh-korisnikh-kopalin-ukraini-25042023-13255>.

УДК 343.1(043.2)

Гольдберг Н.О., к.ю.н.,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН ПРИ ВТРУЧАННІ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК РІЗНОВИДУ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Сучасне кримінальне судочинство вимагає ефективних механізмів розслідування кримінальних правопорушень, зокрема застосування негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д), до яких належить втручання у приватне спілкування громадян. Варто звернути увагу на те, що таке втручання обмежує фундаментальні права та свободи людини, зокрема право на повагу до приватного життя, закріплене в Конституції України (ст. 31) та міжнародних правових актах, таких як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 8).

Проблема полягає у забезпеченні належного балансу між суспільною необхідністю проведення НС(Р)Д та гарантіями захисту прав громадян від свавільного чи надмірного втручання з боку держави. Важливим механізмом контролю за законністю та обґрунтованістю таких заходів є судовий контроль, що здійснюється слідчим суддею під час розгляду клопотань про проведення НС(Р)Д. Однак на практиці виникають питання щодо ефективності цього механізму, зокрема щодо рівня обґрунтованості ухвал суддів, відповідності їх критеріям необхідності та пропорційності, а також можливості оскарження таких рішень.

Як вірно зазначає В.В. Назаров, судовий контроль передбачає перевірку законності та обґрунтованості рішень сторони обвинувачення, яка наділена державно-владними повноваженнями (прокурора, органу досудового розслідування, керівника органу досудового розслідування,

оперативних підрозділів), а тому роль слідчого судді, здійснення судового контролю у сфері захисту особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень рушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення [1, с. 90].

Втручання у приватне спілкування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій можливе лише на підставі ухвали слідчого судді (ч. 1 ст. 258 КПК), що є ключовим елементом забезпечення конституційних гарантій права особи на недоторканність приватного життя. Судовий контроль відіграє фундаментальну роль у перевірці законності, обґрунтованості та пропорційності такого обмеження прав, що узгоджується не лише з національними правовими нормами, а й з міжнародними стандартами захисту прав людини.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), будь-яке втручання у приватне життя, зокрема контроль комунікацій, повинно відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності, встановленим ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У рішеннях, таких як «Ліблік проти Естонії» (2020) зазначено «хоча ця справа стосується Естонії, вона є показовою для України. ЄСПЛ встановив, що проведення негласних слідчих дій без належного обґрунтування та дозволу є порушенням статті 8 Конвенції». Суд підкреслив, що ретроспективне обґрунтування таких заходів неприпустиме [2]. Показовою є справа «Збираник та Сметанін проти України» (2022), у якій Суд визнав порушення статті 3 Конвенції, що забороняє нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження. Це рішення підкреслює необхідність реформування пенітенціарної системи та забезпечення ефективного контролю за діями правоохоронних органів [3].

Кримінальне процесуальне законодавство встановлює кілька рівнів перевірки правомірності втручання у приватне спілкування, що здійснюється слідчим суддею.

По-перше, слідчий суддя при розгляді клопотання оцінює його відповідність критеріям законності, обґрунтованості та необхідності. Ці вимоги випливають із конституційних гарантій прав людини та процесуальних норм, що регулюють кримінальне провадження. Законність розгляду клопотання передбачає, що воно має бути подане уповноваженим суб'єктом, відповідати вимогам кримінального законодавства та містити всі необхідні дані, передбачені законом. Відповідно до ч. 1 ст. 248 КПК України, клопотання про надання дозволу на проведення НС(Р)Д подається слідчим за погодженням із прокурором або прокурором безпосередньо до слідчого судді. Обґрунтованість передбачає, що слідчий суддя має оцінити Так, у ст. 246 КПК України передбачено, що НС(Р)Д можуть здійснюватися лише у разі неможливості

отримати необхідні дані в інший спосіб. Це відповідає принципу пропорційності, закріпленому у ч. 2 ст. 8 КПК, згідно з якою втручання у права особи має бути мінімально необхідним для досягнення цілей кримінального провадження. Необхідність проведення НС(Р)Д передбачає, що суддя оцінює, чи можна досягти мети розслідування менш обмежувальними заходами. Відповідно до ч. 1 ст. 248 КПК України, НС(Р)Д допускається лише у випадках, коли інші слідчі дії є неефективними або неможливими.

По-друге, під час досудового розслідування та судового розгляду перевіряється, чи дотримано процедурні вимоги, чи не було порушено принципу пропорційності, згідно з яким втручання має бути мінімально необхідним для досягнення законної мети.

Принцип пропорційності є фундаментальною вимогою правозастосування, яка передбачає, що обмеження прав і свобод особи повинно бути виправданим, необхідним та мінімальним для досягнення легітимної мети. Відповідно до ч. 2 ст. КПК України, під час кримінального провадження ніхто не може бути підданий обмеженням прав і свобод більшою мірою, ніж це необхідно для виконання завдань кримінального провадження. На етапі судового розгляду проводиться ретельна перевірка, чи було дотримано процесуальних гарантій і чи не відбулося надмірного обмеження прав особи. Згідно з ч. 1 ст. 86 КПК України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, передбаченому цим Кодексом. Якщо під час збору доказів було порушено принцип пропорційності (наприклад, проведено НС(Р)Д без достатніх правових підстав або обшук із надмірним втручанням у приватне життя), такі докази можуть бути визнані недопустимими відповідно до ст. 87 КПК.

По-третє, результати НС(Р)Д, отримані з порушенням встановлених вимог, можуть бути визнані недопустимими доказами згідно зі ст. 86 КПК України. Згідно з частиною 1 статті 87 КПК, суд зобов'язаний визнати докази недопустимими, якщо вони були отримані з порушенням прав і свобод людини. Зокрема, недопустимими визнаються докази, отримані: без ухвали слідчого судді, якщо така ухвала була обов'язковою (ст. 258 КПК); з перевищенням повноважень слідчими органами або за відсутності законних підстав для НС(Р)Д (ст. 246 КПК), або без дотримання встановленої процедури або з порушенням прав особи (ст. 86 КПК).

Аналіз механізмів судового контролю за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій (НС(Р)Д) у кримінальному провадженні свідчить про необхідність удосконалення правових гарантій захисту прав людини. Незважаючи на закріплені в КПК України багаторівневі процедури перевірки законності та обґрунтованості втручання у приватне життя, на практиці виникають проблеми, пов'язані з формальним

підходом до оцінки клопотань слідчих органів, недостатнім обґрунтуванням судових ухвал та складнощами у процесі оскарження відповідних рішень. Дотримання принципів пропорційності, необхідності та мінімального обмеження прав осіб залишається ключовим викликом у сфері кримінального судочинства. Подальша гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами прав людини потребує посилення ефективності судового контролю, забезпечення більшої прозорості процедури ухвалення рішень та механізмів їх оскарження.

Література

1. Назаров В.В., Тракало Р.І. Судовий контроль у кримінальному провадженні: теоретичні та практичні аспекти. *Європейські перспективи*. 2014. № 10. С. 89-95.

2. ЄСПЛ визнав порушення Конвенції у справі Ліблік проти Естонії щодо несанкціонованих слідчих дій в корупційному провадженні. URL: https://unba.org.ua/publications/4520-espl-viznav-porushennya-konvencii-u-spravi-liblik-proti-estonii-shodo-nesankcionovanih-slidchih-dij-v-korupcijnomu-provadhenni.html?utm_source=chatgpt.com

3. Огляд рішень Європейського суду з прав людини проти України (15 вересня 2022 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_09_29_ESPL.pdf?utm_source=chatgpt.com

УДК 343.98(043.2)

Гуріна Д. П., к.ю.н.,
Державний науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Київ, Україна

ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Використання спеціальних знань під час розслідування правопорушень має глибоке історичне коріння. Еволюція їхнього використання – це тривалий процес переходу від інтуїтивних спостережень та припущень до застосування виключно точних наукових методів дослідження.

Не дивлячись на те, що дослідженню цієї теми присвятили чимало робіт вчені в галузі криміналістики та судової експертизи, серед яких Журавель В.А., Клименко Н.І., Пиріг І.В., Салтевський М.В., Сегай М.Я., Сімакова-Єфреман Е.Б., Шепітько В.Ю., Щербаковський М.Г., Юсупов В.В. та інші науковці, інтерес до неї не зникає.

Перші спроби експертного аналізу шляхом емпіричних спостережень відбувалися ще за часів Стародавнього світу. Так, згідно з історичними джерелами, після вбивства Юлія Цезаря в 44 році до н.е. було проведено медичне обстеження його тіла. Серед 23 знайдених ран лише одна виявилася смертельною. У період Середньовіччя відбулося зародження основ судово-медичних та почеркознавчих досліджень. Так, у XVI-XVII століттях виникли перші наукові праці з судової медицини, але бурхливий її розвиток розпочався тільки в XIX столітті [1, с. 7-10]. Крім того, XIX століття ознаменувалося зародженням науки криміналістики, що відображала системний підхід до роботи із доказами.

Методи досліджень, що використовувалися для вирішення експертних завдань, також розвивалися та еволюціонували від антропометрії Бертильона і дактилоскопічного методу ідентифікації особи до методу ДНК-аналізу, тонкошарової хроматографії, мікролюмінесцентного аналізу тощо [2, с. 125].

Крім того, внаслідок науково-технічного прогресу відбувалося і продовжує відбуватися безперервне розширення предметного поля експертних досліджень, з'являються принципово нові об'єкти експертизи, напрями досліджень, сучасні технології фіксації та верифікації доказової інформації, що суттєво трансформуює завдання, які постають перед судовим експертом.

Імплементация сучасних цифрових та комп'ютерних технологій у сферу судово-експертної діяльності виступає потужним інструментальним механізмом розширення дослідницького потенціалу, що уможливорює більш точне аналізування різнопланових об'єктів досліджень, забезпечуючи максимальну інформативність та точність висновків судових експертів [3, с. 125].

У сучасній судово-експертній практиці дедалі більшого поширення набувають комп'ютеризовані інформаційні системи з автоматизованими пошуковими функціями. Такі системи можна класифікувати за двома основними категоріями. Перша категорія – інформаційно-довідкові системи, призначені для оперативного пошуку інформації за специфічними експертними об'єктами. До них належать системи «АР» (автоматичні пістолети), «Метали» (склади металів і сплавів, сфери їхнього застосування), «Волокно» (текстильні волокна), «Взуття» (характеристики підшов), «Regula» (основні ознаки паспортів, валюти тощо). Друга категорія – оперативно-пошукові системи, що забезпечують введення, накопичення та подальший пошук спеціалізованої інформації. Серед них такі розробки, як «Druggfier», «IBIS», «Дакто-2000», «AFIS» тощо. Додатковим напрямком комп'ютеризації судово-експертної діяльності є впровадження спеціалізованих програмних комплексів для автоматизованого розв'язання експертних завдань. Зокрема, система

«Рикошет» призначена для дослідження вогнепальної зброї, «Кортік» – для експертизи холодної зброї, «TrasoScan» – для дослідження відбитків взуття, пальців, документів та плоских поверхонь, «ToolScan» – для сканування інструментів та слідів, залишених ними, «BalScan» – дослідження металевих елементів та гільз патронів. Під час фоноскопічних досліджень використовують програмний комплекс «SIVE v.8.2» для ідентифікації людини за голосом та мовленням [4, с. 19-21]. Такі системи демонструють високу ефективність при проведенні складних експертних досліджень. Впровадження подібних комп'ютеризованих систем значно підвищує точність, швидкість та об'єктивність судово-експертних досліджень, забезпечуючи якісно новий рівень роботи експертів.

Варто зазначити, що не тільки науково-технічний прогрес впливає на розвиток судово-експертної діяльності, появу нових видів досліджень. В умовах військової агресії проти України з'явилася потреба досліджувати нові об'єкти, такі як артилерійська та ракетна зброя, гранатомети тощо. Необхідність встановлення обставин і фактів негативного антропогенного впливу на конкретні об'єкти навколишнього середовища, пов'язані з порушенням екологічного законодавства, зумовила появу інженерно-екологічних досліджень обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля.

Таким чином, на розвиток судових експертиз впливають як прогресивна технологічна модернізація та інноваційний розвиток, так і потреби слідчої та судової практики, зумовлені появою нових викликів.

Література

1. Пиріг І.В., Бідняк Г.С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.
2. Попович І.І. Сучасні можливості експертного дослідження слідів крові за кримінальними провадженнями про вбивства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Вип. 46. Т. 2. 2017. С. 124-127.
3. Бондаренко-Берегович В.В. Сучасний стан розвитку судово-експертної діяльності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. 6. 2024. С. 322-325.
4. Арешонков В.В. Діджиталізація техніко-криміналістичних досліджень як напрям підвищення їх ефективності. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці*: матеріали міжнар. круглого столу (Харків, 12 груд. 2019 р.) / редкол.: В.Ю. Шепітько (голов. ред.), В.А. Журавель, В.М. Шевчук, Г.К. Авдєєва. Харків: Право, 2019. С. 19-22.

Гуцалюк М.В., к.ю.н., доцент,
Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби
з організованою злочинністю при РНБО України, м. Київ, Україна
Клименко-Панченко О.А., к.ю.н.,
м. Київ, Україна

ПРОТИДІЯ КІБЕРАГРЕСІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У Стратегії кібербезпеки України 2021 року зазначено, що сучасна цивілізація стикається з новими ризиками внаслідок впровадження новітніх технологій. Зростає питома вага кіберзагроз, а кіберпростір разом з іншими фізичними просторами визнано одним із можливих театрів воєнних дій [1]. Так, внаслідок кібератаки приватного енергетичного сектора, зокрема на Прикарпаттяобленерго, понад 200 тисяч мешканців тривалий час залишалися без світла [2]. А кібератака з використанням вірусу NotPetja визнана однією з найбільших хакерських атак, що призвела до збитків в Україні та по всьому світу у мільярди доларів США [3].

За час повномасштабної війни кількість кібератак в Україні зросла у декілька разів порівняно з попередніми роками. Від 24 лютого 2022 зафіксували понад 4500 кібератак. У 2020 році їх було всього 800, а в 2021 – близько 2000 [4].

Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA, яка діє при Держспецзв'язку, в 2024 році опрацювала 4315 кіберінцидентів. Це на 69,8% більше, ніж роком раніше, коли кіберзлочинці атакували український кіберпростір 2541 раз [5].

До значних збитків призвела кібератака у грудні 2023 року на мобільний оператор Київстар, адже мільйони громадян залишилися без мобільного та інтернет-зв'язку [6].

Проте найпотужнішою атакою під час воєнного стану вважається кібератака на державні реєстри України 19 грудня 2024 року, внаслідок якої стали недоступними близько 60 реєстрів. У зв'язку з цим призупинено надання послуг, пов'язаних з ідентифікацією або верифікацією даних. Також порушення у роботі зазнав портал «Дія». За інформацією Міністерства юстиції України роботу реєстрів було відновлено 20 січня 2025 року.

Усі зазначені кібератаки суттєво відрізняються від традиційних кіберзлочинів, метою яких зазвичай є фінансове збагачення. Головним завданням атак є підірив інформаційної інфраструктури, функціональності державних структур, поширення хаосу та невдоволення у громадянському суспільстві.

Тобто таку діяльність слід віднести до кіберагресії, яка виражається у використанні навмисних, ворожих та шкідливих дій, що здійснюються через цифрові платформи чи технології з метою завдання шкоди, залякування, маніпулювання окремими особами, групами чи організаціями або до кібервійни.

На жаль, на сьогодні на законодавчому рівні немає універсального та чітко визначеного терміна «кібервійна» як у міжнародному праві, так і в національному праві. Однак є низка документів і концепцій, що частково регулюють аспекти, пов'язані з кібератаками та їх застосуванням у контексті міжнародного гуманітарного права.

Зокрема Талліннський посібник з міжнародного права, створений групою експертів на замовлення НАТО, розглядає принципи міжнародного права, які застосовуються до кіберконфліктів. Він визначає кібератаки як дії, що можуть прирівнюватися до актів війни, якщо їх наслідки співмірні з традиційними збройними конфліктами (наприклад, фізичні руйнування чи втрати життя).

В умовах воєнного стану Україна вдосконалює свої спроможності у сфері кіберзахисту. У зв'язку з тим, що критична інфраструктура країни (енергетика, транспорт, зв'язок, медична сфера) є основною мішенню кібератак агресора, її захисту приділено основну увагу.

Було посилено функції Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, зокрема встановлено, що під час дії воєнного стану, а також протягом 12 місяців після його припинення чи скасування повноваження уповноваженого органу у сфері захисту критичної інфраструктури України, передбачені Законом України «Про критичну інфраструктуру», здійснюються Держспецзв'язку.

Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» дозволено у період дії воєнного стану МО України та ЗСУ обробляти інформацію у воєнній і оборонній сферах, у тому числі службову інформацію та інформацію, що становить державну таємницю, в інформаційних, інформаційно-комунікаційних, електронних комунікаційних системах за допомогою хмарних ресурсів та/або центрів обробки даних, що розміщені за кордоном, із дотриманням вимог законодавства у сфері охорони службової інформації та державної таємниці.

Верховна Рада України 8 січня 2025 року ухвалила за основу Законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформації та кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури» (№ 11290), що передбачає створення в Україні системи реагування на кібератаки. Документ визначає створення та забезпечення функціонування національної системи реагування на інциденти кібербезпеки, кібератаки та кіберзагрози. Також

пропонується створити в органах державної влади підрозділи з кіберзахисту [7].

Значно посилилось міжнародне співробітництво у сфері кіберзахисту. Україна стала важливим партнером для міжнародних організацій і держав у галузі кібербезпеки. Наприклад, співпраця з НАТО, ЄС та компаніями, наприклад Microsoft, допомагає у відбитті атак та зміцненні кіберзахисту. Як міжнародний формат підтримки стійкості цивільної інфраструктури України перед кіберзагрозами було створено Талліннський Механізм – як комплексний захист, що поєднує експертну, технологічну та освітню підтримку.

Водночас, на нашу думку, протидія кіберагресії в умовах воєнного стану повинна носити проактивний характер – з використанням кібервійськ у складі ЗСУ. Розробка відповідного закону та нормативно-правових актів щодо формування таких структур залишається на сьогодні вкрай актуальною.

Література

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію кібербезпеки України» від 14 травня 2021 року. Указ Президента України № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>

2. Хакерська атака Росії на українську енергосистему: як це було. URL: https://texty.org.ua/articles/66125/Hakerska_ataka_Rosiji_na_ukrajinsku_jenergostemu_jak-66125/

3. Білий дим: наймасштабніша в історії кібератака була вчинена Росією проти України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29042394.html>

4. Росія здійснює понад 10 кібератак на Україну за день. Від початку вторгнення їх було 4500 – СБУ. URL: <https://forbes.ua/news/rosiya-zdiysnyue-ponad-10-kiberatak-na-ukrainu-za-den-vid-pochatku-vtorgnennya-ikh-bulo-4500-sbu-28022023-12025>

5. CERT-UA минулого року опрацювала 4315 кіберінцидентів. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/cert-ua-minulogo-roku-opracyovala-4315-kiberincidentiv>

6. Гуцалюк М.В. Стратегії протидії сучасним кіберзагрозам та забезпечення кіберстійкості критичної інфраструктури України. *Інформація і право*. 2024. № 2(49). С. 164–177. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.2\(49\).306199](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.2(49).306199)

7. В Україні планують створити систему реагування на кібератаки – Рада підтримала законопроект. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3946356-v-ukraini-planuut-stvoriti-sistemu-reaguvanna-na-kiberataki-rada-pidtrimala-zakonoproekt.html>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ

Тимчасовий доступ до речей і документів є одним із ключових інструментів досудового розслідування податкових кримінальних правопорушень, що дозволяє сторонам кримінального провадження встановлювати наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення та підлягають доказуванню. Умови сучасної економіки, зокрема цифровізація фінансових операцій та зростання обсягів інформації, висувають нові вимоги до ефективності цього заходу забезпечення кримінального провадження. Водночас, забезпечення балансу між правами особи та інтересами слідства залишається важливим викликом для правоохоронної системи держави.

З точки зору сторони захисту, тимчасовий доступ до речей і документів, який дозволяє слідчим отримувати банківські виписки, фінансову звітність, договори та інші матеріали, потребує особливої уваги до правомірності таких дій. Виникає питання, чи дотримано процесуальні гарантії, зокрема щодо обґрунтування необхідності доступу, обсягу запитованої інформації та відсутності зловживань. Важливим аспектом є забезпечення конфіденційності отриманих даних, аби уникнути їх розголошення або використання не за призначенням. Захист наполягає на необхідності ретельного аналізу законності таких заходів для запобігання порушенню прав і свобод учасників процесу, що має сприяти формуванню прозорості та справедливої правозастосовної практики.

Відповідно до ст. 159 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) стороні кримінального провадження надається право отримувати доступ до важливих документів або інформації, яка має доказове значення у податкових справах, що сприяє ефективності розслідування, а також копіювання документів або зняття інформації з електронних носіїв, що дозволяє зберегти докази, не порушуючи діяльності суб'єкта господарювання або особи, у володінні якої знаходяться ці матеріали [1].

Разом з тим, як зазначають деякі науковці, на практиці виникають певні проблемні питання щодо отримання доказів шляхом здійснення тимчасового доступу до речей і документів, що обумовлені відсутністю у чинному КПК України нормативних положень, які б надавали можливість слідчому, прокурору надавати доручення оперативним підрозділам на

здійснення тимчасового доступу до речей і документів, а також слідчим, прокурорам та захисникам при вилученні речей і документів у ході проведення відповідної процесуальної дії складати протокол тимчасового доступу до речей і документів [2, с. 68-69].

В аспекті ефективності досудового розслідування злочинів у сфері ухилення від сплати податків тимчасовий доступ до речей та документів, зазвичай, здійснюється в: Державній податковій службі України, органах місцевої влади (міськдержадміністраціях) – реєстраційні документи, дозвільна, технічна та проектно-кошторисна документація; банківських установах (що підтверджують відкриття розрахункового рахунку; обіг коштів по рахунку; участь банку у фінансуванні тощо); інших установах, документи яких містять допоміжну інформацію, що має значення для кримінального провадження (наприклад, в органах державного архітектурно-будівельного контролю, державного санітарного чи пожежного нагляду, нотаріальних конторах, страхових компаніях, офісах операторів і провайдерів телекомунікацій тощо) [3, с. 378].

При цьому, проблеми, пов'язані з отриманням тимчасового доступу до речей та документів у процесі досудового розслідування ухилення від сплати податків, можуть свідчити про недосконалість правового регулювання цього інструменту. Зокрема, існує ризик порушення прав підозрюваних через недостатньо чітке визначення підстав для отримання доступу, обмеження обсягу вилученої інформації та способів її подальшого використання. Важливо забезпечити належний баланс між інтересами слідства та дотриманням прав учасників процесу, аби уникнути потенційних зловживань чи перевищення повноважень.

Як справедливо зазначає І. Чемерис, такі проблеми пов'язані, передусім, із недосконалістю юридичної техніки при унормуванні інституту заходів забезпечення кримінального провадження, так як попри завдання – забезпечувати дієвість провадження, окрема заходи забезпечення, у тому числі і той що використовується найчастіше – тимчасовий доступ до речей та документів, не наділений ознакою примусовості. Також науковець зазначає, що тривалість процедури погодження тимчасового доступу до речей і документів не дозволяє оперативно вирішувати завдання, що постають при розслідуванні злочинів, вчинених із використанням безготівкових операцій [4, с. 210].

Необхідно погодитися з тим, що законодавство, яке регламентує заходи забезпечення кримінального провадження, дійсно має бути удосконалене для уникнення ризиків порушення прав осіб з боку держави. Недосконалість правового регулювання і відсутність чітких механізмів можуть створювати умови для зловживань зі сторони слідства, порушення принципу презумпції невинуватості та обмеження права на захист.

Зокрема, примусовість тимчасового доступу до речей і документів повинна бути обґрунтована конкретними доказами наявності ризиків знищення чи приховування інформації. Усі слідчі дії мають відбуватися із суворим дотриманням процесуальних гарантій, аби уникнути затягування процесу з боку слідства, що може викликати несправедливий тиск на підозрюваного.

Крім того, механізми автоматизації процесу подання та розгляду клопотань, як пропонується, повинні супроводжуватися ефективними засобами судового контролю, щоб забезпечити прозорість і законність дій слідства. Слід особливо наголосити, що баланс між оперативними потребами розслідування та дотриманням прав осіб є ключовим елементом для справедливого правозастосування.

Таким чином, з метою забезпечення належного захисту прав підозрюваного, обвинуваченого, у КПК України має бути забезпечено чіткість, прозорість та баланс в правозастосуванні, аби гарантувати непорушність основних прав людини в процесі розслідування податкових злочинів.

Поточна редакція ст. 159 КПК України щодо тимчасового доступу до речей і документів має як переваги, так і недоліки, які можуть впливати на дотримання прав учасників процесу. Зокрема, можливість отримання копій документів без вилучення оригіналів дійсно зменшує втручання у господарську діяльність платників податків і дозволяє зберігати конфіденційність інформації. Проте, слід наголосити й на існуванні ризиків втрати доказової інформації або сумнівів у достовірності копій, що може бути використано для неправомірного тиску на підозрюваних або обвинувачених.

Важливо також підкреслити необхідність дотримання чітких процедур для гарантування автентичності отриманих даних, щоб виключити можливість маніпуляцій чи підробок. З боку захисту виникають застереження щодо використання технологічних засобів аналізу, адже недостатньо чітке регулювання таких процедур може призвести до неправомірного втручання у приватне життя або перевищення слідчими своїх повноважень.

До того ж, повинно ретельно регулюватися й питання вилучення електронних пристроїв, адже такі дії можуть суттєво порушувати права власників інформації. Будь-яке вилучення має бути виключно обґрунтованим та супроводжуватися ефективним судовим контролем, щоб уникнути потенційних зловживань.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.01.2025).

2. Старенький О.С. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб отримання доказів у кримінальному провадженні: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 60-71.

3. Князєв С.В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 377-385.

4. Чемерис І. Тимчасовий доступ до речей і документів при розслідуванні злочинів, вчинених із використанням безготівкових операцій: правова природа й ефективність застосування. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2019. № 6(48). С. 206-210.

УДК 340.1(043.2)

Дудіков А.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України, м. Київ, Україна

ПОГЛЯД НА СУДОВУ ПОМИЛКУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ

Професія судді є однією з найскладніших професій. Суддя повинен володіти низкою якостей та вмінь, які визначатимуть його моральний та професійний рівень, зокрема, бути чесним, високоінтелектуальним, компетентним, ерудованим, розсудливим, незалежним, добросовісним, справедливим, об'єктивним тощо. І цей перелік може бути безкінечним. Перелічені характеристики вказують на високі вимоги до кандидатури судді. Він повинен не лише знати закон, але й вміло вирішувати питання, не унормовані законодавцем. З цією метою судді наділяються правом суддівського розсуду.

Термін «розсуд» часто синонімують з такими поняттями як «дискреція», «угляд». Також поряд з поняттям суддівського розсуду часто згадуються його межі. Саме кордонами суддівського розсуду окреслюється дії, вихід за які може розцінюватись як судова помилка. Відтак актуального значення набуває питання судової помилки, вчиненої в умовах так званого суддівського активізму.

В юридичній науці питання суддівського розсуду було предметом багатьох дискусій. Як зазначає В.С. Ковальський, суддівський розсуд – це

інтелектуально-вольовий елемент судової діяльності, який полягає в розумінні (сприйнятті, зіставленні) суддями предмета розглядуваних справ та прийнятті рішень у відносно визначених межах дії правових норм [1, с. 114].

М.Д. Савенко вказує на те, що суддівський розсуд є елементом свободи судді при вчиненні певних процесуальних дій, межі якої визначаються завданням суду, рамками закону та права [2, с. 75-79].

Певним чином суд наділяється законом умовною свободою при прийнятті рішення, проте ця свобода не є абсолютною, адже все одно існують процесуальні строки, принципи здійснення судочинства, верхня та нижня межа санкції тощо. Відтак, законодавець хоча і наділяє суддю правом вибору, проте встановлює специфічні правові засоби, якими унормовує поведінку судді навіть у такому випадку. Інша справа, коли суддя виходить за межі суддівського розсуду, допускаючи у такий спосіб судову помилку.

Важливі висновки у контексті цієї проблеми здійснив А.М. Мірошніченко, на думку якого: (1) сфера допустимого суддівського розсуду поширюється на варіанти вибору, які не сприймаються юридичною спільнотою як явно незаконні (неправильні); (2) кожен суддя повинен обирати варіант, який він або вона вважає найкращим; (3) вибір не повинен бути довільним і вимагає пояснення [3, с. 23].

А.В. Шевченко з приводу першої тези зазначає, що судова помилка має місце, якщо суддя діяв у межах суддівського розсуду і не припустився грубого порушення при застосуванні норм матеріального або процесуального права. Пов'язуючи межі суддівського розсуду та судову помилку з виною судді, вона робить висновок, що навіть у випадку допущення судом помилки при прийнятті рішення і за відсутності з боку судді вини, можна вважати, що суддя діяв у межах суддівського розсуду [4, с. 116].

На наш погляд, вихід за межі суддівського розсуду може бути умисний і добросовісний. Перший випадок звичайно тягне відповідальність судді. Щодо другого – тут велику роль відіграють особисті якості судді, його переконання і філософія поглядів, які і формують суддівський підхід до вирішення справи, а також ставлення судді до вчинюваної діяльності (добросовісне, чи ні).

Вагоме значення має також розкриття мотивів у судовому акті, які допомагають зрозуміти дійсні наміри судді під час обрання способу застосування закону, а також дає уявлення щодо його розуміння норми права. Також це допомагає усвідомити віднайдений суддею баланс у ситуації, коли, з одного боку, правовідносини не урегульовані в законі, а з іншого – існує обов'язок ухвалити законне і справедливе рішення. У такому випадку вмотивованість судового акта буде свідчити на користь

добросовісності дій судді навіть у разі помилковості його висновків. До того ж варто додати, що прийняття рішення у межах суддівського розсуду має також максимально відповідати принципам розумності та справедливості. Дотримання саме таких критеріїв сприятиме уникненню допуску судової помилки під час дій суду у межах суддівського розсуду (суддівської дискреції).

Інше питання – це усвідомлення суддею кола своїх повноважень, перевищення яких однозначно вважається судовою помилкою. Суддівський розсуд – це не вільний політ думок, а застосування закону у такий спосіб, який хоч і прямо не впливає з букви закону, втім убачається з системного аналізу інших норм та положень, та відповідає обсягу тих прав і обов'язків, якими законодавець наділив суд.

Отже, проаналізувавши наведене можемо сформулювати наступні висновки: (1) прийняття рішення судом у межах суддівського розсуду має відбуватись з урахуванням повноважень, якими закон наділяє суддю під час розгляду справи; (2) воно має відповідати критеріям добросовісності, мотивованості, справедливості, розумності, пропорційності; (3) недотримання перших двох умов може свідчити про вчинення суддею судової помилки в умовах суддівського розсуду.

Література

1. Ковальський В.С. Проблема суддівського розсуду та кримінальний закон. Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: матеріали наук.-практ. конф. (18-19 квітня 2002 р., м. Харків). Київ: Юрінком Інтер, 2002. С. 112-114.

2. Савенко М.Д. Суддівський розсуд у цивільному процесі. Наукові записки. Т. 26. Юридичні науки; [ред.кол.: Козюбра М.І., Ромовська З.В., Буроменський М.В. та ін.; упоряд.: Козюбра М.І., Александрова Н.В.]. Київ: КМ Академія, 2004. С. 75-78.

3. Мірошніченко А.М. Суддівський розсуд, судово помилка та суддівське свавілля: погляд через призму юридичної відповідальності: наук.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 120 с.

4. Шевченко А.В. Суддівський розсуд і суддівське свавілля: межі дозволеного та відповідальність за їх порушення. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 111–121.

ІНСТИТУТ МНОЖИННОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ І ЙОГО АДАПТАЦІЯ ДО СТАНДАРТІВ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Адаптація кримінального законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу і відповідає змісту Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [1; 2].

Серед інститутів кримінального права України, що потребують адаптації до стандартів ЄС, важливе місце займає інститут множинності кримінальних правопорушень. Даний інститут є елементом доктрини, не має чіткого нормативно визначення і є комплексом норм, розташованих в межах генерального інституту кримінального правопорушення (розділу VII Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК) «Повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень» та окремих норм (ст.ст. 70-72 КК) розділу XI Загальної частини «Призначення покарання») [3].

Актуальність реформування досліджуваного нами інституту пояснюється тим, що з точки зору теорії кримінального права та кримінального законодавства: 1) відсутній критерій поділу множинності кримінальних правопорушень на види; 2) йому властива внутрішня неузгодженість, що породжує складнощі при кваліфікації множинності кримінальних правопорушень; 3) постанови пленумів Верховного Суду України щодо застосування множинності до окремих видів кримінальних правопорушень містять суперечливі роз'яснення [4]. Окрім вищезазначеного, у конструкції одиничних кримінальних правопорушень законодавцем не завжди враховуються їх специфіка у диспозиції кримінально-правових норм, що створює складнощі у їх відмежуванні від окремих видів множинності кримінальних правопорушень [5].

Серед основних актів кримінального права ЄС відсутні вказівки на уніфікацію інституту множинності кримінальних правопорушень, а тому кримінальні кодекси країн-членів ЄС по-різному його регламентують. Зокрема, при їх аналізі можливо виокремити такі особливості інституту множинності: відсутня дефініція множинності кримінальних правопорушень (виключенням є лише КК Латвії); у більшості європейських кримінальних кодексах закріплені сукупність та/або

рецидив як форми множинності кримінальних правопорушень; сукупність чи рецидив (з визначенням їх видів) розміщені або у розділах щодо сукупності кримінальних правопорушень (КК Нідерландів, Італії, Сан-Марино), або віднесені до особливостей призначення покарання (КК Бельгії, Болгарії, Естонії, Франції, ФРН, Швеції), або до обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність (КК Іспанії); повторність (неодноразовість) як одна з форм множинності кримінальних правопорушень закріплена в кримінальному законодавстві лише окремих країнах-членах ЄС (КК Естонії, ФРН, Нідерландів); кримінальні кодекси деяких країн-членів ЄС містять системоутворюючий елемент множинності – одиничне (єдине) кримінальне правопорушення (КК Латвії, Польщі), або визначають його такі види, як продовжуване, триваюче чи складене кримінальне правопорушення (КК Латвії, Нідерландів, Італії, Сан-Марино) [6].

Відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 року було утворено Комісію з питань правової реформи, частиною якої стала Робоча група з питань реформування кримінального законодавства України, зокрема підготовки нового Кримінального кодексу України.

На даний час проєкт КК станом на 01.08.2024 року визначає, за принципом юридичної визначеності, множинність, як вчинення особою двох чи більше проступків або двох чи більше злочинів, а також визначає сукупність кримінальних правопорушень як єдину форму множинності, встановлює її кількісні (вчинення особою двох чи більше проступків або двох чи більше злочинів) та якісні (за жоден з яких її не було засуджено і за кожен з яких до особи підлягають застосуванню кримінально-правові засоби). Множинність виключається у разі вчинення особою проступку та злочину, а у разі сукупності кримінальних правопорушень мають застосовуватися передбачені цим проєктом КК правила кваліфікації та правила призначення покарання [7].

Концептуальні підходи Робочої групи щодо реформування інституту множинності у проєкті КК зумовлені тим, що: 1) Робочою групою передбачено окрему кримінально-правову кваліфікацію і окреме застосування кримінально-правових заходів за кожне вчинене кримінальне правопорушення, зокрема, якщо такі кримінальні правопорушення передбачені однією статтею або частиною статті Особливої частини; 2) розробники Проєкту КК, при призначенні покарання за декілька кримінальних правопорушень, відмовились від принципу поглинення менш суворого покарання більш суворим, передбачивши правило складання покарань, призначених за кожне кримінальне правопорушення, в межах, передбачених законом; 3) на думку членів Робочої групи, факт вчинення кримінального правопорушення, за яке особа повністю відбула призначене покарання та

(або) щодо неї були виконані інші кримінально-правові засоби, не повинен впливати на ступінь тяжкості кримінального правопорушення, а може враховуватися судом лише під час призначення кримінально-правових засобів [8].

Отже, Виходячи з особливостей права ЄС (наднаціональний характер його приписів лише щодо криміналізації та пеналізації окремих видів кримінальних правопорушень, гармонізації національного кримінального законодавства країн-членів ЄС з правом ЄС, відносної автономності правових систем країн-членів ЄС), слід констатувати, що адаптація кримінального законодавства України, зокрема щодо вибору певного варіанту нормативного визначення змісту інституту множинності кримінальних правопорушень, в цілому, відповідає стандартам права ЄС.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 20.01.2025).

2. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: затверджено Законом України від 18.03.2004 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 20.01.2025).

3. Устрицька Н.І. Інститут множинності злочинів на сучасному етапі розвитку кримінального права. *Молодий вчений*. 2018. № 12(64). С. 539-541.

4. Зінченко І.О., Тютюгін В.І. Одиначні злочини: поняття, види, кваліфікація: монографія. Харків: ФІНН, 2010. С. 7.

5. Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (ст. 32, 33, 35 КК України): Лист Верховного суду України від 01.12.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007700-08#Text> (дата звернення: 20.01.2025).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n112> (дата звернення: 20.01.2025).

7. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія / Андрушко П.П. та ін.; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. Київ: ВАІТЕ. С. 111-112.

8. Марін О. Множинність кримінальних правопорушень: навч. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 71-74.

Кіблик Д.В., доктор філософії,
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Внаслідок російської агресії, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, в Україні було введено воєнний стан. Цей надзвичайний правовий режим, що продовжується донині, надає державним органам додаткові повноваження для забезпечення безпеки країни. Водночас, він передбачає тимчасові обмеження деяких конституційних прав і свобод громадян, необхідні для протидії загрозі незалежності України [1].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться по всій державі або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

На підставі рішення РНБО та відповідного указу Президента, військові підрозділи, утворені згідно із законами України, залучаються до співпраці з правоохоронними органами для виконання завдань, пов'язаних із введенням і забезпеченням правового режиму воєнного стану. Це передбачено Законом України «Про правовий режим воєнного стану».

Після введення особливого правового режиму були внесені відповідні зміни в ЗУ «Про Національну поліцію», а саме на час воєнного стану, правоохоронцям розширили наступні повноваження: 1) за письмовим запитом органи поліції безоплатно одержують від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб державної форми власності інформацію, необхідну для виконання своїх завдань і повноважень, зокрема про військовополонених. Запит підлягає виконанню у триденний термін, а в разі неможливості – не пізніше десятиденного строку з дня отримання. У випадку виникнення причин, що перешкоджають виконати запит, поліції мають бути повідомленні ці

причини (ч. 36 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»); 2) конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охорона їх у залі суду (ч. 37 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»); 3) поліція може утримувати в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, щодо яких як запобіжний захід застосовано тримання під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, а також обвинувачених і засуджених (ч. 38 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»); 4) оперативне розмінування: виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів (ч. 39 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»). Відтепер поліція у межах компетенції, проводить розмінування оперативного характеру в частині виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень; 5) техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, у тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухо-технічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху (ч. 41 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»); 6) представництво та виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі (ч. 42 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»); 7) співробітництво з Європейським поліцейським офісом (Європол) (ч. 43 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію») [3]. Поліція здійснює представництво та виконання зобов'язань України перед Інтерполом та Європол, а також безпосередньо забезпечує співробітництво та обмін інформацією з такими органами. Між тим поліція організовує взаємодію правоохоронних органів України з Інтерполом та Європол, а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності таких органів; 8) збір біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання (ч. 45 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»). Поліції дозволено здійснювати збирання біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання, у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України; 9) адміністративний нагляд відповідно до закону (ч. 46 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»).

Також відповідно до частини одинадцятої статті 35 ЗУ «Про Національну поліцію» запроваджено додаткову підставу зупинення транспортного засобу – якщо наявна інформація, яка свідчить про те, що водій або пасажир транспортного засобу є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених. Під час дії режиму воєнного стану поліцейські отримали право застосовувати заходи примусу

передбачені статтею 42 ЗУ «Про Національну поліцію» відносно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України без врахування установлених вимог та заборон щодо застосування фізичної сили, зброї тощо [4].

Варто зазначити, що особливо підвищена увага з боку органів поліції має приділятися саме оперативному та своєчасному наданню якісних поліцейських послуг у сфері охорони та захисту прав громадян під час воєнного стану. О. Безпалова виділяє наступні пріоритетні напрямки діяльності органів поліції під час правового режиму воєнного стану: 1) фіксація та кваліфікація воєнних злочинів в Україні; 2) розслідування воєнних злочинів в умовах активних бойових дій; 3) розмінування територій і будівель; 4) охорона публічного порядку та забезпечення публічної безпеки; 5) виявлення випадків учинення протиправних дій стосовно дітей; 6) використання сучасних інформаційних технологій, систем і засобів захисту інформації; 7) психологічне забезпечення діяльності органів поліції в умовах воєнного стану та надання поліцейськими первинної психологічної допомоги різним категоріям громадян.

Підтримання громадського порядку та запобігання правопорушенням є однією з найважливіших функцій держави. Для досягнення цієї мети необхідна спільна робота всіх гілок влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та кожного громадянина. Особлива відповідальність у цьому питанні покладається на Національну поліцію [5].

Отже, вагомий внесок в роботу поліцейських в умовах воєнного стану здійснено 15 березня 2022 року Верховною Радою України, яка ухвалила зміни до Закону України «Про Національну поліцію» з метою оптимізації діяльності поліції, зокрема під час дії режиму воєнного стану. Внесені зміни передбачають доповнення статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» новими пунктами та наділення поліції повноваженнями, необхідними для виконання покладених на неї завдань, у тому числі в умовах воєнного стану. Можемо зробити висновок, що органи Національної поліції під час дії режиму воєнного стану захищають національні інтереси (забезпечення конституційних прав і свобод громадян, участь у забезпеченні соціальної стабільності суспільства, екологічної безпеки, захисті суспільства від тероризму) з протидії воєнним загрозам. Під визначенням «забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану» в Законі України «Про Національну поліцію», можемо виділити наступні заходи: 1) посилений режим охорони публічного порядку та безпеки; 2) боротьба з диверсійно-розвідувальними силами; 3) охорона стратегічно важливих об'єктів і комунікацій життєдіяльності; 4) забезпечення взаємодії суб'єктів територіальної

оборони; 5) сприяння діяльності військової адміністрації, судів, прокуратури, судових органів в період дії воєнного стану. Вважаємо за доцільне на законодавчому рівні регламентувати порядок взаємодії та співпраці органів Національної поліції з іншими суб'єктами сектору безпеки й оборони України та територіальними громадами в контексті спільної протидії державі-агресору.

Література

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

3. Гіденко Є. Дії працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану. *Молодий вчений*. 2022. № 6. С. 87–89.

4. Безпалова О. Пріоритетні напрями діяльності органів поліції щодо забезпечення прав громадян в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Право і безпека*. 2022. № 3. С. 13–24.

5. Нікітін А. Деякі питання взаємодії Національної поліції України під час захисту національних інтересів в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1. С. 133–139.

УДК 343.424(043.2)

Ковтун О.І., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ У ДИСПОЗИЦІЯХ СТ. 180 КК УКРАЇНИ

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення є внутрішнім проявом кримінального правопорушення, тобто психічним ставленням суб'єкта кримінального правопорушення до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності) та суспільно небезпечних наслідків цього діяння. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення складається із сукупності таких ознак: вина, мотив, мета та емоційний стан. Вина (у формі умислу чи необережності) є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони усіх кримінальних правопорушень. Мотив, мета та емоційний стан можуть бути як обов'язковою (якщо вони прямо вказані у диспозиції відповідної статті)

так і факультативною ознакою суб'єктивної сторони окремих кримінальних правопорушень.

Зокрема, встановлення ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення впливає (може впливати) на його кваліфікацію, допомагає відмежувати одне кримінальне правопорушення від іншого, впливає на призначення покарання, дозволяє відмежувати злочинне діяння від незлочинного.

Визначення вини дається у ст. 23 КК України [1], там вказано, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Тобто умисел та необережність – це форми вини.

Умисел поділяється на прямий та непрямий (ч. 1 ст. 24 КК України). Умисел є прямим, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їхнього настання (ч. 2 ст. 24 КК України). Умисел є непрямим, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їхнього настання (ч. 3 ст. 24 КК України).

В свою чергу, необережність поділяється на кримінальну протиправну самовпевненість та кримінальну протиправну недбалість (ч. 1 ст. 25 КК України). Необережність є кримінальною протиправною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх не відвернення (ч. 2 ст. 25 КК України). Необережність є кримінальною протиправною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити (ч. 3 ст. 25 КК України).

Мотив кримінального правопорушення – це внутрішнє усвідомлене спонукання суб'єкта кримінального правопорушення до вчинення кримінально-караних діянь для досягнення злочинної мети. Види мотивів: корисливі, нетерпимості, ненависті, хуліганські, помсти, ревності тощо.

Мета кримінального правопорушення – це кінцевий результат, якого прагне досягнути суб'єкт кримінального правопорушення, вчиняючи кримінально-каране діяння.

Емоційний стан, як ознака суб'єктивної сторони кримінального правопорушення – це сукупність емоцій та переживань, що наявні у суб'єкта кримінального правопорушення під час його вчинення. Емоційний стан розглядається у кримінальному праві лише у випадках, коли він представлений станом сильного душевного хвилювання [2].

Що стосується суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого у диспозиції ч. 1 ст. 180 КК України «Незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд», то вина у цьому злочині має форму прямого та непрямого умислу. У будь-якому випадку, умисел повинен бути направлений саме на таке перешкоджання здійсненню релігійного обряду, щоб зірвати (прямий умисел) або поставити під загрозу зриву (непрямий умисел) релігійний обряд.

Мотив, хоча він прямо і не невказаний у диспозиції ч. 1 ст. 180 КК України, має значення для розмежування цього кримінального правопорушення, наприклад, з хуліганством. Тобто, якщо злочин вчинюється з мотивів релігійної нетерпимості та/або з корисливих мотивів, то вчинене слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 180 КК України, а якщо ті самі дії вчинені з хуліганських мотивів, то це вже буде ст. 296 КК України «Хуліганство».

Мета злочину, склад якого передбачений у диспозиції ч. 1 ст. 180 КК України «Незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд» не вказана у диспозиції статті, а тому на кваліфікацію не впливає. Але, на нашу думку, метою вчинення цього злочину є зрив релігійного обряду або поставлення його під загрозу зриву.

У юридичному складі злочину «Примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду», передбаченому у диспозиції ч. 2 ст. 180 КК України, вина може бути тільки у формі умислу. На це вказує спосіб вчинення цього злочину – фізичне або психічне насильство. На нашу думку, насильство у даному випадку може бути вчинене тільки умисно.

Хоча мотиви у цьому складі злочину на кваліфікацію не впливають, вони можуть бути різні, наприклад, хуліганські, корисливі тощо.

Метою злочину, склад якого передбачений у диспозиції ч. 2 ст. 180 КК України є примусити священнослужителя провести релігійний обряд.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.01.2025).

2. Емоційний стан. *Словник з кримінального права: CrimPravo*: веб-сайт. URL: <https://crimpravo.com/slovnyk-kryminalne-pravo/emotsijnyj-stan.html> (дата звернення: 22.01.2025).

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Кримінально-правова політика – це частина правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами кримінальної репресії. Тобто це частина правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами матеріального кримінального права. Це вистроєння моделі попередження злочинності, боротьби з нею, удосконалення збалансованого кримінального законодавства.

Наука кримінально-правової політики є міждисциплінарною галуззю знань, яка інтегрує досягнення філософії, історії, соціології, права, політології та інших наук для розробки ефективних та гуманних стратегій боротьби зі злочинністю.

Аналіз практики застосування кримінального законодавства, діяльності правоохоронних органів, судової практики дозволяє виявити проблеми та недоліки існуючої кримінально-правової політики та розробити шляхи їх удосконалення.

Враховуючи те, що кримінальна (кримінально-правова) політика є важливою складовою політики держави у сфері протидії злочинності, формує основні завдання, напрями й цілі кримінально-правового впливу на злочинність, виробляє стратегію, тактику й засоби їх досягнення.

Впровадження у діяльність органів влади місцевого самоврядування суспільства вимог кримінально- правової політики не можливе без збалансованої системи нормотворчої діяльності. За останні роки парламентом України прийнято понад 1.5 тисячі законів які інколи суперечать один одному через те, що більшість з них прийнятих без проведення антикорупційних експертиз та інших регламентних вимог. Доходить свого закінчення Державна Антикорупційна Програма, аналіз її виконання свідчить про те, що більшість заходів націлених на зниження корупційних ризиків не виконанні або виконанні не належним чином. Часто, у засобах масової інформації лунають повідомлення про можливі порушення корупційного законодавства з боку високопосадовців та пов'язаних з ними осіб. Як ми всі бачимо належного реагування на такі повідомлення з боку відповідних органів немає, принаймні про це не повідомляється суспільству.

Реформування кримінально-правової політики не можливе без належного виховання суспільної моралі. Суспільство в цілому та окремі її громадяни повинні поважати закони та неухильно повинні поважати закони та неухильно їх виконувати. Проведення соціологічні опитування доводять, що у суспільстві панує недовіра до влади, а значить і до норм права якими керуються як юридичні, так і фізичні особи. На нашу думку реформування потрібно починати з повернення довіри суспільства.

До організації та виконання реформування кримінально-правової системи необхідно залучити провідних вчених України, правоохоронців які мають досвід роботи у цій галузі, представників небайдужої частини суспільства та політиків.

При проведенні цього процесу необхідно налагодити постійний дієвий зв'язок органів влади в особі кабінетів міністрів України та суспільством через створення відповідної Робочої групи. До цієї роботи необхідно підготувати конкретну дієву Робочу програму, у якій визначити чітко обґрунтовані заходи з визначеними виконавцями за їх реалізацію.

Що стосується реформування правоохоронної системи, на наш погляд багаторічний процес реформування призвів до не збалансованості та відсутності реальної координації та взаємодії у їх діяльності. Так, безумовно підтримуємо постулати, що правоохоронці повинні бути належним чином оснащені та мати високу заробітну плату, як це є у країнах Європейського Союзу. До того ж необхідно звернути увагу на підвищення та удосконалення кваліфікації знань та вимог, які необхідні для високого рівня виконання завдань у кримінально-правовому полі.

Таким чином збалансування, координація та взаємодія органів виконавчої влади, парламентаріїв, самоврядування, правоохоронців є необхідним підґрунтям для здійснення реформування кримінально-правової системи України, яка дійсно є нагальною проблемою.

Одне з завдань держави є створення належних умов для реалізації конституційних прав і свобод громадян через вдосконалення кримінально-правової політики. Для реалізації цих завдань держава має врахувати баланс інтересів всіх учасників які беруть участь в цьому процесі. Тобто з одного боку забезпечити права правоохоронних органів, з іншого боку дотримати механізм реалізації цих прав. Разом з тим створити умови щодо недопущення зловживання своїми обов'язками посадовців органів кримінально-правової юстиції.

Кожен з цих органів повинен діяти в межах своїх повноважень та у спосіб визначений законодавством.

Сьогодні актуальною є проблема порушення конституційних прав людей, недотримання законодавства щодо їх прав і свобод. Проявлення свавілля породжує скептичне відношення до виконання норм права породжує правовий нігілізм та скептичне відношення людей до закону та

можливостей у законний спосіб відстоювати свої права, що в кінцевому результаті призведе до негативного іміджу держави частини кримінально-правової юстиції.

Кримінально-правова політика має бути реально втілення у життєдіяльність суспільства.

Удосконалення кримінального законодавства має бути збалансованою. Неменшою проблемою є і постановка вироків, які необхідні для реального правосуддя в Україні.

УДК 343.322(043.2)

Кришевич О.В., к.ю.н., професор,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАОХОЧУВАЛЬНОЇ НОРМИ У ДЕРЖАВНІЙ ЗРАДІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Злочини проти основ національної безпеки України, зокрема державна зрада, є основною системою Особливої частини КК України, що свідчить про те, що законодавець оцінює ступінь їх суспільної небезпеки, оскільки діяння злочинців посягають на суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України, що ставить під загрозу існування України як суверенної держави. Частина 3 ст. 111 КК України передбачає заохочувальну норму про звільнення від кримінальної відповідальності громадянина України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної організації чи їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив про свій зв'язок з ними та про отримання завдання.

Згідно ч. 3 ст. 111 КК України передбачає спеціальну підставу для звільнення від кримінальної відповідальності в разі виконання трьох умов:

– суб'єктом звільнення має бути лише громадянин України, який встановив зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками та отримав від них злочинне завдання;

– цей громадянин не повинен вчиняти жодних дій на виконання злочинного завдання, отриманого від іноземної держави, іноземної організації або їх представників;

– він повинен добровільно повідомити органи влади України про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками та про отримане завдання.

За умови виконання цих трьох умов особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності за вчинення державної зради. Відсутність хоча б однієї з цих обставин виключає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності. Враховуючи Пленум Верховного Суду

України у п. 1 Постанови «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12 визначає звільнення від кримінальної відповідальності як відмову держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК України, у порядку, встановленому КПК України.

Умовами звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду є: невчинення жодних дій на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їхніх представників; добровільна заява органам державної влади про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їхнім представником та про отримане завдання. Відсутність бодай однієї із зазначених умов унеможлиблює звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за державну зраду.

Умови, визначені вище, практично роблять неможливим застосування на практиці положень частини 3 статті 111 Кримінального кодексу України, якщо: а) сам по собі факт встановлення зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками та отримання від них злочинного завдання при прямому умислі на вчинення державної зради вважається готуванням до цього злочину (без такого умислу це лише виявлення наміру). Отже, якщо громадянин України, який встановив вказаний зв'язок та отримав відповідне злочинне завдання, не вчинив жодних дій і добровільно відмовився від реалізації свого наміру, незалежно від того, чи повідомив він органи державної влади про цей зв'язок, чи ні, немає підстав для його притягнення до кримінальної відповідальності за статтею 111 Кримінального кодексу України; б) громадянин, який вчинив державну зраду за власною ініціативою, без отримання відповідного завдання від іноземної держави, іноземної організації або їх представників, повинен бути притягнутий до відповідальності за статтею 111 Кримінального кодексу України. Норма частини 2 статті 111 КК України не застосовується до такої особи; в) у випадку закінченої державної зради особа також повинна бути притягнута до відповідальності за статтею 111 КК України. При цьому важливо враховувати, що державна зрада стає закінченим злочином не з того моменту, коли встановлюється зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками, чи з отриманням злочинного завдання, а з того моменту, коли вчиняються конкретні дії, спрямовані на завдання шкоди Україні, такі як вступ до лав ворожої армії, збирання відомостей, що становлять державну таємницю, з метою їх подальшої передачі вказаному адресату і т.д.

Запропоновано передбачити звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду у таких випадках: 1) якщо громадянин України чи особа, яка має громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав) одночасно, припинили вчинення дій (бездіяльності), спрямованих на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, хоча можливість доведення злочину до кінця існувала; 2) не завдано шкоди національній безпеці України; 3) добровільно повідомлено органи державної влади про вчинене.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Кончук Н.С. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2019. 217 с.

УДК 343.3(043.2)

Лихова С.Я., д.ю.н., професор,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Колабораціонізм є одним із найбільш актуальних викликів для України в умовах тривалої збройної агресії з боку Російської Федерації. Це явище стосується свідомої співпраці громадян з ворогом на шкоду інтересам держави, що підриває національну безпеку та суверенітет. Криміналізація таких дій у Кримінальному кодексі України [1] (далі – КК України) є важливим кроком до забезпечення правопорядку.

У квітні 2022 року до КК України була внесена ст. 111-1, яка чітко визначає кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Стаття охоплює широкий спектр діянь, зокрема публічне заперечення збройної агресії, пропаганду окупаційного режиму, добровільну роботу на його користь тощо. Аналіз складу злочину показує, що основними об'єктами посягання є державна безпека та територіальна цілісність. Разом із тим, суб'єктивна сторона передбачає наявність умислу, що потребує ретельного доказування у кожному конкретному випадку.

Практика застосування ст. 111-1 КК України демонструє низку труднощів, зокрема у зборі доказів під час окупації територій та ідентифікації співпраці осіб із ворогом. Наприклад, проблеми виникають у визначенні меж пропаганди та оцінці дій, які мали вимушений характер (наприклад, робота під примусом). Часто такі справи потребують розширеної доказової бази, що включає свідчення, аудіо- чи відеоматеріали. Також виникають питання щодо розмежування колабораціонізму та державної зради, оскільки обидва злочини мають спільні риси.

Підходи до криміналізації колабораціонізму в різних країнах світу мають історичне підґрунтя. У Франції після Другої світової війни запровадили суворі покарання за співпрацю з нацистським режимом, включаючи позбавлення громадянських прав. У Польщі також існують норми, які карають за співпрацю з окупантами, проте в них акцент робиться на доказах добровільності дій. Ці приклади показують, що для ефективної боротьби з колабораціонізмом важливим є баланс між суворістю покарання та врахуванням особливостей конкретного випадку.

Колабораціонізм є серйозною загрозою для національної безпеки України і обов'язковою ознакою війни, тому його криміналізація була необхідним кроком. Однак практика застосування ст. 111-1 КК України виявляє прогалини в законодавстві, які потребують усунення. Зокрема, варто уточнити дефініції окремих форм діяльності, передбачити механізми для врахування обставин вимушеності та посилити міжнародну співпрацю у зборі доказів. Також важливо продовжити роботу з популяризації правової обізнаності населення, щоб уникнути маніпуляцій та необґрунтованих обвинувачень.

Колабораціонізм у КК України охоплює різноманітні форми діяльності, які спрямовані на співпрацю з ворогом. Так, ст. 111-1 містить такі види колабораційної діяльності:

1. Публічне заперечення збройної агресії проти України, виправдання або визнання правомірною тимчасової окупації територій. Це стосується публічних заяв чи дій, які сприяють легітимізації окупаційного режиму, що можуть бути виражені у виступах, публікаціях у ЗМІ чи соціальних мережах.

2. Пропаганда в інтересах держави-агресора. До цього виду належать дії, спрямовані на популяризацію окупаційного режиму чи його органів влади, а також дискредитація України як держави.

3. Добровільне зайняття посад у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованих територіях. Йдеться про участь у роботі «адміністрацій», «судів», «правоохоронних органів», створених ворогом, навіть якщо така діяльність не пов'язана з насильством.

4. Участь у організації чи проведенні псевдореферендумів або інших дій, спрямованих на зміну територіальної цілісності України. Такі дії спрямовані на легітимізацію окупаційного режиму.

5. Добровільна допомога збройним формуванням або окупаційній адміністрації ворога. Це може включати матеріальне забезпечення, надання інформації, яка допомагає в бойових діях, логістичну підтримку тощо.

6. Пропаганда або організація заходів, спрямованих на підтримку збройної агресії чи окупаційного режиму. Наприклад, організація мітингів чи акцій, які виправдовують агресію або підтримують окупаційний режим.

Кожен із цих видів має свої об'єктивні та суб'єктивні ознаки, які необхідно враховувати під час кваліфікації кримінального правопорушення. Законодавець також передбачив обтяжуючі обставини, зокрема, якщо ці дії вчиняються повторно, групою осіб чи з використанням службового становища. Це дозволяє забезпечити пропорційність покарання залежно від ступеня суспільної небезпеки (ч. 8 ст. 111-1 КК України).

Слід звернути увагу на окремі особливості як побудови ст. 111-1 КК України, так і на її змістовну частину. Діяння, відповідальність за які передбачені у диспозиціях ст. 111-1 КК України представляють собою як кримінальні проступки (ч.ч. 1, 2 ст. 111-1 КК України), так і злочини (ч.ч. 3-7 ст. 111-1 КК України). У ч. 8 ст. 111-1 КК України передбачені обтяжуючі обставини, які застосовуються до злочинів, склади яких передбачені у ч.ч. 5-7 диспозиціях ст. 111-1 КК України.

Таким чином, слід дійти висновку, що у семи диспозиціях частин ст. 111-1 КК України містяться сім юридичних складів окремих кримінальних правопорушень. В цілому, більшість термінів, які вживаються у цій статті потребують тлумачення, так само, як недосконалыми є й санкції окремих частин цієї статті.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.01.2025).

Лихова С.Я., д.ю.н., професор,
Рябченко В.В., старший викладач,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

СУМІЖНІ СКЛАДИ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ

У ст. 146 КК України передбачена кримінальна відповідальність за такі суспільно небезпечні діяння як незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Ця стаття складається із трьох частин, у диспозиціях яких передбачені основний, кваліфікований та особливо кваліфікований склади злочинів. У ч. 1 ст. 146 КК України передбачений склад нетяжкого злочину. Диспозиція цього злочину повністю повторює її назву, що створює певні труднощі при його кваліфікації. У ч. 2 ст. 146 КК України також передбачена відповідальність за нетяжкий злочин. Ми вбачаємо у цьому певну проблему, адже у диспозиції ч. 2 ст. 146 КК України передбачені такі обтяжуючі обставини як потерпілий – малолітня дитина чи вчинення цього злочину щодо двох або більше осіб. Також у цій частині ст. 146 КК України передбачені як обтяжуючі обставини вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб, способом небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, заподіяння потерпілому фізичних страждань, застосування зброї або незаконне позбавлення волі особи протягом тривалого часу та з корисливих мотивів.

Не дивлячись на значну кількість обтяжуючих обставин покарання за це діяння, порівняно із вчиненням цього злочину взагалі без обтяжуючих обставин, передбачене у виді позбавлення волі на строк до 5 років. Санкція ч. 1 ст. 146 КК України передбачає найтяжче покарання позбавлення волі до 3 років. Тому ми вбачаємо тут певну невідповідність суворості покарання та тяжкості злочину. У ч. 3 ст. 146 КК України передбачена відповідальність вчинення незаконного позбавлення волі або викрадення людини, вчинені організованою групою або такі, що спричинили тяжкі наслідки. Цей злочин є тяжким.

Безпосереднім об'єктом у юридичному складі злочину, передбаченому у диспозиції ст. 146 КК України є фізична свобода особи. Додатковим безпосереднім об'єктом виступають життя, здоров'я особи, особиста безпека тощо.

Але у КК України це не єдиний склад злочину, який посягає на свободу особи. Це злочини, відповідальність за які передбачена у таких статтях як: ст. 146-1 «Насильницьке зникнення», ст. 147 «Захоплення

заручників», ст. 151 «Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги» КК України.

Суспільна небезпека усіх цих злочинних діянь полягає у тому, що кожне із них має свої особливості і різний ступінь суспільної небезпеки. Але в результаті їхнього вчинення особа позбавляється свободи, можливості діяти за власним волевиявленням. При цьому не слід забувати, що вчинення цих злочинів може бути передумовою вчинення інших злочинів. Наприклад, захоплення заручників (ст. 147 КК України) може бути складовою частиною злочинів терористичного спрямування, а викрадення людини може передувати торгівлі людьми (ст. 149 КК України) або такому злочину як підмінна дитини (ст. 148 КК України).

У межах короткого аналізу цих складів злочинів розглянемо основні критерії їхнього розмежування.

Наприклад, у диспозиції ч. 1 ст. 146-1 КК України «Насильницьке зникнення» чітко сформульовані діяння, які охоплюються цим поняттям – арешт, затримання, позбавлення волі або викрадення людини у будь-якій іншій формі. Особливістю цього складу злочину є те, що об'єктивна сторона містить ще і додаткове обов'язкове діяння – подальша відмова визнати факт вчинення таких дій, приховування даних про долю такої людини чи місця її перебування.

Особливу актуальність цей злочин набуває сьогодні у зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ на територію України, окупацію її територій та проведення бойових дій. Адже в такій ситуації якраз і відбувається велика кількість випадків незаконного зникнення як серед військових, так і серед цивільного населення. Тим більше, що у цьому складі злочину передбачений спеціальний суб'єкт – представник держави, у тому числі іноземної. У цій статті позитивним є те, що у примітці до неї міститься роз'яснення термінів, що вживаються у тексті її диспозиції.

На нашу думку, аналіз тексту цієї статті дає підставу для розгляду питання про визначення її місця серед військових (Розділ XIX Особливої частини КК України) або воєнних (Розділ XIX Особливої частини КК України) кримінальних правопорушень.

Захоплення заручників (ст. 147 КК України) є різновидом незаконного позбавлення волі або викрадення людини. Особливістю цього юридичного складу злочину є чітке формулювання мети вчинення таких дій – спонукання родичів затриманого, державної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника.

Як вже вказувалося раніше, цей злочин «тяжіє» до злочинів терористичного спрямування і у багатьох випадках є їхньою складовою частиною.

Діяння, відповідальність за яке передбачена у ст. 151 КК України «Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги» теж слід вважати різновидом позбавлення волі людини. Особливістю цього злочину є, те що у диспозиції ч. 1 ст. 151 КК України чітко вказані ознаки потерпілого – завідомо психічно здорова людина. Іншою особливістю є, те що аналіз диспозиції цієї статті дає підставу для висновку, що цей злочин може бути вчинений спеціальними суб'єктами.

Отже, слід дійти висновку, що усі діяння, які ми розглянули, є злочинами, зазвичай, нетяжкими і тяжкими. Єдиний із цих злочинів є особливо тяжким і відповідальність за нього передбачена у ч. 2 ст. 147 КК України. Усі вони містять положення, які потребують додаткового тлумачення, тому що розуміються неоднозначно.

УДК 347.965(043.2)

Літвінова І.Ф., к.ю.н., доцент,
Сорока Д.В., здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Впродовж останніх років Україна проводить стрімку діджиталізацію у всіх сферах суспільства. Не виняток – юриспруденція, де активно починають впроваджувати можливості штучного інтелекту, саме тому питання інтеграції штучного інтелекту в адвокатську діяльність є надзвичайно важливим та актуальним.

Юридична сфера лише адаптується до ефективного використання ШІ у своїй діяльності. Зокрема, в Україні зроблено перші кроки для створення правового регулювання у сфері штучного інтелекту, оскільки, у 2020 році було підготовлено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, яка вперше на законодавчому рівні надала визначення, цілі та завдання, а також принципи розвитку технологій штучного інтелекту в Україні.

Цікавим є світовий досвід у контексті ШІ та адвокатської діяльності. Наприклад, у травні 2016 р. юридична фірма Baker&Hostetler прийняла на роботу першого у світі юриста зі штучним інтелектом на ім'я Росс, який практикує у сфері банкрутства [4]. Росс створений на базі відомого суперкомп'ютера Watson від фірми IBM, щоб полегшувати рутинну роботу юристів шляхом пошуку прецедентів та прикладів справ. Для

цього система наділена відповідними навичками: читання та розуміння мови, підборі припущень при задаванні питань, та генерація відповідей із посиланнями та цитатами на підтримку своїх висновків.

Ще одним цікавим прикладом є технологія Rechtwijzer, розроблена в Нідерландах у 2007 р. Технологія є відправною точкою для вирішення юридичних питань і підказує, які дії слід вчинити для вирішення спорів щодо розлучення, опіки, боргових зобов'язань, відносин орендарів та орендодавців [6]. Rechtwijzer створює чіткий план дій з порадами та рекомендаціями, заснованими на аналізі чинного законодавства.

У 2016 р. вчені Лондонського університету розробили суддю зі штучним інтелектом, який може зважувати юридичні докази і моральні питання при аналізі матеріалів справ, пов'язаних з приниженням людської гідності, тортурами та недоторканності приватного життя, а свої висновки використовує для точного прогнозування результату [5].

Варто зазначити, що після скандалу, в якому нью-йоркські адвокати використовували прецеденти, винайдені ChatGPT, деякі судді заявили про обов'язок оприлюднювати той факт, що вони використовують технологію штучного інтелекту у своїй роботі.

Україна також активно впроваджує інформаційні технології у сферу адвокатури. З цією метою при НААУ створено Робочу групу з питань правового регулювання штучного інтелекту, яка має розробляти рекомендації до національного законодавства щодо діяльності ШІ в адвокатурі [1].

Головні завдання, які стоять перед Робочою групою, це: забезпечення доступу до даних, які використовуються для навчання та функціонування систем штучного інтелекту; захист авторських прав та власності на дані, що використовуються для створення систем штучного інтелекту; визначення правил щодо забезпечення безпеки систем штучного інтелекту з метою захисту від можливих кібератак та інших загроз; визначення етичних принципів та правил, якими мають керуватися розробники систем штучного інтелекту тощо [1].

Щодо перспектив використання ШІ у сфері доступу до юридичної допомоги, варто виокремити наступні висновки: 1) використання систем штучного інтелекту у сфері надання кваліфікованої юридичної допомоги є вкрай важливим, адже це не лише зменшує навантаження на суб'єктів, що надають юридичну допомогу, але й може призвести до суттєвого покращення певних процесів; 2) використання систем ШІ у сфері надання юридичної допомоги може позитивно вплинути на рівень доступності юридичних послуг.

Зрозуміло, що ШІ навряд чи повністю замінить людей-юристів, але він допоможе зменшити кількість часу, який юристи витрачають на

рутинні завдання, і це створить для них нові можливості зосередитися на важливих аспектах своєї роботи.

І хоча, це може привести до скорочення кількості юристів, але також підвищить цінність послуг тих, хто залишиться в професії. Юристи з унікальними навичками, такими як стратегічне мислення, комунікаційні та міжособистісні навички, матимуть перевагу на ринку та зможуть надавати високоякісні та спеціалізовані послуги.

Щодо недоліків використання ШІ в діяльності адвокатів, то передусім думка, що ШІ в цій сфері не зможе повністю замінити людину, навіть зі своїми технологічними рішеннями, адже багато завдань, таких як консультування, ведення переговорів, суперечки в судах пов'язані саме з емоційною взаємодією учасників процесу. Проте, традиційні юридичні фірми все ж мають розуміти потенціал ШІ і вміти розумно використовувати його, щоб юристи мали змогу зосередитися на складнішій та критичнішій роботі. Якщо ухвалити нові закони функціонування юридичного ринку та використовувати технології Legal Artificial Intelligence, це надасть змогу юридичним фірмам здійснювати свою діяльність краще та ефективніше.

З огляду на те, що Україна стала країною-кандидатом на вступ до ЄС, очікується, що в майбутньому наше законодавство у сфері штучного інтелекту буде інтерпретоване до європейського. Незважаючи на те, що існує багато викликів і проблем у розвитку регулювання ШІ в Україні, розуміння важливості та необхідності належного правового регулювання є кроком у правильному напрямку.

Ефективне правове регулювання ШІ в Україні забезпечить збалансований підхід до використання систем штучного інтелекту, захист прав громадян і підтримку інноваційного розвитку країни.

Таким чином, ШІ можна розглядати як потужний інструмент в роботі адвокатів України, який зможе підвищити рівень їх професіоналізму і дозволить більш ефективно використовувати свій час.

Література

1. Правове регулювання штучного інтелекту: у НААУ створено Робочу групу. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/218005_pravoveregulyuvannya-shtuchnogo-ntelektu-u-naau-stvorenorobochu-grupu

2. ШІ в адвокатурі: правила гри змінюються вже зараз. URL: https://protocol.ua/ua/shi_v_advokaturi_pravila_gri_zminyuyutsya_vge_zaraz/

3. Штучний інтелект: проблеми та перспективи правового регулювання в Україні та ЄС. URL: <https://unba.org.ua/publications/8263-shtuchnij-intelekt-problemi-ta-perspektivi-pravovogo-regulyuvannya-v-ukraini-ta-es.html>

4. AI lawyer «Ross» has been hired by its first official law firm. Futurism. URL: <https://futurism.com/artificially-intelligent-lawyer-ross-hiredfirst-official-law-firm>

5. Artificial intelligence 'judge' developed by UCL computer scientists. The guardian. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2016/oct/24/artificial-intelligence-judge-university-college-london-computerscientists>

6. Rechtwijzer. URL: <https://rechtwijzer.nl/>

УДК 343.3(043.2)

Майстро Д.М., старший викладач,
Офіцинська М.Б., здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ВТРУЧАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ

В сучасному суспільстві через розвиток новітніх технологій зростає тенденція випадків несанкціонованого втручання в інформаційні системи, тому необхідно ефективне правове регулювання та протидія кіберзагрозам.

Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку передбачені Розділом XVI Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1]. Але основну увагу приділено в диспозиції ст. 361 КК України, як важливого інструмента захисту інформаційних систем.

Визначення «несанкціоноване втручання» в розумінні закону слід розуміти, як це будь-які дії, спрямовані на отримання доступу до інформаційних систем, комп'ютерних мереж або електронних пристроїв без дозволу власника або уповноваженої особи. Іншими словами, це протиправне діяння шляхом проникнення в чужий інформаційний простір.

Для детального аналізу ст. 361 КК України слід розкрити склад даного кримінального правопорушення. Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична особа, яка є осудною та досягла загального віку для притягнення до кримінальної відповідальності, законодавством передбачено 16 років.

Об'єктом посягання є суспільні відносини у сфері інформаційної безпеки, тобто кримінальне правопорушення спрямоване на порушення функціонування та захисту інформаційних систем.

Суб'єктивна сторона, або іншими словами внутрішній вираз кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, тобто особа усвідомлює свої дії, тим самим вона може діяти з певними

мотивами, наприклад корисливими з метою збагачення чи хуліганськими. Метою вчинення цього кримінального правопорушення є отримання несанкціонованої інформації, її знищення, блокування тощо.

Об'єктивна сторона, або зовнішній вираз кримінального правопорушення це конкретні дії особи, які призводять до порушення роботи інформаційної системи, такими діями можуть бути:

- хакерські атаки (несанкціоноване проникнення в комп'ютерну систему з метою крадіжки інформації);

- розповсюдження вірусів (створення та розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, яке пошкоджує дані або блокує роботу системи);

- DDoS-атака (масова атака на веб-сайт з метою зробити його недоступним для користувачів).

Загальна характеристика комп'ютерних злочинів була б неповною без дослідження кваліфікуючих ознак цих кримінальних правопорушень:

- вчинення комп'ютерного злочину повторно;

- вчинення комп'ютерного злочину за попередньою змовою групою осіб;

- якщо вони призвели до витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або до порушення встановленого порядку її маршрутизації;

- вчинення комп'ютерного злочину, який заподіяв значну шкоду чи створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення чи інших тяжких наслідків;

- вчинені під час дії воєнного стану [2].

Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку несуть високу суспільну небезпеку. Особливо під час повномасштабного вторгнення армії РФ, коли агресор всілякими методами шкодить національній безпеці не лише на полі бою, а й під час так званої «кібервійни». Мета – дестабілізація інфраструктури супротивника, збирання розвідданих, а також знищення або пошкодження критично важливих комп'ютерних систем і мереж. Це застосування атак заради отримання переваги над противником або завдання шкоди його економіці, обороні та національній безпеці [3].

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 02.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n2491> (дата звернення: 03.01.2025).

2. Злочини в сфері використання ІТ: Загальна характеристика злочинів в сфері використання комп'ютерної техніки. Визначення поняття «комп'ютерний злочин». URL: https://it-crime.at.ua/index/zagalna_kharakteristika/0-32 (дата звернення: 03.01.2025).

3. Кібервійна з рф: Speka. URL: https://speka.media/kiberviina-rosiyi-proti-ukrayini-9qy4ok?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=21107681931&gad_source=1 (дата звернення: 03.01.2025).

УДК 342.7:355.271(043.2)

Максимович Д.В., здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Кривонос М.В., к.ю.н., доцент,
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Варто почати з того, що права і свободи людини є тими фундаментальними цінностями сучасного демократичного суспільства, які гарантують гідність, автономію та розвиток кожної особи. Вони формують основу для становлення та соціалізації індивіда, дозволяючи останньому вільно виражати свої думки, переконання та ідеї, обирати життєві цілі і способи їх досягнення. Кожна демократична держава, діючи в інтересах людей, має формувати нові та вдосконалювати існуючі способи захисту своїх громадян. При цьому, можуть траплятися випадки, які потребують певного обмеження приватних інтересів людей заради задоволення суспільних потреб. Особливо відчутне таке обмеження в період впровадженого воєнного стану, спровокованого збройною агресією рф проти України.

Метою даних тез є аналіз проблемних питань захисту та дотримання прав громадян, а також допустимого їх обмеження в умовах воєнного стану.

Збройна агресія рф проти нашої держави, фактично розпочавшись ще у 2014 році, набула повномасштабного характеру 24 лютого 2024 року. Умови повномасштабного військового вторгнення значною мірою вплинули на всі без винятку правовідносини, реалізацію прав і свобод людини та здійснення повноважень органів державної влади й місцевого самоврядування. Правові гарантії захищеності прав людини опинилися під загрозою. Не зважаючи на це, держава вживає всіх можливих заходів, для

того, щоб права і свободи осіб дотримувалися, а порушені якомога скоріше відновлювалися, спричинена шкода відшкодовувалася.

Сучасні форми та способи захисту прав людини поділяються на національні та міжнародні. Останні реалізуються в рамках міжнародних конвенцій.

Загальновідомими національними формами захисту прав, свобод та законних інтересів людини є самозахист; захист органами публічної влади; захист недержавними самоврядними та громадськими організаціями; захист підрозділами Національної поліції України (далі – НПУ) та Служби безпеки України (далі – СБУ); захист органами прокуратури; захист органами судової влади у формі правосуддя та судового контролю тощо. Однак умови воєнного стану вносять свої корективи в процес реалізації та захисту прав людини, будучи одним з основних джерел їх порушення. Розглянемо окремі з проблемних питань більш докладно.

Підрозділи НПУ та СБУ вживають всіх можливих заходів щодо недопущення порушення та відновлення прав громадян, документування таких випадків та їх розслідування. Внаслідок ведення активних бойових дій, окупації окремих регіонів та населених пунктів переважно порушуються такі права громадян як: право на життя, право власності, право на свободу та особисту недоторканність, право на правову допомогу, право на повагу до гідності особи тощо. Підрозділи поліції та СБУ першими реагуючи на порушення прав громадян, виявляють випадки учинення протиправних дій стосовно цивільного населення, фіксують та документують ознаки воєнних злочинів, підтримують публічну безпеку та порядок, надають первинну правову та психологічну допомогу різним категоріям громадян тощо. При цьому окремі протиправні дії, що вчиняються військовими рф на території України, а також на тимчасово окупованих територіях не можуть бути в повному обсязі задокументовані через перебування таких осіб за межами України або відсутності можливості фізичного доступу на окуповані території та проведення всіх необхідних та можливих процесуальних дій.

Органи прокуратури України з перших днів повномасштабного вторгнення задіяні до документування ознак воєнних злочинів. Під час реалізації конституційних функцій, прокурори організовують взаємодію зі слідчими, оперативними працівниками та іншими суб'єктами кримінального провадження; забезпечують швидке, повне та неупереджене досудове розслідування; контролюють законність проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та активно беруть участь у їх організації й проведенні. В рамках міжнародного співробітництва органи прокуратури отримують допомогу в питаннях: документування ознак воєнних злочинів, встановлення місця

знаходження розшукуваних осіб й проведення екстрадиції осіб, які вчинили злочини в Україні, а на даний час переховуються в інших країнах з метою уникнення правосуддя. Під час проведення досудового розслідування воєнних злочинів виникають проблеми організаційного та практичного характеру, пов'язані з неможливістю отримання доказів з тимчасово окупованих територій та територій, на яких ведуться бойові дії, неможливістю проведення допиту свідків та потерпілих, які знаходяться на окупованих територіях, призначення та проведення судових експертиз, встановлення всіх обставин вчинення злочинів, а також дотримання процедури досудового розслідування тощо [1, с. 171, 174].

Судова форма захисту забезпечує максимум процесуальних гарантій в разі порушення чи необґрунтованого обмеження прав, свобод і законних інтересів осіб. Право на судовий захист закріплене на рівні Основного Закону держави (ст.ст. 29, 32, 55), Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ст.ст. 2, 7), Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ч. 1 ст. 6). В умовах воєнного стану виникають ситуації, пов'язані з неможливістю доступу до правосуддя, здійснення правосуддя окремими судами, які діють на територіях, на яких ведуться активні бойові дії або які є тимчасово окупованими. В таких умовах реалізація функцій судової влади та захисту прав громадян можлива за умови зміни територіальної підсудності судових справ, що розглядалися в цих судах, зміни місцезнаходження таких судів або звернення до судових органів, що функціонують в інших населених пунктах, що в багатьох випадках є проблематичним.

Правова допомога є основною і важливою складовою частиною реалізації прав та свобод людини у мирний час та під час воєнного стану. У населених пунктах, де не ведуться активні бойові дії, адвокати та юристи надають правові послуги населенню у приміщеннях центрів безоплатної правової допомоги, органів державної влади, місцевого самоврядування, соціального захисту, спеціалізованих установах, у місцях розміщення внутрішньо переміщених осіб. Там, де безпекова складова не дозволяє надавати правничі послуги населенню, робота організована в дистанційній формі та реалізується через мобільний додаток Telegram, єдиний контактний центр системи надання безоплатної правничої допомоги та номери для дзвінків з-за кордону [2, с. 76]. В окремих європейських країнах створені представництва українських адвокатів з надання безоплатної правової допомоги для громадян нашої держави, які вимушено виїхали за кордон [3, с. 179].

Варто також зазначити, що в умовах воєнного стану деякі конституційні права громадян можуть обмежуватися задля більш ефективної мобілізації ресурсів держави з метою протидії військовій агресії (встановлюються додаткові обов'язки щодо військової служби,

обмеження щодо права на приватність, свободу релігії та вираження поглядів, права на мирні зібрання, права на ефективні засоби правового захисту, права власності, права на освіту та свободу пересувань). При цьому, застосовуючи обмеження прав і свобод людини кожна країна керується нормами статті 29 Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що *при здійсненні прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлено законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві* [4].

Європейський суд з прав людини передбачає не лише можливість обмеження прав і свобод людини і громадянина, але й право держави відступити на певний час від своїх зобов'язань під час війни або іншої суспільної небезпеки. Стаття 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції), регламентуючи цю процедуру, обмежила ситуації правомірного відступу від зобов'язань такими умовами: 1) відступ може мати місце тільки під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації; 2) заходи, що вживаються у відповідь на таку війну або суспільну небезпеку, не виходять за межі, яких вимагає гострота становища; 3) заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародним правом [5].

Держава України вперше відступила від своїх зобов'язань у 2015 році, коли повідомила про неможливість забезпечити де-факто відповідальність, за порушення прав, визначених Конвенцією на території Автономної республіки Крим, частини Донецької та Луганської областей. З того часу інформування здійснюється на регулярній основі. 28 лютого 2022 року постійний представник України при Раді Європи подав Генеральному секретарю Ради Європи повідомлення щодо запровадження на території України воєнного стану та заходів щодо часткового відступу державою Україною від зобов'язань про захист прав і свобод людини за Конвенцією. У квітні 2024 за повідомленням міністра Юстиції України Дениса Малюська Україна в черговий раз уточнила перелік існуючих обмежень і зменшила його [6]. Не зважаючи на постійні продовження строку дії воєнного стану, запроваджені обмеження прав і свобод людини повинні бути тимчасовими, пропорційними, необхідними і такими, що підлягають ретельному контролю та оцінці міжнародними організаціями для того, щоб не порушувати міжнародних договорів та взятих на себе зобов'язань.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що держава Україна вживає всіх можливих заходів для того, щоб її громадяни мали можливість реалізувати свої права і свободи у повному обсязі, а у випадку

їх протиправного порушення забезпечує можливість їх поновлення та компенсацію понесених збитків. У свою чергу обмеження конституційних прав і свобод, які застосовуються в умовах воєнного стану, є вимушеним заходом, який застосовується державою у виключних випадках з конкретною метою, яка не суперечить сутності таких прав.

Література

1. Кісліцина І.О. Актуальні питання діяльності прокуратури в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2023. № 3(40). С. 171, 174.
2. Литвин О.Л. Особливості надання безоплатної правової допомоги населенню в умовах воєнного стану. *Знання європейського права*. 2022. № 2. С. 76–81.
3. Остапенко Л., Шандрук А. Особливості діяльності адвокатури в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 2(38). С. 176-182.
4. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
5. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації: практика Європейського суду з прав людини. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/164236-vidstup-vid-zobovuzan-pid-chas-nadzvichaynoyi-situatsiyi-praktika-yeuropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini>
6. Відступ України від Конвенції із прав людини. Що це означає і чи є «зрада» у діях влади. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vidstup-ukrainian-vid-conventions-z-prav/32927548.html>

УДК 343(043.2)

Маліцька Н.А., здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Боднарук О.М., к.ю.н., доцент

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЩОДО ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ (ст. 438 КК УКРАЇНИ)

Уже три роки наша держава потерпає від кривавого терору росії. З перших днів повномасштабного вторгнення рашистів в Україну ми з різних джерел дізнаємось про величезну кількість звірств, що вчиняють російські війська: авіаудари по цивільній інфраструктурі міст і селищ, масові вбивства мирного населення, згвалтування, катування цивільних і полонених, викрадення активістів, волонтерів, журналістів, представників органів місцевого самоврядування, примусові депортації, а також

застосування зброї невибіркової дії [1]. Щодо цивільного населення щодня вчиняється весь спектр воєнних злочинів. Але ще донедавна Кримінальний кодекс України навіть не оперував цим терміном, багато хто навіть не розрізняв воєнні та військові злочини. 24 жовтня 2024 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [2], внаслідок чого у ст. 438 КК України було змінено як назву (до вказаних змін – «Порушення законів та звичаїв війни», тепер – «Воєнні злочини»), так і частину другу (тепер це «ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людини» замість «...якщо вони поєднані з умисним вбивством») у попередній редакції. Окрім того, певних змін зазнали ст.ст. 437 «Злочин агресії», 442 «Геноцид», а також з'явилась нова стаття – 442-1 КК України «Злочини проти людяності». У контексті цих статей законодавець не залишив без змін і доповнень Загальну частину КК України: так, з'явилась ст. 31 («Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників») та доповнено ст.ст. 8 «Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень, вчинених іноземцями або особами без громадянства за межами України», 49 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності», 68 «Призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення та за кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті», 69 «Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом», 80 «Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку», 96-3 «Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру», 96-9 «Ліквідація». Але наразі приділимо увагу окремим новим аспектам саме ст. 438 КК України.

Воєнні злочини – це серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, законів і звичаїв війни, які здійснюються під час війни [3]. Тим не менш, воєнні злочини необхідно відрізнити від військових, які передбачають порушення порядку проходження військової служби, незалежно від наявності чи відсутності війни. Іваночко О.О. виділяє низку спеціальних ознак поняття воєнного злочину: 1) воєнні злочини вчиняються під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру; 2) воєнні злочини посягають на встановлений основними принципами міжнародного права та міжнародним гуманітарним правом порядок ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного (внутрішнього) характеру; 3) перелік воєнних злочинів встановлений в документах міжнародного кримінального права [4].

Варто зауважити, що згадана вище зміна назви ст. 438 КК України та оновлена редакція другої частини даної статті допомагає визначити її специфіку та особливості. Воєнним злочинам притаманна низка характерних і специфічних змістовних ознак, з-поміж яких виділяють: умови вчинення (обов'язкова обстановка збройного конфлікту); спрямованість посягання (багатооб'єктність злочину, заподіяння шкоди декільком безпосереднім об'єктам); грубий характер порушення та його наслідки для суспільних інтересів; особливості суб'єктивної сторони (вина у формі прямого умислу, має різні форми щодо самого діяння так і до його наслідків, виконавець воєнного злочину має усвідомлювати фактичні обставини, які свідчать про статус осіб, які знаходяться під захистом, потерпілих від злочину та наявність факту збройного конфлікту) [5].

У ч. 1 ст. 438 КК України передбачено кримінальну відповідальність, зокрема, за жорстоке поводження із цивільним населенням. Під жорстоким поводженням слід розуміти, наприклад, катування, нелюдське поводження, фізичне каліцтво, умисне заподіяння сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю, вилучення органів і тканин людини [6; 7; 8; 9].

Окремо варто виділити згадані зміни до у ч. 2 ст. 438 КК України. Так, раніше передбачалася кримінальна відповідальність за вчинення відповідних діянь, якщо вони поєднані з умисним вбивством, відтепер – за діяння, якщо вони спричинили загибель людини. Розмежовуючи ці дві редакції за такими ознаками: а) наявність умислу; б) протиправний характер діянь; в) причинно-наслідковий зв'язок, – зазначимо наступне. Умисне вбивство свідомо здійснюється під час збройного конфлікту та спрямоване проти цивільного населення (розстріли мирного населення на окупованих територіях), полонених та військовослужбовців або ж вчинені з ненависті та дискримінації й носить протиправний характер. Натомість, загибель людини може бути результатом непрямого порушення правил ведення війни (бомбардування цивільних об'єктів), складні бойові обставини (неможливість евакуації цивільного населення) та нещасні випадки (мінування територій, колатеральна шкода). Як бачимо, хоча в обох випадках результат один і той самий (людину позбавляють життя), проте оновлена юридична конструкція спрощує механізм притягнення до кримінальної відповідальності.

Україна прагне стати частиною Європейського Союзу, тож міжнародні стандарти та норми права повинні бути імplementовані в чинне українське законодавство. Внесення змін до Особливої частини КК України, зокрема у розділ «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» є важливим з огляду на умови воєнного стану, оскільки вітчизняне законодавство повинно вчасно реагувати на виклики сучасності, забезпечувати справедливість та невідворотність

покарання. Вказані зміни спрямовані на належне виконання міжнародних зобов'язань України, посилення захисту цивільного населення у збройних конфліктах і впровадження ефективних механізмів для розслідування воєнних злочинів. Під час викликів сьогодення, зумовлених повномасштабною агресією росії, такі заходи сприятимуть справедливому посиленню кримінальної відповідальності та зміцненню національної безпеки й інтересів України. Вдосконалення ст. 438 КК України має на меті осучаснення кримінального законодавства, досягнення ефективнішої співпраці України з міжнародними органами та організаціями, що займаються розслідуванням воєнних злочинів і притягненням до кримінальної відповідальності за їх скоєння.

Література

1. Тома М.Г., Боднарук О.М. Загальна характеристика воєнних злочинів. *II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: збірник тез міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Чернівці, 09 груд. 2022 р.). Чернівці: Чернівец. нац. у-нт імені Ю. Федьковича, 2023. С. 182-186 (дата звернення: 13.01.2025).
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 24.10.2024 № 4012-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. № 97. Ст. 6192.
3. Головне про воєнні злочини. *Офіс Генерального прокурора України*: веб-сайт. URL: <https://war.gp.gov.ua/crimes.html> (дата звернення: 13.01.2025).
4. Іваночко О.О. Поняття воєнного злочину в міжнародному та національному праві. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2023. № 3. С. 28–37. URL: <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-3-4> (дата звернення: 13.01.2025).
5. Dragonenko A. Concepts and signs of war crimes in international criminal law. *Scientific Notes Series Law*. 2022. V. 1, № 12. С. 151–157. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-12-151-157> (дата звернення: 13.01.2025).
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
7. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 05.12.2024).
8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 05.12.2024).
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 05.12.2024).

Мердова О.М., к.ю.н., професор,
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Згідно з Планом основних заходів Національної поліції України на 2025 рік до пріоритетних завдань поліції на поточний рік віднесено питання протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із незаконним обігом зброї, вибухових речовин та боєприпасів, злочинам, учиненим з використанням вогнепальної зброї, вибухових речовин або боєприпасів, документування організованих груп та злочинних організацій, причетних до незаконного обігу зброї та боєприпасів в умовах збройної агресії, зокрема реалізація плану спільних заходів, запропонованих Європейським Союзом, у сфері контролю за обігом зброї та недопущення її витоку за межі України, затвердженого наказом МВС від 26.09.2023 № 786 (зі змінами, унесеними наказом МВС від 01.04.2024 № 206); проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, спрямованої на добровільну здачу населенням вогнепальної та іншої зброї, боєприпасів та вибухових матеріалів, що опинилися з різних причин у їх володінні без наявного на це законного права [1]. Зазначені питання актуалізують пошук нових форм і методів діяльності органів Національної поліції України у сфері протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, а також необхідність здійснення наукових досліджень у цій сфері.

Науковцями Донецького державного університету внутрішніх справ в межах проєкту «Підтримка України у протидії ризикам розповсюдження стрілецької зброї та легкого озброєння внаслідок агресивної війни Росії», що спільно впроваджується Центром безпекових досліджень «СЕНСС» і Small Arms Survey за фінансування Міністерства закордонних справ Німеччини проведено аналітичне дослідження на тему: «Діяльність органів Національної поліції України у сфері протидії незаконному обігу вогнепальної зброї: основні проблеми та шляхи їх вирішення», яке ґрунтувалося на результатах опитування 16216 працівників Національної поліції України, що дозволило отримати широкий спектр думок і виявити проблемні питання у зазначеній сфері [2, с. 4-49].

За результатами проведеного дослідження систематизовано практичні аспекти протидії незаконному обігу зброї, враховуючи дані анонімного анкетування працівників Національної поліції України. Це дозволило отримати широкий спектр думок і виявити проблемні питання у

зазначеній сфері. Виокремлено основні категорії осіб, причетних до незаконного обігу зброї, що дозволить сконцентрувати зусилля на профілактичних заходах серед цих груп. Визначено основні канали надходження зброї в незаконний обіг, що допоможе розробити більш ефективні заходи контролю. Виявлено прогалини в чинному законодавстві, що становить правову основу діяльності Національної поліції з протидії незаконному обігу вогнепальної зброї. Оцінено ефективність різних видів оперативно-профілактичних заходів та визначено напрями їх удосконалення. Проаналізовано позиції працівників поліції щодо запровадження нових заходів протидії незаконному обігу зброї та боєприпасів, серед яких: використання приладів неруйнівного огляду транспортних засобів та цифрових ендоскопів для посилення контролю за переміщенням транспортних засобів та речей через блокпости; запровадження програм викупу у населення зброї та боєприпасів, інституту викривачів для повідомлення правоохоронних органів про осіб, причетних до незаконного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів, способів захищеного (у тому числі анонімного) повідомлення інформації про можливі факти незаконного обігу зброї та боєприпасів, а також представлено альтернативні варіанти вилучення зброї та боєприпасів з незаконного обігу.

Серед пропозицій щодо удосконалення правозастосовної практики нами виокремлено необхідність послідовної реалізації органами Національної поліції комплексу спеціальних заходів, спрямованих на протидію незаконному обігу вогнепальної зброї, зокрема:

– проведення індивідуальної профілактичної роботи з особами, щодо яких є підвищений ризик вчинення правопорушень у сфері обігу вогнепальної зброї (цивільні особи, що проживають в районах ведення бойових дій та на територіях, що межують з ними; цивільні особи, яким була видана зброя відповідно до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України»; особи, що були умовно-достроково звільнені від відбування покарання для проходження військової служби; члени добровольчих формувань територіальних громад; волонтери; демобілізовані військовослужбовці, і ін.);

– проведення інформаційної кампанії, спрямованої на роз'яснення цивільним особам порядку і правових наслідків здачі та декларування зброї відповідно до статей 1-1, 1-2 Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України»;

– проведення більш ретельного огляду транспортних засобів (в тому числі тих, що належать військовослужбовцям і волонтерам) під час несення служби на блокпостах у місцевостях, що межують з районами ведення бойових дій;

- використання при проведенні оглядів та обшуків новітніх технічних приладів для виявлення зброї;
- постійне підтримання взаємодії з керівниками органів військового управління та командирами військових частин з питань запобігання крадіжкам та втратам вогнепальної зброї, закріпленої за військовослужбовцями;
- проведення оперативно-профілактичних заходів на територіях, де велися бойові дії;
- проведення спільних операцій з органами Державної прикордонної служби щодо запобігання та протидії незаконному переміщенню зброї через державний кордон, організація спеціальних контрольних пунктів у зонах з високим ризиком контрабанди зброї;
- проведення постійного моніторингу інтернет-ресурсів на предмет виявлення пропозицій щодо нелегальної купівлі-продажу зброї;
- розробка та використання спеціалізованих чат-ботів для отримання відповідних повідомлень громадян;
- посилення роботи щодо встановлення у кожному окремому випадку джерел походження нелегальної зброї, використаної при вчиненні кримінальних правопорушень;
- забезпечення врахування заходів з протидії незаконному обігу вогнепальної зброї під час розроблення органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями регіональних та місцевих програм з питань запобігання злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку.
- докладання зусиль для підвищення кадрової спроможності та покращення матеріально-технічного забезпечення діяльності органів (підрозділів) Національної поліції за напрямом протидії незаконному обігу вогнепальної зброї.

На нашу думку, запропоновані заходи сприятимуть підвищенню ефективності роботи поліції та зниженню рівня злочинності, пов'язаної з обігом зброї.

Література

1. План основних заходів Національної поліції України на 2025 рік, затверджений Міністром внутрішніх справ України від 31 грудня 2025 року.
2. Діяльність органів Національної поліції України у сфері протидії незаконному обігу вогнепальної зброї: основні проблеми та шляхи їх вирішення: аналітична довідка / О.М. Мердова, А.М. Захарченко, М.В. Кривонос; Донецький державний університет внутрішніх справ. Одеса: Вид-во «Юридика», 2024. 52 с.

Морозова О.М., к.ю.н., доцент,
Вінницький фінансово-економічний університет, м. Вінниця, Україна

Морозова Л.П., д.ф.н., професор,
Вінницький кооперативний інститут, м. Вінниця, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Реформа Національної поліції України стала комплексним проектом національного масштабу (2014-2016). Закон України «Про Національну поліцію» було прийнято 2 липня 2015 року № 580-VIII. У ст. 1 Закону визначається, що Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1].

Нині можна стверджувати, що Національна поліція України як суб'єкт євроінтеграції формувалася у чотирьох періодах. Перший період (2012 рік), характеризується зародженням конституційних ідей, викладених у законопроекті № 10688 від 03.07.2012, оновленням підходів до розуміння ролі міліції (поліції) у тогочасному суспільстві. Цю подію слід вважати складовою частиною нинішньої правової політики держави, реформування правоохоронних органів загалом, і МВС зокрема.

Другий період (2014-2016) став комплексним проектом національного масштабу. Він анонсував початок реформування та поінформував про поетапне перетворення системи МВС України в правоохоронне відомство європейського зразка, головним критерієм оцінки діяльності якого передбачалося дотримання основоположних прав і свобод людини і громадянина. Проте, як справедливо зауважується адвокатами, представниками громадських правозахисних організацій, реформа у цей період не вдалася. Однією з причин відсутності результату було небажання змін керівництвом держави та МВС, відсутність професійного покрокового плану дій.

Третій період (2017-2021) знаковий змінами структури поліції та експериментами у цій інституції (продовжено реалізацію пілотних проектів), що певною мірою посприяли вдосконаленню діяльності поліції та упровадженню європейських стандартів її функціонування.

Четвертий період (2022 і по нині) характеризує поліцію як суб'єкта безпекового середовища із зміною адміністративно-правового статусу через покладені на неї завдання.

Упродовж всіх періодів Україна намагалася виконувати рекомендації програмних документів, розроблених експертами правозахисних

організації спільно з МВС України, але втілення ідеї перетворення органів системи МВС у правоохоронні інститути європейського зразка залишилося не реалізованим. Заслуговують на увагу пропозиції про виключення поліції охорони державних установ із системи органів МВС і віднесення її до компетенції Управління державної охорони [2]. Не менш важливо вирішити проблему перевантаження слідчих. Є запит і на ефективний внутрішній безпековий контроль за діяльністю працівників органів МВС і на громадський контроль, особливо після того, як у період збройної агресії РФ проти України частина працівників «силового блоку» зрадила свою державу. Актуальності не втрачає і антикорупційний фокус реформи.

Чіткий курс України до Європейського Союзу у цьому періоді вимагає системних змін у всіх сферах життя країни, у тому числі імплементації європейських стандартів до законодавства України, що поширюються на сфери діяльності зокрема: створення Координаційного центру інтегрованого управління кордонами; оцінка загроз серйозної та організованої злочинності за європейською методологією (SOCTA); покращення системи екстреної допомоги за єдиним телефонним номером 112; взаємодія з установами Європейського Союзу з метою запобігання незаконному розповсюдженню зброї як в Україні, так і поза її межами; цифровізація та оптимізація сервісних послуг МВС; ефективне розкриття злочинів завдяки співпраці з правоохоронними структурами ЄС; розбудова безбар'єрного простору; консолідація зусиль у подоланні наслідків надзвичайних ситуацій; співпраця з міжнародними партнерами у розслідуванні воєнних злочинів [3].

Європейська інтеграція України зобов'язує нашу державу забезпечити ефективне функціонування усієї системи правоохоронних органів, яка гарантуватиме додержання прав і свобод людини. У зв'язку з цим, Національній поліції України відведено надзвичайно важливу роль у розбудові сучасної України [4, с. 85].

Отже, для громадянського суспільства відкривається перспектива довгострокової реформаторської перебудови правоохоронної сфери. Однак, сучасні виклики і загрози, насамперед гібридні, зумовлені повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України та впливом комплексу соціально-демографічних, економічних, політичних, правових, психологічних і технологічних факторів, вимагають системного реагування, адекватної трансформації сектору національної безпеки, зокрема органів системи МВС, а саме – Національної поліції України, як невід'ємної її частини, через розроблення і прийняття Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2040 року з подальшим затвердженням плану заходів з реалізації зазначеної Стратегії на період до 2040 року.

У цьому документі доцільно передбачити розв'язання низки проблем (зокрема, у воєнний та повоєнний періоди) та виконання умов європейської інтеграції шляхом забезпечення ефективного функціонування інститутів, які гарантуватимуть верховенство права, додержання прав і свобод людини і громадянина, їх ефективний захист. Важливо, щоб система МВС перетворилася з карального апарату на сервісну службу.

Література

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 29.01.2025).
2. Яровий А. Чому нам знову потрібна реформа Нацполіції і якою вона повинна бути? URL: https://lb.ua/blog/anatolii_yarovy/469807_chomu_znovu_potribna_reforma.html (дата звернення: 29.01.2025).
3. Урядова кампанія EUКраїна. Міністерство внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/jevropska-integracija/uriadova-kampaniiaeuukrayina> (дата звернення: 29.01.2025).
4. Адміністративно-правові методи діяльності Національної поліції в умовах Євроінтеграції: навч. посіб. / А.В. Боровик, М.М. Макаренко, О.Ю. Дрозд та ін. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 304 с.

УДК 343(043.2)

Мусієнко А.В., к.ю.н., доцент,
Мусієнко В.В., к.ю.н., доцент,
Державний університет інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ

Дослідження деталізації причин, що сприяють порушенню порядку проведення трансплантації органів і тканин, виявило деякі аспекти, що обумовлюють вчинення злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини. У процесі дослідження нами за допомогою спеціально розробленої анкети була здійснена спроба визначити ступінь їх актуальності й значущості для респондентів, у ролі яких були залучені працівники органів внутрішніх справ та медичні працівники.

Аналіз отриманих даних дозволяє виявити деякі розбіжності відносно оцінки визначених чинників з боку респондентів, що були опитані щодо визначення значущості перелічених чинників шляхом їх ранжирування.

Найбільші розбіжності виявилися щодо оцінки чинників, що впливають на організацію медичної допомоги населенню, роботу медичних установ та якість лікування. Група медичних працівників у порівнянні з групою юристів вважають менш значимими слабкий контроль за діяльністю медичних установ з боку держави; існування «тіньових» схем роботи медичних установ; недоступність медичної допомог; існування недоліків у діяльності медичних установ; недостатній контроль над діяльністю медичних установ з боку громадських організацій.

Щодо решти чинників – відповіді респондентів обох груп тотожні.

Оцінка респондентами значущості морально-етичних чинників практично однакова. При оцінюванні криміногенних та правових чинників розбіжність проявилася у наступному:

Група медичних працівників основним негативним чинником вважає недосконалість законодавства, більш критично відноситься до наявності «чорного ринку» людських органів і тканин, практично заперечують існування корупції з боку медичних працівників. Вдвічі у порівнянні з «юристами» критично відносяться до визнання скрутного матеріального становища осіб, що пропонують власні органи на продаж, а також широкої поляризації суспільства на бідних і багатих. Вважають менше негативним чинником трансплантаційний «туризм». Третина респондентів з обох груп впевнені у тому, що санкції кримінального закону за здійснення незаконної трансплантації органів недостатньо суворі.

Підсумовуючи викладене, можна дійти таких висновків:

1. Авторами виокремлено і досліджено групи чинників, що сприяють вчиненню злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини, які мають достатньо самостійний характер, відрізняються від причин та умов загальних насильницьких злочинів. Головною відмінністю є те, що ці злочини в основному вчиняються у зв'язку із здійсненням медичної практики з приводу трансплантації органів або тканин людини у сфері забезпечення здоров'я населення.

2. Результати спостереження вказують на те, що найактуальнішими для пересічних громадян України є питання медичної допомоги, якості функціонування медичних установ, зокрема, трансплантологічних клінік, потім їм небайдужі криміногенні та правові чинники, а морально-етичні проблеми їх цікавлять найменше. Порівняння відповідей респондентів обох груп засвідчують, що медичні працівники як би занижують значущість деяких чинників, які обумовлюють злочинність у сфері трансплантації органів або тканин людини.

Мусієнко А.В., к.ю.н., доцент,
Жук А.М., старший партнер адвокатського об'єднання
«Джастлікторз», адвокат, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНИ

Розвиток суспільства і науки завжди сприяє утворенню нових наукових напрямів у вже існуючих науках, а науково-технічний прогрес в усіх сферах діяльності людини, у тому числі і в медицині, прискорював практичний розвиток найбільш перспективних з них. Таким чином хірургічний метод трансплантації органів і тканин виокремився в самостійну галузь медичної науки – трансплантологію. Щоб досягти сучасного рівня розвитку, трансплантологія пройшла довгий шлях.

Фінальний етап розвитку трансплантології пов'язаний з необхідністю вирішити морально-етичні та правові питання пересадки органів і тканин. Традиційно склалось так, що регулювання відносин у медицині здійснювалось згідно з морально-етичними нормами, але прогрес трансплантології вимагав більш досконалої регламентації цієї сфери.

Сучасне національне законодавство з регулювання трансплантацій є доволі довершеним. Кримінальна відповідальність за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини передбачена ст. 143 КК України.

Умови та порядок вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів, зокрема при посмертному донорстві, визначає Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» в ст. 17. В ч. 4 ст. 17 забороняється вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів у померлих осіб, які ... загинули в результаті проведення антитерористичної операції та інших бойових дій під час безпосередньої участі у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, та інших бойових дій [1].

На думку авторів, це абсолютно виправдана норма, що на жаль підтвердилось після початку повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 р. коли значно зросла кількість інформаційних психологічних спеціальних операцій з дезінформації, в яких агресор поширював інформацію про начебто масові і протиправні вилучення анатомічних матеріалів загиблих.

Саме тому автори підтримують законопроект про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації [2], де пропонується частину четверту статті 17 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» викласти в такій редакції:

Забороняється вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів у померлих осіб, які належать до ...

5) осіб із складових сил оборони та сил безпеки, які загинули при виконанні ними службових обов'язків в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану»;

б) осіб, які загинули (померли) внаслідок збройної агресії проти України».

На переконання авторів, подібне розширення та вдосконалення норми про заборону на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів сприятиме підвищенню ефективності судочинства.

Література

1. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17 трав. 2018 р. № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>

2. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42414>

УДК 343.34(043.2)

Олійничук Р.П., к.ю.н., доцент,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

В умовах сьогодення безпека громадян України багато в чому залежить від ефективного функціонування в нашій державі

правоохоронних органів і, зокрема, Національної поліції України як складового елемента правоохоронної системи України, що належить до системи органів МВС України.

Національна поліція є складником як органів центральної виконавчої влади, так і правоохоронних органів.

Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1].

Високий рівень діяльності Національної поліції України залежить від професійного аналітичного супроводу цього важливого правоохоронного органу. Вирішення нагальних і повсякденних завдань, які стоять перед ним, потребують подальшого вдосконалення аналітичної діяльності та обміну інформацією, використовуючи найсучасніші методи її отримання для подальшого успішного планування, прогнозування та управління цією важливою для всього суспільства діяльністю. На особливу увагу заслуговує аналітичне забезпечення й аналітичний супровід діяльності Національної поліції України, що гарантує якісне планування заходів щодо боротьби із правопорушеннями.

В теперішній час глобальної інформатизації та діджиталізації в жодній сфері нашого бурхливого та швидкоплинного життя не можливо обійтися без інформаційно-аналітичного забезпечення, а особливо, коли це стосується попередження та оперативного реагування на правопорушення. Адже воно багато в чому залежить не тільки від правильного вибору наявних сил та засобів, але й від професійного, якісного та правильного планування і проведення цієї роботи. А це, у свою чергу, потребує суттєвої інформаційної допомоги та інформаційно-аналітичного супроводу. Особливо, коли боротьба із злочинними проявами відбувається в умовах воєнного стану, під час якого працівникам Національної поліції України часто бракує потрібної інформації, яка б змогла полегшити їх професійну діяльність щодо попередження, припинення, розкриття та розслідування того, чи іншого правопорушення.

У цьому контексті на особливу увагу претендує важливість та доцільність використання можливостей кримінального аналізу під час планування своїх професійних заходів в умовах воєнного стану, що в подальшому відіграє важливу роль у боротьбі зі злочинністю.

На превеликий жаль, теперішня динаміка злочинної активності свідчить про низьку ефективність роботи Національної поліції України та недостатнє як інформування так і інформаційно-аналітичний супровід їхньої професійної діяльності, особливо в умовах воєнного стану.

Тому, діяльність Національної поліції, яка спрямована на виконання передбачених законом професійних завдань, не може бути максимально

ефективною та результативною, допоки в процесі її здійснення не буде використовуватись достатньої кількості достовірної вихідної інформації, застосовуючи можливості кримінального аналізу, як інструменту здобування інформації та управління нею.

А це, у свою чергу, потребує суттєвої інформаційної допомоги та інформаційно-аналітичного супроводу. Особливо, коли боротьба із кримінальними проявами відбувається в умовах воєнного стану, під час якого працівникам поліції часто бракує потрібної інформації, яка б змогла полегшити розкриття та розслідування того, чи іншого правопорушення.

Однак для того, аби успішно виконувати нагальні завдання, поліцейським необхідне якісне інформаційне, програмне та комп'ютерне забезпечення. А це, в свою чергу, потребує компетентної, високопрофесійної аналітичної підтримки. Забезпечення керівників Національної поліції України необхідною інформацією щодо майбутнього розвитку подій, які можуть вплинути на стан злочинності, дає змогу їм розробити плани та механізми запобігання небажаним суспільно-небезпечним явищам.

І.А. Федчак слушно зазначає, що «кримінальний аналіз є діяльністю співробітників правоохоронних органів з використання інтелектуального програмного забезпечення та системного підходу щодо збору відповідної інформації, аналітичного вивчення певних характеристик, тенденцій з метою встановлення взаємозв'язків між фактами, подіями, явищами, суб'єктами та об'єктами, оптимізації управління правоохоронними органами на державному, територіальному рівні та під час вирішення конкретних задач протидії злочинності» [2, с. 16].

Таким чином, лише поєднання спільних зусиль та плідна співпраця всіх правоохоронних органів щодо вдалого використання результатів кримінального аналізу може допомогти у прийнятті ефективних управлінських чи оперативних рішень під час проведення різного роду поліцейських заходів. Оскільки, завдяки кримінальному аналізу здійснюється специфічний інформаційний супровід поліцейської діяльності, адже з його допомогою успішно упорядковується та оцінюється наявна інформація для подальшого використання у професійній роботі.

Література

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 25.01.2025)

2. Федчак І.А. Основи кримінального аналізу: навч. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с.

Панова О.О., д.ю.н., професор,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Джерелом зовнішніх загроз для інформаційної безпеки особистості є той сегмент інформаційного простору суспільства, який спотворено відображає реальність через різноманітні чинники. Іншими словами, дезінформація та маніпулятивні дані ускладнюють коректне сприйняття світу, інших людей і самого себе. Водночас внутрішні загрози впливають із самої природи людської психіки, що формується під впливом біосоціальних факторів, індивідуальних особливостей сприйняття, мислення та обробки інформації. Саме ці відмінності зумовлюють різний рівень сприйнятливості людей до інформаційного впливу, а також їхню здатність аналізувати та критично оцінювати отримані відомості.

З огляду на державну політику у сфері інформації та розуміння її як складової національної безпеки, можна запропонувати визначення цього поняття як стан, у якому життєвоважливі інтереси держави, суспільства та особистості захищені від деструктивного інформаційного впливу, що може спричинити негативні зміни у їхньому розвитку.

Досягнення інформаційної безпеки передбачає реалізацію державної політики, що ґрунтується на таких принципах як:

- 1) дотримання законності;
- 2) баланс між інтересами держави, суспільства та громадян;
- 3) взаємна відповідальність усіх суб'єктів за забезпечення безпеки;
- 4) інтеграція з міжнародними системами захисту інформації.

Державна політика у цій сфері визначає основні напрями роботи відповідних органів влади, які спрямовані на захист національних інтересів. Основна мета таких заходів — мінімізація ризиків, пов'язаних із недостовірною, неповною або несвоєчасною інформацією, а також із негативними наслідками діяльності інформаційних технологій чи незаконного поширення даних.

Забезпечення інформаційної безпеки потребує створення ефективних державних інституцій та механізмів, регламентованих як національним, так і міжнародним законодавством. Діяльність держави в цьому напрямі охоплює широкий спектр завдань: від захисту державних таємниць до гарантування конституційних прав громадян у сфері інформації. Впровадження такої політики є безперервним процесом, що включає правові, організаційні, технічні та інші заходи.

Крім того, ефективний захист інформаційного простору можливий лише за умови комплексного підходу, що базується на чинному законодавстві України, Конституції та міжнародних нормах. Це вимагає реалізації стратегій, концепцій і програм у межах національної інформаційної політики.

Інформаційна безпека передбачає не лише захист інформаційних ресурсів, а й забезпечення умов, за яких суспільство та його громадяни можуть безперешкодно реалізовувати свої права на доступ, створення і поширення інформації. Це також стосується безпечного функціонування інформаційних технологій, захисту інформаційної інфраструктури країни, регулювання інформаційного ринку та підтримки стабільного розвитку інформаційного середовища.

Формування громадянського суспільства в Україні передбачає створення складної, багаторівневої соціальної системи, здатної враховувати потреби та інтереси всіх соціальних груп і верств населення. Від ефективності цієї системи залежить рівень соціального, інтелектуального та морально-психологічного розвитку особистості, а також її можливості для самореалізації, збереження внутрішньої свободи та активної участі в суспільному житті.

Важливим аспектом цього процесу є становлення незалежної системи балансування впливу різних гілок влади. Для її ефективного функціонування необхідно не лише законодавчо закріпити принципи її діяльності, а й залучити до цього процесу широкі верстви населення через розбудову мережі громадських організацій, які виконуватимуть функції забезпечення національної безпеки.

Ці громадські структури відіграють ключову роль у зміцненні демократичних засад та правової держави завдяки своїй здатності виконувати такі завдання:

1. Моніторинг загроз та ризиків – виявлення потенційних небезпек, попередження кризових ситуацій, соціальних конфліктів і загроз національній безпеці.

2. Активізація громадської участі – залучення населення до практичної діяльності в галузі безпеки, стабілізації суспільного клімату та сприяння громадському миру.

3. Формування громадської думки – розвиток суспільної самосвідомості, вплив на інформаційний простір та популяризація демократичних цінностей.

4. Захист громадянських прав і свобод – забезпечення механізмів реагування на порушення прав людини та відстоювання інтересів суспільства.

5. Громадський контроль за владою – моніторинг діяльності органів державного управління та оцінка ефективності їхніх рішень.

6. Боротьба з корупцією та некомпетентністю – сприяння прозорості, підзвітності та відповідальності чиновників.

Таким чином, формування громадянського суспільства та розвиток його інституцій є фундаментальним чинником становлення демократичної правової держави, здатної забезпечити стабільний розвиток і захист національних інтересів в тому числі інформаційної безпеки.

УДК 343.9(043.2)

Продан Т.В., к.ю.н., доцент
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність неповнолітніх є досить складною соціальною проблемою, яка потребує комплексної взаємодії між усіма суб'єктами протидії для досягнення ефективного результату. З огляду статистичних даних Генеральної прокуратури України простежується зростання рівня злочинності неповнолітніх протягом 2022-2024 років, а саме з 1291 до 1496 зареєстрованих кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами [1]. Однак на кінець даного періоду, порівнюючи його з 2023 роком (1638 кримінальних правопорушень), ми бачимо зниження злочинності неповнолітніх на 8,7%.

Проте реалії сучасного життя демонструють, що незважаючи на зниження рівня даного виду злочинності проблема злочинності неповнолітніх лише набуває нової гостроти. Так, адже в структурі злочинності неповнолітніх за ступенем суспільної небезпеки переважають тяжкі злочини (57%) [1], що свідчить про те, що даний вид злочинності є суспільно небезпечним явищем, яке потребує дієвих механізмів протидії.

Протидія злочинності неповнолітніх здійснюється відповідно на трьох рівнях: загально-соціальному, кримінологічному та індивідуальному. Об'єднуючим елементом механізму усіх рівнів є відповідне запровадження та реалізація різноманітних програм протидії злочинності серед неповнолітніх.

Ефективна реалізація програм можлива лише завдяки тісній співпраці між державними, місцевими та правоохоронними органами, а також за підтримки громадськості. В Україні є багато загальних програм, які включають профілактичні заходи, співпрацю із закладами освіти та соціальну підтримку неповнолітніх. Це програми, які охоплюють саме напрям «профілактики». Ми зупинимось більш детально на програмах, які

спрямовані на виправлення та ресоціалізацію неповнолітніх. Так, однією із таких програм є Програма відновного правосуддя для неповнолітніх. В Україні 22 липня 2024 року підписаний спільний наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора про затвердження програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення [4]. До нинішнього наказу з 2019 року по 2023 рік діяв пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення».

Дана Програма, як і попередня, покликана забезпечити: впровадження відновного підходу щодо реагування на кримінальне правопорушення; ресоціалізацію неповнолітніх та зменшення впливу факторів ризику, які зумовлюють їх протиправну поведінку; запобігання вчиненню неповнолітніми повторного вчинення кримінальних правопорушень. Варто підкреслити, що нова Програма передбачає, що у ній можуть брати участь не лише неповнолітні підозрювані, а й неповнолітні обвинувачені. До того ж, у Програмі можуть брати участь не лише неповнолітні, які вперше вчинили кримінальні проступки та нетяжкі злочини, а й неповнолітні, які вчинили тяжкі злочини. Таке нововведення є досить актуальним, оскільки як вище ми зазначали, у структурі злочинності неповнолітніх переважають саме тяжкі злочини. А тому, надання можливості неповнолітнім взяти участь у Програмі дає їм шанс на виправлення та повернення до нормального життя. І як результат – це сприятиме зменшенню кількості вчинення повторних кримінальних правопорушень.

Також ми можемо виокремити цілий блок пробаційних програм для неповнолітніх суб'єктів пробації, які спрямовані на ресоціалізацію неповнолітніх засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі та звільнених від відбування покарання з випробуванням [3]:

1. Програма «Зміна прокримінального мислення». Орієнтована на зміну кримінальних переконань та моделей поведінки. А саме включає розвиток та підтримку у неповнолітнього навичок конструктивного та критичного мислення, планування та постановки цілей, а також сприяння засвоєнню соціально прийнятних моделей поведінки. Дана програма складає 10 занять (індивідуальні та групові), під час яких розвиваються навички критичного мислення, планування, прогнозування наслідків своїх вчинків.

2. Програма «Подолання агресивної поведінки». Спрямована на формування у неповнолітніх осіб навичок самоконтролю та регуляції психоемоційних станів, управління гнівом та агресією, розвиток ефективних стратегій взаємодії, а також виховання готовності

дотримуватись соціально прийнятних норм та ненасильницьких моделей поведінки. Дана програма включає 11 занять, що допомагають сформувати навички контролю емоцій, конструктивного вирішення конфліктів та відповідальної поведінки.

3. Програма «Попередження вживання психоактивних речовин». Орієнтована на профілактику вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів тощо. Дана програма охоплює 12 занять, які спрямовані на усвідомлення неповнолітніми особами ризиків вживання психоактивних речовин, формування у них навичок самоконтролю, аналіз ними провокуючих факторів та альтернативних способів задоволення потреб.

З вищенаведеного ми робимо висновок, що дані програми спрямовані на формування у неповнолітніх суб'єктів пробації соціально прийнятних ціннісних орієнтацій та встановлення у них позитивних соціальних зв'язків, запобігаючи вчиненню ними рецидиву.

Ще одну програму, яку варто виокремити – це Програма «Формування життєвих навичок у неповнолітніх засуджених» [2]. Участь засуджених неповнолітніх осіб у реалізації даної програми спрямована на корекцію їх соціальної поведінки під час відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Програма є складовою частиною процесу виправлення та ресоціалізації неповнолітніх осіб.

Метою даної Програми є досягнення позитивних змін у поведінці неповнолітніх засуджених (зміна світогляду); формування у них соціально-корисних навичок, необхідних для успішної адаптації в суспільстві після звільнення; виховання законослухняної, соціально відповідальної особистості.

Реалізації даної Програми проводиться соціально-психологічною службою спеціальної виховної установи та виправної колонії мінімального та середнього рівнів безпеки, в яких створені сектори для відбування покарання засудженими неповнолітніми у взаємодії з іншими структурними підрозділами виховної (виправної) колонії із залученням державних та громадських організацій.

Таким чином, завдяки спільній взаємодії органів на усіх рівнях протидії злочинності неповнолітніх можлива ефективна реалізація даних програм, які сприяють виправленню та ресоціалізації неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Існування таких програм – це перший крок на шляху до зниження суспільної небезпеки кримінальних правопорушень, які вчиняють неповнолітні і в цілому до зменшення рівня даного виду злочинності.

Література

1. Генеральна прокуратура України. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 25.01.2025).
2. Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Формування життєвих навичок у неповнолітніх засуджених»: Наказ Міністерства юстиції України від 07 верес. 2021 р. № 3157/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1179-21#Text> (дата звернення: 27.01.2025).
3. Про затвердження пробаційних програм для неповнолітніх суб'єктів пробації: Наказ Міністерства юстиції України від 11 черв. 2018 р. № 1797/5. URL: <https://www.probation.gov.ua/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8/> (дата звернення: 25.01.2025).
4. Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення: Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22 лип. 2024 р. № 2176/5/501/176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text> (дата звернення: 27.01.2025).

УДК 343.233(043.2)

Процюк О.В., к.ю.н., доцент,
Калиновський Б.В., д.ю.н., професор,
Інститут Управління державної охорони України
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КОМАНДИРІВ

Станом на сьогодні в Україні задокументовано понад сто сорок тисяч випадків, які стосуються вчинення воєнних злочинів. Точне встановлення осіб, відповідальних за вчинення цих протиправних дій, залишається надзвичайно складним завданням, а в окремих випадках – практично неможливим. Особливі перешкоди виникають у процесі ідентифікації суб'єктів, які, перебуваючи на значній відстані, здійснювали або продовжують здійснювати злочинні удари по цивільній інфраструктурі України, її населеним пунктам, об'єктам енергозабезпечення тощо. У зв'язку з цим більш досяжною метою вбачається виявлення керівників військових формувань або інших посадових осіб, на яких покладено обов'язок контролювати дії підлеглих, і їх притягнення до юридичної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання обов'язків з контролю за підлеглими [1].

Йдеться про реалізацію засад притягнення військових командирів до відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені їх підлеглими. Ця концепція знаходить закріплення як у положеннях договірною міжнародного права, так і у стандартах звичаєвого міжнародно-правового регулювання, передбачаючи відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо здійснення контролю над підлеглими [2].

Положення статті 86 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року [3] прямо визначає, що сторони, залучені до збройного конфлікту, зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для недопущення порушень Женевських конвенцій або цього Протоколу, навіть якщо такі порушення є наслідком бездіяльності чи невиконання необхідних дій. При цьому той факт, що порушення вищезазначених правових норм було здійснене підлеглим, не звільняє його начальника від кримінальної відповідальності за умови, якщо такі начальники: володіли інформацією, яка в існуючих на той час умовах мала б дозволити їм дійти висновку про те, що підлегла особа вчиняє або має намір вчинити таке правопорушення; не вжили всіх заходів у межах наданих їм повноважень щодо запобігання або припинення цього правопорушення.

У статті 87 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій встановлено принцип, відповідно до якого військовий командир зобов'язаний вживати заходів для запобігання порушенням положень Конвенцій та Протоколу, які можуть бути вчинені підлеглими йому особами. У разі виявлення командир зобов'язаний припинити такі порушення та повідомляти про них компетентні органи.

Слід зауважити, що наведені вище правові норми чітко визначають перелік обов'язків, покладених на командирів і начальників щодо забезпечення контролю за діями своїх підлеглих. Недотримання цих обов'язків як шляхом активних дій, так і через бездіяльність, тягне за собою кримінальну відповідальність відповідно як до положень міжнародного права, так і національного законодавства. Зазначимо також, що ця відповідальність уже частково відображена у нормах Кримінального кодексу України.

Кримінальний кодекс України містить розділ XX, в якому містяться «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». У межах цього розділу стаття 438 встановлює відповідальність за «порушення законів та звичаїв війни, передбачених міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України». Одним з таких договорів є згаданий Додатковий Протокол I, який, згідно зі статтею 9 Конституції України, входить до складу національної правової системи.

Зважаючи на предмет дослідження варто зазначити, що Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» до чинного Кримінального кодексу України була внесена стаття 31-1, яка встановлює кримінальну відповідальність для військових командирів, осіб, які фактично виконують функції військових командирів, а також для інших начальників «за будь-який із злочинів, передбачених статтями 437-439, 442 і 442-1 цього Кодексу, що вчинений підлеглою особою, яка перебувала на момент вчинення злочину під його фактичним командуванням і контролем або, залежно від обставин, під його фактичною владою і контролем, внаслідок нездійснення ним належного контролю над такою особою, якщо при цьому військовий командир або інша особа, яка фактично діє як військовий командир, знав або, зважаючи на обставини, що склалися на той час, повинен був і міг знати, що зазначена підлегла особа вчинила або мала намір вчинити такий злочин, проте не вжив дій, які повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин компетентного органу» [4].

Запровадження цього виду відповідальності чітко базується на положенні статті 28 Римського статуту. На нашу думку, така відповідальність має ґрунтуватися на принципі індивідуальної відповідальності, закріпленому у частині 2 статті 61 Конституції України. Основний зміст цього принципу полягає у тому, що жодна особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за дії, яких вона не вчиняла [5].

Однак маємо лише констатацію факту існування такого виду відповідальності для військових командирів. Очевидно, що ратифікація Римського статуту повинна дати чітку відповідь на питання індивідуалізації покарання, зокрема в цьому контексті. Також варто зауважити, що частина 1 статті 31-1 Кримінального кодексу України передбачає, що військовий командир або інша особа, яка фактично виконувала обов'язки військового командира, повинна була знати або, враховуючи наявні обставини на той момент, мала б знати і могла знати, що підлегла особа вчинила або мала намір вчинити такий злочин.

На відміну від пункту «і» статті 28 Римського статуту, який передбачає, що військовий командир або знав, або, враховуючи обставини на той момент, повинен був знати про те, що його підлеглі здійснювали або мали намір здійснити відповідні злочини (без використання фрази «і міг знати»), в українському правовому контексті ця норма сформульована більш широко. Вона включає можливість, за якої військовий командир не тільки міг, або повинен був знати про злочинні дії своїх підлеглих, а й має

гіпотетичну можливість отримання інформації про такі порушення, що дозволяє зробити висновок про його обов'язок реагувати навіть у разі, коли фактичне знання ще не настало.

Використання словосполучення «і міг знати» є доцільним уточненням у національному законодавстві, оскільки воно сприяє реалізації принципу справедливості при притягненні осіб до кримінальної відповідальності. Таке формулювання дозволяє враховувати об'єктивні обставини, що могли вплинути на здатність командира отримати інформацію про факт злочинного посягання, що здійснювався, і тим самим забезпечує більш справедливу оцінку відповідальності командира.

Отже, ми зупинилися лише на основних підходах до нормативного регулювання у сфері кримінального права щодо відповідальності командирів та інших начальників, зокрема в контексті випадків, пов'язаних з діями, скоєними з необережності. Ґрунтовне вивчення цієї теми потребує окремого, всебічного аналізу. Практична імплементація в національному судочинстві інституту відповідальності командирів та інших посадових осіб за неналежне виконання обов'язків щодо контролю за дотриманням підлеглими законів і звичаїв війни, безсумнівно, сприятиме підвищенню ефективності превенції воєнних злочинів, оскільки дозволяє вивести цей процес на системний рівень.

Література

1. Командна відповідальність за лаштунками Кримінального кодексу. URL: https://justtalk.com.ua/post/komandna-vidpovidalnist-za-lashtunkami-kriminalnogo-kodeksu#_ftn1 (дата звернення 25.01.2025).

2. Норма 153 звичаєвого міжнародного гуманітарного права, ст. 86, 87 ДП I доЖК1949. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf (дата звернення 25.01.2025).

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 25.01.2025).

4. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 25.01.2025).

5. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 25.01.2025).

УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ – УКЛАСТИ НЕ МОЖНА ПОТРІБНО ПОГОДИТИ

Дуже актуальним залишається питання щодо процедури укладання прокурором угоди.

Якщо виникли підстави для укладення угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним, передбачені КПК України, це не означає, що укласти угоду можливо автоматично, незважаючи на всю самостійність прокурора – процесуального керівника.

Згідно пункту 11.20 Наказу Генерального прокурора № 309 від 30.09.2021 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні», прокурор повинен надавати для вивчення керівнику прокуратури або його першому заступнику чи заступнику згідно з розподілом обов'язків, керівнику відповідного структурного підрозділу проект угоди про визнання винуватості, опрацьовувати пропозиції відповідного керівника, після чого за наявності законних підстав укладати угоду.

В пункті 25.9. Наказу зазначено, що прокурору необхідно надавати для вивчення керівнику прокуратури або його першому заступнику чи заступнику згідно з розподілом обов'язків проект угоди про визнання винуватості, опрацьовувати пропозиції відповідного керівника, після чого за наявності законних підстав укладати угоду.

Пунктом 25.10. Наказу передбачена необхідність забезпечувати під час розгляду угоди про визнання винуватості доведення перед судом наявності обставин, які без сумніву вказують на те, що укладення угоди прокурора з обвинуваченим відповідає вимогам закону та інтересам суспільства, не порушує прав учасників кримінального провадження; можливості виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо такі домовленості мали місце).

Прокурор повинен надати копію угоди про визнання винуватості – не пізніше п'яти діб після її укладення; керівнику першому заступнику чи заступнику.

У свою чергу керівник направляє проект угоди про визнання винуватості до прокуратури вищого рівня, де на практиці прокурор відділу її опрацьовує, доповідає своєму керівництву, начальнику відділу, він заступнику начальника чи начальнику управління, він в свою чергу куруючому заступнику та після погоджень, з вищестоящої прокуратури

надходить лист з формулюванням про те, що таким то відділом вивчено проект угоди, угода відповідає чи не відповідає Законодавству та її можна укласти.

Указаного листа необхідно зберігати у наглядovому провадженні, оскільки в подальшому можуть виникнути питання щодо погодження угоди.

Багато питань виникає із поняттям «суспільна необхідність» укладання угоди.

Адже, відповідно до статті 470. Обставини, що враховуються прокурором при укладенні угоди про визнання винуватості:

1. Прокурор при вирішенні питання про укладення угоди про визнання винуватості зобов'язаний враховувати такі обставини:

1) ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб;

2) характер і тяжкість обвинувачення (підозри);

3) наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень;

4) наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

На практиці буває, що прокурор бажає укласти угоду про визнання винуватості, тільки щоб не досліджувати усіх доказів у суді, оскільки йому відомі усі проблеми, що наявні у справі, яких уже виправити не можна. Тому, в таких випадках, належним чином виписати наявність суспільного інтересу, зазначеного у пунктах 3 та 4 частини України прокурору не завжди вдається, та не завжди можна пояснити необхідність її укладення вищестоящій прокуратурі.

Під «суспільним інтересом» у кримінальному процесі розуміють вигоду як для суспільства в цілому і для конкретної людини, зокрема. «Суспільний інтерес» – це те, що спонукає діяти так, а не інакше заради блага всього суспільства і для блага окремої людини, це те, що є рушійною силою кримінального процесу, визначає його динаміку.

Такий підхід до розуміння наведеного поняття не викликає заперечень. З огляду на те, що дослідження оцінного поняття «суспільний інтерес» в кримінальному процесі вже проводилося, основну увагу потрібно приділити тим проблемним питанням, які виникають під час його застосування саме як підстави для відмови у затвердженні угод про примирення та визнання винуватості. Першим із таких проблемних питань є питання про те, чи є обов'язковим для наявності «суспільного інтересу» в укладенні угоди сприяння з боку підозрюваного, обвинуваченого. Такими, що не відповідають «інтересам суспільства», на думку одних

юристів, є угоди про визнання винуватості, в яких не вказано конкретні обов'язки підозрюваного, обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, розшуку майна, отриманого в результаті злочину, тощо. Вони вважають, що загальна вказівка в таких угодах про обов'язок підозрюваного, обвинуваченого співпрацювати з правоохоронними органами у викритті та виявленні інших злочинів, про які йому може стати відомо, без зазначення терміну, способу та інших умов цієї співпраці не дає права такому підозрюваному, обвинуваченому на особливий порядок кримінального провадження на підставі угод.

Але мені здається, що з цими умовностями, ми іноді забуваємо про мету, з якою запроваджувався інститут угод у кримінальному провадженні. Зокрема – це розвантажити правоохоронну та судову систему.

Давайте позбуватись бюрократії та досягати цієї заявленої інститутом угод мети.

УДК 343.131:343.01(477)(043.2)

Сисак В.Т., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ІНСТИТУТ УГОД У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЯК СКЛАДОВА ПРАВООХОРОННОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному суспільстві все більш актуальною стає потреба у впровадженні та використанні альтернативних методів вирішення кримінально-правових конфліктів. Це обумовлено запитом на застосування гнучких та адаптивних підходів, які не лише враховують інтереси всіх зацікавлених сторін, але й сприяють ефективному відновленню справедливості та забезпеченню балансу прав і обов'язків учасників процесу.

Важливим елементом сучасної правоохоронної та кримінально-правової діяльності є імплементація та застосування угод у кримінальному процесі України. Знаменно, що інститут угоди у кримінальному провадженні відкриває нові можливості для реалізації принципу диспозитивності, відповідно до якого сторони кримінального провадження мають право обирати способи захисту своїх інтересів, реалізовувати свої права та впливати на хід і результати процесу.

Застосування цього інституту дозволяє досягати завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), шляхом ефективного використання процесуальної економії. Це передбачає мінімізацію витрат часу і ресурсів без надмірного навантаження на органи досудового розслідування, прокурора та суд.

Таким чином, інститут угод виступає важливим інструментом підвищення ефективності кримінального провадження, що дозволяє забезпечити оперативність, зменшення витрат та одночасно врахування інтересів усіх сторін процесу та виступає важливою складовою правоохоронної та кримінально-правової діяльності в Україні [1].

Особливий порядок кримінального провадження на підставі угод був запроваджений у національне законодавство в умовах великої кількості рекомендацій міжнародних актів, прийнятих міжнародними організаціями різних рівнів. Такі рекомендації визначають засади функціонування «інститутів угод», правовий статус суб'єктів їх укладення (у тому числі захисника) і мають на меті стандартизувати законодавства різних держав задля дотримання прав людини.

Одним із таких документів є Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи «Щодо спрощення кримінального правосуддя» від 17 вересня 1987 р., у якій зазначено про необхідність спрощення кримінального судочинства. Способами для такого спрощення можуть бути мирові угоди, скорочені процедури з правопорушенням невеликої тяжкості, процедура з'явлення підозрюваним (обвинуваченим) про визнання своєї винуватості. Важливими умовами таких процедур повинні бути належне інформування підозрюваного (обвинуваченого) про свої права та обов'язки, а також можливість скористатися правовою допомогою. Зокрема, у п. 2 п. «с» другого розділу зазначено: «Спрощенні процедури повинні містити елементи, необхідні для належного інформування обвинуваченого про наслідки взяття участі в таких процедурах. Йому необхідно повідомити про це чітко й остаточно, при цьому такій особі надається розумний час для юридичної консультації...» [2].

Рамкове рішення Ради ЄС «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» 2001/220/ від 15 березня 2001 р., згідно зі ст. 10 якого кожна країна-учасниця повинна намагатися сприяти медіації в кримінальних справах, кожна країна-учасниця повинна гарантувати, що угода між жертвою та правопорушником, досягнута під час медіації, повинна бути взята до уваги [3].

Національне законодавство, зокрема, впроваджує стандарти європейського законодавства. Так, у ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК України вказується, що кримінальне процесуальне законодавство застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. гарантується положення, що практика ЄСПЛ є джерелом права для національних судів (ст. 17). Зазначений закон регулює відносини у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення ЄСПЛ у справах проти України, а також впровадженням в українське судочинство практики європейських стандартів прав людини [4].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Ніколов проти Болгарії» зазначається, що застосування спрощеної процедури, зокрема процедури на підставі угоди про визнання винуватості, має низку переваг для обвинуваченого та правосуддя (скорочена тривалість розгляду справи, швидке визначення винуватості особи та її відповідальності, швидке відшкодування шкоди, заподіяної злочином) [5].

В іншому рішенні ЄСПЛ «Бабар Ахмад та інші проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ дійшов висновку, що процедура визнання винуватості на підставі угоди є спільним надбанням європейських систем кримінального правосуддя, загальною рисою яких є надання «знижки покарання» в обмін на визнання винуватості до початку судового провадження в кримінальній справі або за суттєве співробітництво з правоохоронними органами чи прокурором за умови відповідності такої угоди гарантіям справедливого судового розгляду, закріпленим п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6].

Отже, Кримінальний процесуальний кодекс України регулює угоду про визнання вини, ст.ст. 468-476 КПК України. Такі угоди можуть включати зізнання в провіні та надання слідству додаткової інформації. Якщо між обвинуваченим та слідством укладається угода, її також повинен схвалити суд, що розглядає справу.

Угода про визнання вини в Україні має особливість, а саме включення до неї умов про співпрацю у випадках, коли такі домовленості були укладені (згідно з ч. 1 ст. 472 КПК України). Іноді угода про визнання вини неможлива без включення положень про співпрацю. Однак немає чітких правил, як саме співпраця зі слідством впливає на зміну призначеного покарання. В аспекті правоохоронної та кримінально-правової діяльності багато залежить від гнучкості сторін у питаннях пом'якшення покарання, важливості наданої інформації для слідства та оцінки прокурором припустимого/достатнього покарання в угоді та обвинувальному акті.

Таким чином, у ситуаціях, коли суспільство може не схвалити подібні домовленості, сторона обвинувачення ризикує зазнати репутаційних втрат через узгоджені з підозрюваним умови покарання. Це може ускладнити об'єктивне оцінювання переваг і недоліків такого підходу, особливо у провадженнях, які викликають значний суспільний резонанс та

привертають увагу громадського суспільства, лідерів думок та політиків до способів вирішення кримінально-правового конфлікту.

Угода про визнання вини є поширеною практикою у судових системах таких країн, як Велика Британія та США. Практика Європейського суду з прав людини підтверджує важливість цього інституту як ефективного інструменту альтернативного вирішення кримінально-правових конфліктів та важливою складовою правоохоронної та кримінально-правової діяльності. Українське законодавство, яке регулює укладення угод про визнання вини, загалом подібне до відповідних правових норм європейських країн. Однак, занепокоєння викликають звіти міжнародних партнерів, які вказують на серйозні проблеми у функціонуванні судової системи, органів досудового розслідування та прокуратури. Важливою є і роль адвокатури, де професійний адвокат може значною мірою вплинути на зміст подібних угод.

Варто зазначити, що в Україні немає окремого інституту угоди про співпрацю. Ця можливість реалізується як одна з умов угоди про визнання вини, яка може бути запропонована або вимагатися прокурором. Проте співпраця зі слідством не завжди гарантує обвинуваченому додаткові переваги, особливо якщо прокурор погоджується на визнання вини без такої співпраці. У зв'язку з цим розвиток альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів залишається перспективним напрямом для подальшого дослідження та вдосконалення такого напряму правоохоронної та кримінально-правової діяльності в Україні.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.12.2024).

2. Щодо спрощення кримінального правосуддя: Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 17 верес. 1987 р. № 6R(87)18. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_87_18_1987_09_17.pdf (дата звернення: 28.12.2024).

3. Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві: Рамкове рішення Ради Європейського Союзу від 15 берез. 2001 р. № 2001/220/НА. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/Директива-2012-92.pdf> (дата звернення: 30.12.2024).

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 04.01.2025).

5. Рішення у справі «Ніколов проти Болгарії». Комюніке Секретаря Суду. Практика Європейського суду з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_404#Text (дата звернення: 04.01.2025).

6. Рішення у справі «Бабар Ахмад та інші проти Сполученого Королівства». Комюніке Секретаря Суду. Практика Європейського суду з прав людини. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-110267%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-110267%22]}) (дата звернення: 22.04.2024).

7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2141-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.01.2025).

УДК 343.1(043.2)

Сорока М.В., здобувачка вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРОТОКОЛ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОВЕДЕННЯ НСРД ЯК ДОКАЗ ІСНУВАННЯ ОБҐРУНТОВАНОЇ ПІДОЗРИ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

При розслідуванні кримінальних правопорушень у органу досудового розслідування завжди виникає необхідність у застосуванні до підозрюваного запобіжних заходів. Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України, однією з підстав застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення.

Згідно з ч. 1 ст. 194 КПК України під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення.

Отже, норми КПК України передбачають надання стороною обвинувачення саме доказів існування обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення.

Розслідуючи тяжкі чи особливо тяжкі злочини, орган досудового розслідування зазвичай звертається до слідчого судді з клопотанням про застосування виняткового запобіжного – тримання під вартою. На підтвердження обґрунтованості підозри, прокурори надають до клопотання протокол за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії аудіо- відеоконтроль особи.

Слідчі судді, розглядаючи такі клопотання в частині існування обґрунтованої підозри посилаються на практику ЄСПЛ та зазначають, що дані, які вказують на обґрунтовану підозру навіть у сторонньої людини не

можуть викликати розумних сумнівів щодо можливого вчинення особою інкримінованого їй кримінального правопорушення. Однак, на нашу думку слідчі судді формально підходять до розгляду клопотань не надаючи належної оцінки саме доказам існування обґрунтованої підозри щодо особи, посилаючись виключно на прокол за результатами проведення НСРД.

У п. 175 рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» ЄСПЛ зазначає: «однак, вимога, що підозра має ґрунтуватись на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри» [1].

Відповідно до інтерв'ю віцепредседки Робочої групи ООН з питань свавільних затримань, віцепрезидентки Європейської спільноти міжнародного права Ганни Юдківської, найбільше скарг до ЄСПЛ проти України щодо порушення статті 5 Європейської конвенції з прав людини – незаконне тримання під вартою, особливо при обранні запобіжного заходу тримання під вартою [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України, доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Враховуючи неодноразове зазначення в главі 18 КПК України необхідність оцінки доказів слідчим суддею при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу та виходячи із положень ст. 84 КПК України, протокол за результатами проведення НСРД не може розцінюватись як доказ, оскільки на цій стадії досудового розслідування слідчий суддя і сторона захисту позбавлені можливості встановити чи отриманий такий протокол у передбаченому Кодексом порядку, чи мала особа, яка його складала відповідні повноваження, та взагалі, чи відповідає викладена в протоколі інформація тій, що безпосередньо зафіксована на матеріальному носії інформації.

Література

1. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04): Рішення Європ. суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text (дата звернення: 20.01.2025).

2. Колишня суддя ЄСПЛ розповіла, на що найбільше надходило скарг від українців. URL: <https://unn.ua/news/kolyshnia-suddia-yespl-rozpovila-na-shcho-naibilshe-nadkhodylo-skarh-vid-ukraintsiv> (дата звернення: 20.01.2025).

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ

У теорії кримінального права тлумачення поняття «соціальна обумовленість» здійснюється по-різному, але його зміст зводиться до встановлення відповідності кожної норми чинного кримінального законодавства, або прийняття якої стає необхідним, потребам суспільства, а саме якою мірою вона відображає вимоги життя, в якій мірі відповідає правильному стану речей і чи забезпечує чи буде забезпечувати охорону відповідних суспільних відносин, які мають бути закріплені. Ураховуючи, що термін «соціальна обумовленість» означає «залежність від умов суспільного життя», то соціально обумовленою варто вважати лише ту норму, яка відповідає умовам суспільного життя [1, с. 159].

Сучасні вчені достатньо аргументовано вказують на важливість і необхідність дослідження загальних і спеціальних положень соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність. Проте в теорії кримінального права і на сьогодні відсутня єдина думка щодо класифікації факторів, що визначають зміст соціальної обумовленості кримінально-правової норми. Так, В.І. Борисов стверджує, що соціально-правова обумовленість кримінального закону визначається різноманітними за значущістю соціальними, економічними, політичними, психологічними та іншими чинниками, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону [2, с. 28]. Якісна кримінально-правова охорона суспільних відносин, що забезпечують дотримання при здійсненні правосуддя конституційного принципу права на захист і встановлений законом порядок реалізації права усіх категорій осіб на захист чи представлення їх законних інтересів у формі правомірної діяльності захисника або представника особи з надання правової допомоги під час здійснення цієї діяльності, буде ефективною лише за умови додержання науково обґрунтованих принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь та з'ясування передумов заборони. В якості найважливішого, загальновизнаного критерію криміналізації виступає оцінка людської поведінки як суспільно небезпечної. Характер суспільної небезпеки, насамперед, залежить від цінності того блага, якому заподіюється шкода конкретним людським вчинком, тобто від цінності тих чи інших

суспільних відносин. Проте закріплення кримінальної відповідальності за певне діяння, хоча і є актом держави, має бути здійснене на визначених підставах. Як слушно вказує А.В. Залеська, «завжди криміналізація є необхідністю, важливою для суспільства в певний історичний період його розвитку. В протилежному випадку криміналізація є зловживанням, необдуманим, нічим не обґрунтованим рішенням законодавця, яке додатковий раз обмежує права і свободи своїх громадян.» Таким чином, закріплення кримінальної відповідальності за певне діяння має бути соціально-обумовленим, тобто має існувати «причинно-наслідковий зв'язок між діянням та його негативним впливом на суспільні відносини, у результаті чого законодавець має підстави для включення такого діяння до переліку суспільно небезпечних, тобто його криміналізації» [3, с. 334].

На думку М.О. Спірідонова, характер і ступінь суспільної небезпечності порушення права на захист визначається, «перш за все тим, що особа у певних правовідносинах із державою не одержала змоги реалізувати гарантовані їй Конституцією України й універсальними міжнародно-правовими актами можливості захисту від обвинувачення» [4, с. 95]. Отже, безумовно визнаючи правосуддя за одну з найважливіших соціальних цінностей, необхідно порушити питання про те, чи є порушення права на захист саме суспільно небезпечним, тобто таким, за виразом М. Панова та С. Харитонова, вчинення якого «завжди пов'язане із загрозою заподіяння реальної і значної або великої шкоди», а не лише протиправним або шкідливим суспільним діянням [5]. Перш за все, порушення права на захист є порушенням права на справедливий суд, яке посягає на довіру до органів досудового розслідування та суду, внаслідок чого можна стверджувати, що завдається шкода авторитету держави.

У сучасному, так званому демократичному суспільстві, в умовах розвитку індивідуалізму та ослаблення громадської моралі, егоїзму надано не тільки повний простір, але він ще й всіляким чином заохочується, так як розглядається як вираз непорушних прав та свобод людини. Як наслідок, все більше вчинків людей, які раніше вважалися аморальними, а деякі і злочинними, переводяться у розряд нормальних.

Балабанова Д.О. вважає, що ці злочини можуть бути вчинені спеціальними суб'єктами – службовими особами, уповноваженими державою на здійснення певних функцій у сфері правосуддя, але відсутність відповідних проваджень аж ніяким чином не свідчить про те, що усі працівники правоохоронних органів належним чином виконують свої службові обов'язки та не порушують законодавство. Погоджуючись з дослідницею, зауважимо, що відсутність таких проваджень та їх масове закриття ще на стадії досудового розслідування навіть за умови значного судового контролю, може свідчити про низку інших обставин, зокрема, як про недоліки конструкції ст. 374 КК України, так і про недостатню

ефективність кримінальної відповідальності за порушення права на захист, що в будь-якому випадку свідчить про те, що зменшення випадків порушення права на захист, констатованих у рішеннях ЄСПЛ щодо України відбулось не завдяки встановленню кримінальної відповідальності за порушення права на захист, а розвитку кримінального процесуального законодавства, реалізації засади змагальності кримінального провадження, що зумовило посилення ролі захисника. Також в силу вказаних обставин, на нашу думку, немає підстав сверджувати про латентність кримінального правопорушення «порушення права на захист», оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає вагомі засоби судового контролю за дотриманням прав підозрюваного, обвинуваченого, в тому числі і права на захист [6, с. 679].

Водночас, є підстави припустити, що поява ст. 374 КК України стала «адекватною відповіддю» вітчизняного законодавця на кризу соціальної культури громадян в Україні, наслідком якої стала загроза перетворення правосуддя, яке має виступати гарантом справедливості у суспільстві, на інструмент вчинення свавілля. Адже волевиявлення законодавця має відображати сформовані закономірності тієї сфери суспільних відносин, вплив на які шляхом кримінальної заборони їх стабілізує. Такими чинниками щодо виникнення досліджуваної кримінально-правової норми, є деформація правосвідомості, що проявляється у вигляді правового інфантилізму та правового нігілізму. Вивчаючи питання соціально-правової обумовленості досліджуваної кримінально-правової норми, слід замислитися над сучасним станом інституту правосуддя, який на цей час переживає реформи й одночасно – кризу.

Вважаємо, що соціальної обумовленості впровадження законодавчих заборон у сфері кримінально-правового регулювання суспільних відносин, що забезпечують дотримання при здійсненні правосуддя конституційного принципу права на захист і встановлений законом порядок реалізації права усіх категорій осіб на захист чи представлення їх законних інтересів у формі правомірної діяльності захисника або представника особи з надання правової допомоги під час здійснення цієї діяльності, дозволяє оцінити доцільність криміналізації встановлення кримінально-правової заборони на втручання в діяльність захисника чи представника особи. У розглядуваному контексті соціальна обумовленість заборони аналізованого злочину переломлюється через наявність негативних об'єктивних процесів, що відбуваються у нашому суспільстві, і, зокрема, через відсутність у державі дієвої системи правового виховання громадян, що, на тлі проблем функціонування сфери правосуддя, сприяє переконанню в допустимості впливу (втручання, перешкоджання) на осіб, які беруть участь у здійсненні правосуддя.

Література

1. Пащенко О.О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 446 с.
2. Борисов В.І. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник АПН України*. 2005. С. 159-170.
3. Залеська А.В. Соціальна обумовленість порушення права на отримання освіти в Україні. 2012. *Форум права*. № 12. С. 334-338. URL: <https://cutt.ly/r2GOoMR>
4. Спірідонов М.О. Право на захист як об'єкт кримінально-правової охорони та об'єкт злочину (деякі проблеми теорії і законодавчої практики). *Право і безпека*. 2017. № 2. С. 91-96. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2422>
5. Панов М., Харітонов С. Суспільна небезпечність діяння – фундаментальна ознака поняття «кримінальне правопорушення». *Юридична Україна*. 2019. № 10. С. 13-20. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/suspilna-nebezpechnist-diyannya-fundamentalna-oznaka-ponyattya-kryminalne-pravoporushennya>
6. Балобанова Д.О. Динаміка кримінального законодавства щодо відповідальності за злочини проти правосуддя. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 671-684. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/6633>

УДК 343.131(043.2)

Тарасюк С.М., доктор філософії,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: КЛАСИФІКАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Права та свободи людини є складним юридичним і соціально-філософським феноменом, який охоплює різноманітні аспекти життєдіяльності. Їх можна тлумачити як природні можливості особи та як правові гарантії, закріплені в Конституції та інших нормативних актах.

Держава є суб'єктом, який наділений першочерговим зобов'язанням поважати, захищати та гарантувати права і свободи людини. Виконання цих зобов'язань є основоположним для забезпечення правопорядку, правової стабільності та демократичного розвитку суспільства.

Так, держава та її органи повинні утриматися від застосування будь-яких заходів неправомірного втручання в реалізацію прав особи, а також запобігати порушенню таких прав іншими суб'єктами.

Н.А. Загребельна зазначила, що виконання державою вищезазначених обов'язків залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, зокрема: природи самих прав; сфери суспільних відносин, у якій вони реалізуються; статусу суб'єктів-носіїв прав; ставлення держави до значущості соціальних та індивідуальних потреб, що відображається в правах; розуміння і поваги державою ідеї прав людини. Це підкреслює важливість державної ролі у сфері забезпечення прав людини [1, с. 27].

На сьогодні науковці розрізняють два суперечливі підходи до класифікації прав людини. Традиційний підхід вбачає в класифікації можливість глибоко дослідити права і свободи, уточнити їх сутність та упорядкувати правовий простір. Характерною ознакою традиційного підходу є тенденція до постійного розширення класифікаційного ряду прав людини, що дозволяє враховувати соціальні, правові, економічні та культурні зміни, які впливають на розвиток прав людини [2, с. 167].

Прихильники альтернативного підходу вважають класифікацію прав людини потенційно шкідливою, оскільки вона може створювати бар'єри для розуміння прав, а також може призвести до непотрібної диференціації та фрагментації правового простору, що ускладнить формування єдиного, узгодженого підходу до захисту і реалізації прав людини [3, с. 636-645].

Найпоширенішим способом класифікації прав людини є концепція поколінь: громадянські та політичні права (перше покоління), соціальні, економічні та культурні права (друге покоління), права солідарності (третє покоління) [4, с. 112]. Розвиток інформаційних технологій, біоетики та глобалізації призвів до появи четвертого та п'ятого поколінь прав, пов'язаних з цифровими технологіями, штучним інтелектом та новими викликами суспільства.

На підставі аналізу норм Конституції України, пропонується наступна класифікація прав та свобод людини: основні (природні) права і свободи, громадянські та політичні права, економічні, соціальні та культурні права, процесуальні права, цифрові права, екологічні права.

Сучасні науковці активно досліджують нові виміри прав людини. Зокрема, О.С. Мельничук зазначає, що міжнародні інструменти дозволяють розширювати каталог прав людини, додаючи нові права, які відповідають змінам у суспільстві, такі як права у сфері Інтернету, екології, кібербезпеки, біотехнологій, глобального потепління [5, с. 43].

Крім того, на формування нових груп прав людини також вплинуло рішення ЄСПЛ у справі «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» (Vinter and others v. the United Kingdom), у результаті прийняття якого в науковий правничий дискурс було введено поняття «права на надію» [6]. У цьому прецедентному рішенні Суд уперше роз'яснює, що особа, засуджена до довічного ув'язнення, від самого початку строку позбавлення волі має право знати, які умови та вимоги необхідно виконати для можливості претендувати на звільнення, а також коли і за

яких обставин може бути проведено перегляд її покарання або коли можна клопотати про такий перегляд.

У контексті кримінального провадження права людини є конкретними юридичними можливостями особи, спрямованими на реалізацію та захист її інтересів під час кримінального переслідування. Свободи характеризуються як певний обсяг самостійності, визнаний і гарантований державою.

Особливо важливими в кримінальному провадженні є права на повагу гідності, свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла. Обов'язок забезпечити перелічені права і свободи під час кримінального провадження покладено на органи державної влади, зокрема на суди суди, які здійснюють розгляд матеріалів кримінальних проваджень та забезпечують реалізацію прав підозрюваних, обвинувачених, потерпілих та інших учасників провадження. Особливого значення набуває роль слідчого судді, який повинен контролювати законність дій органів досудового розслідування, зокрема шляхом надання дозволів на застосування примусових заходів та проведення процесуальних дій.

Відповідальність за дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження також несуть правоохоронні органи, зокрема НПУ, ДБР, СБУ, НАБУ.

Порядок реалізації основних прав і свобод закріплено в нормах КПК України, проте сьогодні такі норми, на жаль, характеризуються нестабільністю. Так, Д.Г. Іллящук зазначив, що недосконалість та нестабільність правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності, яке постійно зазнає змін і доповнень, впливають на забезпечення прав учасників кримінального провадження [7, с. 1].

В підтримку зазначеної позиції хочемо наголосити, що неналежне реформування кримінального процесуального законодавства – це ключовий чинник порушення прав і свобод людини під час кримінального провадження.

Для того, аби ця сфера була ефективною необхідно забезпечити стабільність законодавства, підвищити інституційну спроможність правоохоронних органів, судової системи та інших суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження.

Сучасний правовий дискурс спрямований на розширення спектру прав людини, наголошення на динамічному характері їх еволюції відповідно до змін у суспільстві, технологіях та появі нових викликів. Права та свободи людини є основоположним елементом кримінальних процесуальних норм. Вони забезпечують ефективність правосуддя, захищають права особи та зміцнюють довіру громадян до судової системи. Класифікація прав сприяє глибшому розумінню їх ролі та специфіки реалізації в кримінальному провадженні.

Література

1. Загребельна Н.А. Аналіз основних причин неефективного виконання урядом України взятих на себе зобов'язань у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 27-30.
2. Чушенко В.І., Заєць І.Я. Конституційне право України: підручник. Київ: Ін Юре, 2007. 488 с.
3. Головатий С. Про людські права: лекції. Київ: Дух і літера, 2016. 760 с.
4. Адашис Л.І. Права людини у глобалізованому світі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3(94) «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти». С. 110-114.
5. Мельничук О.С. Доктрина прав людини та методологія юриспруденції: сучасні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 41-44.
6. Case of Vinter and others v. the United Kingdom, Application nos 66069/09, 130/10, 3896/10, Council of Europe: European Court of Human Rights, 9 July 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>
7. Іллящук Д.Г. Кримінальна процесуальна діяльність прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Кропивницький, 2024. 20 с.

УДК 351.74(043.2)

Толкач А.М., старший викладач,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Корупція як соціально-правове явище є однією із суттєвих загроз національній безпеці держави. Як суспільне явище корупція вийшла за межі системи державно-управлінських відносин і може охоплювати будь-які суспільні сфери.

У преамбулі антикорупційної програми Національного антикорупційного бюро України на 2023–2025 рр. зазначено: «На сучасному етапі розвитку української держави в умовах збройної агресії рф проти України корупція є не тільки суттєвою перешкодою подальшого поступального розвитку, але й однією з найбільших внутрішніх загроз національній безпеці» [1].

Якщо проаналізувати індекс сприйняття корупції за 2023 р., (Corruption Perceptions Index – CPI), то Україна набрала 36 балів зі

100 можливих і посіла 104 місце поміж 180 країн [2]. Наразі це найкращий показник за увесь час.

У 2014 р. набув чинності Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України». На основі цього Закону, 16 квітня 2015 р. Президентом України було створено Національне антикорупційне бюро України.

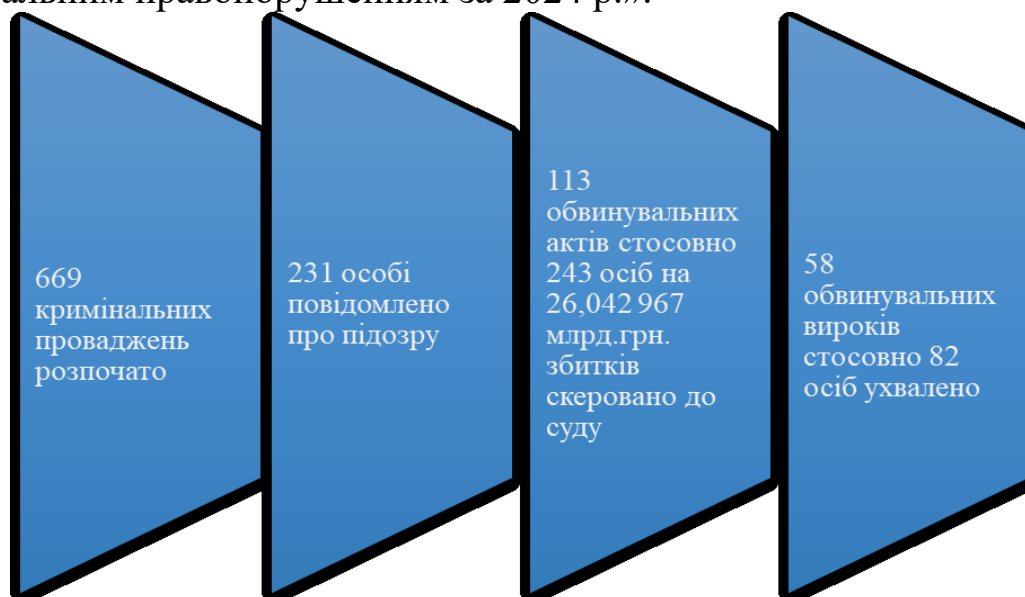
Відповідно ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» (далі – НАБУ): «Національне антикорупційне бюро України є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових» [3].

Із дефініції визначається основне завдання НАБУ: «Протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції» [3].

Щодо корупційних кримінальних правопорушень, то відповідно ст. 45 Кримінального кодексу України, до них відносяться правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364⁻¹, 365⁻², 368-369⁻² цього Кодексу [4].

За результатами протидії корупційним кримінальним правопорушенням за 2024 р. на офіційному сайті НАБУ оприлюднено таку інформацію [5].

Схема «Результати роботи НАБУ стосовно протидії корупційним кримінальним правопорушенням за 2024 р.».

Аналізуючи надану інформацію, можна констатувати, що НАБУ за 2024 р. провів серйозну роботу щодо виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних кримінальних правопорушень.

На жаль, у межах дослідження, ми не можемо проаналізувати всю роботу, тому окреслимо лише деякі сфери роботи НАБУ за 2024 р., де протидія корупції мала ефект: «Корупція на державних підприємствах (викрито схему заволодіння державними коштами під час закупівлі комп'ютерного обладнання в держустанові МВС); НАБУ і САП продовжили боротьбу з корупцією на «Укрзалізниці» на рахунках підозрюваних та підконтрольних їм юридичних та фізичних осіб арештовано 262 млн грн, 1,3 млн дол. США, 754 тис. євро, а також велику кількість об'єктів рухомого та нерухомого майна; НАБУ і САП завдяки співпраці з компетентними органами Туреччини, Болгарії, Румунії, Чехії та Словаччини викрили злочинну організацію, яка шляхом мінімізації митних платежів завдала державі збитків на майже 290 млн грн.» [6]. Економічний ефект від діяльності НАБУ і САП у п.п. 2024 р. становить понад 3,7 млрд. грн, що є новим рекордом антикорупційних органів.

З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що створення та діяльність НАБУ щодо запобігання корупційним кримінальним правопорушенням загалом відповідає виконанню зобов'язань України передбаченим міжнародними антикорупційними актами і направлена на боротьбу з корупцією заради побудови та розвитку успішного суспільства.

Література

1. Антикорупційна програма Національного антикорупційного бюро України на 2023–2025 роки. URL: <https://nabu.gov.ua/activity/zapobigannia>
2. Індекс сприйняття корупції. URL: cpi.ti-ukraine.org
3. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-18. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
5. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/>
6. Звіт НАБУ: п. півріччя 2024 р. URL: <https://nabu.gov.ua/activity/reports/pershe-pivrichchia-2024-roku/>

Тома М.Г., к.ю.н., доцент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ДЕРЖАВ УЧАСНИЦЬ

Розвиток світової економіки, стрімкий науково-технічний прогрес і потреба в розв'язанні глобальних питань безпеки стали основою для об'єднання країн у міжнародні блоки та союзи в другій половині ХХ століття. У межах таких організацій держави-учасниці налагоджують співпрацю в різних сферах, створюють спільну законодавчу базу та узгоджують дозвільну документацію.

Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю має глибокі історичні корені. Ще задовго до формування ідеї міжнародного права держави взаємодіяли у вирішенні окремих питань протидії злочинній діяльності. Зокрема, ще в епоху Стародавнього світу та Середньовіччя важливим напрямом такої співпраці було укладення двосторонніх угод про екстрадицію злочинців.

Прийняття Статуту ООН стало визначною віхою у поступі міжнародного співробітництва держав, спрямованого на протидію злочинності. У ряді важливих міжнародно-правових документів, включно зі Статутом ООН [1], Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 року [2] та Декларацією про принципи міжнародного права 1970 року [3], було закріплено один із фундаментальних принципів міжнародного права – принцип співробітництва між державами, що має статус норми *jus cogens*.

Міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю являє собою складну систему взаємовідносин, яка охоплює узгоджену політику, законодавчі ініціативи, правозастосовні заходи, організаційно-управлінську діяльність, а також інформаційну та науково-дослідну роботу, здійснювану державами через їхні уповноважені органи та посадових осіб. До цього додається активна участь міжнародних організацій, спрямована на попередження злочинності, боротьбу з її проявами та вирішення питань, пов'язаних із поведінням із правопорушниками. Основною метою такого співробітництва є, з одного боку, удосконалення системи міжнародно-правових норм у цій сфері, а з іншого - забезпечення усвідомленої та скоординованої взаємодії між правоохоронними органами різних держав у процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Слід зауважити, що співробітництво може набувати різноманітних форм:

- обмін інформацією є одним із ключових аспектів міжнародного співробітництва у протидії злочинності. Держави активно діляться даними про злочинців, їхні дії та місцеперебування, що дозволяє ефективно виявляти, розслідувати та притягувати до відповідальності винних;

- спільне здійснення розслідувань стає необхідним у ситуаціях, коли злочини мають транскордонний характер. Такий підхід забезпечує більш ефективне виявлення та ліквідацію злочинних угруповань через об'єднання зусиль кількох країн;

- екстрадиція злочинців – це процедура, за якої одній державі передають особу для судового розгляду або виконання вироку. Такий механізм є суттєвим інструментом у протидії злочинності, адже він запобігає можливості для злочинців уникнути заслуженого покарання;

- створення міжнародних організацій: окремі злочини, як-то тероризм, наркоторгівля та транснаціональна злочинність, потребують консолідованих зусиль багатьох країн для їх ефективного подолання. У зв'язку з цим стає важливим формування міжнародних організацій, які будуть спеціалізуватися на вирішенні цих питань;

- підписання та ратифікація міжнародних конвенцій: у рамках боротьби зі злочинністю держави можуть об'єднувати зусилля, беручи участь у міжнародних конвенціях та угодах, що встановлюють чіткі стандарти та процедури для протидії різним видам злочинних дій;

- спільні оперативні заходи та спеціальні операції;

- обмін передовим досвідом і найкращими практиками. Держави можуть співпрацювати у сфері боротьби зі злочинністю, обмінюючись передовими практиками, ефективними методами та напрацюваннями для покращення результатів протидії злочинним проявам;

- фінансування та технічна підтримка – запорука успішного результату;

- створення міжнародних спільних баз даних;

- дипломатичні переговори та укладення міжнародних угод відіграють важливу роль у врегулюванні спорів та зміцненні правопорядку, сприяючи зниженню рівня злочинності на глобальному рівні.

Розв'язання ключових соціально-економічних, політичних та інших завдань Україною є практично неможливим без її активної участі в міжнародній співпраці, спрямованій на боротьбу зі злочинністю та взаємодію з міжнародними правоохоронними організаціями. Підвищення ефективності механізмів взаємодії між правоохоронними органами різних країн, точне правове регулювання, а також результативне використання традиційних форм міжнародного співробітництва разом із пошуком нових

форматів і напрямів партнерства є важливими складовими для вирішення нагальних проблем не лише у сфері зовнішньої політики та економіки, а й у внутрішньодержавній площині.

Література

1. Статут ООН: прийнятий 26 черв. 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: прийнята 23 трав. 1969 р.; ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 14 квіт. 1986 р. із застереженнями і заявою. Україна у міжнародно-правових відносинах: зб. докум. Київ. 1996. Кн. 1: Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога. С. 19-57.

3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй: прийнята Резолюцією 2625 (XXV) на 1883 пленарному засіданні ГА ООН 24 жовт. 1970 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU70012>

УДК 343(043.2)

Уколов О.Л., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ФІКЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Сучасне кримінальне право та правоохоронна діяльність стикаються зі значними викликами, що виникають на тлі військових конфліктів, цифровізації економіки. За таких обставин, значення ефективної правоохоронної діяльності та застосування кримінального закону стає ще більш очевидним та проблематичним. Вивчення цих питань є необхідним, оскільки все частіше судова система вдається до застосування юридичної техніки фікції з метою подолання прогалів законодавчих норм.

Дослідження актуальних питань правоохоронної та кримінально-правової діяльності проводили українські та зарубіжні науковці, такі як Н. Антонюк, Е. Базалук, В. Дасюк, Т. Каверіна, Л. Захарченко, В. Прокопенко, В. Батиргарєєва, В. Лінчевський та інші.

Україна, як держава, що переживає період воєнного конфлікту, має специфічні потреби в удосконаленні кримінального законодавства. Так, інтеграція міжнародних норм в національне законодавство є необхідною

умовою для забезпечення ефективної боротьби з порушеннями прав людини під час війни.

Водночас зміни у сфері боротьби з воєнними злочинами вимагають чіткого розуміння специфіки їх кваліфікації.

Як зазначає Е. Базалук, «ООН створила важливу правову основу для захисту прав вразливих груп під час конфліктів» [2].

Водночас Н. Антонюк підкреслює, що правильне встановлення контекстуальних ознак воєнних злочинів є важливим елементом для уникнення юридичних помилок і забезпечення правосуддя [1].

Потрібно також звернути увагу на нові підходи до доказування у воєнних злочинах, що потребують розробки спеціальних процедур збору та оцінки доказів, зокрема у зв'язку з руйнуванням інфраструктури та складністю доступу до місць подій.

В. Дасюк у своєму аналізі оборонних закупівель вказує на високий рівень латентності корупційних схем, які негативно впливають на обороноздатність держави. «Прозорість та підзвітність у сфері оборонних закупівель мають стати пріоритетами для забезпечення безпеки країни», – зазначає науковець [3].

Т. Каверіна висвітлює проблему кваліфікації умисних убивств, пов'язаних із воєнними діями. За її словами, «забезпечення чіткості у визначенні складу злочину є критично важливим для подальшого правосуддя» [6].

Крім того, З. Загинеї-Заболотенко акцентує на необхідності розробки спеціальних процедур збору доказів для ефективного переслідування воєнних злочинців [5].

Не менш цікавою є проблема адаптації українського кримінального законодавства до нових викликів цифрової епохи. Зі зростанням цифрових загроз, таких як кіберзлочинність та злочини у сфері блокчейн-технологій, необхідно створювати нові правові інструменти, які б могли забезпечити ефективний захист у цифровому середовищі.

Т. Єгорова та В. Семчишин звертають увагу на те, що сучасне законодавство України недостатньо враховує специфіку інформаційної безпеки у кримінальних провадженнях. «В умовах кіберзагроз слід запроваджувати нові механізми правового захисту», – стверджує Т. Єгорова [4].

Серед таких механізмів можуть бути автоматизовані системи виявлення кіберзлочинів та створення досвідчених спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах.

Як зазначає А. Костін, міжнародна допомога в розслідуванні злочинів агресії має вирішальне значення для здобуття доказів і притягнення до відповідальності осіб, причетних до порушень міжнародного гуманітарного права [7].

Приклади ефективної міжнародної співпраці включають діяльність Міжнародного кримінального суду та роботу Міжнародного центру з розслідування злочинів агресії. В. Канцір підкреслює, що такі ініціативи зміцнюють правову позицію України на міжнародній арені [8].

Правоохоронна та кримінально-правова діяльність потребують постійної адаптації до сучасних викликів. На даний час, адаптація міжнародного права та Українського законодавства відбувається у тому числі через застосування юридичної техніки фікції.

Так, до прикладу, під час застосування п. 1.1. рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи та поєднання її ст. 55 КПК України суди застосовували юридичну фікцію як інструмент впровадження міжнародного права до українських реалій під час встановлення факту набуття прав потерпілого в кримінальному провадженні [9].

Разом з цим, підхід застосування фікції нормативно не врегульований, що вказує про необхідність розробки складових фікції для ефективного функціонування системи правосуддя та захист прав людини в Україні.

Література

1. Антонюк Н. Контекстуальний елемент воєнних злочинів. *Право України*. 2023. № 5. С. 30-38.
2. Базалук Е. Нормативно-правові акти ООН у сфері подолання насильства. *Наук. вісн. публіч. та приват. права*. 2023. № 4. С. 113.
3. Дасюк В. Кримінальна відповідальність замовників в оборонних закупівлях. *Юрид. практика*. 2024. 25 берез. С. 5-11.
4. Єгорова Т., Семчишин В. Проблема інформаційної безпеки у кримінальних провадженнях. *Наук. вісн. публіч. та приват. права*. 2023. № 4. С. 28-44.
5. Загиней-Заболотенко З., Гладун О. Порухення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України): особливості кваліфікації з урахуванням контекстуальних обставин. *Право України*. 2023. № 5. С. 117-132.
6. Каверіна Т. Кримінально-правова кваліфікація умисного вбивства в контексті війни. *Право.UA*. 2024. № 1. С. 65-72.
7. Костін А. Підтримка України на шляху до справедливості. *Інтерфакс-Україна*. 2024. 26 берез. С. 12.
8. Канцір В. Злочини агресії: питання правозастосування. *Право.UA*. 2024. № 1. С. 54-58.
9. Ухвала Сумського апеляційного суду від 30 груд. 2024 р. у справі № 592/9536/23.

Юзікова Н.С., д.ю.н., професор,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

КОМУНІКАТИВНЕ СПІЛКУВАННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Тема побудови комунікативного спілкування на деокупованих територіях України є надзвичайно актуальною і багатогранною. Вона вимагає комплексного підходу, який враховує як загальні комунікаційні принципи, так і специфічні особливості постконфліктних ситуацій і становить стратегічний комплекс відповідних напрямів. Дослідник Т ван Дейк описує комунікативну стратегію як «ознаку когнітивних планів, які являють собою загальну організацію певної послідовності комунікативних дій і включають ціль або цілі взаємодії, реалізація яких передбачає декілька способів, вибір яких регулюється комунікативною стратегією» [1, с. 330]. Комунікативна стратегія визначає правила та послідовність дій адресанта із покроковим плануванням цілей з урахуванням наявних ресурсів на кожному етапі комунікації. Моделі комунікації Гарольда Ласвелла та Клода Шеннона, незважаючи на свою класичність, залишаються актуальними інструментами для аналізу та побудови ефективної комунікаційної стратегії, особливо в таких складних умовах, як деокуповані території [2; 3]. Особливо актуальною є теорія пропаганди Гарольда Ласвелла як це комунікаційна модель, що описує, як повідомлення передаються та приймаються з метою впливу на громадську думку [2].

Методологія виступає у вигляді «кодифікації» наукового пізнання. Якщо методологію вважати «кодифікацією» наукового пізнання, що системно поєднує множину компонентів, з яких воно складається, то також можна визнати, що методологія конкретного дослідження завжди індивідуальна, неповторна. Адже унікальним є не тільки набір компонентів, але й послідовність їх застосування в процесі наукового пізнання. Методологія є об'єднуючою формою принципів, засобів та методів пізнання.

Методологія побудови комунікативного спілкування на деокупованих територіях становить мультикомплекс засад, методів і прийомів, які є підґрунтям для організації ефективного взаємодії між владою, суспільством і людьми з метою передачі інформації, формування думок, впливу на поведінку та досягнення поставлених цілей. Стратегія комунікації на деокупованих територіях України, має охоплювати такі ключові напрями: відновлення соціальної взаємодії, зв'язку між владою і

місцевим населенням та залучення громади до процесу відбудови; аналіз інформаційного простору; протидія дезінформації; визначення національно-культурних особливостей формування ефективних комунікаційних стратегій; психологічна підтримка. Таким чином, шлях до правильного формування, стратегії комунікації на деокупованих територіях, виявлення реальних та потенційних ризиків і наслідків, лежить через оволодіння сучасним методологічним комплексом дослідження цієї сфери. Розглянемо визначені напрями більш детально.

Комунікація відкриває діалог між владою і громадянами, що дозволяє враховувати їхні потреби та очікування. Після періоду окупації суспільство стикається з глибокими потрясіннями. Налагоджена комунікація сприяє відновленню соціальної взаємодії, об'єднує людей та повертає їм відчуття спільності та довіри до представників влади. Комунікації в умовах деокупації – це комплекс заходів, які спрямовані на відновлення ефективного обміну інформацією та взаємодії між різними суб'єктами на звільнених територіях. Це процес складний і багатогранний, який включає в себе не лише відновлення фізичної інфраструктури зв'язку, а й побудову нових комунікаційних стратегій, заснованих на принципах прозорості, довіри та взаємодії.

Здійснення аналізу інформаційного простору в межах якого відбувається відновлення інфраструктури зв'язку та створення єдиного національного інформаційного простору. У межах цього напрямку важливо встановити відповідний рівень довіри до місцевих ЗМІ, проаналізувати наявні альтернативні джерела інформації, визначити різні групи населення за інтересами, віком, рівнем освіти тощо для розуміння яка інформація є найбільш важливою для населення деокупованих територій (новини, гуманітарна допомога, відновлення інфраструктури тощо). Важливого значення при формуванні та відновленні комунікації набуває адаптація до місцевих умов. Необхідно враховувати особливості кожного регіону, їх культурні відмінності та рівень цифрової грамотності місцевого населення.

Комбінуючи вказані напрями з відновленням довіри можна створити комплексну стратегію комунікації, яка допоможе відновити довіру населення до влади та забезпечить стійкість до дезінформації. Протидія дезінформації полягає у систематичній перевірці інформації на достовірність; проведенні навчання населення щодо критичного оцінювання інформації та розпізнавання маніпуляції. Для реалізації цього напрямку важливо співпрацювати з місцевими медіа, які можуть забезпечити якісну інформацію для населення.

Національно-культурні особливості охоплюють комплекс цінностей, вірувань, звичаїв, норм поведінки та способів мислення, які характерні для місцевого населення.

У межах напряму психологічної підтримки важливо враховувати те, що населення деокупованих територій пережило складні події і потребують організації психологічних консультацій та програм реабілітації.

Підсумовуючи слід зазначити, що відновлення ефективної комунікації є ключовим фактором для успішної відбудови деокупованих територій та створення стабільного і демократичного суспільства. Інвестуючи в розвиток комунікацій, ми сприяємо створенню більш справедливого, демократичного та процвітаючого українського суспільства.

Література

1. Teun A. van Dijk in Discourse Analysis. August 15, 2024. URL: <https://discourseanalyzer.com/teun-a-van-dijk-in-discourse-analysis/>
2. Harold Lasswell's Propaganda Theory. January 14, 2023. URL: <https://masscommunicationtheories.com/harold-lasswells-propaganda-theory/>
3. Claude Elwood Shannon: Collected papers. URL: <https://scholar.google.co.in/>

УДК 343.348(043.2)

Ющик О.І., к.ю.н.,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПРЕДМЕТ НАРУГИ НАД МОГИЛОЮ, ІНШИМ МІСЦЕМ ПОХОВАННЯ АБО НАД ТІЛОМ ПОМЕРЛОГО

Під об'єкт кримінально-правової охорони підпадають суспільні відносини, які пов'язані із моральними засадами суспільства. Відповідно до ст. 297 КК України передбачено склад кримінального правопорушення «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого», що є діянням проти моральності. Моральність – це вимір, який визначає поведінку людини, її ставлення до суспільства, містить внутрішню потребу особистості здійснювати моральні дії та вчинки. Загалом, вказане кримінальне правопорушення заподіює моральну шкоду близьким, рідним померлого, порушує громадський порядок, викликає конфлікти серед національних меншин, релігійних конфесій. На сьогодні, нажаль, такі посягання пов'язані із цинічним ставленням до пам'яті загиблих героїв, які боронили нашу країну від агресора, захищаючи суверенітет та територіальну цілісність України. Суб'єктивне ставлення до вчиненого діяння у кожного правопорушника може бути різним, наприклад, неповага до померлого, осквернення або пошкодження могил, пам'ятників. Але однією із кваліфікуючих ознак відповідно до ч. 3 ст. 297 КК України є вчинення наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом

людини з корисливих або хуліганських мотивів. Особа, яка вчиняє таке діяння може керуватися різними мотивами та мати мету, посягаючи на відповідні предмети, але при цьому шкода буде заподіюватись суспільним відносинам моральності.

Стаття 297 КК України передбачає обов'язковою ознакою предмет складу кримінального правопорушення. Тому таке правопорушення є предметним, оскільки в диспозиції статті вказується перелік речей матеріального світу, яким може бути заподіяна шкода. Відповідно до ч. 1 ст. 297 КК України такими предметами є: «могила, інше місцем поховання, тіло (останки, прах) померлого, урна з прахом померлого, предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого» [2]. Диспозиція ч. 1 ст. 297 КК України є бланкетною, оскільки для визначення того чи іншого терміну необхідно звернутись до Закону України «Про поховання та похоронну справу». Стаття 2 цього Закону визначає терміни, зокрема, які є предметами наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Необхідно зазначити, що такий перелік є більш ширшим, деталізованим, ніж той, що зазначений в кримінальному законодавстві. Наприклад, під місцем поховання, розуміють кладовище, крематорій, колумбарій або іншу будівлю чи споруду, призначену для організації поховання померлих. Визначено, що до місця поховання відносять склеп, що є підземною або заглибленою в землю капітальну споруду, призначену для поховання, в межах місця поховання, відведеного у встановленому порядку, а також кенотаф, що є символічною меморіальною спорудою, споруджену для збереження родинної та суспільної пам'яті про померлого на місці, де відсутнє тіло (останки, прах) померлого [3].

До предмету вказаного кримінального правопорушення відносять урну з прахом. Серед науковців виникають дискусії, що слід розуміти під урною з прахом, чи повинна це бути саме ємність, яка продається в спеціальних установах, які надають ритуальні послуги, чи будь який предмет, до якого можна розмістити прах померлого. Відповідно, до ст. 2 ЗУ «Про поховання та похоронну справу» урною з прахом визначають ємність, призначену для збереження праху померлого, тобто це будь-яка ємність, в якій можна розмістити та зберігати прах померлого [3]. На нашу думку, для кваліфікації кримінального правопорушення та встановлення обов'язкової ознаки предмету, а саме урни з прахом померлого, необхідно встановити чи знав правопорушник, що це за ємність. Відповідно, на підставі суб'єктивного ставлення і бажання саме заподіяти шкоду урні з прахом померлого можна визнавати будь-яку ємність, в яку поміщено прах померлого.

В ч. 2 ст. 297 КК України предметом кримінального правопорушення можуть бути «братська могила чи могила Невідомого солдата, пам'ятник,

спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті». Характеризуючи предмет, який визначений в ч. 2 ст. 297 КК України необхідно визнати, що це пам'ятники, які історично пов'язані із похованням або визнанням героїв, які боролися за суверенітет та територіальну цілісність України. Саме пам'ять про них, про їх героїчні вчинки потребують пам'яті, захисту та шанобливого ставлення українського суспільства до осіб, які віддали життя, свободу, пожертвували своїми правами заради незалежності України [2].

Як слушно зазначає В.В. Юсупов досліджуючи криміналістичну характеристику наруги над могилою, що «розуміння сутності понять предмету кримінального правопорушення є важливою умовою правильного застосування кримінального закону в кожному випадку розслідування злочинної діяльності. Наприклад, серед предметів, які знаходяться в місці поховання або на трупі, та викрадаються злочинцями, можуть бути нагороди померлого (медалі, ордени, іменна зброя), вставні щелепи, зубні коронки з дорогоцінних металів, а також предмети, що мають культурну цінність» [4, с. 510]. Саме від встановлення, чи певна матеріальна річ є предметом складу кримінального правопорушення, і буде правильна кваліфікація вчиненого діяння. Оскільки кримінальне законодавство містить низку суміжних кримінальних правопорушень, які межують із ст. 297 КК України, наприклад, «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків» (ст. 178 КК України), «Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь» (ст. 178 КК України), «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» (ст. 252 КК України), «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єктах археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини» (ст. 298 КК України), «Наруга над державними символами» (ст. 338 КК України) [1, с. 215-220].

Необхідно звернути увагу і на відмежування складу кримінального правопорушення «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» від суміжних кримінальних правопорушень проти власності. Відповідно до ч. 1 ст. 297 КК України предметом складу

кримінального правопорушення є речі матеріального світу, які знаходяться в певному місці, а саме на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого. Викрадення таких речей, в першу чергу, посягають на суспільні відносини моральності, а потім вже на власність. Якщо особа має корисливий мотив, то кваліфікація діяння відбувається за ч. 3 ст. 297 КК України. У випадку, якщо речі, які знаходяться на території кладовища, на могилі, але не пов'язані з померлим, але були викрадені, то такі діяння необхідно кваліфікувати як кримінальні правопорушення проти власності. Наприклад, родич приїхав на кладовище, розмістив велосипед біля могили, але відволікся і в цей момент було його викраденого. У цьому випадку діяння слід кваліфікувати як крадіжка (ст. 185 КК України), оскільки особа посягала на власність, а не на пам'ять померлого.

Отже, предметний склад кримінального правопорушення наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого потребує ретельного визначення матеріальних речей, які обов'язково пов'язані із могилою, іншим місцем поховання, тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого. Крім того, предмет проаналізованого кримінального правопорушення впливає на відповідну кваліфікацію у разі якщо він пов'язаний із суспільними відносинами моральності, а зокрема моральних засад суспільства в частині поваги до померлих та місць їх поховання.

Література

1. Базелюк В., Коваленко Є. Відмежування незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини від суміжних складів злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 215-220.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.01.2025).

3. Про поховання та похоронну справу: Закон України від 10 лип. 2003 р. № 1102-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15#Text> (дата звернення: 15.01.2025).

4. Юсупов В.В. Криміналістична характеристика наруги над могилою: аналіз елементів. *Форум права*. 2008. № 2. С. 507-512.

РОЗДІЛ 4. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ДОБУ ПОВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

УДК 349.2 (043.2)

Анатійчук В. В., к.ю.н., асистент,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ГНУЧКІСТЬ У ЗАСТОСУВАННІ НЕСТАНДАРТНИХ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

У юридичній і економічній літературі набуло поширеного дослідження поняття нетипових трудових відносин, нетипової зайнятості, ..., модель ... якої тісно пов'язана з економічними процесами [3]. Модель традиційної зайнятості була опосередкована типовими трудовими правовідносинами, що передбачала укладання безстрокового трудового договору з нормальною тривалістю робочого часу та з постійним окладом. Поєднання ринкових механізмів та змін у стратегії управління бізнесом сприяли зростанню «гнучкій зайнятості», що призвело до поширення нестандартної її форми та видозміни класичних ознак традиційних трудових відносин та, відповідно, до зміни змісту трудового договору.

Трудовий договір із своїми сталими правами і обов'язками поступово почав трансформуватися на постійно еволюціонуючі юридичні відносини. Регулювання трудових відносин почало зміщати акценти з державного на колективно-договірне, локальне та індивідуально-договірне регулювання, з чітким централізованим фіксуванням стандартів праці. При цьому досить важко виділити, який із цих способів регулювання є більш значимим у поширенні нових видів трудових відносин.

Ринок праці, який змінюється під впливом технічного прогресу вже не забезпечує тих гарантій зайнятості та соціального забезпечення, як це було в минулому. У зв'язку з чим необхідно розвивати нові гарантії зайнятості і соціального захисту працюючого населення для досягнення гідного рівня праці, відповідно до європейської моделі трудових відносин, до якої тяжіє і Україна.

У зарубіжних правових новітніх дослідженнях та актах МОП проводиться ідея необхідності поєднання гнучкості для підприємств та гарантій захищеності для працівників, трудової мобільності та стабільної зайнятості. Відповідно, постає питання щодо гнучкості праці як ознаки нестандартних трудових відносин.

Якщо звернутися до етимології слова «гнучкість» (гнучкий) – означає який легко згинається, гнеться; який вміло і швидко застосовується в різних обставинах [4]. В загальному сенсі гнучкість можна визначити як здатність адаптування до чого не будь. З правової точки зору, з позицій трудового права, поняття «гнучкість» можна застосувати до роботи, до підприємства (роботодавця) так і до працівника. Гнучкість підприємства (роботодавця) і працівника можна визначити як здатність адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх умов їх функціонування, діяльності. Гнучкість роботи у свою чергу, більш пов'язана з такою категорією як гнучкий режим робочого часу, що найчастіше охоплює такі форми як робочий час, орієнтований на завдання, періодичний робочий час, гнучкий графік роботи, індивідуальний графік роботи, скорочений робочий тиждень тощо.

Гнучкість підприємства (роботодавця), працівника та гнучкість самої роботи лежать в одній площині, в рамках яких можна аналізувати такі основні категорії: гнучкість робочого часу, яка полягає в адаптації робочого часу та графіку робочого часу до мінливих потреб, що виникають в процесі технологічних, цифрових технологій; гнучкість розташування (робочого місця), що стосується працівників, які виконують роботу за межами підприємства; кількісна гнучкість, що проявляється в оптимізації зайнятості шляхом поділу завдань на виконуваних на підприємстві та інших підприємствах, впливаючи таким чином на зміст і структуру трудових договорів (заміна безстрокових трудових договорів на строкові трудові договори або цивільно-правові; функціональна гнучкість, тобто використання навичок, компетенції працівників для виконання різноманітних завдань залежно від потреби, що виникають в організації, через ротацію на робочих місцях або розширення їх обов'язків. Гнучкість самої роботи пов'язана із застосуванням сучасних технологій, яка робить виконання роботи незалежним від часу та її місця.

Гнучкі форми організації робочого часу і робочого місця в основному пов'язані з новими формами організації праці. Позитивний ефект нових форм організації праці впливає на гнучкість організації, що пояснюється різними факторами, такими як розширення та збагачення робочих місць, стирання професійних відмінностей, ротація, автономія виконання завдань, навчання, групові стимули за ефективність і роботу в команді. Тому нові форми організації праці розвивають та підтримують висококваліфікованих, технологічно компетентних і адаптованих

працівників, які можуть мати справу з нестандартними та винятковими обставинами, що вимагають творчості, ініціативи та дозволяють досягти функціональної гнучкості.

Форми організації праці, що враховують потреби роботодавців і працівників спрямовані на підвищення функціональної гнучкості [2, с. 43]. Це вказує на необхідність аналізу залежностей між формою зайнятості та організацією робочого часу, що має вирішальне значення в умовах українського ринку праці де присутній широкий спектр нестандартних форм зайнятості.

Працівники, зайняті на основі нестандартні форми зайнятості часто забезпечуються роботою за гнучким графіком організації робочого часу. Тоді як працівники, які працюють за трудовими договорами, контрактами частіше виконують роботу за фіксованим 8-годинним графіком робочого дня, тобто за стандартними умовами. Вказане акцентує увагу на тому, що до працівників, які працюють за трудовими договорами, контрактами, рідко застосовуються гнучкі рішення щодо організації робочого часу, тоді як у чинних нормах КЗпП України відкриті можливості для такої гнучкості, наприклад, у формі дистанційної роботи (ст. 60-2 КЗпП України), про що вже зауважувалося в юридичній літературі [1]. Це вказує на практичні труднощі впровадження рішень, які можна застосувати в світлі трудового законодавства, а також до роботодавців і працівників, які більше звикли до типових рішень щодо організації робочого часу та забезпечення місця роботи.

Отож гнучкість у застосуванні нестандартних форм зайнятості є важливим чинником диференціації правового регулювання трудових відносин.

Література

1. Вишновецька С.В. До питання про проблеми правового регулювання дистанційної зайнятості працівників. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2015. № 1. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15vsvdzp.pdf>.

2. Литвиненко В.М. Форми організації праці за законодавством України. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2023. № 3 (20). С. 41-48.

3. Небава М.І., Мусієнко О.Л., Заюков І.В. Розвиток гнучких форм зайнятості в аспекті соціалізації та євроінтеграції. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35333/92859.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.

4. Словник української мови у 20 томах. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Slovyk_ukrainskoi_movy_U_20_tomakh/.

Белуга Ю. М., старший викладач,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ГРУБИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна приносить величезний біль і страждання багатьом людям, але найбільше страждають діти, які стають беззахисними жертвами численних порушень своїх прав. Вони не лише зазнають фізичної небезпеки та втрачають домівки, а й стикаються з серйозними порушеннями, що мають тривалі наслідки. ООН через ініціативу «Діти та збройні конфлікти», активно реалізовану в Україні радницею Уповноваженого Президента з прав дитини Дар'єю Герасимчук, документує і розслідує шість найбільш грубих порушень прав дітей під час війни. Це включає напади на школи та лікарні, вбивства і каліцтва дітей, сексуальні злочини, депортацію, вербування дітей для участі в бойових діях та перешкоджання гуманітарному доступу. Такий підхід не тільки дозволяє зафіксувати масштаб трагедії, але й сприяє вжиттю заходів для забезпечення захисту дітей і відновлення їхніх прав після закінчення конфлікту.

Російська федерація систематично порушує заборону на вербування та використання дітей у збройних конфліктах, застосовуючи фінансові та емоційні методи для їх залучення. Хоча це суворо заборонено міжнародним гуманітарним правом, нормами з прав людини та законодавством України, РФ продовжує використовувати дітей у воєнних цілях. Зокрема, українських підлітків залучають до збору розвідувальної інформації через мобільні ігри або пропонують грошову винагороду за дані пропозиції Збройних Сил України. Такі дії є грубим порушенням міжнародного права та потребують жорсткого засудження і покарання.

Вбивства та каліцтва дітей під час збройного конфлікту є грубими порушеннями їхніх прав, що включають умисне позбавлення життя або завдання фізичних ушкоджень. Існують численні докази того, що російські війська навмисно атакували евакуаційний транспорт, спеціально позначений як «Діти», що призводило до загибелі та травмування дітей.

Росія систематично застосовує заборонені методи війни, атакуючи цивільні та особливо охоронювані об'єкти, зокрема дитячі садки, школи, лікарні та медичний транспорт. Ці дії призводять до вбивств і каліцтв українських дітей, що є військовими злочинами, включаючи умисні вбивства, завдання тяжких ушкоджень та напад на цивільне населення. Водночас це порушує права людини та може кваліфікуватися як злочин проти людяності або навіть геноцид.

8 липня 2024 року ракетний удар по дитячій лікарні «Охматдит» став одним із найжорстокіших нападів війни. Загинули двоє дітей і їхня мати, сотні хворих дітей евакуювали. Хоча більшість із них не отримали фізичних травм, для багатьох це стало важким психологічним потрясінням. Особливо для хворих дітей. Неможливо уявити, що відчували ці діти, адже навіть без фізичних поранень, вони могли зазнати глибоких моральних і психологічних травм, що можуть позначитися на їхньому психічному здоров'ї та розвитку. Напад на лікарню, що рятує життя, є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права та свідченням гуманітарної катастрофи.

Росія систематично викрадає українських дітей через незаконну депортацію, примусове переміщення або ув'язнення. Тисячі дітей були вивезені до РФ, РБ або на окуповані території. За різними оцінками, ця кількість сягає від 240 000 до 448 000. Серед них – депортовані діти, вивезені разом із родичами, вихованці дитячих будинків та сироти, які втратили батьків через війну [1].

Сексуальне насильство над дітьми під час війни – одна з найжахливіших форм порушення їхніх прав. Воно включає зґвалтування, примус до проституції, сексуальну експлуатацію та інші акти насильства, що використовуються як метод терору. Такі злочини завдають дітям тяжких фізичних і психологічних травм, які можуть призвести до депресії, тривожних розладів та соціальної ізоляції. Постраждали діти потребують негайної медичної, психологічної та соціальної допомоги для реабілітації та відновлення.

І нарешті, відмова у доступі до гуманітарної допомоги є ще одним із серйозних злочинів, який завдає шкоди дітям і порушує їх основні права. З 24 лютого 2022 року російські військові постійно блокують роботу гуманітарних коридорів: обстрілюють об'єкти, позначені словом «Діти», відмовляються від евакуації або порушують її умови, а також не дозволяють доставку гуманітарної допомоги на окуповані території. У містах, таких як Тростянець, Ірпінь, Маріуполь і Волноваха, діти опинялися без їжі, ліків та медичної допомоги, що призводило до фізичних і психологічних травм. Брак гуманітарної підтримки загрожує їхньому виживанню, здоров'ю та майбутньому розвитку [2].

Отже, захист прав дітей під час війни є критично важливим, адже вони стають найуразливішими жертвами конфлікту. Масштабні порушення, такі як убивства, каліцтва, викрадення, сексуальне насильство, вербування у збройні формування та перешкоджання гуманітарному доступу, мають катастрофічні наслідки для їхнього фізичного, психологічного та соціального розвитку. Важливо посилювати міжнародний тиск, документувати злочини, забезпечувати реабілітацію та створювати

ефективні механізми захисту, щоб мінімізувати шкоду та гарантувати дітям безпечне майбутнє.

Література

1. Злочини росіян проти дітей в Україні. Дослідження Міноборони та Інституту права. 2022. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3462403/zlocini-rosian-proti-ditej-v-ukraini-doslidzenna-minoboroni-ta-institutu-prava-foto>.

2. Лубінець Д. Грубі порушення прав людини внаслідок збройної агресії проти України: загальний огляд. *Спеціальна доповідь «Нерозквітлі»*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/hrubi-porushennia-prav-dytyny-vnaslidokzbroinoi-ahresii-proty-ukrainy-zahalnyiohliad>.

УДК 349.2 (043.2)

Білий В. М., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

КОМПЕТЕНЦІЯ РОБОТОДАВЦЯ З ПИТАНЬ ПРИЙНЯТТЯ ЛОКАЛЬНИХ НОРМАТИВНИХ АКТІВ У СФЕРІ ПРАЦІ

Як відомо, роботодавець у межах своєї компетенції приймає локальні нормативні акти, які не можуть суперечити актам трудового законодавства, колективним угодам та договорам.

У проєкті Трудового кодексу України, на відміну від чинного Кодексу законів про працю України [1], закріплено, що у випадках, передбачених трудовим законодавством, колективними угодами та договорами, трудові відносини можуть регулюватися локальними нормативними актами роботодавця. Чинний КЗпП України, передбачаючи можливість локального регулювання того чи іншого аспекту трудових відносин, практично не містить порядку прийняття локальних нормативних актів, за винятком хіба що правил внутрішнього трудового розпорядку. Процедура затвердження деяких локальних актів визначається централізовано [2, с. 32]. Водночас, наприклад, питання заохочення цілком віднесені до сфери локального правового регулювання.

У тих випадках, коли процедура не визначена законодавцем, роботодавець має право прийняти локальний нормативний акт одноосібно, тобто без участі представницьких органів працівників, якщо укладаючи колективний договір чи угоду, це питання не було погоджено. Для одноосібного прийняття роботодавцем локальних нормативних актів не встановлено процедури. Роботодавець самостійно визначає, який саме акт, якого змісту і в які терміни він приймає. Так, у проєкті ТК вже

закріплено, що локальні нормативні акти роботодавця приймаються (видаються) в порядку, визначеному роботодавцем, за умови, якщо інше не встановлено законодавством чи цим Кодексом.

Водночас локальні нормативно-правові акти необхідно відрізнити від актів застосування права, прийнятих роботодавцем. Останні, на відміну від перших, завжди мають конкретного адресата, є індивідуальними актами. До їх числа належать, наприклад, накази та розпорядження про прийняття на роботу, переведення на іншу роботу, преміювання працівника, притягнення до дисциплінарної відповідальності тощо [3, с. 135].

Чинний КЗпП України, на відміну від проєкту ТК, не закріплює чіткого обов'язку роботодавця щодо інформування працівників про прийняття локального нормативного правового акту. Лише встановлює обов'язок до початку роботи в узгоджений із працівником спосіб поінформувати працівника про правила внутрішнього трудового розпорядку або умови встановлення режиму роботи, тривалість робочого часу і відпочинку, а також про положення колективного договору (у разі його укладення).

У проєкті ТК передбачено, що з локальними нормативними актами роботодавець зобов'язаний ознайомити працівників у визначений ним спосіб, якщо інше не встановлено трудовим законодавством, колективним або трудовим договором. Встановлено, що ознайомлення працівників з актами роботодавця щодо їхніх прав та обов'язків допускається у визначений ним спосіб, у тому числі з використанням передбачених у трудовому договорі технічних засобів електронної комунікації. Важливим є закріплення положення про те, що працівник не несе відповідальності за дії чи бездіяльність, що стали наслідком невиконання роботодавцем обов'язку щодо ознайомлення працівника з актами роботодавця.

Аналіз чинного КЗпП України дозволяє зробити висновок про те, що у законодавця немає ні єдиного підходу до визначення порядку прийняття локальних нормативних актів, ні обґрунтованих критеріїв, що зумовлюють відмінності у порядку їх прийняття. Не зовсім зрозумілим є те, з якої причини одні локальні нормативні акти (зокрема, правила внутрішнього трудового розпорядку) затверджуються трудовими колективами за поданням роботодавця і виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником), другі (наприклад, графіки змінності) затверджуються роботодавцем за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником), треті (наприклад, ті, що опосередковують технологічний процес в організації) – роботодавцем без участі представницького органу працівників.

У законодавця немає чіткого уявлення про те, чи повинні представницькі органи працівників брати участь у прийнятті локальних нормативних актів і якщо повинні, то в яких випадках і яким чином. Водночас необхідно, щоб процедура прийняття локальних нормативних актів, забезпечуючи врахування інтересів працівників, без зайвої деталізації була чітко окреслена в Кодексі, узгоджена, як мінімум із Книгою першою «Загальні положення» і Книгою третьою «Коллективні трудові відносини» проекту ТК.

Щодо реалізації нормативної влади роботодавця, варто зазначити, що якщо інше не встановлено законодавством, саме роботодавець приймає і схвалює локальний нормативний акт, відповідає за його зміст. У нього є право прийняти акт такого змісту, який він вважає доцільним і виправданим, всупереч позиції представницького органу працівників. Оскаржити локальний нормативний акт чи окремі його положення можна лише в тому випадку, коли він суперечить трудовому законодавству. Якщо ж локальний нормативний акт відповідає законодавству, але його зміст не відповідає інтересам працівників, на думку їх представників, можливе виникнення колективного трудового спору.

Література

1. Кодекс законів про працю України: Закон № 322-VIII від 10.12.1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#top> (дата звернення: 06.01.2025).
2. Трудове право України: підручник / за ред. проф. О. М. Ярошенка. Харків, 2022. 376 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/7/521578.pdf> (дата звернення: 06.01.2025).
3. Ярошенко О. Щодо природи локальних нормативно-правових актів у сфері трудового права. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5002/1/Jaroshenko_131.pdf (дата звернення: 23.01.2025).

УДК 349.3 (043.2)

Бориченко К. В., д.ю.н., доцент,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ ІЗ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах правового режиму воєнного стану, який триває в Україні вже майже три роки, чи не найприскіпливіша увага суспільства прикута до проблем забезпечення стабільності правового статусу

військовослужбовців та осіб, звільнених із військової служби. І не дарма. Оскільки особи звільнені з військової служби є однією з соціально вразливих категорій населення, чиє право на соціальний захист системно порушується. Не є виключенням з цього правила й сфера їх пенсійного забезпечення.

Так, не вдаючись до розкриття недосконалості механізму забезпечення права на пенсію осіб, звільнених із військової служби, варто зауважити, що зміни, внесені до національного законодавства у цій сфері, якими з 1 січня 2025 року започатковано обмеження пенсійного забезпечення окремих категорій колишніх військовослужбовців, фактично породили нову хвилю масового порушення прав людини та, відповідно, судових проваджень, спрямованих на їх захист.

Мова йде про прийняття 3 січня 2025 року Кабінетом Міністрів України постанови № 1 «Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям осіб у 2025 році у період воєнного стану» (далі – Постанова № 1), за приписами якої «відповідно до статті 46 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» у період воєнного стану у 2025 році пенсії (пенсійні виплати), призначені (перераховані), зокрема, відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством), розмір яких перевищує 10 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність, виплачуються із застосуванням коефіцієнтів до відповідних сум перевищення» [1].

Наприклад, до частини пенсії, розмір якої перебуває в діапазоні 23 610 грн. – 25 971 грн., застосовується коефіцієнт 0,5. У разі якщо розмір пенсії більший за 25 971 грн., але не перевищує 30 693 грн., відповідна сума перевищення виплачується з коефіцієнтом 0,4 і т.д.

Постанова № 1 набрала чинності з 3 січня 2025 року та застосовується з 1 січня 2025 року, фактично обмежуючи права значної кількості осіб, звільнених із військової служби, на соціальний захист.

Так, однією з конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина, відповідно до ст. 22 Конституції України, є «недопущення їх скасування чи звуження їх змісту та обсягу при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів».

Водночас, визначення Постановою № 1 коефіцієнтів, які застосовуються до розміру пенсії окремих категорій громадян, який перевищує 10 кратну величину прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність, є нічим іншим як звуженням обсягу

права на соціальний захист у виді пенсії, що є неприпустимим та суперечить ст. 22 Конституції України.

Відповідно до ст. 21 Конституції України права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. У Рішенні Конституційного Суду України від 9 липня 2007 р. № 6-рп/2007 зазначено, що утверджуючи і забезпечуючи права і свободи громадян, держава окремими законами України встановила певні соціальні пільги, компенсації і гарантії, що є складовою конституційного права на соціальний захист і юридичними засобами здійснення цього права. Невиконання державою своїх соціальних зобов'язань щодо окремих осіб ставить громадян у нерівні умови, підриває принцип довіри особи до держави, що закономірно призводить до порушення принципів соціальної, правової держави.

Цей висновок Конституційного Суду України оснований серед іншого на положеннях ст. 92 Конституції України, відповідно до частини шостої якої виключно законами України визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення.

З цього приводу варто зауважити, що ст. 46 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» від 19 листопада 2024 року № 4059-ІХ дійсно надано Кабінету Міністрів України повноваження визначати коефіцієнти до суми перевищення пенсії 10-кратного розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом для осіб, які втратили працездатність, у 2025 році у період дії воєнного стану для пенсій, призначених (перерахованих), зокрема, відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Водночас повноваження Верховної Ради України саме у такий спосіб змінювати основи соціального захисту в державі вже були предметом оцінки Конституційного Суду України.

Зокрема, у Рішенні Конституційного Суду України від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 йдеться, що Конституція України не надає закону про Держбюджет вищої юридичної сили стосовно інших законів, ним не можна вносити зміни до інших законів, зупиняти їх дію чи скасовувати їх, оскільки з об'єктивних причин це створює протиріччя у законодавстві, і як наслідок – скасування та обмеження прав і свобод людини і громадянина. У разі необхідності зупинення дії законів, внесення до них змін і доповнень, визнання їх нечинними мають використовуватися окремі закони.

Жодних відповідних змін ні до профільного Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», ні до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» не внесено, а тому приписи ст. 46 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» є такими, що суперечать Конституції України та принципу правової визначеності.

Крім того, приписи ч. 7 ст. 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», з урахуванням змісту рішень Конституційного Суду України від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016, 12 жовтня 2022 № 7-р(П)/2022, не створюють підстав для обмеження пенсії, призначеної у відповідності до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», максимальним розміром.

Норма статті 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» з урахуванням вищезазначених рішень Конституційного Суду України є спеціальною нормою по відношенню до приписів ст. 46 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік», як це передбачено п. 4 листа Міністерства юстиції України «Щодо практики застосування норм права у випадку колізії» від 26 грудня 2008 року № 758-0-2-08-19, за приписами якого «при розбіжності між загальним і спеціальним нормативно-правовим актом перевага надається спеціальному, якщо він не скасований виданим пізніше загальним актом» [2].

Вказане дозволяє дійти висновків, що:

– ст. 46 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» суперечить Конституції України, зокрема з огляду на предмет правового регулювання відповідного нормативно-правового акта та не може бути застосована, зокрема управліннями Пенсійного фонду України, з огляду на наявність колізії між спеціальною нормою, яка не допускає будь-яких обмежень пенсії осіб, звільнених із військової служби та деяких інших осіб;

– сам по собі Кабінет Міністрів України не наділений повноваженнями щодо визначення розміру пенсійних виплат;

– будь-які приписи щодо застосування коефіцієнтів при визначенні розміру пенсії, яка перевищує 10-кратний розмір прожиткового мінімуму, встановленого законодавством для осіб, які втратили працездатність, належного до виплати, у спеціальному законодавстві відсутні.

При цьому варто пам'ятати, що як міжнародними соціальними стандартами, так і судовою практикою, у т.ч. й практикою ЄСПЛ, підтверджено, що передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства.

Відповідні обмеження можуть мати місце в умовах дії правового режиму воєнного стану, що запроваджений в Україні з 24 лютого 2022 року, водночас, вони можуть бути впроваджені виключно державою та виражатися у нормах закону.

Відповідне переконання підтверджується приписами п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України, відповідно до яких виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина.

З огляду на цитовані конституційні приписи, видається, у разі зміни змісту чи обсягу права людини (впровадження його обмеження) це має відбуватися виключно в рамках законотворчого процесу, шляхом внесення змін до спеціальних законів. Тобто, за відсутності нормативно визначених обмежень права на пенсійну виплату у розмірі, вищому за 10-кратний розмір прожиткового мінімуму, встановленого законом для осіб, які втратили працездатність, у Законі України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» жоден суб'єкт, зокрема й управління Пенсійного фонду України, не наділений повноваженнями приймати рішення щодо застосування коефіцієнтів при визначенні суми пенсії, належної до виплати пенсіонеру, зокрема, з огляду на обмеженість фінансових ресурсів держави в умовах воєнного стану. Підтвердженням обґрунтованості такого переконання є сформована Верховним Судом судова практика, відповідно до якої, «суди не повинні застосовувати положення нормативно-правових актів, які не відповідають Конституції та законам України, незалежно від того, чи оскаржувались такі акти в судовому порядку та чи є вони чинними на момент розгляду справи» [3].

Література

1. Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям осіб у 2025 році у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 січ. 2025 р. № 1. *Урядовий кур'єр* від 03.01.2025. № 4.

2. Щодо практики застосування норм права у випадку колізії: Лист Міністерства юстиції України від 26 груд. 2008 р. № 758-0-2-08-19. *Все про бухгалтерський облік*. 2009. № 23. С. 41.

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 9 черв. 2022 р. у справі №520/2098/19. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104942716&red=1000035db1da8eb561b4496cba0abd32f877bc&d=5>.

Вавженчук С. Я., д.ю.н., професор,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО РОБОТОДАВЦЯ ЯК СУБ'ЄКТА ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Такий суб'єкт трудових правовідносин як роботодавець, традиційно привертає увагу як науковців, так і практиків. Неможливо не відмітити й того, що сам термін «роботодавець» належить до узагальнюючих термінів, що в різні часи розвитку трудового права давало можливість включати до нього різний набір суб'єктів, виходячи із відповідного законодавства та вимог часу.

Беручи до уваги преамбулу, статті 3, 12, 21 КЗпП України, статті 80, 81, 83 ЦК України, роботодавцем, що є суб'єктом регулятивних та охоронних трудових правовідносин, можуть виступати юридична особа будь-якого виду (юридичні особи приватного права, юридичні особи публічного права), створена у будь-якій організаційно-правовій формі (товариства, установи тощо), фізична особа, у тому числі фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, самозайнята особа (наприклад, адвокат, нотаріус тощо), особа, що здійснює контролюючу функцію у сфері праці працівника [1, с. 128].

З огляду на доктринальні здобутки та трудове законодавство можливо сформулювати поняття «роботодавець». Роботодавець – це юридична особа будь-якого виду, організаційно-правової форми, колективне утворення без статусу юридичної особи, фізична особа, у тому числі фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, самозайнята особа, що наділена трудовою правосуб'єктністю та вступила із працівником у регулятивні та/або охоронні трудові правовідносини [1, с. 128].

Характеристика роботодавця пов'язана, у першу чергу, з економіко-правовими критеріями та трудовою правосуб'єктністю, яка окреслена вище. Саме завдяки цим критеріям можливо визначити правовий статус роботодавця, чи здійснює він підприємницьку діяльність з використанням найманої праці.

Сучасний стан економічної свободи передбачає низку суб'єктів господарювання, що можуть виступати роботодавцями поруч з державою та фізичними особами. Саме держав та суб'єкти господарювання створюють лівову частку робочих місць та виступають основними роботодавцями. Суб'єкти господарювання, будучи власниками значної частини засобів виробництва, потребують найму працівників, що володіють різними навиками та вміннями.

Як відомо, юридичні особи будь-якого виду та організаційно-правової форми, виступають правовими фікціями, а отже не можуть обійтися без використання найманої праці працівників. Роботодавцями виступають юридичні особи приватного права, юридичні особи публічного права, які створюються у відповідних організаційно-правових формах (товариства, установи тощо). Організаційно-правова форма юридичної особи не є визначальною з точки зору характеристики трудо-правового статусу роботодавця.

Такі роботодавці, як юридичні особи приватного права, юридичні особи публічного права, окрім трудової правосуб'єктності, повинні мати штат працівників (штат службовців), фонд оплати праці.

Їх трудо-правовий статус охоплює трудову правосуб'єктність, здатність здійснювати основні права та обов'язки, здійснювати підготовку та перепідготовку, підвищення кваліфікації працівників, забезпечити належні умови праці, забезпечити охорону праці, здатність забезпечити належну оплату праці, забезпечити вимоги з гігієни праці, забезпечити право на відпочинок, убезпечити працівника від мобінгу та різних видів дискримінації на підприємстві, нести відповідальність за порушення трудового законодавства, у тому числі за заподіяння шкоди життю та здоров'ю працівнику у зв'язку з реалізацією ним трудової функції тощо.

Юридичні особи здійснюють функції роботодавця через *представників*: керівника або адміністрацію (уповноважені органи управління). Таким чином, в залежності від виду роботодавця, організаційно-правової форми таке представництво здійснюється директором, головою правління, наглядовою радою, радою директорів, ради тощо. Керівник діє від імені роботодавця та управлений видавати накази, розпорядження, що обов'язкові для виконання працівниками. Адміністрація (уповноважені органи управління) діють на підставі трудового законодавства, статуту, локальних нормативних актів роботодавця. Низка прав та обов'язків роботодавця окреслена особливою частиною трудового права.

Законом можуть визначатися *адміністративні керуючі*, що наділені спеціальним правовим статусом та представляють роботодавця в тій чи іншій мірі в залежності від поставлених завдань та повноважень. Так, Кодекс України з процедур банкрутства визначає такого керуючого, ним є арбітражний керуючий (керуючий реалізацією, керуючий реструктуризацією, керуючий санацією, ліквідатор, розпорядник майна). Відповідно до ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства арбітражний керуючий - це фізична особа, яка отримала відповідне свідоцтво та інформація про яку внесена до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України. Таким чином, арбітражний керуючий наділений в силу закону спеціальним правовим статусом, що може реалізовуватися в трудовому

праві. Призначення арбітражного керуючого не залежить від волі роботодавця, адже реалізується судом. Таким чином, призначення керуючого реалізацією, керуючого реструктуризацією, керуючого санацією, ліквідатора здійснюється не роботодавцем, а виключно господарським судом.

Враховуючи наведене, варто більше уваги приділити саме спеціальному правовому статусу роботодавця.

Література

1. Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник. 3-тє вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 592 с.

УДК 349.2 (043.2)

Вишновецька С. В., д.ю.н., професор,
Вишновецький В. М., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЩОДО ОКРЕМИХ ЗАСАД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПРОЄКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Основою для змін у трудовому законодавстві стали обопільні економічно обґрунтовані інтереси його сторін, необхідність підвищення конкурентоздатності роботодавців, конкурентоспроможності працівників і працівниць на ринку праці та усунення гендерного дисбалансу. Але будь-які зміни повинні ґрунтуватися на вихідних засадах правового регулювання.

Якщо у чинному КЗпП України загальним положенням присвячена лише глава 1, яка останніми роками зазнала значних змін, то в проєкті Трудового кодексу України (далі – ТК) їм присвячена ціла Книга перша. Насамперед у ній знайшли відображення засади та правові принципи регулювання трудових відносин. Значна увага приділена проблемі рівності трудових прав, в тому числі створення працівникам рівних можливостей для професійного зростання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, гендерній рівності. Одним із правових принципів закріплено забезпечення права чоловіків та жінок на рівну оплату за працю рівної цінності.

Однією із концептуальних засад є заборона зловживання правом, яка нарешті отримала закріплення в окремій статті проєкту ТК. Щодо зауваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про

те, що «Проект містить абстрактні категорії: працівник має діяти «добросовісно й розумно, додержуватися моральних засад суспільства. Нормативно-правовими актами не встановлено чітких критеріїв щодо визначення добросовісності, розумності та моральних засад» [1] варто вказати на таке. Насамперед це стосується не лише працівників. У ч. 1 ст. 29 «Заборона зловживання правом» закріплено: «При здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків суб'єкти трудових відносин зобов'язані діяти добросовісно й розумно, додержуватися моральних засад суспільства». Можливо, це й абстрактні категорії, та в ст. 3 Цивільного кодексу України одними із загальних засад цивільного законодавства визнано справедливість, добросовісність та розумність [2]. До речі, зауваженням спільного представницького органу репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок на національному рівні було саме те, що в ст. 2 «Засади та правові принципи регулювання трудових відносин» проекту ТК не передбачено, що правове регулювання трудових відносин обов'язково повинно ґрунтуватися на засадах справедливості, добросовісності та розумності (аналогічно засадам цивільного законодавства).

У чинному КЗпП України окремо принцип добросовісності не закріплено, але на ньому будуються відносини сторін трудового договору. Принцип добросовісності в трудовому праві характеризує прагнення суб'єктів у належний спосіб та сумлінно здійснювати надані трудові права й виконувати взяті на себе обов'язки. Вважаємо, що принцип добросовісності відіграє важливу роль у регулюванні поведінки працівників і роботодавців, сприяючи створенню справедливого, довірчого і ефективного робочого середовища. Він передбачає, що сторони трудового договору повинні діяти, керуючись чесністю, довірою, доброзичливістю та взаємною повагою. Принцип добросовісності передбачає, що суб'єкт правовідносин буде враховувати права і законні інтереси іншої сторони і сприяти їй, в тому числі в отриманні необхідної інформації. Цей принцип вимагає від обох сторін виконання зобов'язань, що випливають з трудового договору. Отже, у кінцевому підсумку, принцип добросовісності в трудовому праві сприяє забезпеченню справедливих та етичних відносин між працівниками і роботодавцями. Цей принцип, у зв'язку з його першорядною важливістю для правового регулювання, визнається в юриспруденції «надімперативним». Не допускається використання наданих трудових прав та виконання обов'язків на підставі зловживання. У договірному праві, виходячи із засад добросовісності, сформульовано принцип заборони зловживання правами, який широко застосовується в судово-арбітражній практиці. Пропозиції закріпити аналогічний принцип у КЗпП України висловлювались неодноразово, але до нині так і не знайшли свого

закріплення в трудовому законодавстві [3, с. 195-200]. Тому закріплення цього принципу в окремій статті проєкту ТК можна лише схвалювати, тим паче, що він активно застосовується практикою Верховного Суду при вирішенні трудових спорів.

Щодо додержання моральних засад суспільства варто зазначити, що відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [4].

Згідно з чинним КЗпП України, визначальними є кваліфікація та професійні якості працівника. Лише для певних категорій працівників обов'язком є дотримання норм моральної поведінки, що зумовлено займаною посадою чи виконуваною роботою. Тобто для окремих категорій працівників важливим є виконання не лише трудових обов'язків, а й дотримання морально-етичних норм.

Відповідно до ч. 7 ст. 4-2 КЗпП України, вимоги до компетентностей, обов'язків та кваліфікацій працівників визначаються професійними стандартами [5]. Так, наприклад, у Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» закріплено, що вчитель спільно з батьками, іншими законними представниками здобувачів освіти (далі – батьки) сприяє розвитку здібностей здобувачів освіти, формуванню в них навичок здорового способу життя, дбає про їхнє фізичне і психічне здоров'я; формує в здобувачів освіти усвідомлення необхідності додержуватися Конституції та законів України, поважати людську гідність і права людини, захищати суверенітет і територіальну цілісність України; настановленням і особистим прикладом утверджує повагу до суспільної моралі та цінностей, зокрема правди, справедливості, рівності, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства; формує в здобувачів освіти прагнення до взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами [6].

Вважаємо, що повага до суспільної моралі та цінностей важлива для будь-якого працівника, оскільки є запорукою належного психологічного клімату в колективі та побудови гідних міжособистісних відносин.

Література

1. «Може послабити права працівників»: Офіс омбудсмена не підтримує новий проєкт Трудового кодексу. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ombudsmen-ne-pidtrymuje-projekt-trudovoho-kodeksu/33287774.html>.

2. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Вишновецька С. В. Практика застосування принципів договірного права у сфері трудових відносин. Заворотько Павло Петрович: IUSTITIA in CORDE. Тенденції розвитку правової науки. Пам'яті професора до 100-річчя від дня народження: монографія / кол. авт.; за заг. ред. Н. Шишкової та Л. Фалалєєвої; Ін-т міжнар. відносин Київ. Нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького Нац. академії наук України; Palacky University Olomouc. Київ; Оломоуц: ДП Вид-во Верховної Ради України, 2024. С. 178–207.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.

5. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08>.

6. Вчитель закладу загальної середньої освіти: Професійний стандарт, затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 29.08.2004 № 1225. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/646-ilovepdf_merged.pdf.

УДК 349.227 (043.2)

Гаращенко Л. П., к.ю.н., доцент,
науковий консультант, Верховний Суд, м. Київ, Україна

ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ КРИЗЬ ПРИЗМУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

15 березня 2022 року прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2136-IX), яким визначені особливості трудових відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до частин першої та четвертої статті 13 Закону № 2136-IX передбачено призупинення дії трудового договору [1].

Наведена спеціальна норма права надає право роботодавцю тимчасово призупинити дію трудового договору з працівником у разі неможливості у зв'язку із військовою агресією проти України забезпечити працівника роботою.

Водночас таке право не є абсолютним. Для застосування цієї норми права роботодавець має перебувати в таких обставинах, коли він не може надати працівнику роботу, а працівник не може виконати роботу. Зокрема, у випадку, якщо необхідні для виконання роботи працівником виробничі, організаційні, технічні можливості, засоби виробництва знищені в результаті бойових дій або їх функціонування з об'єктивних і незалежних від роботодавця причин є неможливим, а переведення працівника на іншу роботу або залучення його до роботи за дистанційною формою організації праці неможливо. Зазначене відповідає правовому висновку, сформульованому у постанові Верховного Суду від 14 вересня 2023 року у справі № 754/5488/22 [2].

Недоліки правового регулювання призупинення трудового договору з огляду на обставини, в яких приймалися зміни до законодавства та умови воєнного стану, довелось вирішувати судам. Розглядаючи спори зазначеної категорії КЦС ВС у складі Верховного Суду сформулював цілу низку правових висновків, які є важливими у правозастосуванні. Необхідно звернути увагу на дві групи справ: 1) спори у справах, в яких суд визнав незаконним призупинення дії трудового договору з ініціативи роботодавця – справи № 522/4952/22, № 758/7636/23, № 465/3919/22, № 464/2944/22, № 521/9115/22, № 149/1089/22, № 161/7449/22 тощо; 2) спори у справах, в яких суд визнав призупинення дії трудового договору з ініціативи роботодавця таким, що відповідає нормам законодавства - № 243/442/23, № 754/5488/22, № 933/411/22, № 303/7508/22 та інші.

Так, визнаючи призупинення трудового договору з ініціативи роботодавця незаконним, Верховний Суд звернув увагу на обставини неможливості роботодавця у зв'язку з військовою агресією проти України надати працівнику роботу, а останнього її виконувати.

У справі № 922/831/23 відповідачем не було доведено об'єктивних обставин, пов'язаних з воєнним станом, які б перешкоджали позивачеві приходити на роботу та виконувати свою трудову функцію (завдання, посадові обов'язки). Сама по собі обставина значного відтоку жителів міста після введення воєнного стану на території України та погіршення фінансового стану підприємства не є тією обставиною, яка надає роботодавцю право призупиняти трудові договори з працівниками на підставі статті 13 Закону № 2136-IX. Водночас відповідачем не надано судам доказів проведення як самої оптимізації виробничого процесу, так і того, чи відбулася така оптимізація саме у період видачі наказу про

призупинення дії трудового договору з позивачем, і чи скорочено внаслідок такої оптимізації його посаду [3]. Погіршення фінансового стану підприємства не є тією обставиною, яка надає роботодавцю право призупиняти трудові договори з працівниками на підставі статті 13 Закону № 2136-ІХ [4]. Зменшення фактичних обсягів (показників) запланованих робіт також не є обставинами, що свідчать про неможливість роботодавця забезпечити роботою працівника під час дії військової агресії [5].

У справі № 149/1089/22 [6], справі № 161/7449/22 [7] Верховний Суд виснував, що зменшення кількості пацієнтів санаторію, медичного закладу, після введення воєнного стану на території України не свідчить про неможливість роботодавця забезпечити працівника роботою. У зазначених справах суд визнав призупинення дії трудового договору з працівником незаконним.

Важливим питанням, на яке звернув увагу суд при вирішенні цієї категорії справ є кількість працівників, з якими трудові відносини призупинені. Так, у справі № 465/3919/22 встановлено, що дію трудових договорів відповідач призупинив вибірково з окремими працівниками, у тому числі з позивачем. Тобто із переважною більшістю колективу підприємства дію трудових договорів призупинено не було. Верховний Суд зазначив, що оскільки суди дійшли вірного висновку про відсутність правових підстав для застосування положень статті 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», тому не підлягає застосуванню частина четверта цієї статті про те, що відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам за час призупинення дії трудового договору у повному обсязі покладається на державу, що здійснює збройну агресію проти України. Таким чином, суди обґрунтовано поклали на відповідача обов'язок відшкодувати працівнику середню заробітну плату за весь час його перебування у вимушеному прогулі [8]. Натомість у справі № 754/5488/22 роботодавцем було тимчасово призупинено дію трудових договорів фактично із усіма працівниками, які перебували у трудових відносинах, у зв'язку із неможливістю забезпечити працівників роботою. Список таких працівників було наведено у додатку до наказу, зокрема і позивачки. Отже, Верховний Суд погодився із висновками суду апеляційної інстанції про недоведеність позивачкою порушення її трудових прав внаслідок прийняття роботодавцем оскарженого наказу щодо призупинення трудового договору [9].

Підсумовуючи зазначене, необхідно виснувати, що у справах, в яких не було встановлено порушень трудових прав працівника з боку роботодавця, об'єктивними причинами для призупинення дії трудового договору, зокрема, є такі: ведення бойових дій безпосередньо у місці (місцевості) розташування підприємства, близьке територіальне

розташування підприємства до зони бойових дій, ракетні удари (наприклад, справа № 243/442/23, справа № 303/7508/22). Важливо відмітити, що у зазначених випадках роботодавець тимчасово призупиняв дію трудових договорів фактично із усіма працівниками (а не з одним чи кількома), які перебували у трудових відносинах із ним, у зв'язку із неможливістю забезпечити працівників роботою.

Згідно з позицією Верховного Суду, зокрема у справі № 149/1089/22, про абсолютну неможливість надання, а отже, і виконання роботи можуть свідчити, зокрема, й такі обставини: знищення в результаті бойових дій необхідних для виконання роботи працівником виробничих, організаційних, технічних можливостей, засобів виробництва або неможливість їх функціонування з об'єктивних і незалежних від роботодавця причин; відсутність змоги перевести працівника на іншу роботу або залучити його до роботи за дистанційною формою організації праці.

Отже, для законності призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану необхідна наявність одночасно кількох умов: 1) факт збройної агресії та застосування правового режиму воєнного стану; 2) неможливість сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором.

У спорах, в яких встановлено відсутність підстав для призупинення дії трудового договору з ініціативи роботодавця на підставі статті 13 Закону № 2136-ІХ суди застосували до спірних правовідносин приписи частини другої статті 235 КЗпП України, яка регулює подібні за змістом відносини, та поклали на роботодавця обов'язок відшкодувати працівнику середній заробіток за час перебування у вимушеному прогулі.

Така позиція, на нашу думку, є цілком виправданою, тому вважаємо, що якщо наказ про призупинення дії трудового договору скасований судом у зв'язку з порушенням роботодавцем законодавства про працю при його винесенні (наприклад, призупинення дії трудового договору було запроваджено з ініціативи роботодавця без достатніх для цього підстав), реалізація права на захист порушених прав працівника повинна охоплювати не лише скасування наказу та відновлення дії трудового договору, а й відшкодування роботодавцем середнього заробітку за час вимушеного прогулу, за аналогією з частиною другою статті 235 КЗпП України, відповідно до якої при винесенні рішення про поновлення на роботі орган, який розглядає трудовий спір, одночасно приймає рішення про виплату працівникові середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Література

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України 15 бер. 2022 року № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
2. Постанова КЦС ВС від 14 вер. 2023 року у справі № 754/5488/22 (провадження № 61-6588св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113454780>.
3. Постанова КЦС ВС від 26 вер. 2024 року у справі № 922/831/23 (638/2126/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121922009>.
4. Постанова КЦС ВС від 27 бер. 2024 року у справі № 753/12518/22 (провадження № 61-13202св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117974809>.
5. Постанова КЦС ВС від 07 лют. 2024 року у справі № 521/9115/22 (провадження № 61-2170св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117179803>.
6. Постанова КЦС ВС від 21 черв. 2023 року у справі № 149/1089/22 (провадження № 61-292св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111772371>.
7. Постанова КЦС ВС від 15 вер. 2023 року у справі № 161/7449/22 (провадження № 61-735св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113654753>.
8. Постанова КЦС ВС від 28 лют. 2024 року у справі № 465/3919/22 (провадження № 61-17848 св 23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117554919>.
9. Постанова КЦС ВС від 14 вер. 2023 року у справі № 754/5488/22 (провадження № 61-6588св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113454780>.

УДК 347-958 (043.2)

Гетманцев М. О., к.ю.н., старший дослідник,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва,
м. Київ, Україна

ЗАХИСТ ВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ У СФЕРІ ПРАЦІ: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО ПРИНЦИПУ

Заборона дискримінації працівників є одним з основних принципів трудового права, який базується на загально визнаних принципах і нормах міжнародного права, що засновані насамперед на таких ідеях природного права як свобода, справедливість, рівність та поширює свою дію на всі норми трудового права та знаходить своє текстуальне закріплення, насамперед, у міжнародно-правових актах [5, с. 146]. Принцип заборони дискримінації, як фундаментальний принцип у сфері праці, знайшов

закріплення у національному законодавстві. Проте механізми захисту від дискримінації не є ефективними на сьогоднішній день.

Моделі боротьби з дискримінацією, що складаються у світовому суспільстві є сферою трудового права, що швидко розвиваються не тільки в нашій країні, а й за кордоном. Розвиток науково-технічного прогресу, спричинив нові явища у сфері дискримінації, на яких ще не надано відповіді у правовому полі. Крім того, розвиток суспільства спонукає до того, щоб право звертало увагу на давно існуючі прояви дискримінації, які раніше фактично ігнорувалися, наприклад, сексуальні домагання та насильство (фізичне та психологічне) на робочому місці.

Як правило, договірні форми праці породжують дискримінаційні явища, що здійснюється роботодавцем в рамках реалізації свободи договірного регулювання трудових відносин. Довести, що працівник чи кандидат на працевлаштування піддався дискримінації, завжди важко. Роботодавець найчастіше не визнає мотивів своїх дій, а позивачу довести, що саме ст.2-1. КЗпП України «рівність трудових прав громадян України, недопущення дискримінації у сфері праці» стали критерієм різного ставлення - майже неможливо. В Україні по доказуванню дискримінації застосовується ч. 1 ст. 81 ЦПК України, яка передбачає, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК. Тобто, саме позивач спочатку повинен довести, що зазнав дискримінації.

Держави, які мали більший досвід правової боротьби з дискримінацією, виробили різні механізми направлені на спрощення процедури доказування дискримінації у сфері праці. Найрадикальніший спосіб полегшення доказування дискримінації – це повне перенесення тягаря доказування на відповідача, крім кримінального переслідування, де діє презумпція невинуватості.

Директиви ЄС, які забороняють дискримінацію, засновані на аналогічному підході до розподілу обов'язків щодо доказування [1]. Європейський комітет із соціальних прав у своїй практиці з контролю по застосуванню Європейської соціальної хартії також неодноразово вказував на необхідність полегшення тягаря доказування дискримінації у сфері праці [2, с. 24].

Очевидно, що, незважаючи на те, що доказувати факти дискримінації у сфері праці в рамках підходу *prima facie* легше, ніж без будь-якого полегшення тягаря доказування, кінцева кваліфікація дій роботодавця опирається на оціночні та розмиті поняття розумності та пропорційності, вона залежить від мінливих часовими рамками ціннісних установок суспільства, що неминуче спричиняє складнощі у застосуванні відповідних норм [4, с. 67-68].

Важливим механізмом захисту від дискримінації є захист від помсти з боку роботодавця працівнику, у зв'язку з поданням на нього скарги. Однією з найпоширеніших причин дискримінації працівників є переслідування з боку роботодавця у контексті суперечки з працівником. Оскільки до групи так званого «ризик» щодо переслідування з боку роботодавця входять передусім профспілкові представники працівників, міжнародні та національні трудові стандарти передбачають спеціальні норми щодо захисту таких працівників. Захист від звільнення представників працівників передбачений Конвенцією МОП про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються № 135 (1971 р.), ратифікованою Україною від 15.05.2003.

Розвиток науково-технічних можливостей спричиняє проблему дискримінації за критерієм генетичних даних, пов'язаних із виявленням генетичної схильності людей до різних захворювань. В Україні поки що немає спеціального правового регулювання та правозастосовної практики щодо захисту від генетичної дискримінації. Є загальна заборона дискримінації у сфері праці, яка ґрунтується на Конституції, ратифікованих Україною міжнародних договорах та ст. 2-1КЗпП України.

Одна з проблем щодо заборони генетичної дискримінації у сфері праці пов'язана з тим, що генетичні ознаки в даний час не утворюють підстави для будь-якої встановленої соціальної групи та не формують будь-яку ідентичність, що визначається цими ознаками [3]. Міжнародно-правові рамки заборони дискримінації за критерієм генетичних даних визначаються ст. 11 Конвенції Ради Європи «Про захист прав і гідності людини у зв'язку із використанням досягнень біології та медицини (біомедицини) від 4 квітня 1997 р., в якій зазначається, що будь-яка форма дискримінації по відношенню до особи за ознакою її спадкового генотипу забороняється.

Отже, перед трудовим правом стоїть важливе завдання подолання суттєвих прогалин і дефектів правового регулювання дискримінації у сфері праці та адаптації ефективних правових моделей, що склалися на міжнародному рівні з метою протидії цьому явищу.

Література

1. Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. The EU Official Journal. L 180. 19.7. 2000. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:180:0022:0026:en:PDF>.
2. Council of Europe. Conclusions of the European Committee of Social Rights, 2002. P. 24. URL : <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/statements-of-interpretation1>.

3. Kim P. T. Regulating the Use of Genetic Information: Perspectives from the U. S. Experience. *Comparative Labor Law and Policy Journal*. 2010. Vol. 31. No. 4. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1625490.

4. Rutheglen G. *Employment Discrimination Law: Visions of Equality in Theory and Doctrine*. Foundation Press, Thomson West, 2007. P. 67-68.

5. Гетьманцева Н. Д. *Правове регулювання трудових відносин в сучасних умовах господарювання*. дис ... докт. юрид. наук: 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення: Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Київ, 2016. 481с.

УДК 349.2.02 (477) (043.2)

Гетьманцева Н. Д., д.ю.н., професор,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Трудові відносини, закладені в ХХ столітті, не вписуються в рамки нової суспільної організації праці, що викликана інформаційними технологіями та процесами світової глобалізації та розширенням діяльності транснаціональних корпорацій. Нові форми організації праці висувають нові вимоги як до особистості працівника так і його здатності до праці, трудової функції. У зв'язку з цим, особисті права працівника: право на професійне навчання; право на заохочення морального характеру; право на захист особистого життя та персональних даних, право на отримання інформації про умови праці, право на гідність та захист набудатиме дедалі більшого значення. Освіта, професійна підготовка та професійний розвиток впродовж усього життя стануть фундаментальною і невід'ємною частиною життєдіяльності як самої людини так і соціальної політики держави.

В умовах становлення та активного розвитку інформаційного суспільства та цифрової трансформації майже всіх суспільних процесів простежується ще одна важлива тенденція розвитку трудового права – поява норм, безпосередньо пов'язаних із застосуванням у трудових відносинах ІТ-технологій [3, с. 95]. Відповідно, стратегія розвитку трудових відносин у цифрову еру має базуватися на забезпеченні рівного доступу всіх громадян до основних прав і свобод – права на працю і соціального забезпечення, свободи асоціації, рівності можливостей, протидії дискримінації та примусовим роботам. Оскільки, як правило, вплив технологій на соціальну нерівність розглядається як проблема цифрового розриву [1, с. 50].

Процеси глобалізації та інформатизації суспільства призвели до радикальних змін у сфері праці та зумовили появу нових форм зайнятості [2, с. 134]. У сфері трудового права точаться постійні дискусії про нетипові трудові відносини. Юристи та економісти не завжди знаходять спільну мову, але необхідність продовження конструктивного діалогу є очевидною для всіх. Необхідно визначитися із загальним підходом до нетипових трудових правовідносин, межами цієї нетиповості та можливістю їх подальшого розвитку через розширення сфери договірного регулювання трудових відносин. Відповідно, однією з основних тенденцій розвитку трудових відносин зокрема, та розвитку трудового права загалом, є посилення диференціації правового регулювання трудових відносин та розширення сфери договірного регулювання.

Повинні бути удосконалені та використані нові форми та методи договірного регулювання трудових відносин. Договірна свобода, як правило, є загальною тенденцією для більшості країн, оскільки розглядається як один з основних заходів, спрямованих на пошкваллення та підтримку конкурентоспроможності економіки. При цьому окремі питання, такі як заборона дискримінації у трудових відносинах, регламентація праці осіб, які працюють на небезпечних виробництвах та їх охорона, захист персональних даних працівника, захист материнства і дитинства, осіб з інвалідністю тощо повинні бути врегульовані на державному рівні.

Договірна свобода, так чи інакше, буде розширюватися для працівників та роботодавців шляхом встановлення у індивідуально-договірному та колективно-договірному порядку положень, відмінних від тих, що закріплені у чинному законодавстві. У зв'язку з чим, норми трудового права будуть мати переважно диспозитивний характер. Проте, це ще не свідчить на жаль, що максимально будуть враховані потреби та реалізовані інтереси обох сторін договірних відносин.

Трудове право не може повною мірою враховувати всі зміни в суспільстві та економіці, що перешкоджає реалізації інтересів учасників трудових відносин. Саме тому в юридичній літературі порушується питання про необхідність модернізації законодавства, у тому числі через скасування застарілих та прийняття нових норм, пом'якшення найбільш жорстких обмежень, передбачених чинним законодавством у сфері захисту прав працівників. Необхідно провести реформи, що спрямовані на забезпечення раціонального розвитку індивідуальних умов національного сучасного ринку праці: скасування монополії держави при наданні послуг з найму, пошуку та підбору персоналу; зміни правового становища профспілок; відмови від надмірної регламентації окремих інститутів трудового права; легітимацію різних різновидів трудових відносин;

надання сторонам більшої свободи під час укладання, зміни та розірвання колективних та індивідуальних трудових договорів тощо. Проте, основні тенденції розвитку трудового права загалом, не повинні заперечувати спадкоємність з багатовіковим процесом його становлення та розвитку. Вказані тенденції мають відображати загальні та галузеві моделі розвитку трудових відносин та впливати на всі інститути загальної та особливої частини трудового права. Вказане також пов'язано з формуванням предмета трудового права та зміною акцентів щодо співвідношення державного і договірних способів у методі правового регулювання трудових відносин.

Сучасна галузь трудового права повинна шляхом засобів механізму (методу) правового регулювання віднайти баланс між єдністю і диференціацією правового регулювання трудових відносин з одного боку та захистом трудових прав працівників з іншого та забезпечити це як на законодавчому так і на правозастосовному рівні. Ця тенденція пов'язана з розширенням сфери соціального діалогу (соціального партнерства), які повинні змінити свою структуру і методи, вдосконалити механізми та адаптувати колективні трудові відносини до економічних реалій нової цифрової ери та зростаючої конкуренції.

Література

1. Вишневецька С.В. Забезпечення рівності прав і можливостей працівників в умовах цифровізації. Трансформація умов праці у цифровій економіці. Соціально-трудова права і виклики цифровізації: монографія / кол. авт.; за ред. Я.В. Сімутіної, М.М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2023. С. 46-78.

2. Гаращенко Л.П. Трансформація умов праці у цифровій економіці. Соціально-трудова права і виклики цифровізації: монографія / кол. авт.; за ред. Я.В. Сімутіної, М.М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2023. С. 130-171. <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/soczialno-trudovi-prava-i-vikliki-cifrovizaczii.pdf>.

3. Ровінська В.В., Амелічева Л.П. Тенденції розвитку трудового права в умовах упровадження концепцій гідної праці та сталого розвитку. С. 93-97. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/12825-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-25493-1-10-20221128.pdf>.

Дараганова Н. В., д.ю.н., професор,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ

Побудова сильної та незалежної держави завжди пов'язана з підтримкою молоді, як рушійної й визначальної для розвитку всього суспільства сили. При цьому успішна самореалізація та розвиток молоді в Україні залежать від узгодженості дій багатьох заінтересованих сторін: органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства, бізнесу, родини тощо [1].

При цьому слід відмітити, що й досі має місце відсутність єдиного, сталого погляду щодо терміну «молодь», хоча по факту в основному спори щодо категорії «молодь» обертаються навколо питання вікової складової. Вік, з якого та по якій особа визнається належною до категорії «молодь» і викликає найбільшу кількість питань. Зокрема, одні науковці визначають верхню вікову межу молоді у 25 років, інші визначають молодь як особливу групу суспільства віком від 14 до 28 років та якій, з метою залучення до продуктивної суспільної праці, законодавством передбачаються додаткові, порівняно з іншими працівниками, пільги та гарантії щодо працевлаштування, професійного навчання та трудової діяльності [2, с. 31].

Цікаво, що і в законодавстві також існують розбіжності щодо вікового цензу молоді. Так, у Кодексі законів про працю України (стаття 197) встановлено, що працездатній молоді – громадянам України віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання у закладах середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення із строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу або альтернативної (невійськової) служби надається перше робоче місце на строк не менше двох років.

Натомість у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (статтею 6) встановлено, що право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття та соціальні послуги мають, крім застрахованих осіб, також молодь, яка закінчила або припинила навчання у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, звільнилася

із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і яка потребує сприяння у працевлаштуванні на перше робоче місце у разі реєстрації в установленому порядку відповідних осіб як безробітних. Отже, головним постає критерій реєстрації молоді як безробітних. Статус безробітного визначено, насамперед, Законом України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. [3]. Зокрема у цьому законі зазначено, що термін «молодь» у ньому вживається у значенні, наведеному у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» від 27 квітня 2021 р., а саме: «молодь – це молоді особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах» (пункт 17 статті 1) [4], і саме це визначення обрано для дослідження питань у цьому дослідженні.

Відзначимо, що проблема зайнятості молоді має не лише національне коріння, ця проблема є серйозним викликом для будь-якої країни. І слід погодитися з А. К. Бойко, що отримання роботи у сучасному українському суспільстві є основною засадою можливості матеріального забезпечення працездатного населення, а прояв людини себе у праці – шлях до саморозвитку, самовдосконалення. Дані тези, видається, є визначальними у сучасній Україні. Вони неодноразово наводяться у нормативно-правових актах, озвучуються і науковцями, і першими особами держави [5]. При цьому сьогоднішні українські реалії – війна, спад виробництва, інфляція, зростання безробіття тощо, вкрай загострили питання щодо працевлаштування молоді. І саме на державу сьогодні покладено таке пріоритетне завдання, як установлення та поліпшення умов щодо працевлаштування молоді та надання молоді першого робочого місця.

Аналізуючи законодавство зазначимо, що більшість з цих умов закладена у Законі України «Про зайнятість населення» де встановлено, що до Категорії громадян, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню належить і молодь (стаття 14); а до заходів сприяння зайнятості населення належать такі, як: сприяння забезпеченню молоді першим робочим місцем, проходженню стажування у роботодавця (стаття 24).

З метою набуття досвіду з виконання професійних завдань та обов'язків, удосконалення професійних знань, навичок та умінь, вивчення та засвоєння нових технологій, техніки, набуття додаткових компетентностей здобувачі професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти, які здобули професію (кваліфікацію) за освітньо-кваліфікаційним рівнем кваліфікованого робітника, спеціальність за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, освітньо-професійний ступінь фахового молодшого бакалавра, ступені вищої освіти молодшого бакалавра або бакалавра та продовжують здобувати освіту на наступному рівні освіти, мають право у вільний від навчання час

проходити стажування за професією (спеціальністю), за якою здобувається освіта, у роботодавця на умовах, визначених договором про стажування, строк якого не може перевищувати шести місяців. Відомості про проходження стажування вносяться до реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування (ч. 1-3 статті 29).

Роботодавцю, який працевлаштовує зареєстрованого безробітного за направленням, компенсуються 50 відсотків мінімальної заробітної плати за відповідну особу за місяць. Компенсація надається за працевлаштування зареєстрованих безробітних із числа осіб: віком до 25 років, які сумарно мають страховий стаж не більше 12 місяців; віком до 35 років – на перше робоче місце; звільнених із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби – на перше робоче місце після такого звільнення. Загальна тривалість виплати компенсації становить не більше шести місяців, за умови збереження гарантій зайнятості особи протягом періоду, що перевищує виплати у два рази (ч. 4 статті 29).

Крім того, Законом України «Про основні засади молодіжної політики» у статті 22 установлені особливі гарантії молоді у сфері зайнятості та підприємництва. Зокрема те, що «держава забезпечує працездатній молоді надання першого робочого місця на строк не менше двох років після закінчення або припинення навчання в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої і вищої освіти, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби. При цьому держава гарантує надання роботи за фахом на період не менше трьох років молодим спеціалістам – випускникам закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти державної та комунальної форм власності, потреба в яких була визначена державним замовленням».

Проте слід погодитися, що, хоча молодь і має найвищий потенціал працездатності, є сприйнятливішою до змін, соціально мобільна, здатна до професійного зростання, здебільш високо мотивована на отримання власного доходу, проте й досі залишається актуальною проблема низької працевлаштованості молоді. Для прикладу, у червні 2024 р. серед тих, хто шукає роботу 35 % становили особи віком до 25 років, а 24 % – особи віком 25–34 роки [6].

Отже, політика держави щодо зайнятості молоді як зараз, у період війни, так і у повоєнний час, має бути більш ефективною та спрямованою на створення більш сприятливих умов щодо забезпечення працевлаштування молоді, ніж існуючі. Доцільно розширити систему регуляторних та стимулюючих заходів для працевлаштування молоді, наприклад, щодо: поширення гнучких форм зайнятості; більшого

стимулювання роботодавців, які наймають молодь; поліпшення умов для отримання молоддю пільгових кредитів (на здобуття освіти, на придбання житла) тощо.

Література

1. Національна молодіжна стратегія до 2030 року: затверджена Указом Президента України від 12 берез. 2021 р. № 94/2021 / Президент України. URL: Про Національну молодіжну ст... | від 12.03.2021 № 94/2021.

2. Чорноус О.В. Працевлаштування молоді: проблеми правового регулювання та особливості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Серія ПРАВО. Випуск 19. Том 3. С. 31.

3. Про зайнятість населення: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5067-VI / Верховна Рада України. URL: Про зайнятість населення | від 05.07.2012 № 5067-VI.

4. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квіт. 2021 р. № 1414-IX / Верховна Рада України. URL: Про основні засади молодіжно... | від 27.04.2021 № 1414-IX.

5. Бойко А.К. Правове регулювання працевлаштування молоді: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05, Харків. 2019. 218 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0419U000733>.

6. Любов Яценко. Основні характеристики ринку праці України у першому півріччі 2024 року. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-08/az_rinok-praci_i_24_16082024.pdf.

УДК 349.22 (043.2)

Дибань М. П., к.ю.н.,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Розкриваючи дану тему необхідно наголосити, що «трудові відносини» є одним із важливих елементів системи суспільних відносин у будь-якій сфері діяльності. На сьогоднішній день фахівці економіки та соціології приділяють велику увагу проблемам та особливостям трудових відносин, тому що їх оптимізація в сучасних умовах забезпечить гідний рівень якості життя людини, колективу та суспільства загалом.

Поняття «трудові відносини» можна розглядати у широкому і вузькому значенні. У широкому значенні дане поняття охоплює весь спектр відносин, що становлять предмет трудового права, а у вузькому значенні воно позначає конкретні відносини між працівником та

роботодавцем, що виникають на підставі трудового договору та фактичного допуску до роботи.

Введення правового режиму воєнного стану в Україні на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» розпочало новий етап у розвитку трудового права, який бере свій початок після 24 лютого 2022 року. Виявилось, що саме сфера застосування праці, в якій переплітаються життєво важливі інтереси мільйонів громадян України, потребувала негайної реакції від законодавця з метою забезпечення її нормального функціонування.

Таким чином, трудове законодавство України зазнало значних змін, пов'язаних насамперед із запровадженням на території нашої країни правового режиму воєнного стану. Для адаптації роботодавців та працівників до нових реалій встановлено тимчасові правила трудових відносин, які діятимуть лише під час війни.

Відповідно до норм Конституції України за умов військового чи надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням терміну дії цих обмежень. Але ні в якому разі не можуть бути обмежені права та свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України, у тому числі декларація про життя, свободу, особисту недоторканність. Відповідно, право на працю, передбачене статтею 43 Конституції, а також інші трудові права можуть бути обмежені указом про запровадження надзвичайного чи воєнного стану.

Запровадження воєнного стану відіграло значну роль у регулюванні трудових відносин. Саме ця сфера потребувала негайних змін та реагування з боку парламенту, що і було зроблено, зокрема: «прийнято спеціальний закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Положення вказаного Закону дозволяють більш гнучко регулювати трудові відносини, запроваджено нові норми (наприклад, призупинення дії трудового договору), передбачено ряд гарантій для працівника (можливість розірвати договір у строк, який вказаний у заяві тощо) та роботодавця (можливість звільнення працівника навіть у період його тимчасової непрацездатності тощо). Зважаючи на те, що війна триває, до даного Закону вже були внесені зміни та доповнення і вочевидь його положення потрібно удосконалювати у тому числі задля належного захисту прав працівників в умовах воєнного стану [1].

Необхідно звернути увагу на введення нового поняття «призупинення дії трудового договору». Раніше такої можливості не існувало в трудовому законодавстві. Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»: «призупинення дії трудового договору – це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником

виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором» [5].

З даного визначення можна зробити висновок про те, що призупинення дії трудового договору вважатиметься легітимним виключно при наявності трьох умов: по-перше, роботодавець не може забезпечити працівника роботою; по-друге, у працівника відсутня можливість виконувати свої трудові обов'язки; по-третє, збройна агресія.

Отже, можна підсумувати, що в умовах сьогодення перебіг трудових відносин в Україні можна сприймати як подвійне явище. З одного боку, всі стрімкі перетворення можуть стати справжнім двигуном зростання вітчизняної економіки, зокрема зростання продуктивності праці, соціального партнерства, якості продукції та послуг, спрощення комунікації між особистістю, суспільством і державою, підвищення рівня трудової активності тощо, а з іншого боку спричинити виникнення багатьох правових колізій в законодавстві.

Література

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

УДК 340:006.01:623.4 (043.2)

Западинчук В. О., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ ТА КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Актуальність питання правового регулювання експорту озброєнь і товарів військового призначення в Україні зумовлена потребою збалансувати інтереси національної безпеки та розвиток оборонно-промислового комплексу (ОПК). З одного боку, держава прагне не допустити витоку технологій, здатних посилити оборонний потенціал потенційного противника. З іншого – надмірні обмеження ускладнюють доступ виробників до зовнішніх ринків і послаблюють конкурентоспроможність національного ОПК.

У національному правовому полі відсутня пряма норма, яка забороняла б експорт зброї з початку повномасштабної агресії РФ. Проте,

за повідомленнями голови Державної служби експортного контролю України (далі – Держекспортконтроль) Олександра Павліченка, у воєнний час здебільшого ухвалюються відмовні рішення щодо експорту летальної зброї (Павліченко, 2022) [1]. Формально це не закріплено окремою постановою, але реалізується через суворе ліцензування. Такий режим мінімізує ризик «витоку» чутливих розробок, однак обмежує реалізацію прав суб'єктів господарювання на продаж їхньої продукції.

Опитування Технологічних Сил України свідчить, що 85% виробників, які працюють за державними оборонними контрактами, розглядають можливість релокації за кордон через законодавчі й практичні перешкоди з експортом військової продукції (Михалко, 2024) [5]. Фактична «прихована» заборона на експорт ставить під загрозу збереження стратегічного виробничого потенціалу та робочих місць.

Недостатня чіткість прав інтелектуальної власності (ІВ) є серед ключових чинників, що ускладнюють правове регулювання експорту військових технологій. Згідно з дослідженнями О. Зайківського та О. Оністрата, у національному законодавстві відсутній комплексний механізм охорони прав на об'єкти, створені за бюджетні кошти чи в межах державних оборонних замовлень (Зайківський, Оністрат, 2019) [3]. Неуніфіковані норми про службові винаходи, брак спеціального акта про комерційну таємницю та чітких настанов щодо патентування за кордоном зумовлюють невизначеність статусу власника технології. У результаті держоргани та виконавці оборонних замовлень не мають єдиної процедури управління правами ІВ (Зайківський, 2021) [4], що спричиняє конфлікти інтересів: виробник прагне збувати розробку за кордоном, а замовник боїться «витоку» критичних технологій.

За спостереженнями Farley та Isaacs (2013) [2], експортний контроль і захист прав ІВ тісно переплетені, бо отримувач озброєння може розібрати і відтворити (reverse-engineer) технології, згодом перепродати їх, завдавши первісному експортеру шкоди. Щоб унеможливити несанкціонований реекспорт, держави-розробники можуть надавати обладнання з обмеженими технічними характеристиками або встановлювати договірні обмеження.

Для прозорості й передбачуваності експерти пропонують укладати безпекові угоди з дружніми державами, які передбачають обов'язкове узгодження будь-якого реекспорту (Михалко, 2024) [5]. Це відкриває можливість для контрольованого експорту надлишкових продуктів, приміром дронів, які ЗСУ не можуть або не бажають викупувати в повному обсязі.

В умовах фактичного блокування експорту пропонується низка законодавчих та організаційних змін:

1. Розробити критерії «надлишковості» військового обладнання та визначити випадки, коли експорт не створює загроз для обороноздатності (Михалко, 2024) [5].

2. Удосконалити законодавство про ІВ, зокрема порядок набуття державою та управління правами на розробки воєнного призначення (Зайківський, Оністрат, 2019) [3].

3. Передбачити спеціальні положення про комерціалізацію винаходів, створених за бюджетний кошт (Зайківський, 2021) [4] та механізм контролю за приватними військовими розробками.

В Україні бракує системних актів, які б одночасно регламентували права держави й приватних осіб на винаходи військового призначення та встановлювали чіткі правила їх комерційного експорту. Надмірне обмеження експорту, викликане страхом «витоку» технологій, може призвести до згортання виробництва, а отже – знизити оборонний і науковий потенціал країни. Водночас міжнародна практика свідчить, що ретельно розроблені процедури й договірні механізми дають змогу водночас захистити національні інтереси й підтримати економічне зростання ОПК. Законодавча реформа сфери експортного контролю та інтеграція норм про інтелектуальну власність здатні забезпечити прозорі процедури вивезення «надлишкової» військової продукції, належний захист прав розробників і контроль за реекспортом.

Література

1. Павліченко: Летальна зброя з України не вивозиться / Лілія Ржеутська. 13.07.2022. DW. URL: <https://www.dw.com/uk/holova-derzhheksportkontroliu-ukraina-ne-eksportuie-zbroiu-ale-deshcho-vyvozytsia/a-62457677> (дата звернення: 29.01.2025).

2. Farley R.M., Isaacs D.H. Patents for Power: Intellectual Property Law and the Diffusion of Military Technology. *Chicago: University of Chicago Press, 2017. 320 p.*

3. Зайківський О. Б., Оністрат О. А. Інтелектуальна власність в оборонній сфері. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 1. С. 73–85.

4. Зайківський О. Б. Інтелектуальна власність в системі забезпечення обороноздатності країни. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstreams/68651048-ae0f-427f-b636-887f35c36dee/download> (дата звернення: 29.01.2025).

5. Михалко К. Чому державі потрібен експорт української зброї. 3 жовт. 2024, 17:43. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2024/10/3/720136/> (дата звернення: 29.01.2025).

Кашицький А. В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ОКРЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКІ МОДЕЛІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В контексті європейської інтеграції доцільним є вивчення європейських моделей правового регулювання волонтерської діяльності. Так, наприклад, німецьке право розглядає волонтерську діяльність як службу, поширюючи на неї захисні механізми трудового законодавства. Договір про волонтерство розглядають як різновид трудового договору [1, с. 435]. Під волонтером у німецькому правовому полі розуміють особу, яка безоплатно чи за незначну компенсацію здійснює діяльність, спрямовану на отримання знань, умінь і навичок у певній професії. Як зазначається в етимологічному словнику юридичних термінів, *Volontär* у значенні «працівник-практикант без надання оплати» відомий у Німеччині з середини XIX ст. [2, с. 451].

Відповідно до англійської моделі, волонтерська діяльність максимально розмежована за предметом з трудовим договором. Прецедентне право Великої Британії виходить з того, що відносини між волонтером і організацією не регулюються нормами трудового законодавства (*National Minimum Wage Act 1998, Working Time Regulations 1998, Disability Discrimination Act 1995, Equality Act 2010* та ін.). У цій моделі визначальною є свобода волевиявлення волонтерів, що насамперед передбачає можливість волонтера в будь-який момент відмовитись від виконуваних функцій.

Англійській практиці відомі випадки перекваліфікації судом угоди з волонтером (*volunteer agreement*) у трудовий договір (*contract of employment*) [3] і навпаки. Наприклад, у справі *X v. Mid-Sussex Citizen Advice Bureau* (2009) позивачка, яка була волонтером, отримала повідомлення про припинення з нею співпраці, з чим не погодилась і звернулась до суду, посиляючись на порушення Директиви від 27.11.2000 № 2000/78/ЄС Про встановлення загальної системи рівного відношення у сфері зайнятості та професійної діяльності [4]. Проте суд вказав, що на волонтерські відносини законодавство Великої Британії про дискримінацію, як і європейське право, не поширюється [5].

Згідно зі статтею 17 Цивільного кодексу Італії, волонтер – це особа, яка за власним вільним вибором здійснює діяльність на користь громади та загального блага, надаючи власний час та навички безкоштовно для

сприяння потребам людей та спільнот [6]. Італійське законодавство передбачає, що волонтерська діяльність несумісна з будь-якою формою відносин найму [7, с. 100].

До речі, в рекомендаціях ООН «Volunteerism and Legislation: a Guidance Note» чітко визначено, що в національному законодавстві повинно бути встановлено, які види компенсацій мають право обґрунтовано отримувати волонтери і при цьому не розглядатися як «наймані працівники» в галузі трудового права [8].

Оскільки праця волонтерів добровільна і безоплатна, умова безоплатної праці не дає можливості роботодавцеві чи отримувачу послуги будувати відносини з волонтерами на базі трудового законодавства, позаяк немає оплати праці. Більше того, включення умови про безоплатну волонтерську працю в трудовий договір суперечило б і змісту такого договору. Волонтер працює не лише без заробітної плати, а й без оплачуваної відпустки. Час, який волонтер пропрацював у благодійній організації, здійснюючи волонтерську діяльність, не зараховується до страхового стажу.

Поділяємо думку вченої О. В. Тищенко про те, що фактично, волонтерство – це вид суспільно корисної соціальної роботи, яка здійснюється безоплатно, спрямована на загальне благо для суспільства [9, с. 40].

Загалом у країнах Центральної та Східної Європи волонтерство вважається необхідною складовою культури. У тих країнах, де існують міцні традиції волонтерства, таких як Німеччина та Велика Британія, волонтерська діяльність та самі волонтери автоматично захищені законом. Прогресивним є й законодавство Італії, особливо в аспекті заохочення молоді до волонтерства через преференції при прийнятті на державну службу, створення системи навчання волонтерській діяльності у вищих навчальних закладах, створення реєстру волонтерів, обов'язкового страхування волонтерів, відшкодування витрат, пов'язаних з волонтерською діяльністю, створення місцевої мережі волонтерських організацій та асоціацій, що, безумовно, сприяє розвитку волонтерської діяльності.

Література

1. Brockhaus-Enzyklopädie. 23. Band. Mannheim, 1994. S. 435.
2. Köbler G. Deutsches etymologisches Rechtswörterbuch. Tübingen: Mohr, 1995. 483 s.
3. Middlemiss S. The cost of kindness: voluntary workers and intern's rights under employment law. URL: [http:// openair.rgu.ac.uk](http://openair.rgu.ac.uk) (дата звернення: 16.01.2025).
4. Про встановлення загальної системи рівного відношення у сфері зайнятості та професійної діяльності: Директива Ради Європейського Союзу від

27.11.2000 № 2000/78/ЄС. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=67418 (дата звернення: 16.01.2025).

5. URL: <http://www.volunteernow.co.uk/fs/doc/publications/volunteering-and-the-law-information-sheet-2019.pdf>.

6. Codice del Terzosettore, a norma dell'articolo 1, comma 2, lettera b) della legge 6 giugno 2016, n. 106. D.Lgs. 3 luglio 2017, n. 117. Pubblicata nella Gazz. Uff. 2 agosto 2017, n. 179, S.O. URL: <https://www.lavoro.gov.it/documenti-e-norme/normative/Documents/2017/Decreto-legislativo-03072017-n-117-Codice-del-Terzo-settore.pdf> (дата звернення: 16.01.2025).

7. Кашицький А. В. Порівняльно-правовий аналіз системи волонтерської діяльності на прикладі законодавства України та Італії. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2023. Випуск 97. С. 98–103.

8. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh> (дата звернення: 16.01.2025).

9. Тищенко О. В. Право соціального забезпечення України: теоретичні та практичні проблеми формування і розвитку галузі: монографія. Київ: ДП «Прінт Сервіс», 2014. 394 с.

УДК 349.22 (043.2)

Кіліміченко А. О., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ЗАЙНЯТОСТІ

У частині першій ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» передбачено декілька видів зайнятості: «вільно обрана зайнятість» (п. 5); «неповна зайнятість» (п. 11); «повна зайнятість» (п. 14); «продуктивна зайнятість» (п. 17). Так, вільно обрана зайнятість визначається як реалізація права громадянина вільно обирати вид діяльності, не заборонений законом (зокрема такий, що не пов'язаний з виконанням оплачуваної роботи), а також професію та місце роботи відповідно до своїх здібностей і потреб [1].

По-перше, викликає заперечення застосування у цьому визначенні терміну «громадянин», адже право на зайнятість є правом фізичної особи незалежно від її громадянства. По-друге, поняття вільно обраної зайнятості у Законі України «Про зайнятість населення» є вужчим порівняно з визначенням такої зайнятості у Конвенції МОП №122 про політику в галузі зайнятості 1964 року. Цією Конвенцією передбачається

свобода вибору зайнятості і найширші можливості для кожного працівника здобути підготовку та використовувати свої навички і здібності для виконання роботи, до якої він придатний, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних поглядів, іноземного походження чи соціального походження (п. с) ч. 2 ст. 1) [2].

У зв'язку з цим видається доцільним викласти п. с) частини другої ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» в такій редакції: «Вільно обрана зайнятість – свобода вибору особою передбаченої законом форми зайнятості та найширші можливості здобути підготовку та обирати професію і місце роботи відповідно до своїх здібностей і потреб незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних поглядів, іноземного чи соціального походження».

Повну зайнятість визначено у частині першій ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» як «зайнятість працівника за нормою робочого часу, передбаченою згідно із законодавством, колективним або трудовим договором» [1].

Поняття повної зайнятості у Законі України «Про зайнятість населення» не узгоджується з міжнародними трудовими нормами, закріпленими у Конвенції МОП №122 про політику в галузі зайнятості 1964 року. В розумінні Конвенції МОП №122 повна зайнятість передбачає забезпечення роботою всіх, хто готовий стати до роботи і шукає роботу, без прив'язки до норми робочого часу. Однією з цілей активної політики зайнятості називається ліквідація безробіття та неповної зайнятості. Цілком зрозуміло, що не йдеться про ліквідацію неповної зайнятості в розумінні Конвенції МОП №175 про роботу на умовах неповного робочого часу від 24 червня 1994 року [4] та визначення цього виду зайнятості у п. 11 частини першої ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення». Враховуючи зазначене, доцільно викласти п. 14 частини першої ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» в такій редакції: «повна зайнятість – це забезпечення роботою всіх, хто готовий стати до роботи і шукає роботу».

Продуктивна зайнятість визначається у п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» як «зайнятість, що дає змогу забезпечити ефективне суспільне виробництво та задовольнити потреби працівника на рівні не менше встановлених законодавством гарантій» [1]. Втім, це визначення також не повною мірою узгоджується з положеннями Конвенції МОП №122 про політику в галузі зайнятості 1964 року, оскільки в ньому зазначається, насамперед, про забезпечення ефективного суспільного виробництва, а тільки потім про задоволення потреб працівника на рівні не менше встановлених гарантій. Натомість продуктивна зайнятість розглядається МОП як така, що гарантує адекватний заробіток [3]. Не зовсім зрозумілим є застосування у

визначенні продуктивної зайнятості п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» словосполучення «потреби працівника», що мають бути забезпечені на рівні не менше встановлених законодавством гарантій. На нашу думку, варто говорити не про задоволення потреб працівника, а про забезпечення гідних умов праці, насамперед, гідної заробітної плати.

У зв'язку з цим видається доцільним викласти п. 17 частини першої ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» в такій редакції: «продуктивна зайнятість – зайнятість, що дає змогу забезпечити гідні умови праці та ефективно суспільне виробництво».

Неповна зайнятість визначається у п. 11 частини першої ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» як «зайнятість працівника на умовах робочого часу, що менший від норми часу, передбаченої законодавством, і може встановлюватися за договором між працівником і роботодавцем з оплатою праці пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку» [1].

У зазначеному понятті не повністю враховані положення Конвенції МОП № 175 про роботу на умовах неповного робочого часу від 24 червня 1994 року та норми ст. 56 «Неповний робочий час» КЗпП України. Зокрема у ст. 56 КЗпП України зазначається про встановлення неповного робочого часу не за договором, а «за угодою сторін». У цій статті передбачені категорії працівників, за просьбою яких роботодавець зобов'язаний установити неповний час (у п. 11 частини першої ст. 1 Закону зазначається «може встановлюватися»). Не враховані також положення Конвенції МОП № 175 про випадки вимушеного встановлення неповного робочого часу. З урахуванням цього доцільно п. 11 частини першої ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» викласти в такій редакції: «Неповна зайнятість – зайнятість працівника на умовах робочого часу, що менший від нормальної тривалості робочого часу працівників, зайнятих повний робочий час, з оплатою праці пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку;».

Література

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст.243.
2. Конвенція МОП № 122 про політику в галузі зайнятості від 17 чер. 1964 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_062#Text
3. Decent work indicators: concepts and definitions: ILO manual. International Labour Office. First edition. Geneva: ILO, 2012. 176 pp.
4. Конвенція МОП № 175 про роботу на умовах неповного робочого часу від 24 чер. 1994 р. *Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці*. 1965-1999. Том II. Женева: Міжнародне бюро праці, 1999. С. 1447-1451.

Кметик Х. В., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЗАКОНОДАВСТВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Законодавство зарубіжних країн щодо гендерної рівності в сімейних правовідносинах є важливим джерелом навчання та натхнення для інших держав, зокрема, й для України.

Одним із визначальних моментів у регулюванні сімейно-правових відносин в країнах Європейського Союзу стало прийняття 18 грудня 2000 року Хартії основних прав Європейського Союзу (Charter of Fundamental Rights of the European Union) [1], що змінило загальну картину системи захисту прав людини в ЄС. Починаючи з вересня 2001 року в межах ЄС діє Комісія з європейського сімейного права (Commission on European Family Law – CEFL) [2], метою створення якої є робота з гармонізації сімейного права у Європі. До складу CEFL входять приблизно 26 експертів у сфері сімейного та порівняльного права з усіх держав-членів ЄС, а також з інших європейських держав. На жаль, українських експертів серед них немає. Одним із завдань комісії стало створення комплексу спільних принципів у сфері сімейного права за результатами дослідження національного законодавства європейських держав. На сьогодні розроблені і Принципи європейського сімейного права щодо розлучення та утримання між колишніми подружжям (Principles on Divorce and Maintenance Between Former Spouses), Принципи європейського сімейного права стосовно батьківської відповідальності (Principles on Parental Responsibilities) і Принципи європейського сімейного права щодо відносин власності між подружжям (Principles on Property Relations between Spouses) [3].

Законодавство зарубіжних країн, у свою чергу, відображає різні підходи до цього питання, і деякі з них, на нашу думку, заслуговують на особливу увагу. Законодавство більшості держав, насамперед, містить основні обов'язки подружжя. Зокрема, подружжя зобов'язане дотримуватися взаємної вірності, допомоги, підтримки, а разом воно забезпечує моральний і матеріальний розвиток сім'ї.

Так, згідно статей 212–213 основного джерела сімейного права Франції – Французького цивільного кодексу Наполеона 1804 р. – подружжя допомагає дітям отримувати освіту і забезпечує їхнє майбутнє.

В Англії та США подружжя, вступаючи до шлюбу, зобов'язане створити подружню спільноту життя – консорціум (consortium), під яким розуміється спільність стола, вогнища і ложа.

Швеція відома своїм прогресивним підходом до гендерної рівності. Шлюб у Швеції базується на рівноправному партнерстві, де обидва партнери мають однакові права і можливості. Крім того, Швеція визнає одностатеві шлюби і надає однакові права для одностатевих та різностатевих партнерів. Обирати цивільний шлюб як альтернативну форму сімейних відносин та як «пробне життя» із партнером або партнеркою перед офіційною реєстрацією відносин у Швеції почали ще з 1960 року – це був видимий прогрес у нормативній поведінці щодо формування та сприйняття сім'ї. Пізніше ця тенденція поширилася у Данії, а трохи пізніше й у Норвегії.

Норвезьке законодавство надає подружжю рівні права та обов'язки у шлюбі, а також визнає одностатеві шлюби. У Норвегії встановлено декрет, який стверджує рівність батьківських прав і можливостей для обох батьків незалежно від статі.

Ісландія також має прогресивне законодавство, що гарантує гендерну рівність у сімейних правовідносинах. Ісландське законодавство надає батькам рівні права та обов'язки виховувати дітей та приймати рішення щодо сімейних справ. Крім того, Ісландія активно бореться з дискримінацією на підставі статі, включаючи законодавчі заходи, спрямовані на забезпечення гендерної рівності в різних аспектах життя.

У Канаді законодавство також спрямоване на забезпечення гендерної рівності в сфері сімейних правовідносин. Закони про шлюб і розлучення в Канаді гарантують рівні права і можливості для обох партнерів. Крім того, Канада визнає одностатеві шлюби та надає їм такі ж права та захист, як і різностатевим парам.

У Нідерландах існують закони, які дозволяють одностатевим парам одружуватися та всиновлювати дітей. Крім того, Нідерланди визнають рівність батьківських прав для обох батьків та сприяють спільному батьківству незалежно від статі.

Цікаві трансформації сімейного законодавства можна спостерігати й у сусідній Польщі. Кодекс про сім'ю та опіку Республіки Польща заснований на принципі дотримання інтересів дитини, що проявляється у тому, що суд не може винести рішення про розлучення, якщо це перешкоджає благу дитини, а батьківська влада здійснюється на благо дитини. У 1998 році у зв'язку з ратифікацією конкордату з Ватиканом введено два рівноправних способи укладення шлюбу: через органи реєстрації актів цивільного стану і через укладення релігійного шлюбу – цим самим було фактично визнано релігійні норми джерелом сімейного права. У 2004 році до Кодексу були внесені зміни, які передбачали

розширення можливості індивідуального договірною регулювання сімейних майнових відносин між подружжям. Також, незважаючи на збереження режиму спільності майна подружжя, було визначено, що один з подружжя не відповідає за борги іншого з подружжя.

Як бачимо, багато країн світу активно працюють над тим, щоб законодавчо забезпечити рівність прав та можливостей для всіх сторін сімейних правовідносин, незалежно від їх статі чи гендерної ідентичності [4].

Література

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union dated 18 December 2000. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 20.01.2025).

2. Commission on European Family Law. URL: <https://ceflonline.net> (дата звернення: 20.01.2025).

3. Principles. Commission on European Family Law. URL: <https://ceflonline.net/principles> (дата звернення: 20.01.2025).

4. Шамота О. В. Забезпечення гендерної рівності в сфері сімейних правовідносин за законодавством деяких зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 208–210.

УДК 342.1 (043.2)

Купіна Л. Ф., д.ю.н., професор,
Інститут правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України,
м. Київ, Україна

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПОСИЛЕННІ СПРОМОЖНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ РІВНОСТІ

Органи публічної влади забезпечують нормативну, організаційну та фінансову складову реалізації прав людини. Базисом ефективної правореалізації є гарантії дотримання принципів свободи, справедливості та рівності, що набуло особливої актуальності при запровадженні військового стану на території України. Вказані принципи реалізуються через нормативно-правові механізми та формують основу змісту правил поведінки суб'єктів суспільних відносин.

Розвиток євроінтегрованого громадянського суспільства спонукає до виникнення нових загальносоціальних принципів, які для забезпечення реалізації прав людини у відповідності із міжнародними стандартами та правилами, потребують нормативного втілення у правових нормах. Як

відзначає А.М. Колодій: «саме у надрах громадянського суспільства, в межах правоутворення, за допомогою юридичної практики, зароджуються нові юридичні принципи, що еволюційно відмінюють дію застарілих, не актуальних принципів» [1; 42]. Нормативне закріплення правил поведінки суб'єкта суспільних відносин дозволяє визначити межі діяльності людини та зміст її прав та обов'язків. Статтею 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-ІХ встановлено, що правотворча діяльність здійснюється відповідно до принципів верховенства права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя, що, на нашу думку, сприяє посиленню інституційної спроможності органів публічної влади у реалізації державної політики спрямованої на забезпечення ефективної реалізації прав громадян, зокрема в соціально-трудовій сфері.

Г. І. Зеленько слушно стверджує, що інституційну спроможність держави вимірюють за такими індикаторами: ефективність системи державного управління; якість регуляторних процедур; дотримання принципів верховенства права; рівень контрольованості корупції; залученість громадян до формування політик; дотримання свобод [3; 50]. Убачається, що визначені ознаки є тими орієнтирами, які потребують особливої уваги у своєму розвитку та трансформації в умовах російсько-української війни.

На нашу думку, органи публічної влади мають перед собою важливе завдання – посилення своєї інституційної спроможності при реалізації державної політики як в державному управлінні так і забезпеченні реалізації прав людини. Одними із інструментів такого посилення можуть бути: ефективне нормопроекування, підвищення професійного рівня працівників органів публічної влади, впровадження політик із дотриманням антидискримінаційних міжнародних стандартів. Вважаємо, що ключовою політикою, яка потребує впровадження міжнародних практик для забезпечення верховенства права, рівності громадян перед законом та рівноправності при реалізації своїх прав є соціально-трудова сфера, розвиток якої забезпечує інституційний механізм держави як структурний елемент здійснення соціально-економічної політики України. Задля досягнення високих показників у реалізації цієї політики, інституційний механізм має активно впроваджувати принципи політики рівності, що допоможе в нинішніх умовах життєдіяльності українського суспільства усталено закріпитися європейським демократичним цінностям та створити ефективні механізми запобігання дискримінації.

Одним із інструментів, який би дозволив розвинути політику рівності в напрямі посилення інституційної спроможності влади при її

впроваджені – є забезпечення співпраці органів державної влади та місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства, у тому числі в розробці проблем дискримінації та гендерно орієнтованої соціально-економічної політики. Така співпраця наразі активно здійснюється через залучення інститутів громадянського суспільства до проведення експертиз, збору статистичних даних щодо поширення принципу рівності прав та можливостей при реалізації місцевих, регіональних та локальних соціальних політик міжнародних центрів та асоціацій, які зможуть допомагати впроваджувати антидискримінаційну практику в організацію зайнятості та працевлаштування населення, проведення громадського обговорення проектів нормативно-правових актів і програм, спрямованих на забезпечення рівності у всіх сферах суспільного життя. Участь громадських організацій і підтримка громадських ініціатив допомагає органам публічної влади сформулювати нові напрями, цілі соціально-економічної політики з урахуванням міжнародного досвіду та національної практики реалізації Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. Вказане сприяє розробці нормативно-правових механізмів для врегулювання проблеми, що пов'язані із подоланням усталених стереотипів щодо ролі та місця жінок у суспільстві і формує передумови для здобуття високих показників у реалізації політики рівності та підвищення культури рівності прав та можливостей.

Варто визнати, що саме під час російсько-української війни посилилася взаємодія інститутів громадянського суспільства, метою діяльності яких є забезпечення рівності прав і можливостей жінок та чоловіків в суспільно-політичних процесах. Така співпраця створила можливість, під час воєнного стану, продовжити роботу по впровадженню гендерних підходів у практику діяльності державних та недержавних організацій. З цього приводу висловилися експерти з гендерної політики під час панельної дискусії на тему: «Гендерна політика та війна: ризики, виклики, здобутки», які зазначили, що в Україні розгортається тренд, коли жінки стають активними учасницями боротьби за свободу країни, а не лише жертвами війни. Учасниці дискусії зауважили, що тенденція підкріплюється урядовими документами, розробленими у співпраці з Українським жіночим фондом, Українським ветеранським рухом, за участю мережі радників з гендерних питань [5]. Державна політика в цьому напрямку була скерована до закріплення антидискримінаційних правил на законодавчому рівні шляхом оновлення Національного плану дій (надалі – План) з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», який затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2020 року №1544-р. [6]. Він містить положення, що передбачені резолюцією ООН, як мають бути відображені

у змістах державної та регіональної соціальних політик та забезпечать рівноправність жінок і чоловіків при прийнятті рішень.

Ключовими питаннями, які мають бути вирішені під час реалізації заходів передбачених Планом - є запобігання насильству за ознакою статі та захист прав в умовах конфліктів. Оновлення змісту Плану має трансформувати підходи до формування соціальної політики по подоланню усталених практики щодо ролі жінки під час війни, враховуючи те, що вони в більшій мірі страждають від збройних конфліктів та їх наслідків, але не мають рівності при ухваленні рішень, пов'язаних із вирішенням конфліктів та участі у мирних перемовинах. Високий рівень виконання Плану, а водночас і резолюції ООН, може бути забезпечений, коли практичні результати реалізації соціальної політики будуть свідчити про участь жінок при вирішенні конфліктів, відновленні миру, захисті жінок від гендерно зумовленого насильства під час конфліктів та зважання на особливі потреби жінок, які виникають під час збройних конфліктів [6].

Убачається, що нині політика рівності має розвивати інформаційно-комунікативну складову щодо забезпечення рівності прав та можливостей при залученні жінок до врегулювання конфліктів або ж подолання їхніх наслідків із використанням заходів гендерно-чутливої комунікації: залучення жінок-військовослужбовців, як здатні будуть провести ефективну комунікацію із жінками, що піддалися насиллю чи перебували в зоні конфлікту та використовувати аналогічні інструменти при роботі із чоловіками, котрі не завжди можуть звернутися за допомогою чи інформацією до представниці жіночої статі.

Саме в цьому напрямі доцільна співпраця з інститутами громадянського суспільства, які проводять заходи по виявленню проблем, з якими стикаються жінки на звільнених територіях: забезпечення своєчасної медичної, гуманітарної та психологічної допомоги; залучення жінок до відновлення функціонування системи органів публічної влади через подолання кадрового дефіциту; впровадження заходів щодо реінтеграції населення в соціальний, економічний, інформаційно-культурний простір. Саме під час реалізації цих заходів держава має можливість та повинна реалізовувати соціальну політику із неухильним дотриманням принципу рівності прав і можливостей, при цьому не лише за ознакою гендеру, а й з дотриманням інших критеріїв антидискримінаційних практик. При цьому важливо забезпечити нормативне регулювання здійснення вказаних заходів із дотриманням як антидискримінаційної політики, так й гарантуванням реалізації усіх прав людини загалом. На нашу думку, основним акцентом при розробці планів реалізації вказаних заходів є зосередження уваги нормотворців на інструментах, які дозволяють підвищити рівень правового захисту

людської гідності як основи усіх прав, що нерозривно поєднано не лише із правом на життя, а й іншими правами, у тому числі – соціальними.

Література

1. Колодій А. М. Принцип права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 42-46.

2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7#w1_1 (дата звернення: 15.01.2025).

3. Зеленько Г.І. Інституційна спроможність України в умовах війни. *Вісник НАН України*. № 9. 2024. С. 49-58.

4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 верес. 2005 р. № 2866-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

5. Електронний ресурс. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3670011-genderna-politika-ta-vijna-riziki-vikliki-zdobutki.html> (дата звернення 17.01.2025).

6. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовт. 2020 р. № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 17.01.2025).

УДК 349.22(043.2)

Кучма О.Л., д.ю.н., професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТРАХУВАННЯ БРИГАД МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Із прийняттям нового Закону України «Про страхування» відбулася зміна у механізмі обов'язкового страхування різних категорій осіб та внесені зміни до Законів України, у яких закріплено обов'язкове страхування. Так, у Законі України «Про екстрену медичну допомогу» внесено зміну (відкориговано абзац п'ятий частини четвертої статті 11) медичні працівники системи екстреної медичної допомоги мають право на:...страхування, яке обов'язково забезпечується у порядку, визначеному законом [1].

Закон України «Про страхування», який припинив свою дію 31.12.2024 року, визначав одним з обов'язкових видів страхування

особисте страхування від нещасних випадків на транспорті. Механізм реалізації цього виду страхування був закріплений у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті» (далі – Постанова №959). Цим Положенням визначався порядок здійснення обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті працівників транспортних підприємств незалежно від власності та видів діяльності, які безпосередньо зайняті на транспортних перевезеннях (далі – водії), а саме: ... працівників бригад медичної допомоги. Застрахованими вважаються водії тільки на час обслуговування поїздки [2]. Тобто крім водія бригади медичної допомоги, статус водія відповідно до Постанови № 959 мав і медичний персонал, який знаходився у машині швидкої допомоги.

На виконання вимог нового страхового законодавства профільним міністерством прийнято Наказ «Про затвердження Порядку та умов страхування на автомобільному та міському електричному транспорті» (далі – Наказ № 671) [3], яким визначено в тому числі, страхування відповідальності перевізника за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю пасажирів під час перевезення автомобільним транспортом (окрім таксі та перевезення пасажирів легковим автомобілем на замовлення), та страхування життя, здоров'я та працездатності водія автомобільного транспорту від нещасних випадків.

На відміну від Постанови № 959 Наказ № 671 не містить розширеного тлумачення категорії водій, та чітко визначає, що застрахованою особою є водій або машиніст автомобільного та міського електричного транспорту, який входить до штату підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та господарювання, щодо страхування життя, здоров'я та працездатності від нещасних випадків якого укладений відповідний договір страхування від нещасних випадків [3]. Таким чином, медичний персонал бригади екстреної медичної допомоги не може бути застрахований по договору страхування життя та здоров'я водія, але на них має поширюватися страховий захист як на пасажирів.

Договір страхування відповідальності укладається щодо кожного транспортного засобу, який використовує (експлуатує) перевізник для виконання перевезення пасажирів та багажу [3]. Закон України «Про автомобільний транспорт» визначає автомобільного перевізника як фізичну або юридичну особу, яка здійснює на комерційній основі чи за власний кошт перевезення пасажирів чи (та) вантажів транспортними засобами. Правила дорожнього руху визначають пасажиром особу, яка користується транспортним засобом і перебуває в ньому, але не причетна до керування ним.

Таким чином, медичний персонал бригади медичної допомоги змінив статус водія (у Постанові № 959) на статус пасажирів (у Наказі № 671), що більш відповідає дійсності, з врахуванням визначення статусів водія і пасажирів як учасників дорожнього руху. Роботодавцю бригади медичної допомоги необхідно укласти два договори страхування: договір страхування життя і здоров'я водія та договір страхування відповідальності.

Постановою № 959 встановлювалися значно нижчі страхові суми, ніж Наказом № 671. Проте, на практиці нові умови страхування запрацювали невчасно і неповною мірою. Так, із вступом в дію нового Закону України «Про страхування» із 01.01.2024 року вже мав запрацювати новий механізм страхування водіїв і пасажирів від нещасних випадків на транспорті. Проте Наказ № 671 набрав чинності тільки 18.09.2024 року. Тобто із січня до вересня 2024 року був відсутній механізм страхування зокрема бригад медичної допомоги від нещасних випадків на транспорті. Та навіть і після вересня 2024 року роботодавці працівників бригад медичної допомоги на тендерах в прозорро виставляли в тендерній документації проекти договорів страхування на умовах Постанови № 959, яка і у 2025 році все ще є чинною.

Укладені договори страхування на умовах Постанови № 959 зменшують обсяг страхових виплат (відповідно, і обсяг соціального забезпечення) застрахованим водіям та потерпілим пасажиром порівняно з Наказом № 671.

Важливо не тільки своєчасно та якісно врегульовувати у нормативно-правових актах відносини, але і контролювати їх фактичне застосування. Доцільно Міністерству охорони здоров'я України здійснити перевірку дотримання законодавства у частині проведення страхування бригад медичної допомоги та провести роз'яснювальну роботу серед центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф та станцій екстреної (швидкої) медичної допомоги щодо того, які зміни відбулися у страховому законодавстві, та які договори страхування і на підставі яких нормативно-правових актів необхідно укладати.

Література

1. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5081-VI / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text> (дата звернення: 30.01.2025).

2. Про затвердження Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті: Постанова від 14 серп. 1996 р. № 959 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-96-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.01.2025).

3. Про затвердження Порядку та умов страхування на автомобільному та міському електричному транспорті: Наказ від 22 лип. 2024 р. № 671 /

Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1297-24#Text> (дата звернення: 30.01.2025).

УДК 341.2 (043.2)

Мельник П. В., доктор філософії
в галузі права, докторант,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Утвердження в Україні соціальної та правової держави зумовлює об'єктивні та закономірні процеси пов'язані із системними соціально-економічними реформами, реформою децентралізації влади, оновленням процесуального законодавства, поступовою імплементацією європейських соціальних стандартів. Внаслідок підписання Угоди про асоціацію (Угода ратифікована згідно із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014), Україна взяла на себе зобов'язання привести чинне законодавство про службу в органах місцевого самоврядування до європейських стандартів. Особливого значення проблематика розвитку новітньої моделі служби в органах місцевого самоврядування набирає в ході інституційною реформою децентралізації влади, посиленням ролі територіальних громад в управлінських процесах післявоєнної відбудови України. Насамперед, варто відзначити, що правове регулювання служби в органах місцевого самоврядування, характеризується тим, що спрямоване на оптимальне поєднання спеціального правового регулювання та загальних приписів щодо застосування норм трудового права по відношенню до функціонування служби місцевого самоврядування. Концептуальні конституційно-правові основи служби в органах місцевого самоврядування визначені на підставі Конституції України [1], за змістом якої в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування. Так, Основний Закон України (ст. 38) закріплює право громадян брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У юридичній літературі підкреслюється, що положення Конституції України визначають конституційно-правові засади розвитку суспільства й держави з питань праці, засвідчують об'єктивну та закономірну необхідність їх подальшої імплементації в розбудову новітнього спеціального законодавства. У розвиток конституційних положень, ратифікована

Верховною Радою України, Європейська хартія місцевого самоврядування (ст. 6) встановлює: по-перше, самостійність органів місцевого самоврядування в межах закону визначати власні внутрішні адміністративні структури з урахуванням місцевих потреб і необхідності забезпечення ефективного управління; по-друге, добір на службу в органах місцевого самоврядування висококваліфікованого персоналу з урахуванням особистих якостей та компетентності шляхом забезпечення належних можливостей професійної підготовки, винагороди та просування по службі [2]. Важливим та своєчасним кроком на шляху кодифікації нормативного матеріалу в галузі служби в органах місцевого самоврядування стало прийняття в 2001 році Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування в Україні», який діє сьогодні та регулює цілу низку загальних питань служби (визначення служби, визначення посадової особи місцевого самоврядування; класифікація посад в органах місцевого самоврядування; основні принципи служби в органах місцевого самоврядування; зміст та умови реалізації права на службу в органах місцевого самоврядування; зміст державної політики щодо служби в органах місцевого самоврядування, тощо [3]. Основою тенденцією подальшого законодавчого забезпечення служби в органах місцевого самоврядування стала розробка та ухвалення у 2023 році нової редакції Закону про службу в органах місцевого самоврядування [4]. Відповідно до перехідних положень цей Закон на сьогодні ще не набрав законної сили. За змістом новий Закон приділяє увагу таким ключовим питанням: 1) повністю імплементовано положення статті 6 Європейської хартії місцевого самоврядування; 2) завершено формування інституту служби в органах місцевого самоврядування; 3) враховано відмінності між місцевим самоврядуванням та державною владою і самобутності служби в органах місцевого самоврядування; 4) закріплено рівний доступ до служби в органах місцевого самоврядування виключно на основі заслуг; прозоре прийняття на службу до органів місцевого самоврядування; 5) стимулювання кар'єрного зростання; 6) впровадження ефективного механізму запобігання корупції; 7) підвищення рівня соціального та матеріального захисту службовців. Окреме місце у системі законодавчого забезпечення служби в органах місцевого самоврядування належить Кодексу законів про працю України [5], який регламентує службово-трудові відносини у системі місцевого самоврядування, у частині питань, невирішених спеціальним законодавством. Важливим аспектом вдосконалення законодавства про службу в органах місцевого самоврядування є імплементація міжнародних стандартів щодо праці муніципальних службовців. Так, перш за все необхідно привести у відповідність чинне законодавство до вимог Угоди про асоціацію.

Законодавче забезпечення праці посадових осіб органів місцевого самоврядування на сьогодні є недосконалим і містить ряд системних проблем як теоретичного, так і практичного характеру. Наразі основними векторами доктринального вдосконалення законодавства про службу в органах місцевого самоврядування мають бути: 1) визначення співвідношення законодавства про службу місцевого самоврядування з трудовим законодавством, законодавством про державну службу; 2) уніфікація термінології; 3) вироблення загальної концепції законодавчого забезпечення служби в органах місцевого самоврядування.

Література

1. Конституція України Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985. Хартію ратифіковано Законом України № 452/97-ВР від 15.07.1997. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
3. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України № 2493 від 07.06.2001 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.
4. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України № 2493 від 02.05.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text>.
5. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VII (у редакції від 01.07.2018 р.). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50. Ст. 375.

УДК 341.2 (043.2)

Панченко А. О., к.ю.н., доцент,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

«СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ» ТА «СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»: ДО ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВЖИВАННЯ ТЕРМІНІВ НА ОСНОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ДОСВІДУ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Єдності у визначенні понять соціальний захист та соціальне забезпечення серед науковців досягнуто не було. Не розкриваються ці терміни і на рівні законодавства. До того ж, нерідко вони ототожнюються, фактично позначаючи одне і те саме явище, що також не сприяє однастайності у розумінні базових категорій права соціального забезпечення.

Слід розпочати із того, що право на соціальний захист проголошується у ст. 46 Конституції України, відповідно до положень

якої: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними». У тексті зазначеної статті законодавець використовує одночасно два терміни «соціальний захист» та «соціальне забезпечення», більше того – здійснює підміну понять, ототожнює їх.

Варто відзначити, що згадані правові категорії трактуються по-різному у спеціальній літературі, а також у випадку перекладу робіт, написаних іноземними мовами.

Так, перекладаючи, наприклад, англійські праці, де використовують англійські – «social protection», «social security», їх визначають як «соціальна безпека», «соціальне забезпечення», інколи – як «соціальна гарантія», «соціальна упевненість», «соціальна надійність», «соціальна охорона» [1, с. 22-23]. Не можна не зазначити, спершу, що власне «social protection», «social security» – зовсім не тотожні поняття.

За визначенням, яке надається Науково-дослідним інститутом соціального розвитку при Організації Об'єднаних Націй (UNRISD), «social protection» – це «соціальний захист, який складається з політики та програм, спрямованих на скорочення бідності й уразливості внаслідок розвитку ефективного ринку праці, зменшення схильності людей до ризиків і підвищення їхньої здатності подолати економічні й соціальні ризики – безробіття, хвороби, непрацездатність, старість та ін. «Social security» – державна програма, яка забезпечує економічну допомогу особам, що зіткнулися з безробіттям, непрацездатністю чи старістю, та фінансується за допомогою платників податків (роботодавців, працівників)» [2], тобто являється в найбільш поверхневому розумінні соціальним забезпеченням.

Ще більш чітко дозволяє зрозуміти досліджувані поняття Хартія основних прав Європейського Союзу (Charter of Fundamental Rights of the European Union): «Соціальний захист у вузькому значенні зазвичай розуміють як соціальне забезпечення; однак у широкому значенні соціальний захист охоплює соціальне забезпечення серед інших соціальних прав громадян» [3].

Конвенція № 102 Міжнародної організації праці «Про мінімальні норми соціального забезпечення» від 28.06.1952 р. демонструє подібне розуміння досліджуваних термінів. Так, соціальний захист, згідно з

положеннями акту, є більш широким і відкритим, у порівнянні із соціальним забезпеченням, адже ним охоплюються нестатутні чи приватні заходи з гарантуванням соціальної безпеки; він включає і традиційні соціальні заходи безпеки, наприклад, соціальну допомогу та соціальне страхування [4].

Суміжним за значенням до досліджених вище термінів є поняття «соціальна згуртованість», яке з'явилося в обігу у наукових колах порівняно недавно. Так, розкривають його, переважно, як сучасну доктрину забезпечення сталого розвитку, основою якої є високий рівень життя більшості у суспільстві, його найбільший добробут, гармонія та стабільність, зведення до мінімуму соціальної відчуженості та забезпечення інтеграції [5, с. 20]. З огляду на зміст поняття, ближчим він видається до категорії «соціальний захист», а соціальне забезпечення розуміється як інструмент досягнення загального добробуту [1, с. 25].

Терміни «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» практично в однаковому розумінні використовуються у законодавствах окремих зарубіжних країн. Наприклад, саме «соціальне забезпечення» фігурує у законодавчих текстах (здебільшого на конституційному рівні) таких європейських держав, як Молдова (ст. 47), Нідерланди (п. 2 ст. 20), Польща (ч. 1 ст. 67), Албанія (п. 1 ст. 52), Португалія (п. 1 ст. 63), Словаччина (п. 1 ст. 39), Фінляндія (ч. 1 § 19), Хорватія (ч. 1 ст. 53), Чехія (п. 1 ст. 30 Хартії основних прав і свобод), Чорногорія (ч. 1 ст. 67) та Франція (п. 9 Преамбули 1946 р.) та у багатьох інших [6, с. 67]. Своєю чергою, «соціальний захист» – категорія, яка вживається в основних законах не так широко (наприклад, в Македонії, Румунії, Сербії, Словенії).

На нашу думку, досліджувані поняття співвідносяться як ціле та частина. Соціальний захист являє ширше явище та означає комплекс організаційних, юридичних, економічних і фінансових заходів, спрямованих на подолання несприятливих наслідків соціальних ризиків за рахунок не заборонених законом джерел фінансування та профілактику їх настання. У той же час, соціальне забезпечення виражається у передачі особам, які зіштовхнулись із соціальними ризиками, матеріальних та нематеріальних благ (видів соціального захисту населення) за для досягнення вище описаної мети.

Література

1. Павлова Л.О. Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні. дис. ... к.е.н.: 08.00.01. Львів, 2015. 230 с.
2. United Nations Research Institute for Social Development. URL: <http://www.unrisd.org/>.
3. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. № ETS 163. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

4. Конвенція міжнародної організації праці «Про мінімальні норми соціального забезпечення» № 102 від 28.06.1952 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_011.

5. Колот А.М. Соціальна згуртованість суспільства як доктрина: основні засоби, причини актуалізації, складові розвитку. *Економічна теорія*. 2010. № 1. С. 18-28.

6. Бориченко К.В. Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2020. 452 с.

УДК 349.23:331.45(485+477) (043.2)

Пожарова О. В., к.ю.н., доцент,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

БЕЗПЕКА НА ВИРОБНИЦТВІ У ШВЕЦІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Понад три десятиліття деіндустріалізації та руйнівний вплив війни створили комплекс викликів для українського суспільства у сфері праці. Одним з ключових викликів, що постає сьогодні перед Україною – це необхідність реформування трудового законодавства та розробка ефективної політики у сфері безпеки й охорони здоров'я на роботі, які стануть основою для відновлення економіки та повоєнної розбудови нашої країни. За рівнем виробництва Швеція випереджає більшість країн Євросоюзу, рівень життя – один із самих високих у світі, крім цього, ця країна щиро підтримує Україну в її євроінтеграційних прагненнях, тому актуальним є вивчення досвіду Швеції у сфері забезпечення максимально безпечних умов на виробництві.

У січні 2025 року було оприлюднено доопрацьований проєкт Трудового кодексу України, який спрямований на покращення регулювання сучасних трудових відносин, усунення застарілих норм, запровадження міжнародних стандартів та удосконалення безпеки праці. Даний Проєкт містить шість книг, одна з яких має назву - «Безпека і здоров'я працівників» [1].

Забезпечення здорових та безпечних умов праці є одним із пріоритетів у соціальній політиці Швеції. Слід погодитися із І.М. Левченко, яка вважає, що запорукою високого рівня життя у Швеції є не лише високий валовий дохід на душу населення, а й можливість проведення робіт на виробництві в умовах максимальної безпеки [2, с. 31]. Результатом даної політики є зведення до мінімуму показників професійних захворювань, виробничого травматизму, нещасних випадків.

До основних принципів на яких базується соціальна політика у даній галузі можна віднести: використання спільних зусиль соціальних партнерів та соціального діалогу; належне виконання законодавчих актів; вчасна розробка нових правил при появі нових ризиків; вдосконалення стандартів охорони праці спрямованих на зміцнення конкуренції, тощо.

Реалізація даних принципів дозволяє створювати сприятливі моральні та психологічні умови роботи для працівників на виробництві. У 1993 році Швеція запровадила законодавство, яке забороняє цькування на робочому місці. Закон передбачав, що роботодавці мають швидко розслідувати, бути посередником і протистояти будь-яким випадкам цькування. Таким чином, Швеція стала першою країною, яка на законодавчому рівні врегулювала питання боротьби та протидії мобінгу. В Україні вчинення цькування також заборонено на законодавчому рівні, але дане питання було врегульоване Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» лише у 2022 році [3].

Важливим напрямом є запобігання струсу, пов'язаного з роботою. У 2001 році такий загальний підхід було схвалено у висновках шведського головуючого Європейського Союзу та знайшов своє відображення у рекомендаціях Європейської Комісії, також закріплено у двох важливих документах: Стандарти Європейської Комісії з ергономічних принципів психічного навантаження; Зелена книга Європейської Комісії стосовно «Підтримки європейської мережі корпоративної соціальної відповідальності».

Права працівників у Швеції закріплені у Законі «Про охорону праці» (Закон про регулювання робочих умов) – де чітко та однозначно прописуються норми, хто конкретно повинен відповідати за техніку безпеки при реалізації проектів, пов'язаних із підвищеними ризиками, хто забезпечує профілактику нещасних випадків на виробництві [2, 31]. Саме у Швеції державною прерогативою є навчання правилам безпеки праці. Державний орган Arbetsmiljöverket, який заснований урядом і парламентом Швеції, займається реалізацією державної політики у сфері охорони праці, здійснює контроль діяльності компаній та організацій, які зобов'язані створювати хороші умов праці для всіх працівників, включаючи гендерну рівність, рівні можливості для осіб з інвалідністю, постійне навчання, гнучку організацію праці, що забезпечує краще узгодження виробничого та особистого життя.

Крім цього, у Швеції на багатьох робочих місцях є так звані представники безпеки, які мають право висувати вимоги до робочого місця. Працівник має право звернутися до свого представника безпеки, якщо виникають проблеми, пов'язані з умовами на роботі. Головну

відповідальність щодо дотримання законів та положень, які мають відношення до робочих місць, несе роботодавець.

Однак у 2024 році Швеція отримала максимальний показник за десятиліття, за винятком періоду пандемії, і четвертий за величиною рівень безробіття в Євросоюзі, а саме 8,3% безробітних серед людей віком 15-74 років – за заявою міністра праці Йохана Персона. Рецесія шведської економіки стала причиною кризи на ринку праці, що привело до банкрутства багатьох компаній (у першому кварталі 2024 року роботу втратили 14 675 осіб). Задля вирішення даної проблеми уряд Швеції передбачив інвестиції для створення близько 18 500 нових місць у регіональних програмах професійної підготовки та 3000 місць в університетах прикладних наук [4]. Слід звернути увагу, що у 2023 році уряд Швеції ухвалив Нову стратегію співпраці з Україною у сфері відновлення та реформ на 2023-2027 роки.

Отже, враховуючи нову стратегію співробітництва, Швеція має внести великий вклад у відновлення економіки та повоєнної розбудови нашої країни, тому її позитивний досвід стосовно ефективного способу державного регулювання безпеки та здоров'я працівників на виробництві необхідно використовувати при реформуванні національного трудового законодавства.

Література

1. Проект Трудового кодексу України від січня 2025 р. URL: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/d1_proekt-trudovogo-kode__su-ukrayiny-25122024.pdf (дата звернення: 24.01.2025).

2. Левченко І.М. Порівняльна характеристика законодавчої бази України та країн Європи у сфері охорони праці. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки*. № 200. 2022. С. 30-33. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1075/1004> (дата звернення: 24.01.2025).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України від 16.11.2022 р. № 22759-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 52. Ст. 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text> (дата звернення: 24.01.2025).

4. У Швеції найвищий рівень безробіття за останні роки. Профспілка металургів і гірників України від 08.08.2024. URL: <http://www.pmginfo.dp.ua/mir/8019-u-shvetsiji-najvishchij-riven-bezrobittya-za-ostanni-roki> (дата звернення: 24.01.2025).

Ратушна Б. П., к.ю.н., доцент,
Львівський національний університет природокористування,
м. Львів, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Вдосконалення правового регулювання захисту суб'єктивних цивільних прав є об'єктом постійної уваги наукової спільноти правників України. Низка науковців детально досліджувала окреслену тематику чи окремі її аспекти (О. Антонюк, Н. Бондар, Т. Лісніча, Л. Ляшевська, Л. Стецюк, І. Єфремова, О. Рудницька та ін.). Однак особливо гостро потреба у захисті цивільних прав постала в часі воєнного стану в нашій державі, коли порушена нормальна робота органів судової влади на прифронтових територіях, а постійні обстріли та перебої електропостачання спричиняють серйозні труднощі у роботі судів та інших органів державної влади та місцевого самоврядування на відносно віддалених від лінії зіткнення територіях України. У таких умовах важливим є забезпечення можливості правового захисту суб'єктивних прав в Україні, в тому числі і цивільних прав.

Суб'єктивне право може бути лише тоді визнане мірою можливої поведінки уповноваженої особи, коли воно забезпечено (гарантовано) від неправомірного впливу зовнішніх чинників. Така гарантія найбільш ефективно втілюється у можливості вимагати захисту цивільного права та інтересу. Під захистом суб'єктивних цивільних прав та інтересів в науковій літературі розуміють правозастосовчу діяльність, що здійснюється компетентним органом або безпосередньо уповноваженою особою у випадках, визначених законом, з метою відновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного суб'єктивного права та інтересу [1, с. 151]. Відповідно до ч. 1 ст. 15 ЦК підставами захисту цивільних прав та інтересів є їх порушення, невизнання або оспорювання [2]. Залежно від суб'єктів, які здійснюють захист, розрізняють дві основні форми: – юрисдикційну форму захисту цивільних прав та інтересів, що здійснюється різними спеціально уповноваженими на цей вид діяльності державою органами із властивим кожному з них певним процесуальним порядком діяльності; – неюрисдикційну форму захисту цивільних прав та інтересів, яка становить сукупність дій уповноваженої особи з відновлення порушеного права без звернення за захистом цього права до компетентних державних органів й організацій [3, с.23-29]. Так, юрисдикційна форма захисту цивільних прав та інтересів включає в себе судову, адміністративну та нотаріальну форми.

Судова форма захисту є основною. Відповідно до ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» [4] кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону. Захист цивільних прав здійснюється в адміністративному порядку шляхом звертання до вищого органу (посадової особи) або іншого уповноваженого органу. Так, відповідно до ст. 17 ЦК Президент України здійснює захист цивільних прав та інтересів у межах повноважень, визначених Конституцією України. Захист цивільних прав може вчинити і нотаріус шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом (ст. 18 ЦК). Порядок вчинення такої нотаріальної дії регламентується Законом України «Про нотаріат» [5] та Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 282/20595 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» [6].

До неюрисдикційних форм захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів належить самозахист. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства (ст. 19 ЦК).

Способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства. Виділяють такі ознаки самозахисту: – самозахист застосовується у випадку порушення цивільного права чи загрози його порушення (протиправних посягань); – самозахист застосовується у разі порушення цивільного права особи, яка захищається або іншої особи; – самозахист здійснюється в односторонньому порядку (тобто, без звернення до компетентних органів); – самозахист реалізується лише у формі дії; – способи самозахисту не повинні бути заборонені законом та не суперечити моральним засадам суспільства; – способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням; – спрямованість дій при самозахисті на забезпечення недоторканості права, усунення порушення, ліквідацію його наслідків; – способи самозахисту можуть бути встановлені актами цивільного законодавства чи договором або можуть обиратися самою особою; – можливість майбутнього оскарження дій особи, яка самостійно захистила своє право, до компетентних органів. Залежно від сфери поширення способи самозахисту поділяють на: – такі, що застосовуються у договірних зобов'язаннях (оперативні санкції, наприклад, передбачені ст. ст. 665, 666, 672, 690 ЦК); – такі, що застосовуються у недоговірних зобов'язаннях

(заподіяння шкоди в стані необхідної оборони) [7, с. 63-69]. Слід погодитись, що роль та місце самозахисту у цивільному праві значно недооцінювалися, а найефективнішою формою захисту цивільних прав і законних інтересів учасників правовідносин вважався саме судовий захист [7, с. 63-69].

Таким чином, Цивільний кодекс України передбачає різні можливості захисту цивільних прав, серед яких науковці виокремлюють юрисдикційні і неюрисдикційні форми захисту. Самозахист цивільних прав належить до неюрисдикційних форм захисту і має здійснюватись із застосуванням засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Видається, що в часі війни, який зараз переживає наша держава, значно зростає важливість самозахисту як правової можливості захистити свої цивільні права без залучення допомоги державних інституцій. Проте, самозахист є найменш законодавчо врегульованою формою захисту цивільних прав і потребує більш детального правового регулювання. Адже правова межа між законністю і беззаконням при здійсненні самозахисту цивільних прав є дуже тонкою.

Література

1. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн./ О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; за ред. О.В. Дзери, С. Кузнєцової. 2-е вид., доповн. і перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2015. Кн. 2. 640 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n1039> (дата звернення 23.11.2024).
3. Єфремова І.І. Особливості захисту приватних прав неюрисдикційними способами врегулювання правових спорів (конфліктів). *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 6/1. С. 23–29.
4. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 чер. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення 23.11.2024).
5. Про нотаріат: Закон України від 2 вер. 1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення 23.11.2024).
6. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лют. 2012 р. № 282/20595. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> (дата звернення 23.11.2024).
7. Рудницька О.П., Дем'янюк В.М. Неюрисдикційні способи захисту цивільних прав. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 63-69.

Рим О. М., д.ю.н., професор,
Львівський національний університет ім. Івана Франка,
м. Львів, Україна

ЗАПОБІГАННЯ ПРОФЕСІЙНОМУ ВИГОРАННЮ: РОЛЬ ПРАВА ТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Професійне вигорання є серйозною загрозою для працездатності, психічного здоров'я та соціальної стабільності працівників у багатьох сферах, особливо в умовах сучасних викликів в Україні. Визнання цього явища на державному рівні та правове регулювання його запобігання є ключовими для створення безпечного робочого середовища та забезпечення сталого розвитку найманих працівників.

Професійне вигорання, як синдром, що виникає внаслідок хронічного стресу на робочому місці та не був успішно подоланий, Всесвітньою організацією охорони здоров'я був включений до Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-11) як фактор, що впливає на стан здоров'я. Ба більше, ВООЗ прогнозує, що до 2030 року професійне вигорання стане головною причиною тимчасової непрацездатності працівників.

Разом з тим, на законодавчому рівні багатьох країн, включно з Україною, відсутнє чітке визначення та механізми регулювання цього явища. Щоправда у державах-членах ЄС профілактика професійного вигорання є частиною стратегій професійної безпеки та охорони здоров'я працівників на робочому місці. Відповідно до Директиви 89/391/ЄЕС про встановлення заходів із заохочення поліпшення охорони здоров'я та безпеки праці працівників роботодавці зобов'язані оцінювати та мінімізувати психосоціальні ризики на робочому місці. На цьому додатково наголошується у Рамковій угоді про стрес на роботі, що була підписана соціальними партнерами ЄС 2004 року. Зазначена Угода підкреслює необхідність попереджати, ліквідовувати чи зменшувати стрес на робочому місці, у разі виявлення відповідної проблеми, шляхом впровадження різноманітних індивідуальних чи колективних заходів. Такі заходи можуть бути управлінськими (удосконалення системи розподілу трудових обов'язків між працівниками; підвищення авторитету та ролі керівництва у підтримці як індивідуальних працівників, так і колективу в цілому; узгодження меж відповідальності та контролю за трудовою діяльністю; покращення організації та умов праці) чи інформаційними (проведення спеціальних навчань з метою підвищення рівня обізнаності про проблему та розуміння сутності стресу на роботі, його можливих причин та способів боротьби з ним).

Законодавство України не має чіткого визначення термінів «емоційне» чи «професійне вигорання». Лише один раз у Законі України «Про соціальні послуги» згадано термін професійне вигорання та раз у Законі України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» йдеться про емоційне вигорання. Тож як можна ефективно протистояти цьому явищу через право, якщо навіть сам термін змістовно не опосередковано?

Безумовно, що на рівні держави необхідно напрацювати такі вимоги до трудової діяльності, які б враховували не лише умови праці та фізичне здоров'я працівників, але і їхнє психосоціальне добробуття. Тобто треба впроваджувати людиноцентриський підхід при вирішенні цих питань у правовій площині.

З метою створення цілісної, ефективної системи охорони психічного здоров'я, яка функціонує в єдиному міжвідомчому просторі, забезпечує покращення якості життя та дотримання прав і свобод людини, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р було ухвалено Концепцію розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року. Згодом у червні 2024 року Кабмін затвердив План заходів на 2024—2026 роки з реалізації цієї Концепції. Чи не найбільш прогресивним серед них є прийняття за основу проекту Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні». Зокрема, у цьому Проекті закріплено, що кожен роботодавець з кількістю найманих працівників 50 і більше осіб повинен буде організувати та забезпечити функціонування служби психічного здоров'я. На підприємстві з кількістю працюючих менше 50 осіб функції служби психічного здоров'я зможуть виконувати в порядку сумісництва особи, які мають відповідну професійну підготовку. На підприємстві з кількістю працюючих менше 20 осіб для виконання функцій служби психічного здоров'я можуть залучатися сторонні спеціалісти на договірних засадах, які мають відповідну підготовку. Функції та повноваження служби психічного здоров'я, типові положення про її діяльність мали би бути затверджені Кабінетом Міністрів України.

У контексті зміцнення психічного здоров'я громадян держава, перш за все, має організувати відповідний правовий простір, рівно ж як і формувати та розвивати громадянську просвіту з цих питань. І така робота ведеться. Найбільшою за змістом та наймасштабнішою за поширенням є Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». Ця Програма спрямована на розбудову якісної системи надання послуг у сфері психосоціальної підтримки та розвиток культури піклування про ментальне здоров'я. У 2022 році було створено Міжвідомчу координаційну раду для модерування Програми.

Ще одним великим урядовим проектом, що зорієнтований на розбудову інфраструктури з надання психосоціальної підтримки, є

Програма життєстійкості. Це пілотний проєкт Міністерства соціальної політики України, головна мета якого створення у громадах Центрів життєстійкості, де можна буде отримати фахову психологічну підтримку. Відповідні заходи реалізуються згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2023 р. № 1049 Про реалізацію експериментального проєкту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості та постановою Кабінету Міністрів України від 23 січня 2024 р. № 83 Про організацію діяльності та забезпечення функціонування Центрів життєстійкості.

У контексті державної політики щодо запобігання професійному вигоранню доцільно також згадати ініціативу Державної служби України з питань праці у межах якої було розроблено Методичні рекомендації щодо запровадження психосоціальної підтримки на робочому місці для роботодавців.

Держава повинна активно сприяти формуванню культури психічного здоров'я. Крім заходів, які уже напрацьовано та впровадження яких триває, доцільно зобов'язати як роботодавців, так і працівників проходити обов'язкові навчання щодо управління стресом і запобігання вигоранню. Адже ефективна боротьба з професійним вигоранням потребує комплексного підходу, що включає якісне правове регулювання, державну підтримку та залучення самих учасників трудових відносин. Створення безпечного робочого середовища та просування культури психічного здоров'я мають стати пріоритетами державної політики.

УДК 342.9: 174 (043.2)

Сидорович Р. М., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК СТАНДАРТ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Доброчесність цього виступає популярною категорією для опису політичного та суспільного життя представників держави, проте його правове розуміння часто залишається за межами предметного аналізу. Тому в межах цього дослідження вернемося до тлумачення поняття доброчесності.

Первинно доречно розкрити це питання в контексті семантичної методології. Тлумачення цього терміну в словниках зазвичай позиціоновано через пов'язання терміну з поняттям чесність: доброчесний – «який живе чесно, дотримується всіх правил моралі // Який

є проявом чесності, моральності; Висока моральна чистота, чесність» [1]. Сучасний словник англійської мови Логмана виділяє таке значення іменника «integrity» (доброчесність): 1. якість бути чесним і сильним щодо чого ви вірите, особиста/професійна/політична тощо доброчесність людини високої моральної чесності...» [2].

В контексті доктринального розуміння його тлумачать в двох аспектах, де перший – це внутрішня інтенція особистості, її морально-етичні цінності, а друга група науковців позиціонує доброчесність через принципи правового регулювання, які повинні застосовуватися до осіб, котрі претендують чи перебувають на посаді пов'язаній з публічним представленням функцій держави (судові органи, правоохоронні органи, державна служба, органи місцевого самоврядування та інші).

Проте, в сучасній міжнародній інтерпретації чеські експерти (Інститут CEELI) вказують, що з часом така різниця в практиологічному аспекті нівелюється, оскільки «очевидно, що врешті-решт обидві точки зору вказують на одне й те саме – індивідуальну доброчесність громадського представника. Коли цінності деградують, все перетворюється на те, що ми називаємо корупцією» [3].

Доречно підтримати таку позицію, оскільки розмежовувати доброчесність як внутрішню та зовнішню інтенцію недоречно, це завжди певні морально-етичні правила поведінки, яких притримується особа у своєму публічному, трудовому та особистому житті. Продовжуючи позицію не розмежування додамо, що доброчесність є багатосферною категорією. Обмежуватися принципом чесності при виконанні службових обов'язків досліджувана категорія не може. Особистість, навіть поза межами служби залишається представником держави, тому повинна відповідати високому званню публічного службовця, не допускати дискредитації органів влади, інституцій держави, поводитися протиправно або аморально. Це ще одна обставина, яка вказує на розгорнутість поняття доброчесності.

Виокремлюючи окремо принцип доброчесності для публічних службовців доктрина європейської думки зводить цю якість до належного виконання службовцями своїх обов'язків, на приватному рівні – до відповідного рівня надання державних послуг. Л. Губертс умотивовує з цього приводу наступне: «Останнім часом уряд приділяє велику увагу доброчесності державних службовців у наданні державних послуг. У демократичному суспільстві доброчесність державної служби полягає в поведінці відповідно до цінностей надання важливості своїм громадянам, що називається «відповідністю цінностей громадянського адміністратора» [4]. Проте така інтерпретація принципу, на нашу думку має дуже звужений характер. Доброчесність слід сприймати як принцип функціонування державної служби при якому державний службовець

демонструє не тільки професіоналізм у своїй діяльності, знання закону та можливість його застосовувати відповідно до вимог верховенства права, але й демонстрування бездоганної морально-етичної поведінки в професійному та позапрофесійному, у тому числі приватному, віртуальному та іншому житті.

Науковці литовської школи права пояснюють таке розширене розуміння державними інтересами. А. Адеємі зазначає, що зниження рівня доброчесності порушує етичні та моральні цінності, що створює сприятливу атмосферу для неетичної поведінки. Неетична поведінка негативно впливає на ефективні та дієві державні послуги. Тому етична поведінка на державній посаді є важливою, оскільки порушення цих спільних моральних норм викликає зневагу до державної посади [5]. Доброчесність включається в необхідний етос (систему цінностей) державного службовця, що разом з такими аксіологемами як професіоналізм, підзвітність, патріотизм, чесність, непідкупність складають основу публічного життя держави.

Література

1. Словник української мови в 20 томах. Київ: Наукова думка. Т. 1. 2010.
2. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com/>.
3. Кулібаба А. Поняття доброчесності як ключовий критерій у процесі добору на посаду суддів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 212–217.
4. Huberts L. *The Integrity of Governance: what it Is, what We Know, what Is Done and where to Go* Palgrave Macmillan, 2014. DOI: 10.1057/9781137380814.
5. Adeyemi A.O. *Ethical Values as Tools for Effective Service Delivery at the Local Government in Riga, Latvia, and Vilnius, Lithuania* Education. Siauliai University, Northern Lithuania, 2016.

УДК 349.3 (043.2)

Соколов Д. С., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В умовах правового режиму воєнного стану існування ефективної та прозорої системи соціального захисту військовослужбовців є важливим чинником забезпечення обороноздатності держави. У цьому контексті чи

не основним питанням, яке потребує детального дослідження, є ефективність грошового забезпечення військовослужбовців як одного з видів їх соціального захисту. Під час широкомасштабної військової агресії російської федерації проти України саме належне грошове забезпечення військовослужбовців покликане забезпечувати «достатні матеріальні умови для комплектування Збройних Сил України з метою стимулювання високих результатів у службовій діяльності» [1].

Видається, дослідження грошового забезпечення військовослужбовців як інституту законодавства у сфері права соціального забезпечення в Україні та відповідного європейського досвіду у цій сфері, практики реалізації стандартів країн НАТО забезпечить формулювання ключових напрямків подальшого удосконалення відповідного виду соціального захисту військовослужбовців та, як наслідок, зміцнення обороноздатності нашої держави.

Основними нормативно-правовими актами України, якими регулюються питання грошового забезпечення військовослужбовців, є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ та Порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам, затверджений Наказом Міністерства оборони України від 07 червня 2018 року № 260.

Так, виходячи зі змісту ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [1], грошове забезпечення військовослужбовців можна визначити як сукупність його складових, гарантованих державою, які надаються військовослужбовцям за виконання ними військових обов'язків, розмір яких залежить від посади, військового звання, тривалості, інтенсивності та умов військової служби, кваліфікації, наукового ступеня і вченого звання військовослужбовця, які підлягають індексації.

Відповідне визначення відображає ключові ознаки грошового забезпечення військовослужбовців, якими є:

- грошовий характер, на відміну від заробітної плати у трудовому праві грошове забезпечення військовослужбовців як своєрідна форма оплати їх праці здійснюється виключно у національній грошовій одиниці, без можливості виплати у натуральній формі;

- структурованість;

- залежність від різноманітних факторів (посада, військове звання, кваліфікація, вчене звання тощо);

- індексація грошових виплат;

- державне гарантування.

У залежності від структури грошового забезпечення військовослужбовців відповідні його складові умовно можна поділити на:

основні, серед яких: посадовий оклад, оклад за військовим званням, надбавка за вислугу років; додаткові, до яких належать: підвищення посадового окладу, надбавки, доплати та винагороди постійного характеру, премії; та одноразові виплати (винагороди та допомоги, які надаються за певних обставин).

Детально складові грошового забезпечення військовослужбовців унормовано Порядком виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам, відповідно до якого:

– до щомісячного основного грошового забезпечення належить посадовий оклад, оклад за військовим званням, надбавка за вислугу років;

– до щомісячного додаткового – підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагорода військовослужбовцям, які обіймають посади, пов'язані з безпосереднім виконанням завдань із забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту, винагорода за особливості проходження служби (навчання) під час воєнного стану (особливого періоду), премія;

– до одноразових додаткових – винагороди, а також додаткова винагорода та одноразова винагорода на період дії воєнного стану, допомоги [2].

Існування законодавчо закріпленої розгалуженої системи грошового забезпечення військовослужбовців не означає її сталої догматичної природи. Вона потребує постійного вдосконалення, у тому числі з урахуванням європейських стандартів та стандартів НАТО, що також відповідатиме обраному Україною політичному курсу розвитку держави.

Якщо брати до уваги досвід країн НАТО, зокрема Великобританії та США, то в цих країнах військовослужбовці отримують виплати, що базуються на професійній кваліфікації, стажі, рівні загрози та зоні відповідальності [3].

І хоча, як було зазначено вище, в Україні при здійсненні грошового забезпечення військовослужбовців також враховується посада, вислуга років, військове звання тощо, тим не менше, ні рівні загрози, ні зона відповідальності значення не мають. Виключенням з цього правила є, хіба що, додаткова винагорода на період дії воєнного стану як складова грошового забезпечення військовослужбовця, розмір якої залежить від рівня відповідальності та зони виконання бойових (спеціальних) завдань (30 тис. грн., 50 тис. грн., 100 тис. грн. відповідно).

Підсумовуючи варто зауважити, що грошове забезпечення є одним з видів соціального захисту військовослужбовців та полягає у системі його складових, гарантованих державою, які надаються військовослужбовцям за виконання ними військових обов'язків, розмір яких залежить від посади, військового звання, тривалості, інтенсивності та умов військової

служби, кваліфікації, наукового ступеня і вченого звання військовослужбовця, яка підлягає індексації.

Ознаками грошового забезпечення військовослужбовців є: грошовий характер, структурованість (системність), залежність від різних факторів, підлягання індексації, державне гарантування.

Грошове забезпечення має свою структуру та включає основні, додаткові та одноразові виплати.

Для підвищення ефективності грошового забезпечення військовослужбовців в Україні слід орієнтуватися на стандарти НАТО, у зв'язку з чим доцільно запровадити можливість впливу на його розмір рівня загрози та зони відповідальності.

Література

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.

2. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам: Наказ Міністерства оборони України від 07 чер. 2018 р. № 260. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1938.

3. NATO Logistics Handbook. 2012. URL: https://www.nato.int/docu/logi-en/logistics_hndbk_2012-en.pdf.

УДК 349.3 (043.2)

Тищенко О. В., д.ю.н., професор,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

СПЕЦІАЛЬНІ УМОВИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ

Проблеми правового регулювання пенсійного забезпечення окремих категорій працівників в Україні, таких, як-от: народні депутати, судді, державні службовці неодноразово опинялись у центрі уваги науковців і практиків. Підставою для науково-практичної дискусії було, насамперед, існування в законодавстві України спеціальних, пільгових умов пенсійного забезпечення, що суперечило принципам соціальної справедливості, рівності і пропорційності. З самого початку, визначаючи на певному етапі розвитку пенсійного законодавства пільгові особливості для пенсійного забезпечення, порушувалися єдині правила обрахунку пенсій для всіх категорій населення, що призвело до несправедливого та необґрунтованого вирішення пенсійного забезпечення за спеціальними

пенсійними програмами [1]. З огляду на це, виникла потреба переосмислення концептуальних підходів, закладених в основу пенсійного законодавства України, зокрема у частині подальшого вдосконалення пенсійного забезпечення осіб, які виконують функції та завдання держави. В контексті євроінтеграції постала нагальна необхідність відмови від пільгових умов пенсійного забезпечення, адже їх наявність не сприяла соціальному миру і злагоді у суспільстві.

Утім, попри означені тенденції, у пенсійному законодавстві України і надалі тривалий час продовжували існувати положення, які, базуючись на суспільно-державній значущості трудової функції окремих категорій працівників, зокрема народних депутатів, суддів тощо, визначали завищені соціальні гарантії у сфері пенсійного забезпечення. Дана ситуація лише поглиблювала диспропорції у пенсійному забезпеченні і не сприяла ефективному реформуванню пенсійного законодавства України. Це, у свою чергу, вплинуло на загальний стан пенсійної реформи і вказувало на її незавершеність і половинчастість. І хоча, вказана проблема, певною мірою була виправлена відповідними змінами, внесеними у законодавство, але і на сьогодні залишається дискусійним питанням щодо доцільності існування спеціальних умов пенсійного забезпечення для окремих категорій працівників [2].

На необхідність реалізації соціальної справедливості у правовому регулюванні пенсійного забезпечення в Україні наголошувалося у Концепції подальшого проведення пенсійної реформи, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2009 р. № 1224-р. Серед першочергових завдань у Концепції визначалося «внесення законодавчих пропозицій щодо скорочення невикористаних пільг із сплати страхових внесків, а також ліквідації диспропорції у пенсійному забезпеченні, зумовленої виконанням спеціальних пенсійних програм для деяких категорій громадян, якими встановлено окремі умови пенсійного забезпечення, та поетапного переходу до єдиних правил призначення пенсій» [3]. У зв'язку з цим, з урахуванням принципу соціальної справедливості, згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII кардинально змінювалися підходи щодо пенсійного забезпечення народних депутатів. А саме: п. 12 ст. 20 Закону України «Про статус народного депутата» було викладено у редакції: «12. Пенсійне забезпечення народних депутатів здійснюється відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [4]. Тож, відповідно до вказаних змін, пенсії народним депутатам стали призначатися на загальних підставах, визначених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Вважаємо, що це повною мірою узгоджується з

демократичними європейськими тенденціями реформування пенсійного законодавства, а також корелюються з принципом верховенства права, який базується на ідеях рівності та соціальної справедливості та обґрунтованих соціальних гарантіях. Саме таке розуміння соціальної справедливості впливає із положень, наведених у багатьох рішеннях Конституційного Суду України.

До прикладу, у рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 наголошується, що відповідно до частини першої статті 8 Конституції України (254к/96-ВР) в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [5].

Варто наголосити, що, на наш погляд, цілком узгоджуються, зміни, внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII до частини 12 статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII з положеннями частини 3 статті 22 Конституції України щодо недопущення при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. В Рішенні Конституційного Суду України від 11.10.2005 р. № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання), визначено, що зміст прав і свобод людини - це умови і засоби, які визначають матеріальні та духовні можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування і розвитку. Обсяг прав людини - це кількісні показники відповідних можливостей, які характеризують його множинність, величину, інтенсивність і ступінь прояву та виражені у певних одиницях виміру; звуження змісту прав і свобод означає зменшення ознак, змістовних характеристик можливостей людини, які відображаються відповідними правами та свободами, тобто якісних характеристик права. Звуження

обсягу прав і свобод - це зменшення кола суб'єктів, розміру території, часу, розміру або кількості благ чи будь-яких інших кількісно вимірюваних показників використання прав і свобод, тобто їх кількісної характеристики [6].

Тлумачення словосполучення «звуження змісту та обсягу прав і свобод людини і громадянина», що міститься в частині третій статті 22 Конституції України, Конституційний Суд України дав у Рішенні від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками), згідно з яким «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга), при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (частина третя). Скасування конституційних прав і свобод – це їх офіційна (юридична або фактична) ліквідація. Звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням. У традиційному розумінні діяльності визначальними поняття змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідними і загальними» [7]. Виходячи з цього, на нашу думку, зміни, внесені в п.12 ст. 20 Закону України «Про статус народного депутата» не призвели до зменшення кількісно вимірюваних показників використання прав і свобод людини та можливостей людини, необхідних для задоволення потреб її існування та розвитку, а відповідно не призвели і до зменшення соціальних гарантій у пенсійному забезпеченні народних депутатів. Лише на підставі оновлених положень змісту п. 12 ст. 20 Закону України «Про статус народного депутата» було пропорційно збалансовано за єдиними загальними правилами Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» правовий порядок пенсійного забезпечення цієї категорії осіб [2].

Розглядаючи проблематику вдосконалення правового регулювання пенсійного забезпечення окремих категорій працівників, слід звернути увагу, що нами вже неодноразово у публікаціях наголошувалось, що потребують перегляду норми Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (у редакції станом на 01.01.2025 р.). Оскільки, залишаються дискусійними положення ст. 142 цього Закону, де записано: «1. Судді, який вийшов у відставку, після досягнення чоловіками віку 62 років, жінками – пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», виплачується пенсія на умовах, визначених зазначеним Законом, або за його вибором щомісячне довічне грошове утримання» [8]. Вкотре, вважаємо за доцільне підкреслити, що такий підхід аж ніяк не

відповідає тенденціям правового регулювання пенсійного забезпечення суддів в країнах європейської спільноти. Виходячи з практики реформування пенсійних систем інших країн світу, ефективним кроком впорядкування надання пільг окремим категоріям працівників щодо пенсійного забезпечення, зокрема суддям, є законодавче встановлення обмеження максимального розміру пенсії [9, с.178]. Як вбачається з цитованих вище положень ст.142 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», закріплений у статті вибір між пенсійним забезпеченням згідно Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і щомісячним довічним грошовим утриманням судді є не рівнозначним. По суті, у цій нормі завуальовано закладено привілейовані умови для пенсійного забезпечення суддів, що не узгоджується з принципом соціальної справедливості.

Враховуючи вищезазначене, варто констатувати, що безпідставна вибірковість при формуванні національного законодавства, зокрема у правовому регулюванні пенсійного забезпечення окремих категорій працівників, зокрема суддів, не відповідає сучасним аспектам розвитку цивілізованого світу і потребує переосмислення і змін. Очевидним є й те, що подальший розвиток пенсійного законодавства України має базуватися на гуманістичних засадах євроінтеграційних процесів з урахуванням запитів суспільства і держави.

Література

1. Тищенко О.В. Сучасні проблеми реалізації соціальної справедливості у пенсійному законодавстві України. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасників XIV Міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.)* / уклад. О.Г. Серета, О.М. Ярошенко, О.В. Соловйов; за ред. О.Г. Серети. Харків, 2024. 942 с. (С.134-139). URL: [k_ARTP-2024.pdf](#).

2. Тищенко О.В. Проблеми реформування пенсійного забезпечення народних депутатів в Україні. *Право і суспільство*. № 4. 2024. С.178-184. URL: [26.pdf](#).

3. Концепція подальшого проведення пенсійної реформи, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 жовт. 2009 р. № 1224-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1224-2009-p#Text>.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України від 03 жовт. 2017 р. № 2148-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19#Text>.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 лист. 2004 р. № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.

6. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовт. 2005 р. № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text>).

7. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>.

8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 чер. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

9. Тищенко О.В. Концептуальні основи становлення сучасного права соціального забезпечення: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2014. 448 с.

УДК 347.1 (043.2)

Федорченко Н. В., д.ю.н., професор,
Київський університет туризму, економіки і права,
головний науковий співробітник, Інститут правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України, м. Київ, Україна,
Безнос К. О., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, м. Київ, Україна

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОГО КАНАБІСУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО МЕТОДУ ЛІКУВАННЯ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У країнах Європейського Союзу існує стала практика використання медичного канабісу, хоча регулювання відрізняється за переліком хвороб, кількістю допустимої активної речовини тетрагідроканабінолу та канабідіолу, а також механізмами контролю за обігом.

Поряд із загальним порядком призначення медичного канабісу, існує механізм використання медичного канабісу як альтернативного методу лікування. Ми можемо узагальнити та виділити два механізми, які простежуються на прикладі Німеччини та Італії.

У Німеччині пацієнти з тяжкими захворюваннями мають право отримувати канабіс у формі висушених квітів, екстрактів або готових лікарських засобів за умови, якщо: стандартна терапія відсутня або в конкретних випадках її застосування є недоцільним відповідно до обґрунтованого висновку лікаря, який враховує очікувані побічні ефекти та стан здоров'я застрахованого пацієнта, а також має існувати обґрунтована ймовірність того, що канабіс позитивно вплине на перебіг

захворювання або суттєво зменшить серйозні симптоми (пункт 6, розділ 31 Кодексу соціального забезпечення Німеччини) [1].

В Італії медичний канабіс може бути призначений будь-яким лікарем загальної практики, приватним лікарем, спеціалістом або лікарем-інтерном, якщо він вважає, що така терапія є необхідною (ст. 5 Декрету-Закону № 94/1998 «Термінові положення щодо клінічних випробувань у галузі онкології та інші заходи у сфері охорони здоров'я» Італії) [2].

В Україні після прийняття в кінці 2023 року Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) для використання у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів з метою розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування» № 3528-ІХ було покладено початок впровадження використання медичного канабісу як альтернативного методу лікування.

Перш за все варто звернути увагу на те, що відповідно до «Переліку захворювань та станів, за наявності яких призначаються лікарські засоби, які можуть виготовлятися в умовах аптеки з рослинної субстанції канабісу» передбачено 7 пунктів, які налічують 22 захворювання або стани, якщо враховувати нозології та їх комбінації. А у 8 пункті додається, що можуть бути і інші захворювання від А00 до Т98 (позначки міжнародної класифікації хвороб), умови призначення яких передбачені в пункті 10 «Особливостей призначення та медичного застосування лікарських засобів, які можуть виготовлятися в умовах аптеки з рослинної субстанції канабісу» [3].

Звертаючись до Наказу МОЗ України «Особливостей призначення та медичного застосування лікарських засобів, які можуть виготовлятися в умовах аптеки з рослинної субстанції канабісу», можемо побачити наступну диспозицію: призначення лікарських засобів канабісу пацієнтам, що мають захворювання, визначені в пункті 8 Переліку захворювань та станів, здійснюється виключно за наявності висновку лікарсько-консультативної комісії клінічної бази закладів медичної освіти, університетської клініки або лікарні та відповідних рекомендації в галузевих стандартах в сфері охорони здоров'я або в наукових публікаціях, що опубліковані в наукових виданнях, які індексуються у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus і ґрунтуються на результатах клінічних випробувань [4].

Отже, розглянувши механізми призначення медичного канабісу як альтернативного методу лікування, можна зробити висновок, що українська модель має значну схожість із німецькою законодавчою системою. Водночас, оскільки цей механізм є новим для українського законодавства, наразі відсутня усталена практика складання лікарсько-

консультативних висновків та їх судового оскарження, що ускладнює встановлення чітких процедур і стандартів.

Однак, можна прогнозувати, що наявні німецькі практики призначення медичного канабісу як альтернативного засобу лікування можуть бути частково адаптовані та впроваджені в Україні. Разом із цим, беручи до уваги значну кількість фізичних і психічних травм, спричинених наслідками війни, доцільним видається спрощення системи прийняття рішень щодо призначення зазначених лікарських препаратів.

Література

1. Deutschland. Fünftes Buch Sozialgesetzbuch – Gesetzliche Krankenversicherung. BGBl. 1988 I S. 2477. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_5/ (дата звернення: 21.01.2025).

2. Italia. Decreto-Legge 17 febbraio 1998, n. 23 «Disposizioni urgenti in materia di sperimentazioni cliniche in campo oncologico e altre misure in materia sanitaria». Gazzetta Ufficiale. – Entrata in vigore: 17 febbraio 1998. – Decreto-Legge convertito con modificazioni dalla L. 8 aprile 1998, n. 94 (in G.U. 14/04/1998, n. 86). URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legge:1998-02-17;23> (дата звернення: 21.01.2025).

3. Перелік захворювань та станів, за наявності яких призначаються лікарські засоби, які можуть виготовлятися в умовах аптеки з рослинної субстанції канабісу: Наказ МОЗ України від 13.09.2024 № 1586 : станом на 27 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1423-24#Text> (дата звернення: 21.01.2025).

4. Особливості призначення та медичного застосування лікарських засобів, які можуть виготовлятися в умовах аптеки з рослинної субстанції канабісу: Наказ МОЗ України від 13.09.2024 № 1586: станом на 27 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1424-24#Text> (дата звернення: 21.01.2025).

УДК 349.22 (043.2)

Чанишева Г. І., д.ю.н., професор,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ФОРМ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

У Законі України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI формам здійснення соціального діалогу присвячено тільки одну статтю 8, в частині першій якої закріплено чотири форми: обмін інформацією; консультації; узгоджувальні процедури; колективні переговори з укладення колективних договорів і угод [1]. Цей перелік є

вичерпним. У процесі розробки нової редакції Закону України «Про соціальний діалог в Україні» положення чинного Закону в цій частині потребують змін і доповнень з урахуванням актів МОП, Ради Європейського Союзу, законодавчого досвіду окремих країн ЄС.

МОП виходить із того, що соціальний діалог, як і будь-який складний процес, може бути реалізований у різних формах. Неможливо переносити з однієї країни до іншої який-небудь універсальний зразок або готову схему здійснення такого діалогу. Тому важливим є те, щоб система національного тристороннього діалогу розроблялася відповідно до умов кожної країни та на підставі її потреб.

МОП на підставі аналізу законодавства та практики здійснення соціального діалогу виокремлює такі види співпраці його сторін на національному, галузевому та територіальному рівнях в Україні: «обмін інформацією (на запит соціальних партнерів державні органи інформують профспілки та організації роботодавців про ситуацію на ринку праці, зокрема про виплату заробітної плати); участь представників профспілок, їх об'єднань і об'єднань організацій роботодавців у засіданнях Кабінету Міністрів України та урядових комітетів, колегій центральних і місцевих органів виконавчої влади під час розгляду питань, що стосуються соціально-трудових відносин; попередні консультації органів влади з представниками профспілок, їх об'єднань і об'єднань організацій роботодавців у процесі прийняття рішень; участь соціальних партнерів у розробленні та експертизі проектів законодавчих актів і програм соціально-економічного розвитку; тристоронній соціальний діалог у Національній та територіальних (обласних, районних) тристоронніх соціально-економічних радах, правліннях фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та координаційних комітетах сприяння зайнятості; колективні переговори з укладення колективних угод» [2, с. 9].

Не все з перелічених форм здійснення соціального діалогу закріплені в чинному Законі України «Про соціальний діалог в Україні». Недоліком чинного Закону також є відсутність норм про порядок здійснення зазначених форм.

Передбачені частиною першою ст. 8 Закону форми здійснення соціального діалогу відрізняються за метою, способами регулювання, строками, порядком здійснення, правовими наслідками. Проте у ст. 8 закріплюється тільки мета кожної із форм без урегулювання інших зазначених вище положень.

Законодавче закріплення форм здійснення соціального діалогу в трудових кодексах окремих країн ЄС деякою мірою відрізняється. Так, відповідно до ст. 164 Трудового кодексу Литовської Республіки соціальне партнерство здійснюється: 1) шляхом створення двосторонніх,

тристоронніх рад, участі в їх діяльності та укладення угод із трудових, соціальних і економічних питань; 2) шляхом ініціювання, ведення колективних переговорів і укладення колективних договорів; 3) за допомогою процедури, пов'язаних з інформуванням, консультуванням і участю в управлінні роботодавцем-юридичною особою [3].

У Законі Румунії «Про соціальний діалог» [4] відсутні спеціальні норми про форми соціального діалогу. Виходячи з визначення соціального діалогу у частині другій ст. 1 Закону, за основу якого взято робоче визначення цього поняття МОП, його формами слід вважати обмін інформацією, консультації та колективні переговори.

У Трудовому кодексі Болгарії закріплені чотири форми соціального діалогу: колективні переговори з укладення колективних договорів і угод; обмін інформацією; консультації; участь працівників в управлінні підприємством, установою, організацією [5].

Під час роботи над новою редакцією Закону України «Про соціальний діалог в Україні» була висловлена негативна думка щодо включення до переліку форм здійснення соціального діалогу такої форми, як участь працівників в управлінні підприємством (установою, організацією), хоча така форма існує на практиці та отримала законодавче закріплення в окремих країнах ЄС. До речі, у ст. 21 проекту Трудового кодексу України [6] серед основних прав працівника не передбачене право на участь в управлінні підприємством, установою, організацією, що викликає заперечення.

Видається доцільним закріпити в частині першій ст. 8 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» такі форми здійснення соціального діалогу: обмін інформацією; консультації; колективні переговори з укладення колективних угод і договорів; участь соціальних партнерів у розробленні та експертизі проектів законів, які регулюють трудові, соціальні, економічні відносини, і програм соціально-економічного розвитку; створення органів соціального діалогу та участь в їх діяльності; участь суб'єктів профспілкової сторони і сторони роботодавців у засіданнях органів виконавчої влади під час розгляду питань, що стосуються трудових, соціальних, економічних відносин; сумісний контроль сторін соціального діалогу за виконанням прийнятих зобов'язань; участь в управлінні роботодавцем-юридичною особою.

Література

1. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 груд. 2010 р. № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.

2. На шляху до ефективного, впливового та інклюзивного соціального діалогу в Україні: Зелена Книга / Загальна редакція Кристини Міхес. Проект МОП «Інклюзивний ринок праці для створення робочих місць в Україні». За фінансування Уряду Данії. Женева: Міжнародне бюро праці, 2020. 35 с.

3. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas Redakcija: 40 - 2023-11-16 (nuo 2023-11-30) Aktuali https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=368200&title=LR%20darbo%20kodeksas#.

4. Legea nr. 367/2022 privind dialogul social. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/262989>.

5. Кодекс на труда. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/1594373121>.

6. Проект Трудового кодексу України. URL: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/1proekt_trudovogo_kodeksu_12.01.2024.pdf.

УДК 341.9 (043.2)

Чернега В. М., д.ю.н., професор,
Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна

ІРРЕЛЕВАНТНІСТЬ НАЗВИ, АРХІТЕКТОНІКИ ТА ЗМІСТУ ПРИПИСІВ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО»

Цьогоріч ми на порозі 10-річчя функціонування Закону України «Про міжнародне приватне право», що встановлює порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок [1]. Законодавство України в сфері міжнародних приватних відносин, як наголошено в літературі, «розвивалося через внесення певних змін або доповнень. Це стосується колізійних норм речового, зобов'язального (договірнього, деліктного) та сімейного права. У процесі розвитку законодавства модернізовано незначну частину норм-дефініцій міжнародного приватного права» [3, с. 99-100]. Однак іррелевантність назви, архітекtonіки та приписів Закону України «Про міжнародне приватне право» донині обумовлює неабиякий професійний інтерес.

У рамках цієї наукової розвідки уможливлено збагнути такі блоки питань.

1. Назва Закону України «Про міжнародне приватне право» є іррелевантною. Адже в ньому фігурують приписи, що стосуються не лише приватноправових (цивільних, сімейних, трудових) відносин з іноземним елементом. Процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, підсудність та виконання іноземних судових доручень, визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів, – це «парафія» міжнародного цивільного процесуального права. Інакше кажучи, цивільні процесуальні відносини з іноземним

елементом не є приватноправовими. З огляду на викладене, до назви Закону України «Про міжнародне приватне право» доцільно внести зміни та викласти її в такій редакції: «Про міжнародне приватне право та міжнародне цивільне процесуальне право».

2. Вразливими видаються назви окремих статей і розділів Закону України «Про міжнародне приватне право». Щонайперше суб'єктам законодавчої ініціативи в тандемі з цивілістами треба звернути увагу, що в назві розділу II «Колізійні норми щодо правового статусу фізичних та юридичних осіб» Закону України «Про міжнародне приватне право», незважаючи на назву та зміст приписів ст. 30 «Участь *держави* та юридичних осіб публічного права у приватноправових відносинах з іноземним елементом» згаданого законодавчого акта, відсутня згадка про *державу* як учасницю приватноправових відносин з іноземним елементом. До того ж задля якнайкращого відтворення наявних реалій доцільно перейменувати назви: а) розділу IV «Колізійні норми щодо прав інтелектуальної власності» Закону України «Про міжнародне приватне право»; б) розділу VI «Колізійні норми щодо договірних зобов'язань» Закону України «Про міжнародне приватне право»; в) розділу VIII «Колізійні норми щодо недоговірних зобов'язань» Закону України «Про міжнародне приватне право»; г) розділу VIII «Колізійні норми щодо трудових відносин» Закону України «Про міжнародне приватне право»; г) розділу X «Колізійні норми щодо спадкування» Закону України «Про міжнародне приватне право». У першому випадку розділ доцільно викласти в такій редакції: «Колізійні норми, що встановлюють правовий статус фізичних та юридичних осіб, держави». У другому випадку розділ резонно викласти в такій редакції: «Колізійні норми права інтелектуальної власності». У третьому випадку розділ доцільно викласти в такій редакції: «Колізійні норми договірного права». У четвертому випадку схвально було б викласти розділ у такій редакції: «Колізійні норми недоговірного права». У п'ятому випадку розділ коректно було б викласти в такій редакції: «Колізійні норми трудового права». У шостому випадку розділ резонно викласти в такій редакції: «Колізійні норми спадкового права».

3. Видається алогічною послідовність розміщення приписів окремих розділів Закону України «Про міжнародне приватне право». Передусім риторично запитати, чому приписи розділу IV «Колізійні норми щодо прав інтелектуальної власності» Закону України «Про міжнародне приватне право» передують розділу V «Колізійні норми речового права» того самого нормативно-правового акта.

По-друге, чому приписи розділу X «Колізійні норми щодо спадкування» Закону України «Про міжнародне приватне право» не фігурують після інших колізійних норм цивільного права?

По-третє, всупереч спорідненості міжнародного цивільного та міжнародного сімейного права, приписи розділу IX «Колізійні норми сімейного права» Закону України «Про міжнародне приватне право» фігурують після приписів розділу VIII «Колізійні норми щодо трудових відносин» згаданого нормативно-правового акта.

4. Ще раз треба уважно прочитати приписи п. 6 ч. 1 ст. 44 Закону України «Про міжнародне приватне право»: у разі відсутності згоди сторін договору про вибір права, що підлягає застосуванню до цього договору, застосовується право відповідно до ч. ч. 2, 3 ст. 32 згаданого нормативно-правового акта, при цьому стороною, що повинна здійснити виконання, яке має вирішальне значення для змісту договору, є *позикодавець* – за договором позички. Адже згідно з ч. 1 ст. 827 Цивільного кодексу України стороною договору позички є *позичкодавець*, а не *позикодавець* [2]. Отже, до п. 6 ч. 1 ст. 44 Закону України «Про міжнародне приватне право» резонно внести зміни та викласти його в такій редакції: «б) позичкодавець – за договором позички;».

Література

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 чер. 2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

2. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. №435-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

3. Чернега В.М. Розвиток законодавства та науки міжнародного приватного права за час функціонування однойменного закону. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 95-101.

УДК 349.2 (043.2)

Черноус С. М., к.ю.н., доцент,
директор Центру соціального права ННІ права,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ПРО ДИСКУСІЙНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У ПРОЄКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Початок 2025 року розпочався бурхливим обговоренням Проєкту Трудового кодексу України (далі – Проєкт ТК). Попри низку слухних пропозицій, окремі з зауважень мають дискусійний характер, і, на нашу думку, потребують додаткових коментарів.

В медіапросторі розповсюджено позицію Омбудсмена, в якій, крім іншого, зазначається: «Проєкт містить низку недоліків, зокрема структурні прогалини, юридичну невизначеність, а також положення, які

порівняно з чинним законодавством можуть (або будуть) послаблювати права та гарантії працівників. ... такі недоліки у законодавчій ініціативі: ... Проект містить абстрактні категорії: працівник має діяти «добросовісно й розумно, дотримуватися моральних засад суспільства». Нормативно-правовими актами не встановлено чітких критеріїв щодо визначення добросовісності, розумності та моральних засад. Належить надати визначення поняттям «втрати довіри до працівника», ... «аморальний проступок», які є підставами передбаченими у проекті для звільнення» [1].

Як впливає з наведеного, викладені зауваження, пов'язані з використанням оціночних понять у нормах Проекту ТК. Слід зауважити, що наукові розвідки, спрямовані на вивчення питань, пов'язаних з використанням оціночних понять як специфічного засобу юридичної техніки, мають непоодинокий характер. Напевно немає такої галузі права України, в якій би не досліджувався вказаний феномен. Погоджуючись з тим, що використання оціночних понять у текстах нормативно-правових актів несе певні ризики, які, як правило, пов'язані з «загрозою суб'єктивізму при їх застосуванні», «юридичною невизначеністю», все ж підкреслимо, що значна кількість науковців пристала на думку, що використання таких понять у сучасних правових нормах є необхідним і доцільним. Крім загального призначення всіх поняття права, особливо слід наголосити на функціях, які виконують оціночні поняття права. Зокрема, використання оціночних понять необхідне, з одного боку, для охоплення всіх випадків і ситуацій, коли неможливо перерахувати всі прояви того чи іншого явища (функція узагальнення), а, з іншого, дозволяє не змінювати норму закону, що містить оціночне поняття, під впливом змін у суспільстві, в державі тощо, адже використання закладених у ній можливостей буде базуватися на тих ціннісних орієнтирах, які існують у суспільстві на момент її реалізації (прогностична функція). Використання зазначеного засобу юридичної техніки забезпечує гнучкість, еластичність, всеосяжність правового регулювання, стабільність законодавства [2, с. 151-152]. Головне призначення цього прийому законодавчої техніки полягає у тому, що за допомогою оцінних понять правові норми пристосовуються до різних правових ситуацій, за допомогою оцінних понять законодавець «розбавляє» іманентну жорсткість, однозначність та імперативність свого методу [3, с. 159]. Крім того, у правовій науці вже тривалий час домінує думка, що використання оціночних понять не суперечить принципу верховенства права. Як обґрунтовано було зазначено І.А. Тітком, «з урахуванням практики Європейського суду можна стверджувати, що використання оцінних понять у законодавстві, якщо це зумовлено об'єктивними чинниками, не суперечить вимозі правової визначеності і відповідно не порушує принципу верховенства права» [4, с. 14].

Що ж до зазначених у коментарі Омбудсмена оціночних понять, варто зауважити що вони не є «новелою» для системи права України: окремі з них є складовою понятійного апарату національної системи права¹ і використовуються у законодавстві України («добросовісно», «недобросовісно», «розумно», «моральність», «моральні якості», «моральні засади суспільства» тощо), інші ж – вже тривалий час є складовою безпосередньо понятійного апарату трудового права України («втрата довіри до працівника», «аморальний проступок», «добросовісна праця»). Крім того, прагнення «надати визначення» оціночним поняттям навряд чи сприятиме досягненню мети «юридичної визначеності». Як вже неодноразово відмічалось у наукових дослідженнях, визначення змісту оціночного поняття шляхом формулювання дефініції не перетворює таке поняття в абсолютно визначене, оскільки ознаки явища, яке характеризується, також визначаються через оціночні поняття. Наприклад, судовою практикою сформовано підхід до розуміння добросовісності, а саме: «добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК) – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення [5]; або до розкриття змісту поняття «аморальний проступок» – «... можна вважати діяння, що суперечить загальноприйнятим нормам і правилам, порушує моральні устої суспільства, моральні цінності, які склалися в суспільстві, і суперечить змісту трудової функції конкретного працівника» [6]. Тож, як бачимо, пропонувані дефініції також насичені оціночними поняттями: «певний стандарт», «чесність», «відкритість», «повага інтересів»; «загальноприйняті норми і правила», «моральні устої суспільства», «моральні цінності» тощо. Отже, прагнення визначеності не досягається! Перетворити оціночне поняття на абсолютно визначене можна, як правило, встановивши на рівні акту, що його містить, вичерпний обсяг такого поняття. Однак, у випадках, які наведені у зауваженнях Омбудсмена, це зробити неможливо, або недоцільно. Зокрема, якщо йдеться про «якісні» вимоги до дій суб'єктів - «діяти добросовісно й розумно», неможливо перерахувати всі прояви добросовісних і розумних дій. В окремих же випадках намагання «надати визначення поняттям» є не тільки недоцільним, але й шкідливим, таким, що нівелює унікальність використання феномену оціночного поняття як засобу юридичної техніки. Наприклад, поняття «аморальний проступок». Потрібно зазначити, що вказане поняття використовується не тільки в Проекті ТК, а й у чинному законодавстві про працю в контексті ознаки складу додаткової підстави розірвання трудового договору, встановленої п. 3 ч. 1 статті 41 КЗпП: «вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального

□

¹ В межах цієї публікації ми не звертаємося до міжнародного та зарубіжного законодавства та практики.

проступку, не сумісного з продовженням даної роботи» [7]. Більш того, така підстава була встановлена ще до прийняття КЗпП 10 грудня 1971 року. Пункт 15 Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок введення в дію Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про працю» від 30 листопада 1970 року № 523-VIII містив норму такого змісту: «надалі до прийняття законодавчих актів відповідно до пункту 4 частини першої статті 106 Основ установити, що працівники, які виконують виховні функції, можуть бути звільнені з роботи з ініціативи адміністрації внаслідок вчинення аморального проступку, несумісного з продовженням цієї роботи. Звільнення за зазначеною підставою провадиться з дотриманням порядку, встановленого статтею 18 Основ, і без виплати вихідної допомоги» [8]. Незважаючи на такий «тривалий стаж» дії відповідної норми, вона є такою, що активно застосовується протягом всього часу існування, оскільки здатна охопити явища, які швидко змінюються (чи навіть не існували в період прийняття відповідного акта), а застосування норми ґрунтується на тих ціннісних орієнтирах, що існують у суспільстві на момент її реалізації. Наприклад, у 1985 році Пленум Верховного Суду СРСР зобов'язав суди враховувати, що звільнення за вчинення аморального проступку може відбутися за розпиття спиртних напоїв чи появу в громадських місцях у нетверезому стані, що ображає людську гідність і суспільну мораль, за втягування неповнолітніх у пияцтво, доведення їх до стану сп'яніння, за виготовлення, зберігання, придбання та збут самогону чи інших міцних спиртних напоїв домашнього виготовлення. Крім того, причиною звільнення могла бути й «неправильна поведінка у сім'ї» [9, с. 66]. Згодом поняття «аморальний проступок» набуло ширшого змістовного навантаження. Як переконливо доводить О.М. Рим, посилаючись на конкретні судові рішення, судовою практикою підтверджено, що аморальним проступком треба вважати появу в громадських місцях у нетверезому стані, нецензурну лайку, бійку, погрозу фізичною розправою, факт притягнення до адміністративної відповідальності за хуліганство, поведінку, що принижує людську гідність, участь у створенні фото та відео еротико-порнографічного характеру, подання роботодавцю завідомо неправдивих відомостей про професійну кваліфікацію особи та підробка відповідних документів, булінг, хабарництво, зловживання службовим становищем тощо [10, с. 203]. Підтримуємо і висновок, якого дійшла науковиця, що враховуючи загальну тенденцію щодо розширення змістовного розуміння поняття «аморальний проступок» у практиці суду та наголос на неприйнятності вузького його тлумачення, вважаємо можна очікувати на підтвердження судами аморальності дій педагога-антидержавника та колаборанта [10, с. 204].

Що ж до загроз «помилкового» застосування норми, що містить оціночне поняття «аморальний проступок», зазначимо, що з моменту закріплення вказаної підстави у КЗпП накопичилася значна судова практика, яка і дозволяє мінімізувати помилки у застосуванні такої норми.

Враховуючи викладене, можна зазначити, що беззаперечно Проєкт ТК не є досконалим і потребує доопрацювання. Однак, зауваження до тексту вказаного проєкту, які набули поширення в медіа, також потребують детального аналізу. Переконані, що спірним є висновок про те, що положення Проєкту ТК порівняно з чинним законодавством можуть (або будуть) послаблювати права та гарантії працівників через використання в у ньому оціночних понять. Тим більше, що наведені в зауваженнях оціночні поняття тривалий час є складовою понятійного апарату національної системи права, а окремі з них «старіші» навіть за чинний КЗпП.

Література

1. Може послабити права працівників: Офіс омбудсмена не підтримує новий проєкт Трудового кодексу. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ombudsmen-ne-pidtrymuje-proyekt-trudovoho-kodeksu/33287774.html>.

2. Черноус С.М. Оціночні поняття у трудовому праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 Трудове право, право соціального забезпечення. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2008. 212 с.

3. Рибалко В.О. Оцінні поняття в кримінальному процесуальному праві України: монографія. Львів: ЛьвДУВС. 2017. 260 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2468>.

4. Тітко І.А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: монографія. Харків: Право, 2010. 216 с.

5. Постанова Верховного Суду від 16 трав. 2018 р. у справі № 449/1154/14 (провадження № 61-1137св18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74536892>

6. Постанова Верховного Суду від 09 лист. 2022 р. у справі № 524/3625/20 (провадження № 61-2433св22). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/107532785>.

7. Кодекс законів про працю України від 10 груд. 1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n252>.

8. Про порядок введення в дію Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про працю: Указ Президії Верховної Ради СРСР від 30 лист. 1970 р. № 523-VIII. Відомості Верховної Ради СРСР. 2 груд. 1970 р. № 48 (1550). Ст. 514.

9. Мацюк А.Р., Симорот З.К. Трудове право в питаннях і відповідях: довідник. Київ: Політвидав України, 1988. 287 с.

10. Рим О.М. Щодо проблеми припинення трудових відносин з педагогами за антидержавницькі дії та висловлювання. *Юридичний науковий електронний*

УДК 342.72/.73:342.78 (043.2)

Чудик Н. О., д.ю.н., доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС ПРИВАТНИХ ТА ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Актуальність дослідження конституційних гарантій права приватної власності в умовах воєнного стану набуває особливого значення в контексті безпрецедентних викликів, з якими стикається Україна. Повномасштабна збройна агресія проти України створила нові правові реалії, які вимагають переосмислення традиційних механізмів захисту права власності та пошуку оптимального балансу між приватними та публічними інтересами.

Конституція України у статті 41 гарантує непорушність права приватної власності [1], водночас передбачаючи можливість примусового відчуження об'єктів права приватної власності в умовах воєнного стану з наступним повним відшкодуванням їх вартості. Ця конституційна норма набула нового практичного значення в сучасних умовах, коли потреби оборони країни та забезпечення публічних інтересів можуть вимагати обмеження окремих правомочностей власника.

У контексті європейської інтеграції України особливої ваги набуває необхідність гармонізації національних механізмів захисту права власності зі стандартами Європейського Союзу та практикою Європейського суду з прав людини. Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлює важливі принципи захисту права власності, які мають бути імplementовані у національну правову систему з урахуванням специфіки воєнного стану.

Наукове осмислення проблеми збалансування приватних та публічних інтересів у сфері захисту права власності в умовах воєнного стану має важливе теоретичне та практичне значення для вдосконалення правового регулювання цих відносин та розробки ефективних механізмів захисту конституційних прав власників як під час війни, так і в період післявоєнної відбудови України.

Аналіз конституційно-правової природи гарантій права приватної власності та особливостей їх реалізації в умовах воєнного стану виявляє багатоаспектність цієї проблематики. Як зазначає Н.С. Кузнецова, конституційні гарантії права власності є основоположними принципами, які визначають механізми захисту майнових прав в будь-яких умовах, включаючи особливий правовий режим воєнного стану [2, с. 8]. Конституція України закріплює фундаментальні гарантії права приватної власності, зокрема: непорушність права приватної власності (ст. 41), рівність усіх суб'єктів права власності перед законом (ст. 13), неприпустимість протиправного позбавлення права власності (ст. 41) [1].

Особливої актуальності набуває питання пропорційності обмежень права власності в умовах воєнного стану. Р.А. Майданик підкреслює, що принцип пропорційності є ключовим при визначенні допустимих меж втручання держави у право приватної власності, особливо в кризових умовах [3, с. 43]. Цей підхід знаходить своє відображення і в практиці Європейського суду з прав людини, зокрема у справі «Brumarescu v. Romania», де Суд наголосив на необхідності дотримання справедливого балансу між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основних прав особи [4].

О.А. Беляневич акцентує увагу на тому, що в умовах воєнного стану механізми захисту права власності повинні враховувати як приватні інтереси власників, так і публічні інтереси, пов'язані із забезпеченням національної безпеки та оборони [5, с. 5]. Це особливо актуально в контексті примусового відчуження майна, порядок якого регулюється спеціальним законодавством.

І.В. Спасибо-Фатеева наголошує на необхідності розробки ефективних механізмів компенсації за майно, примусово відчужене в умовах воєнного стану, що має відповідати як конституційним гарантіям, так і стандартам, визначеним у практиці ЄСПЛ [6, с. 96]. Важливим орієнтиром у цьому контексті є рішення у справі «Loizidou v. Turkey», де Суд сформулював принципи захисту майнових прав в умовах збройного конфлікту [7].

Дослідження механізмів обмеження права приватної власності в інтересах національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану виявляє необхідність забезпечення їх відповідності як конституційним нормам, так і європейським стандартам. Правова основа таких обмежень закріплена у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII, який передбачає можливість примусового відчуження або вилучення майна у юридичних і фізичних осіб для потреб держави в умовах воєнного стану.

Особливого значення набуває практика Європейського суду з прав людини, який у справі «James and Others v. the United Kingdom» встановив критерії правомірності втручання у право власності, наголошуючи на

необхідності забезпечення «справедливого балансу» між суспільними інтересами та захистом основних прав особи. Конституційний Суд України у своїх рішеннях розвинув цю позицію, визначивши, що будь-які обмеження права власності повинні переслідувати легітимну мету, бути обґрунтованими та пропорційними, не порушуючи сутності самого права власності.

Практична реалізація цих механізмів здійснюється через систему заходів, включаючи примусове відчуження майна з наступною компенсацією його вартості, тимчасове вилучення майна для потреб оборони, та встановлення особливих режимів використання майна у прифронтових зонах. Важливим кроком стало прийняття Постанови КМУ «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20.03.2022 № 326, яка встановлює механізми оцінки та відшкодування завданої шкоди.

Особливої актуальності набуває захист прав власників майна на тимчасово окупованих територіях, щодо чого ЄСПЛ у справі «Loizidou v. Turkey» сформулював важливі принципи захисту права власності в умовах окупації. Аналіз чинних механізмів обмеження права власності в Україні свідчить про їх загальну відповідність європейським стандартам, проте існує потреба у вдосконаленні процедур оцінки майна, механізмів компенсації, системи судового захисту прав власників та порядку відновлення порушених прав після деокупації територій.

Подальша гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами та врахування практики ЄСПЛ дозволить забезпечити оптимальний баланс між потребами національної безпеки та захистом конституційних прав власників в умовах воєнного стану.

Перспективні напрямки адаптації національного законодавства у сфері захисту права власності до стандартів ЄС в контексті післявоєнної відбудови України охоплюють декілька ключових аспектів. Першочергово необхідно привести у відповідність до права ЄС механізми захисту права власності через імплементацію положень Хартії основних прав Європейського Союзу та відповідних директив ЄС щодо захисту майнових прав. Важливим напрямком є вдосконалення процедур відшкодування шкоди, завданої майну внаслідок бойових дій, з урахуванням практики європейських країн у подібних ситуаціях. Особливої уваги потребує розробка ефективних механізмів захисту прав інвесторів та забезпечення прозорості процедур реституції майна. В контексті післявоєнної відбудови доцільно запровадити спеціальні процедури врегулювання майнових спорів, пов'язаних з наслідками збройного конфлікту, використовуючи досвід країн ЄС у вирішенні подібних питань. Також необхідно створити ефективну систему

державних гарантій захисту права власності, що відповідатиме європейським стандартам та сприятиме залученню інвестицій у післявоєнну відбудову України. Реалізація цих напрямків дозволить не лише гармонізувати національне законодавство зі стандартами ЄС, але й створити надійне правове підґрунтя для відновлення економіки України після війни.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кузнєцова Н.С. Власність і право власності в умовах воєнного стану: окремі теоретичні та практичні проблеми. *Приватне право*. 2022. № 2. С. 7-16.
3. Майданик Р.А. Пропорційність (співмірність) і право власності: доктрина і судова практика. *Право України*. 2016. № 1. С. 41-54.
4. Case of Brumarescu v. Romania (Application no. 28342/95), Judgment of 28 October 1999. European Court of Human Rights.
5. Беяневич О.А. Принцип пропорційності у господарському праві. *Економіка та право*. 2019. № 1. С. 3-10.
6. Спасибо-Фатєєва І.В. Форс-мажорні обставини та їх вплив на приватноправові відносини в умовах воєнного стану. *Право України*. 2022. № 3. С. 94-101.
7. Case of Loizidou v. Turkey (Application no. 15318/89), Judgment of 18 December 1996. European Court of Human Rights.

РОЗДІЛ 5

ГОСПОДАРСЬКЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ, ПОВІТРЯНЕ ТА КОСМІЧНЕ ПРАВО: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 347.795.6(043.2)

Ісгандаров Турал, директор фірми «Стар Майнінг»,
м. Баку, Республіка Азербайджан
Гав'юк Я.В., здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОРТОВОГО І МІЖПОРТОВОГО БУКСИРУВАННЯ

Портове буксирування – це одна з ключових операцій на морському транспорті, яка охоплює переміщення одного або кількох суден за допомогою спеціально обладнаного буксирувального судна. Цей процес може використовуватися в різних умовах, таких як вихід судна з порту, аварійні ситуації або транспортування великогабаритних вантажів. Важливість портового буксирування полягає не лише у переміщенні суден, але й у забезпеченні безпеки в портах [1]. Портове буксирування відіграє важливу роль у роботі портів, забезпечуючи маневрування суден в умовах обмеженого простору. Воно передбачає допомогу великим торговельним та вантажним суднам під час швартування та виходу з порту [2]. Основними завданнями портового буксирування є безпечне маневрування суден через вузькі проходи, а також забезпечення їх безпеки при швартуванні [3]. В умовах постійного збільшення розмірів суден і обсягу вантажів роль портового буксирування та його правової регламентації стає все важливішою.

Міжпортове буксирування включає транспортування суден та інших плавзасобів між різними портами. Це може стосуватися переміщення як торговельних суден, так і спеціалізованих плавучих платформ або інших конструкцій великого розміру. Міжпортове буксирування сприяє оптимізації логістичних операцій, забезпечуючи перевезення вантажів та суден між портами [4]. Воно має важливе значення для морської логістики, забезпечуючи зручне і надійне транспортування вантажів та морських об'єктів.

Портове та міжпортове буксирування регулюється міжнародними конвенціями та національним законодавством. Серед основних міжнародних документів - Конвенція ООН з морського права (1982 рік) і Міжнародна конвенція з безпеки на морі (SOLAS, 1974 рік), що регулюють правові аспекти безпеки та відповідальності у морському транспорті. Відповідно до цих документів, країни та учасники морського транспорту мають дотримуватись визначених стандартів безпеки. Окрім того, важливо враховувати юрисдикційні особливості, оскільки договори на буксирування можуть включати перетин територіальних вод кількох держав [5].

У випадку аварійних ситуацій або пошкоджень під час буксирування розподіл відповідальності між власником буксирувального судна та власником буксированого судна визначається в договорах [6, с. 302]. Це важливо, оскільки відсутність чітких положень може призвести до конфліктів та затримок у судових процесах. У разі аварійної ситуації договори можуть регулювати відповідальність за відшкодування збитків, що допомагає запобігти довгим судовим розглядам [7, с. 144]. Договори портового і міжпортового буксирування відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки морських перевезень. Врахування правових, екологічних та технічних аспектів при укладанні таких договорів сприяє ефективному проведенню буксирувальних операцій та захисту морського середовища. Важливо при цьому дотримуватися міжнародних норм і стандартів для зменшення негативного впливу на довкілля. Адаже в останні роки міжнародне морське співтовариство приділяє особливу увагу екологічним стандартам при буксируванні. Так, Міжнародна конвенція з попередження забруднення з суден (MARPOL) встановлює вимоги до зниження ризиків забруднення, особливо при буксируванні суден, що перевозять небезпечні вантажі [8, с. 112]. Також екологічні стандарти застосовуються до буксирувальних суден, які мають відповідати сучасним вимогам щодо зниження викидів та енергоефективності.

Відповідно до ст. 85 Кодексу торговельного мореплавства України, судно, перебуваючи в морському порту України, зобов'язане дотримуватися його режиму, тобто чинних законів і правил України, у тому числі тих, що стосуються безпеки порту й судноплавства в порту, митного, прикордонного, санітарного (фітосанітарного) режимів, лоцманського проведення, рятувальних і суднопіднімальних робіт, буксирування тощо. Такі правила слугують для забезпечення безпеки судноплавства та підтримання порядку в порту. Вони вимагають дотримання певних умов щодо техніки буксирування: маневрування, сигналізації тощо. Правила покладають обов'язки на учасників буксирних операцій і створюють правові наслідки для осіб, котрі порушили обов'язкові постанови.

Таким чином, правовий зміст кожного з видів буксирування - портового та міжпортового - має окремі спільні елементи та власні особливості, визначені локальними правовими актами та договорами.

Література

1. Гриценко С.І. Морське право: навч. посіб. Київ: Логос, 2019. 320 с.
2. Семенов М.В. Техніка морського транспорту. Одеса: Моракадемія, 2017. 278 с.
3. Степанов О. Міжнародні правові аспекти буксирування в морському транспорті. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 412 с.
4. Логінова М.Ю. Організація міжпортового буксирування у Чорноморському регіоні. Київ: НДІ морського транспорту, 2021. 310 с.
5. Смирнов І. Правове забезпечення транскордонного морського буксирування. Харків: Право, 2019. 280 с.
6. Чаркіна Т.Ю. Правове регулювання морських перевезень. Харків: Право, 2020. 360 с.
7. Бондаренко К.В. Правовий статус буксирувальних суден в Україні та за кордоном. Львів: Видавництво ЛНУ, 2022. 284 с.
8. Шевченко А.М. Екологічні проблеми морського транспорту. Київ: Логос, 2022. 298 с.

УДК 342.951:656.7.08(043.2)

Беззубов Д. О., д.ю.н., професор,
академік Національної академії наук вищої освіти України,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

АВІАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У реаліях сучасного світу важливе значення має користування авіаційним транспортом для суспільних, індивідуальних та загальних потреб. Частка авіаційного транспорту в використанні для суспільних потреб зростає. Авіаційний транспорт використовується для перевезення пасажирів, вантажів, військових потреб, медичних потреб суспільства та інше.

Потрібно зазначити, що головна особливість регулювання авіаційного цивільного транспорту в системі національної безпеки визначається через його суспільну спрямованість. Суспільна спрямованість передбачає виникнення специфічних загроз і небезпек – протиправна поведінка, тероризм, загроза безпеці та виникнення загроз тероризму.

Із зростанням ролі авіаційного транспорту виникає потреба в дослідженні окремих аспектів забезпечення безпеки використання цього виду транспорту. Головними напрямками таких досліджень є: технічний, галузевий та правовий. У правовому напрямі головним виступає оцінка правових ризиків настання негативних наслідків від використання цього виду транспорту. Суб'єктами правових ризиків є учасники авіаційного інциденту та треті особи, що зазнали збитків.

Основним напрямом забезпечення безпеки авіаційного транспорту з позиції правової науки є протидія тероризму на авіаційному транспорті та забезпечення максимального рівня захисту пілотів, пасажирів та вантажу.

Головним механізмом забезпечення безпеки використання авіаційного транспорту в системі національної безпеки щодо протидії тероризму є адміністративний механізм забезпечення авіаційної безпеки.

Практичним аспектом реалізації механізму забезпечення безпеки використання авіаційного транспорту є: а) забезпечення безпеки авіаційних терміналів; б) посилення ролі правоохоронних органів у моніторингу та прогнозуванні терористичних загроз; в) моніторинг ситуації на спорідненій до авіаційного терміналу території; д) постійний нагляд за підозрілими особами та їх превентивний огляд; ж) аналіз ризикових та підозрілих ситуацій навколо терміналу, всередині терміналу, на злітній смузі та інше.

Використання авіації для суспільних потреб дає можливість стверджувати те, що авіаційна безпека є невід'ємною частиною системи національної безпеки.

Ця система складається із двох рівнів: теоретичний (забезпечення суспільної безпеки на авіаційному транспорті) та практичний (реалізація норм міжнародного та національного законодавства щодо протидії тероризму на авіаційному транспорті).

Головними учасниками (суб'єктами) процесу забезпечення безпеки на авіаційному транспорті з позиції адміністративного права та національної безпеки виступають: органи державної влади, правоохоронні органи, фізичні та юридичні особи, органи місцевого самоврядування. Об'єктами забезпечення суспільної безпеки на авіаційному транспорті є: пасажирів (фізичні особи), пілоти (адміністративний персонал авіації), вантаж, літаки, допоміжний транспорт та ін.

Зміст забезпечення національної безпеки на авіаційному транспорті визначаємо як діяльність органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, правоохоронних органів та інших суб'єктів забезпечення національної безпеки з досягнення стану відсутності загроз і небезпек для суспільства й громадян при використанні авіаційного транспорту, що врегульовано нормами адміністративного права.

Одним із елементів щодо забезпечення авіаційної безпеки в системі національної безпеки є проблема державного управління. В аспекті дослідження управління – це вплив суб'єктів забезпечення безпеки авіації на об'єкт з метою досягнення стану відсутності загроз.

Управління станом забезпечення авіаційної безпеки здійснюється адміністративними механізмами. Цими адміністративними механізмами є примус та переконання. З позиції авіаційної безпеки примус виступає знаряддям досягнення стану відсутності загроз.

Особливістю змісту забезпечення суспільної безпеки на авіаційному транспорті є те, що діяльність і вплив органів виконавчої влади й місцевого самоврядування, інших суб'єктів забезпечення суспільної безпеки спрямована на моніторинг, прогнозування і нейтралізацію внутрішніх та зовнішніх загроз. Ця діяльність може здійснюватися окремими ланками механізму державного управління та органів місцевого самоврядування без прямого втручання в господарське, організаційне та індивідуальне функціонування об'єктів забезпечення суспільної безпеки або таке втручання має опосередкований (дотичний) характер. В умовах настання ситуації небезпеки та ризику таке втручання може мати місце, тоді цей вид втручання має прямий (безпосередній) характер.

За окресленими особливостями втручання в діяльність об'єктів забезпечення безпеки пропонуємо виділити дві складових змісту забезпечення суспільної безпеки: перша – загальне забезпечення безпеки авіаційного транспорту; друга – безпосереднє забезпечення безпеки використання авіаційної техніки.

Загальне забезпечення безпеки здійснюється всіма суб'єктами забезпечення суспільної безпеки. Загальне забезпечення суспільної безпеки є постійним у часі та просторі.

Безпосереднє забезпечення авіаційної безпеки здійснюється органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, які уповноважені видавати правові акти і здійснювати юридичні дії із забезпечення авіаційної безпеки, що пов'язано з втручанням у господарське, організаційне та індивідуальне функціонування об'єктів забезпечення авіаційної безпеки. Такі дії можуть змінювати порядок і систему відносин в об'єкті втручання з метою забезпечення безпеки всіх об'єктів авіаційного транспорту (пасажирів і майна) в ситуаціях ризику та небезпеки будь-якого походження або попередження виникнення таких ситуацій.

Береза Роман, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
Науковий керівник: Шевчук Оксана, к.ю.н., доцент

РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА

Врегулювання суспільних відносин забезпечується насамперед через встановлення правових норм, які включають приписи, заборони або надають окремим суб'єктам повноваження для здійснення певних дій. Основною метою правового регулювання фінансових послуг у межах Європейського Союзу є формування умов, що сприяють їхній безперешкодній роботі в межах Союзу. Це передбачає забезпечення вільного руху фінансових ресурсів, товарів, послуг та робочої сили, при цьому територія ЄС розглядається як єдине економічне утворення [1, с. 23].

Реалізація цієї мети вимагає конкретизації низки важливих аспектів. Серед них – встановлення уніфікованих стандартів для провайдерів фінансових послуг, впровадження загальних правил їхньої діяльності, а також розробка вимог для забезпечення їхньої фінансової стабільності та ліквідності. Для досягнення цих цілей інституції Європейського Союзу отримують повноваження здійснювати регуляторні заходи, спрямовані на упорядкування функціонування фінансових ринків Союзу [2, с. 70].

Варто відзначити, що одним із ключових принципів регулювання у сфері фінансових послуг є захист прав споживачів. Це пов'язано з тим, що споживачі часто опиняються у вразливій позиції через недостатню обізнаність у специфіці фінансових продуктів. Вони не завжди здатні повністю оцінити ризики, пов'язані з вибором конкретного надавача послуг, його фінансову стійкість, надійність та умови отримання послуг. Тому важливим завданням є створення ефективних механізмів запобігання порушенням прав споживачів і забезпечення їхнього захисту, що в Європейському Союзі має уніфікований підхід, однаковий для всіх держав-членів.

Для реалізації цієї мети була впроваджена Європейська система фінансового нагляду (*European System of Financial Supervisors, ESFS*), яка включає такі складові:

Європейська рада із системних ризиків (European Systemic Risk Board, ESRB). Ця структура була створена для посилення наглядового механізму

в ЄС, підвищення рівня захисту громадян та відновлення довіри до фінансової системи. Рада зосереджується на підтримці фінансової стабільності, зменшенні негативного впливу на внутрішній ринок і реальну економіку. ESRB об'єднує різні наглядові органи на національному рівні та в масштабах Союзу, функціонуючи як єдина мережа [3].

Європейські стандарти захисту прав споживачів фінансових послуг були запроваджені завдяки ініціативі Європейської комісії наприкінці 2010 року, коли було створено спеціалізовані європейські наглядові органи. Їхня основна мета полягає у забезпеченні стабільності та ефективності фінансової системи Європейського Союзу, що сприяє захисту економічних інтересів держав-членів, підприємств та громадян від можливих ризиків і кризових ситуацій [4].

Для реалізації цього завдання кожен із наглядових органів має чітко визначені законодавством функції та обов'язки, орієнтовані на конкретні сектори. Ці органи не лише розробляють єдині стандарти регулювання та нагляду, але й забезпечують їхнє впровадження на практиці, створюючи умови для гармонізованого функціонування фінансового ринку в межах ЄС [5].

Європейські наглядові органи підзвітні Європейському парламенту та Раді. У разі вирішення міжгалузевих питань, їхня співпраця координується через Об'єднаний комітет наглядових органів.

Система європейських фінансових регуляторів складається з трьох основних регуляторних органів, що відповідають за окремі сектори:

Європейський регуляторний орган з цінних паперів та ринків (*ESMA*);

Європейський регуляторний орган банківського нагляду (*EBA*);

Європейський регуляторний орган із страхування та пенсійних фондів (*EIOPA*).

Об'єднаний комітет органів нагляду ЄС виступає форумом для зміцнення співпраці між цими трьома органами. Метою комітету є забезпечення ефективної координації їхніх наглядових функцій, а також підтримка послідовності у практиці нагляду за фінансовими ринками, банківським сектором та страхуванням. Через цей комітет органи регулярно обмінюються інформацією та координують свої дії у межах своїх відповідних обов'язків [6].

Національні органи, відповідальні за нагляд у державах-членах ЄС (*the National supervisory authorities of EU member states*), у період, що передував глобальній фінансовій кризі, у багатьох країнах було впроваджено модель мегарегулятора. Ця модель передбачала концентрацію повноважень щодо контролю за всіма сегментами фінансового ринку в одному органі. Однак така структура виявилася малоефективною в умовах кризи, оскільки не змогла забезпечити належні

регуляторні заходи для підтримки стабільності фінансового ринку. Це зумовило необхідність розробки нових підходів до організації наглядової системи у фінансовій сфері [7, с. 170].

На завершення варто підкреслити, що регулювання ринку фінансових послуг у ЄС здійснюється на рівні наднаціональних інституцій, тоді як наглядові функції покладені як на європейські, так і на національні органи. Основна мета їхньої діяльності полягає у забезпеченні стабільності фінансового ринку ЄС, мінімізації кризових ризиків і захисті інтересів усіх його учасників, включаючи споживачів фінансових послуг. Зосередженість на всіх сегментах фінансового ринку, а також необхідність ефективного контролю та оцінки потенційних ризиків стали підґрунтям для створення секторальних наглядових інституцій і консультативних структур. У взаємодії з національними регуляторами вони формують єдину європейську систему фінансового нагляду.

Література

1. Ящишак О. Методологічні засади систематизації законодавства України про фінансові послуги. *Підприємництво, господарство і право*. № 10(154). С. 22–26.

2. Ментух Н.Ф., Шевчук О.Р. Гармонізація законодавства України про фінансові послуги з правом європейського союзу в рамках угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 70. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/6823/1/%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%85%20%D0%9D.pdf>.

3. Regulation (EU) No 1092/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on European Union macro-prudential oversight of the financial system and establishing a European Systemic Risk Board. URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02010R1092-20191230>.

4. Financial services policy. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/83/financial-servicespolicy>

5. Бачо Р.Й. Загальна характеристика сучасної системи регулювання ринку фінансових послуг в Європейському Союзі. *Економіка і організація управління*. 2014. № 1 (17)–2 (18). С. 41. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/1035/1053>.

6. Towards European Supervisory Convergence. The Joint Committee of the European Supervisory Authorities. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. URL: https://esas-jointcommittee.europa.eu/Publications/EI0116679ENN_proof_updated_2_FINAL%20FINAL%20FINAL.pdf

7. Шапран Н.С. Реформування системи фінансового нагляду в ЄС. *Фінанси, облік і аудит*. 2013. Випуск 1 (21). С. 170. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32607806.pdf>.

ЗАСТОСУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ПРИ ВИРІШЕННІ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

У практиці містобудування перед забудовниками часто постає питання поновлення (продовження) оренди, оскільки первісно оренда надається на короткий строк, якого не вистачає для завершення будівництва. Однак досить часто при вирішенні цього питання забудовники зустрічаються з перешкодами, які важко долаються [1, та ін.], – як правило, у судах [2]. Особливо такі спори важко вирішуються щодо земельних ділянок державної чи комунальної власності [1, 2 та ін.], особливо враховуючи тенденції органів державної влади та органів місцевого самоврядування до свавілля у цій сфері. Ключові питання цієї проблематики розглянуті співавторами у статті [3]. Зокрема, у статті зазначається, що хоча в силу специфіки юрисдикції судів земельні спори між юридичними особами – забудовниками та орендодавцями – суб'єктами владних повноважень розглядаються в порядку господарського судочинства, суди при вирішенні спорів керуються конституційно-правовими засадами гарантій прав приватних осіб як слабкої сторони, зокрема, правилом, за яким суб'єкти владних повноважень можуть діяти виключно у межах повноважень та у спосіб, встановлені законом; суб'єкти владних повноважень не можуть застосовувати закон заднім числом, тощо.

Так, ще у Постанові від 25.10.2006 року у справі № 8/472 Вищого господарського суду України (далі – ВГСУ) вказано, що «колегія суддів Вищого господарського суду України вважає за необхідне зазначити, що згідно з частиною другою ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України... Колегія суддів Вищого господарського суду України не заперечує того, що відповідно до вказаного закону Рада здійснює повноваження щодо розпорядження відповідними землями комунальної власності, проте зазначає, що таке розпорядження Рада має здійснювати, як це визначає ст. 19 Конституції України, на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (у даному випадку – ст. 33 Закону України «Про оренду землі» та ст. 141 Земельного кодексу України)».

У подальшому концепція застосування статті 19 Конституції України щодо дії орендодавця державного чи комунального майна на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України підтверджена і у Постановках Верховного Суду. Так, у Постанові від 15.03.2023 року у справі № 910/1494/22 Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду вказано:

«19.4. Також, посилення суду на неприйняття Відповідачем рішення про поновлення договору оренди, як ще однієї підстави для відмови у задоволенні позову, колегія суддів ВВАЖАС НЕОБґРУНТОВАНИМ, оскільки такий висновок не мотивований судом відповідними нормами права, які передбачають необхідність прийняття такого рішення.

19.5. При цьому, Суд звертає увагу на те, що положеннями статті 33 Закону України «Про оренду землі» (в редакції на час укладення договору) обумовлені порядок та строк на поновлення договору, зокрема, для орендодавця визначені часові межі, протягом яких він може висловити своє заперечення проти поновлення договору – «письмове заперечення орендодавця протягом одного місяця після закінчення строку договору». Саме у конкретних правовідносинах, зокрема щодо поновлення договору оренди землі на підставі статті 33 Закону України «Про оренду землі», добросовісність орендодавця по суті становить гарантію дотримання прав мени захищеної сторони, якою у спірних правовідносинах є орендар.

Частиною 2 статті 19 Конституції України визначено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Аналіз цієї норми свідчить про те, що діяльність органів державної влади здійснюється відповідно до спеціально-дозвільного типу правового регулювання, побудованого на основі принципу «заборонено все, крім дозволеного законом; дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Застосування такого принципу суттєво обмежує цих суб'єктів у виборі варіантів чи моделі своєї поведінки, а також забезпечує використання ними владних повноважень виключно в межах закону та прийнятих відповідно до закону підзаконних нормативно-правових актів і тим самим істотно звужує можливі зловживання з боку держави та її органів».

Таким чином, хоча спори вказаного виду вирішуються судами господарської юрисдикції, однак результат вирішення спорів визначається конституційно-правовим підходом, за яким суб'єкт публічної адміністрації діє виключно у межах повноважень і у спосіб, встановлені законом.

Література

1. У Житомирі забудовник не може здати будинок через закінчення строку дії оренди земельної ділянки. 06.03.2023. URL: <https://zt-news.org.ua/index.php?newsid=18906>

2. Дайджест практики Верховного Суду у справах із договору оренди землі. Рішення, внесені до ЄДРСР за період із 2018 року по 2021 рік / Відп. за вип. Рогач Л.І., Пільков К.М., Чумак Ю.Я., Ступак О.В. Київ, 2021. 351 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Daijest_orenda_zemli_2018_2021.pdf

3. Юринець Ю.Л., Белкін М.Л., Сопілко І.М., Белкін Л.М. Адміністративно-правові засади захисту прав забудовників на продовження оренди земель державної та комунальної власності. *Національні інтереси України*. 2024. № 2(2). С. 239-257.

УДК 347.12:179.7(043.2)

Грещук Г.І., д.е.н., професор,
Львівський національний університет природокористування,
м. Львів, Україна

ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО ДЕРЖАВНИХ КАДАСТРОВИХ РЕЄСТРАТОРІВ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ДЕРЖАВНИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ КАДАСТР»

Відповідно ст. 14 Конституції України земля є основним національним багатством України, що перебуває під особливою охороною держави [1].

Земля є найціннішим природним ресурсом, що має велике значення для розвитку економіки, аграрного сектора та національної безпеки нашої держави. Особливо чітко це окреслилось в умовах воєнного стану в Україні. Тому правові питання охорони землі, права власності на землю та землекористування, запровадження ринку землі в Україні не втрачають своєї актуальності та є об'єктом постійної уваги науковців-правників (Бельо Л.Ю., Бригінець О.О., Вовк А.В., Зигрій О.В., Костяшкін І.О. та ін.).

Одним з важливих напрямів наукових досліджень є правове регулювання порядку документального закріплення відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Державний земельний кадастр» єдиною державною базою інформації про землю в Україні є Державний земельний кадастр як єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і

якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами, про меліоративні мережі та складові частини меліоративних мереж [2].

Ведення та адміністрування Державного земельного кадастру забезпечуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Внесення відомостей до Державного земельного кадастру і надання таких відомостей здійснюються *Державними кадастровими реєстраторами* центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Державний кадастровий реєстратор є *державним службовцем* (ст. 9 Закону України «Про Державний земельний кадастр»). Державний кадастровий реєстратор має доступ до всіх відомостей Державного земельного кадастру, самостійно приймає рішення про внесення відомостей до нього, надання таких відомостей, про відмову у здійсненні таких дій. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про Державний земельний кадастр» Державним кадастровим реєстратором може бути громадянин України, який має вищу землевпорядну або юридичну освіту та стаж землевпорядної або юридичної роботи не менш як два роки.

Отже, Закон України «Про Державний земельний кадастр» містить вимоги до особи, яка претендує на заняття посади державного кадастрового реєстратора лише щодо громадянства, освіти та стажу роботи. Однак, беручи до уваги, що державний кадастровий реєстратор є державним службовцем, видається що перелік таких вимог є неповним. Так, відповідно до ст. 19 Закону України «Про державну службу» [3] право на державну службу мають повнолітні громадяни України, які володіють державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови, та яким присвоєно ступінь вищої освіти не нижче:

1) магістра – для посад категорій «А» і «Б»; бакалавра, молодшого бакалавра – для посад категорії «В». Крім цього, відповідно до ч. 2 ст. 19 Закону України «Про державну службу» на державну службу не може вступити особа, яка:

2) в установленому законом порядку визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена;

3) має судимість за вчинення умисного кримінального правопорушення, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку;

4) відповідно до рішення суду позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або займати відповідні посади;

5) піддавалася адміністративному стягненню за правопорушення, пов'язане з корупцією, - протягом трьох років з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;

6) має громадянство іншої держави;

7) не пройшла спеціальну перевірку або не надала згоду на її проведення;

8) підпадає під заборону, встановлену Законом України «Про очищення влади» [3].

Крім цього, ст. 20 ЗУ «Про державну службу» передбачає загальні та спеціальні вимоги до професійної компетентності особи залежно від того, на яку посаду в системі державної служби претендує ця особа. Безперечно, що перелік усіх вищевказаних вимог повною мірою поширюється і на Державних кадастрових реєстраторів, адже дія Закону України «Про державну службу» поширюється на усіх державних службовців незалежно від сфери суспільних відносин.

З огляду на це, видається, що Закон України «Про Державний земельний кадастр» треба привести у відповідність до Закону України «Про державну службу» шляхом викладення ч. 3 ст. 9 Закону України «Про Державний земельний кадастр» в такій редакції:

Державним кадастровим реєстратором може бути громадянин України, який має вищу землевпорядну або юридичну освіту та стаж землевпорядної або юридичної роботи не менш як два роки та відповідає іншим вимогам, передбаченим статтями 19 і 20 Закону України «Про державну службу». Видається, що такі зміни до Закону України «Про Державний земельний кадастр» приведуть його у відповідність до Закону України «Про державну службу» і сприятимуть вдосконаленню процесу відбору кандидатів на заняття посад Державних кадастрових реєстраторів.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 чер. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2012. № 8. Ст. 61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17> (дата звернення: 23.01.2025).

2. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 7 лип. 2012 р. № 3613-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2012. № 8. Ст. 61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17> (дата звернення: 23.01.2025).

3. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 23.01.2025).

Гурський В.С., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проведення земельної реформи, що триває в Україні, спрямовується на забезпечення ефективності управління земельними ресурсами, встановлення критеріїв розмежування власності на землю, визначення принципів та методів продажу земельних ділянок та інших правочинів, об'єктом яких є земельні ділянки.

Саме тому запровадження дієвих засобів із забезпечення публічного управління та адміністрування у сфері використання земельних ресурсів вимагає здійснення ґрунтовних комплексних наукових досліджень та практичних розробок.

Варто підкреслити, що тривалий час нормативно-правове регулювання земельних відносин базувалось на використанні земель державної та комунальної форми власності.

При цьому поза межами наукових розробок було залишено проблему використання земельних ресурсів окремими приватними особами, якими є фізичні особи, фізичні особи-підприємці, а також юридичні особи приватного права.

Одним із перших комплексних наукових розробок поняття земельних правовідносин було здійснено у монографіях А.М. Третяка [1]. Вчений визначив теоретичні та праксеологічні засади формування та регулювання земельних правовідносин в Україні, дослідив наявний на момент здійснення наукової праці зарубіжний досвід публічного управління та адміністрування земельними ресурсами, окреслив особливості встановлення критеріїв ефективності функціонування ринку земель; обґрунтував організаційно-правові та нормативні напрями реформи публічних інформаційних ресурсів, зокрема, Державного земельного кадастру та системи державної реєстрації об'єктів землекористування, землеволодіння, та встановлення їх ролі і значення у вирішенні функцій держави, покладеної на неї в умовах загальних адміністративно-правових режимів та ін.

Проблема географічного планування та використання земельних ресурсів як напряму здійснення політики у сфері благоустрою населених пунктів висвітлена у наукових розробках Т. Панасько, В. Коваленко, Н. Козаченко, Л. Корнілова та ін.

Питання забезпечення ефективності використання земельних ділянок в межах населених пунктів досліджено у наукових працях таких вчених як М. Хвесик, О. Драпиковський, І. Іванова, Н. Кузін, А. Мірошниченко [2] та ін.

Науково обґрунтовані напрями дослідження сфери землекористування окреслено у наукових розробках представників екологічного права М.В. Шульги [3, с. 74-80], В.І. Андрейцева [4, с. 47-51] та ін. Зокрема, В.І. Андрейцев відзначає необхідність застосовування певних обмежень права використання земельних ресурсів, що вченим класифікуються на: майнові, пов'язані з використанням об'єктів нерухомості, що на них розташовані; природоохоронні, що пов'язуються із необхідністю встановлення стандартів природокористування задля створення умов для відновлення природних ресурсів, але при цьому і для забезпечення комфортних умов для забезпечення благоустрою населених пунктів; ліцензійні – ті, що здатні впливати на процеси здійснення господарської діяльності [4].

Використання земельних ресурсів, забезпечення його економічної ефективності досліджувалось у наукових працях Й.М. Дороша, Д.С. Добряка, В.В. Макарова та ін. Дослідження, здійснені представниками економічної науки у сфері землекористування, передусім спрямовані на визначення змісту земельної ділянки як об'єкта ринкових відносин, допустимості обмежень щодо її використання. Необхідно підкреслити, що в економічних дослідженнях також звертається увага на зміст обмеження земель через допустимий обсяг обмежень щодо їх використання, що передусім має закріплюватися на законодавчому рівні. Як впливає із ст. 111 ЗК України, обмеження у праві землекористування є тим необхідним інструментом, який може бути застосовано на нормативному рівні, що є правомірним.

В умовах відсутності комплексних наукових досліджень землекористування в умовах воєнного стану існує практична потреба подальших наукових розробок, що актуалізує дослідження у подальшому. Вивчення проблеми землекористування в умовах воєнного стану має пов'язуватися із дослідженням специфіки реалізації пріоритету оборонних цілей, що обумовлюється тим, що у воєнний час земельні ресурси можуть використовуватися для розміщення військових об'єктів, укріплень, тимчасових споруд чи інших оборонних потреб, що має впливати на планування та розвиток міської інфраструктури.

Крім того, реалізація режиму землекористування в умовах воєнного стану пов'язується із вирішенням проблем евакуації та переселення населення. На режим землекористування впливає також знищення міської інфраструктури. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб створює потребу у швидкій адаптації міських земель для будівництва житла,

таборів або соціальної інфраструктури. Руйнування житлових будівель, доріг, інженерних мереж унаслідок бойових дій ставить питання про відновлення та раціональне використання земель під забудову, що потребує додаткового нормативно-правового регулювання таких процесів.

Окремої уваги заслуговує проблема застосування в умовах воєнного стану такого правообмежувального заходу як тимчасове відчуження земель приватної власності для забезпечення державних потреб.

Важливим при висвітленні питання землекористування в умовах воєнного стану є вивчення питання деградації земель та настання екологічних ризиків, зокрема, вчинення такого кримінально-правового порушення як екоцид. Бойові дії призводять до забруднення ґрунтів, утворення кар'єрів від вибухів та інших форм деградації, що потребує заходів із рекультивації.

Отже, систематизація наукових досліджень з проблем використання земель в умовах воєнного стану свідчить про багатогранність та недостатню розробку цього питання. Основну увагу у багатьох наукових працях приділено правовим аспектам, зокрема механізмам відчуження земель для оборонних потреб, компенсації власникам і регуляторним змінам у земельному законодавстві. Інші напрями стосуються впливу воєнних дій на міські території: руйнування інфраструктури, деградації ґрунтів, екологічних ризиків. Досліджуються вченими також соціально-економічні аспекти, зокрема забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб і планування відновлення міських територій. Екологічні студії фокусуються на рекультивації земель і мінімізації наслідків забруднення. Менше уваги приділено впровадженню інноваційних технологій, як-от ГІС-моніторинг чи автоматизація управління. Подальші дослідження потребують інтеграції міждисциплінарного підходу для створення ефективної моделі нормативного регулювання міськими землями в умовах війни та післявоєнного відновлення, що визначає актуальність цього дослідження та його затребуваність з точки зору потреб практики правозастосування та юридичного пізнання.

Література

1. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та реєстрація земель в Україні. Київ, 1998. 224 с.
2. Мірошніченко А.М. Земельне право України: підручник. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 712 с.
3. Шульга М.В. Історико-правовий аспект використання кормових угідь як різновиду права землекористування. *Екологічне право України*. 2017. № 1-2. С. 74-80.
4. Андрейцев В.І. Земельні правовідносини за чинним Земельним кодексом України: міфи та реальність. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2005. Вип. 68. С. 47–51.

Жмур Н.В., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ КУРС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Ми постійно стикаємося з екологічними проблемами, пов'язаними зі зміною клімату та загрозами сталому розвитку. На сьогоднішній день багато країн намагаються зменшити негативний вплив людської діяльності на навколишнє природне середовище та забезпечити якісне життя для майбутнього. З цією метою започаткована та розвивається Європейська політика Green Deal – Європейський зелений курс. Дана політика спрямована на скорочення викидів парникових газів, перехід на відновлювані джерела енергії та стимулювання зеленого розвитку, вона визначається світовим співтовариством як стратегічний курс на майбутнє [1].

Цілі даної політики цілком співвідносяться із встановленими світовими цілями сталого розвитку. Хоча реалізація таких цілей вимагає належного правового та законодавчого забезпечення, виникає саме питання про адаптацію та впровадження політики Green Deal – Європейський зелений курс на національному рівні. Дане питання вимагає детального аналізу теоретичних аспектів та оцінки практичних можливостей реалізації і обмежень зазначеної політики у контексті національного законодавства та реалій.

Європейський зелений курс – це флагманський проєкт не лише в межах ЄС, а й щодо відносин із сусідніми державами [3]. Це залежить від верховенства права та антикорупційного забезпечення. Європейський зелений курс є основою на шляху до екологічно чистої модернізації та реалізації основних інвестицій у зелену інфраструктуру та декарбонізацію.

До Зеленого договору включено багато стратегій та планів, такі як Інвестиційний план сталого розвитку Європи, нова промислова стратегія ЄС, план дій циркулярної економіки, нова Стратегія ЄС у галузі біорізноманіття до 2030 року та Стратегія сталого сільського господарства «Ферма, що розвивається».

Поза увагою не лишилося те, що Зелений договір призвів до розробки закону про клімат, який кодифікує мету вуглецевої нейтральності до 2050 року. Саме Закон надав повноваження Комісії оцінювати прогрес, досягнутий державами-членами до досягнення цієї мети, і кожні п'ять років переглядати траєкторію досягнення нейтральності вуглецю, починаючи з 2023 року. У ньому зазначається, що Комісія робить це

шляхом «делегованих актів», а саме без повних переговорів з державами-членами та Європейським парламентом. Крім того, Зелена угода передбачає запровадження податку на прикордонний вуглець з метою запобігання витоку вуглецю, а саме перенесення промислового виробництва, що сильно забруднює, за межі ЄС, де на нього не застосовуватимуться однакові екологічні обмеження.

Зелений курс також відроджує ідею перетворення Європейського інвестиційного банку на «європейський кліматичний банк» за допомогою пільгового фінансування зелених проєктів. Для того, щоб покрити більші витрати на енергетичний перехід для регіонів, які більше залежать від вугілля, Зелений договір включає Механізм справедливого переходу та Фонд. Для України як великої промислової держави Зелена угода – вкрай амбіційна мета. В основі Зеленого курсу лежить передусім енергетична галузь, двигун національного українського економічного розвитку. Реалізація Європейського Зеленого курсу в Україні має широкі перспективи для ефективної роботи багатьох галузей економіки, включаючи енергетику, енергоефективність, транспорт, будівництво та реконструкцію нерухомості, ефективність використання ресурсів, енергоефективність централізованого теплопостачання та інші види економічної діяльності. Експерти переконані, що Зелений курс ЄС – це не просто енергетичне питання, а нова економічна парадигма для відновлення економіки України, особливо після завершення війни.

Не дивлячись на труднощі, які постають перед Україною як жертвою безпрецедентної війни, агресивно розпочатої росією, Україна прагне підтримати енергетичний перехід до стабільного майбутнього та досягнення кліматичної нейтральності. Можна сказати що Green Deal для України є нейтральним проєктом, що не залежить від будь-якого економічного чи політичного впливу. Оскільки унікальність Зеленої угоди полягає в тому, що вона виникла в контексті екологічної кризи і спрямована на її вирішення. До цього часу ЄС надавав пріоритет лише боротьбі з економічною кризою, враховуючи при цьому питання клімату. Програма Зеленої угоди спрямована на імплементацію подвійної мети процвітання для всіх та подолання антропогенного стану, що характеризується повеннями, посухами, різкими змінами температур, масовим вимиранням тварин та руйнуванням систем продовольства.

Цілям Зеленого курсу цілком відповідають прийняті в Україні за останні 5 років Закони «Про основні засади державної кліматичної політики», «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами», «Про енергетичну ефективність будівель», «Про систему громадського

здоров'я». У серпні 2025 року набере чинності Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення».

У ст. 4 Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» передбачено, що державна кліматична політика спрямована на досягнення кліматичної нейтральності України до 2050 року, забезпечення пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, низьковуглецевого та сталого розвитку, екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки України. Для досягнення цього встановлюється проміжна ціль - зменшення обсягів викидів парникових газів щонайменше на 65 відсотків до 2030 року відповідно до рівня 1990 року [4].

Відповідно до зазначеного Закону Кабінет Міністрів України наділений повноваженнями видавати нормативно-правові акти з питань державної кліматичної політики, у тому числі схвалювати Національний план з енергетики та клімату, національно визначений внесок України до Паризької угоди, затверджувати Довгострокову стратегію низьковуглецевого розвитку України, Стратегію адаптації до зміни клімату, секторальні програмні документи щодо зменшення обсягів антропогенних викидів парникових газів та збільшення обсягів видалення парникових газів поглиначами, секторальні програмні документи щодо адаптації до зміни клімату та інші документи, передбачені Законом.

Україна напрацювала оновлення довгострокової Стратегії низьковуглецевого розвитку (LT-LEDS) до 2050 року, яка повністю відповідатиме кліматичним цілям ЄС і Паризькій угоді. Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України залучив понад 20 національних та міжнародних експертів до цієї роботи за підтримки Програми розвитку ООН (ПРООН) у межах глобальної ініціативи Climate Promise [5]. Досягнення нашою державою кліматичної нейтральності до 2050 року є можливим в економічно доцільний та соціально прийнятний спосіб, навіть беручи до уваги наслідки війни.

Національна кліматична політика також передбачає встановлення екологічного податку, підвищення стандартів енергоефективності та запровадження циркулярної економіки у сферах будівництва та промисловості, стимулювання сталого низьковуглецевого виробництва та обігу товарів і послуг задля зменшення обсягів антропогенних викидів парникових газів та збільшення обсягів видалення парникових газів поглиначами у процесі діяльності суб'єктів господарювання та стимулювання сталого розвитку. Законодавчо визначені і заходи державної підтримки суб'єктів господарювання та інструменти стимулювання населення для досягнення цілей державної кліматичної політики.

У близькій перспективі відновлення роботи системи моніторингу, звітування та верифікації викидів парникових газів від промисловості та

прийняття дорожньої карти впровадження системи торгівлі викидами; відновлення оцінки впливу на довкілля. Необхідне також оновлення/вдосконалення лісового та водного законодавства України з метою відповідності пріоритетам Європейського зеленого курсу.

Література

1. Sopilko Iryna, Zhmur Nataliya, Masseno Manuel David. On the implementation of the green deal policy in Ukraine: (For the Agricultural Sector during wartimes). ESG Studies Review, São Paulo (SP), v. 7, n. esg, p. e01617, 2024. DOI: 10.37497/esg.v7iesg.1617. Disponível em: <https://esgstudiesreview.org/convergencias/article/view/1617>. Acesso em: 18 sep. 2024.

2. Leonard M., Pisani-Ferry J., Shapiro J., Tagliapietra S. The geopolitics of the European Green Deal. 2021. Vol. 19, No 15. P. 23.

3. Аналітичний документ «Європейський зелений курс: можливості та загрози для України». URL: <https://dixigroup.org/storage/files/2020-05-26/european-green-dealwebfinal.pdf>

4. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 8 жовт. 2024 р. № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text>

5. ПРООН допомагає уряду України розробити оновлену Стратегію низьковуглецевого розвитку до 2050 року. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/proon-dopomahaye-uryadu-ukrayiny-rozrobyty-onovlenu-stratehiyu-nyzkovuhletsevoho-rozvytku-do-2050-roku>

УДК 346.95(043.2)

Зарічанська З.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Нецька Л.С., к.ю.н., доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ З ДОТРИМАННЯМ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ СУДОЧИНСТВА

Під час розгляду справи в господарському суді сторони зобов'язані дотримуватись строків вчинення процесуальних дій, суд, у свою чергу, має контролювати дії сторін щодо таких строків та дотримуватись строків розгляду справи. Так, за загальним правилом, розгляд справи в суді першої інстанції має тривати не довше ста двадцяти днів у випадку розгляду справи у порядку загального позовного провадження та не довше шістдесяті днів у випадку розгляду справи у порядку спрощеного

позовного провадження з дня постановлення ухвали про відкриття провадження у справі. Спрощене позовне провадження здійснюється для справ, сума позову за якими не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також для справ, сума позову у яких перевищує сто, але не перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що визначені судом як справи незначної складності.

Із викладеного випливає, що задля виконання судом свого обов'язку стосовно дотримання строку розгляду справи учасники судового процесу мають добросовісно виконувати свої процесуальні обов'язки щодо дотримання строків вчинення відповідних дій у господарському процесі.

Так, у статті 113 Господарського процесуального кодексу України регламентовано види строків – це строки визначені законом і встановлені судом.

До прикладу строк для подання відзиву на позов під час розгляду справи у загальному позовному провадженні встановлюється судом, що не може бути меншим за п'ятнадцять днів з моменту отримання ухвали про відкриття провадження у справі, тоді як строк для подання відзиву на позов під час розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження, встановлений законом, а саме у частині першій статті 251 Господарського процесуального кодексу України – п'ятнадцять днів з дня отримання ухвали про відкриття провадження у справі.

Різниця у строках, що встановлені законом та встановлені судом, визначається можливістю їх поновлення або продовження.

Так, строки, встановлені законом, можуть бути поновлені за заявою учасника справи, тоді як строки, встановлені судом, можуть бути продовжені за заявою учасника справи чи за ініціативою суду до їх спливу.

Виникає питання, яким чином відновити строк, встановлений судом, у разі його пропуску. Норми Господарського процесуального кодексу України прямої відповіді не дають. За загальним правилом вплив строків та здійснення відповідної процесуальної дії поза такими строками зумовлює залишення відповідних документів без розгляду.

Тобто подання відзиву на позов у порядку загального позовного провадження після збігу строку, який визначений судом, зумовлює залишення його без розгляду. Адже відсутня процесуальна можливість продовжити такий строк, оскільки про продовження необхідно клопотати до спливу строку, а також відсутня процесуальна можливість поновлення такого строку, оскільки це не строк, встановлений законом.

З іншого боку подання відзиву у справі, яка розглядається у спрощеному провадженні поза межами строку, визначеного законом у п'ятнадцять днів, також зумовлює залишення його без розгляду, якщо

учасник справи не подасть заяву про поновлення такого строку. З огляду на викладене, суд позбавлений можливості за власною ініціативою поновити такий строк у разі очевидної поважності його пропущення.

Норми Господарського процесуального кодексу України містять конкретні строки для вчинення сторонами процесуальних кроків, проте, як свідчить практика розгляду справ у господарських судах, учасники судового процесу досить часто не дотримуються таких строків. Законодавець, розробляючи норми кодексу, передбачав, що учасники судового процесу є висококваліфікованими юристами, які не тільки знають норми процесуального закону, а також і неухильно дотримуються їх, маючи високу правосвідомість, що на практиці не відбувається.

Слід також врахувати, що позивач, готуючи позов до суду, має обмеження в строках лише щодо позовної давності, яка, за загальним правилом, встановлена у три роки. Тоді як у відповідача з моменту отримання ухвали суду наявна тільки обмежена кількість днів, як досліджено вище - п'ятнадцять, або на декілька днів більше. За таких обставин, у разі необізнаності відповідача з відповідними правовими нормами та необхідністю отримання консультації юриста, очевидним є ймовірність пропущення строку на подання відзиву відповідачем. У зв'язку з цим необхідним є законодавче вирішення цієї ситуації шляхом надання можливості відновлення такого строку судом, в тому числі, за його власною ініціативою. У протилежному випадку виникає ситуація, коли відзив на позов залишатиметься без розгляду і суд розглядатиме справу без врахування позиції іншої сторони (відповідача), як наслідок суд позбавляється можливості розглянути справу всебічно з дотриманням найголовнішого принципу судочинства – верховенства права. Принцип змагальності сторін, який і визначає необхідність дотримання сторонами строків виконання процесуальних дій, не може превалювати над принципом верховенства права.

Звичайно, з моменту викладення Господарського процесуального кодексу України в новій редакції, а саме з 2017 року, якою і визначено деталізований, суттєво якісніший підхід до господарського судочинства, прокурори, адвокати та інші юристи стали більш свідомими у виконанні своїх процесуальних обов'язків, і на сьогодні таки більшість строків, визначених нормами процесуального закону, ними дотримуються, проте не завжди учасники процесу залучають до представництва професійних юристів. Вказаним ускладнюється можливість дотримання принципу змагальності поряд з принципами рівності перед законом і судом, диспозитивності господарського судочинства та принципом верховенства права.

Із викладеного випливає необхідність внесення змін до Господарського процесуального кодексу України в частині можливості

поновлення строків, які встановлені судом після їх спливу, а також можливості поновлення процесуального строку, який визначений безпосередньо законом за ініціативою суду, в разі очевидної необхідності.

Щодо побоювань стосовно можливих зловживань тривалістю у поновленні таких строків, то законодавець передбачив, що, до прикладу, заяви по суті подаються на стадії підготовчого провадження, яка триває до шістдесяти, в разі продовження – до дев'яноста днів, тому є запобіжний присічний строк для подання, в досліджуваному випадку, відзиву на позов. І так щодо більшості дій по підготовці до розгляду справи – вони мають бути вчинені на стадії підготовчого провадження.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 чер. 1996 р. станом на 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 лист. 1991 р. № 1798-ХІІ станом на 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/ed20250101#Text>

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 чер. 2016 р. № 1402-VIII станом на 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

УДК 349.6(043.2)

Ковтун Д.С., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,

Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

Науковий керівник: Малишева Н.Р., д.ю.н., професор,
дійсний член (академік) НАПрН України, Заслужений юрист України

ШКОДА, ЗАПОДІЯНА ЛІСОВОМУ ФОНДУ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК СКЛADOVA КЛІМАТИЧНОЇ ШКОДИ

За даними Міндовкілля, внаслідок збройної агресії російської федерації (далі – рф) проти України пошкоджено близько 3 млн га лісу. Це майже третина лісових територій України, 500 тис. га зараз перебувають під окупацією або в зоні військових дій [1]. Основними причинами цієї шкоди є лісові пожежі, викликані військовими діями, та вибухи боєприпасів. За підрахунками Міндовкілля, відновлення пошкоджених або згорілих дерев займе в середньому 20-30 років. Експерти громадської організації «Екодія» наголошують, що бойові дії та переміщення

військової техніки призводять до знищення ґрунтового покриву та лісових екосистем [2].

Знищуючи ліси, рашисти заподіюють значної шкоди українському довкіллю. Шкода, заподіяна лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією РФ, є різновидом та значною складовою екологічної шкоди [3]. Лісові пожежі – це з однієї сторони, викиди забруднюючих речовин, з іншої – знищення лісів як поглиначів парникових газів. Адже, як відомо, ліси відіграють важливу кліматорегулюючу роль. Так, вони є важливими засобами поглинання вуглецю, який надходить у атмосферу внаслідок діяльності людини, такої як викиди парникових газів від транспорту, промисловості та інших джерел. Древа і рослини в процесі фотосинтезу використовують сонячне світло для перетворення CO_2 в органічний вуглець, який зберігається у їх структурах. Ця здатність лісів поглинати вуглець у значних кількостях робить їх важливими агентами у зменшенні вмісту CO_2 в атмосфері та в боротьбі з глобальним потеплінням [4]. Такі кліматорегулюючі послуги лісів є різновидом екосистемних послуг, що надаються лісовими екосистемами. Екосистемні послуги, у найбільш загальному розумінні, – це всі корисні ресурси та вигоди, які людина може отримати від довкілля. Ліс виділяє кисень і поглинає вуглекислий газ. Це приклад екосистемних послуг. Але, окрім цього, ліси здатні надавати інші екосистемні послуги, яких доволі багато. Екосистемні послуги – це вклад екосистем в добробут людини [5, с. 228]. Концепцію екосистемних послуг має бути покладено в основу усіх методик визначення шкоди та збитків, завданих природі України внаслідок збройної агресії РФ [5, с. 231]. Ліси відіграють надзвичайно важливу роль у боротьбі зі зміною клімату та забезпеченні сталого розвитку нашої планети. Отже, масове знищення лісів є формою руйнівної дії воєнних дій на клімат.

Зміна клімату – один із найскладніших глобальних викликів серед тих, які сьогодні постали перед світом і якими не можна знехтувати.

Воєнні дії мають глобальний негативний вплив на екологію та стійкість територій до кліматичних змін. За даними Міндовкілля, викиди CO_2 , що утворилися внаслідок повномасштабної війни, становлять 180 млн т. Якщо в 2023 р. йшлося про 97 млн т додаткових викидів CO_2 в атмосферу, що сталися через бойові дії в Україні, то вже цього року показники зросли майже удвічі [6].

За даними ООН, війна РФ проти України може зірвати досягнення цілей з уповільнення зміни клімату. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш у виступі на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (Швейцарія) 18 січня 2023 р. наголосив: «Ми наблизилися до зростання на рівні $2,8^\circ\text{C}$. Наслідки, як ми всі знаємо, будуть руйнівними. Деякі регіони

нашої планети стануть непридатними для життя. Для багатьох це стане смертним вироком» [7].

Отже, шкода, заподіяна лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією РФ, слід розглядати не лише як екологічну, а й як кліматичну (що є окремим різновидом екологічної шкоди), оскільки ліси виконують кліматорегулюючі функції. Цей підхід має бути врахований у Методиці визначення шкоди та збитків, заподіяних клімату внаслідок збройної агресії російської федерації, розробка та затвердження якої наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України сьогодні є нагальною необхідністю, оскільки держава-агресорка має компенсувати заподіяну екологічну шкоду.

Література

1. Екологічна шкода від військової агресії Росії складає 3 трильйони. URL: https://biz.censor.net/news/3403800/ekologichna_shkoda_vid_viyiskovoyi_agresiyi_rosiyi_skladaye_3_trylyiony_minpryrody (дата звернення: 19.01.2025).

2. Шевченко О.В., Пронь О.С., Чеботарьова І.В. Вплив повномасштабних бойових дій на стійкість територій до кліматичних змін. Економіка та суспільство. 2024. Випуск 67. URL: [file:///C:/Users/G9/Downloads/4760-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4677-1-10-20241108%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/G9/Downloads/4760-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4677-1-10-20241108%20(1).pdf) (дата звернення: 19.01.2025).

3. Ковтун Д.С. Шкода, заподіяна лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, як різновид екологічної шкоди. *«Концепт Природи в сучасному праві»: науково-методологічні питання розвитку екологічного, земельного, аграрного та інших галузей права»: збірник тез наукових доповідей учасників Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої світлій пам'яті докторки юридичних наук, професорки, член-кореспондентки НАПрН України Марії Василівни Красної (26 трав. 2023 р.) / за ред. Т.Г. Ковальчук, к.ю.н., доц. та Е.В. Позняк, к.ю.н., доц. Київ: Талком, 2023. С. 142-145.*

4. Ліси: зелена зброя проти зміни клімату. URL: <https://mindscope.biz.ua/lisy-zelena-zbroya-proty-zminy-klimatu/> (дата звернення: 19.01.2025).

5. Ковтун Д. Концепція екосистемних послуг та формування правових засад монетизації послуг, що надаються лісовими екосистемами, в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. *Юридичний вісник*. 2024. № 4. С. 225-234. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v4_2024/31.pdf (дата звернення: 19.01.2025).

6. Пріоритети кліматичної політики України в контексті європейської інтеграції. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/priorytety-klimatichnoyi-polityky-ukrayiny-v-konteksti> (дата звернення: 19.01.2025).

7. Secretary-General's remarks at the World Economic Forum. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2023-01-18/secretary-generals-remarks-the-world-economic-forum> (дата звернення: 19.01.2025).

УДК 349.6(043.2)

Ковтун О.М., к.ю.н., доцент,
Академія адвокатури України, м. Київ, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЕКОЛОГІЧНИХ МІГРАНТІВ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ БІЖЕНЦІВ (У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ)

Сьогодні людство перебуває на межі екологічної катастрофи. Загострилися глобальні екологічні проблеми, що являють собою зміни стану довкілля, викликані дією масштабного техногенного впливу, який порушує організацію соціосфери. До глобальних екологічних проблем належать: зміни клімату; забруднення довкілля загалом та його складових зокрема (земель, ґрунтів, вод, атмосферного повітря тощо); опустелювання; вирубка лісів; забруднення екосистем відходами; скорочення біорізноманіття; брак питної води тощо. Глобальні зміни клімату на планеті Земля відбуваються надшвидкими темпами. На початку ХХІ століття світовою спільнотою визнано, що зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки внаслідок підвищення прямих і непрямих ризиків, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиками для здоров'я і життя людей.

Значної шкоди довкіллю завдають збройні конфлікти. Так, з 2014 року триває збройна агресія російської федерації проти України, що з 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабне вторгнення. Російсько-українська війна загострила екологічну кризу, поставила перед Україною та світовим співтовариством нові виклики та загрози екологічній, продовольчій, кліматичній, ядерній, біологічній безпеці, що ставить під питання досягнення цілей сталого розвитку, а також досягнення Європейським Союзом кліматичної нейтральності до 2050 року.

Отже, вектор рашистської агресії, спрямований на нищення довкілля України, є доволі значним. Ворог розуміє, що йому не під силу знищити Український народ, тому вдається до знищення середовища існування народу, нашого спільного дому – довкілля. Починаючи з 2014 року, рашисти заподіяли значної шкоди українському довкіллю. У результаті

постійних обстрілів виникають масштабні лісові пожежі, знищуються природоохоронні території, флора та фауна, екосистеми забруднюються небезпечними хімічними речовинами від боєприпасів, військової техніки. Загальна оцінка завданої шкоди довкіллю внаслідок війни становить близько 3 трлн грн, проте вона не остаточна, адже наразі немає доступу до замінованих та окупованих територій. Одним із найзухваліших фактів екоциду є підрив греблі Каховської ГЕС.

Люди тікають в інші регіони своєї держави та в інші держави не лише від воєнної загрози, а й від небезпечного довкілля (а у багатьох випадках погіршення стану довкілля відбувається внаслідок воєнних дій). Таку категорію людей маємо розглядати як екологічних мігрантів, що мігрують з місця свого постійного проживання через негативні зміни у стані довкілля. Загально визнаним у науці є поняття екологічних мігрантів, сформульоване у 1996 році на конференції у Женеві, згідно яким під ними розуміються особи, які вимушені покинути місце свого постійного проживання і переміщуються в межах своєї країни або перетинають її межі внаслідок різкого погіршення стану довкілля або екологічних катастроф. Проте поняття «екологічний мігрант» не закріплено у національному законодавстві.

Поряд із поняттям «екологічні мігранти» значного поширення набуло поняття «кліматичні мігранти» (яких фактично слід розглядати як різновид екологічних). Людство сьогодні перебуває на межі кліматичної катастрофи. Наслідки зміни клімату відчувають всі жителі планети Земля: підвищується температура повітря, зникають із мапи острівні держави, частіше виникають масштабні лісові пожежі, катастрофічні паводки та засухи, тануть льодовики.

У науковій літературі поряд з поняттями «екологічні мігранти» та «кліматичні мігранти», вживають поняття «екологічні біженці» та «кліматичні біженці». Така невизначеність обумовлена тим, що до цього часу немає законодавчого визначення осіб, що вимушені переміщуватися через погіршення стану довкілля. Виходячи з аналізу визначень поняття «біженець» у міжнародному (Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців від 28 липня 1951 року та Протокол щодо статусу біженців від 16 грудня 1966 року) та національному (Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року №3671-VI) законодавстві, статус біженців включає факт переслідування. Так, ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI визначає біженця як особу, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань

перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [1].

Оскільки екологічні біженці не є жертвами переслідувань, а екологічні катастрофи не є підставою надання статусу біженця, то набути такого правового статусу неможливо. Це означає, що екологічні біженці не мають правових підстав для надання їм відповідного правового захисту, оскільки де-юре не мають статусу «біженця» [2, с. 94]. Вони можуть бути зараховані або до переселенців (внутрішньо переміщених осіб), якщо змінюють місце проживання в межах території держави, або до мігрантів, якщо переселяються до інших держав. Така ситуація є неприпустимою. Отже, на наше глибоке переконання, потрібно вносити зміни до переліку підстав для надання статусу біженця, адже надання екологічним біженцям відповідного правового статусу є формальним підтвердженням їх права на захист.

Оскільки руйнування довкілля внаслідок збройної агресії російської федерації проти України та інших воєнних конфліктів в різних регіонах нашої планети є значними, значна кількість людей саме з цієї причини вимушена залишити свої домівки і шукати прихистку в інших регіонах своєї держави та в інших державах. Отже, законодавче закріплення понять «екологічний мігрант», «кліматичний мігрант», «екологічний біженець», «кліматичний біженець», надання цим категоріям людей легального статусу, закріплення цього статусу як на національному, так і на міжнародному рівні є нагальною необхідністю, оскільки дозволить захистити права цієї доволі чисельної категорії людей. Найбільш прийнятними шляхами вирішення зазначеної вище проблеми вважаємо або розширення поняття «біженець», що міститься у Конвенції ООН про статус біженців, або прийняття окремої конвенції про статус екологічних біженців, яка регулюватиме також статус кліматичних біженців.

Література

1. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 лип. 2011 р. № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 16.01.2025).

2. Ковтун О.М. До проблеми захисту прав екологічних біженців. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення*: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9 груд. 2022 р.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 92-94.

Малишева Н.Р., д.ю.н., професор,
головний науковий співробітник, академік НАПрН України,
член-кореспондент Міжнародної академії астронавтики
Міжнародної астрономічної федерації,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ДОВГОСТРОКОВОЇ СТАЛОСТІ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ РОЗВИТОК В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У сучасному світі космічна діяльність набуває все більшого значення, широко охоплюючи не лише наукові дослідження в космічному просторі, а й комерційну експлуатацію космосу, забезпечення космічною діяльністю різносторонніх соціально-економічних потреб, сферу безпеки та оборони. Однак зростання інтересу до космосу створює нові виклики, серед яких проблема сталого розвитку космічного простору, його збереження для майбутніх поколінь є однією з ключових. Відповіддю на ці виклики стала поява та бурхливий розвиток у міжнародному космічному праві концепції *довгострокової сталості космічної діяльності*.

Прискорювачем відповідної тенденції стала суттєва зміна сфери космічної діяльності та диверсифікація її суб'єктів, нерівність доступу до космічних ресурсів та технологій різних держав, ризик неконтрольованої мілітаризації космосу та зростання космічних загроз на орбіті. Поширення космічного сміття і збільшення ризиків зіткнень з діючими космічними об'єктами, зростання складності космічних операцій, поява великих угруповань супутників і зростаюча перевантаженість орбіт, кіберзагрози втручань у роботу космічних систем викликають занепокоєння щодо безпеки космічних операцій і довгострокової сталості космічної діяльності. Подолання цих тенденцій і ризиків вимагає міжнародної співпраці.

З формально-юридичної точки зору зростаючих проблем набуває відсутність обов'язкових норм міжнародного права, які могли б поставити заслін безвідповідальній поведінці в космосі. Адже остов міжнародного космічного права – 5 основних договорів ООН щодо космічного простору було сформовано в 60-70-х роках ХХ століття. І звісно в них не було і не могло бути передбачено багатьох нових чинників, що з'явилися на межі тисячоліть. Водночас розроблення міжнародних договірних інструментів є справою вкрай складною, багатостадійною і тривалою, що унеможлиблює швидко ефективно врегулювання відносин, які потребують цього вже сьогодні.

Найбільш адаптованими до подолання сучасних викликів стали інструменти «м'якого права», що в змозі закріпити принципи та норми поведінки в космосі, не обов'язкові для виконання суб'єктами міжнародного права (державами та міждержавними організаціями), але такі, що орієнтують їх на відповідну поведінку для уникнення загроз і забезпечення безпечного провадження космічної діяльності.

Про необхідність розроблення концепції довгострокової сталості космічної діяльності вперше заговорили в межах Комітету ООН з використання космічного простору в мирних цілях (COPUOS) у 2010 р., коли було утворено Робочу групу з довгострокової сталості космічної діяльності, до мандату якої було включено розроблення низки добровільних керівних принципів для всіх учасників космічної діяльності з метою забезпечення її сталості [1].

Слід зазначити, що розроблення відповідних принципів стало актом поширення Організацією Об'єднаних Націй на космічний простір концепції сталого розвитку, розвиненої на той час низкою глобальних самітів і форумів для земного середовища. В центрі уваги узгодження «земних» і «позаземних» принципів перебували 17 ухвалених ООН у вересні 2015 р. Цілей сталого розвитку (Глобальних цілей) [2]. Це було пов'язане з усвідомленням того, що навколоземна космічна орбіта є обмеженим ресурсом, який все більше використовується землянами і не меншою мірою потребує сталості у його використанні.

Для того, щоб майбутні принципи, які мають необов'язкову юридичну силу, були застосовні до всіх учасників космічної діяльності та до будь-яких її напрямів враховуючи специфіку кожного, Робоча група була розділена на чотири експертні підгрупи: 1) Підгрупа А «Стале використання космічного простору на благо сталого розвитку Землі»; 2) Підгрупа В «Космічне сміття, космічні операції і можливості для підтримки взаємного обміну інформацією про стан космічного простору»; 3) Підгрупа С «Космічна погода»; 4) Підгрупа Д «Нормативно-правові режими та установки для учасників космічної діяльності» [3].

Результатом восьмирічної діяльності Робочої групи COPUOS та зусиль експертів з 92 держав-членів стало прийняття на 62-й сесії Комітету у червні 2019 році преамбули та 21 керівного принципу щодо довгострокової сталості космічної діяльності. Ці принципи охоплюють такі аспекти, як політика та нормативно-правова база космічної діяльності, безпека космічних операцій, міжнародне співробітництво, розбудова потенціалу та інформованість, а також науково-технічні дослідження та розробки [4].

Довгострокова сталість космічної діяльності була визначена як здатність підтримувати здійснення космічної діяльності невизначено довгий час у майбутньому таким чином, щоб реалізувати цілі

справедливого доступу до вигод від дослідження та використання космічного простору в мирних цілях для задоволення потреб нинішніх поколінь при збереженні космічного середовища для майбутніх поколінь.

Крім Комітету ООН з космосу, різні аспекти довгострокової сталості космічної діяльності, які здебільшого стосуються проблеми недопущення розміщення зброї (так званої вепонізації) в космічному просторі, розглядаються також на таких міжнародних форумах як Конференція ООН із питань роззброєння [5], Інститут ООН із дослідження проблем роззброєння (ЮНІДІР) [6], Міжагентського координаційного комітету з питань космічного сміття [7] та інші.

Цими та іншими організаціями вже напрацьована значна кількість керівних настанов, рекомендацій, кодексів поведінки та інших документів «м'якого права», що мають на меті забезпечення безпеки космічної діяльності, утвердження її довгострокової сталості та формування у всіх суб'єктів діяльності з дослідження та використання космічного простору відповідальної поведінки в космічному просторі для його збереження для майбутніх поколінь.

Література

1. The UN COPUOS Guidelines on the Long-term Sustainability of Outer Space Activities. A Secure World Foundation Fact Sheet Updated August 2018. URL: https://swfound.org/media/206227/swf_un_copuos_lts_guidelines_fact_sheet_august_2018.pdf?utm.

2. 17 Цілей сталого розвитку. Global Compact Network Ukraine. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>.

3. Report of the Scientific and Technical Subcommittee on its forty-eighth session, held in Vienna from 7 to 18 February 2011. A/AC.105/987. URL: <https://docs.un.org/en/A/AC.105/987>.

4. Комітетом з використання космічного простору у мирних цілях прийнято рекомендації щодо довгострокової стійкості космічної діяльності. URL: <https://space.com.ua/2019/07/01/komitetom-z-vikoristannya-kosmichnogo-prostoru-u-mirnih-tsilyah-prijnyato-rekomendatsiyi-shhodo-dovgostrokovoyi-stijkosti-kosmichnoyi-diyalnosti/?utm>.

5. Conference on Disarmament. United Nations Office in Geneva. URL: <http://www.unog.ch/cd>.

6. United Nations Institute for Disarmament Research. URL: <http://www.unidir.org/>.

7. Inter-Agency Space Debris Coordination Committee space debris mitigation guidelines. 2002. A_AC.105_C.1_L.260-EN.pdf. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/489401?ln=en&v=pdf>.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТНОЇ СФЕРИ ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ РИЗИКАМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну автомобільна галузь зазнала значних змін. Через закриття авіаційного простору, часткове закриття морських портів, а також надмірне навантаження на залізничну галузь саме автомобільний транспорт став чи не єдиним, за допомогою якого здійснюється максимальна кількість перевезень вантажів та пасажирів до та з України до країн Європи, і не тільки.

Збільшення транспортного потоку призвели до скупчення транспортних засобів перед міжнародними та міждержавними автомобільними пунктами пропуску через державний кордон України (далі – пункти пропуску). Починаючи з лютого 2022 року, черги автомобілів перед зазначеними пунктами пропуску зросли в чотири рази, а потоки із вантажного та пасажирського транспорту іноді сягали відстані в понад 30 кілометрів. При цьому, вантажні автомобілі могли знаходитися на кордоні в очікуванні своєї фізичної черги 3 тижні, а то і більше, зокрема автобусам з пасажирами доводилось чекати по 12-24 години. Необхідно зазначити, що протягом 2022-2025 років частка саме міжнародних пасажирських перевезень автомобільним транспортом зросла в 6 разів. Переважною частиною пасажирів є жінки з дітьми.

Варто зауважити, що пропускна спроможність автомобільних пунктів пропуску не здатна забезпечити пропуск автобусів з пасажирами та вантажних транспортних засобів у необхідній кількості. З метою розподілення навантаження на мережу автомобільних пунктів пропуску в Україні було прийнято Порядок реалізації експериментального проекту з впорядкування черговості прибуття автомобільних транспортних засобів до міжнародних та міждержавних пунктів пропуску через державний кордон України з використанням електронної системи «Електронна черга перетину кордону», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2024 року [1].

Цей Порядок визначає механізм реалізації експериментального проекту з впорядкування черговості прибуття автомобільних транспортних засобів до міжнародних та міждержавних пунктів пропуску через державний кордон України з використанням електронної системи «Електронна черга перетину кордону» (далі – ЕП).

Метою ЕП є комплексне розв'язання соціально-економічних, криміногенних та природоохоронних проблем, зумовлених чергами автомобільних транспортних засобів, що використовуються в міжнародних перевезеннях пасажирів та транспортуванні товарів через митний кордон України, на під'їзних шляхах до міжнародних пунктів пропуску через державний кордон України тощо [1]. Це вже другий такий експериментальний проект, оскільки першочергово було прийнято практично ідентичний порядок ще у 2022 році, тобто з початку повномасштабного вторгнення в Україну.

Електронна система (далі – ЕС) «Електронна черга перетину кордону» – інформаційно-комунікаційна система, створена для оптимізації організації керування рухом та автоматизації бронювання, адміністрування (регламент допуску) автомобільних транспортних засобів у черзі очікування, яка складається з веб-порталу, мобільного додатка та інших програмних модулів або підсистем [1]. Слід наголосити, що саме Україна є першою країною в світі, що реалізувала автоматизоване бронювання місця для перетину державного кордону. Такого досвіду ще немає в інших державах.

Думається, що запровадження процесу цифровізації для перетину державного кордону автомобільним транспортом сформувало так звану культуру доброчесності, що сприятиме запобіганню корупційним ризикам. Адже за проведенням опитуванням серед представників суб'єктів господарювання було виявлено наявність корупційної складової, що могла дати можливість пришвидшити фізичну чергу для проходження державного кордону. Особливо корупційна складова мала місце серед автомобільних перевізників, які не є ліцензіатами, тобто тих, які не мають відповідних дозволів для виконання необхідних міжнародних перевезень, зокрема ліцензії на право провадження господарської діяльності в зазначеній сфері. Як показує практика, значна частина «перевізників», які не мають відповідних документів для провадження господарської діяльності, зловживали шляхом виконання перевезень пасажирів та вантажу до інших країн.

Запровадження ЕП дозволяє зробити проходження державного кордону більш прогнозованим та дозволити перевізникам використати альтернативні пункти пропуску. Такий спосіб дозволяє заощадити час перевізників, а якщо це стосується пасажирських перевезень, то і пасажирів, не очікуючи перед пунктами пропуску значні години. Позитивним у цьому випадку є те, що забронювати своє місце в черзі можна через онлайн-ресурс, тобто ЕС. Водночас, створено всі умови, що унеможливають створення корупційних дій окремими особами. Необхідно акцентувати увагу, що автомобільний транспортний засіб не може бути пропущеним через державний кордон України

уповноваженими особами без відповідної реєстрації такого автомобіля в ЕС.

З урахуванням вищенаведеного, функціонування ЕС шляхом прийняття ЕП забезпечує прозорі, безпечні та комфортні перевезення автомобільним транспортом без надмірних черг. Але законодавцем не було враховано, що проходження кордону засобами ЕС сприяють пришвидшенню лише на українському кордоні. Нині лишається невирішеним питання перетину кордону суміжної сторони, адже в такому випадку утворюються скупчення транспортних засобів вже між українськими та іноземними пунктами пропуску. Також, на нашу думку, не зрозумілим для реалізації є перетин кордону регулярними автомобільними перевізниками, що виконують перевезення пасажирів автобусами згідно отриманих дозволів та затверджених розкладів руху. Якщо на конкретний автомобільний пункт пропуску на 1 годину такі дозволи мають 10, а то і більше перевізників, то яким чином відбудеться процес бронювання місця в ЕС, з яким інтервалом, і чи всім перевізникам буде достатньо таких місць та чи всі вони зможуть перетнути кордон без порушення Закону України «Про автомобільний транспорт» (далі – Закон), оскільки відповідне питання фактично залишається не врегульованим з юридичної точки зору. Законом визначено, що автобусний маршрут міжнародний – автобусний маршрут, який перетинає державний кордон України [2]. Водночас варто наголосити на відсутності юридичного обґрунтування впровадження ЕП, оскільки постанови Кабінету Міністрів України мають прийматися відповідно до положень Основного Закону та законів України, міжнародних договорів тощо. Натомість підстави для функціонування зазначеного проекту не передбачено в жодному із перелічених нормативно-правових актів. Тому підняті питання потребують подальшого наукового дослідження.

Література

1. Про реалізацію експериментального проекту з впорядкування черговості прибуття автомобільних транспортних засобів до міжнародних та міждержавних пунктів пропуску через державний кордон України з використанням електронної системи «Електронна черга перетину кордону»: Постанова Кабінету Міністрів України від 05 груд. 2024 р. № 1411 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1411-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.02.2025).

2. Про автомобільний транспорт: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2344-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text> (дата звернення: 09.02.2025).

Марчук З.П., молодший науковий співробітник,
Коцюрuba Р.Б., старший науковий співробітник,
Центр воєнно-стратегічних досліджень,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ОЦІНКИ ЗБИТКІВ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ

У сучасних умовах, коли Україна протистоїть агресії російської федерації, особливої уваги потребує правове врегулювання процесів оцінки та компенсації збитків, завданих війною. Ефективність механізмів оцінки завданої шкоди визначає не лише ступінь відновлення країни, але й зміцнює міжнародну правову систему, спрямовану на боротьбу з агресією. У цьому контексті ключову роль відіграють міжнародні резолюції та нормативно-правові акти, які забезпечують основу для фіксації, оцінки та відшкодування збитків. Міжнародна спільнота активно підтримує Україну у створенні юридичних механізмів оцінки збитків, спричинених війною. Результатом цієї діяльності стала розробка нормативно-правових документів, які передбачають визначені механізми фіксування, збору, обліку та оцінки збитків та шкоди, військових витрат та втрат. Серед найважливіших документів можна виділити такі:

1. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 (14 листопада 2022 року) [1]: ця резолюція стала одним із ключових рішень, які сприяли закріпленню механізмів правового захисту України. Вона передбачає створення спеціального реєстру збитків, завданих війною, що стане платформою для систематизації доказів та забезпечення компенсації через міжнародні судові механізми.

2. Рішення Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2023)3 (12 травня 2023 року): встановлено Розширену часткову угоду про Реєстр збитків, завданих агресією російської федерації. Цей документ дозволяє координувати збори даних про завдані збитки, забезпечуючи прозорість і взаємодію між міжнародними та національними органами) [2].

3. Резолюція ПАРЄ 2539 (16 квітня 2024 року): У документі зазначено, що оцінка збитків є важливим етапом у відбудові України. Резолюція акцентує на залученні міжнародних фінансових установ і правових структур до компенсації втрат) [3].

4. Світовий банк у 2022-2024 роках, використовуючи методику швидкої оцінки збитків та потреб провів разом з урядом України аналітичну оцінку завданих збитків та потреб у відновлення (розвитку) України (Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment) [4]. Цей документ базується на міжнародних стандартах фіксації збитків.

На внутрішньому рівні Україна активно розвиває правову базу для фіксації та оцінки збитків:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20 березня 2022 року № 326 – регулює створення та роботу Реєстру пошкодженого та зруйнованого майна.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд» від 10 травня 2022 року № 473 – визначає порядок подання громадянами заяв про пошкоджене майно через портал «Дія».

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану» від 04 квітня 2022 року № 167 – визначає алгоритм оцінки збитків завданих земельним ресурсам.

Законодавчі ініціативи спрямовані на охоплення різних категорій збитків: пошкодження інфраструктури, втрати населення, екологічна шкода та культурні втрати. Попри активну міжнародну підтримку та розвиток нормативно-правової бази, існують значні виклики, пов'язані з обмеженим доступом до деяких територій через активні бойові дії та тимчасову окупацію. Процес створення повного реєстру збитків уповільнюється величезним масштабом руйнувань та необхідністю залучення додаткових ресурсів для організації збору даних.

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

– міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти забезпечують основу для ефективної оцінки збитків у військовій сфері та сприяють створенню прозорих механізмів компенсації та підтримують Україну в її боротьбі за справедливість;

– для досягнення максимальної ефективності необхідна тісна взаємодія між державними органами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством.

Література

1. ES-11/5. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine. Resolution adopted by the General Assembly on 14 November 2022. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/693/55/pdf/n2269355.pdf?token=QLXvBvGTM5Mh3080RB&fe=true>.

2. Резолюція CM/Res(2023)3. Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України від 12.05.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#Text.

3. Support for the reconstruction of Ukraine: Resolution 2539 (2024) adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on 16 April 2024. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33494/html>.

4. Third Ukraine: Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 – December 2023. World Bank; Government of Ukraine; European Union; United Nations. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf>

УДК 347.82:347.7(043.2)

Мілімко Л.В., к.ю.н., доцент,
Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна
Лончук С.О., здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ ПРАВ ЕКСПЛУАТАНТІВ ПОВІТРЯНИХ ЛІНІЙ

Комерційні права – один з основних факторів, що визначає можливості та межі діяльності експлуатантів повітряних ліній у міжнародному просторі. Ефективне регулювання цих прав є важливою умовою для забезпечення стабільного розвитку авіаперевезень, формування конкурентного середовища на ринку і задоволення потреб споживачів.

Реалізація комерційних прав експлуатантів повітряних ліній стикається з низкою викликів і обмежень, що виникають на різних етапах їх діяльності. Ці проблеми включають труднощі з виходом на ринок, економічні та адміністративні бар'єри, а також особливості політики, спрямованої на захист національних авіаперевізників. Доступ до ринку для іноземних авіакомпаній може бути обмежений рядом умов і регуляцій, що визначаються країнами, які хочуть захистити свої національні інтереси. Це часто відбувається через систему двосторонніх договорів, які визначають, які компанії можуть працювати на тому чи іншому ринку та за яких умов. Наприклад, деякі країни дозволяють виконувати лише обмежену кількість рейсів або встановлюють спеціальні вимоги до маршрутів, які повинні проходити через національні аеропорти. Подібні обмеження створюють перепони для міжнародних перевізників, ускладнюючи доступ до прибуткових маршрутів. Авіакомпанії стикаються з економічними та адміністративними труднощами, такими як високі тарифи за аеропортові та навігаційні послуги, податки на

авіап перевезення, а також вимоги до технічного обслуговування літаків. Крім того, уряди можуть вводити додаткові сертифікаційні або фінансові вимоги, які ускладнюють вхід на ринок для нових гравців. Наприклад, високі аеропортові збори або податки на перевезення збільшують вартість послуг для авіакомпаній, що може знизити їх конкурентоспроможність і призвести до зростання цін для пасажирів [1, с. 94-95].

Адміністративні бар'єри також включають складні процеси отримання дозволів та ліцензій, які можуть тривати місяцями і потребують суттєвих фінансових та часових витрат. Це особливо актуально для малих авіакомпаній, які не завжди мають ресурси для подолання таких перешкод. У деяких випадках для отримання дозволу потрібні додаткові консультації з національними органами авіаційної безпеки, що також затягує процес виходу на ринок.

Багато країн мають політику захисту національних авіаперевізників, яка може включати обмеження на діяльність іноземних авіакомпаній на їхньому ринку. Науковці вказують, що така політика часто спрямована на збереження внутрішнього ринку для місцевих авіаперевізників, підтримку їх конкурентоспроможності та забезпечення економічної стабільності в галузі. Наприклад, деякі країни надають субсидії національним перевізникам, щоб зберегти конкурентні переваги, або встановлюють обмеження для іноземних авіакомпаній у вигляді квот на польоти або заборон на певні маршрути. Це обмежує можливості іноземних компаній для виходу на ринок і створює нерівні умови конкуренції. Такі підходи спричиняють додаткові складнощі, особливо для авіакомпаній із країн, що не мають подібних захисних механізмів для своїх перевізників, що обмежує можливості міжнародного співробітництва та економічного зростання в авіаційній галузі [2, с. 76]. В цілому, такі бар'єри ускладнюють розвиток глобальної мережі авіап перевезень і призводять до того, що компанії змушені витратити більше ресурсів на подолання цих обмежень, аніж на поліпшення послуг для пасажирів та зниження вартості квитків [3, с. 105].

Перспективи розвитку комерційних прав авіакомпаній мають бути обумовлені необхідністю адаптації авіаційної галузі до нових економічних умов, технологічних досягнень і змін у міжнародному правовому полі. Ці перспективи мають включати такі важливі аспекти, як вдосконалення правового регулювання на міжнародному рівні, посилення конкурентоспроможності на ринку авіап перевезень та активне впровадження інновацій у сфері авіації. Перспективи розвитку комерційних прав авіакомпаній демонструють також необхідність глибоких змін у міжнародному регулюванні та ринкових практиках [3, с. 107-108]. Гармонізація нормативних стандартів і зниження адміністративних бар'єрів дозволять авіакомпаніям більш ефективно

інтегруватися в глобальні ринки, що сприятиме підвищенню доступності послуг для пасажирів. Зростання конкуренції, зокрема внаслідок лібералізації ринку, створює умови для підвищення якості обслуговування і зниження тарифів, що, в свою чергу, сприятиме задоволенню попиту споживачів та оптимізації транспортних потоків [4, с. 29].

Таким чином, подальший розвиток комерційних прав авіакомпаній вимагає не лише адаптації до сучасних ринкових умов, але й інституційної модернізації в рамках міжнародного права, зокрема шляхом активного залучення міжнародних організацій. Така еволюція сприятиме зміцненню галузевої конкурентоспроможності, підвищенню економічної стійкості авіаційного сектора і задоволенню соціальних потреб у доступних, безпечних та екологічних авіаперевезеннях.

Література

1. Ковальчук О.С. Особливості правового регулювання комерційних прав авіаперевізників. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 93–99.
2. Горбулін В.П. та ін. Інновації в авіаційній промисловості та перспективи розвитку комерційних прав експлуатантів. *Збірник наукових праць Національного авіаційного університету*. 2021. № 5. С. 68–77.
3. Джафарова І.Ю. Міжнародно-правове регулювання комерційних прав авіакомпаній та його перспективи розвитку. *Актуальні проблеми міжнародного права*. 2020. № 4. С. 102–110.
4. Хом'як Л.М. Лібералізація повітряного простору в ЄС та її наслідки для України. *Журнал європейського права*. 2019. № 3. С. 25–33.

УДК 347.15/.19+061.2]-047.32

Пальчук П.М., к.ю.н., доцент,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна

ЩОДО РОЗШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ЄДИНОМУ ДЕРЖАВНОМУ РЕЄСТРІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ, ФІЗИЧНИХ ОСІБ – ПІДПРИЄМЦІВ ТА ГРОМАДСЬКИХ ФОРМУВАНЬ

На фактори, що впливають на майнові відносини та інші суміжні відносини, розвиток суспільства в цілому впливає запровадження військового стану, ведення бойових в Україні, що знайшло відповідне закріплення в законодавстві [1]. Запровадження режиму воєнного стану не стало перешкодою для подальшого реформування господарського та цивільного законодавства, в тому числі внесення змін до Цивільного кодексу України [2] та прийняття нових законів, які суттєво змінюють певні доктринальні положення тощо.

Необхідно звернути увагу, що Верховною Радою України було прийнято у встановленому порядку проєкт Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період», який був проголосований Верховною Радою України 09.01.2025 року [3]. Зокрема даним рішенням Верховної Ради України визначено основні напрями трансформації законодавства щодо юридичних осіб в цілому, зокрема і щодо юридичних осіб, корпоративні права яких належать державі або певній територіальній громаді.

Не викликає заперечень, що чинні на сьогодні законодавчі акти, що формують систему правових норм, якими керуються юридичні особи, зокрема юридичні особи корпоративного типу, потребують певного перегляду та вироблення нових підходів. Це обумовлюється необхідністю забезпечення прозорості ведення господарської діяльності корпораціями, забезпеченням відкритості інформації контрагентам для визначення ключових засад співпраці між юридичними особами в майновій та іншій сферах, контролю за використанням коштів платників податків тощо.

Базова інформація про певну юридичну особу, як підприємницького так і непідприємницького спрямування діяльності, відображається в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (далі – Єдиний державний реєстр). Нормативною підставою щодо розміщення інформації щодо юридичної особи, в тому числі юридичної особи, яка створена державою або певною територіальною громадою, є ст. 89 Цивільного кодексу України та ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [4].

Загальні вимоги щодо інформації, яка відображається в Єдиному державному реєстрі, є спільними для всіх видів юридичних осіб, але спеціальні вимоги передбачені щодо юридичних осіб, які виконують публічні повноваження, що знайшло своє відображення в ч. 3 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань».

Аналізуючи положення щодо змісту інформації щодо юридичних осіб у Єдиному державному реєстрі, маємо вказати на доцільність розширення інформації щодо юридичних осіб, насамперед юридичних осіб корпоративного типу. Вбачається за необхідне закріпити в чинному законодавстві України додаткові положення, які обов'язково мають відображатися в Єдиному державному реєстрі щодо всіх юридичних осіб, зокрема стосовно форми власності майна юридичної особи та вказівки типу юридичної особи (приватна чи публічна), що має закріплення в ст. 81 Цивільного кодексу України. Власне, не зважаючи на наявність такого законодавчо закріпленого класифікаційного критерію, відповідне

положення не знайшло свого подальшого законодавчого закріплення в законодавстві щодо державної реєстрації юридичних осіб, що є необхідним для визначення кола прав та обов'язків юридичної особи та органів управління такої організації, визначення способів використання її майна.

Узагальнено їх цілком можливо визначити як юридичні особи, в тому числі підприємницькі товариства, які створені за рахунок майна держави або певної територіальної громади, отже за рахунок майна платників податків. Для таких юридичних осіб корпоративного типу мають бути наявні спеціальні вимоги законодавства стосовно створення та подальшого корпоративного управління суб'єктами публічних повноважень (органами державної влади або органами місцевого самоврядування).

Наприклад, Закон України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності» формує вимоги до юридичних осіб корпоративного типу, корпоративні права щодо яких належать державі, але які створюються, переважно, в організаційно-правовій формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю [5]. Зокрема у 2023 році було створено Товариство з обмеженою відповідальністю «РАЙНМЕТАЛ – УКРАЇНСЬКА ОБОРОННА ПРОМИСЛОВІСТЬ», де українська сторона володіє часткою в статутному капіталі названого товариства [6].

Викладене вище дозволяє зробити висновок про необхідність закріплення в чинному законодавстві України положення про обов'язковість відображення в Єдиному державному реєстрі положення щодо форми власності певної юридичної особи, а саме вказівки, що приватна, державна або комунальна власність є джерелом формування майнової бази певної юридичної особи. У випадку, коли статутний капітал (майнова база) певної організації сформовано за рахунок приватної та публічної (державної або комунальної) власності, має відображатися відсоток публічної власності. Дані положення потребують закріплення в законодавстві України з метою реалізації принципу прозорості використання публічного майна та громадського контролю за використанням коштів платників податків.

Поряд з цим відомості щодо форми власності та виду юридичної особи (юридична особа приватного типу або юридична особа публічного типу) необхідно відображати в установчих документах юридичної особи, що має знайти своє нормативне закріплення в ст. 88 Цивільного кодексу України.

У разі необхідності тлумачення та визначення порядку застосування законодавства щодо державної реєстрації юридичних осіб та ведення Єдиного державного реєстру має здійснюватися Міністерством юстиції

України як спеціально уповноваженим органом з питань державної реєстрації.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.01.2025).
2. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.01.2025).
3. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: проект Закону України від 09 січ. 2025 р. № 6013. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6013&conv=9> (дата звернення: 28.01.2025).
4. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 28.01.2025).
5. Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності: Закон України від 13 лип. 2021 р. № 1630-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-20#n175> (дата звернення: 28.01.2025).
6. Інформація щодо Товариства з обмеженою відповідальністю «РАЙНМЕТАЛ – УКРАЇНСЬКА ОБОРОННА ПРОМИСЛОВІСТЬ». URL: <https://opendatabot.ua/c/45365063> (дата звернення: 28.01.2025).

УДК 34:504.6:656(043.2)

Поліщук І.В., старший викладач,
Шинкарук С.В., здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТУ ТА ЇЇ ПРАВОВИЙ ВИМІР

На сьогоднішній день сучасним світовим трендом є пріоритет екологізації у вирішенні будь-яких соціально-економічних питань, а особливо питань у сфері транспорту та транспортних послуг, стрімкий розвиток яких супроводжується негативним впливом на навколишнє середовище та його забрудненням. Викиди парникових газів, токсичних речовин, збільшення шумового та теплового впливу від зростаючої кількості транспортних засобів призводить до серйозних наслідків для екологічного балансу планети. Згідно з даними Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (ІРСС), транспорт є одним із головних секторів, що генерує викиди CO₂ і сприяє глобальному потеплінню [1]. Це впливає

як на глобальні зміни клімату, так і на якість життя окремих громад. Тому екологізація транспорту є важливим етапом у досягненні Цілей сталого розвитку, визначених ООН до 2030 року [2].

Необхідність зменшення негативного впливу транспорту на довкілля передбачає впровадження нових технологій, таких як електротранспорт, водневі паливні елементи та біопаливо. Так за даними Міжнародного енергетичного агентства (IEA), розвиток електромобільності, зокрема, може скоротити викиди CO₂ до 30% вже до 2040 року [3]. На міжнародному рівні діють також різні правові механізми, спрямовані на регулювання зменшення негативного впливу транспорту на екологію. Так, Паризька угода 2015 року вимагає від держав-членів скорочення викидів парникових газів, де транспорт є ключовим елементом у досягненні цих цілей [4]. Європейський Союз, у рамках своєї стратегії Green Deal, планує досягти зниження викидів на 90% до 2050 року, роблячи акцент на впровадженні електричних і водневих транспортних засобів [5]. Директива 2009/33/ЄС зобов'язує країни впроваджувати екологічні стандарти і при державних закупівлях транспортних засобів [6].

Україна також здійснює низку законодавчих ініціатив для екологізації транспорту. Так законами України «Про альтернативні види палива» та «Про охорону атмосферного повітря» регламентуються основні заходи щодо скорочення викидів і розвитку екологічно чистого транспорту. Однак, щоб ці ініціативи працювали ефективно, потрібні додаткові економічні стимули. За даними Програми розвитку ООН (ПРООН), розширення інфраструктури для електромобілів є ключовим напрямом для зниження викидів в Україні [7].

Іншим важливим аспектом є розробка міжнародних стандартів і норм, що регулюють викиди транспортних засобів. Наприклад, вихлопні гази двигунів літаків сприяють як безпосередньо, так і опосередковано, зміні складу атмосфери та утворенню озонових дір. Тому Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO) впровадила стандарти CORSIA, які встановлюють жорстке нормування емісії авіаційних двигунів та обмеження їх шумового впливу, дозволяють контролювати викиди в авіації та стимулюють використання екологічно чистих авіапалив.

Важливо також зосередити увагу на заміні застарілих транспортних засобів в Україні, адже за даними Державної служби статистики України, близько 65% автомобілів у країні старше 10 років [8]. Рівень токсичних викидів рухомого складу транспорту зростає значно швидше ніж рівень його фізичного зносу і старіння. Наприклад, для автомобілів тільки в перші 3 роки експлуатації можна підтримувати рівень токсичних викидів, гарантований підприємством-виробником. Тому для підтримки екологічних параметрів транспортних засобів до експлуатації на допустимому рівні, необхідна чітка регламентація проведення

періодичного контролю технічного стану транспортних засобів з використанням діагностування, контролю токсичності транспортних засобів. Разом з тим, державна підтримка через податкові пільги та субсидії для електричних і водневих транспортних засобів має бути важливим стимулом для впровадження екологічних технологій.

Отже, проблеми екологізації транспорту потребують подальшого вивчення, що є необхідним для поглиблення розуміння ступеня негативації впливу на навколишнє середовище та прийняття у подальшому грамотних і своєчасних технічних, економічних та правових рішень як складових у боротьбі зі зміною клімату та зменшенням забруднення довкілля. Саме комплексний підхід, що включає правові ініціативи, технічні та економічні стимули та впровадження нових технологій, може сприяти зниженню негативного впливу транспорту на навколишнє середовище.

Література

1. IPCC. Special Report on Global Warming of 1.5°C. Intergovernmental Panel on Climate Change. 2018. URL: <https://www.ipcc.ch/sr15/>
2. Організація Об'єднаних Націй. Цілі сталого розвитку 2030: Кліматичні дії. Ціль 13. 2020. URL: <https://sdgs.un.org/goals/goal13>.
3. International Energy Agency. Global EV Outlook 2021: Accelerating ambitions despite the pandemic. 2021. URL: <https://www.iea.org/reports/global-ev-outlook-2021>.
4. Паризька угода (2015 р.) / Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. 2015. URL: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>.
5. European Commission. European Green Deal. 2019. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.
6. Directive 2009/33/EC of the European Parliament and of the Council on the promotion of clean and energy-efficient road transport vehicles. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0033>.
7. United Nations Development Programme (UNDP). Greening Ukraine's transport sector. 2021. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/library/environment_energy/greening-ukraines-transport-sector.html
8. Державна служба статистики України. Статистичний збірник: Транспорт. 2022. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.

Сміюха Є.В., адвокат,
Адвокатське об'єднання «АДВОКАТСЬКА ФІРМА «ДИНАСТІЯ»»,
м. Дніпро, Україна

ЩОДО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «САНКЦІЇ»

Застосування категорії «санкції» відповідно до чинного законодавства перебуває в одному категоріальному ряді із такими поняттями, як «спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи», що призводить до синонімічності підходів до їх розуміння, яке втім не сприймається науковою спільнотою однозначно. Висвітливо окремі наукові погляди щодо встановлення сутності та змісту категорії «санкції».

Вузьке розуміння категорії санкції розглядається як її визначення як складового елементу правової норми, що містить положення про заходи та форми відповідальності, що можуть бути застосовані до суб'єкта у разі встановлення в його діях диспозицій відповідних статей нормативно-правових законодавчих актів [1, с. 688-689].

Санкції можуть розглядатися як певні нормативно встановлені дії, що застосовуються до країни, яка порушила норми міжнародного права [1, с. 690]. В такому розрізі санкції спрямовуються на забезпечення вимог національної безпеки, і дозволяє їх поділити на внутрішньо національні та зовнішні (міжнародно-правові чи міжнародно-економічні) санкції [2, с. 3].

Пріоритетною задачею застосування санкцій Є.В. Устименко розглядає прагнення держави усунути шкідливий вплив на суспільство, що вчинюється від протиправних дій чи бездіяльності окремих суб'єктів правовідносин [3, с. 119].

Санкції у міжнародно-правовій науці та правозастосуванні розглядаються в одному категоріальному ряді із такими поняттями, як «примусові заходи» та «контрзаходи», що свідчить про їх певну синонімічність та однотипність [4, с. 45].

Варто погодитися із Ю.В. Малишевою, яка обґрунтовує, що визначення розмежування між поняттями «контрзаходи» та «санкції» має пов'язуватися із встановленням суб'єктної характеристики відповідних правовідносин, де застосування контрзаходів відноситься до компетенції міжнародних організацій, а санкцій застосовуються державами [4, с. 54].

На рівні міжнародно-правового регулювання визначається розподіл санкцій на ті, що можуть бути застосовані проти держави, та ті, що застосовуються проти фізичних осіб. Подібний підхід підтримано у Лісабонському договорі (або ж у Лісабонській угоді про внесення змін в

Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти від 13 грудня 2007 року) [5, с. 163; 6].

До наукової дискусії щодо доцільності виокремлення серед кола заходів реагування держави на прояви діяльності суб'єктів, що заподіють шкоду її національній безпеці необхідно навести міркування Ю.Ю. Блажевича, який зазначає обмеженість застосування контрзаходів, які не можуть виконувати попереджувальну функцію, та мають бути результатом виключно реагування на правопорушення, що вже відбулось [7, с. 143-146].

Отже, такі аргументи вимагають перегляду підходів, викладених у Законі України «Про санкції» [8]. Зокрема, чинним законодавством України встановлюється нормативна можливість із застосування санкцій до суб'єктів господарювання, які у своїй діяльності на допустили проявів правопорушення, але в такому разі, необхідно швидше говорити про те, що такі заходи є попереджувальними, і задля уникнення неоднозначності тлумачення мають бути в Законі України «Про санкції» розмежовані та відокремлені.

Література

1. Корнева П.М., Атаманчук Ю.І., Феньків В.В. Реторсії та санкції як види міжнародної відповідальності в міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 688-692. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/166.pdf.

2. Сиротенко Ю.В. Поняття та види міжнародно-правових санкцій. *75-та річниця ООН – сучасний стан та розвиток міжнародного права* : зб. матеріалів Всеукр. наук. студент. конф. (м. Одеса, 30 лист. 2020 р.) / МОН України, НУ «ОЮА». Одеса, 2020. С. 65-68.

3. Устименко Є.В. Поняття та ознаки санкцій в адміністративному праві. *Право і суспільство*. 2017. Вип. № 2, ч. 2. С. 116-120.

4. Малишева Ю.В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 253 с.

5. Абдуллаєв Р.А. Правове регулювання санкцій у праві Європейського Союзу: дис. ... д-ра філософії. Одеса, 2022. 198 с.

6. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007.

7. Блажевич Ю.Ю. Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 170 с.

8. Легеза Ю.О. Характеристика внутрішніх факторів, що впливають на стан оперативної обстановки у сфері державних закупівель. *Науковий вісник ДДУВС*. 2019. № 2. С. 103-108.

Тімуш Д.С., к.ю.н.,
Скрябіна К.С., здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Транспортні зобов'язання – це ключовий елемент сучасних економічних і соціальних відносин, адже від їхнього належного виконання залежить стабільність та надійність перевезень вантажів і пасажирів. Збільшення випадків порушення транспортних зобов'язань вказує на актуальність чіткого визначення юридичної відповідальності за такі порушення, що робить цю тему важливою для дослідження. Транспортні зобов'язання виникають у процесі перевезення між перевізником і замовником, які домовляються про доставку вантажів, перевезення пасажирів або інші транспортні послуги [1, с. 16]. Ці зобов'язання регулюються національним законодавством, зокрема Цивільним та Господарським кодексами України, а також міжнародними угодами, такими як Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів та Монреальська конвенція. Таке нормативне регулювання забезпечує правову основу для захисту прав учасників транспортних відносин, однак потребує глибокого розуміння особливостей відповідальності у випадку порушення зобов'язань.

До порушень транспортних зобов'язань належать затримка доставки, втрата або пошкодження вантажів, а також недотримання безпеки і комфорту під час перевезення пасажирів. Затримка доставки може призвести до негативних економічних наслідків, що змушує перевізника нести відповідальність за порушення строків. Крім того, перевізник зобов'язаний забезпечити збереження вантажу з моменту його прийняття до моменту передачі отримувачу, тому втрата чи пошкодження вантажу є серйозним порушенням транспортного зобов'язання. Щодо перевезення пасажирів, порушення умов безпеки, комфорту та графіка руху є порушенням умов договору, що може призвести до відповідальності перевізника [2, с. 87].

Юридична відповідальність за порушення транспортних зобов'язань поділяється на кілька видів, зокрема цивільно-правову, адміністративну та кримінальну. Цивільно-правова відповідальність застосовується у разі порушення, яке призводить до матеріальної шкоди і передбачає відшкодування збитків, виплату штрафів або пені. Адміністративна

відповідальність встановлюється у випадках порушення правил транспортної безпеки або правил перевезення небезпечних вантажів. Кримінальна відповідальність виникає тоді, коли порушення зобов'язань має важкі наслідки для здоров'я чи життя людей, наприклад, у разі дорожньо-транспортних пригод з летальними наслідками або важкими травмами.

Правові аспекти встановлення відповідальності за порушення транспортних зобов'язань регламентуються як договірними умовами, так і національними та міжнародними нормами. Укладення договорів перевезення чітко регламентує права та обов'язки сторін, а також санкції за недотримання умов. Зокрема, міжнародне регулювання сприяє встановленню єдиних стандартів відповідальності, які захищають інтереси учасників міжнародного перевезення [3, с. 340]. Міжнародні транспортні зобов'язання мають свої особливості, серед яких дотримання митних вимог, експортно-імпортних правил та вимог щодо перевезення небезпечних вантажів. У разі порушення цих правил можуть застосовуватись як національні, так і міжнародні санкції, що посилює відповідальність перевізників. Це забезпечує єдиний підхід до регулювання транспортних відносин на міжнародному рівні та захист прав усіх учасників процесу [4].

Для забезпечення виконання транспортних зобов'язань використовуються різні правові механізми, серед яких відшкодування збитків постраждалій стороні, застосування штрафів і пені, а також державний контроль за дотриманням вимог у транспортній сфері. Основним механізмом цивільної відповідальності є відшкодування збитків, яке дозволяє компенсувати завдану шкоду. Штрафи і пеня стимулюють сторони до дотримання умов договору, а державні органи, такі як Державна служба з безпеки на транспорті України, здійснюють перевірки для забезпечення безпеки та законності діяльності у сфері транспорту.

Договірні зобов'язання у транспортній сфері мають свої специфічні риси, що враховують характер вантажу, маршрут, терміни доставки, а також обов'язки перевізника і вантажовідправника. Важливість дотримання таких умов полягає в тому, що вони забезпечують права учасників перевезення та допомагають уникнути конфліктів, які можуть виникати через недотримання договірних зобов'язань. Особливості такого регулювання дозволяють формувати чітку відповідальність сторін за невиконання умов договору [3, с. 114].

Отже, юридична відповідальність за порушення транспортних зобов'язань є комплексною системою заходів, спрямованих на забезпечення безпечного, своєчасного та якісного перевезення. Удосконалення нормативно-правового регулювання, що визначає

відповідальність у цій сфері, дозволить підвищити якість транспортних послуг. Співпраця національних і міжнародних органів у питаннях контролю та врегулювання спорів щодо порушень транспортних зобов'язань є важливим аспектом розвитку транспортної інфраструктури та покращення правової захищеності сторін.

Література

1. Бичкова С.С., Бірюков І.А., Бобрик В.І. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання: підручник / за заг. ред. С.С. Бичкової. 3-тє вид., змін. та допов. Київ: Алерта, 2014. 496 с.
2. Транспортне право: навч. посіб. / А.О. Ковальов, К.В. Кім, С.М. Продащук, О.В. Ковальова. Харків: УкрДУЗТ, 2022. 190 с.
3. Лукасевич-Крутник І.С. Договірні зобов'язання з надання транспортних послуг у цивільному праві України: дис. ... доктора. юрид. наук: 12.00.03. Тернопіль, 2019. 502 с.
4. Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_234#Text

УДК 346:341(043.2)

Тімуш І.С., д.ю.н., професор,
Нецька Л.С., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ Й УКРАЇНІ

Правова політика ЄС у сфері досліджень і технологічного розвитку (RTD), а також космосу базується на Договорі про функціонування ЄС (TFEU). Зокрема у ст. 179 зазначеного Договору передбачено мету: *зміцнення наукової та технічної бази шляхом формування Європейського дослідницького простору, в якому дослідники, наукові знання та технології вільно переміщуються, та його заохочення до перетворення на більш конкурентоспроможний, зокрема у сфері промисловості, водночас сприяючи всій дослідницькій діяльності, що вважається необхідною; заохочення до дослідницької діяльності та діяльності технічного розвитку високої якості підприємств, включаючи малі та середні, дослідницьких центрів та університетів; підтримка їхніх зусиль щодо співпраці між собою, зокрема спрямованій на надання можливості дослідникам вільно співпрацювати, незважаючи на кордони, та надання підприємствам змоги повною мірою використовувати потенціал внутрішнього ринку [1].*

Перший проект у межах цієї політики стартував у 1984 році як Європейська рамкова програма (FR) для досліджень. Багаторічні поетапні дослідження і розробки дали свій результат, адже навіть конкуруючі компанії навчилися працювати спільно, створюючи комерційні технології та отримуючи прибутки [2]. На сьогодні прикладом такої співпраці є FR Horizon Europe. Важливо підкреслити, що дослідницька співпраця охопила різноманітні організації, як от промислові підприємства й академічні установи, і не лише з країн ЄС, а й з інших, що не входять до ЄС. Ще одним позитивним ракурсом цієї політики досліджень є сприяння усуненню диспропорцій між регіонами, певне економічне вирівнювання. Власне для країн ЄС виправленню дисбалансу між регіонами сприяє Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР).

Європейська комісія та країни ЄС самостійно визначають пріоритетні напрямки досліджень та шляхи їх інвестування. Актуальними сферами для інвестицій залишаються цифрові технології, інновації, енергетика і транспорт, адаптація до кліматичних змін, захист навколишнього середовища, освіта і наука, низьковуглецева економіка.

Європейська комісія визначила нові політичні пріоритети на період 2024-2029 року, а саме: стале процвітання та конкурентоспроможність Європи; вирішення викликів безпеки та оборони Європи, управління кризовими ситуаціями; сприяння соціальній справедливості, забезпечення рівних можливостей; продовольча безпека, збереження біорізноманіття; зміцнення демократії громад; сприяння миру, партнерству, економічній стабільності; впровадження реформ для забезпечення належного функціонування більшого союзу та зміцнення партнерства між Європейською комісією та Європейським парламентом [3]. Відтак стає зрозуміло, що нові програми досліджень та їх інвестування зосереджуються і на цих напрямках. У центрі нової політики ЄК продовжують фокусуватися верховенство права, єдиний ринок, клімат, енергетика та міграція.

Найпотужнішими фондами, які фінансують половину дослідницьких програм ЄС, проектів регіонального та міського розвитку виступають Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), Європейський соціальний фонд (ESF), Фонд згуртованості (CF), Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільської місцевості (EAFRD), Європейський фонд морського та рибальського господарства (EMFF), Фонд солідарності ЄС, Європейський фонд адаптації до глобалізації [4]. Конкретні суми інвестицій, що виділяються із пайових та інвестиційних фондів для виконання тих чи інших програм, закладаються в угодах про партнерство між Європейською комісією та країнами ЄС.

Всі проекти досліджень та інновацій в ЄС прозорі і доступні як до виконання, так і до ознайомлення з результатами. Цьому завданню слугує

Європейська виставка досліджень та інновацій, що є самостійною базою даних. Допомагають у здійсненні досліджень і Європейські дослідницькі інфраструктури, доступ до яких надається залежно від виду проекту. Більшість інструментів для дослідження є у відкритому доступі, проте для окремих з них можливе надання спеціального доступу.

Зважаючи на взятий Україною курс євроінтеграції, постає питання як про дослідження та інновації у нашій державі, так і про участь України в дослідженнях ЄС. Маючи за орієнтир багаторічну успішну практику країн ЄС, Україна повинна вибудувати свою модель інноваційного розвитку задля успішної відбудови держави та відповідності національної економіки і суспільного устрою стандартам і рівню розвитку ЄС, до якого прагнемо вступити.

Готуючись до економічного стрибка, уряд України затвердив Стратегію цифрового розвитку інноваційної діяльності України (WINWIN) до 2030 року, яка визначає 18 стратегічних цілей та за своїм змістом виходить за межі власне цифрового розвитку, бо окрім іншого, наприклад, передбачає розроблення Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України, обмін експертизою в космічній сфері, проведення державної атестації закладів вищої освіти та наукових установ з орієнтацією на пріоритетні напрями для забезпечення фінансування наукової та науково-технічної діяльності, затвердження типових освітніх програм профільної загальної середньої освіти та модельних навчальних програм для профільної загальної середньої освіти і т.п. [5]. На першому етапі реалізації Стратегії передбачається вдосконалення законодавчої бази, підтримка наукових досліджень і розробок, розвиток інфраструктури для стартапів та сприяння трансферу технологій, що створить сприятливі умови для розвитку інноваційної діяльності.

Простий порівняльний аналіз організації досліджень в ЄС та підготовки до них дозволяє вказати на очевидні недоліки Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України, які потрібно усунути. Наприклад, у Стратегії передбачається підвищення престижу праці педагогічних працівників шляхом вжиття інформаційних заходів, хоча вже сьогодні очевидно, що одними такими заходами престиж професії не повернеш. Ні Стратегія, ні операційний план заходів на її виконання не дають чіткої і зрозумілої відповіді на питання, звідки брати інвестиції і які конкретні проекти потрібні Україні. Держава наче очікує пропозиції, проекти, впровадження інновацій від усіх, але сама не формує чіткий запит на них. Це свідчить про те, що відсутні гарантії інвесторам і що держава не готова ділитися управлінням з інвесторами. Більше того, якщо в ЄС наявна прозора політика досліджень та інновацій, тобто Європейський комітет визначає, який кінцевий продукт або технологія

потрібні у тій чи іншій сфері, у конкретному регіоні, у конкретні строки, за конкретні виділені кошти з бюджету та з інвестиційних фондів, то в Україні нічого конкретного і зрозумілого у політиці досліджень та інновацій немає. В ЄС діє експертна група високого рівня з економічного та соціального впливу досліджень та інновацій (ESIR), яка надає Комісії політичні рекомендації на основі фактів щодо того, як розробити перспективну та трансформаційну політику досліджень та інновацій (*ESIR складається з 16 міжнародно визнаних експертів, які висвітлюють питання сталого розвитку з різних точок зору та залучають свої відповідні мережі*).

На сьогодні у складі Міністерства освіти і науки України діє створена у липні 2024 року Рада МОН України з розвитку інновацій, яка ще не встигла себе зарекомендувати як ефективну інституцію. До цього часу раніше створені МОН України структурні підрозділи, відповідальні за інноваційну діяльність, ніяк не посприяли її розвитку. Варто нагадати, що відповідно до Положення про МОН України, міністерство здійснює нормативно-правове регулювання у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної діяльності, інноваційної діяльності в зазначених сферах, трансферу (передачі) технологій. В інших сферах інноваційна діяльність не підпорядкована МОН України. Отже, наявна проблема відсутності в Україні єдиного спеціального державного органу, який би ефективно здійснював управління інноваційною діяльністю. Координаційну і спрямовуючу політику в інноваційній сфері зобов'язаний формувати відповідно до повноважень Кабінет Міністрів України.

Для сприяння створенню та зростанню в Україні технологічних стартапів на ранній стадії розвитку, з метою підвищення їх глобальної конкурентоспроможності в Україні діє Фонд розвитку інновацій. Підтримку прикладних і фундаментальних наукових досліджень покликаний забезпечувати Національний фонд досліджень України. Звичайно, ці фонди не є досить потужними, а в умовах воєнного стану фінансування ускладнилося.

З метою здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку реального сектору економіки, підвищення вітчизняного потенціалу з експорту продукції, що виробляється на підприємствах галузей національної економіки, захисту та підтримки національного товаровиробника функціонує єдина Державна інноваційна фінансово-кредитна установа.

Варто акцентувати увагу і на створенні Центру підтримки технологій та інновацій в Україні (TISC) за проектом Всесвітньої організації інтелектуальної власності, який займається консультативною підтримкою винахідництва, інновацій та стартапів.

Діяльність вітчизняних інституцій у сфері інноваційної діяльності досить розрізнена, без чітких орієнтирів та гарантій для її суб'єктів. Якщо у ЄС інновації створюються і впроваджуються через низку конкретних програм, то в Україні їх, конкретних і розміщених для публічного доступу, нема. Наразі відсутня і загальнодержавна програма інноваційної діяльності в Україні.

У вітчизняній Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності записано, що управління інноваціями в оборонній сфері значною мірою залежить від ініціатив виробників. Але зазначене не відповідає дійсності, адже частина реальних виробників в умовах воєнного стану виробляють продукцію оборонного призначення поза державним сектором. І вносячи свої інвестиції, такі виробники бажають знати, які права на управління інноваціями і на їх продаж вони матимуть у майбутньому. А це залежить від політичного вектора, який обере Україна: дозволить виробництво зброї на продаж суб'єктами господарювання приватного сектора економіки чи залишить монополію за собою. Наразі такого політичного рішення, яке б мало законодавче визначення, немає.

В Україні діє Закон «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», у ст. 4 якого закріплені стратегічні напрями інноваційної діяльності, які не зовсім співпадають із основними напрямками державної підтримки інноваційної діяльності та стратегічними цілями Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України. Не зовсім співпадають з цілями цієї Стратегії і пріоритетні напрями розвитку науки і техніки, визначені у Законі України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки». Тобто в Україні законодавчо закріплені стратегічні пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності на період воєнного стану і вони не змінювалися, разом з тим відсутня державна цільова програма, яка б визначала заходи з інноваційної діяльності по напрямках та строки їх виконання.

Стосовно Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України з Операційним планом заходів до неї варто зауважити, що окремі кошти на виконання заходів зазначеного плану бюджетом не передбачені, а здійснюватимуться вони за рахунок та в межах коштів державного і місцевих бюджетів, затверджених на відповідний рік, а також за рахунок коштів міжнародної технічної допомоги та міжнародних організацій, інших джерел, не заборонених законодавством. Тобто гарантованого фінансового підкріплення планових заходів для реалізації Стратегії немає.

Варто виснувати, що в Україні відсутня прозора і зрозуміла правова політика щодо здійснення інноваційної діяльності. Поділяємо думку і про ускладнений та бюрократизований механізм законодавчого визначення стратегічних та середньострокових напрямів інноваційної діяльності та

періодичні порушення процедури і строків формування пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні [6, с. 47].

Література

1. Консолідована версія Договору про функціонування Європейського Союзу. 2010/C83/49. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 09.02.2025).
2. Оцінка впливу, оцінка та моніторинг науково-інноваційних програм ЄС. URL: https://research--and--innovation-ec-europa-eu.translate.google.com/strategy/support-policy-making/shaping-eu-research-and-innovation-policy/evaluation-impact-assessment-and-monitoring_en?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 09.02.2025).
3. Пріоритети Комісії. *Офіційний сайт Європейського Союзу*. URL: https://commission.europa.eu/priorities-2024-2029_en (дата звернення: 09.02.2025).
4. Структурні та інвестиційні фонди проектів регіонального та міського розвитку. *Офіційний сайт Європейського Союзу*. URL: https://commission.europa.eu/eu-regional-and-urban-development/financial-support-projects/structural-and-investment-funds_en (дата звернення: 09.02.2025).
5. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 груд. 2024 р. № 1351-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.02.2025).
6. Георгієвський Ю. Законодавче регулювання пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 42-48.

UDC 346.3(043.2)

Товпуха L.M., PhD in Law,
State University «Kyiv Aviation Institute», Kyiv, Ukraine

ACTUAL ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL LAW IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Since the beginning of the full-scale invasion of Russia into Ukraine and the occupation of the territories of Ukraine, the war has caused and continues to cause the destruction of human existence, as well as plant and animal life, soils, lands, subsoil, since the nature reserve fund was in the zone of hostilities and occupation [1]. These negative consequences cause significant violations of the eco-system of Ukraine. That is why today it is important to update issues related to environmental rights, because their observance will always remain an urgent problem not only for Ukraine, but for all of humanity. Constitutional rights to a safe ecological environment have been violated: the right to a clean

environment, fresh air, unpolluted land, good-quality water, high-quality, safe and harmless food, and unpolluted household items.

You can't leave out the question of Russia's responsibility for the damage caused by the war to Ukraine's environment. For this purpose, proper recording of the corresponding damage should be established now. Necessary organizational mechanisms for recovery of such damages are also needed. In this context, it would be expedient to resume the activity of the sanitary-epidemiological service of Ukraine. It was eliminated prematurely. The future of our environment directly depends on the improvement of the environmental legislation of Ukraine and the management mechanism in this field [2, p. 15].

Thus, there are actual questions today improvement structure and activity Ministries protection environment and natural resources of Ukraine. Worth it too restore activity regional environmental prosecutor's offices, which good at one time proved themselves. More in this one sphere maybe and the judicial system. Actual remains implementation additional legislative acts, which would be aimed at concretization the relevant law. It is also important involvement scientists for training evaluations impact [3].

The modern environmental policy of Ukraine is based on the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine "On Protection of the natural environment", the Law of Ukraine "On the main principles (strategies) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030" dated February 28, 2019. This one strategy provides introduction Eurosystem approach in the industry protection natural environment and improvement integrated ecological management. It became the first step and an important factor in the decision environmental problems. However, Russian-Ukrainian war this movement suspended.

Actual question for today remains the adoption on March 15, 2022 of the Law of Ukraine "On Introduction changes to some legislative Acts of Ukraine of activities in the field environment and about civilian protection for the period actions martial law and reconstruction period" [4]. This normative legal act is necessary for fixation harmful influences war on the state of the natural environment. Advantage of this law, according to U.V. Antonyuk, there is something he regulates activity in the field environment not only during the period martial law, but also during reconstruction period norms of the specified law are aimed at ensuring defense capabilities state during martial law; acceleration restoration infrastructure and economy Ukraine in reconstruction period; return to normal life activities citizens after end war All this will contribute provision protection of everyone's right to clean and safe life and health environment and derivatives from him environmental rights [5]. Improvements are also relevant international mechanism protection surrounding environment. It is, in particular, about greening the whole Earth, after all fighting actions on the territory of Ukraine carry negative consequences for the

ecosystem everything the world. It is also worth paying attention to international cooperation to solve the problem. Thus, on May 17, 2023, the European Union and 43 other countries signed an agreement on the creation of a Register of Damage Caused by the Russian Federation's Aggression Against Ukraine. Also, as of now the UN International Law Commission has adopted and submitted for consideration by the UN General Assembly the Draft Principles for the Protection of the Environment in Armed Conflicts. The existence of such an international legal act will undoubtedly contribute to the improvement and strengthening of the mechanism for the restoration (to the extent that it is physically possible now and in the post-war period) of violated environmental human rights in Ukraine and compensation for the damage caused [6].

Therefore, creation became relevant for Ukraine mechanism ensuring the right to safety environment and compensation damages caused the surrounding natural environment because of fighting actions Although first steps regarding regulatory support specified compensations already done, legal regulation needs further improvement.

Література

1. Антонюк У.В. Захист екологічних прав в Україні в умовах військової агресії. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 42–47. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/6.pdf

2. Шемшученко Ю. Організаційно-правові питання екологічної безпеки України в умовах воєнного стану. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/08.12.2022_eko.pdf

3. Гардащук Т. Війна і довкілля. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/denukrayiny/viyna-i-dovkillya> (дата звернення: 29.12.2024).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період: Закон України від 15 бер. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text>

5. Антонюк У.В. Захист екологічних прав в Україні в умовах військової агресії. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 42–47. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/6.pdf

6. Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/8_7_2022.pdf

Хлівний Я.М., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Нецька Л.С., к.ю.н., доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ ШЛЯХОМ НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА МАЙНО

Забезпечення позову шляхом накладення арешту включає в себе два види забезпечення, а саме шляхом накладання арешту на майно (грошові кошти). У частині 1 статті 137 ГПК України передбачено, що одним із заходів забезпечення позову є накладенням арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать чи підлягають передачі або сплаті відповідачу і знаходяться у нього чи в інших осіб [1]. Визначення цього заходу забезпечення, підстави його застосування, перелік об'єктів щодо яких може бути накладено арешт, порядок накладення арешту та низка інших важливих процесуальних аспектів не знайшли свого місця в межах господарського процесуального законодавства, але інформація щодо них міститься в інших нормативно-правових актах таких, як Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 року № 1404-VIII [2] та Інструкція з організації примусового виконання рішень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 року № 515/5 [3], Конвенції про захист заробітної плати від 01.07.1949 року № 95 [4] та ін.

На думку Корольова В.В., застосування арешту передбачає накладення заборони в розпорядженні майном [5]. Малярчук Л. при визначенні поняття арешту додає до заборони в розпорядженні майном: опис майна, обмеження в користуванні, опечатування, вилучення та передачу на зберігання. Дійсно, при накладенні арешту судом відбувається обмеження права власника в розпорядженні майном, а саме власнику заборонено відчужувати арештовані об'єкти [6]. Заборона відчуження розуміється як заборона передавати право власності на встановлені об'єкти іншим особам.

На нашу думку, накладення арешту на майно та грошові кошти є найбільш характерним заходом забезпечення для господарського судочинства, оскільки цей захід забезпечення унеможливорює відчуження спірного майна та таким чином забезпечує баланс прав та інтересів сторін спору, зберігаючи при цьому між сторонами спору відносини, що були до моменту застосування арешту. Накладення арешту спрямоване на захист прав та інтересів як позивача, так і відповідача, оскільки на час вирішення справи по суті судом ще не встановлено, хто є порушником. У разі

виявлення порушення прав відповідачем, через накладений арешт на спірне майно він не зможе його відчужити, чим в свою чергу ускладнити чи унеможливити виконання майбутнього судового рішення. Таким чином, даний захід забезпечення слугує захисту прав та інтересів кожної зі сторін спору та спрямований на уникнення унеможливлень чи ускладнень виконання рішення суду.

Найкраще розуміння цього заходу можливе лише при аналізі судової практики, оскільки кожна судова справа є яскравим відображенням співмірності предмета позову та застосованого до нього заходу забезпечення: арешт може бути накладено на майно, яке в грошовому еквіваленті прирівнюється до ціни позову. Аргументація суду в аспекті відсутності спростування підстав накладення арешту дає зрозуміти те, що суд враховує обставини та докази, які наводять позивач і відповідач. Цей аспект надзвичайно важливий, оскільки застосовуючи такі заходи забезпечення суд певним чином обмежує відповідача в здійсненні господарської діяльності, тому задля уникнення порушень балансу інтересу сторін провадження необхідно враховувати аргументацію кожної сторони.

Однак, інколи через дії третіх осіб застосування такого заходу забезпечення позову не дає бажаних результатів. Часто зустрічаються випадки, коли через неправомірні дії державного виконавця господарська діяльність відповідача була заблокована шляхом блокування рахунку призначеного для виплати заробітних плат. Аналізуючи судову практику, можна знайти безліч таких справ, що свідчить про системну проблему, а не поодинокі випадки. Навіть за умови правомірності винесеної ухвали суду про накладення арешту на грошові кошти відповідача існує ризик порушення прав останнього на стадії виконання зазначеної ухвали. Таке порушення зупиняє роботу підприємства та повністю нівелює право працівника на оплату його праці.

Цю проблему, на нашу думку, необхідно врегулювати шляхом встановлення для юридичних осіб обов'язку створення окремого рахунку зі спеціальним режимом, оскільки деякі юридичні особи розміщують всі кошти на одному рахунку і тому при накладенні арешту повністю блокується діяльність підприємства. Таким чином, за наявності окремого рахунку шанс на помилкове накладення арешту на нього мінімізується. Також виходом з подібної ситуації могло б стати накладення арешту на кошти боржника, які знаходяться на банківському рахунку відповідно до позовних вимог.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 лист. 1991 р. № 1789-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
2. Про виконавче провадження: Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
3. Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень: наказ Міністерства юстиції України від 02 квіт. 2012 р. № 512/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12>.
4. Конвенція про захист заробітної плати № 95: міжнародний документ від 01 лип. 1949 р. № 95. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_146.
5. Крольов В. Поняття та види забезпечення позову в цивільному процесі. *Юридична Україна*. 2011. № 11. С. 60-67.
6. Малярчук Л. Правова сутність арешту майна боржника при зверненні стягнення на нього. *Підприємництво, господарство і право*. № 11. 2019. С. 43-47.

УДК 342(043.2)

Хом'яченко С.І., к.ю.н., доцент,
Вінницький торговельно- економічний інститут ДТЕУ,
м. Вінниця, Україна

ПРАВО НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ УКРАЇНИ

Забезпечення громадян достовірною екологічною інформацією є невіддільною складовою демократичного суспільства, що сприяє реалізації їхнього права на здорове довкілля та екологічну безпеку. Утім, запровадження воєнного стану в Україні у 2022 році через агресію Російської Федерації призвело до певних обмежень прав і свобод громадян, зокрема права на доступ до інформації. Водночас, у таких умовах доступ до публічної, зокрема екологічної інформації набуває особливого значення як важливий правовий інструмент, здатний захистити життя та здоров'я людей.

Під час військової агресії на території України виникають численні екологічні проблеми, як-от: забруднення ґрунтів і водних ресурсів, викиди шкідливих речовин у повітря, знищення екосистем та втрата біорізноманіття. Ці виклики мають потенційно серйозні наслідки для здоров'я та добробуту людей, а також впливають на економічний, соціальний та екологічний розвиток країни. У таких умовах громадяни мають право отримувати інформацію про стан довкілля, загрози для здоров'я і безпеки, а також про заходи, спрямовані на ліквідацію наслідків

конфлікту та зменшення його впливу на природне середовище. Зокрема, у ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначається, що кожний громадянин України має право на вільний доступ до інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та вільне отримання, використання, поширення і зберігання такої інформації, окрім обмежень, встановлених законом [1]. Варто пристати на думку Бровко Н.І., Терещук М.М., що у чинному законодавстві України містяться різні поняття: «екологічна інформація», «інформація про стан навколишнього природного середовища», «інформація про стан довкілля» тощо. У Законі України «Про інформацію», термін інформація визначена як інформація про стан довкілля (екологічна інформація), у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» – як інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація). Офіційний сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України використовує декілька понять, зокрема, зустрічається два види перекладу Директиви 2003/4/ЄЕС від 28 січня 2003 р.: «Про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви Ради 90/313/ЄЕС» або «Про доступ громадськості до інформації про навколишнє природне середовище та про скасування Директиви Ради 90/313/ЄЕС». Отже, можна говорити про офіційне ототожнення законодавцем даних категорій. Вважаємо, що різне розуміння законодавцем вказаної правової категорії тягне за собою непорозуміння у тлумаченні терміну «екологічна інформація» та викликає проблеми у його подальшій реалізації [2]. Значний внесок у законодавче визначення права на екологічну інформацію в Україні та його наповнення здійснила Орхуська конвенція, яку Україна ратифікувала у 1999 році «Про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища», у ст.1 якої закріплено, що з метою сприяння захисту права кожної людини нинішнього і прийдешніх поколінь жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту, кожна із Сторін гарантує права на доступ до інформації ... Конвенція виступає одним із основних міжнародних актів, який забезпечує громадянам право на отримання екологічної інформації.

Воєнний стан - це особливий правовий режим, який встановлюється в разі загрози державному суверенітету, територіальній цілісності та незалежності України або у разі нападу іншої держави на Україну. Воєнний стан надає президентові України та органам виконавчої влади певні повноваження, які можуть обмежувати права та свободи громадян та юридичних осіб. Зокрема, можуть бути обмежені право на свободу слова, право на доступ до інформації, право на мирне зібрання та інші. Для боротьби із збройною агресією російської федерації проти України

розпорядникам екологічної інформації довелося обмежити доступ до певних документів та баз даних, що містять важливі відомості.

Потрібно зазначити, що відповідно до статті 64 Конституції України, в умовах воєнного стану можуть запроваджуватися додаткові обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян. Вичерпний перелік таких обмежень визначено у статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Водночас обмеження не можуть стосуватися прав і свобод, гарантованих статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62 та 63 Конституції України.

Окрім того, згідно з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 (затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні») у зв'язку із запровадженням воєнного стану в Україні, тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися лише конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України. З огляду на вказане, в умовах воєнного стану, право на доступ та поширення інформації про стан довкілля та якість харчових продуктів рекомендується не обмежувати, тому що своєчасне доведення такої інформації до громадськості може врятувати життя та здоров'я громадян, а також запобігти або відвернути інші негативні наслідки для довкілля.

Позаяк екологічна інформація не загрожує територіальній цілісності та національній безпеці України, заходи доступу до неї, є не доцільним навіть під час воєнного стану, адже це унеможливило здійснення громадського контролю та моніторингу за виконанням законів у сфері охорони довкілля уповноваженими органами та суб'єктами господарювання. Враховуючи соціальну цінність екологічної інформації та з метою запобігання створенню корупційних ризиків, захисту довкілля, збереження життя та здоров'я громадян, гарантії щодо права кожного на вільний доступ до екологічної інформації, насамперед з боку держави мають бути забезпечені.

Проте, регулювання доступу до інформації про стан екологічної безпеки є складним процесом, що балансує між двома конституційними правами: правом громадян на вільний доступ до інформації про стан довкілля та необхідністю гарантування національної безпеки. З одного боку, держава зобов'язана надавати громадянам повну і достовірну інформацію про екологічну ситуацію. З іншого, існує потреба захищати конфіденційну інформацію, яка може стосуватися державних, військових, комерційних інтересів та інших обмежень, передбачених законом.

Навіть в умовах воєнного стану, право громадян на отримання екологічної інформації, як і перше, є актуальним та важливим задля гарантії здоров'я та безпеки. Доступ до даних про стан довкілля, зокрема

якість повітря, води та продуктів харчування, є необхідною передумовою для оцінювання потенційних ризиків та вжиття заходів щодо їх мінімізації. Незважаючи на обмеження, пов'язані із воєнним станом, гарантування доступу до екологічної інформації є одним із ключових чинників подолання наслідків збройного конфлікту.

Література

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 26 черв. 1991 р. № 1264-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

2. Бровко Н.І., Терещук М.М. Право на екологічну інформацію як складова конституційного права людини на інформацію. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 55. С. 23-26.

МАТЕРІАЛИ
XV Міжнародної науково-практичної конференції
«ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР
РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

21 лютого 2025 року

Адреса:

03058, Київ, проспект Любомира Гузара, 1
Тел. (044) 406–70–35
e-mail: pravo@kai.edu.ua
<http://www.law.kai.edu.ua/>

Підписано до друку 20.02.2025.
Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м². Друк електрографічний.
Умов.-друк. арк. 33,36. Обл.-вид. арк. 34,15
Тираж 300 примірників. Замовлення № 02/25/1.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю.В
м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10
тел. (097) 988-53-23

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.*